

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA
ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU V NITRE
ROČNÍK V-1, 1957

СЛОВЕНСКА АРХЕОЛОГИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Института археологии в Нитре

Пятый год издания, № 1, 1957

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
des Archäologischen Institutes in Nitra

Fünfter Jahrgang, № 1, 1957

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

V-1

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED, BRATISLAVA
1957

EXC

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Odborný redaktor doc. dr. Ján Dekan

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, dr. L. Kraskovská,

dr. inž. Š. Janšák, dr. J. Poulik

Pleistocénne piesočné duny pri Seredi a ich paleolitické a mezolitické osídlenie

JURAJ BÁRTA

Uvod

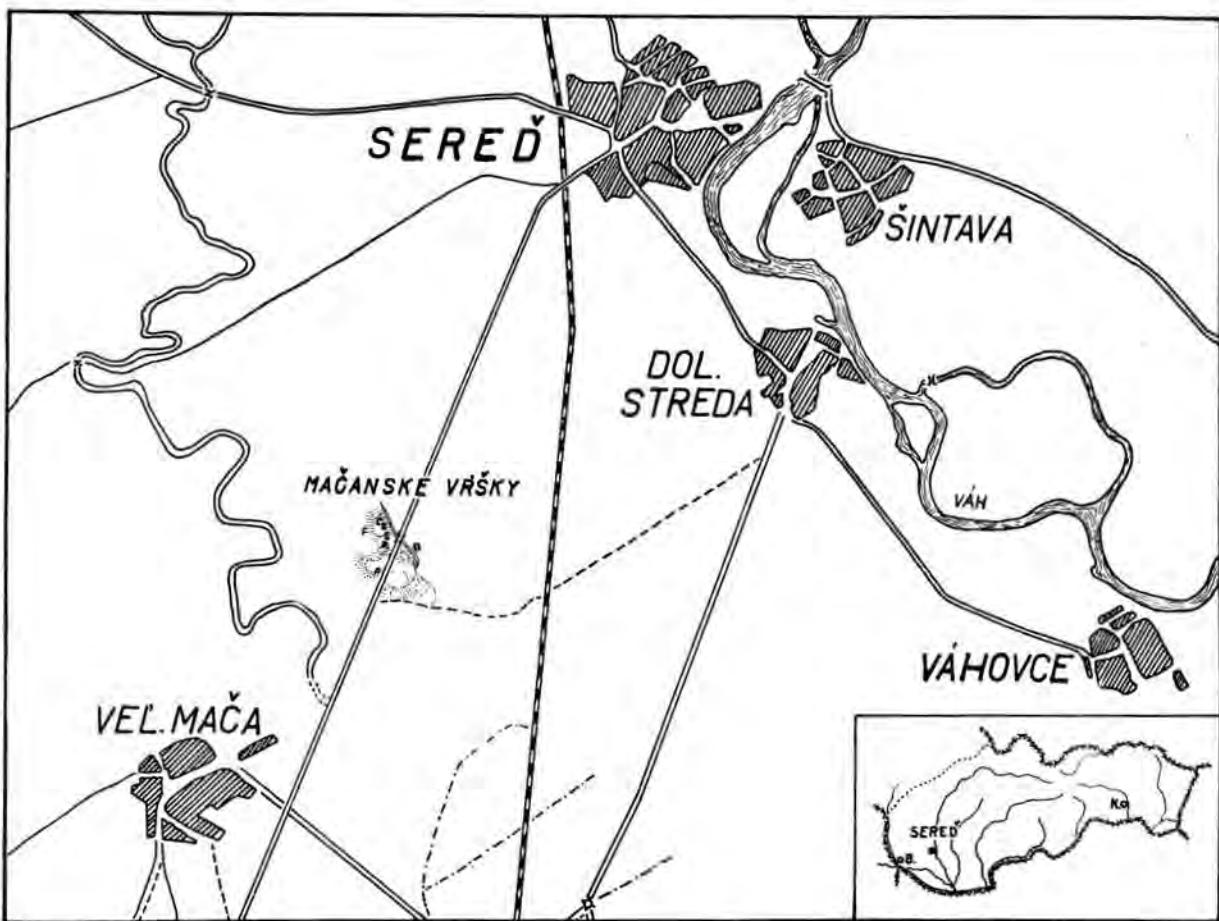
Podobne ako v iných krajinách strednej Európy nepripúšťala sa ani na Slovensku dlho existencia mezolitu pod vplyvom prevládajúcej teórie hiátu, hoci niektoré nálezy z obdobia po prvej svetovej vojne boli predmetom vedeckých úvah (J. Skutill 1928, J. Eisner 1930). J. Skutill napr. (1940), i keď poprel, že by doterajšie nálezy boli mezolitické, predsa vyslovil i možnosť objavenia mezolitu a odporúčal najmä výskum piesočných dún. Epipaleolitické a mezolitické nálezy v oblasti stredného Dunaja (Madarsko — S. Gallus a S. Mithay 1942, Rakúsko — A. Guldner 1953, R. Pittioni 1954, Morava — K. Žebera 1946, B. Klíma 1953), objavené počas druhej svetovej vojny a po nej, oprávňovali nás predpokladať nálezy z tohto obdobia aj na Slovensku, ktoré nemohlo zostať stranou od mezolitického osídlenia uvedeného územia, lebo malo rovnaké zemepisné podmienky. Preto právom vzbudil pozornosť nález nápadne drobnotvarovej industrie z júla r. 1952. Vtedy sa našli na Mačanských vrškoch pri Seredi na juhozápadnom Slovensku početné silexové artefakty, ktoré by mohli údajne reprezentovať prvé slovenské mezolitické nálezisko (J. Bartta 1954a). Na Mačanské vršky ako archeologickú lokalitu, osídlenú v dobe bronzovej (?) a rímskej (?), upozornil už Š. Janšák (1934). Záchranný výskum v rokoch 1952—1955 zistil tu okrem paleoliticko-mezolitického osídlenia (J. Bartta 1954b) predovšetkým osídlenie halštatské (M. Buchvaldek 1954, J. Paulík 1954, 1955), laténske (J. Paulík 1954, 1955) a staromaďarské (A. Točík 1955a, 1955b).

Geografická situácia

V dolnom povodí Váhu na okolí Seredi nachádzajú sa početné piesočné duny. Z nich dominuje

svojmu okoliu relatívne najvyššia, 9 m vysoká skupinová piesočná duna, kóta 134, zvaná Mačanské vršky. Leží 4 km juhozápadne od okresného mestečka Sered, zemepisná poloha $48^{\circ} 15' 55''$ s. š., $35^{\circ} 22' 64''$ v. d. Mačanské vršky sú piesočnou dunou zloženou vlastne zo štyroch viac-menej rovnobežných pozdĺžnych pecňovitých dún, z ktorých najdlhšia je 600 m dlhá. Orientované sú v smere prevládajúcich sz—JV vetrov. Dnešná hradska Nitra-Sered-Bratislava predeluje duny na dve časti. Topografická situácia na starších mapách ukazuje, že kedysi najmä okolo severovýchodnej strany Mačanských vrškov tieklo mŕtve rameno Váhu a nasvedčuje tomu aj most na spomenutej hradskej. Opísaná skupinová duna slúžila oddávna za vhodné pieskovisko, a preto ju kúpili viacerí záujemci. Tým vzniklo veľké množstvo úzkych parciel s nepublikovateľným počtom katastrálnych čísel. Okrem toho Mačanské vršky používali sa ako vojenské cvičisko na kopanie zákopov a tiež na zakopávanie uhynutých domácich zvierat. Severozápadná časť najdlhšej duny slúžila časom na pokusné založenie vinohradov, ktoré sa však neosvedčili. Od roku 1951 prešla celá plocha Mačanských vrškov do používania Okresného priemyselného kombinátu, ktorý tu začal vo veľkom tažiť piesok.

Celkový povrch bol natoliko narušený, že dnes badať už len po obidvoch stranach vyexploatované priestory, robiace dojem piesočných kráterov. Pri hĺbkovej exploatacii piesku najprv odstránili pôvodný stepný trávnatý porast buldozérom a tak piesok po odkrytí holocénnej černozeme nekladie odpor ani dnes vetrom vejúcim z vyššie uvedených smerov. V dôsledku toho časté mračná piesku nad dunou zanášajú prieplave a formujú povrch tak ako na skutočnej živej púšti. Terajší stav pieskoviska umožňuje štúdium vývojových útvarov veterálnych formácií. Z nich pozoruhodné sú najmä čeriny (tab. II: 1), ktoré sú najmenšou formou pie-

Obr. 1. Sered — Mačanské vršky, situačný náčrt.

sočných návejov. Vo vyfúkaných profilocho piešočnika na viacerých miestach nachádzali sa listovito-papierovité vrstvičky, často aj diagonálne uložené (tab. II, obr. 2, tab. III, obr. 1, 2), čo sa u nás doteraz nepozorovalo (K. Žebera 1953). Podľa intenzity vetra vyskytli sa rozličné vrstvy piesku s väčším i menším priemerom zrniek. Hrubšie sú najmä sludové. Na rozdiel od záhorských dún sú juhoslovenské duny, medzi ktoré patria aj Mačanské vršky, neobyčajne bohaté na vápno, alebo vznikli z naviateho vápnitého piesku. V ňom sa vyluhovaním vytvorili novotvary uhličitanu vápenatého. Z nich na Mačanských vrškoch nachádzame priam klasicky vyvinuté tzv. osteokoly (K. Žebera 1953), t. j. palicovité, stromčekovité a kvetinovité útvary povyzrážané okolo kořienkov rastlín (tab. IV, obr. 1, 2), ďalej vápnité zhluhy, tzv. konkrécie, ktoré sa často vynárajú nielen z profilov stien, ale pokrývajú aj buldozérom odkrytý holocénny povrch.

Problematika pleistocénu

Geologická stavba

Archeologický výskum r. 1953 až 1955 priniesol okrem archeologických výsledkov aj veľmi závažné geologické poznatky. Pre porozumenie ďalšieho výkladu uvádzame, že geologická stavba bola sledovaná predovšetkým na severozápadnej dune. Táto bola cielom najintenzívnejšej exploračie piesku od r. 1952, keď sa upustilo od exploračie piesku na východnej dune. Severozápadná duna bola sledovaná pre nález mladopaleolitickej industrie najmä z hladiska štúdia pleistocénu a jeho doteraz neznámych genetických foriem pri eolickom reliefe. Archeologický výskum záchranného charakteru spočíval predovšetkým na horizontálnom odkrytií niektorých najpozoruhodnejších okrajov kráteru piesočníka, ktorý sa pritom stále intenzívne exploataoval. Pracoviská boli označené

na situáčnom plánsku v časovom poradí výskumu písmenami A, C, D, E, F, pričom pracoviská B a G, týkajúce sa výskumu mezolitu, nachádzajú sa na východnej dune.

Štúdium profilov D, E, F umožnilo konštataovať, že duna Mačanské vŕšky je vytvorená z troch pokryvov viateho vápnitého piesku, oddelených červenohnedými fosílnymi pôdami typu černozeme. Profil D na východnom okraji severozápadného piesočníka poskytol tento obraz (tab. V, obr. 1, tab. VII, obr. 1).

Opis vrstiev profilu D

Vrstvy sú číslované zhora nadol.

1. Tmavošedavá humózna ornica (holocénny pôdny typ, černozem) s trávnatým porastom, prípadne s recentným prefúkaným pieskom, na spodku s tmavšou hlinitopiesočnatou vrstvou. Celková maximálna mocnosť 70 cm.
2. Svetlý žltosedý piesok, maximálna mocnosť 90 cm.
3. Hnedastý humózny piesok, maximálna mocnosť 20 cm.
4. Žltosedý vápnitý piesok s viacerými hrubo-zrnnými vrstvami sľudy, maximálna mocnosť 400 cm.

5. Červenohnedá hlinitopiesočnatá černozem, mocnosti od 60–180 cm, obsahovala až 5 vrstiev uhlíkov často spevnených osteokolmi.

6. Svetlý žltosedý piesok, maximálna mocnosť 80 cm.

7. Žltosedý štrkopiesok 30 cm mocnosti v 750 cm hĺbke profilu.

Intenzívnu explootáciu piesku v strede severozápadnej duny ohrozený bol aj pozoruhodný profil E (tab. VI, obr. 1, tab. VIII, obr. 1, 2). V jeho zdvojenom fosílnom pôdnom type našiel sa pravý distálny humerus *Bos sp.* podla určenia O. Fejfar a z Ústredného ústavu geologického v Prahe. V tejto vrstve nachádzali sa aj početné zhluky uhlíkov, pod ktorými na jednom mieste javila sa akoby prepálená červenkastá vrstva ohniska. A to bolo impulzom pre archeologický výskum. Na šikmom vykliňujúcom sa zdvojenom pôdnom type, ktorého nadložné vrstvy boli deštrukciou v zime 1953–54 rozrušené, bol urobený plošný odkryv na ploche 4×20 m. Na vrchole spodnej časti zdvojeného pochovaného pôdnego typu našiel sa podlhovastý plochý okrúhliak (tab. VIII, obr. 2; obr. 10:1), ktorý dokumentuje, že do uvedeného eolického prostredia mohol byť donesený iba človekom. Na jeho okoli vo vzdia-

lenosti 3 m našiel sa hranatý jaspisový okrúhliak s odštiepenou plochou (obr. 5:17). Iné artefakty sa na uvedenom pracovisku nenašli.

Ďalej boli objavené 4 nápadnejšie koncentrácie uhlíkov, často obalených uhličitanom vápenatým. Zdá sa, že ide o ohniská alebo o pozostatky lesného požiaru. Celkový profil E poskytol základnú oporu pre genetický výklad vzniku Mačanských vŕškov a jeho charakter je takýto (pozri nákres profilu E, obr. 2).

Opis vrstiev profilu E

1. Tmavohnedošedá humózna piesočnatá hlina (holocénny pôdny typ černozeme) so štyrmi rozlišiteľnými polohami: 1a) recentná piesočnatohlinitá vrstva; 1b) tmavohnedošedá humózna piesočnatá hlina; 1c) prefúkaná piesočnatá svetlejšia hnedošedá vrstva; 1d) tmavošedá humózna piesočnatá hlina, vyplňujúca v strede profilu tiež laténsku jamu, čo časove datuje aj najvyššiu hranicu jej trvania pred mladším zafúkaním.

2. Svetlý žltosedý piesok maximálnej mocnosti 130 cm.

3. Hnedastý humózny piesok pretkaný koriennkovitými rúrkami s nálezom drobných uhlíkov, maximálna mocnosť 20 cm.

4. Žltosedý vápnitý piesok s mnohými osteokolmi, maximálna mocnosť 420 cm.

5a. Svetlošedohnedá piesočnatohlinitá vrstva vrcholu fosílneho pôdnego typu, maximálna mocnosť 20 cm.

5b. Vložka šedožltého piesku, mocnosť 6 cm.

5c. Tmavšia šedohnedá humózna vrstva stredu fosílneho pôdnego typu s hrudkami okrovohnedého menej spevneného piesku s nálezmi ojedinelých uhlíkov v strede a viac na báze, maximálna mocnosť 22 cm.

5d. Vložka šedožltého piesku, maximálna mocnosť 26 cm.

5e. Červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva bázy fosílneho pôdnego typu s hrudkami okrovohnedého menej spevneného piesku s početnými roztrúsenými uhlíkmi v strede, maximálna mocnosť 60 cm.

6. Svetlý žltosedý piesok s glejovitým grošovaním zo svetlého vápnitého stredu obklopeného svetlou škvornou, maximálna mocnosť 120 cm.

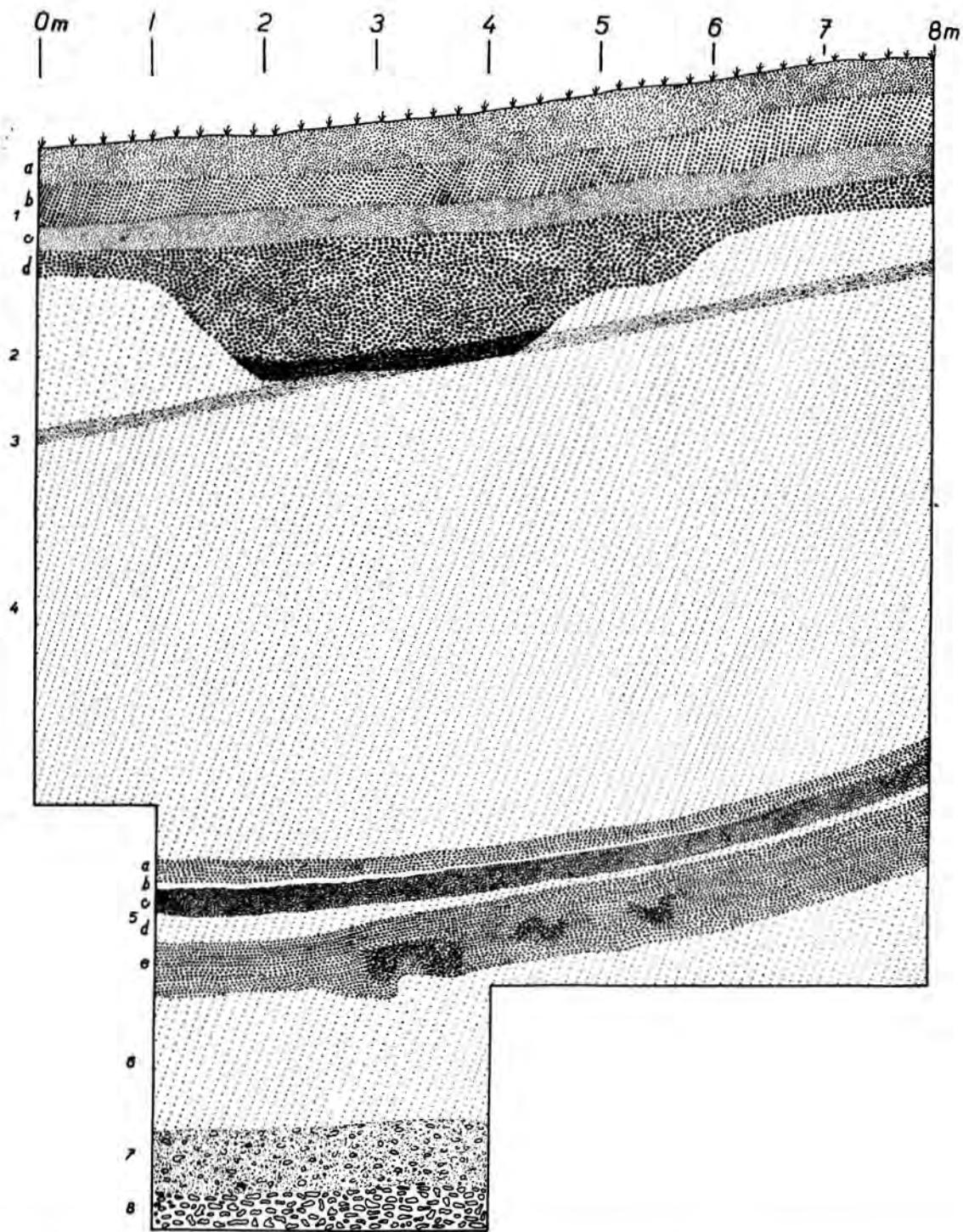
7. Žltosedý štrkopiesok, maximálna mocnosť 60 cm.

8. Hnedošedý drobný štrk v 950 cm hĺbke profilu.

Výskum na pracovisku F (tab. IX, obr. 1) na

S E R E D'
MAČANSKÉ VRŠKY
PROFIL „E“
VÝSKUM 1954 DR. J. BÁRTA

0   05   1
 MIERKA

ploche 8×3 m sledoval ozrejmiť stratigrafiu západnej časti duny, kde sa na profile znútra „kráteru“ severozápadného piesočníka rysoval nápadný tenší červenohnedý fosílny pôdný typ, vytvárajúci miernu depresiu. V strede jej profilu rysoval sa zhluk uhlíkov pripomínajúci ohnísko (tab. VII, obr. 2). Plošný odkryv priniesol len poznatky paleontologickej, keďže v nadloží výrazného fosilného pôdneho typu našli sa (podľa určenia O. F e j f a r a) fragment calvy, hlavica femura a falangy, všetko pochádzajúce z *Bos sp.* (tab. IX, obr. 2). Polohy dvoch zhlukov uhlíkov vo fosilnom pôdnom type opäťovne nasvedčujú na pravdepodobné pozostatky stepného požiaru. Bola zistená aj hojnosc malakofauny zhodnej s nálezmi z fosilného pôdneho typu v profile E.

Opis vrstiev profilu F

1a. Svetlohnedošedá piesočnatohlinitá vrstva, maximálna mocnosť 28 cm.

1b. Tmavšia hnedošedá humózna vrstva pôdneho typu s hrboľatou bázou od chodbičiek živočíchov a s množstvom svetlošedých zátekov do piesočného podložia, maximálna mocnosť 30 cm. Obsahovala halštatské črepy a zvieracie kosti.

2. Žltošedá vápnitá vrstva piesku s občasnými vápencovitými novotvarmi a niekolkými krtičími chodbičkami, recentne silne porušená hniezdami brehúl, maximálna mocnosť 130 cm.

3. Menej nápadne hnedaštá, viac šedá vrstva piesku, málo odlišujúca sa od piesočnej vrstvy nadložia i podložia, s malým obsahom vápencových novotvarov a drobných uhlíkov, maximálna mocnosť 10 cm.

4. Žltošedá vrstva piesku s uvedenými nálezmi *Bos sp.*, maximálna mocnosť 30 cm.

5. Červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosilného pôdneho typu na báze i vo styku s nadložím zvlnená biologickou aktivitou pôdy. Na vrchu viac tmavšia, pozvoľne k báze svetlejúca, v strede mestami silne grošovaná drobnými okrovohnedými škvŕnami menej spevneného hlinitého piesku s občasnými, ojedinele sa vyskytujúcimi uhlíkmi i dvoma koncentrovanými zhlukmi uhlíkov, z ktorých nápadnejšia koncentrácia sprevádzaná je aj červenohnedým hlinitopiesočnatým okolím. Pri báze pôdneho typu veľké množstvo vápencových novotvarov vyplnilo miesta niekdajších koreňov rastlín. Maximálma mocnosť 60 cm, obsah CaCO_3 9,80 %.

6. Svetlý žltošedý piesok s horizontálne vrstevnatou štruktúrou, veľmi vápnitý, s mnohými drob-

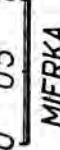
nými kríčkovitými vápencovitými novotvarmi, obsah CaCO_3 22 %.

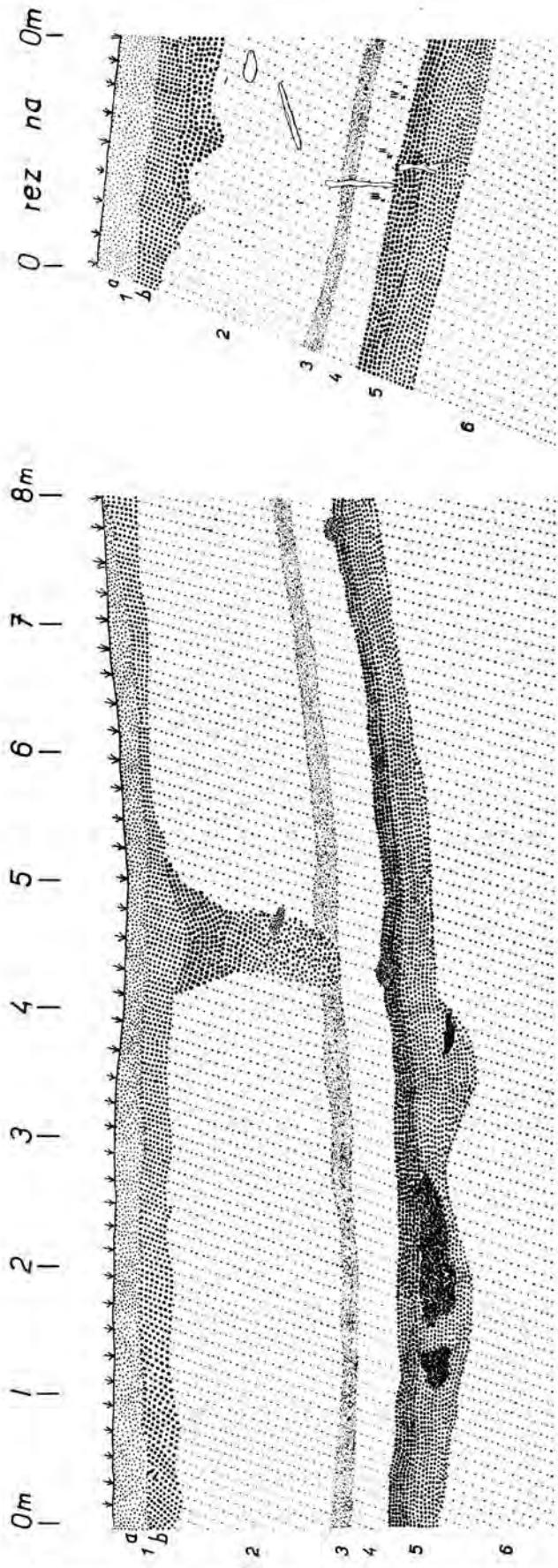
Rýchla explootácia piesku v južnej časti severozápadnej duny ohrozila r. 1953 miesto, kde sa najviac približovala k povrchu duny hnedastá vrstva menšej mocnosti. Snaha osvetliť si stratigrafiu Mačanských vŕškov vyžiadala potrebu pre-skúmať tento priestor, ktorý sme označili ako pracovisko A. Výskum na tomto mieste sa robil plošným odkryvom od okraja 6 m hlbokého piesočníka do hlbky, kde sa dosiahlo podložie hnedastej vrstvy v sektorových pásoch. Tým sa dosiahol plošný odkryv schodovitého tvaru, podmienený okrajom piesočníka s maximálnou šírkou 8 m a dĺžkou 22 m (tab. X, obr. 1). Povrch uvedenej plochy aj po odkrytí buldozérom nejavil sa ako intaktný, ale azda pod vplyvom kultivačných zásahov pri zakladaní vinohradov ukazoval sa ako premiešaný. Nasvedčoval tomu spoločný výskyt recentných, halštatských črepov, recentného železného kovania, železnej trosky a pamiatky staromádarské, ktoré sa sem dostali v súvislosti s rozrušením staromádarských hrobov na okolí. V nasledujúcej šedohnedej vrstve našiel sa mezolitickej silexový trojuholníček a mikročepieľky (tab. XIV, druhý v pravom rade zlava). Po počiatočnom časovom neúspechu v uvedenej hnedastej vrstve prišlo sa presievacím odkryvom na plytké ohnísko s uhlíkmi listnatých stromov a na štyri nepravidelne zoskupené jamky a na 20 prevažne bielopatinovaných pazúrikových artefaktov, čím objavená bola nová mladopaleolitická stanica na juhozápadnom Slovensku.

Červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosilného pôdneho typu bola zistená aj vo východnej dune; bližší opis tamojšieho profilu spomíname v súvislosti s mezoliticou problematikou. Z archeologickej hľadiska je táto vrstva pozoruhodná tým, že okrem drobných zhlukov uhlíkov počas čistenia profilu pracoviska B našiel sa aj tu paleolitický ústup s konchoidom zo zeleného radiolaritu.

Mäkkýšia fauna

Počas uvedených výskumov sa zbieraťa aj malakofauna, ktorá je nateraz jediným väčším zberom fosilných mäkkýšov, pochádzajúcich z piesočných dún. Táto ojedinelosť však sťahuje možnosť riadneho biostratigrafického využitia a preto poznatky získané jej rozborom treba v budúcnosti overovať na ďalších podobných lokalitách. Na základe rozboru V. L o ž k a z Ústredného ústavu geologického v Prahe malakofauna z výrazného

S E R E D'
MAČANSKÉ VRŠKY
PROFIL „F“
 VÝSKUM 1954 DR. J. BÁRTA

Obr. 3.

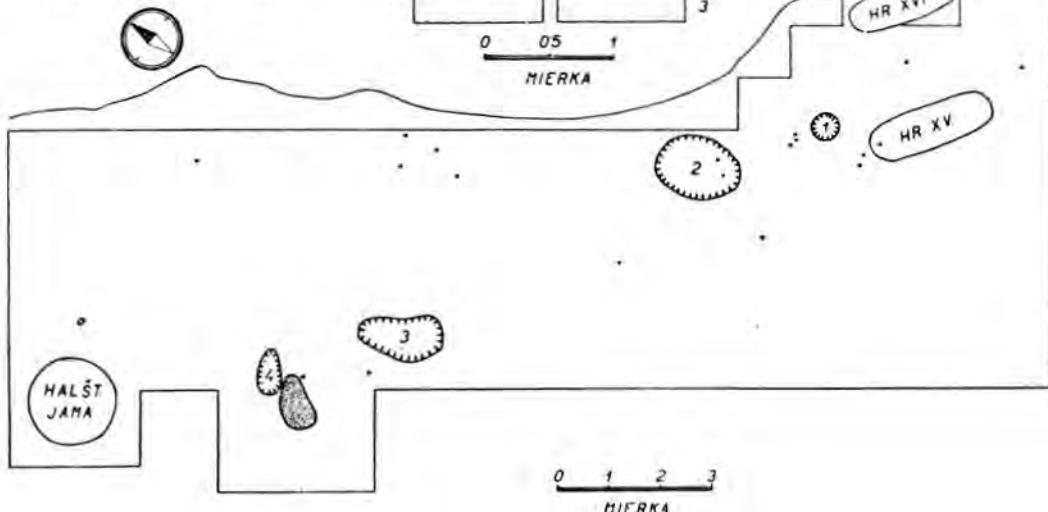

S E R E D

MAČANSKÉ VRŠKY

SONDA „A“

VÝSKUM 1953 DR. J. BÁRTA

Obr. 4.

fosílneho pôdneho typu doteraz uvedených profilov ukázala nasledujúce zloženie:

Profil A (tmavšia hnedaštá hlinitopiesočnatá vrstva s paleolitickými nálezmi):

Helicella striata Müller — hojne;

Chondrula tridens Müller — 1 kus (nie je vylúčené, že pochádza z nadložnej šedohnedej vrstvy holocénneho veku).

Profil A' (južné vyklinenie, nachádzajúci sa tiež blízko povrchu, ktorý je farebne dosť podobný profilu A):

Helicella striata Müller;

Cepaea vindobonensis C. Pfr.

Profil B (červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosílneho pôdneho typu s paleolitickými nálezmi):

Abida frumentum Draparnaud — 1 mladý exemplár;

Chondrula tridens Müller — roztrúsene;

Helicella striata Müller — hojne.

Profil E (zdvojená červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosílneho pôdneho typu):

Abida frumentum Draparnaud — vzácné;

Chondrula tridens Müller — veľmi hojne;

Helicella striata Müller — veľmi hojne.

Profil F (červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosílneho pôdneho typu):

Chondrula tridens Müller — dosť hojne.

Helicella striata Müller — dosť hojne.

Zhodnotenie nálezov podla V. Lóžka:

Pre stratigrafiju Mačanských vrškov má najväčší význam fauna zistená v zdvojenej (i v strojenej) fosílnej černozemi v profile E. Táto pochovaná pôda (5. vrstva) leží v zreteľnom podloží dvoch pieskových pokryvov, vzájomne oddelených tmavšou hnedaštou vrstvičkou (3), ktorá predstavuje náznak zahlinenia. Na povrchu je mohutne vyvinutý holocénny pôdný typ. Stratigrafická pozícia vrstvy jasne ukazuje na pleistocénny vek. Vo fosílnom pôdnom type, a to prevažne v jeho vrchnej polohе, bolo zistené spoločenstvo *Helicella striata Müller*, *Chondrula tridens Müller* a vzácne *Abida frumentum Draparnaud*, ktoré predstavuje typickú stepnú nepomiešanú malakocenózu. V dobe života tejto fauny bola na dune trávnatá step a podnebie bolo pravdepodobne tak teplé ako v súčasnej dobe, čo potvrzuje výskyt xerotermného meridionálneho

prvku *Abida frumentum Draparnaud*, ktorý dodnes hojne žije na stepných lokalitách na dolnom Považí.

Poloha a vývoj vrstvy, ráz fauny či zo stránky druhového zloženia, či zo stránky sociologickej jasne ukazujú na prvý würmský interštadiál W1/W2, o čom svedčí najmä nedostatok chladných arkto-alpinských typov, ktoré sú význačné pre mladšiu polovicu würmu. Celkove javí sa tu nápadná zhoda so sprašovými profilmi dolného Považia. Ak však prihliadneme, že prostredie piesočných dún je celkove odlišné od sprašových lokalít, pre definitívny záver o predpokladanej časovej zhode navievania juhoslovenských dún s považskými sprašami bude treba získať rozsiahly porovnávací materiál z väčšieho počtu piesočných dún obdobného druhu.

Rastlinné pozostatky

Uhlíky, vyskytujúce sa početne v červenohnedej fosilnej černozemi, podľa určenia V. Nečesaneho z Drevárskeho výskumného ústavu v Bratislave z profilu D patria borovici (*Pinus silvestris*), ojedinele dubu (*Quercus sp.*) a breze (*Betula sp.*), z profilu E dubu (*Quercus sp.*), jasenu (*Fraxinus sp.*), borovici (*Pinus silvestris*) a neurčiteľnému listnáču, z profilu F borovici (*Pinus silvestris*) a breze (*Betula sp.*). Z profilu A pochádzal dub (*Quercus sp.*). Drobné uhlíky z hnedastej vrstvy 3, pre ktorú v ďalšom pripúšťame, že by mohla reprezentovať menej výrazný fosilný pôdny typ z interštadiálu W2/W3, nedali sa analyzovať. Uhlíky, získané z výrazného pôdneho typu, pre ktorý pripúšťame výklad, že reprezentuje interštadiál W1/W2, nachádzajú sa v celej vrstve. Sú veľmi početné a pomerne veľké, často obalené uhličitanom vápenatým. To platí najmä o severovýchodnej časti duny (profil D a E), kde je vrstva fosilného pôdneho typu mohutnejšia. Uhlíky sú rozložené väčšinou horizontálne, a to nielen ich vrstvičky (pckiaľ sa vyskytli), ale i jednotlivé kúsky. Podľa V. Nečesaneho nemožno tento materiál považovať za zvyšky subrecentrých kořenov, konzervovaných uhličitanom vápenatým a suchou destiláciou. Proti tomu hovoria okrem uvedenej polohy a orientácie ešte aj iné poznatky. Analyzované uhlíky z tejto vrstvy majú zreteľnú štruktúru dreva nadzemných častí (drevo je výrazné, kruhovito pôrovité s typickými jazykmi libriformných vláken v letnom dreve). Niektoré hrubšie kusy konárov sú osteokolizované tak, že vrstva zuhoľnateneho dreva tvorí akúsi trubicu,

zvonka i znútra obalenú uhličitanom vápenatým – (opálený konár vnútri pod zuhoľnateneou vrsťou postupom času vyhnil a dutina sa vyplnila uhličitanom vápenatým). Ukladanie uhlíkov je zhodné s fosílnymi sprašovými pôdami, kde sú často (napr. Brno – Červený kopec, Sedlec pri Prahe) v ich blízkosti hrudky do červena vypálenej hliny, ktoré V. Nečesáný (1951) považuje za stopy lesného požiaru. Výskyt listnáčov a borovice nasvedčoval by na pomerne teplý a suchý porast, pravdepodobne lesostep. Uhlíky sú teda nesporne stopami pôvodného riedkeho lesného pokryvu.

Výskyt drobných neanalyzovateľných uhlíkov z hnedastej vrstvy W2/W3, zistených v profile E (vrstva 3), umožňuje predpokladať výklad, že vrstva 3 z profilu F je zhodná s predchádzajúcou z profilu E, hoci zhlinenie tejto vrstvy v západnej časti duny neprejavilo sa tak intenzívne ako vo východnej časti skúmanej duny.

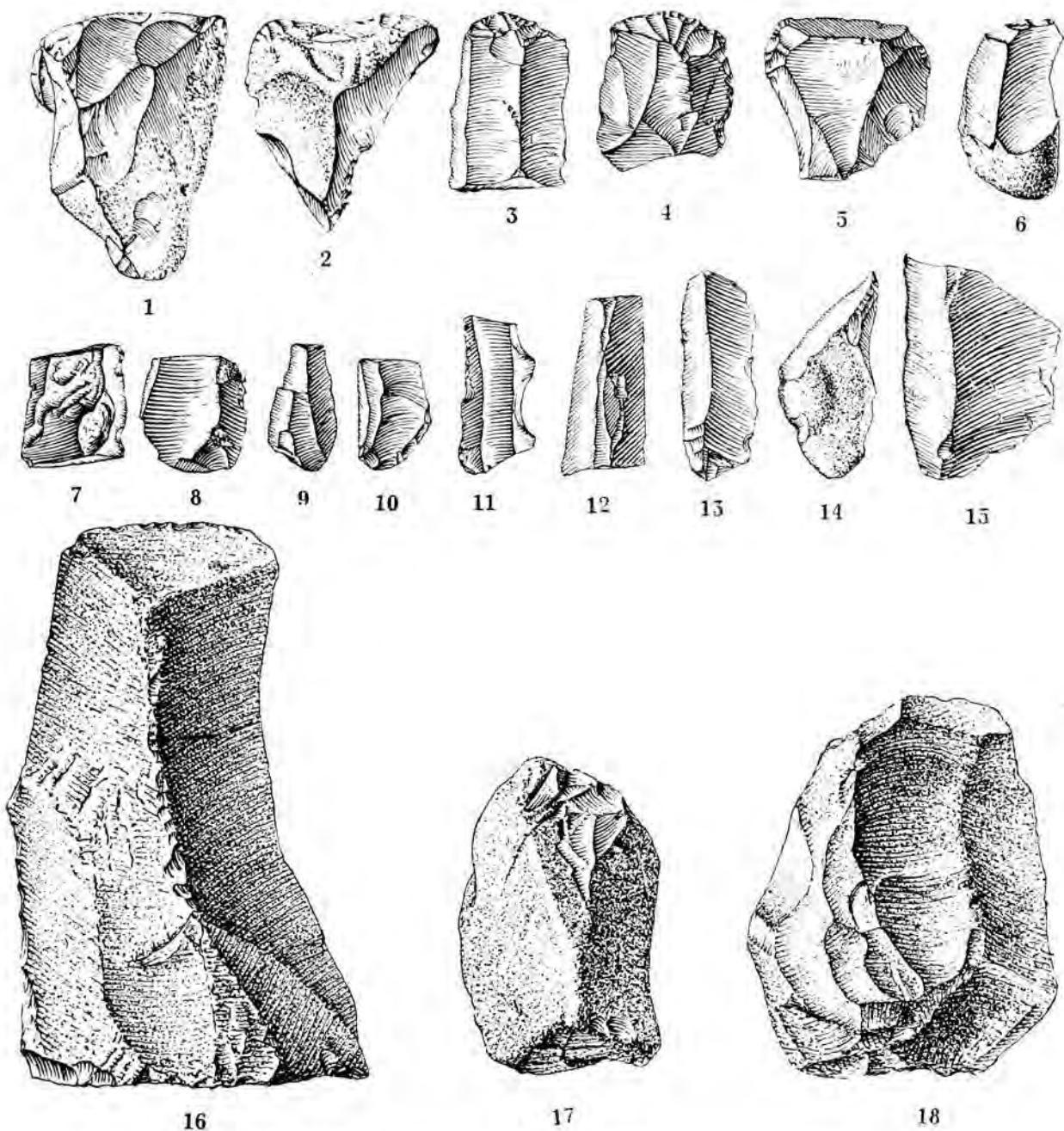
Pelový rozbor podľa určenia E. Krippela z Geologického ústavu Dionýza Štúra v Bratislave priniesol negatívne výsledky, nakoľko ani v profile D, ani v profile F sa pelové zrnká vo fosilnom pôdnom type z W1/W2 nezistili.

Uvedené rozbory uhlíkov z výraznej fosilnej černozeme (profil D, E, F vrstva 5) nevylučujú vykladať túto vrstvu ako prvý würmský interštadiál W1/W2.

Paleolitické nálezy

Nález okrúhliaka (velkosť $17 \times 8 \times 6$ cm) na pracovisku F z bázy vrstvy 5c fosilnej černozeme, ktorú interpretujeme ako interštadiál W1/W2, celkovým svojím tvarom i pôvodným uložením robí dojem kovadlinky (obr. 10 : 1), hoci na blízkom okoli neboli zistené žiadne ďalšie artefakty. V tejto vrstve vo vzdialenosťi 3 m od okrúhliaka našiel sa ojedinele hranatý šedozelený radiolarietový okrúhliak so stopami intencionálnych úderov a odštepov v terminálnej časti (obr. 5 : 17). Predmetné nálezy v uvedenej interštadiálnej vrstve W1/W2 dokumentujú ich ľudský donos na toto miesto, kde mala začať azda výroba artefaktov. Bližšie časové zaradenie uvedených stôp ľudskej činnosti nedá sa urobiť.

V kultúrnej vrstve na pracovisku A našlo sa plynké ohnisko s uhlíkmi duba (*Quercus sp.*) podľa určenia V. Nečesaneho a štyri nepravidelne zoskupené 10–35 cm hlbké jamky (tab. X, obr. 2). Z nich druhá a tretia sú viac-menej oválodného tvaru o dĺžke 16–180 cm, šírke 70–

Obr. 5. Sered' — Mačanské vršky, výber paleolitických nástrojov.

140 cm. Iba na rozhraní druhej našli sa 4 silexy. Obrys jám a ich výplň odlišovali sa od hnedastého hlinitopiesočnatého prostredia len mierne tmavším humóznejším zafarbením. Jama č. 2 vo vlastnom obryse mala ešte pri východnej strane tmavšie zafarbenie. O funkciu uvedených jám možno sa domnievať, že šlo o zásobnicové jamky, ak berieme analógiu z cudzích, najmä ukrajinských nálezisk (P. J. Boriskovskij 1953, 186).

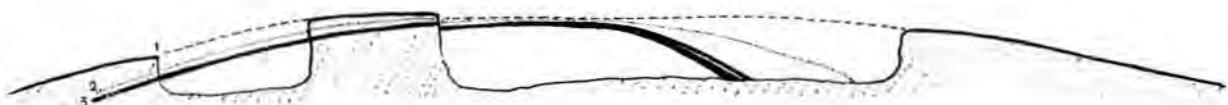
V uvedenej vrstve našlo sa len 21 kamenných nástrojov a odštěpov v priemernej hĺbke 40 cm. V severozápadnej časti sondy našiel sa aj plochý okrúhliak (veľkosti $11 \times 7 \times 3$ cm), ktorý svojim tvarom mohol by slúžiť za kovadlinku (obr. 10 : 2). Väčšie sústredenie silexov na jednom mieste sa nezistilo, ale prevaha nálezov z miesta bližšieho okraja piesočníka robí dojem okrajového zachytenia paleolitickej stanice, ktorej centrum ležalo

pravdepodobne na vrchole severozápadnejšej duny, ktorý je už vyexploatovaný. Povrchový zber na mieste buldozérom nakopenej hliny na okoli pracoviska priniesol nález 5 menších artefaktov a dva veľké artefakty čepelovitého charakteru i ústupy. V surovine, z ktorej sú kamenné nástroje zhotovené, prevláda patinovaný pazúrik, rohovec, chalcedón, hnedý a žltý radiolarit a svetlý kremenc. Nástroje sú charakteristické týmito tvarmi: najpočetnejšie sú úzke neretušované čepele a čepelovité ústupy (obr. 5 : 7, 9–10 a 12), ďalej sa našla stredová časť čepielky s obojstrannou úžitkovou retušou (obr. 5 : 7), stredová časť čepielky s jednostrannou retušou a dvoma protiahľymi vrubmi (obr. 5 : 11) zo zberu. Výraznejšiu industriu reprezentujú škrabidlá, a to čepelovité škrabadlo so strmo retušovaným pravým bokom a oblúkovitým čelom (obr. 5 : 4), ploché čepelovité škrabadlo s asymetrickým oblúkovitým čelom (obr. 5 : 3), dvoma ústepovými škrabidlami (obr. 5 : 5, 6). Ďalej sa našiel okrajový hrotitý ústup s retušovaným vrubom a jemným protiahľym škrabadlom (obr. 5 : 2) a iný taktiež okrajový hrotitý ústup s pravobočne priretušovaným hrotom (obr. 5 : 14). Medzi pomerne neveľkými nástrojmi najväčším je ploché jadro (obr. 5 : 1), ku ktorému našli sa do seba zapadajúce ústupy, čo by podobne, ako aj nález okrúhliaka vhodného za podložku, mohlo dokazovať výrobu na mieste. Pri zbere na okoli uvedeného pracoviska získaný bol veľký jadrový ústup (obr. 5 : 18) a aj vysoký čepelovitý ústup (obr. 5 : 16). Obidva artefakty zaraďujeme medzi paleolitické nálezy na základe petrografickej podobnosti suroviny s ústropom získaným zo sondy A, pričom velkosť i tvar posledných uvedených artefaktov, i keď kultúrne nevýrazných, má archaickejší vzhľad. Kostené nástroje sa nenašli. Celkove uvedená kolekcia paleolitických nástrojov je pomerne málo typická a len na základe prevahy čepelovitej industrie, čepielky vrubovite otupenej, plochých škrabadiel možno ich rámcove zaradiť do mladého aurignacienu tzv. gravettienu. Stratigrafické zaradenie kultúrnej vrstvy na uvedenom mieste nie je celkom bezpečné, ako uvádzame v ďalšom.

Geograficko-geologické vyhodnotenie

Na základe predchádzajúcich pozorovaní možno konštatovať, že Mačanské vršky ako kombinovaná trojduna sú vytvorené vápničitými naviatými pieskami, ktoré sú dobre prieplustné pre vodu a vzduch, pričom ľahko vyschýnajú a ľahko sa vyhrievajú.

Uvedené faktory značne podmienili ich početné praveké osídlenie. Na ich povrchu je ako pôdny typ vyvinutá holocénna černozem. Rozbor mäkkýszej fauny, uhlíkov i pelová analýza ako aj celková superpozícia vrstiev nevylučuje predpokladat na Mačanských vrškoch po prvý raz (roku 1953) u nás aj existenciu fosílnych pôdných typov na piesočných dunách, čo je zatiaľ prvý známy prípad v strednej Európe (J. Barto 1954a). Jadro duny tvorí piesočnatý vápnitý pokryv (vrstva 6 v profile D, E, F), ktorý pripisujeme würmskému štadiálu W1. Spočíva na štrkopieskoch a štrkoch väzskej terasy. Na povrchu tohto svetlého piesku je vyvinutá fosílna černozem, o ktorej možno azda predpokladať, že reprezentuje interštadiál W1/W2. Prejavuje sa v rozličnej mocnosti a v rozličných stupňoch degradácie (vrstva 5 v profiloch D, E, F). Na vyvýšeninách je zvyčajne zachovaný len humózny horizont, v depresiach značne býva vyvinutý aj horizont B. Miestamí je fosilna černozem zdvojená i strojená. Nasedajúci veľmi vápnitý piesok s vysokým obsahom osteokolov i občasných hrubších sludových vrstiev zaraďujeme do druhého würmského štadiálu W2. Nad touto vrstvou nachádza sa druhý fosílny pôdny typ, ktorý svojou hnedastou farbou (vrstva 3 v profiloch D, E, F) javí sa ako menej zreteľne vyvinutý než pôdny typ predchádzajúci a ako pôdny typ holocénny. Odpovedá pravdepodobne druhému würmskému interštadiálu W2/W3, ktorý sa aj na správových profiloach Považia javí ako menej výrazný oproti interštadiálu W1/W2. Nadložie druhého interštadiálu prikryva vrstva pripisovaná tretiemu würmskému štadiálu W3 s holocénou černozemou. Pokryvy štadiálov W2 a W3 neboli spravidla vo vrcholových častiach presypu vyvinuté, takže na mnohých miestach splývajú fosilné pôdy interštadiálov W1/W2 a W2/W3 s holocénnym pôdnym typom. V dôsledku toho presná stratigrafická poloha mladopaleolitickej industrie nemohla byť určená, pretože silexová industria sa našla a objavovala len vo vrcholových častiach duny, kde splývajú povrchy štadiálov a interštadiálov s holocénym pôdnym typom, ako sme v predchádzajúcim uviedli. Geneticky dlhý časový úsek je tu teda reprezentovaný pomerne veľmi slabou vrstvou sedimentov. Napriek bližšej stratigrafickej opore nález paleolitickej industrie bezpečne dokazuje pleistocénny vek Mačanských vrškov. Uvedené pozorovania zachytili takto vznik pozoruhodnej piesočnej duny, na ktorej niektoré stratigrafické poznatky by nasvedčovali, že tu bol azda zistený celý würmský glaciál.

Obr. 6. Náčrt priečneho rezu duny Mačanské vršky od západu na východ. Rekonštrukcia priebehu fosilných pôdných typov, 2 = W2/W3, 3 = W1/W2, 1 = holocénny pôdny typ.

Ďalšie pozorovania zistili, že tvar duny Mačanské vršky sa počas mladšieho pleistocénu menil, takže jednotlivé pokryvy i pôdne typy majú na rozličných miestach značne odlišnú mocnosť, čo sa najvýraznejšie prejavilo na nasledujúcich prípadoch. Na pracovisku F, ktoré umožnilo štúdiu západnej časti duny, fosilna černozem z interštadiálu W1/W2 tvorí miernu depresiu s osou vo smere ZZJ, oproti ktorej vo smere VVS nachádzala sa veľká depresia od profilu D po E vo východnej časti duny. V náveternej strane duny, ktorú reprezentuje profil F, javí sa interštadiálna vrstva W1/W2 ako menej mocná a postupne od vrchola duny mocnie v protichodnom smere VVS, čo nasvedčuje na odlišnosť prúdenia vetrov s dnešnou náveterou na stranu. Záveterná stena oproti smeru ZZJ, teda VVS, tvorí depresiu asi ako na vnútorných stranach recentných dún (F. Vításek 1949), a preto je interštadiálna fosilna černozem W1/W2 mocnejšia a v prípade profilu E aj zdvojená (strojená). Predmetná depresia však môže byť najskôr výsledkom deštačného procesu, ktorý odnesol pod vplyvom západného vetra pôvodnú najvyššiu časť duny naviae v štadiáli W1 a z pôvodného konvexného povrchu vytvoril povrch konkávny. Ten sa zachoval v sedimentačnom hiáte interštadiálu W1/W2, keď sa pôvodný povrch duny premieňal na pôdny typ. Ak priipúšťame, že fosilna černozem W1/W2 vznikla v čase sedimentačného pokoja a tvorby pôdneho typu, pre výklad o prevládajúcom západnom vetre v čase štadiálu W1 svedčia aj uhlíky, ktoré v uvedenej 5. vrstve v profile D a E nachádzajú sa hojnnejšie len na záveternej strane, niekde dokonca až v piatich vrstvách (profil D). Pozri obr. 6. Oproti tomu uhlíky vo forme zhlukov v náveternej strane (5. vrstva profilu E) sú ojedinelé. Vzhľadom na dnešný peciňovitý tvar všetkých troch dún Mačanských vrškov, tiahnúcich sa v smere hlavnej osi od SZ na JV, čo podľa Š. Janšáka (1950) dokumentuje smer ich navievania od SZ, takýto výklad treba doplniť v tom zmysle, že v prípade Mačanských vrškov ich dnešný tvar je odlišný od tvaru v glaciáli W1. V tom čase vo formácii tvaru uvedenej skupinovej duny hrali význačnú úlohu západné vetry.

Ak priipustíme, že isté zakrivenie chrbátov bolo podmienené vo väčšine prípadov morfológiou okolitého terénu, i vtedy nemožno podceniť zistenú prevahu západného vetra. Ak priipúšťame počiatok vzniku piersočnej duny Mačanské vršky už v štadiáli W1, možno len súhlasíť so Žeberovým tvrdením, že naprostá väčšina našich eolických sedimentov bola ukladaná vetrami západných smerov (K. Žebera 1953, str. 24). Zdá sa teda, že Janšákové poznatky o vzniku piersočných dún pod vplyvom sz vetrov na Slovensku možno priipustiť len pre obdobie mladšieho pokryvu viaťich pieskov, ktoré sú mladšie ako štadiál W1. Súčasne s tým vynára sa otázka datovania vzniku slovenských dún, ktoré Š. Janšák (1950, str. 64) na základe literárnych poznatkov zaraďuje na koniec dilúvia alebo najstaršieho alúvia, keďže usudzuje, že piesky sú mladšie ako pleistocénne spráše.

Z typologického hľadiska pripisali sme nález paleolitickej industrie okruhu gravetskej kultúry, ktorú sme zistili r. 1953 a 1955 aj na sprásovej stanici v blízkych (7 km vzdialených) Vlčkovciach, okres Sered. Vo Vlčkovciach nálezy stratigraficky spadajú do druhého würmského interštadiálu W2/W3. Aplikujúc tieto poznatky z Vlčkoviec na nález paleolitickej industrie z Mačanských vrškov, získavame tým okrem predchádzajúcich poznatkov o interštadiálnej fosiľnej černozemi W1/W2 ďalší dôkaz, ktorý by mohol nasvedčovať, že na piersočnej dune Mačanské vršky zachytený bol pravdepodobne profil celého würmského glaciálu, čo bolo na piersočnej dune zistené po prvý raz. Tým boli súčasne získané nové datovacie poznatky o vzniku slovenských dún na juhzápadnom Slovensku, ktoré hovoria, že niektoré piersočné duny z tejto oblasti majú svoj pôvod v poslednom glaciáli a že sú teda staršie, ako ich s rezervou datoval Š. Janšák v citovanej práci. Je to neobyčajne závažný poznatok, ktorý overia azda aj ďalšie výskumy piersočných dún v tejto oblasti Slovenska.

Uvedenými pozorovaniami na piersočných dunách pri Seredi dochádzame k doplneniu doterajších názorov, podľa ktorých vznik stredoeurópskych dún porovnával sa časové so vznikom se-

verských dún. Vek týchto kladie napr. aj L. Z o t z (1931) do časného až pozdného postglaciálu (ancylusova doba), taktiež L. R o t h e r t o v á (1936) a najnovšie i P. W o l d s t e d t (1950) ich kladie do poznej doby ľadovej, čím sa rozumie obdobie konca pleistocénu bez bližšieho geologickejho zaradenia. Aj K. B r a n d t (1940, str. 58) pripúšťa pre celý rad vnútrozemských dún v západnom Nemecku naviatie v poladovej dobe. Zaujímavé je však jeho konštatovanie, že staršie duny z doby ľadovej severne od rieky Lippe zdajú sa mať jeden alebo dva humózne horizonty. Pripúšťa sa tu teda dvojaký vek dún. V tomto smere nie menej pozoruhodné sú aj výsledky poľských bádatelov, hoc aj tu v otázke datovania vzniku piesočných dún nedospelo sa zatiaľ k jednotnému náhľadu. Zo starších bádatelov S. L e n c e w i c z (1920–21), odvolávajúc sa na K e i l h a c k a, pripúšťa vznik piesočných dún v postglaciáli, a to až v litorine, no počiatky tvorby niektorých poľských dún kladie do ancylusového obdobia. J. S a m s o n o w i c z podľa L. S a w i c k é h o (1930) pripisuje hlavné obdobie tvorby veľkých dún obdobiu po ústupe daniglaciálu. J. S a m s o n o w i c z uvádza, že duny na okoli Waršavy tvorili sa pravdepodobne počas daniglaciálu ako i v gotiglaciáli, pričom holocénna černozem povstala vo finiglaciáli. Všetky tieto úvahy sú viac-menej hypotetické. Až výskum L. S a w i c k é h o (1923) na piesočných dunách, najmä na lokalite Šwidry Wielke (1930) dokázal archeologickými nálezmi mladopaleolitickej kultúry tzv. šwiderienu I, že táto kultúra je v Poľsku zatiaľ najstarším časovým ukazovateľom pre vek dún. L. S a w i c k i na základe geologickej úvah o stratigrafii akumulačných terás Visly kladie vek dún typu Šwidry Wielke I do poznej fázy interštadiálu L4 (čo je pravdepodobne začadnenie stredopoľské) a nasunutím baltického štadiálu. Bližšia paralelizácia delenia s delením u nás zaužívaným Soergel-Zeunerovým je sťažená tým, že L. S a w i c k i (1952) neurčuje dosiaľ chronologicky dosť zreteľne svoje „Środkowo-polskie złodowacenie“. Okrem neho aj iní poľskí bádatelia v štvrtohornej problematike nie jednako operujú s pojмami stredopoľské a baltické začadnenie. Napr. W. S z a f e r (1953) paralelizuje stredopoľské začadnenie s risom. U S. K r u k o w s k é h o (1939) stredopoľské začadnenie značí würm II a baltické začadnenie würm III. V neskoršej práci L. S a w i c k i (1935) kladie vytváranie najstarších dún do interštadiálu medzi štadiálom kujawsko-mazurským a nasledujúcim pomorským. Aplikujúc toto na Soergel-Zeunerovo delenie, zdá sa, že ide o interštadiál

W2/W3. Obidvoma prácam posunul takto L. S a w i c k i datovanie vzniku piesočných dún do mladšieho pleistocénu, aj keď tento vek ostáva nadalej, najmä pre obdobie interštadiálne, značne diskutabilný. Napriek tomu aj tato koncepcia zblížuje nás s našimi pozorovaniami v otázke pleistocénneho veku niektorých piesočných dún a najnovšie tiež K. Ž e b e r a (1953, str. 29) uvádza, že k vyviamu piesočných dún a pokryvov na našom území došlo už počas pleistocénu.

Na základe uvedených pozorovaní v otázke pôvodu piesočných dún Mačanské vršky pri Seredi možno sa teda domnievať, že boli vyviate vo würmských štadiálnych obdobiach z inundačného koryta mŕtvyh ramien i samotného Váhu, ktorý tiekol vtedy západnejšie, t. j. v povodí dnešného Dudváhu, ako to uvádza aj Š. J a n š á k (1950, str. 63). Kým však Š. J a n š á k eviduje tok Váhu na mieste dnešného riečišta Dudváhu v neolite, naše poznatky posunujú západnejší tok Váhu až do pleistocénu.

V súvislosti s činnosťou pleistocénnych vetrov treba ešte pripomenúť, že na celom povrchu Mačanských vrškov odkrytom buldozérom nachádzajú sa početné drobné štrky veľkosti lieskového orecha, ktoré sem podľa K. Ž e b e r u (1953, str. 26) mohli byť naviate vetrom.

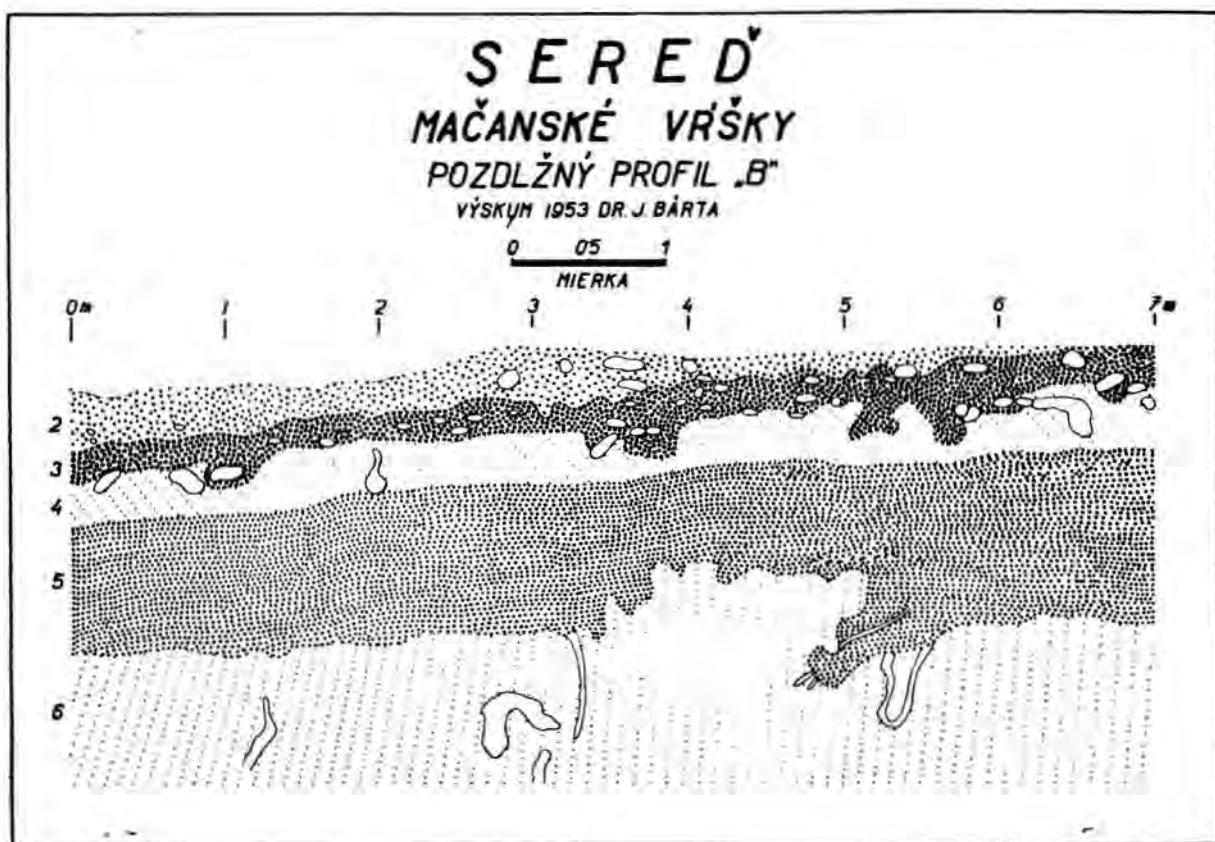
Problematika starého holocénu

Z hľadiska slovenského praveku najvýznamnejším osídlením Mačanských vrškov je nápadne koncentrovaný výskyt drobnotvarej silexovej industrie, zistený na severovýchodnom okraji východnej duny nad bývalým mŕtvym ramenom Váhu. Túto polohu v ďalšom označujeme ako pracovisko B. Stanicu objavil v júli 1952 A. T o č í k a J. R a j ċ e k pri obhliadke terénu a pri prieskume intenzity explootácie piesku a jej odkryvu buldozérom.

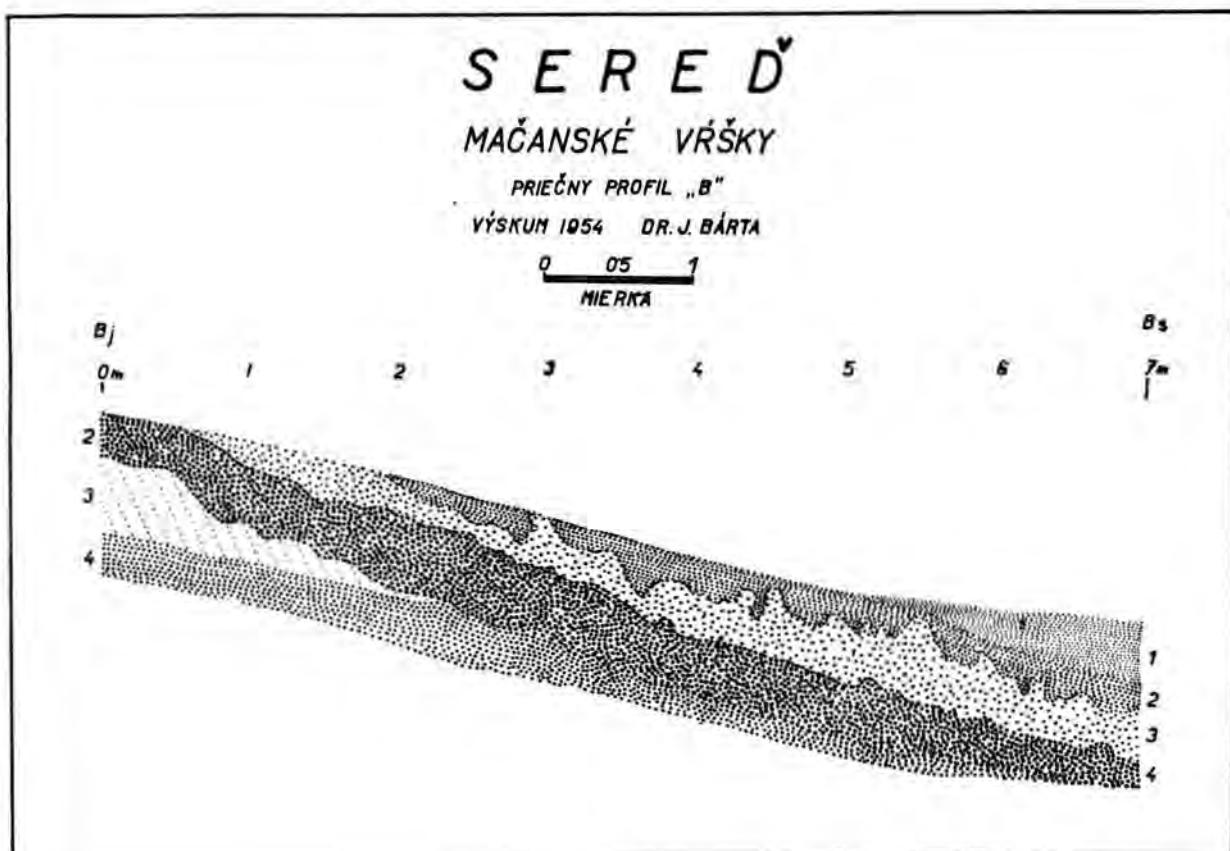
Ďalšie zbery uskutočnili V. U h l á r, J. B á r t a a M. B u c h v a l d e k. Na jar roku 1953 zber urobil opäťovne A. T o č í k a L. H á j e k. Tesne pred započatím výskumu Archeologickým ústavom SAV, zameraného na holocénnu problematiku, urobil na Mačanských vrškoch v júni toho istého roku zber aj Š. J a n š á k. Ďakujem menovaným za láskavé postúpenie materiálu na spracovanie.

Opis náleziska a jeho stratigrafie

Pri začiatku výskumu náleziska bol povrch pracoviska B mierne zvlnený hlinou, ktorú na-

Obr. 7.

Obr. 8.

hrnul buldozér a zvažoval sa v dĺžke ca 20 m od okraja vyexploatovaného piesočníka 12° sklonom k okraju dnes už viac-menej zarovnanému mŕtveemu ramenu Váhu. Pre výskum zvolená bola metóda horizontálneho škrabania a preosievania piesočnatého pôdneho typu štvorcovou metódou na ploche 25×10 m. Pritom najvyššie položená časť pracoviska pre zubatosť okraja piesočníka neobsahovala úplné štvorcové sektory. (Pozri celkový plán pracoviska B, obr. 9 a tab. VI: 2.) Počas dvoch zim podlahli okraje piesočníka ďalšej silnej deštrukcii, takže nálezy z nich nedali sa v úplnosti zachytiť. Stred celej plochy bol volený nad najväčšou koncentráciou silexov a v ňom bol ponechaný aj kontrolný stratigrafický blok. (Pozri priečny profil B, obr. 8.) Na povrchu popri silexoch nachádzali sa spočiatku aj ojedinelé halštatské črepy a mnohé fragmenty i celé škľabky riečne (*Unio crassus Retz.*), o ktorých však možno sa domnievať, že súvisia s halštatskými nálezmi, pretože pri odkryve intaktných vrstiev s mikrolitickou industriou sa škľabky riečne v nich nenachádzali. Počiatočná vrstva tvořila viac-menej súvislú tmavohnedošedú humóznu hlinitopiesočnatú grošovitú pôdu, ktorá v nasledujúcich vrstvách prešla do šedookrovohnedej piesočnej intenzívne grošovitej pôdy (pozri tab. XI: 2). Grošovitosť pôdy nastala pravdepodobne ako dôsledok biologickej aktivity pôdy pri vytváraní pôdneho typu. Grošovitá štruktúra mohla byť eventuálne pozostatkom fosilných chodbičiek hmyzu, ktorý vo vhodnom, pomerne mäkkom piesočnatom prostredí nachádzal miesto pre úkryt. Podobná grošovitá štruktúra vyskytuje sa na Mačanských vrškoch v niekoľkých časových etapách. Najstarší prípad pochádza z interstadiálu W1/W2 na pracovisku F. V jej podloži od vrcholu pracoviská sa neskôr vykliňovala tmavohnedošedá veľmi vápnitá vrstva s občasnými fragmentmi zvieracích kostí. Vo všetkých uvedených vrstvách nachádzali sa mnohé ústupy a silexové artefakty, zvieracie kosti a početné okrúhliaky, ktoré na niektorých miestach, najmä v sektorech K4–K7, L5–L7 a M9–M7 tvorili nápadnú koncentráciu. Spomenuté okrúhliaky boli sem pravdepodobne donesené z terás Váhu ako surovina na výrobu nástrojov. Po zistení jej nevhodnosti neboli použité, a preto len niektoré sú rozličné so stopami po obtíkaní. Kedže vo všetkých vrstvách na celej rozlohe pracoviska B nepodarilo sa rozlíšiť tvarove i surovinou eventuálne časové odlišné typy artefaktov, nazdávame sa vzhľadom na jednotnosť industrie, že ide o súčasné osídlenie jednej a tej

istej spoločenskej jednotky. Farebne štruktuálna odlišnosť vrstiev je dôsledkom pedologických procesov, keďže lokalita bola v mladšom období sekundárne zasiahanutá procesom vzniku pôdnego typu. Pre porozumenie súčasťí udávame opis pozdĺžneho i priečneho profilu pracoviska B (obr. 7).

Opis vrstiev pozdĺžneho profilu B

(Vrstvy sú očíslované zhora nadol.)

1. Hnedošedá hlinitopiesočnatá vrstva, maximálna mocnosť 35 cm, v pozdĺžnom profile pracoviska B nezachytená pre činnosť buldozéra, ktorý ju vo vrcholovej časti pracoviska nezachoval.
2. Šedookrovohnedá veľmi grošovaná piesočnatohlinitá s množstvom krtičích chodbičiek, maximálna mocnosť 40 cm, obsahovala v profile silexy.
3. Tmavohnedošedá humózna silne vápnitá vrstva s hojnými krtičimi chodbičkami, silexami a osteologickými pozostatkami, maximálna mocnosť 20 cm.

4. Svetlohnedožltosedá hlinitopiesočnatá až piesočnatá zhutnelá vrstva bez archeologických nálezov, pravdepodobne reprezentujúca obdobie najmladšieho würmu 3, prípadne würmu 2, pričom interstadiál W2/W3 sa nedal rozpoznať, maximálna mocnosť 40 cm.

5. Červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosilného pôdneho typu s hojnými vápencovými novotvarmi na báze, ktorá miestami tvorí závleky, miestami vyskytli sa aj uhlíky. Ide pravdepodobne aj tu o interstadiálny fosilný pôdny typ W1/W2, maximálna mocnosť 90 cm. Výskyt paleolitického silexa bol už spomenutý prv.

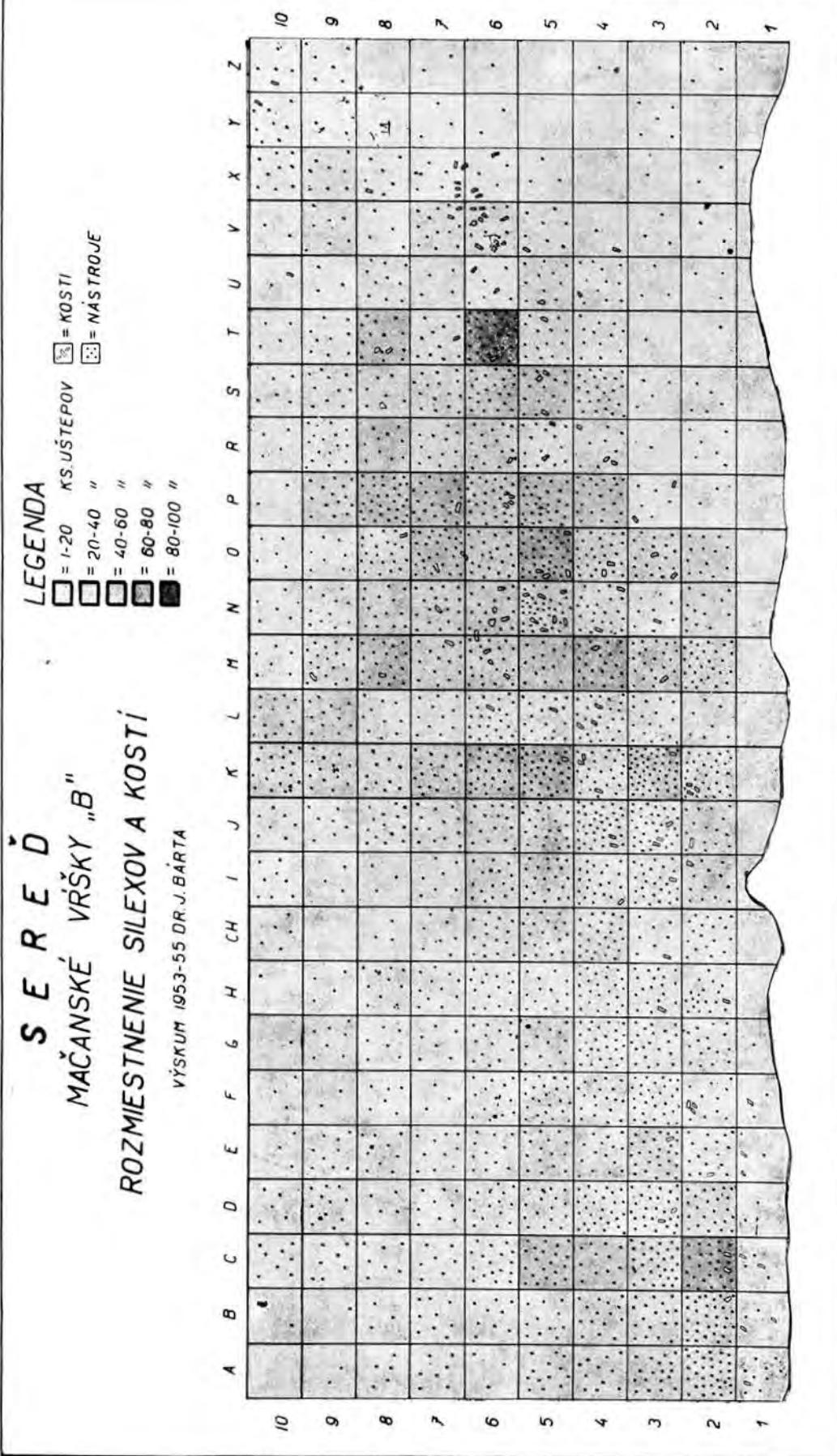
6. Svetlá žltosedá piesočnatá silne vápnitá vrstva s hojnými vápencovými novotvarmi.

Priečny profil vzhľadom na spád, pri ktorom sa uplatnilo navievanie a vyklňovanie vrstiev má odlišný charakter na obidvoch bokoch, preto zhruba južný koniec označujeme ako profil Ej, severný profil zhruba Bs (obr. 8).

Opis priečneho profilu Bj

1. Šedookrovohnedá, pri vrchole spádnicia tmavšia piesočnatohlinitá grošovaná vrstva s veľkým množstvom grošovitých krtičích chodbičiek, ktoré tvoria najsvetlejšie miesta vrstvy a sú vlastne sekundárnu výplňou pôvodnej humóznejšej hnedošedej vrstvy, maximálna mocnosť 40 cm.

2. Tmavohnedošedá humózna hlinitá vrstva, veľmi vápnitá, s vápenatými rúrkami, na báze svetlejšia, nenápadne splýva s podložnou vrstvou, maximálna mocnosť 45 cm.

Obr. 9.

3. Hnedožltošedá vrstva piesku vyklínajúca sa po spádnicu medzi zahlinené vrstvy, maximálna mocnosť 40 cm.

4. Červenohnedá hlinitopiesočnatá vrstva fosilného pôdneho typu W1/W2.

Opis priečneho profilu Bs

1. Šedožltá piesočnatá vrstva mladého splachového pôvodu bez archeologických nálezov, maximálna mocnosť 40 cm.

2. Tmavohnedá humózna hlinitopiesočnatá grošovaná vrstva s obsahom silexov, maximálna mocnosť 20 cm.

3. Šedookrovohnedá silne grošovaná piesočnato-hlinitá vrstva s obsahom silexov, maximálna mocnosť 50 cm.

4. Tmavohnedá humózna, veľmi vápnitá vrstva s obsahom silexov a osteologickej pozostatkov, maximálna mocnosť ľahko určiteľná pre nenápadný prechod do podložnej vrstvy fosilného pôdneho typu W1/W2.

Opis nálezov a typy nástrojov

Celkový počet artefaktov získaných zberom roku 1952–1953 pred začiatkom výskumu z priestoru pracoviska B a jeho najbližšieho okolia a aj zo systematického odkryvu v rokoch 1953–1955 dosiahol počet 3121 kusov. Industria je sprevádzaná veľkým množstvom odpadového materiálu (8421 kusov), ktorý zhruba trojnásobne prevyšuje percento dohotovených artefaktov. Tieto okolnosti nasvedčujú, že ide nepochybne o sídlisko s výrobou artefaktov priamo na mieste. Množstvo artefaktov, hojnosť odpadového materiálu, rozličná fáza výroby a opracovanie artefaktov (tzv. polotovar) nasvedčujú, že sídlisko na Mačanských vrškoch nie je prechodnou loveckou stanicou, ale stanicou dlhodobou.

Petrografické zloženie materiálu, z ktorého sú artefakty z Mačanských vrškov vyrobené, je rôznorodé. Podla makroskopického určenia K. Žeberu z Ústredného ústavu geologického v Prahe prevažujú artefakty vyrobené z domácich radiolaritových hnedých, červenohnedých, ružových, oranžových, žltých a zelených okrúhliakov. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o okrúhliaky získané na blízkom okolí v štrkopieskových náplavoch Váhu. Ide o vlársky rádiolarit, zanesený vodami do Váhu z oblasti Vlárskeho priesmyku, kde tvorí konkrécie v jurských vápencoch vnútorného bradlového pásma. Ďalšiu časť suroviny tvoria svetlo-

šedivé i tmavošedivé a ružovobiele rohovce flyšového pôvodu. Časť nástrojov vyrobená je tiež z domáceho jemnozrnného kremence flyšového pôvodu. Zastúpený je aj limnokvarcit domáceho pôvodu so slabým nádychom patiny, ktorá o niečo intenzívnejšia bola zistená aj pri niekoľkých ústropoch pravdepodobne importovaného pazúrika.

Na mnohých okrúhliakoch z hrubozrných hornín jadrového pásma slovenských pohorí zistené boli pokusy o výrobu nástrojov, ale nástroje podarili sa len z uvedených prevažne domácich minerálov, ktoré poskytol Váh, oblievajúci dunu.

Z pracoviska B na Mačanských vrškoch pochádzajú tieto typy nástrojov:

	kusov	%
1. škrabidlá, mikroškrabidlá, oškrabovače a strúhadlá	54	1,73
2. vrtáčiky	4	0,12
3. rydlá a rydlovité ústupy	8	0,26
4. čepele, mikročepielky a čepelovité ústupy	2233	71,58
5. retušované čepielky, čepelovité ústupy a vruby	183	5,87
6. hrotité ústupy	20	0,64
7. dlátka	11	0,35
8. čepielky so šikmo retušovaným koncom	12	0,38
9. ihlovité hrotíky a mikročepielky s otupeným bokom	58	1,86
10. trojuholníčky a mikročepielky s lomeným bokom	82	2,63
11. polmesiačiky a čepielky s otupeným oblúkovitým bokom	16	0,51
12. lichobežníkové priečne šípky	39	1,25
13. ostatné pozoruhodné artefakty	7	0,23
14. polotovar	61	1,96
15. jadrá	6	0,19
	106	3,39
	214	6,86

Škrabidlá, mikroškrabidlá, oškrabovače a strúhadlá (tab. XV): V celkovom počte 54 kusov najpočetnejšie sú škrabidlá vypracované na nepravidelných ústropoch a na čepelovitých fragmentoch. Pre chronologické zatriedenie významná je prevaha mikrolitických rozmerov (8 mm–15 mm). Do skupiny čepelovitých škrabadiel možno zaradiť nástroje č. 13–27 a mikroškrabidlá č. 1, 3, 8, 10, 12 a 17. Vyrobené boli z plochých i masívnejších čepelovitých ústropov, ktorých úžitkové hrany boli upravené do lukovitej alebo vejárovitej formy, pričom retuš prechá-

dza niekedy na bočné hrany, čím sa blíži oválnym (č. 19), prípadne okrúhlym (č. 3) škrabadlám. Pri väčšom čepelovitej škrabadle (č. 21) so skoseným čelom je škrabadlo ostro vypracované úzkou strmou retušou a podobne aj škrabadlá č. 15 a 26 na uvedenej tabuľke. Inač najmä pri väčších kusoch vyskytuje sa retuš široká a plošnejšia. Výraznejšie čepelovité škrabadolá sú č. 21, 26 a 27. Posledné dve majú ľavobočne vyčnievajúce úzke škrabadlové čelo. Čepelové škrabadle so skoseným čelom reprezentuje škrabadlo č. 13 ľavobočnou strmou a terminálnou plošnou retušou. Kombinovaným nástrojom je škrabadlo č. 16 s dvoma protiahľadmi škrabadlovými čelami. Veľké ploché škrabadle č. 24 tvorí prechod od čepelovitých k hranatým. Ku skupine nechtovitých škrabadiel s oblúčkovými úžitkovými hranami možno zaradiť nástroj č. 18.

Mikrolitické čepelovité škrabadolá č. 1, 3, 5, 7–12 sú škrabadolá drobné, strmo retušované na vrchole škrabadla. Časť z nich je na báze odložená (č. 3, 5). Okrúhle škrabadle zo zvyšku diskovitého jadra zastupuje nástroj č. 33. Ostatné okrúhle škrabadolá (č. 28–32 a 41) sú z plochých, ale masívnejších úštepov, niektoré majú zachovaný pôvodný povrch okrúhliaka (č. 28, 29, 31 a 32). Okrúhle mikroškrabadielko je plošne retušované. Veľkosťou podobné vysoké mikroškrabadielko č. 2 vyznačuje sa drobnou plytkou perličkovou retušou. Okrem toho zastúpené sú exempláre kvadratické s hranami priamymi (č. 34, 40, 44) a oblúčkovými (č. 35, 36, 39 a 44). Škrabadolá z drobných i masívnych úštepov opracované sú prevažne perličkovou retušou. Na niektorých z úštepových škrabadiel bola v dorzálnnej časti ponechaná kôra z okrúhliaka, odstránená inakšie len pri úprave úžitkovej hrany (č. 37, 38 a 43). Osobitnú skupinu tvoria vrubové škrabadolá, tzv. oškrabovače (č. 47–49) a strúhadlovité formy s bočnou vyššou i plošnou retušou (č. 45, 46, 50, 51). Kombinovaným nástrojom je strúhadlovité škrabadlo č. 46 a okrúhle čepielkovité mikroškrabadolá s ľavobočným škrabadlovitej retušovaným vrubom, ktorý zastáva funkciu oškrabovača. Jadrové formy škrabadiel budú spomenuté pri opise jadier. Pri výrobe škrabadiel na polotovare upravovala sa prevažne len úžitková časť, zvyšok bol ponechaný bez opracovania. Za polotovar použili sa čepele a i náhodne odbíjané čepelovité úštepy, najmä hrubšie odštepy, vzniknuté odbíjaním bočných hrán jadra. Charakteristickým znakom uvedenej škrabadlovitej industrie je najmä prevažujúca mikrolitická forma a technika perličkovej retuše, čo zjavne charakterizuje mezolitickú príslušnosť nálezov.

Vrtáčiky (tab. XX): V mezolite zriedka vejšie vrtáčikové formy zastúpené sú štyrmi kusmi prevažne šidlovitého mikrolitického charakteru. Najväčší z nich, stredový vrtáčik č. 84 (dl. 22 mm) je vyrobený na plochejšom čepelovitej ústepe s jednostrannou pravobočnou retušou. Ďalší vrtáčikový vyšší ústup č. 85 vznikol priostrením pôvodného hrotitného ústupu. Na ventrálnej ľavobočnej strane je na hrane perličkovito retušovaný. Tretí vrtáčikový ústup č. 86 sa vyznačuje jednostranne ľavobočne retušovaným hrotom a taktiež retušovaným bokom. Posledným stredovým vrtáčikom je exemplár s pravobočne retušovaným odlomeným bokom č. 87, ktorý je na pravom boku pri báze perličkovito retušovaný. Okrem toho našli sa aj iné hrotitné ústupy, ktorým by sa mohla pripať funkcia vrtáčikov, hoci nie sú už tak výrazné.

Rydlá a rydlo idné ústupy (tab. XVI): Na pracovisku B nezískali sa výrazné rydlá, skôr rydloidné ústupy, zaraditeľné do série rydiel, ktoré mali rozmeru od 17–33 mm. Sem patrí tvar blízky klinovému stredovému rydlu, vypracovaný na plochej čepeli (č. 1), bočné klinové rydlo na čepeli, malé hranové rydlo na čiastočne šikmo retušovanej čepielke (č. 5), malé hranové rydlo na širokom čepelovitej ústupu (č. 6), dvojstranné hranové rydlo na zlomenej čepeli (č. 4) a podobné hranové rydlo na čepelovitej ústupu, malý hranový rydloidný ústup a stredový klinovitý rydloidný ústup mikrolitického tvaru. Kombinované rydlá neboli zistené, hoci sa často vyskytli aj rydlovité tvary, najmä na jadrových úštepoch alebo zlomkoch, ktoré by prípadne mohli byť použité ako rydlá. V otázke rydiel z tejto lokality je pozoruhodné najmä to, že bezpečne neboli zistené žiadne formy tzv. mikrorydiel, iba ak prechodné formy, tzv. drobné ústupy s vrubom (tab. XXI: 75–76).

Cepele a mikročepielky (tab. XVII, XVIII, XIX): Pozoruhodným zjavom pre nálezisko, Sered–Mačanské vrchy B je nápadne veľký výskyt čepele a čepelovitých ústupov, ktoré reprezentujú najväčší podiel v silexovom inventári. Celkové rozpätie čepelovitej industrie pohybuje sa od 6 mm po 54 mm. Čiselnú prevahu majú kusy mikrolitické a strednej veľkosti. V dôsledku prevažy čepelovitej industrie treba počítať s tým, že ide najskôr o polotovar ako základnú formu iných nástrojov. Nájdené čepele dokumentujú rozličné fázy výroby. Početné sú okrajové čepelovité ústupy, často rozlične retušované (tab. XVI: 25–36), ktoré dokumentujú prvú fázu výroby artefaktov, t. j. odšte波anie okrajových plôch okrúhliakov. Prvé ústupy sú teda zvyšky pôvodného povrchu

alebo kôry suroviny. V celkovom počte 121 kusov evidované sú len kusy s prevahou okrajových častí suroviny veľkosti od 8 mm po 48 mm. V dalšom postupe po celkovom odstránení kôry silexové jadro sa stáva viachranným a odštepujú sa čisté čepele. Aby sa získali pokiaľ možno dlhé a úzke symetrické čepele, odštepovali ich z jadra vždy nad rohom. Tým vznikol aj prizmatický prierez čepele. V seredskom inventári reprezentujú ich pomerne úzke (priemerne 6 mm) a dlhé (maximálne 28 mm) čepielky s trojuholníkovitým prierezom v počte 17 kusov, z ktorých výber je zobrazený na tabuľke XIX : 1—13. Uvedenú fázu reprezentujú aj vysoké čepielky a čepelovité ústupy s prevažne trojuholníkovým prierezom. Z celkového počtu 52 kusov uvádzame výber na tab. XVIII, č. 38—64. Artefakt č. 61 dokumentuje typ známy prv pod menom rašpla. V skutočnosti ide o priečny odštepok z čelnej hrany jadra. Jeho odbitím sledovala sa možnosť ďalšieho odbíjania čepeli. Hranou od seba priečne oddelené prehľbeniny sú čiastky kusov negatívnych úderových hrán od jadra oddelovaných čepeli. V poslednej fáze pracovného procesu vyrábajú sa najlepšie čepele vzhľadom na to, že jadro má po takejto úprave tvar, ktorý umožňuje výrobu dokonalých čepeli. Podľa tvarového zastúpenia nachádzame v seredskom inventári čepielky tvarov pravidelných i nepravidelných s lichobežníkovým, zriedkavejšie s prizmatickým priečnym rezom spolu s nepočetnými hrotitými čepelami. Pravidelné čepele zastupuje 8 kusov nevelkých širokých (priemer 14 mm), plochých retušovaných, zhruba obdlžníkových čepieliek, z ktorých najdlhšia dosahuje 52 mm. Zobrazené sú na tab. XVII : 1—7, 9. Užšie a dlhšie pravidelné obdlžníkové čepielky s odlomenými vrcholmi v počte 8 kusov sú zobrazené na tab. XVII : 8, 13, 15, 16, 18. V ostatnom čepelovitej inventári majú absolútnu prevahu čepielky malé a stredné. V skupine výraznejších širších plochých čepelí v počte 25 kusov dosahuje najmenšia 20 mm, najväčšia 35 mm dĺžku. Výber z nich je zobrazený na tab. XVII : 10—12, 17 a 19—28. V početnej skupine mikročepieliek (133 kusov) nachádzajú sa ploché širšie (10 mm) i užšie (4 mm) exempláre, vyrobené zo všetkých už spomenutých minerálov. V uvedenej skupine celkom plochých i vyšších druhov je dosť ľahko bezpečne stanoviť, či ide o čepielky v pravom slova zmysle alebo len o čepelovitý odpad, ktorého obrovské množstvo spomenieme ešte v ďalšom. Táto skupina dosahuje maximálny počet exemplárov s priemernou dĺžkou okolo 10 mm, pričom dĺžka je skoro tá istá. Ide tu väčšinou o exempláre poškodené bez

terminálnej alebo bazálnej časti. Len málo je celých čepieliek a tieto dosahujú 22 mm maximálnej dĺžky. Výber je zobrazený na tab. XVIII: 14—23. Medzi mikrolitickými formami čepieliek nachádzajú sa mnohé supermikrolity, ktoré podobne ako mnohé z predchádzajúcich reprezentujú tzv. pseudomikrolity, pochádzajúce čiste len z procesu výroby čepeli ako vedľajší produkt.

V tejto skupine poznávame dve podskupiny. Do prvej možno zaradiť 24 kusov veľkosti od 9 mm do 15 mm pri maximálnej šírke 5 mm. Druhú podskupinu najmenších artefaktov reprezentuje 93 kusov, ktoré pri šírke 5 mm dosahujú maximálnu dĺžku 14 mm, pričom tretina z týchto supermikrolitických čepieliek je zlomená. Výber z obidvoch podskupín vyobrazený je na tab. XVIII: 1—13. Pravdepodobne neupotrebitelným odpadom sú prehojné mikrolitické ústupy zistené prevažne s „bulbusom“ v počte 691 kusov, z ktorých výber je zobrazený na tab. XVIII : 24—33. Sem patria ďalej o niečo väčšie ústupy, zaraditeľne taktiež do skupiny mikrolitov, v počte 530 kusov. Ich výber je zobrazený na tab. XVIII : 34—44. V početnej skupine (500 kusov) väčších čepelovitých ústupov nachádzajú sa často aj bizarné tvary. Výber tejto skupiny je zobrazený na tab. XVII: 29—35. V neopracovanom materiáli nachádzajú sa tiež nepočetné (20 kusov) exempláre väčších rozmerov, aké sa nevyskytujú pri zámerne vyrobených nástrojoch. Vo výbere z tejto skupiny na tab. XXII : 1—5 pozoruhodný je ináč atypický široký plochý ústup č. 3 s veľkým bulbusom a labovočne retušovanou hranou. Celkovo možno o neopracovaných čepelovitých ústepoch konštatovať, že ich tvar je viac-menej náhodný. Podľa veľkosti sú prevažne malé, odpovedajúce celkovej veľkosťi industrie. Reprezentujú čiastočne polotovar, no v prevahе odpadový materiál.

R e t u š o v a n é č e p i e l k y, č e p e l o v i t é ú s t e p y, tylové hroty a vruby (tab. XIX a XX): K predchádzajúcej skupine početných čepeli a čepelovitých ústupov prevažne mikrolitického charakteru dalo by sa zaradiť 67 kusov nie vždy najúhladnejších exemplárov o veľkosti od 10 do 42 mm. Od predchádzajúcej skupiny líšia sa jedine nie veľmi badateľnou úžitkovou retušou. Táto sa prejavuje často len nevýraznými zúbkami na ostrí. Výber z tejto skupiny reprezentujú čepielky č. 22, 37 a 38 na tab. XIX. Medzi čepelovité artefakty s úžitkovou retušou treba osobitne poukázať na 6 kusov plochých hrotitých čepelovitých ústupov listovitého tvaru rozličnej veľkosti od 19 mm po 31 mm, ktoré majú na terminálnej časti ostria

drobnú úžitkovú, niekedy superperličkovú retuš. Ich výber zobrazujú obr. 24, 26, 28 na tab. XIX. Výrazné retušované čepielky sú v seredskom inventári zastúpené len v 10 exemplároch. Zvyšok 19 kusov tvoria čepelovité zlomky alebo nevýrazné kusy. Najúhladnejšou čepielkou je exemplár č. 40 na tab. XIX s hrubšou lavobočnou retušou v terminálnej časti, ktorá tvorí vysokú akoby ochrannú hranu. Pravobočná retuš na ostri má úžitkový charakter. Plochá dlhá obdlžníková čepeľ č. 35 na tej istej tabuľke vyznačuje sa strmou retušou plynko vrubovitého zvlnenia na ľavej hrane. Pravá strana je tupá vzhľadom na svoj pôvodný vyšší kôrový okraj. Do skupiny plochých obdlžníkových čepiel patrí obojstranne retušovaná čepeľ č. 7, zobrazená na tab. XVII. Vyznačuje sa pravobočne vrubovitou retušou. Na pravej ventrálnnej strane má náznaky plošnej retuše. Čepeľ č. 40 na tab. XIX má lavobočne retušovanú hranu, kym protiahľadlá strana je tupá od prirodzeného vyššieho okraja pôvodného povrchu. Šikmo retušovaná čepeľ č. 23 na tab. XIX má odlomený vrchol a viac-menej plytké vrubovité okraje. Strmou otupovacou retušou na ľavej strane vyznačuje sa mikročepielka č. 17 vyobrazená na tab. XIX. Táto má protiahľadlú tenkú hranu s ostrím, na ktorom badať stopy používania. Štíhlú prizmatickú mikročepielku ľuboľne otupenú strmou vysokou retušou znázorňuje obr. 7 na tab. XIX. Tri mikrolitické čepielky, zaraditeľné do skupiny retušovaných čepiel, vyznačujú sa mälo nápadnou perličkovou pravobočnou retušou. V skupine 19 čepelovitých zlomkov a ústupov nachádzajú sa exempláre s výraznejšou i menej výraznou strmou i plochou retušou. Zastúpené sú i vyššie čepelovité ústupy, ako napr. č. 30, 32 na tab. XIX alebo plochý široký čepelovitý ústup č. 31 s plochou retušou. V tejto skupine vyskytujú sa bazálne i stredové časti čepelovitých ústupov s vrúbkovanou plochou i strmou a perličkovou retušou.

V seredskom inventári čepelovitej industrie nachádza sa aj niekoľko kusov neveľkých čepelovitých ústupov so skoseným, niekedy retušovaným tylom. Zobrazené sú na tab. XIX: 15, 16, 18, 20. Možno ich charakterizovať ako hrotité čepele s otupenou bočnou hranou. Toto viac-menej ochranné otupenie (retuš) zvyčajne prechádza na šikmý prevažne ostrý hrotitý vrchol. Prevažne strmo retušovaná bočná hrana tvorí zvyčajne s vrcholom tupý uhol. Koniec vrcholka býva prevažne ostrý, občas tvorí (č. 18) dokonale tenký ostrý tŕň. Otupené hrany (č. 15 a 18) javia akoby líniu mierne rapíkovitého zakrojenia.

Najvýraznejší je exemplár č. 18, ktorý je okrem strmej tylovej i protiahľadnej retuše pozoruhodný tým, že je jedným zo vzácnych prípadov ohňom prepaleného artefaktu zo seredského sídliska.

O. Vogelgesang (1948, tab. 2: 21) v takmer zhodnom tvaru s našim exemplárom č. 18 vidi predchodcu mezolitických trojuholníkov. H. Schwaab et al. (1954) určuje tento typ ako trojuholníkovitý nôž petersfelského typu.

Jemu podobný tvarova, však menej retušovaný na tupom tyle s protiahľadlým ostrím so stopami používania, je exemplár č. 15. Šikmo jednostranne retušovaný je kus č. 16 využívajúci pôvodnosť tvaru ústupu. Strmou retušou upravený je čepelovitý ústup s otupeným tylom i protiahľadlou stranou č. 19. Tylový hrot č. 20 má strmo retušovanú len časť pravobočnej terminálnej hrany.

Tvarove nevýrazná skupina 23 ústupov rozličnej veľkosti od 7 do 39 mm obsahuje ústupy najrozmanitejšieho tvaru i hrúbky. Sú medzi nimi aj vložene odpadové kusy. Spoločným ich znakom je drobná retuš na najrozličnejších miestach artefaktov.

V skupine 28 kusov artefaktov s prevažne vyretušovanými vrubmi nachádzame dôkazy, že na výber tovaru nekládla sa váha. Na výrobu použil sa akýkoľvek zlomok, čepeľ alebo ústup. Úžitkové ostrie je na ktorokolvek hrane. Početnejšie sú plytké a úzke vruby. Retuš vrúbkovitých priehlbennín je prevažne strmá, drobná, značne nepravidelná, omedzujúca sa na úžitkovú hranu. Veľkosť exemplárov pohybuje sa od 8 po 38 mm. V skupine vrubov na čepeliach význačnejší je dvojitý pravobočný vrub na čepelovitom ústupu s povrchovou kôrou č. 29 na tab. XIX. Jemu podobný je taktiež dvojitý pravobočný vrub č. 36 na tej istej tabuľke. Bizarný plochý čepelovitý ústup so zobákovitým hrotom s neupravenými vrubmi, ale retušovaný drobnou perličkovou retušou na vyčnievajúcom ostrí pravej hrany je kus č. 14 na tab. XIX. Má svoj pendant v Bollschweile a O. Vogelgesang (1948, tab. 7: 30) dáva tomuto artefaktu funkciu retušovacieho nástroja. Pravobočnými viac-násobnými vrubmi, vyretušovanými strmou retušou vyznačuje sa širšia vysoká pravidelná čepielka č. 84 na tab. XXI, ktorá má aj na protiahľadnej strane dva plytké plochje retušované vruby. Okrem toho je tu kombinácia so škrabidlom na bazálnej strane. Obojstrannými vrubmi značne opotrebovanými charakterizovaná je mikročepielka č. 81 na tab. XXI, ktorá má okrem toho na ventrálnej strane pravobočnú perličkovú retuš. Jej podobná je mikročepielka s dvoma pravobočnými

vrubmi a obojstrannou úžitkovou retušou, viditeľnou z ventrálnej strany (tab. XXI : 80). Čepelovitý úštep s čiastočnou okrajovou kôrou okrúhliaka má lavobočné plochejšie retušované vruby a neretušovaný terminálny vrub (tab. XIX : 33). Medzi ďalšími artefaktami nachádzajú sa väčšie čepelovité úštepy s laterálnymi i terminálnymi ústepmi, okrajové úštepy s plytkou vrubovitou retušou i ploché úštepy so zúbkovitými vrubmi, aké vidieť aj na mikročepelovitých zlomkoch, napr. tab. XXI : 70, 71, 72. Spomenuté zúbkovité vruby tvoria akúsi zvláštnu formu retuše. Táto retuš bola zistená na viacerých exemplároch, na ktorých nebadal vždy perličkovú, ani strmú alebo plošnú retuš. Zúbkovitými plytkými vrubmi vyznačujú sa aj artefakty č. 82 a 83, zobrazené na tej istej tabuľke. Na plošnom čepelovitom úštepe č. 34 na tab. XIX býa na lavej strane kombináciu drobnej retuše, ktorá smerom k vrcholu prechádza do zúbkovitých vrubov. Protilahlá strana opracovaná je drobnou strmou retušou. Na lavo uhnutou rozšírenou terminálnou časťou charakterizovaná je mikročepielka s lavobočným strmo retušovaným vrubom, ktorý vznikol na mieste prirodzeného rozšírenia tvaru čepielky č. 88 na tab. XXI. V skupine mikročepieliek s vrubmi spomenutiahodný je okrajový čepelovitý úštep č. 87 na tab. XXI so strmým lavobočným vrubom. Do tejto skupiny patrí aj mikročepelovitý úštep s prirodzeným lavobočným vrubom a širokou retušou na pravobočnom ostrí. V seredskom inventári našiel sa tiež šupinovite retušovaný vrub sekundárne odbity z väčšieho kusa rovnobežne s pracovnou hranou, čím sa stal vrubovitou trieskou. Sériu vrubovitých artefaktov ukončuje 7 kusov mikrolitických úštepov, ktoré sú na boku strmo retušované a vytvárajú tak prevažne plynký vrub (tab. XXI : 69, 75—79).

Hrotitý úštep: Hroty a hrotité artefakty s nápadnejším opracovaním nie sú v seredskom inventári výraznejšie zastúpené. V celom počte 20 kusov prevládajú hrotité úštepy rozličnej veľkosti od 11 po 43 mm. Mikrolitické formy prejavujú sa len ako ostro zakončené úštepopovité formy, často od vertikálnej osi uchýlené, pričom niektoré java viac-menej charakter polotovaru. Stredne veľké hrotité formy sú často vyššieho prizmatického prierezu, niektoré majú kôrovitý okraj okrúhliaka a zastúpené sú aj hrubšie formy vyrobené z kremencov. Výber pozoruhodných foriem zobrazený je na tab. XVII : 36—42 a na tab. XIX : 21, 27. Okrajovou retušou vyznačuje sa vyšší hrotitý čepelovitý úštep segmentálneho charakteru (tab.

XVII : 36), na vrcholovej časti lavobočne retušovaný je väčší hrot s okrajovou kôrou na ventrálnej strane (tab. XVII : 40). Najpozoruhodnejší je vyšší čepelovitý hrot s vypuklou spodnou plochou s výraznenou kôlovitou bázou, splošteným i zúženým vrcholom a aj oretušovaným pravobočným ostrím pri bazálnej časti hrany (tab. XIX : 21). Tento artefakt podla O. Vogelgesanga (1948, tab. II : 23) má analógiu v Bollschweile a J. Andrade pripisuje mu retušovaci funkciu. V sérii hrotitých úštepov spomenieme tiež čepelovitý úštep hrotitého tvaru so šikmo odrezanou lavobočnou bazálou časťou (tab. XIX : 27). Lavostranné ostrie vykazuje náznaky úžitkovej retuše. Čažko rozhodnúť, či s týmto tvarom nemá akúsi súvislosť rapíkovite zúžený a lavobočne otupený bazálny fragment ináč problematicky tvarove interpretovateľného artefaktu č. 74 na tab. XXI. Ide tu o príbezný tvar s číslom 29 na tab. XIX alebo o čepelovitý artefakt s rapíkovitým zúžením a retušovaním, aký publikuje H. Kammer (1942, tab. V : 5). Podla O. Vogelgesanga (1948, str. 67 tab. XI) funkciu šípok mali by mať naše čepelovité hroty listovitého charakteru, ktorých výber (č. 24, 25, 26, 28) vyobrazený je na tab. XIX.

Dlátka: V ostatnom čase častejšie rozpoznávaným tvarom mezolitických inventárov sú hrubšie i tenšie viac-menej ploché obdlžníkové artefakty s vyštieganou ostrou hranou, pre ktoré používame názov dlátka. Tieto majú úžitkovú hranu, t. j. ostrie rovné alebo žliabkovito prehnuté. V seredskom inventári zastúpené sú v počte 11 kusov (výber na tab. XVI : 8—17). Široké dlátko č. 8 je dvojité a terminálne ostrie je mierne žliabkovito prehnuté. Okrajový úštep s kôrou poslúžil na výrobu jednoduchého dlátka č. 9 s rovným ostrím a podobne aj č. 11. Na nepravidelnom úštepe vyrobené je jednoduché rovné dlátko č. 12. Široké jednoduché dlátko č. 13 bolo vyrobené na okrajovom úštepe, ktorého kôrka je viditeľná na ventrálnej strane. Ploché dvojité široké dlátko č. 14 má obidve ostria rovné. Dvojité dlátko č. 15 s čiastočnou kôrou okrúhliaka má bazálne ostrie rovné, terminálne žliabkovité. Úhladné dvojité užšie obdlžníkové dlátko č. 16 vyznačuje sa obojstranným rovným ostrím, pričom najmä terminálna strana má rovno vyštiepanú ostrú hranu. Dvojité ostrie, rovné a žliabkovité, má široké dlátko č. 17 a podobne tak isto široké má i iné vyobrazené dlátka.

Čepieleky so šikmo retušovaným koncom: Neveľkou skupinou seredských artefaktov je 12 kusov čepieliek so šikmo retušovaným koncom (tab. XXI : 46—52, 64, 66—68). Naj-

väčším kusom je plochá, pritom krátka, a dosť hrubá čepel (č. 64) vo vrcholovej časti šikmo retušovaná, pričom obidve rovnobežné strany ostria nie sú retušované. Strmé lavobočné retušovanie vrchola má pri tomto exemplári mierne oblúkovitý charakter. Podľa veľkosti v ďalšom poradí treba spomenúť tri krátke a ploché čepielky (66–68) s pravobočným, čiastočne konkávne retušovaným koncom. Pre uvedené typy použil Schwantes názov zonhovenšké hroty (H. Schwabedissen 1954, str. 7, 22, 77). Najvýraznejší exemplár č. 68 je v priereze najhrubší. Artefakt č. 67 má odlomený vrchol a vrubovite vyštrbené lavobočné ostrie, podobne aj najplochejší hrot č. 66, ktorý má na lavobočnom ostrí veľký vrub. Ostatné čepielky sú mikrolitickej charakteru. Najkrajší je exemplár štíhlej lavobočne zošikmenej mikrolitickej čepielky č. 46. Plochá čepielka s obojstranne oretušovaným ostrím č. 47 má bázu odlomenú. Supermikrolitickej charakteru je hrubšia krátka a široká čepielka s lavobočne retušovaným ostrím č. 48. Podobného charakteru je exemplár č. 51 s ostrým vrcholom a obojstranne oretušovaným ostrím. K tejto sérii patrí aj lavobočne zahrotený artefakt č. 49. Náhodne vzniknutým rapíkom vyznačuje sa hrotitá mikročepielka č. 50, ktorá má tiež lavobočne otupený chrbát. Vrcholové fragmenty mikročepieliek so šikmo retušovaným koncom sú artefakty č. 51 a 52, ktoré by sa mohli zaradiť aj medzi mikročepielky s lomeným chrbtom podobne ako exemplár č. 50.

Ihlovité hrotíky a mikročepielky s otupeným bokom: Tvoria charakteristickú súčasť seredského inventára svojim pomerne hojným zastúpením. Pokial možno hovoriť o type ihiel, ide o hrotité artefakty, vyrobené z jemnej dlhej úzkej čepele vyretušovaním jednej hrany. Zriedkavejšie sa vyskytuje druh s otupením na obidvoch hranach. V celkovom počte 58 kusov zahrnutých je 31 kusov celých zachovaných artefaktov (tab. XX : 1–31), kym zvyšok sú len fragmenty z odlomenej bázy alebo vrchola. Najkrajším exemplárom je kus č. 13, ktorý vyniká svojou štíhlosťou (25 mm dlhý, 3 mm široký) a má jednostranne otupený chrbát. Dĺžkou skoro rovnocenné sú exempláre č. 1, 2, 10–12, pričom artefakt č. 10 a 11 vyznačuje sa obojstrannou retušou pozdĺž strán. Kus č. 1 má širšiu základňu, takže robi viac-menej dojem trojuholníka. Čiastočnú dvojstrannú retuš má aj kus č. 3, 4 a širší kus č. 6 a 7. Tvarom ihly vynikajú artefakty č. 4 a 9, najmä č. 8. Kratšie ihlovité hroty jednostranne i dvojstranne oretušované sú artefakty č. 18 a 26. Ihlo-

vité hrotíky sú jedným zo série mikrolitickej artefaktov, charakterizujúcich mezolit, najmä tardeinoisien.

Seredské čepielky s otupeným bokom nevynikajú úhladnosťou a typickosťou. Z celkového počtu 82 kusov typickejších a úplnejších je len 23 kusov (tab. XX: 32–54), kym zvyšok sú len fragmenty alebo nevýrazné exempláre. V tejto skupine najväčším artefaktom je kus č. 49 (27 cm dlhý, 7 mm široký), ktorý sa vyznačuje otupením vydutej vnútornnej strany, kym vypuklý chrbát má úžitkovú hranu ostrú. Úhladnejšie štíhle tvary mikročepieliek s otupeným bokom sú exempláre č. 44 a 54, pričom ostatný má aj stopy úžitkovej retuše a plytký vrub v terminálnej časti. Azda vrcholový fragment širšej čepele uvedeného typu je artefakt č. 32. Jemu tvarove veľmi podobná je čepielka č. 34 s úžitkovou retušou na protiahlej strane. Širšie ploché mikročepielky č. 33 a 51 vyznačujú sa pravobočne otupeným bokom. Ďalšou podobnou plochou čepielkou je kus č. 35 s malým vrubom v strede. Vrcholovými časťami pravdepodobne väčších čepieliek s otupeným bokom sú kusy č. 36 a 37. Širšou základňou a pravobočne otupeným bokom vyznačuje sa čepielka č. 38. Čepielky 39–42 vyznačujú sa otupením bokov. Pravobočne oblúkovite otupeným bokom charakterizovaná je širšia mikročepielka č. 43. Tvarove nevýrazné sú pomere vysoké mikročepielky s čiastočne otupeným bokom č. 45, 46 a 52. Strmo otupeným bokom s vrubom v hornej časti čepielky vyznačuje sa artefakt č. 53. Pravobočne vysoké otupenie boka majú mikročepielky č. 47–48. Širšia trojuholníkovitá mikročepielka s pravobočne otupeným bokom č. 50 má odlomený vrchol a lavobočne úžitkovou retušou opracované ostrie.

Trojuholníčky a mikročepielky s lomeným bokom: Patria k najvýraznejším geometrickým tvarom seredského inventáru. Trojuholníčky predstavujú geometrickú formu, ktorej základná linia je hladká, obe rovné ramená sú však starostlivo retušované. Vyskytujú sa v celkom malom i vo väčšom vyhotovení. K výrazným trojuholníčkom seredského inventára patrí celkovo 16 kusov (tab. XX, č. 55–66, 92–95). K najkrajším viac-menej rovnoramenným tvarom patrí skupina č. 56, 57, 58 a 94. Sú pravidelne retušované na oboch odvesných hranach. Trojuholníčky č. 60–62 a 92 okrem toho majú tiež čiastočne retušovanú preponu. Najväčším exemplárom je kus č. 95 (dĺžka 29 mm, šírka 9 mm). Trojuholníčky č. 59 a 66 sú retušované na prepone, kym odvesny vyzkazujú stopy akoby úžitkového vylá-

mania. Podobného charakteru je tvarove druhý najväčší nerovnostranný trojuholníček s otupenou preponou a základňou. Malý vrub na strane ostria má trojuholníček č. 93. Supermikrolitické tvary reprezentujú trojuholníčky č. 63 a 64, pričom prvý má retušovanú preponu, druhý rovnostranné odvesny. Pre veľkú skupinu tzv. nepravidelných trojuholníkov, ktorá má nápadne jednotný tvar a akési výčnelkovité vysadenie chrbta, pripomínamejúce často vrub, volíme názov čepielky s lomeným bokom. Vedie nás k tomu najmä zjav, že početné z nich majú pomerne tupú základňu, ktorá sa svojím tvarom vymyká z možnosti zaraďovať ich presvedčivo pod názov trojuholníčky. Ako vidieť z niektorých exemplárov (napr. č. 68, 75, 76, 80, 82, 90), nejde len o odlomenie základne, ale o jej tupý tvar, vzniknutý pri výrobe od počiatku. Spomenutý lom chrbta či boku nachádza sa prevažne v hornej časti artefaktu, čím sa porušuje pôvodná rovnostrannosť odvesien trojuholníčka. Okrem toho na rozdiel od dolného viac-menej širokého konca horný je v každom prípade hrotovito upravený. Z celkového počtu 39 kusov je úplným artefaktom 25 kusov (tab. XX: 67 – 83, 90, 91), zvyšok tvoria fragmenty. Pri uvedených artefaktoch je niekedy veľmi ťažko určiť, či ich zaraďovať k rovnoramenným trojuholníčkom alebo medzi mikročepielky s lomeným bokom. Pre zaradenie k poslednej skupine vedie nás najmä plytký vrubovitý výkroj na dolnej odvesne, charakteristický pre početnú časť uvedených nástrojov. Najnápadnejší výčnelok na lomenom boku vykazujú najmä artefakty č. 75, 76 a osobitne nápadne veľký artefakt č. 90 s vrubovite vykrojeným ostrím. Supermikrolitičnosťou vyznačujú sa najmä artefakty č. 67 a 91, okrem toho dva nevyobrazené.

P o l m e s i a č i k y a č e p i e l k y s o t u p e ným oblúkovitým bokom: Tvoria najpočetnejšiu kolekciu geometrických artefaktov seredských nálezov. Pod polmesiačikom rozumieme geometricky pravidelné mikrolitické nástroje, pri ktorých chrbtové či bočné retušovanie prebieha v pravidelnom oblúku až ku spodnému koncu ostria. V seredskom inventári možno sem s istými ťažkosťami zaradiť len 7 artefaktov (tab. XXI : 53 – 59). Ťažkosť spočívajú v tom, že pri uvedených nástrojoch nemožno tak ľahko súhlasiť s horeuvedeným pravidlom oblúku. Seredské artefakty tohto typu majú totiž tvarove veľmi úzky vzťah k nasledujúcej skupine čepieliek, pri ktorých, ako bude v ďalšom uvedené, oblúkovitý otupený bok neviaže sa na pravidelný oblúk. Seredské polmesiačiky práve preto, že sú veľmi štíhle na rozdiel od polmesiačikov z iných neslovenských

staníc, zapadajú skôr k čepielkam s otupeným oblúkovitým bokom, a preto len s určitou výhradou vyleňujeme ich samostatne. Toto samostatné uvádzanie opiera sa o predsa len možné aké-také priznanie súmernosti pravidelného oblúka. V tomto smere najpresvedčivejší mohol by byť kus č. 55 a 59. Artefakt č. 53, hoci ináč svojou šírkou bliži sa čo najviac typickým polmesiačikom, má chrbtové otupenie neúplné. Odlomený kus č. 58 vyznačoval sa azda tiež pravidelným oblúkom. Najmenší exemplár reprezentuje kus č. 57.

Mikrolitické nástroje, nazvané čepielky, s otupeným oblúkovitým bokom vyznačujú sa otupením boku s nepravidelnou oblúkovou líniou, ktorá zvyčajne dosahuje maximálne vydutie v druhej tretine celkovej dĺžky artefaktu. Aj tieto v seredskom materiáli tak hojné artefakty spôsobujú značné ťažkosťi pri ich rozlišení od mikročepieliek s lomeným bokom. Medzi obidvoma druhami je totiž nápadná podobnosť v existencii hrotitovite upravenom vrchole, kým báza aj tu je prevažne tupá. Vzájomné odlišenie deje sa len na základe ostrosti uhla odvesien. Pri mikročepielkach s otupeným oblúkovitým bokom totiž uhol je natolko tupý, a nevýrazný, že vytvára vlastne nepravidelný oblúk. Častejší výskyt tupej základne dáva tušif, že forma tohto nástroja mohla slúžiť na nasadenie do zložitého nástroja. Z celkového počtu 61 kusov úplných nástrojov je 49 kusov (výber na tab. XXI : 1 – 45), zvyšok tvoria fragmenty. Najdlhší exemplár č. 45 (dosahuje 20 mm) má akúsi tvarovú odchýlku v tom zmysle, že vyznačuje sa obidvoma ostrými koncami a slabými stopami úžitkovej retuše na neotupenom ostrí. Zo série tvarove typických artefaktov vybočuje kus č. 20 akoby s rapíkovito zúženým ostrím, ďalej kus č. 27 s posunutým maximálnym oblúkom do dolnej tretiny. Značne deformovaným tvarom je aj kus č. 35. Nápadne jemnou perličkovou retušou charakteristická je mikročepielka č. 26. Vzhľadom na malú dĺžku vyznačujú sa širokým tvarom artefakty č. 39, 40. Nápadne vysokú retuš na boku má kus č. 31. Supermikrolitickými kusmi sú čepielky č. 1, 2, ktoré dosahujú len 7 mm dĺžku. Čepielka č. 32 má retušovanú aj dolnú polovicu pravobočného ostria.

L i c h o b e ž n i k o v é p r i e č n e š i p k y: V seredskom inventári sú najdôležitejším chronologickým faktorom spomedzi geometrických artefaktov. Sú to ploché čepelovité artefakty s dvoma rovnobežnými dlhšími hranami ostria a s dvoma naspôdok zbiehavými strmo oretušovanými kratšími bočnými hranami, čím celkový výraz dostáva tvar lichobežníka. Kratšia z rovnobežných strán

vzhľadom na svoju funkciu upevnenia v dreve šípu, aby mohla lepšie sedieť, nebýva príliš veľká. Širšie ostrie býva niekedy čiastočne priostrené. V Seredi B získalo sa ich celkovo len 6 kusov (tab. XVI: 18–20, 22–24). Pravidelným lichobežníkovým tvarom bez akejkoľvek stopy užívania je šípka č. 18. Šípka č. 19 má mierne stopy užitia na obidvoch stranach ostria a mierny výčnelok na lavobočnom strmom otupení zbiehajúcej sa strany. Pomerne široká a málo zbiehavá šípka č. 20 má najmä na ventrálnej strane viditeľné lastúrovité oretušované ostrie. Podobné stopy úžitkového vyštrbenia bafat na hornom ostrí šípkys č. 22. Plošne najmenšou šípkou je č. 23 so stopami obojstranného úžitkového oretušovania, pričom lavá zbiehavá strana nie je oretušovaná. Nápadným vrubom na hornom ostrí s drobným vyštrbením dolného ostria charakterizovaná je úzka priečna šípka č. 24. Osobitné postavenie medzi priečnymi šípkami je artefakt č. 21, ktorý sme pôvodne (J. Bárta, 1954b, str. 583) považovali za šípku. Je to však vzhľadom na vrubovite vyretušované ostrie trochu bizarná čepielka s rovno oretušovaným koncom i základňou.

Ostatné pozoruhodné artefakty (tab. XXI): Patri sem predovšetkým klasicky vyrobený udicový háčik (č. 61) s pravobočným, na vnútornom obhlúku vysoko oretušovaným ostrým hrotom. Tento má pre svoje praktické použitie s kombináciou malej vtáčej kosti vysvetlenie u K. Gumperta (1927, na obr. 173/21). Veľkosťou odlišným udicovým hákom je hrotitý artefakt č. 60. Je to masívnejší pravobočne vyhnutý pretiahnutý hrot s čiastočne oretušovaným vrcholom. K ostrým nevelkým hrotom neznámeho účelu patria aj ústepovité artefakty č. 63 a 65. Z hladiska formy retuše neobyčajne významným je plochý čepelovitý úštep s jemným prejavom drobnej, avšak znateľne plošnej retuše, tiahnucej sa od okraja do stredu artefaktu č. 62. Aj keď nie je plošná lastúrovitá retuš solutréenskeho alebo neolitickeho charakteru, predsa sa zdá, že ide tu o akýsi pokus, veštiaci vynález novej techniky opracovávania artefaktov. Tažko rozhodnúť, či v tomto prípade ide už o prvok charakterizujúci pozdný tardenoisien, ako uvádzá K. Brandt (1940, str. 55) pri výskyte artefaktov s plošnou retušou, ktorá však na rozdiel od nášho prípadu je plochejšia.

Z artefaktov organického pôvodu najvýznamnejším je nález 22 mm dlhej, 11 mm širokej, 4 mm hrubej platničky (tab. XX: 88), vyrobenej zo steny lastúry niektorého druhu lastúrnika (*Bivalvia*). Určiť bližšie, o aký druh lastúrnika ide, pre-

naprostý nedostatok porovnávacieho materiálu podľa informácií V. Ložka nateraz nemožno. Menovaný nevylučuje ani morský pôvod lastúrnika, z ktorého bol predmetný artefakt vyrobéný. Uvedená platnička je vyrobéná zhruba ováloidným obrúsením. Stopy po ňom sú viditeľné vo forme šikmej otupovacieho obrusu, najmä na ľavej vrcholovej časti. Dosť problematickým kusom je kuželovitý oblý kostený predmet č. 89 na tab. XX, o ktorom tažko rozhodnúť, či ide o kost len prirodzene korodovanú na oblý tvar alebo či ide o intencionálnu úpravu.

Poločová: V seredskom inventári bol zachytaný aj početný polotovar (106 kusov), ktorého výber zobrazený je na tab. XVIII: 45–57. Zastúpené sú formy pre ihlovité hrotíky (č. 52), čepielky s otupeným bokom (č. 45), trojuholníčky (č. 47, 51), mikročepielky s lomeným bokom (č. 48), polmesiačiky (č. 53), čepielky s otupeným oblúkovitým bokom (č. 50, 54), vrtáčiky (č. 46, 57), škrabidlá, dlátky a iné.

Jadrá: Typickým zjavom jadier zo Seredi je ich nápadná drobnotvarosť. Najväčší exemplár dosahuje výšku 35 mm, priemer však čini ca 22 mm. Nachádzame tu dlhé a starostlivo vybraté a pripravené jadrá, ktoré by poskytli predpoklad pre výrobu pravidelných dlhých čepeli o prizmatickom alebo lichobežníkovitom priereze. V dôsledku toho aj seredské čepele sú prevažne nepravidelné, nerovných hrán, malých a mikrolitických rozmerov. Sú vyrobené z jadier získaných z prevažne malých riečnych radiolaritových, rohovcových a najmä kremercových okrúhliakov, nie najvhodnejších na odražanie dokonalých čepeli. V charaktere jadier zastúpené sú jadra s jednou i dvoma základňami. Z celkového počtu 213 kusov výber jadier je zobrazený na tab. XXII: 6–27. Jadrá s jednou základňou majú kuželovitý či pyramidálny vzhľad a nesú stopy negatívov úštepor a čepeli z nich odbitých. Pri niektorých (č. 6 a 8) vzhľadom na ich celkovú plochlosť úštepy odbíjali sa z jednej strany, takže druhá tvorí pomerne plochý chrbát pokrytý najčastejšie ešte kôrou. Tvarove podobné sú tiež jadra odbíjané obojstranne (č. 7). Jadrá boli prevažne zúžitkované na najvyššiu mieru a polotovar z nich získaný neboli vždy vhodný na výrobu nástrojov. Táto vhodná čepelová technika viditeľná je na rade jadier pokrytých negatívmi nepravidelných drobných čepeli a úštepor. Značne otlčené alebo počasené jadra často napravovali a obnovovali. Robilo sa to hojným odbíjaním základne, čím vznikli malé jadrá s hladkými rovnými základňami (č. 22–25). Aby sa zväčšil úžitkový povrch jadier,

odbíjali sa od ich okrajov hrubé čepele alebo ústupy, ktoré sa nachádzajú v odpadovom materiáli (tab. XVIII : 58—64). Používali sa tiež na nástroje.

Z dvojzákladňových jadier zastúpené sú aj klátkové jadrá, kde negatívne prezárdzajú výrobu čepeli (č. 10, 11). Časté sú aj ploché čepelovito-ústupové jadrá (č. 21, 26 a 27). Niektoré okraje základni nesú stopy zrovnanenia drobným otlačkami. Zastúpené sú tiež diskovité jadrá (č. 12, 14), ktoré podobne ako jadrá nepravidelné s viacerými základňami slúžili výlučne na odbíjanie ústupov č. 13, 15). Pozoruhodné je najmä malé diskovité jadro prepracované na škrabadlo (č. 12). Početný je výskyt pokazených jadier, ktoré sa zachovali len v zlomkoch. Mnohé z nich prevzali funkciu jadrových hoblíkov, ale aj rydiel, ako sme už spomenuli. Niektoré jadrá odložené zo šikmeho konca jadrovitého kusa stali sa hoblikmi, pretože šikmá základňa bola vhodná na hladenie alebo hoblovanie (č. 17—19). Pri niektorých jadrových hoblikoch je kľazacia plocha hladká a rovná, pri iných zase podstrihnutá, vypracovaná duto. Niektoré napodobňujú vysoké kylovité a jadrové škrabáky. Vyskytol sa prípad s dvoma pracovnými hranami na dvoch protiľahlých miestach, takže takýto artefakt možno považovať za dvojitý hoblik. Početnosť riečnych okrúhliakov ako suroviny alebo len ich úlomkov s čiastočným odštiepením, ktoré sa nachádzali na pracovisku Sered B, sme už spomenuli.

V súbore seredských nálezov z pracoviska B našlo sa aj ploché jadro a 11 atypických i čepelovitých odštepor z limnokvarcitu, rohovca a pazúrika, ktoré sa vyznačujú nápadnejšou patinou, pre ktorú boli osobitne evidované. Vzhľadom na ich tvarovú nevýraznosť a ich sporadickej výskyt vo všetkých odoberaných horizontoch kultúrnej vrstvy nepripisujeme im starší vek, než sú ostatné artefakty seredského inventára. V súhlase s K. Brandtom (1940, str. 29), odvolávajúcim sa na Deecka a Hoffmannu, kloníme sa k názoru, že sa patina nerada používa ako kritérium pre určenie veku. Stáva sa totiž, že patinovanie je spôsobené len odkrytím artefaktov, vyrobených zo suroviny náhylnej na patinovanie, ak tieto ostávajú na vzduchu. Nástroje pokryté pieskom sú bez belostnej patiny (K. Brandt, 1940, str. 25—26).

Hoci na vápenatých piesočných dunách pri Seredi sú veľmi priaznivé podmienky pre zachovanie výrobkov z kostí alebo iných organických látok okrem uvedenej platničky z lastúrnika, nájdené početné drobné fragmenty kostí dajú sa len veľmi ľahko vysvetlovať ako artefakty. Zdá sa skôr, že

ide len o náhodné ostré rozštiepenie drobných kostí, ktoré pravdepodobne podľahli pod vplyvom času korózii. Povrch, zdá sa, že je sice zaoblený, ale koróziou drsný.

Pri hodnotení techniky opracovania silexovej industrie z pracoviska B musíme konštatovať, že rozpoznávame v ňom dvojaké formy opracovania. Artefakty čepelovité a ústupové ako tvarove najväčšie sú prevažne opracované len na svojej úžitkovej časti. Častým zjavom je ponechávanie kôry na časti nástroja alebo i na celom nástroji, pričom zvyčajne opracovaná je len úžitková hrana. Ústupový polotovar, používaný v Seredi na výrobu nástrojov, má tie isté znaky ako polotovar čepelový. Svojím spôsobom zdegenerovaný charakter väčších artefaktov vyplýva z používania nie najkvalitnejšieho polotovaru. V celkovom počte seredských čepeli chýbajú početnejšie zastúpené dokonalé tvary. Nástroje sú všeobecne drobné, do istej miery často náhodných tvarov. Opracované sú okrajovou, často drobnou perličkovou retušou. Strmá, často nepravidelná retuš zasahuje hrany nerovno, tvoriac drobné rozličné vruby. Retuš sa omedzuje na úžitkovú časť nástroja a mälokedy sa objavuje zatupujúca retuš. Keby sme techniku opracovania silexov vzťahovali iba na väčšie formy seredského materálu, boli by sme nútene posudzovať túto techniku ako velmi nedokonalú. V popredí záujmu seredského rybára boli zrejme mikrolitické geometrické nástroje, ktorým venoval takú pozornosť, že svojou početnosťou i formou opracovania tvoria najdokonalejšie typy, obdivovateľné aj z hľadiska výrobného procesu. Retušovanie priam supermikrolitických artefaktov je obdivuhodným dokladom schopnosti vytvárať za primitívnych podmienok tak úhľadné a pomerne jednotné kusy. Uvedený rozpor z hľadiska techniky opracovania artefaktov zo Seredi poukazuje na istú nedbalosť tvarov pri väčších kusoch, kde sa zdôrazňuje iba funkcia. Prejavuje sa tu akási nepravidlosť nástrojov na rezanie. Oproti týmto seredská industria vyznačuje sa nápadne dokonalým vyhotovením geometricko-mikrolitických nástrojov, slúžiacich na lovecko-rybársku obživu.

Na pracovisku B nepodarilo sa počas výskumu bezpečne zachytiť nález kamenných otľkačov a podložiek, okrem spomenutých už atypických riečnych okrúhliakov. V dôsledku toho sa nazdávame, že možno súhlasí s názorom manželov M. a R. Danielcov (1948, str. 434), ktorí pripúšťajú, že tardenoiské ľudstvo nepoužívalo kameniných otľkačov, ale že robilo odšte波ovanie drevo alebo tlakom za pomoci silexových retuš-

Obr. 10. Sered - Mačanské vršky, kamenné podložky a kamenné sekery.

rov. Aj O. Vogelgesang (1948, str. 42) uvádzá, že retušovanie sa vo všeobecnosti nerobí odbíjaním, ale pomocou tlakovej tyče alebo iného vhodného nástroja. O jemnej tardenoiskej retuší predpokladal R. Lais, že vznikla pod tlakom falcového nechtu ako prirodzeného a pomocného nástroja. J. Kostrzewski (1933) usudzuje, že retuš mikrolitických trojuholníčkov bola robená rybími kostami. O pracovisku B predpokladáme vzhľadom na početné nahromadenie nálezov, rozličné štádiá výrobného procesu i množstvo odpadového materiálu, že tvorí výrobný ateliér. V súvislosti s otázkou spôsobu opracovania silexových jadier na tomto pracovisku nepodarilo sa nám s istotou zachytiť na jadrach stopy dokumentujúce ich zohrievanie. Podľa K. Brandta (1940, str. 12-13) totiž pazúrik sa dá omnoho lepšie opracovať, keď je zohriaty. Vtedy sa ľahšie a istejšie štiepa, hlavne keď ide o výrobu čepeli z jadier. Teplom stráca totiž pazúrik húževnatosť a stáva sa plastickým. Zahrievanie v priamom ohni zdá sa neúnosným pre absolútne znehodnotenie silexov, ktoré sa po praskaní stávajú drobivými, a preto neupotrebitelnými. Ostáva teda pripúšťať nahrievanie budúcich jadier z istej vzdialenosť od ohňa. Tažko však

rozhodnúť, či skromný výskyt uhlikov na pracovisku B súvisí dajako s uvedeným zahrievaním.

Pri záverečnom hodnotení nálezovej situácie na pracovisku B treba ešte bližšie ozrejmíť situáciu s výskytom črepov. Ako sme už spomenuli, pred započatím výskumu sa na povrchu odkrytom buldozérom nachádzali početné zdobené, tuhované a atypické črepy. Tieto spôsobovali, že prví nálezcovia silexov na tomto mieste boli na pochybnostiach s ich datovaním. Systematický výskum však opäťovne dokázal sporadický výskyt tuhovaných, zdobených (tiež ušká) i atypických črepov aj v nižších vrstvách pracoviska B. Ukážka týchto črepov je vyobrazená na obr. 11. Bedlivým pozorovaním sa zistilo, že prevažná väčšina týchto črepov nachádzala sa v hrázavohnedej grošovanej pôde, ktorej flaky interpretujeme ako produkt biologickej aktivity pôdy. Pod ňou rozumieme premiešavanie pôdy červami a hmyzom. Výskyt ľahších črepov a ich možné prepadávanie sa z poloh vyšších do nižších je celkom vysvetliteľný práve na miestach s biologickou aktivitou pôdy. Jej stopy, ako sme už spomenuli, boli na pracovisku B zistené v značnej mieri.

Okrem toho na rozhraní sektorov E4 a F4 na-

chádzal sa kolmý jamovitý útvar, spočiatku podobný kolovej jame a v nej sa našiel halštatský črep. Počas ďalšieho výskumu „jama“ zmenila svoj tvar na horizontálny a tak dostala charakter zvieracej nory. Tým dochádza k ďalšiemu vysvetleniu výskytu črepov, o ktorých sa nazdávame, že sú halštatské aj v nižších horizontoch mezolitickej kultúrnej vrstvy.

Rozbor industrie

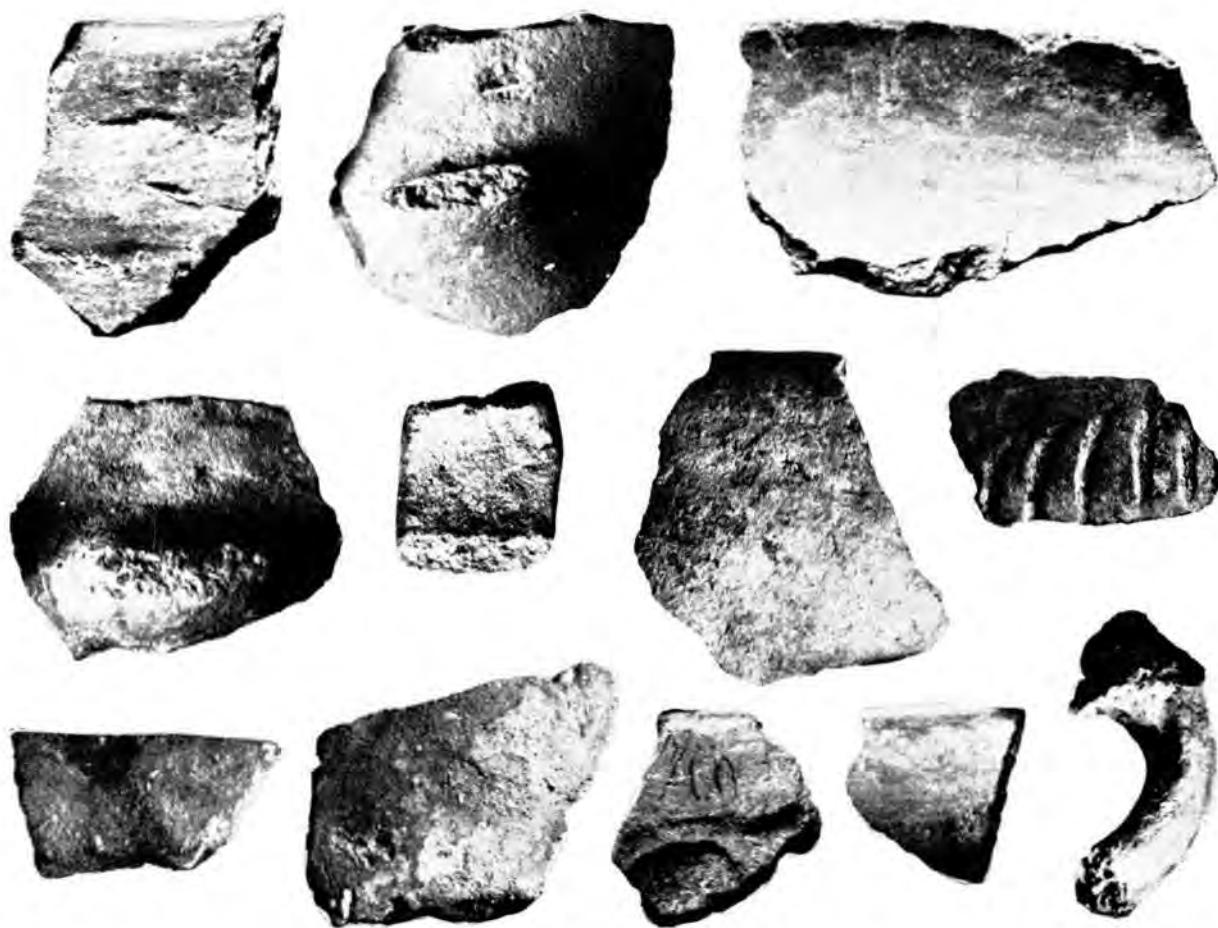
Ako už bolo spomenuté, industria zo Seredi B prejavuje sa v celej mocnosti kultúrnej vrstvy ako jednotný celok. Dokazujú to artefakty typologicky staršie (čepielky so šikmo retušovaným koncom, čepielky s otupeným bokom, dlátka), ktoré sa nachádzali v horných vrstvách a typy mladšie (lichobežníkové priečne šípky), ktoré sa nachádzali na povrchu i v hlbších vrstvách. Čepelovitá industria, geometrické mikrolitické formy a ostatné artefakty nachádzali sa vo všetkých horizontoch plošného odkryvu. Okrem toho aj zhoda v surovine, ako aj vo veľkosti artefaktov umožňuje považovať seredskú industriu za svojský uzavretý celok bez prímešania starších alebo mladších kultúr doby kamennej. Celkový ráz seredskej industrie vyznačuje sa mikrolitickými formami jadier a prevažnej časti vlastnej industrie, ktorá často dosahuje až supermikrolitickú veľkosť. Ďalším znakom seredskej industrie je početnosť jej geometrických foriem a aj drobná strmá a perličková retuš. Spomenuté prvky sú typickým znakom mezolitickej industrie. Aj stratigrafická poloha kultúrnej vrstvy umožňuje zaradiť seredskú industriu do starého holocénu, a teda do mezolitu, hoc sekundárny pôdotvorný proces, postihnuvší pôvodne jednoliatu kultúrnu vrstvu, neumožňuje jej hlbšie geologicko-chronologické výhodnotenie. Ostáva teda riešiť problém chronologického zaradenia tejto industrie na základe typologického rozboru.

Predstaviteľmi geometricko-mikrolitických kultúr na území strednej Európy je azilien, prevažujúci tardenoisien a novšie zistený aj sauverterrien (H. G. Bandi, 1956). Mikroliticosť a geometričnosť industrie uvedených kultúr je prevažne typickým zjavom ich habitu. Azilienska kultúra bola doteraz zistená prevažne len v západnej Európe a na územie strednej Európy prenikla len sporadicky (Horné Podunajsko, E. Peters 1941, S. Kruckowski, 1939), hoc novšie A. P. Černyš (1950) a M. V. Vojevodski (1950) konštantujú ju aj na Kryme a v časti Ukrajiny. Najcharakteristickejšou zložkou azilského silexového inventára sú (H. Obermaier 1924, R. Lais-

1929, H. Breuil 1937, M. a S. J. Péquard 1941, M. Rutkowská 1949) nevelké klinové i uhlové rydlá, prevažne malé okrúhle, polookrúhle oválne, vysoké i ústupové škrabidlá, mikrolitické čepelové škrabidlá, vrtáky, čepele, obdĺžnikové čepele s pravouhle otupenými užšími hranami, čepielky s otupeným bokom, hroty, trojuholníčky, polmesiačky a drobné retušované ústupy často s ponechanou kôrou. Je tu prevažne menej mikrolitických geometrických foriem, pričom charakteristické sú najmä početné nástroje z kostí a parohov, okrem toho pomaľované okrúhliaky. Do nedávna bol zaužívaný aj výraz azilio-tardenoisien, ktorý H. Obermaier (1924) charakterizoval ako zmiešanú kultúru, obsahujúcu vedľa čistých azilských typov aj geometrické mikrolity. O. Menghin (1940) videl v ňom prechodnú kultúru od azilienu k čistému tardenoisienu. Keďže azilský vplyv na tardenoisien bol podstatne precenený, v ostatnom čase upúšťa sa od tejto konцепcie i názvu.

Pomerne malou mezoliticou kultúrou je sauverterrien, donedávna často spojovaný s najstaršou fázou tardenoisienu. L. Coulon ges (1933–34 a 1935) rozlíšil na výskumoch v Sauveterre la – Lemance sauverterrien ako samostatný stupeň medzi azilienom a tardenoisienom. Charakterizujú ho predovšetkým malé dlhé a úzke hroty trojuholníkového tvaru, dlhé a úzke nepravidelné trojuholníčky, rovnoramenné trojuholníčky, polmesiačky, malé čepele so šikmo retušovaným koncom a kusy s vrubmi, okrúhle škrabidlá často so zvyškami kôry, oškrabovače a často vysoké a jadrové škrabidlá. Rydlá sú hrubo opracované a po prvý raz objavujú sa aj mikrorydlá, kym lichobežníkové priečne šípky chýbajú. Výskyt sauverterrienu zasiahol zatiaľ strednú Európu len okrajovo vo Švajčiarsku (H. G. Bandi, 1956), a preto azda nálezy F. Proška (1950) zo západných Čiech treba aj v zhode so samotným autorom považovať za časný tardenoisien.

Priestorove najrozšírenejšou európskou geometricko-mikroliticou mezoliticou kultúrou je tardenoisien (L. Zott, 1931). Vzhľadom na svoje obrovské rozšírenie v Európe i mimo nej je celkom prirodzené, že tardenoisien mohol by zachovať svoju kultúrnu jednotnosť len v základných rysoch, pričom v obsahovej náplni tardenoiských stanic možno pozorovať miestne varianty ako dôsledok nerovnomerného kultúrneho vývoja. Napriek tomu vzhľadom na celkový obsah industrie nachádzame tu základné charakteristické artefakty. Keďže však tardenoisien spomedzi dosiaľ uvedených mezolitic-

Obr. 11. Sereď — Mačanské vršky, halštatské črepy z pracoviska „B“.

kých kultúr má najdlhšie trvanie, rozlišuje sa aj v rámci samotnej kultúry na niekolko fáz, prejavujúcich sa odlišnými prvkami. V západoeurópskom tardenoisiene rozpoznáva sa fáza časná, stredná a pozdná. Toto delenie prevzali aj nemeckí bádatelia (napr. O. Menghin 1927, L. Zott 1932, K. Brandt 1940 a iní). Pre čistý tardenoisien rozpoznáva F. Prošek (1950) stupeň časný a pozdný. Podobne aj v Poľsku (J. Kostrzewski 1939, T. Sulimierski 1955). Pri trojfázovom delení tardenoisienu (L. Zott 1931, K. Brandt 1940) s doplnením charakteristiky tejto kultúry podľa J. Kostrzewského (1939) nachádzajú sa v časnom tardenoisiene rôznotvarové rydlá (pričom K. Brandt 1940, str. 16 dáva otázku, či náleziská s pravými rydlami patria ešte do tardenoisienu), nepočetné mikrorydlá, čepielky so šikmo oretušovaným koncom, čepielky s otvoreným bokom, prevažne čepelovité škrabidlá i okrûhle rôznotvarové škrabidlá menších rozmerov, mikrolity geometrických foriem, najmä väčšie ihlovité formy, trojuholníčky a polmesiačiky.

V strednom tardenoisiene prevláda množstvo retušovaných a hladkých čepeli, početne sú retušované ústupy, vrtáky, hoc celkove sa vyskytujú v tardenoisiene zriedkavo, v strednom tardenoisiene sú hojnejšie. Ďalej malé až drobné okrûhle škrabidlá vejárovité, ústupové, jadrovité škrabidlá a oškrabovače. Tiež nepočetne rydlá, hojnejšie mikrorydlá, hojné trojuholníčky, polmesiačiky a čepielky s otupeným oblúkovitým bokom, začínajú sa objavovať lichobežníkovité šipky s priečnym ostrím.

V pozdnom tardenoisiene predchádzajúce tvary ostávajú. Na rozdiel od západnej Európy, kde sú mikrorydlá najpočetnejšie, v strednej Európe sú zastúpené slabo, prevažujú mikroškrabidlá, kym čepelovité sú vzácne, pravé rydlá chýbajú. Hojný je výskyt lichobežníkových šipiek s priečnym ostrím. Na rozdiel od J. Kostrzewského (1939), ktorý považuje trojuholníčky a ihlovité hroty za prejav staršej fázy tardenoisienu, K. Brandt (1940) zdôrazňuje v pozdnej fáze veľký počet a nápadné predĺženie drobných geometri-

kých hrotitých foriem. Novostou je objav plošnej šupinovitej retuše neolitickej charakteru, do ktorého prechádza okrajová perličkovitá retuš tardenoiská. V odpadovom materiáli sú veľmi hojné drobné odpadky z výroby geometrických nástrojov. Na tomto stupni nastáva podľa L. Z o t z a (1932, str. 13—15) nivelizácia európskych tardenoiských kultúr, ale vo východnej Európe badať ešte svojráznosť tardenoisienu východného okruhu. V Poľsku a Ukrajine pod vplyvom staršieho domáceho mlado-paleolitickeho podložia vytváral sa totiž osobitný tzv. šwiderio-tardenoiský mezolitickej okruh. Tento okruh ináč blízky ostatnému tardenoisienu, vyznačuje sa primiešaním magdalenienských prvkov poľského charakteru a reprezentujú ho najmä rapíkaté hroty šwiderského typu. No okrem toho aj v tejto oblasti nachádzajú sa čisté tardenoiské stanice.

Kedže na Slovensku doteraz nemáme urobený detailný rozbor a chronologické zaradenie žiadneho mezolitickej nálezu, pri vyhodnocovaní seredského inventára ako prvého rozpoznaného slovenského mezolitu (mezolit z Tomášikova, hoci bol objavený r. 1942—43, rozpoznaný bol až po objavení mezolitu v Seredi — J. B á r t a 1955) nútene sme obrátiť sa na jeho porovnanie do najbližšieho okolia, ktorým sú územia mimo Slovensko. Kedže sme seredskú industriu vzhľadom na celkový mikrolitickej ráz zaradili do mezolitu, porovnáme ju s najbližšími stredoeurópskymi staromezolitickými stanicami, ktorými sú vzhľadom na naše územie stanice poľské. Poľská domáca pozdnopaleoliticá kultúra, zvaná šwiderien, charakteristická predovšetkým rapíkatým tzv. šwiderským hrotom, dlho ovplyvňuje všetky ďalšie epipaleolitickej a mezolitickej kultúry v Poľsku. Prejavuje sa to častými reminiscenciami tejto formy aj v najstarších mezolitickej kultúrach. Vzhľadom na to, že v seredskom inventári nenašiel sa bezpečne prvok charakteristický pre šwiderský hrot, vylučujeme vzťahy a príslušnosť seredskej industrie k epipaleolitickej a staromezolitickej kultúrnym skupinám, ako šwiderien II a III a jeho lokálnym podskupinám. S. K r u k o w s k i (1939) rozpoznał však v poľskom mezolite niekoľko staníc v severozápadnom (Tarnowa) a strednom Poľsku (Grzybowa Gora), ktorých industriu zaraduje do azilienu. Charakterizujú ju najmä krátke škrabidlá z malých okrúhlych ústiev alebo malých zlomkov čepelí. Na rozdiel od šwiderienu zriedkavé sú dlhé čepeľové škrabidlá, starostlivo opracované, uhlové i klinové rydlá malých a stredných veľkostí, polámané drobné čepielky s retušovanými hranami, nepo-

četné vrtáky a tzv. tylové hroty. Geometrické formy neboli zistené ani v odpadovom materiáli, v ktorom je veľa nepodarkov a polámaných čepeliek, ktoré ústupy sú zriedkavé. Ak porovnávame túto azilskú kultúrnu skupinu so seredským inventárom, zisťujeme tu len čiastočnú zhodu s niektorými škrabadiami. No najmä nedostatok pravých rydiel, väčších čepelí s otvoreným bokom, ako aj prítomnosť veľkého počtu geometricko-mikrolitickej industrie a najmä výskyt lichobežníkových priečnych šípiek v seredskom inventári vylučuje vzťahy k azilskej kultúre. Podobne aj nedostatok kostenej industrie (pre ktorú boli v Seredi dobré podmienky, aby sa zachovala) ako aj už vymenovaných faktorov sú znakom, ktorý nenachádza vzťahy k západnému azilienu.

Ak porovnáme seredskú industriu s najbližším nám sauveterriennom z bernského kantónu vo Švajčiarsku (H. G. B a n d i, 1956), zistíme súčasť veľkú tvarovú zhodu s trojuholníčkami, mikročepielkami s lomeným bokom a polmesačíkmi s otvoreným oblúkovitým bokom i s čepielkami so šikmo retušovaným koncom. Ale nedostatok mikrorydiel a aj pravých rydiel je tiež negatívnym znakom, ktorý nedovoľuje zaradiť seredskú industriu do sauveterrienu.

Skutočnosť, že v blízkom Maďarsku, kde mezolit tardenoiského rázu bol súčasť zistený, ale bližšie nie dostatočne chronologicky zaradený (E. H i l l e b r a n d 1925, S. G a l l u s a S. M i t h a y 1942), nútí nás obrátiť sa pre bližšie porovnávania s tardenoisienom či resp. len s mezolitom v Rakúsku, na Morave a v Čechách. V Dolnom Rakúsku rozpoznał najnovšie A. G u l d e r (1953) tiež mezolitickej stanice. Ich kultúrne zaradenie do tardenoisienu nemá dosť presvedčivých typov, a preto A. G u l d e r hovorí len o mezolite s gravettskými koreňmi. Aj keď zaraduje niektoré stanice do stredného a pozdného mezolitu, malý počet geometrických tvarov, najmä trojuholníčkov, a chýbanie mikročepeliek s lomeným bokom, s otvoreným oblúkovitým bokom a najmä lichobežníkových priečnych šípiek podstatne odlišuje rakúsky mezolit od seredského inventára, ktorý sa javí od rakúskeho značne mladší. Medzi obidvoma inventárimi veľmi blízke sú tvarové škrabadiel okrem mikroškrabadiel, ktoré v rakúskom inventári chýbajú. V juhomoravskej skupine tardenoiskej kultúry (B. K l i m a 1953) nachádzame podobu so seredskou industriou predovšetkým v tvaroch škrabadiel, drobných čepielkovitých ústiev bez retuše, s čepielkami s otvoreným bokom, čepielkami so šikmo retušovaným koncom a do istej miery aj s lichobežníko-

vou priečnou šípkou. Aj tu je spoločným znakom fakt, že chýbajú mikrorydlá. Odlišným znakom od seredskej industrie sú tvary polmesiačikov a trojuholníkov, ako aj početnejší výskyt pravých rydiel. Z českých tardenoiských nálezov má najbližšie vzťahy k seredskej industrii skupina polabská (F. Prosek 1950), od ktorej sa seredská industria liši jedine tým, že chýbajú mikrorydlá a tardenoiské hroty. Ďalšie najbližšie zhodné tvary so seredskou industriou nachádzame v tardenoiskej kultúre východného Nemecka a západného Poľska (L. Zott 1931, L. Rothertová 1936, J. Kostrzewski 1929, 1939), o čom bude reč ešte v ďalšom.

Pre kultúrne zaradenie seredskej industrie významný je ešte zjav, podľa ktorého typickým znakom tardenoiských stanovišť je veľké množstvo odpadového materiálu pri nízkom početnom zastúpení hotových nástrojov, okrúhle 15–25%, ktorý v Seredi činí 27%. Na rozdiel od azilienu a sauvetrienu už spomenutá prítomnosť lichobežníkových priečnych šípiek a aj hojnosť geometrických mikrolitických nástrojov v seredskom inventári ukazujú, že ide o typický tardenoisien s menšou lokálnou osobitosťou. Keď porovnávame seredskú indušiu z pracoviska B s horeuvedenými mikrolitickými kultúrami, musíme konštatovať, že má najhlbšie vzťahy k tardenoiským kultúram strednej Európy. Ostáva teda urobiť bližšie časové zaradenie v rámci samotného tardenoisienu.

Tardenoiská industria zo Seredi B vykazuje pozoruhodné typy nástrojov, ktoré reprezentujú prvky dosť veľkého časového rozpätia. K časove najstarším prvkom treba rátať čepielky s otupeným bokom, ktoré sú inač charakteristické pre mladší paleolit, ako aj pre starší tardenoisien. Neúhľadná forma, prejavujúca značne degenerujúci charakter (tab. XX), ako aj ich mikrolitičnosť dosvedčuje v seredskom prípade stredný až pozdný tardenoisien. Ďalším archaickým typom sú nepočetné čepielky so šikmo retušovaným koncom a tzv. zonhovenské hroty (tab. XXI), ktoré bývajú hojne zastúpené v najmladšom paleolite i v staršom tardenoisieni, avšak drobnotvaré formy pretrvávajú až do pozdného tardenoisienu. Aj v seredskej miniatúrnej forme ich skromné zastúpenie nevyulučuje možnosť, že by sa dali zaradiť do stredného až pozdného tardenoisienu. J. Kostrzewski (1933) pripisuje opracované čepielky so šikmo zrezaným koncom pozdnému tardenoisienu. Sporadické zastúpenie plochých čepelovitých foriem so skoseným a otupeným bokom, tzv. tylové hroty (tab. XIX), dovršuje sériu typických archaických tvarov, prevažujúcich v starom mezolite. Ich vzácný výskyt v se-

redskom inventári dáva im mladý charakter. Chronologicky problematické je zaradenie nepočetných dlátok (tab. XVI), ktoré K. Žebera (1954) v hōnej miere zachytil v mladom magdaléniene a M. Mazálek (1954) v staršom tardenoisieni. Medzi prvými do literatúry uviedol ich L. Kostrzewski (1923) ako jadrovité platničky a zaraďil ich medzi neoliticke typy. J. Kostrzewski (1929, str. 3, obr. 4 a str. 4) uvádza tiež početné dlátka v súvislosti so starším tardenoisienom na stanici Ostrowo, avšak neskôr (1939, str. 21) pripisuje výskyt dlátok obom časovým fázam tardenoisienu, vysvetlujúc ich prítomnosť na náleziskách nedostatom vhodnej suroviny. Zdá sa teda, že hoci výskyt dlátok opísanej veľkosti má svoje početné zastúpenie v mladšom paleolite a staršom tardenoisieni, ich výskyt v seredskom inventári dokumentuje, že tento tvar sa objavuje aj v mladšom období tardenoisienu. Pre mladší tardenoisien nasvedčujú aj nie najtypickejšie rydlá, nehojne zastúpené v seredskom inventári. Nedostatok čepelovitých foriem škrabadiel a prevaha mikroškrabadiel charakterizujú stredný až mladší tardenoisien. Pre toto obdobie sú však typické čepelovité ústupy s retušou a hojnosť čepelovitej industrie, ktorá má v seredskom inventári absolútnu prevahu (tab. XVII, XVIII, XIX). Od stredného tardenoisienu datuje sa tiež hojný výskyt trojuholníčkov, polmesiačikov a najmä čepieliek s otupeným oblúkovitým bokom (tab. XX, XXI). Ich trvanie siaha až do pozdného tardenoisienu, hoc J. Kostrzewski (1939), ako bolo už spomenuté, charakterizuje nimi starší tardenoisien. Oproti tomu K. Brandt (1940, str. 18) udáva, že od stredného tardenoisienu objavujú sa vo veľkom počte náhle dlhé drobné hrotité nátroje v rozličných formách, pričom v pozdom tardenoisieni sú zvlášť dlhé a čo do počtu a tvaru najhojnejšie. Na základe toho aj nápadná hojnosť týchto geometricko-mikrolitických nástrojov v Seredi podporuje možnosť ich zaradenia do stredného až pozdného tardenoisienu. Najvýznamnejším datovacím prostriedkom seredskej industrie je nepočetný výskyt lichobežníkových priečnych šípiek. Tieto sú najtypickejším zjavom pozdného tardenoisienu. V súvislosti s nimi treba sa ešte zmieňiť o tom, že v seredskej industrii neboli zistené typické mikrorydlá. Pri charakterizovaní sauvetrienu sme spomenuli, že sa v ňom po prvý raz objavujú mikrorydlá, kym lichobežníkové priečne šípky chýbajú. Podobná situácia je vo včasnom tardenoisieni. Práve pre túto poslednú okolnosť dovolujeme si nadhodiť otázku, do akej miery je únosný E. Vignardov (1931) a O.

Vogelgesangov (1948, str. 45, tab. VII, obr. 36–38) názor, že mikrorydlá sú odpadovým produkтом pri výrobe priečnych lichobežníkových šípiek. Ako si potom vysvetliť výskyt lichobežníkových priečnych šípiek bez mikrorydiel, ako sa to vyskytuje v Seredi? Nebude azda názor S. Krukowskiho (J. Kostrzewski 1933), že mikrorydlo je odpad pri výrobe mikrolitov, reálnejší? Do istej miery datovacím prvkom, svedčiacim pre brieždiaci sa výskyt plošnej retuše v pozdom tardenoisieno, je azda tiež nález spomenutého už ústupu s pokusným prejavením akoby plošnej retuše (tab. XXI). Pri porovnaní seredskej industrie z hľadiska počtu prvkov starších a mladších musíme sa vyjadriť za miernu prevahu prvkov mladších. Na základe toho nazdávame sa, že seredskú mezolitickú industriu z pracoviska B možno najskôr zaradiť na koniec stredného alebo počiatok pozdného tardenoisieno, čo by korešpondovalo aj s geologicko-stratigrafickou situáciou na základe výsledkov analýz fauny a flóry. Pokiaľ ide o zaradenie seredskej industrie do európskeho mezolitu, typologicko-porovnávacia analýza v rámci meolitických industrií strednej Európy ukazuje, že seredská má najbližší vzťah k polabskej skupine českého tardenoisieno a mladotardenoiskej industrii východného Nemecka a najmä západného Poľska, pokiaľ ide o čisté stanice mladotardenoiskej, neoplyvnené prvkami swiderskými. Z dosiaľ nepublikovaných severozápadných poľských staníc zdá sa, že je najbližšie k seredskej industrii lokality Konín v Poznaňskom kraji, ktorú skúmali manželia W. a M. Chmielewski. Ďakujem menovaným za súhlas k uverejneniu tejto zprávy. Predbežné pelové analýzy podľa informácie M. Chmielewskéj ukazujú na obdobie aencylusové alebo počiatok litoríny. Ďalšie analógie zistili sme pri štúdiu materiálu z lokality Borowo, tiež v Poznaňskom kraji. Ďakujem i prof. J. Kostrzewskému za súhlas k uverejneniu tejto zprávy o dosiaľ nepublikovanom materiáli, ktorý sa nachádza v zbierkach múzea v Poznani. Napriek tomu, že pri kamenných nástrojoch nikdy nejestvujú celkom pevné typy, ale sa vyskytujú vždy len v určitej variačnej šírke, v uvedených analógiách nachádzame veľa styčných bodov, či v typoch nástrojov alebo v ich morfologickom ráze. Líšia sa jedine pôvodom použitej suroviny.

No popri tom nazdávame sa, že najbližšie analógie pre seredskú industriu treba hľadať v susednom Maďarsku, najmä na pravom brehu Dunaja. Na okoli Győru (S. Gallus a S. Mithay 1942) a Nagy Vazsonyu (G. Mészáros 1948)

získali nedávno zberom isté silexové nástroje, ktoré v súhlase s autormi týchto zpráv možno zaradiť tiež do tardenoisieno. Nedostatok viacerých výraznejších chronologických prvkov nedovoľoval autrom bližšie časové zatriedenie v rámci tardenoiskej kultúry. K seredským nálezom majú predovšetkým geograficky najbližší vzťah nálezy z okolia Győru. Sú to predovšetkým škrabidlá a mikroškrabidlá i mikročepielky s lomeným bokom, ako aj čepeľ so šikmo retušovaným koncom a lichobežníková priečna šípka (S. Gallus — S. Mithay 1942, tab. II a VI). Bezpochyby mezolitickými formami sú artefakty z tab. 3, č. 7–11 G. Mészárosa (1948), ako aj lichobežníkové priečne šípky č. 12–15 z tej istej tabuľky, ktoré tiež majú vzťah k seredským nálezom, aj keď ich vyobrazenie do istej miery skresluje situáciu. V dôsledku toho sa nazdávame, že L. Vértesovo (1951) konštatovanie o nepresvedčivosti mezolitického pôvodu nagyvazsonských nálezov je príliš skeptické. Neúnosný zdá sa i jeho záver (1951, str. 155), podľa ktorého ani azilienska a ani tardenoiská kultúra nie sú známe ani v Maďarsku, ani v prilahlých zemiach. Naopak seredský nález tardenoisieno a medzi tým objavené ďalšie stanice tejto kultúry (J. Bartá 1955 a 1956) v povodi slovenských prítokov Dunaja, ako aj uvedené už maďarské nálezy dokazujú, že dosiaľ hypoteticky H. Obermaierom (1929) a L. F. Zottom (1932) predpokladané podunajské kryštalačné stredisko tardenoisieno má predsa len svoje opodstatnenie. Ďalší sústavnejši výskum tejto oblasti poskytne azda oporu pre jej bližšie miestne ohraničenie aj v rámci rozlišenia viacerých časových období.

Mäkkýšia fauna

Na pracovisku B z vrstiev obsahujúcich silexové artefakty bola získaná aj hojná malakofauna, ktorá podľa určenia V. Ložka priniesla nasledujúce druhy:

- Helicella striata* Müller — veľmi hojne,
- Helix pomatia* Linné — veľmi hojne,
- Helicidae* sp.,
- Euomphalia strigella* Draparnaud — vzácne,
- Chondrula tridens* Müller — veľmi hojne,
- Retinella nitens* Müller — veľmi hojne,
- Retinella nitens* Michaud (?) — vzácne,
- Eulota fruticum* Müller — vzácne,
- Monacha incarnata* Müller — vzácne,
- Euomphalia strigella* Draparnaud — roztrúsene,
- Cepaea vindobonensis* C. Pfeiffer — dosť hojne,
- Cochlodina laminata* Montagu — vzácne,

Lithoglyphus naticoides C. Pfeiffer — ojedinele, *Unio sp.* — ojedinele.

V podložne piesočnej vrstve pracoviska B našla sa *Euomphalia strigella* Draparnaud.

Podľa rozboru V. Lôžka malakofauna z mezolitického sídliska v porovnaní s pleistocénou faunou javi sa omnoho pestrejšia a ekologickej zmiešaná, zatiaľ čo pleistocénná fauna je po ekologickej stránke celkom čistá a vyhranená. V mezolitickej faune možno rozlišiť i stepné spoločenstvo otvornej trávnej stepi (*Helicella striata* Müll. — *Chondrula tridens* Müll. a veľmi vzácná *Abida frumentum* Drap.), ktoré je celkom zhodné so spoločenstvom zisteným vo fosílnej černozemi v profile E.

Dalej sa vyskytujú dosť hojne druhy, ktoré sú sice tiež v rozličnej miere xerotermné, ale dávajú prednosť krovinatej stepi až xerotermnému háju. Sú to *Cepaea vindobonensis* C. Pfr. a *Euophalia strigella* Drap. Prechod k hájovej faune tvorí slimák *Helix pomatia* L., kým druhy *Monacha incarnata* Müller a *Retinella nitens* Michaud (určenie tohto druhu nie je celkom bezpečné vzhľadom na možnú zámennu s druhom *Retinella nitidula* Drap.), ktorý je bezpečne rozoznateľný len na základe anatomických znakov; obidva druhy majú však po stránke biostratigrafickej obdobný význam) bezpečne nasvedčujú na zmiešaný listnatý les sviežeho typu, v našom prípade najskôr na lužný háj. Okrem toho boli zistené aj dva druhy vodné (*Lithoglyphus naticoides* C. Pfeiffer a *Unio sp.*), ktoré boli na lokalite nepochybne transportované druhotne a pochádzajú z väčšieho nižinného vodného toku, najskôr z ramena Váhu. Uvedené lesostepné hájové a vodné druhy sú význačné tým, že nikde v oblasti Mačanských vrškov neboli zistené v pleistocene. Mnohé nálezy slimáka *Helix pomatia* L. môžu súvisieť tiež s umelým transportom tohto druhu do priestoru sídliska, lebo je pravdepodobné, že tento veľký druh slimákov používal mezolitickej človek na potravu. Analógie pre tento záver poznáme z francúzskych sídlisk sauveterienských, kde bol tiež v mezolitickej vrstvach tejto kultúry zachytený veľký počet slimáka *Helix Nemoralis* (L. Coulonge 1933–34).

Podľa doterajších skúseností z tejto lokality možno predbežne ľahko rozhodnúť, či všetky zmiešané rôznorodé prvky žili v oblasti lokality alebo v jej tesnom okolí súčasne, alebo či pochádzajú z rozličných období. Pomer k čistej stepnej zložke (*Helicella striata* Müll., *Chondrula tridens* Müll. *Abida frumentum* Drap.) nie je zatiaľ jasný, pretože vrstva je zasiahnutá pôdotvorným pochodom,

ktorý nedovoľuje zistiť jemnú stratigrafiu. Z toho dôvodu nemožno tiež bližšie hodnotiť nález druhu *Euomphalia strigella* v tesnom podloží mezolitickej vrstvy.

Bližšie časové zaradenie mezolitickej industrie na základe spoločenských formácií malakofauny je zatiaľ sťažené nedostatkom porovnávacieho materiálu z piesočných dún na Slovensku. Mačanské vršky ležia už v stepnej oblasti a nemôžu teda zachovať typický atlantik v tom zmysle, ako ho poznáme z pahorkatín. Je pravdepodobné, že stepi tu jestvovali v určitom rozsahu i počas atlantiku, a preto musíme hľadať stepnú fáciu atlantickej fauny, ktorá nám nie je dostatočne známa. Situácia v Čechách ukazuje, že sa nejavia veľké rozdiely od faun subboreálnych. Pravda, pomerný nedostatok nálezov znemožňuje tvrdiť túto vec celkom isto. V dôsledku toho pri zhrnutí terajších výsledkov, získaných rozborom malakofauny z mezolitickej sídliska B, vidíme len, že v čase trvania tejto kultúry malo okolie pravdepodobne charakter lesostepi, ktorá prechádzala do lužných porastov. Bližšie stratigrafické začlenenie však nie je možné, pretože vrstvy nie sú dostatočne vyvinuté a sú zasiahnuté pôdotvornými pochodom.

Stavovce

Mezolitická vrstva vzhľadom na veľmi vápnité prostredie zachovala dostatočne hojný osteologický materiál, ktorý podľa určenia O. Fejfa a obsahoval nasledujúce spoločenstvo stavovcov: *Cervus capreolus* L., *Cervus elaphus*, *Bos taurus*, *Bos. sp.*, *Bison sp.*, *Equus asinus*, *Equus sp.*, *Sus scrofa*, *Lepus sp.*

Uvedené spoločenstvo stavovcov je svojím charakterom značne indiferentné. Obsahuje druhy cicavcov s veľkou ekologickej valenciou. V dôsledku toho možno usudzovať na ktorúkoľvek fázu holocénu, s výnimkou fázy subarktickej. Spoločenstvo je lesostepné. Pokial sa vyskytla otázka, či predmetný osteologický materiál je skutočne mezolitickej alebo či nedeje o zmiešanie osteologických pozostatkov halštatských, O. Fejfa došiel k nasledujúcim porovnaniam: Obidva materiály sa líšia predovšetkým tým, ako sa zachovali. Kosti z mezolitu sú rozpadavé, na lome šedivé až biele, na klobových častiach je väčšinou odhalená spongióza. Povrch kostí je značne porušený a rozbrázdnený korienkami rastlín. Oproti tomu kosti z halštatských sídlisťných objektov sú omnoho lepšie zachované, sú pevné, majú hladký povrch a sú žltohnedo sfarbené. Menšie rozdiely sa javia aj v druhoch ci-

cavcov. Tie isté rody (*Bos*, *Sus*, *Equus*) sú zastúpené v obidvoch materiáloch. Mezolitický *Bos* je však väčší a mohutnejší ako halštatský. Okrem toho je v halštatských nálezoch zastúpený domestifikovaný pes, koza a ošípaná. Materiál halštatský nie je zmiešaný s mezolitickým, čo sa javí markantne v spôsobe zachovania a v odlišnom habite v obidvoch materiáloch zastúpených formi.

Rastlinné pozostatky

Pri hodnotení rastlinných pozostatkov na Mačanských vrškoch pri Seredi treba si uvedomiť, že z tohto zemepisného prostredia nemáme zatiaľ k dispozícii nijaké poznatky o fosilnej flóre a iných stratigrafických oporách. Istá klimatická odlišnosť, prejavujúca sa aj dnes suchším podnebím, prejavovala sa pravdepodobne aj v minulosti. Tieto okolnosti dávajú istú pečať odlišnosti aj pri posudzovaní pozostatkov flóry, pokiaľ ide o fragmentálne zachytenie peľov a uhlíkov zo Seredi. V nepočetných uhlíkoch, získaných z mezolitickej kultúrnej vrstvy, určil E. Krippel z Geologického ústavu Dionýza Štúra v Bratislave tieto pozostatky: *Quercus* sp. (*petraea?*), *Quercus* sp., *Rosaceae*, *Pinus silvestris*.

Odobraté vzorky pre peľovú analýzu, ktorú urobil tiež E. Krippel, priniesli poznatky o nasledujúcich rastlinných druchoch *Salix* sp. (Pravdepodobne *Salix caprea*.) *Acer campestre*, *Betula* sp., *Quercus* sp., *Corylus avellana*.

Peľového materiálu bolo v jednotlivých vrstvách veľmi málo, takže sa nedal urobiť peľový diagram. V dôsledku toho nemožno si vytvoriť ucelený obraz o vegetácii mezolitickej kultúrnej vrstvy. Bezpečné zaradenie spoločenstva uvedených drevín na základe peľovej a uhlíkovej analýzy naráža na fažkostí spôsobené svojpráznosťou miestnych podmienok tejto časti Slovenska, ktorá nemá oporu v poznani paleoklímy širšieho okolia a ani v susednom Maďarsku. Zloženie zisteného spoločenstva drevín vylučuje preboreálny a pozdnoatlantický vek ako aj obdobie mladšie. Za daného stavu pri nedostatku peľového diagramu možno azda rámcovo podla uvedeného spoločenstva drevín zaradiť mezolitickej vrstvy na koniec boreálu alebo najneskôr na počiatok atlantiku (F. Fribas 1941, 1949, P. Woldstedt 1950).

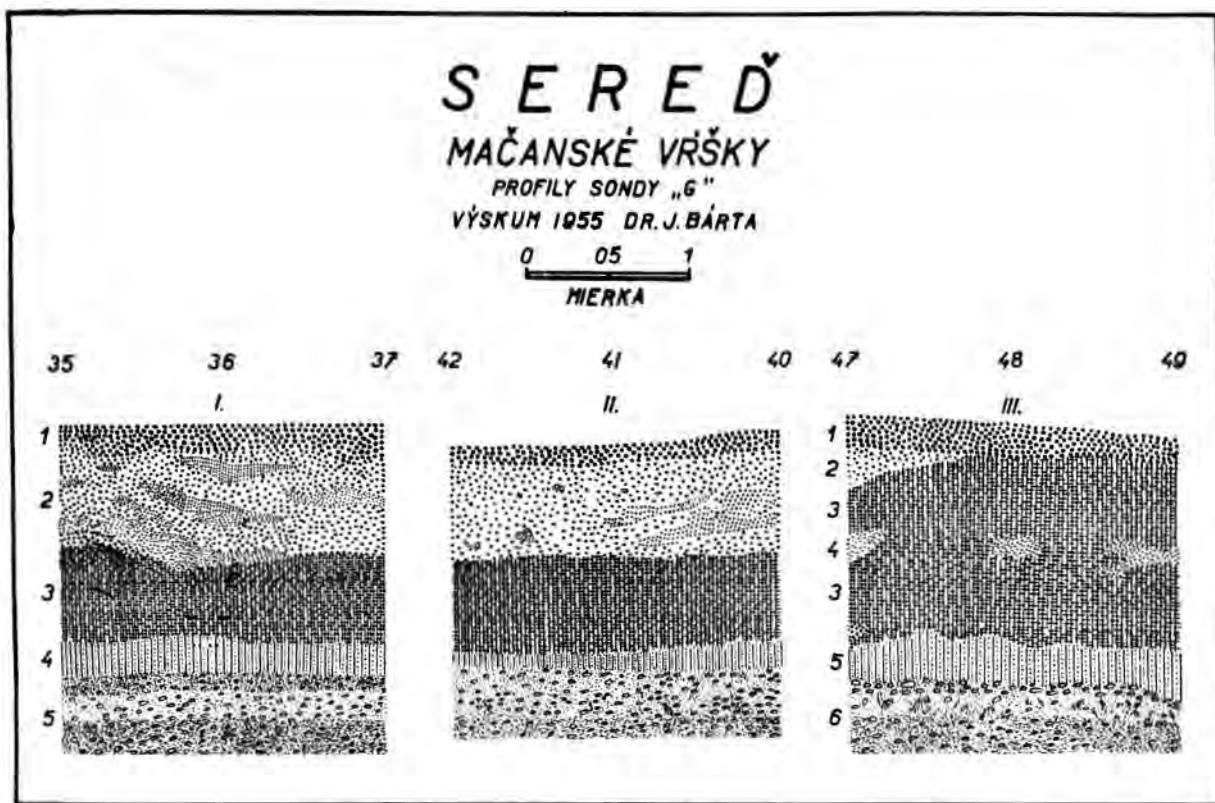
Ostatné náleziská kamennej industrie a stratigrafia pracoviska G

V západnej časti Mačanských vrškov počas povrchového zberu na ploche odkrytej buldozérom, ako aj pri odkrývaní pracoviska A, našli sa mezo-

litické artefakty, zobrazené v štyroch horných radoch na tab. XIV. Z geometrických mikrolitov je medzi nimi nesúmerný trojuholníček pozoruhodný tým, že má na otupenej hrane mikrovrub, ktorý niektorí autori (K. Brandt 1940, str. 17, tab. VIII a XXV, O. Vogelgesang 1948, tab. VIII) interpretujú ako udicový háčik zložitej udice. Ďalej sa našiel ihlovitý hrotík a mikročepieľka s otvoreným oblúkovitým bokom, okrem toho mikroškrabadlo na ústepe a vrubovitý oškrabovač. Zvyšok reprezentuje čepelovitá industria, najmä niekolko pravidelných obdlžnikových čepieliek. Opísané artefakty zjavne korespondujú s industriou z pracoviska B. Výnimku tvoria tri blízko pri sebe na povrchu nájdené plošne opracované srdcové šípky vyrobené z radiolaritu. Pri jednej chýba pravdepodobne vykrojená báza. Druhá šípka s vykrojenou bázou má zasa odlomený vrchol. Tretia šípka je úplná. Vzhľadom na to, že na povrchu tejto západnej duny našla sa pri plošnom odkryve buldozérom osamotene valcovitá sekera, vybrúsená z gabrodiortového okrúhliaka, a ďaleko od nej bazálny fragment malej hladkej sekery so súmerným ostrím, pravdepodobne eneolitickej veku (obr. 10, 3, 4), vynára sa otázka, či predmetné šípky nesúvisia s týmito sekerkami. Neolitickej a eneolitickej črepym sa nenašli na Mačanských vrškoch, hoc asi 1 km východne v katastri Dolnej Stredy na Vŕškoch nachádza sa bohaté pozdnoneolitickej a eneolitickej sídlisko. Uvedené šípky, nájdené pri sebe v okruhu 50 cm, dokumentujú azda dostrel na jeden cieľ. Kultúrne ľažko zaraditeľný je 61 mm dlhý silcový klátikový artefakt so strúhadlovite otvorenou pravobočnou hranou.

V súvislosti so zberom na pracovisku A treba ešte spomenúť ojedinelý nález rybieho stavca, o ktorom sa dá podla čiastočného výbrusu predpokladať, že patril velkej asi 6 ročnej rybe o váhe nad 15 kg. Jej bližšiu čeľad nepodarilo sa určiť. Tento nález dokumentuje praveké rybárstvo na Mačanských vrškoch, žiaľ však, ľažko určiť, či mezolitickej alebo halštatsko-laténske vzhľadom na osídlenie tejto lokality aj v neskorších obdobiach.

Pri sledovaní stratigrafie Mačanských vrškov v sz priestore severnejšej duny bolo zistené v profile ohnisko a pri plošnom odkryve siahajúcom po horizont ohniska našla sa neprepálená mikročepieľka a o niečo ďalej kus krvela, čo dalo podnet, že sa predpokladal na tomto mieste mezolitickej objekt. Plošný odkryv tohto pracoviska, označovanom ako pracovisko C, v dĺžke 18 m však ukázal, že toto miesto bolo postihnuté početnými zemnými presunmi za účelom úpravy vinohradov a aj

Obr. 12.

iné v profile sa javiace jamy ukázali sa nakoniec ako recentné s výplňou granátových črepín a skla. Problematické ohnisko s uhlíkmi duba sa ukázalo ako halštatské, keďže pri ďalšom odkryve na úrovni jeho horizontu a pod ním našli sa hojné halštatské črepy a zvieracie kosti. Predmetná čepielka dostala sa k ohnisku teda len sekundárne. Počas výskumu tohto miesta našlo sa viacero čepelovitej industrie, retušované vrubovité ústupy a polotovar. Aj tieto silexové pamiatky, podobne ako spomenuté z pracoviska A, korešpondujú s tardenoiskou industriou z pracoviska B.

V snahe získať bližšie stratigrafické poznatky o mezolitickom sídlisku B na mieste, kde prevládala sedimentácia nad odnosnými silami a v eventualnom predpoklade, že nájdeme aspoň ojedinele kostene artefakty v neporušenej polohe, bola kopaná sonda G, dlhá 50 m. Táto pretína koryto bývalého ramena Váhu priamo pod mezolitickým sídliskom. Získané profily poskytli nasledujúci obraz:

Opis vrstiev profilu G I

1. Hlinitopiesočnatá ornica s trávnatým porastom, celková maximálna mocnosť 20 cm.

2. Hnedošedá piesočnatá vrstva so svetlými žltosedými a tmavšími žltosedými často zvlnenými piesočnatými vrstvami novšieho sekundárneho prevrstvenia, maximálna mocnosť 70 cm.

3. Tmavohnedošedá humózna bahnitá hlina so škvŕnami vyzrážaného hydroxydu železa hrázavohnedej farby, maximálna mocnosť 50 cm.

4. Ilovito piesočnatá zelenkastošedá glejová hlina drobkovitého rozpadu s občasnými štrkovými okrúhliakmi s početnými hrázavohnedými, viac-menej zvislými pruhmi vyzrážaného hydroxydu železa, maximálna mocnosť 20 cm.

5. Vrstva hlinitého štrku na vrchole hnedošedá, ku báze glejovitá, zelenavošedej farby, s častými hrudkami okrovej hliny, dosiahnutá mocnosť 50 cm.

V strede uvedenej sondy zakreslený profil G II je v podstate zhodný s profilom G I, od ktorého sa líši jedine odlišnou mocnosťou jednotlivých vrstiev.

Opis vrstiev profilu G III

1. Hlinitopiesočnatá ornica, maximálna mocnosť 20 cm.

2. Vyklíňajúca sa piesočnatá vrstva, ktorá vyplnila korytovitý povrch podložnej vrstvy 3, maximálna mocnosť 26 cm.

3. Tmavošedohnedá humózna bahnitá hlina so škvunami vyzrážaného hydroxydu železa hrdzavohnedej farby, maximálna mocnosť 110 cm.

4. Občasné šošovky šedožltej ílovitej hliny s vyzrážanými zrnkami hydroxydu železa, maximálna mocnosť 12 cm.

5. Ílovito piesočnatá zelenkastošedá glejová hlina drobkovitého rozpadu s občasnými štrkovými okrúhliačmi, maximálna mocnosť 30 cm.

6. Vrstva hlinitého štrku na vrchole hnedašedá, ku báze zelenavošedá, dosiahnutá mocnosť 40 cm.

Uvedená sonda nepriniesla žiadne prekvapujúce nálezy. Okrem sporadicky sa vyskytujúcich väčších silexových odštěpkov, javiacich sa ako odhodená surovina, nenašli sa žiadne mezolitické pamiatky. Predmetné silexy sa nachádzali v bahnitej hline tretej vrstvy, ktorá na konci sondy v strede bývalého ramena Váhu obsahovala tiež novoveké črepy s nápisom Rákoczy, ako aj beztvárne fragmenty železa, no najmä archaickú železnú podkovu.

Prírodné a spoločenské prostredie

Pri pokuse o rekonštrukciu prírodného prostredia tardenoiského ľudu na Mačanských vrškoch pri Seredi prichádza do úvahy lesostepný charakter krajiny, ktorý prechádza v oblasti Váhu a jeho mŕtvykh ramien do lužných lesov. Aplikujúc poznatky L. Rothertovej (1936) na toto zemepisné prostredie, možno aj tu do istej miery predpokladať, že k borovicovej, brezovej a lieskovej flóre pridružil sa na konci boreálu dub, ktorý bol v dobe atlantiku dôležitou súčasťou svetlých dubových mičaných lesov. V tomto období možno azda predpokladať, že voda v celkovom obrazu krajiny hrala oveľa väčšiu úlohu ako dnes. Dubové zmiešané a najmä lužné močaristé lesy boli pre človeka neobývateľné, preto vyhľadával si s oblubou svetlé, mierne porastené, slnku prístupné, celkovo otvorené pieskové pahorky, ktoré vystupujúc z nížiny, poskytovali dostatočnú ochranu pre pobyt rybársko-loveckým skupinám tardenoiského ľudu. Na druhej strane blízkosť vody, bohatej na ryby a suroviny, potrebnú na výrobu kamenných nástrojov, bola ďalším motívom pri voľbe Mačanských vrškov za sídlisko. Je teda celkom prirodzené, že analogicky s ostatnými nálezmi mezolitických chát na piesočných dunách nemeckých a iných, treba predpokladať, že aj na Mačanských vrškoch jestvovali nevelké, konštrukciou ľahké príbytky. Pokial by však bolo možné analogicky s H. Reinertom (1936) predpokladať tieto pre-

važne na vrchole východnej duny, v prípade Mačanských vrškov treba veľmi ľutovať, že ich vrcholy boli vyexploatované ako piesočníky prv, než tu bol uskutočnený archeologický výskum. Pokial by sa otázka existencie chát mohla týkať pracoviska B, tu vidí sa situácia nie dosť presvedčivá. Pri grafickom hodnotení polohy a väčšej koncentrácie silexov (obr. 9) prichádzame k poznatkom, že nápadnejšia koncentrácia artefaktov spadá do sektorov N5, J3, B2, P8, A2, K5, J4, O5, K3, kde sa nachádzali silexy v počte od 30–49 a G3, J5, M6, O6, C5, J4, N4, O8, P7, L4, L6, M3, M4, P4, D2, F5, H4, J5, S6, S4, J3, C2, O4, D3, Ch4, K6, P5, F3, D4, O7, C3, G3, T6, kde sa nachádzali silexy v počte od 20–29 kusov. Uvedené zoskupenie silexov nevykazuje pravidelnú koncentráciu, ktorá by sa mohla jednoznačne interpretovať ako sídelný objekt. Z tohto hľadiska je najnápadnejšia koncentrácia v juhovýchodnej časti pracoviska B v rozsahu sektorov od A–F, ďalej CH–P. Napriek tomu však počas výskumu v značne svažitom skлонke pracoviska nepodarilo sa na základe 'odlišného zafarbenia zeme bezpečne rozpoznať dajaké sídelné objekty, prípadne stopy po kolových jamách. K tejto situácii pripomíname si L. Zottov prípad (1931, str. 144), ktorý konštatuje, že nálezy vo vnútri dlážok príbytku boli riedke, pretože dielne na silexové artefakty sa nachádzali mimo príbytkových jám. Otvorenou zostáva teda otázka, či sporadické nálezy uhlíkov súvisia s výrobou silexových artefaktov len pre zahrievanie okrúhliačov, ktoré sa potom ľahšie štiepajú, alebo či ide o uhlíky, pochádzajúce z ohníšok v chatách. Hojnlosť zvieracích kostí na pracovisku B nevylučuje existenciu sídelných objektov. Definitívnu odpoved na nadhodené otázky znemožnilo rozšírenie výskumu na vrcholové priestory duny, ktoré by najsúčasnejšie boli zodpovedali potrebám budovania sídelných objektov. Pre vyexploatovanie týchto priestorov za účelom dolovania piesku pracovisko B zachytilo len periferné oblasti osídlenia Mačanských vrškov, pričom sa zdá, že preskúmaný bol predovšetkým priestor, ktorý pravdepodobne slúžil za výrobňu silexových artefaktov. Svažitosť terénu nevylučuje ani odnos a prenášanie artefaktov z vyšších polôh tejto piesočnej duny. Ak si však uvedomíme, že obdobie tardenoiského osídlenia tejto duny predpokladá do istej miery sedimentačný hiát, a preto možnosť navievania artefaktov, úštepkov a najmä jadier na krovinate povrchu duny nemohlo byť tak jednoduché, aby sa dalo predpokladať ich sekundárne zoskupenie. V dôsledku toho považujeme zistené zoskupenie

silexov na pracovisku B v prevažnej miere za primárne.

V otázke obživy seredského mezolitického obyvateľstva na základe uvedených artefaktov, a to najmä udicových háčikov, možno predpokladať rybársky spôsob obživy. Túto domnenku do istej miery môže podporiť aj nález stratigraficky sice sporný, ktorým je spomenutý už nález rybieho stavca z pracoviska A. Niektoré mikrolitické silexové nástroje, najmä trojuholníčky a mikročepieľky s lomeným bokom, nevylučujú ich použitie ako udice podľa Brandtovej rekonštrukcie (K. Brandt 1940, str. 17, tab. XXV, VIII, XXVII). Hojnosť nálezov geometrických mikrolitov nasvedčuje aj na iné používanie zložitých nástrojov, vyznačujúcich sa najmä tým, že poškodené časti dali sa ľahko vymeniť. Dokazovali to najmä spomenuté dolámané mikrolity, ktoré sa v hojnom počte nachádzali na pracovisku B. Lovecký spôsob obživy dokumentuje hojnosť pozostatkov divej lovnej zveri, najmä jelenev a srncov, ktoré sú význačnými zástupcami lesnej fauny na okolí Seredi v mezolite. Prevaha pozostatkov lovnej zveri je do istej miery v rozpore s panujúcim názorom o zmene života a výživy mezolitického ľudstva v dôsledku predpokladaného prechodu na lov menšej zveriny, rýb a vtáctva. Veľké bohatstvo silexových nástrojov na Mačanských vrškoch a mocná kultúrna vrstva nasvedčuje, že tunajšie mezolitické sídlisko nebolo len sezónou rybársko-loveckou stanicou. V dôsledku toho nemožno vylúčiť, že lov na vysokú zver prevládal pravdepodobne v zimnom období. Okrem lovu zveri predpokladáme aj zber divoko-rastúcich rastlín a ich plodov. Dokázaný zber mäkkýšov nasvedčuje na pomernú pestrosť stravy mezolitického ľudstva.

Záver

Archeologický výskum na piesočných dunách Mačanské vršky pri Seredi priniesol závažné poznatky geologické i archeologické.

Literatúra

¹ Bandi H. G., *Sauveterrien im Birstal, Ur-Schweiz I-2/XX*, Basel 1956, 6-19.

² Bárta J., *Prvý archeologický nález zo strednej doby kamennej na piesočnej dune pri Seredi*, Krásy Slovenska 2/XXXI, 1954a, 34-40.

³ Bárta J., *Paleoliticko-mezolitická stanica na piesočnej dune pri Seredi na Slovensku*, AR 5/VI, 1954b, 577-584.

⁴ Bárta J., *Tomášikovo, mezolitická stanica na Slovensku*, AR 4/VII, 1955, 433-436.

1. Potvrdil najmä prítomnosť naviatych vápnitých pieskov na juhozápadnom Slovensku, ktorých pôvod je viazaný na riečne náplavy Váhu.

2. Zistená bola tiež zmena intenzity vetra ako aj smer navievania, čo sa prejavilo striedaním vrstiev piesku s rozličným úklonom, pričom v najstaršej fáze vzniku týchto dún uplatnili sa prevážne západné vetry.

3. Nález dvoch pochovaných fosílnych pôdných typov, patriacich pravdepodobne interštadiálu W1/W2 a W2/W3, dokumentuje takto po prvý raz na piesočnej dune zistenú časovú zhodu tvorby pieskových dún s navievaním spráši, čo je najdôležitejší poznatok v súčasnej kvartérnej geológii, keďže chronologické datovanie vzniku stredo-európskych dún bolo doteraz nejasné a preto predmetom sporov.

4. Nález nepočetnej paleolitickej industrie rozmnôžil počet paleolitickej staníc gravettského okruhu na západnom Slovensku.

5. Uvedený výskum osvetlil nateraz najtemnejšie obdobie slovenského praveku, ktorým podobne ako i v susedných krajinách bola stredná doba kamenná. Tým padol už dávnejšie popieraný hiát v pravekom osídlení Slovenska.

6. Seredská mezolitická industria je typická drobnonástrojová pestrofarebná tardenoiská kultúra, ktorú na základe typologickej analýzy zaraďujeme na koniec stredného alebo na počiatok pozdného tardenoisieniu.

7. Stratigrafické vyhodnotenie na základe rozboru fauny a flóry nevylučuje zaradenie uvedených nálezov na počiatok obdobia atlantického, čo by bolo aj v súhlase s kultúrnym zaradením seredskej industrie.

8. Nález tardenoiskej industrie v Seredi je po maďarskom Győri a Nagy Vaszonu ďalšou predzvestou reálnosti H. Obermaierom hypoteticky stanovenej tézy o možnosti existencie podnajského kryštalačného ohniska tardenoiskej ľudstva.

⁵ Bárta J., *Datovanie mezolitu na juhozápadnom Slovensku*, Výtahy z referátu vedeckého zasedania o chronologii praveku Československa, Národní museum v Praze-Prehistorické oddelení, 1956, 9-10.

⁶ Borisovskij P. I., *Paleolit Ukrayny*, Moskva 1953.

⁷ Brandt K., *Die Mittelsteinzeit am Nordrante des Ruhrgebietes*, Leipzig 1940.

⁸ Breuil H., *Les subdivisions du paléolithique supérieur et leur signification*, Congrès international d'anthropologie et d'archéologie Préhistoriques. Compte rendu de

- la XIVe session (Genève 1912), 2e édition. Lagny 1937.
- ⁹ Buchvaldek M., *Halštatské sídliště v Seredi na Slovensku*, AR 4/VI, 1954, 456–462.
- ¹⁰ Coulonges L., *Sauveterrien et Tardenoisien*, Congrès préhistorique de France Nîmes-Avignon 1931, Paris 1933–1934, 120–124.
- ¹¹ Coulonges L., *Les Gisements préhistoriques de Souveterre-la Lémance (Lot -et -Garonne)*, Archives de l'Institut de Paléontologie Humaine 21, Paris 1935.
- ¹² Černýš A. P., *Novije issledovaniya Vladimirovskoj paleoliticheskoy stojanki*, Kratkie soobščenija XXXI, 1950, 89–95.
- ¹³ Daniel M. a R., *Le tardenoisien classique du Tardenois*, L' Anthropologie 52, 1948, 411–449.
- ¹⁴ Eisner J., *Zabytki mikrolityczne na Słowacji*, Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin Prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza, Poznań 1930, 57–64.
- ¹⁵ Firbas F., *Pflanzendecke und Klima zur Zeit der mesolithischen Jäger des Birkenkopfs in Stuttgart*, kapitola z publikácie Peters E., *Die Stuttgarter Gruppe der Mittelsteinzeitlichen Kulturen*, Stuttgart 1941, 25–34.
- ¹⁶ Firbas F., *Waldgeschichte Mitteleuropas I*, Jena 1949.
- ¹⁷ Formozov A. A., *Periodizacija mezolitickich stojanok Evropejskoi časti SSSR*, Sovetskaja archeologija XXI, 1954, 38–51.
- ¹⁸ Gallus S., — Mithay S., *Györ története*, Györ 1942.
- ¹⁹ Gulder A., *Beiträge zur Kenntnis des niederösterreichischen Mesolithikums*, Archaeologia Austriaca 12, 1953, 5–32.
- ²⁰ Gumpert K., *Fränkisches Mesolithikum*, Mannus – Bibliothek, Leipzig 1927.
- ²¹ Hillebrand E., *Ungarändische Funde aus dem Mesolithikum*, WPZ 2/XII, 1925, 81–83.
- ²² Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska*, Drobnejšie sidliská a nálezy, SMSS XXVII–XXVIII (1933–1934), 64.
- ²³ Janšák Š., *Eolické formácie na Slovensku*, SAV, Bratislava 1950, separat 1–69.
- ²⁴ Kammer H., *Ein mittelsteinzeitlicher Fundplatz an der Örtze*, Gemarkung Eversen, Kr. Telle, Mannus 1 – 2/34 1942, 167–187.
- ²⁵ Klíma B., *Nové mesolitické nálezy na jižní Moravě*, AR 3/V, 1953, 297–302.
- ²⁶ Kostrzewski J., *Nouvelles fouilles et découvertes en Poméranie Polonaise*, Revue anthropologique, 10 – 12/1929, separat 1–15.
- ²⁷ Kostrzewski J., *Quelques observations sur le Tardenoisien en Grande Pologne*, XVe Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistorique, Paris 1931, Paris 1933, separat 1–9.
- ²⁸ Kostrzewski J., *Od mesolitu do okresu wendrówek ludów*, Prehistoria Ziemi Polskich II, Encyklopedia polska IV, Kraków 1939–1948.
- ²⁹ Kozłowski L., *Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej*, Lwów – Warszawa 1923.
- ³⁰ Krukowski S., *Paleolit*, Prehistoria Ziemi Polskich, Encyklopedia Polska IV, Kraków 1939–1948.
- ³¹ Laïs R., *Ein Werkplatz des Azilie – Tardenoisiens am Isteiner Klotz*, Badische Fundberichte 3/II, 1929, 97–115.
- ³² Lencewicz S., *Wydmy śródładowe Polski*, Przegląd geograficzny II, 1920, 1921, 12–59.
- ³³ Mazálek M., *Na okraj československého mesolitu*, Anthropozikum IV, 1954, 373–424.
- ³⁴ Menck E., *Grundsätzliches zur Morphologie der Mikroliten*, Germania 29, 1951, 173–181.
- ³⁵ Menghin O., *Die mesolithische Kulturentwicklung in Europa*, BRGK XVII, 1927, 154–197.
- ³⁶ Menghin O., *Weltgeschichte der Steinzeit*, Wien 1940.
- ³⁷ Mészáros G., *A Vaszonyi – Medence mezolit – és neolitikori települései*, Veszprém 1948.
- ³⁸ Nečesaný V., *Studie o diluviaňi flóre Dyjsko-svrateckého úvalu*, Práce moravskoslezské akademie věd přírodních 8/XXIII, 1951, 292–308.
- ³⁹ Obermaier H., *Azilien*, Ebert, Reallexikon I, 1924, 300–305.
- ⁴⁰ Obermaier H., *Tardenoisien*, Ebert, Reallexikon XIII, 1929, 176–180.
- ⁴¹ Paulík J., *Výskum halštatskej a halštatsko-laténskej osady v Seredi*, AR 3/VI, 1954, 306–311.
- ⁴² Paulík J., *Halštatská a halštatsko-laténská osada pri Seredi*, Slovenská archeológia III, 1955, 135–194.
- ⁴³ Péquard M. a S. J., *Nouvelles fouilles au Mas d'Azil*, Préhistoire VIII, 1941, 7–42.
- ⁴⁴ Peters E., *Die Stuttgarter Gruppe der mittelsteinzeitlichen Kulturen*, Stuttgart 1941.
- ⁴⁵ Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954.
- ⁴⁶ Prošek F., *Mesolitická drobnotvará industrie v Čechách*, Filippův sborník, Praha 1950, 1–18.
- ⁴⁷ Prošek F., *Stratigrafické otázky československého paleolitu*, Památky archeologické 1–2/XLV, 1954, 35–74.
- ⁴⁸ Reinerth H., *Das Federseemoor als Siedlungsland des Vorzeitmenschen*, Leipzig 1936.
- ⁴⁹ Rothert L., *Die Mittlere Steinzeit in Schlesien*, Mannusbücherei, Leipzig 1936.
- ⁵⁰ Rutkowska M., *Przemysł raźnicki a początki czeskiego mezolitu*, Dizertačná práca, Praha 1949.
- ⁵¹ Sawicki L., *Wydmy jako środowisko występowania zabytków kulturowych*, Wiadomości Archeologiczne VIII, 1923, 139–151.
- ⁵² Sawicki L., *Wiek przemysłu świdarskiego w świetle geomorfologii podwarszawskiego odcinka pradoliny Wisły*, Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin Prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza, Poznań 1930, 9–37.
- ⁵³ Sawicki L., *Przemysł świdarski I stanowiska wydmowego Świdry Wielkie I*, Przegląd Archeologiczny 1/V, Poznań 1935, separat 1–40.
- ⁵⁴ Sawicki L., *Warunki klimatyczne akumulacji lessu młodszego w świetle wyników badań stratygraficznych stanowiska paleolitycznego lessowego na Zwierzyńcu w Krakowie*, Z badań czwartorzedu w Polsce, II, 1952, 5–52.
- ⁵⁵ Schwabedissen H., *Die Federmesser – Gruppen des nordwesteuropäischen Flachlandes*, Neumünster 1954.
- ⁵⁶ Skutil J., *Mesolithické nálezy ze Slovenska (?)*, SMSS XXII, 1928, 40–46.
- ⁵⁷ Skutil J., *Paleolitikum v bývalém Československu*, Obzor prehistoricke XII, 1940, 5–99.
- ⁵⁸ Sulimirski T., *Polska przedhistoryczna I*, Londýn 1955.
- ⁵⁹ Szafrański W., *Stratigrafia plejstocenu w Polsce na*

podstawie florystycznej. Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego 1/XXII, 1953.

⁶⁰ Točík A., Nové výskumy na pohrebištach z X. a XI. st. na Slovensku, AR 4/VII, 1955a, 489–494.

⁶¹ Točík A., Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Velkomoravského říše, Historický časopis 3/III, 1955b, 410–421.

⁶² Vertés L., Mezolitické nálezy na vrchne gory Kôpory pri g. Eger (Vengrija), Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 1, 1951, 153–190.

⁶³ Vignard E., Les Microburins Tardenoisiens du Sèbien. Congrès préhistorique de France Nîmes – Avignon 1931, Paris 1933–1934, 66–106.

⁶⁴ Vitásek F., Práce větru, Fyzický zeměpis II, Praha 1949.

⁶⁵ Vogelgesang O., Der Mittelsteinzeitliche Wohnplatz Bollschweil bei Freiburg im Breisgau. Freiburger Beiträge zur Urgeschichte I. Freiburg im Breisgau 1948.

⁶⁶ Vojevodskij M. B., Mezolitičeskie kultury vostočnoj Evropy, Kratkie soobščenija XXXI, 1950, 96–119.

⁶⁷ Woldstedt P., Norddeutschland und angrenzende Gebiete im Eiszeitalter, Stuttgart 1950.

⁶⁸ Zott L. F., Das Tardenoisien in Niederschlesien, Altschlesien 2–3/III, 1931, 121–53.

⁶⁹ Zott L. F., Kulturgruppen des Tardenoisien in Mitteleuropa, Praehistorische Zeitschrift XXIII, 1932, 19–45.

⁷⁰ Žebera K., Nová paleolitická a mezolitická sídliště v českých zemích, Památky archeologické XLII, 1939–46, 9–16.

⁷¹ Žebera K., Čtvrtohorní zvětralinové pláště a pokryvné útvary ČSR, Praha 1953.

Плейстоценовые дюны близ Середа и их палеолитическое и мезолитическое заселение

Юрий Барта

Под влиянием господствующей теории гиатуса долго не признавали, подобно тому как в других странах Центральной Европы, существование мезолита в Словакии. Но мезолитические находки в области среднего Дуная во время второй мировой войны и после нее позволяют нам предполагать существование этого периода и в Словакии. С полным правом привлекла внимание исследователей находка кремневых предметов мезолитического производства, обнаруженная в 1952 г. на дюне Мачанских холмов близ Середа в югоизападной Словакии. В этой местности с 1951 г. добывали песок. После снятия растительного покрова усилилось действие ветров, особенно заметным проявлением которого является образование риппельмарков (таб. II, I). В результате добывания песка возникшие профили показывали в многих местах тонкие листовидные слои, часто диагонально наклонные (таб. II, 2; III, 2). В отличие от западнославацких дюн южнославацкие дюны, к которым принадлежат и Мачанские холмы, возникли из ветром нанесенного известковистого песка. Выщелачиванием получились новообразования углекислого кальция, т. наз. остеоколы (табл. IV, I, 2). Археологическое исследование в 1953–1955 гг. дало в результате, кроме археологических, и важные геологические сведения. Изучение профилей привело к заключению, что вышеупомянутая дюна образовалась из трех слоев нанесенного ветром известковистого песка, которые отделены друг от друга слоями красноватокоричневой ископаемой почвы черноземного типа. На поверхности дюны как почвенный тип образовался голоценовый чернозем. Анализ малакофауны и углей, а также общее расположение слоев один над другим, не исключают возможность предполагать на Мачанских холмах, впервые у нас, и наличие ископаемых типов почвы на песчаных дюнах, что является первым известным случаем

в Центральной Европе. Ядро дюны составляет песчаный известковистый горизонт (слой 6 в профилях D, E, F), который мы относим к вюрмской стадии W1. Он лежит на гравии и щебне террасы реки Вага. На поверхности этого светлого песка стадии W1 образовался ископаемый чернозем, который, как можно предполагать, представляет межледниковый период W1/W2. Он находится здесь в слоях различной толщины и в различных степенях деградации (слой 5 в профилях D, E, F). На возвышенных местах большею частью сохранился только горизонт гумуса A, в углублениях значительно развит и горизонт B. Местами ископаемый чернозем находится в 2-х и 3-х слоях. В значительной степени известковистый песок с высоким содержанием остеоколов мы относим к W2. Над этим слоем находится другой тип ископаемой почвы, который по своему коричневатому цвету (слой 3 в профилях D, E, F) представляет почвенный тип менее ясно выраженный, чем предыдущий, и чем почвенный тип голоценовый. Он соответствует, по всей вероятности, W2/W3. Вышележащий слой над слоем второго межледникового периода прикрыт слоем, относящимся к W3 с голоценовым черноземом. Горизонты стадий W2 и W3 как правило не развиты в верхушечных частях дюны, так что во многих местах ископаемые почвы межледниковых периодов W1/2 и W2/3 сливаются с голоценовыми почвенными типами. Вследствие этого стратиграфическое положение позднепалеолитического производства нельзя точно определить, так как кремневые предметы были найдены только в верхушечных частях дюны. Здесь сливаются вместе слои периодов оледенения и межледниковых периодов с голоценовым почвенным типом. Долгий генетический промежуток времени выражен здесь сравнительно очень тонким осадочным слоем. Несмотря на отсутствие более точного стратиграфического основы

вания, наличие палеолитического производства с достоверностью доказывает плейстоценовое происхождение Мачанских холмов. Наиболее важный профиль Е был следующего состава:

1. Темносерая гумусовая глина с песком в 4-х отдельных слоях.

2. Светлый желтосерый песок.

3. Коричневатый гумусовый песок, пронизанный корневидными трубочками с наличием мелких угольков.

4. Желтосерый в значительной мере известковистый песок с многочисленным остеоколами.

5а. Светлый серокоричневый песчано-глинистый слой верхней части ископаемого почвенного типа.

5б. Прослойка серожелтого песка.

5с. Более темный серокоричневый слой средней части ископаемой почвы с комками охрянокоричневого менее твердого песка в средней и особенно в нижней части с наличием единичных угольков.

5d. Прослойка серожелтого песка.

5e. Краснокоричневый глинисто-песчаный слой основания ископаемой почвы с комками охрянокоричневого менее твердого песка с большим количеством рассеянных угольков в средней части.

6. Светлый желтосерый песок с глеевыми включениями, состоящими из светлого известковистого центра, окруженного коричневым пятном.

7. Желтосерый гравий.

8. Коричневосерый мелкий щебень, достигающий 950 см общей глубины профиля.

Дальнейшим исследованием установлено, что форма дюны Мачанских холмов в течение позднего плейстоцена изменялась, так что отдельные горизонты и почвенные типы в разных местах очень различной толщины. На участке F ископаемый чернозем межледникового периода W1/W2 образует умеренную впадину с осью в направлении ЗЮЗ, напротив нее находится большая впадина в направлении ВСВ. С наветренной стороны, в которую обращен профиль F, межледниковый слой W1/W2 меньшей толщины и постепенно утолщается от верхушки дюны в противоположном направлении ВСВ, что указывает на иное направление ветров сравнительно с нынешней наветренной стороной СЗ. Упомянутая впадина может быть результатом дефляционного процесса. Западные ветры снесли первоначальную верхнюю часть дюны, нанесенной в W1, и из первоначально выпуклой поверхности образовалась вогнутая, сохранившаяся и в течение осадочного гигиуса W1/W2, когда первичная поверхность дюны превратилась в почвенный тип. Нынешняя форма Мачанских холмов отлична от формы их в W1. За это время в образовании формы дюны играли значительную роль западные ветры, так что предположение Яншака о возникновении дюн в Словакии под влиянием северозападных ветров можно принять только для периода позднейших наносных песков, после W1.

Археологические исследования на участке А, где коричневатый слой меньшей толщины наиболее приближается к поверхности дюны, обнаружили плоский очаг с дубовыми углями и 4 неправильно расположенные ямки. Контуры и содержимое ямок выделялись из коричневой глинисто-песчаной среды несколько более темной окраской. О назначении упомянутых ямок можно полагать, что это были ямы для хранения запасов. Зна-

чительного сосредоточения в одном месте кремней не найдено, однако преобладание находок близ края песчаной ямы производит впечатление, что здесь захвачена окраина палеолитической стоянки, центр которой находился, вероятно, на теперь уже добыванием песка снесенной вершине северозападной дюны. Кроме того, был найден и плоский округлый камень, который по своей форме мог бы служить и наковальней (рис. 10n¹). Скромное количество кремней, найденных при раскопках, было дополнено находками на поверхности. Найденные палеолитические орудия сравнительно мало типичны, и только на основании преобладания среди них пластинчатых орудий, плоских скребков, можно их отнести к поздней ориньякской (тип граветт) культуре. Эта культура была одновременно обнаружена и на лессовой стоянке в близлежащих Влчковцах. Находки здесь в стратиграфическом отношении принадлежат к высшей степени развития W2/W3. Применяя данные из Влчковца к типологически и по сырью очень близким им палеолитическим находкам на Мачанских холмах можно определить стратиграфическое место этих последних. При этом мы получаем одновременно и данные для датировки возникновения дюн в югоизападной Словакии. Наличие ископаемого чернозема периодов W1/W2 и W2/W3, а также упомянутых палеолитических изделий служит основанием для мнения, что некоторые дюны югоизападной Словакии возникли в последний ледниковый период и наносились одновременно с лессом.

С точки зрения словацкой первобытной истории самым важным признаком заселения Мачанских холмов является заметно сосредоточенное в одном месте наличие мелких кремневых орудий, найденных на северо-восточной окраине восточной дюны над бывшим бессточным рукавом Вага. Это в раскопках участок В. Исследование производилось методом горизонтального сокабливания и просеивания песчаного почвенного типа на отдельных квадратах поверхности. Первичный слой был обнаружен бульдозером при добывании песка. Первоначальный слой представлял более или менее сплошную темнокоричневосерую гумусовую глинисто-песчаную пористую почву, которая в следующих слоях переходила в сероохрянокоричневую песчаную очень пористую почву (табл. XI, 2). Пористость почвы является, вероятно, следствием биологических процессов при образовании почвенного типа. Это остатки ходов скрывавшихся в земле, как благоприятной среде, насекомых. В этот слой вклинился потом с поверхности темнокоричневосерый сильно известковистый гумусовый слой. Во всех упомянутых слоях находилось большое количество отщепов и кремневых изделий, кости животных и много округлых камней. Последние были прнесены сюда с террас Вага как сырье для производства орудий. Оказавшись несоответствующими назначению, они не были все использованы, поэтому только некоторые из них разбиты и со следами обивки. Единство характера изделий во всех слоях указывает на заселение одной общественной формацией. Отличия в окраске и структуре слоев являются следствием педологических процессов, поскольку данная местность в позднейший период была секундарно охвачена процессом возникновения почвенного типа. Всего было найдено 3121 кремневых предметов. Количество отходов производства составляет 8421 осколок. Здесь мы имеем дело с поселе-

нием, где орудия изготавливались на месте. Большое количество изделий и отходов, различные фазы производства и обработка изделий свидетельствуют, что поселение на Мачанских холмах было постоянным. В петрографическом отношении преобладают изделия, изготовленные из местных радиоляритов, роговика, кварцита и лимнокварцита. Найдены были следующие типы орудий: скребки, микроскребки, скребла и скобели (табл. XV), буравчики (табл. XX, 84—87), резцы и резцевидные отщепы (табл. XVI, 1—6), пластинки и микропластинки (табл. XVII, XVIII, XIX), ретушированные небольшие пластинки, пластинчатые отщепы и орудия с зарубкой (XIX, XXI), заостренные отщепы (табл. XVIII, 36—42; XIX, 21—27), долота (табл. XVI, 8—17), небольшие пластинки с наискось ретушированным концом (табл. XXI, 46—52, 66—68), игольчатые острия (табл. XX, 1—31), микропластинки с затупленным краем (табл. XX, 32—54), небольшие треугольники (табл. XX, 55—56, 92—95), микропластинки с ломанным краем (табл. XX, 67—83, 90, 91), орудия в виде полумесяца (табл. XXI, 53—59), пластинки с тупым дугообразным краем (табл. XXI, 1—45), в виде трапеции (табл. XVI, 18—20, 22—24), удочки (табл. XXI, 60, 61), отщеповидные изделия (табл. XXI, 63, 65), ретушированный по плоскости отщеп (табл. XXI, 62), овально обточенная пластинка, изготовленная из раковины (табл. XXI, 88), затем полуфабрикаты (табл. XVIII, 45—57) и нуклеусы (табл. XXII). Кроме того найдены были неопределенные патинированные отщепы. Костяные изделия не были найдены, хотя здесь и были благоприятные условия для их сохранения. Графитом лощеные и атипичные черепки, по нашему мнению гальштатские, встречались до начала раскопок на поверхности и в нижних частях участка В. Возможность провала тяжелых черепков из верхних слоев в нижние в местах с пористой структурой можно, должно быть, объяснить биологическими процессами в почве.

Изделия из Середа В составляют в целом толще культурного слоя единое целое. Наличие орудий в виде трапеции, как и большое количество других геометрических микролитических орудий показывают, что здесь мы имеем дело с типичной тарденуазской культурой с незначительными отличиями местного характера. Сравнивая середские изделия по количеству поздних и ранних элементов, мы должны признать преобладание элементов поздних. На основании этого мы полагаем, что середские микролитические изделия можно скорее всего отнести к концу среднего или к началу позднего периода тарденуазской культуры. Эта датировка соответствует и геологическому стратиграфическому определению на основании результатов анализа флоры. Что касается места середских изделий в европейском мезолите, то произведенный сравнительный типологический анализ указывает на их наиболее выраженную связь с полабской группой тарденуазской культуры в Чехии, с изделиями позднего периода тарденуазской культуры в Восточной Германии и в Западной Польше. По до сих пор неопубликованным данным северозападных польских стоянок середские изделия ближе всего к местностям Конин и Борово в Познанском крае. Они отличаются только происхождением употребленного для их изготовления сырья. Но при всем этом

нам кажется, что ближайшие аналогии середских изделий находятся в Венгрии, на правом берегу Дуная. Здесь в окрестностях Дьора и Надь-Васоня были не так давно найдены на поверхности кремневые орудия тарденуазской культуры, которые, однако не были точно датированы.

Более точная датировка мезолитических изделий на основании сообщества малакофауны пока затруднительна вследствие недостатка сравнительного материала с дюн в Словакии. Мачанские холмы лежат уже в степной области, и здесь, следовательно, не может быть типичной атлантической малакофауны, известной нам по гористым местностям. Анализ малакофауны показывает, что в период мезолитической культуры окрестности Мачанских холмов носили характер лесостепи, которая переходила в заросшие луга. Но более точное стратиграфическое определение невозможно, так как слои захвачены процессами почвообразования.

Богатый остеологический материал представляет виды млекопитающих, обладающих большой экологической валентностью. Вследствие этого можно предполагать здесь любое время голоцен, за исключением субарктического. Сообщество здесь лесостепное. При определении растительных остатков на Мачанских холмах надо иметь в виду, что из этой географической среды до сих пор в нашем распоряжении нет никаких сведений об ископаемой флоре, а также и иных стратиграфических данных. Некоторое климатическое отличие, выражающееся в настоящее время большей сухостью климата, существовало, по всей вероятности, и в прошлом. Состав сообщества древесных пород, установленный на основании анализа углей и пыльцы исключает бореальное и позднеатлантическое время, а также и более поздний период. В настоящих условиях, при отсутствии диаграммы пыльцы можно, пожалуй, отнести мезолитический слой к концу бореального или, скорее всего, к началу атлантического времени.

На западной дюне найдены также при сборе на поверхности мезолитические изделия, соответствующие участку В (табл. XIV). Здесь найдены близко друг от друга также две на плоскости ретушированные серцевидные стрелы из радиолярита. Принимая во внимание, что при раскопках на поверхности этой западной дюны найден отдельно цилиндрический топорик, выточенный из габродиоритового камня и далеко от него обломок нижней части небольшого полированного топора энеолитического века (рис. 10п. За, 4), возникает вопрос, не связаны ли упомянутые стрелы с этими топорами? Неолитических черепков на Мачанских холмах не было найдено.

При опытах реконструкции естественной среды тарденуазского человека на Мачанских холмах надо принимать во внимание лесостепной характер местности, которая в области Вага и его бессточных рукавов переходит в луговые леса. Здесь в некоторой мере можно предполагать, что к соснам, бересам и орешникам присоединился в конце бореального времени дуб, который в атлантическое время был важным элементом в смешанных лесах. Эти леса не годились для обитания человека, который поэтому выбирал для обитания открытые песчаные холмы. Близость вод, богатых рыбой, а также сырья, необходимого для изготовления каменных орудий была еще одним поводом для выбора Ма-

чанских холмов для поселения. Так что вполне естественно, по аналогии с другими находками мезолитических жилищ на дюнах, можно предполагать и на Мачанских холмах существование небольших жилищ легкой конструкции. Поскольку возможно предполагать их существование на вершине восточной дюны, то приходится сожалеть, что Мачанские холмы были использованы для добывания песка раньше, чем было произведено их археологическое исследование. Для такого предположения о существовании хат на участке В условия недостаточно благоприятны.

Что касается образа жизни середского мезолитического населения, то на основании находок вышеупомянутых изделий, в частности крючков для удочек, можно предполагать, что пропитание ему давало рыболовство. Некоторые микролитические кремневые орудия, а именно треугольники и микропластинки с ломанным краем, не исключают возможности употребления их для удочек по реконструкции Брандта. Большое количество геометрических микролитов свидетельствует об употреблении сложных орудий, в которых поврежденные части легко заменялись новыми. Доказательством этого могут служить многочисленные поломанные микролиты, найденные на участке раскопок В. Охотничий образ жизни документируется наличием большого количества остатков диких животных, главным образом оленей и серн. Упомянутые виды являются главными представителями лесной фауны в окрестностях Середа в мезолите. Преобладание остатков крупных диких животных несколько противоречит господствующему мнению об изменении образа жизни и питания мезолитического человека вследствие предполагаемого перехода к охоте на мелкую дичь и к рыболовству и птицеводству. Большое количество кремневых орудий и значительная толщина культурного слоя свидетельствуют, что это мезолитическое поселение не было только сезонной рыболовно-охотничьей стоянкой. Поэтому надо предполагать, что охота на крупных животных преобладала в зимнее время. Кроме охоты, можно предполагать и собирательство дикорастущих растений и их плодов. Доказанное собирательство моллюсков свидетельствует о сравнительном разнообразии пищи мезолитического человека.

В заключение можно констатировать, что археологи-

ческое исследование на дюнах Мачанских холмов близ Середа дало в результате важные сведения по геологии и по археологии, а именно:

1. Оно подтвердило существование павлененных ветром известковистых песков в югоизвестной Словакии, происхождение которых связано с речными наносами Вага.

2. Установлено было также изменение силы и направления ветров, проявившееся в смене слоев песка с различным склоном. В наиболее ранней фазе образования этих дюн господствовали западные ветры.

3. Находка двух погребенных ископаемых типов почвы, относящихся, по всей вероятности к межледниковому периоду W1/W2 и W2/W3 документирует впервые на песчаной дюне установленную одновременность образования дюн и лессовых наносов. Это наиболее важный установленный факт в современной геологии четвертичного периода, поскольку датировка возникновения среднеевропейских дюн была до сих пор неясной и составляла предмет споров.

4. Обнаружение небольшого количества палеолитических изделий увеличило число известных палеолитических стоянок граветтского круга в западной Словакии.

5. Вышеупомянутое исследование выяснило до сих пор наиболее темный период словацкой первобытной истории, которым в Словакии, как и в соседних странах, был средний период каменного века. Этим был опровергнут давно уже оспариваемый перерыв в первобытном заселении Словакии.

6. Середское мезолитическое производство представляет типичную микролитическую многоцветную тарденуазскую культуру. На основании типологического анализа мы его относим к концу среднего или к началу позднего периода тарденуазской культуры.

7. Стратиграфическое определение на основании фауны и флоры не исключает датировки вышеупомянутых находок началом атлантического времени, что соответствовало бы культурной датировке середских изделий.

8. Обнаружение тарденуазских изделий в Середе после Дьора и Надь-Басоня в Венгрии является новым подтверждением реальности выдвинутой Г. Обермайером гипотезы о существовании придунайского кристаллизационного центра тарденуазского человечества.

Pleistozäne Sanddünen bei Sered' und ihre paläolithische und mesolithische Besiedlung

Juraj Bárta

Unter dem Einflusse der Hiatus-Theorie wurde, ähnlich wie in anderen Ländern Mitteleuropas, auch in der Slowakei nicht die Existenz des Mesolithikums zugegeben. Die während des zweiten Weltkrieges und auch nachher im mittleren Donaugebiete entdeckten mesolithischen Funde bestätigten uns, auch in der Slowakei Funde dieses Abschnittes vorauszusetzen. Der Fund der mikrolithischen Silexindustrie aus dem Jahre 1952, welche auf der Sanddüne der Mačanské vršky bei Sered' in der Südwestslowakei gefunden wurde, lenkte deswegen mit Recht die Aufmerksamkeit auf sich. Die Lokalität war seit 1951 eine Sandgrube. Nach der Entfernung der Pflanzendecke entstand eine lebhaftere äolische Tätigkeit, davon ist am beachtenswertsten die Bildung der Wellenfurchen (Rippelmarken Tafel II : 1). Die durch die Sandausbeutung entstandenen Profile hatten oft an mehreren Stellen die pappierblattartigen Schichten diagonal geneigt (Taf. II : 2, III : 2). Zum Unterschied von den jenseits der westslowakischen Gebirge liegenden Dünen, entstanden die südslowakischen Dünen, (zu welchen auch die Mačanské vršky gehören) durch angewehten Kalksand. Darin entstanden durch Auslaugung neue Formen des Kalkspates besonders die sogenannten Osteolithe (Taf. IV : 1, 2). Die archäologische Forschung aus dem J. 1953–55 erbrachte ausser archäologischen Ergebnissen auch schwerwiegende geologische Erkenntnisse. Das Studium der Profile ermöglichte die Konstatierung, dass die erwähnte Dünengruppe aus drei Überdeckungen von kalkigem Flugsand gebildet ist, welche durch rotbraune, fossile Böden der Schwarzerdetyp voneinander getrennt sind. An der Oberfläche der Düne ist als Bodentyp die entwickelte holozäne Schwarzerde vertreten. Die Analyse der Malakofauna, der Kohlenstückchen, wie auch die gesamte Superposition der Schichten, lässt auf den Mačanské vršky (bei uns zum erstenmal) die Existenz fossiler Bodentypen auf Sanddünen voraussetzen, welches bis jetzt den ersten bekannten Fall dieser Art in Mitteleuropa darstellt. Den Kern der Düne bildet eine sandige Kalkdecke (Schicht 6 in den Profilen D, E, F), welche wir dem Würm — Stadial W1 zuschreiben. Sie liegt auf Schottersanden und den Schottern der Waagterrasse. An der Oberfläche dieses hellen Sandes aus W1 ist eine

entwickelte fossile Schwarzerde, von der man annehmen kann, dass sie das Interstadial von W 1/2 repräsentiert. Sie erscheint in verschiedener Mächtigkeit und in verschiedenen Degradationsstufen (Schichte 5 in den Profilen D, E, F). Auf den Erhöhungen ist gewöhnlich nur der humose A-Horizont erhalten, in den Depressionen pflegt der B-Horizont bedeutend entwickelt zu sein. Stellenweise ist die fossile Schwarzerde verdoppelt und verdreifacht. Der sich ablagernde, stark kalkige Sand mit dem hohen Gehalt an Osteolithen wird W2 zugeteilt. Über dieser Schichte befindet sich eine zweite fossile Bodentyp, welche mit ihrem bräunlichen Farbton (Schichte 3 in den Profilen D, E, F) als etwas weniger deutlich entwickelt erscheint, wie die vorhergehende Bodentyp und die holozäne Type. Sie entspricht höchstwahrscheinlich W 2/3. Die höher liegende Schicht über dem zweiten Interstadial ist durch eine holozäne Schwarzerdeschichte bedeckt, die W3 zugeschrieben wird. Die Schichten der Stadiale W2 und W3 waren in der Regel in den Gipfelgebieten der Düne nicht entwickelt, sodass an vielen Stellen die fossilen Böden der Interstadiale W 1/2 und W 2/3 mit den holozänen Bodentypen verschmolzen. Infolgedessen konnte die genaue stratigraphische Lage der jungpaläolithischen Industrie nicht bestimmt werden, weil die Silexindustrie nur in den Gipfelgebieten der Düne gefunden wurde. Hier verschmelzen die Oberflächen der Stadiale und Interstadiale mit dem holozänen Bodentyp in eins. Der genetisch lange Zeitschnitt wird hier durch eine verhältnismässig sehr schwache Sedimentschicht repräsentiert. Ungeachtet des Mangels an näherer stratigraphischer Stütze, beweist der Fund der paläolithischen Industrie das pleistozäne Alter der Mačanské vršky. Das wichtigste Profil E hatte folgenden Charakter:

1. Ein dunkelgrauer, humoser, sandiger Lehm mit vier unterscheidbaren Lagen.
2. Ein heller gelbgrauer Sand.
3. Ein bräunlicher humoser Sand, mit wurzelartigen Röhrchen durchwoben und mit Funden von Kohlenstückchen.
4. Ein gelbgrauer, stark kalkiger Sand mit zahlreichen Osteolithen.
- 5a. Eine hellgraubräunliche sandige Lehmschicht als oberste Lagerung des fossilen Bodentypes.

5b. Eine Zwischenlage graugelben Sandes.

5c. Eine dunklere graubraune, humose Schichte der Mitte des fossilen Bodentypes mit Klümpchen von ockerbraunem, weniger festgewordenem Sande. In Ihrer Mitte und mehr an der Basis Funde von vereinzelten Kohlenstückchen.

5d. Eine Zwischenlage graugelben Sandes.

5e. Die rotbraune lehmige Sandschichte der Basis der fossilen Bodentypen mit Klümpchen von ockerbraunem, etwas weniger festgewordenem Sande, mit zahlreichen verstreuten Kohlenstückchen in der Mitte.

6. Ein heller gelbgrauer Sand mit leimigen Flecken einer hellen kalkigen Mitte, umrahmt von einem braunen Flecke.

7. Gelbgrauer Schottersand.

8. Braungrauer, feiner Schotter bei der Erreichung von 950 cm der gesamten Profiltiefe.

Durch weitere Beobachtungen wurde festgestellt, dass sich die Form der Düne Mačanské vršky zur Zeit des jüngeren Pleistozäns änderte, sodass die einzelnen Decken und Bodentypen an verschiedenen Stellen bedeutend unterschiedliche Mächtigkeit haben. Auf dem Arbeitsplatz F bildet die fossile Schwarzerde des Interstadials W1/W2 eine mässige Depression mit der Achse in der Richtung WSW, gegenüber welcher sich in der Richtung ONO eine grosse Depression befand. Auf der Windseite der Düne, welche durch das Profil F repräsentiert wird, erscheint die Interstadialschicht W1/W2 etwas weniger mächtig und vom Gipfel an wird sie allmählich in der widerstrebenden Richtung ONO mächtiger, welches auf den Unterschied in der damaligen Windströmung und der heutigen nordwestlichen Windseite hinweist. Die erwähnte Depression kann das Ergebnis eines Deflationsprozesses sein. Dieser trug unter dem Einfluss des Westwindes den ursprünglichen höchsten Teil der in W1 angewehrten Düne fort und schuf aus der ursprünglichen Konvexoberfläche eine konkave, welche im Sediment-Hiatus von W 1/2 erhalten blieb, als sich die Oberfläche der Düne in eine Bodentype verwandelte. Die heutige Form der Mačanské vršky unterscheidet sich von ihrer Form in W1. In jener Zeit spielten die Westwinde in der Formationsbildung dieser Gruppendüne eine bedeutende Rolle. Es scheint also, dass Janšak's Erkenntnisse über die Entstehung der Sanddünen unter dem Einflusse der NW-Winde in der Slowakei nur für den Abschnitt der jünger als W1 angewehrten Sandablagerungen gültig sind.

Bei der archäologischen Bodenuntersuchung wurden auf dem Arbeitsplatz A, auf welchem sich

eine bräunliche, weniger mächtige Schichte am meisten der Dünenoberfläche näherte, eine seicht eingetiefte Feuerstätte (mit Kohlenstückchen der Eiche) und vier kleine unregelmässig gruppierte Gruben angeschnitten. Die Umrisse und die Füllerde der Gruben unterschieden sich von der lehmig-sandigen Umgebung durch die mässig dunklere humosere Färbung. Von der Funktion der angeführten Gruben lässt sich vermuten, dass es sich um Vorratsgruben handelt. Eine grössere Konzentrierung von Silexen auf einer Stelle wurde nicht festgestellt, jedoch das Übergewicht der Funde nahe am Rande der Sandgrube macht den Eindruck, dass der Rand der paläolithischen Station erfasst wurde, deren Zentrum wahrscheinlich auf dem Gipfel der nordwestlicheren Düne lag. Dieser ist heute schon ausgebeutet. Ausserdem fand man auch einen flachen Geröllstein, der seiner Form nach als Amboss (Bild 10, Nr. 1) dienen konnte. Die bescheidene Zahl der durch die Ausgrabung gewonnenen Silexe wurde auch durch Streufunde ergänzt. Die gefundenen paläolithischen Geräte sind verhältnismässig wenig typisch und nur auf Grund des Übergewichtes an Klingenindustrie, der flachen Kratzer, kann man sie dem Rahmen nach in das jüngere Aurignacien (Gravettien) stellen. Diese Kultur wurde gleichzeitig auf der Lösstation des nahen Vlčkovce festgestellt. Die hiesigen Funde fallen stratigraphisch in den Höhepunkt von W2/W3. Bei der Applikation dieser Erkenntnisse von Vlčkovce auf die typologisch und rohstofflich sehr nahe paläolithische Industrie der Mačanské vršky, wird auch ihre stratigraphische Einreichung erhellt. Wir gewinnen dadurch gleichzeitig den Beweis für die nähere zeitliche Bestimmung der Entstehung der Dünen in der südwestlichen Slowakei. Der Fund der fossilen Schwarzerde aus W1/W2 und W2/W3, wie auch die angeführte paläolithische Industrie beweisen die Ansicht, dass einige Sanddünen des südwestslowakischen Gebietes ihren Ursprung im letzten Glacial hatten und gleichzeitig mit dem Löss angeweht wurden.

Die vom Standpunkte der slowakischen Urzeit aus stärkste Besiedlung der Mačanské vršky ist dadurch bewiesen, dass auffallend konzentriertes Vorkommen der kleingerätigen Silexindustrie auf dem nordöstlichen Rande der Ostdüne an dem ehemaligen toten Waagarme festgestellt wurde. Diese Lage ist als Arbeitsplatz B bezeichnet. Die Erforschung ist durch horizontales Kratzen und Durchsieben des sandigen Bodentypes an Hand der Quadratmethode ausgeführt worden. Die ursprüngliche Schichte ist durch einen „Bulldoser“

zur Zeit der Sandausbeutung abgedeckt worden. Die Anfangsschichte bildete einen mehr oder weniger zusammenhängenden, dunkelbraungrauen, humosen, lehmig-sandigen, fleckigen Boden, welcher in den darauffolgenden Schichten in den grauockerbraunen, sandigen, stark gefleckten Boden überging (Taf. XI : 2).

Die Fleckigkeit des Bodens ist höchstwahrscheinlich die Folge der biologischen Aktivität des Bodens bei der Bildung der Bodentyp. Es handelt sich um Überreste der fossilen Gänge von Insekten, welche in der geeigneten Umgebung ihren Schlupfwinkel fanden. In den darunterliegenden Schichten wölbte sich später vom Gipfel des Arbeitsplatzes eine dunkelbraungraue, humose, stark kalkige Schicht. In allen angeführten Schichten fanden sich zahlreiche Abschläge und Silexartefakte, Tierknochen und zahlreiche Gerölle. Diese sind von den Waag-Terrassen als Rohstoff zur Herstellung von Geräten hierhergebracht worden. Nach der Feststellung ihres Ungeeignetseins sind sie nicht benutzt worden und deswegen sind nur einige zertrümmert, mit Spuren von Behauung versehen. Die Einheitlichkeit der Industrie in allen Schichten deutet auf die Besiedlung durch eine gesellschaftliche Einheit hin. Die unterschiedliche Farbenstruktur der Schichten ist die Folge von pedologischen Prozessen, inwiefern die Lokalität in einem jüngeren Abschnitt sekundär durch einen bodentypbildenden Prozess in Mitleidenschaft gezogen war. In Ganzen wurden 3121 Stücke Silexe gewonnen, die Zahl des Abfalls bildet 8421 Stücke. Es handelt sich um eine Siedlung mit der Erzeugung der Artefakte an Ort und Stelle. Die Vielzahl der Artefakte, die Fülle des Abfallmaterials, die verschiedene Erzeugungsphase und Bearbeitung der Artefakte beweisen, dass die Siedlung auf den Mačanské vršky eine langfristige Station vorstellt. Vom petrographischen Gesichtspunkte aus, überwiegen die Artefakte aus heimischen Radiolariten, Hornsteinen, Quarziten und Limonitquarziten. Folgende Gerätetypen wurden gewonnen: Kratzer, Mikrokratzer, konkave Kratzer und Schaber (Taf. XV), Bohrer (Taf. XX : 84—87), Stichel und Stichelabschläge (Taf. XVI : 1—6), Klingen und Mikroklingen (Taf. XVII, XVIII, XIX), retuschierte Klingen, Klingenabschläge und Nutzkerben (Taf. XIX und XXI), spitze Abschläge (Taf. XVII : 36—42, XIX : 21—27), Meissel (Taf. XVI : 8—17), Klingen mit schräg retuschiertem Ende (Taf. XXI : 46—52, 66—68), nadelförmige Spitzen (Taf. XX : 1—31), Mikroklingen mit abgestumpfter Kante (Taf. XX : 32—

54), kleine Dreiecke (Taf. XX : 55—66, 92—95), Mikroklingen mit abgeknickter Kante (Taf. XX : 67—83, 90, 91), kleine Halbmonde (Taf. XXI : 53—59), Klingen mit abgestumpfter, bogenförmiger Kante (Taf. XXI : 1—45), Trapeze (Taf. XVI : 18—20, 22—24), beachtenswerte Artefakte — Angeln (Taf. XXI : 60—61), abschlagartige Artefakte (Taf. XXI : 63 und 65), ein flächenhaft retuschiertes Abschlag (Taf. XXI : 62), ein oval geschliffenes Plättchen (Taf. XXI : 88) aus einer Muschel hergestellt, weiter ein Halbfabrikat (Taf. XVIII : 45—57), und Kernstücke (Taf. XXII). Außerdem wurden unausgeprägte patinierte Abschläge gefunden. Obwohl die Bedingungen für die Erhaltung der Knochenindustrie günstig waren, fand man keine aussagekräftigen Knochenartefakte.

Graphitierte und atypische Scherben, von denen wir vermuten, dass sie hallstattzeitlich sind, befanden sich vor dem Beginn der Forschung an der Oberfläche und in den unteren Schichten des Arbeitsplatzes B. Das Vorkommen von schwereren Scherben und ihr mögliches Sinken aus höheren Lagen in tiefere, an den Stellen der grösseren Flecke im fleckigen Boden, kann man vielleicht mit der biologischen Aktivität des Bodens erklären.

Die Industrie von Sered B äussert sich in der ganzen Mächtigkeit der Kulturschicht als ein einheitliches Ganzes. Die Gegenwart von Trapezen, wie auch die Fülle von geometrischen mikrolithischen Geräten weisen darauf hin, dass es sich um ein typisches Tardenoisien mit einer kleineren lokalen Besonderheit handelt. Bei dem Vergleich der Sered-Industrie vom Standpunkte der Zahl der älteren Elemente aus, mit der Zahl der jüngeren, müssen wir uns für das mässige Übergewicht der jüngeren Elemente erklären. Auf Grund dessen halten wir es für möglich, dass man die mesolithische Industrie von Sered am ehesten an das Ende des mittleren, oder an den Anfang des späten Tardenoisien reihen kann. Diese Einordnung korrespondiert auch mit der geologisch-stratigraphischen Situation auf Grund der Ergebnisse der Floraanalyse. Soweit es sich um die Einordnung der Sered-Industrie in das europäische Mesolithikum handelt, weist die hier typologisch durchgeföhrte Vergleichsanalyse auf ihre ausgeprägteste Beziehung zur Elbegebietgruppe des tschechischen Tardenoisien und zur Spättardoisien — Industrie Ostdeutschlands und Westpolens hin. Von den bis jetzt noch nicht publizierten nordwestlichen polnischen Stationen, haben die Lokalitäten Konin und Borowo im Gebiete Posen die engsten Beziehungen

zu ihr. Sie unterscheidet sich von ihnen durch den Ursprung des verwendeten Rohstoffes. Nebenbei vermuten wir, dass die nächsten Analogien für die Sered — Industrie in Ungarn zu suchen sind, besonders auf dem rechten Donauufer. Hier gewann man in der Umgebung von Györ und Nagy Vazsony in der jüngsten Vergangenheit Streufunde von Silexgeräten der Tardenoisien — Kultur, welche jedoch chronologisch nicht näher bestimmt worden sind.

Die nähere zeitliche Einteilung der mesolithischen Industrie, auf Grund der Gemeinschaftsformationen der Malakofauna, ist bis dahin durch den Mangel an Vergleichsmaterial aus den Sanddünen der Slowakei erschwert. Die Mačanské vŕšky liegen schon im Steppengebiete und können also nicht den Atlantiktyp in dem Sinne bewahren, wie wir ihn in den Hügelländern kennen. Die malakofaunistische Analyse zeigt, dass die Umgebung der Mačanské vŕšky in der Zeitspanne der mesolithischen Kultur Waldsteppencharakter hatte, welcher in Auenbestände überging. Eine nähere stratigraphische Gliederung ist jedoch nicht möglich, weil die Schichten durch bodenbildende Prozesse betroffen worden sind.

Die Menge des osteologischen Materials enthält Säugetierarten mit grosser ekologischer Varietät, auf Grund dessen man auf eine beliebige holozäne Phase schliessen kann, mit Ausnahme der subarktischen. Die Gemeinschaft ist waldsteppenhaft. Bei der Wertung der Pflanzenüberreste auf den Mačanské vŕšky ist es nötig, sich vor Augen zu halten, dass uns aus diesem geographischen Lebenskreise bis jetzt keine Kenntnisse über fossile Flora und andere stratigraphische Stützen zur Disposition stehen. Ein gewisser klimatischer Unterschied, der sich auch heute in trockenerem Klima äussert, war höchstwahrscheinlich auch in der Vergangenheit vorhanden. Die Zusammensetzung der festgestellten Hölzergemeinschaft lässt auf Grund von Kohlenstückchen — und Pollenanalysen ein prähistorisches und spätatlantisches Alter, ebenso auch einen jüngeren Zeitabschnitt nicht zu. Bei dem gegebenen Stande, beim Fehlen des Pollendiagramms, kann man vielleicht die mesolithische Schicht, dem Rahmen nach, an das Ende des Boreals oder am ehesten an den Anfang des Atlantik stellen.

An der Oberfläche der westlichen Düne waren Streufunde von mesolithischen Artefakten, die mit dem Arbeitsplatz B korrespondieren (Taf. XIV). An dieser Stelle wurden nahe beieinander auch zwei flächenhaft bearbeitete herzförmige Pfleilspitzen aus Radiolarit gefunden. In Hinsicht da-

rauf, dass an der Oberfläche dieser westlichen Düne, bei der flächenhaften Abdeckung eine vereinzelt liegende zylindrische, aus einem Gabbrodit — Geröll geschliffene Axt gefunden wurde und etwas weiter von ihr das Basis-Fragment einer kleinen, geglätteten Axt von äneolithischem Alter (Bild 10 Nr. 3, 4), entsteht die Frage, ob die genannten Pfleilspitzen mit diesen Äxten nicht zusammenhängen. Neolithische Scherben wurden auf den Mačanské vŕšky nicht gefunden.

Bei dem Versuche der Rekonstruktion des natürlichen Millieus des Tardenoisien-Menschen auf den Mačanské vŕšky, ist der Waldsteppencharakter der Gegend zu berücksichtigen, welcher im Gebiete der Waag und seiner toten Arme in Auenbestände übergeht. Man kann hier gewissermassen voraussetzen, dass zu der Kiefer-, Birken-, und Haselnussflora gegen Ende des Boreals die Eiche hinzutritt, welche im Atlantik einen wichtigen Anteil in den hellen Eichenmischwäldern hatte. Diese waren für den Menschen unbewohnbar. Deswegen suchte er offene Sandhügel auf. Die Nähe des Wassers, reich an Fischen und Rohstoffen zur Herstellung der Steingeräte, war ein weiteres Motiv bei der Wahl des Wohnplatzes auf den Mačanské vŕšky. Es ist deshalb natürlich, dass man, analog mit anderen Hüttenfunden auf Sanddünen, voraussetzen kann, dass auch auf den Mačanské vŕšky kleinere Wohnungen leichter Konstruktion bestanden. Soweit es jedoch möglich ist, ihre Existenz auf dem Gipfel der östlichen Düne vorauszusetzen, ist es im Falle der Mačanské vŕšky zu bedauern, dass ihre Gipfel als Sandgruben schon ausgebeutet wurden, noch ehe hier die archäologische Untersuchung durchgeführt wurde. Soweit die Frage der Hüttenexistenz den Arbeitsplatz B anbelangt, ist hier die Situation nicht genug überzeugend.

Was die Ernährungsfrage der mesolithischen Bevölkerung von Sered anbelangt, kann man hier auf Grund der angeführten Artefakte, besonders der Angelhaken, voraussetzen, dass Fischfang betrieben wurde. Einige mikrolithische Silexgeräte, besonders die kleinen Dreiecke und Mikroklingen mit geknickter Kante, schliessen ihren Gebrauch — nach Brandt's Rekonstruktion — als Angeln nicht aus. Die Vielzahl der Funde von mikrolithischen Gegenständen deutet auch auf einen anderen Gebrauch der komplizierten Geräte hin. Sie zeichnen sich besonders dadurch aus, dass die beschädigten Teile leicht auszuwechseln wären. Dies könnten besonders die vielen zerbrochenen Mikrolithe beweisen, welche auf dem Arbeitsplatz B

gefunden wurden. Die Ernährung durch Jagd dokumentiert die Fülle der Rückstände des Jagdwildes, besonders vom Hirsch und Rehbock. Die angeführten Arten sind im Mesolithikum bedeutende Vertreter der Waldfauna in der Umgebung von Sered. In gewissem Masse ist das Übergewicht der Rückstände des Jagdwildes im Widerspruch mit der herrschenden Ansicht über die Änderung der Lebens- und Nahrungsverhältnisse des mesolithischen Volkes, infolge des vorausgesetzten Überganges der Jagd auf kleineres Wild, Fische und Vögel. Der grosse Reichtum von Silexgeräten und die mächtige Kulturschicht bezeugen, dass die hiesige mesolithische Siedlung nicht nur eine Saison-Fischfangstation war. Daraus kann man die Schlussfolgerung ziehen, dass die Jagd auf Hochwild höchstwahrscheinlich das Übergewicht in den Wintermonaten hatte. Ausser der Jagd auf Wild setzen wir auch das Sammeln von wildwachsenden Pflanzen und ihrer Früchte voraus. Das bewiesene Sammeln von Mollusken deutet auf eine verhältnismässig bunte Nahrungsauswahl des mesolithischen Volkes hin.

Zum Schluss kann man konstatieren, dass die archäologische Forschung auf den Mačanské vršky bei Sered schwerwiegende geologische und auch archäologische Erkenntnisse brachte:

1. Sie bestätigte besonders die Gegenwart der angewhechten kalkigen Sande in der SW-Slowakei, deren Ursprung an die Flussanschwemmungen der Waag gebunden sind.

2. Es wurde die Veränderung der Intensität des Windes festgestellt, wie auch die Richtung der Anwehung, welches in den sich ablösenden Sandschichten mit verschiedener Neigung sichtbar ist. In der ältesten Entstehungsphase dieser Dünen waren Westwinde vorherrschend.

3. Der Fund zweier begrabener fossiler Bodentypen — höchstwahrscheinlich in das Interstadial W1/W2 und W2/W3 gehörend — dokumentiert also, auf der Sanddüne zum erstenmal festgestellt, die zeitliche Übereinstimmung der Sanddünenbildung und der Lössanwehungen. Dies ist die wichtigste Erkenntnis in der gegenwärtigen quartären Geologie, insofern die chronologische Datierung der Entstehung der mitteleuropäischen Dünen bis jetzt genug unklar und eine Streitfrage war.

4. Der Fund der unzähligen paläolithischen Industrie vermehrte die Zahl der paläolithischen Stationen des Gravettien-Kreises in der Westslowakei.

5. Die angeführte Erforschung beleuchtete die bis jetzt dunkelsten Abschnitte der slowakischen Urzeit, welche, ähnlich wie auch in den benach-

barten Ländern, die mittlere Steinzeit war. Dadurch wird der schon länger gelegnete Hiatus in der urzeitlichen Besiedlung der Slowakei zu Fall gebracht.

6. Die mesolithische Sered-Industrie ist eine typische kleingerätige, buntfarbige Tardoisien-Kultur, welche wir auf Grund der typologischen Analyse an das Ende des mittleren oder an den Anfang des späten Tardinoisien stellen.

7. Die stratigraphische Auswertung schliesst auf Grund der Analyse der Flora und Fauna die Möglichkeit nicht aus, die angeführten Funde an den Anfang des Atlantikabschnittes zu stellen, welches auch mit der Einordnung der Kultur der Sered-Industrie im Einklang wäre.

8. Der Fund der Tardinoisien-Kultur in Sered ist nach dem ungarischen Györ und Nagy Vaszony ein weiteres Vorzeichen dafür, dass die durch H. Obermaier hypothetisch aufgestellte These über die Existenzmöglichkeit eines donauländischen Kristallisierungsbrennpunktes der Tardinoisien-Menschen an Wirklichkeit gewinnt.

Übersetzt von Berta Nieburowá

Bildererklärungen

- Abb. 1. Sered — Mačanské vršky, Situationsskizze.
- Abb. 2. Sered — Mačanské vršky, Profil „E“.
- Abb. 3. Sered — Mačanské vršky, Profil „F“.
- Abb. 4. Sered — Mačanské vršky, Sonde „A“.
- Abb. 5. Sered — Mačanské vršky, Auswahl von paläolithischen Geräten.

Abb. 6. Skizze vom Querschnitt der Düne Mačanské vršky von Westen nach Osten. Rekonstruktion des Verlaufes der fossilen Bodentypen, 2=W2/W3, 3=W1/W2, 1=hölzerner Bodentypus.

- Abb. 7. Sered — Mačanské vršky, Längsprofil „B“.
- Abb. 8. Sered — Mačanské vršky, Querprofil „B“.
- Abb. 9. Sered — Mačanské vršky „B“, Verteilung der Silexe und Knochen.

Abb. 10. Sered — Mačanské vršky, steinerne Unterlagen und Steinbeile.

Abb. 11. Sered — Mačanské vršky, hallstattzeitliche Scherben von der Arbeitsstelle „B“.

Abb. 12. Sered — Mačanské vršky, Profile der Sonde „G“.

Tafelerklärungen

Tafel I. 1 — Sered, Mačanské vršky, westlicher Teil mit den Arbeitsstellen A, C, D, E, F; 2 — östlicher Teil mit Arbeitsstellen B, G. Foto J. Bárta.

Tafel II. 1 — Sered, Mačanské vršky, Sandwellen; 2 — blätterig-papierartige Schichtung des Sandes und kalksteinartige Neubildungen. Foto J. Bárta.

Tafel III. 1 — Sered, Mačanské vršky, blätterig-papierartige Schichtung des Sandes; 2 — diagonale Schichtung des Sandes. Foto J. Bárta.

Tafel IV. 1 — 2 — Sered, Mačanské vršky, kalksteinartige Neubildungen (Osteolithen). Foto J. Bárta.

Tafel V. 1 — Sered, Mačanské vršky, Profil „D“; 2 — Arbeitsstelle „A“. Foto J. Bártá.

Tafel VI. 1 — Sered, Mačanské vršky, Profil „E“. Foto J. Bártá; 2 — Profil und Arbeitsstelle „B“. Foto J. Krátky.

Tafel VII. 1 — Sered, Mačanské vršky, Profil „D“, Säuberung der Interstadial-Schicht W2/W3. Foto J. Krátky; Arbeitsstelle „F“, Detail mit Kohlengruppen in der Interstadial-Schicht W1/W2. Foto J. Bártá.

Tafel VIII. 1 — Sered, Mačanské vršky, Profil „E“; 2 — Profil „E“, Detail mit steinerner „Unterlage“. Foto J. Bártá.

Tafel IX. 1 — Sered, Mačanské vršky, Totalansicht des Inneren des westlichen Teiles der Düne mit Arbeitsstelle „F“; 2 — Arbeitsstelle „F“, Detail mit Resten von Bossp. Foto J. Bártá.

Tafel X. 1 — Sered, Mačanské vršky, paläolithische Arbeitsstelle „A“; 2 — Arbeitsstelle „A“, Detail mit Kulturgrube, im Hintergrunde altmagyarisches Grab. Foto J. Bártá.

Tafel XI. 1 — Sered, Mačanské vršky, Arbeitsstelle „B“ und „G“ von Osten; 2 — Arbeitsstelle „B“, Detail mit fleckigem Boden. Foto J. Bártá.

Tafel XII. 1 — 2 — Sered, Mačanské vršky, Arbeitsstelle „B“, Detaile mit Gruppen von Geröll und Tierknochen in Sektoren K. Foto J. Bártá.

Tafel XIII. 1 — Sered, Mačanské vršky, Arbeitsstelle „B“, Detail mit Tierknochen und Radiolarit-Nukleus; 2 —

Arbeitsstelle „B“, Detail mit Tierknochen. Foto J. Bártá.

Tafel XIV. Sered, Mačanské vršky, buntfarbige Tarde-noisien-Silexindustrie von Arbeitsstellen A und C, petrographische Zusammensetzung. Foto J. Krátky,

Tafel XV. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XVI. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XVII. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XVIII. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XIX. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XX. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XXI. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

Tafel XXII. Sered, Mačanské vršky, Auswahl der Tarde-noisien-Industrie. Zeichnung: P. Stankovičová. Massstab 1 : 1.

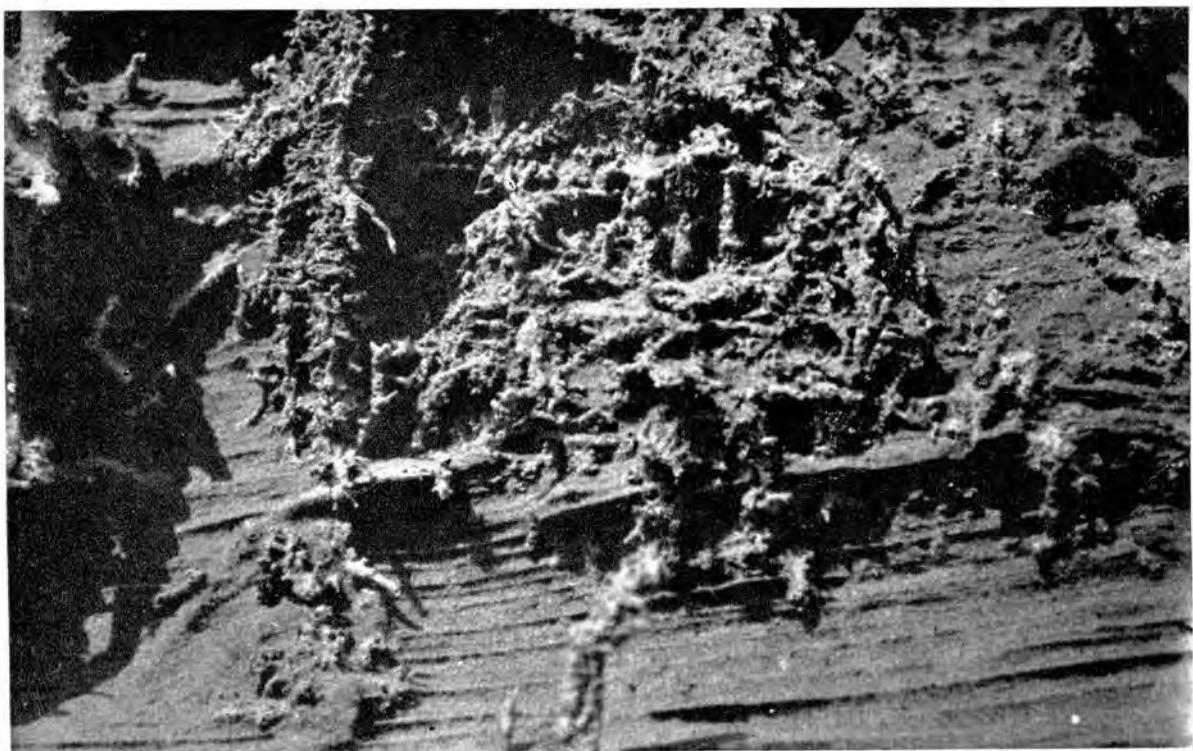
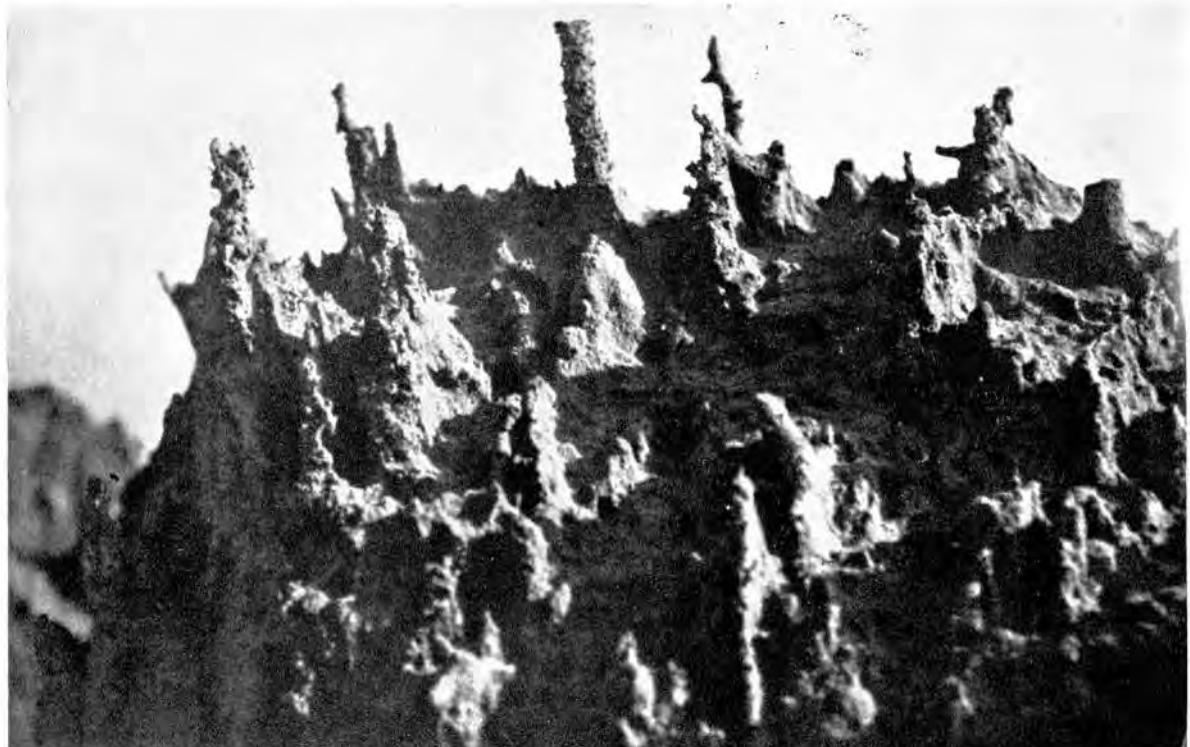
Tabuľka I. 1 — Sered', Mačanské vršky, západná časť s pracoviskami A, C, D, E, F; 2 — východná časť s pracoviskami B, G. Fotografoval J. Bártá.

Tabuľka II. 1 — Sered', Mačanské vršky, piesočné čeriny; 2 — listovito-papierovité zvrstvenie piesku a vápenkové novotvary. Fotografoval J. Bárta.

Tabuľka III. 1 — Sered', Mačanské vršky, listovito-papierovité zvrstvenie piesku; 2 — diagonálne zvrstvenie piesku. Fotografoval J. Bárta.

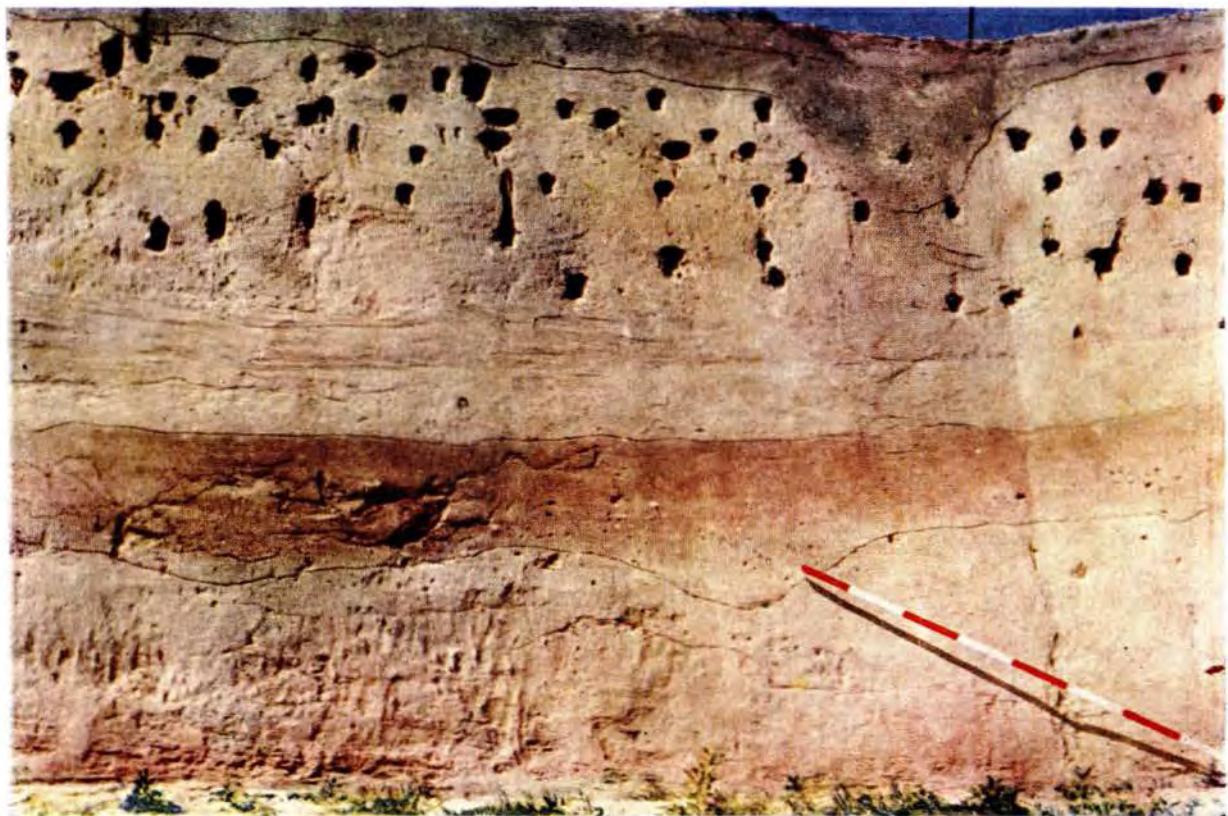
Tabuľka IV, 1—2 — Sered', Mačanské vršky, vápencové novotvary (osteokoly). Fotografoval J. Bárta.

Tabuľka V. 1 — Sered', Mačanské vršky, profil „D“; 2 — pracovisko „A“. Fotografoval J. Bárta.

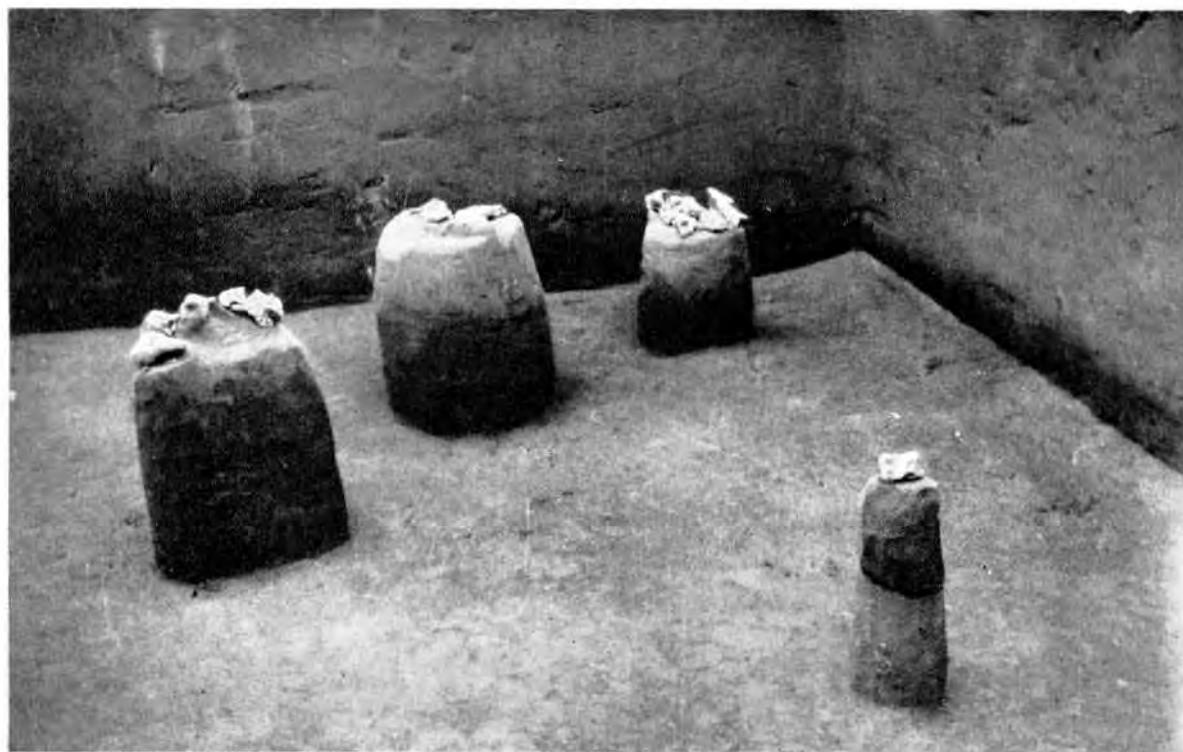
Tabuľka VI. 1 — Sered', Mačanské vršky, profil „E“. Fotografoval J. Bárt a; 2 — profil a pracovisko „B“. Fotografoval J. Krátky.

Tabuľka VII. 1 — Sered', Mačanské vršky, profil „D“, čistenie interštadiálnej vrstvy W₂/W₃. Fotografoval J. Krátky; 2 — pracovisko „F“, detail zo zhlukmi uhlíkov v interštadiálnej vrstve W₁/W₂. Fotografoval J. Bárta.

Tabuľka VIII. 1 — Sereď, Mačanské vršky, profil „E“; 2 — profil „E“, detail s kamennou „podložkou“. Fotografoval J. Bártá.

Tabuľka IX. 1 -- Sered', Mačanské vršky, celkový pohľad na vnútro západnej časti duny s pracoviskom „F“; detail s pozostatkami *Bos. sp.* Fotografoval J. Bárta.

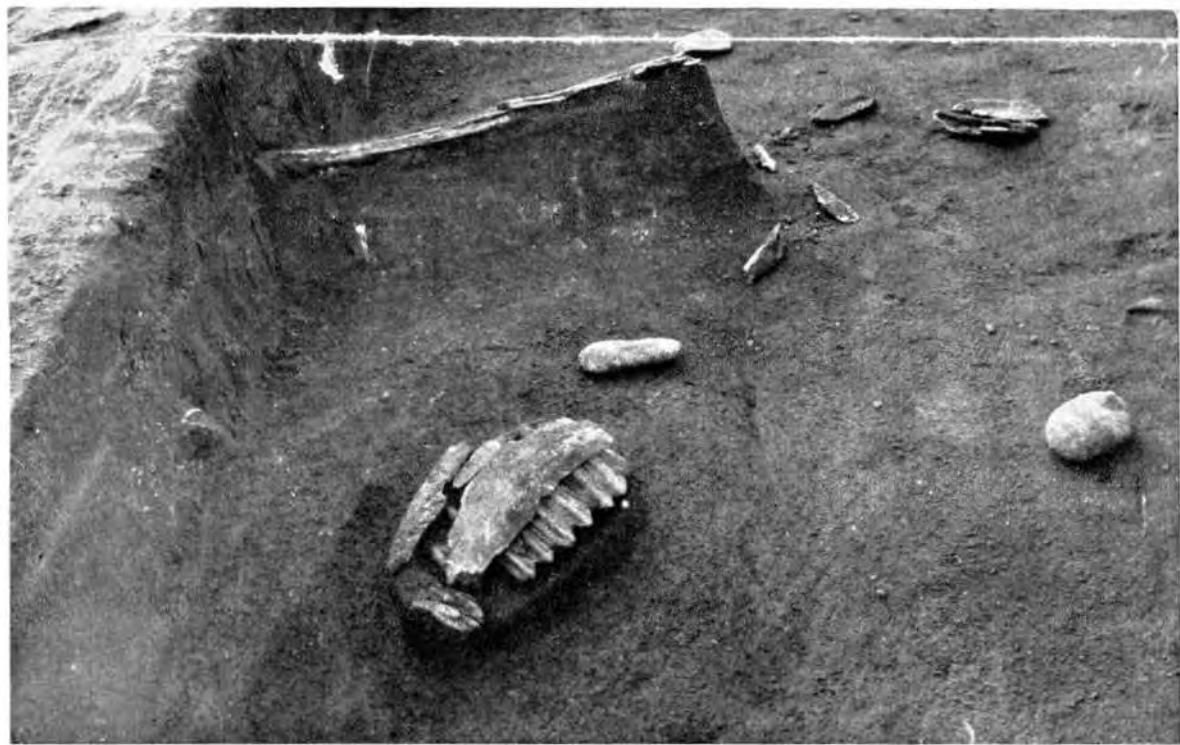
Tabuľka X. 1 — Sered', Mačanské vršky, paleolitické pracovisko „A“; 2 — Pracovisko „A“, detail s kultúrnou jamou, v pozadí staromadarský hrob. Fotografoval J. Bárt a.

Tabuľka XI. 1 — Sereď, Mačanské vršky, pracovisko „B“ a „G“ od východu; 2 — Pracovisko „B“, detail s grošovanou pôdou. Fotografoval J. Bárta.

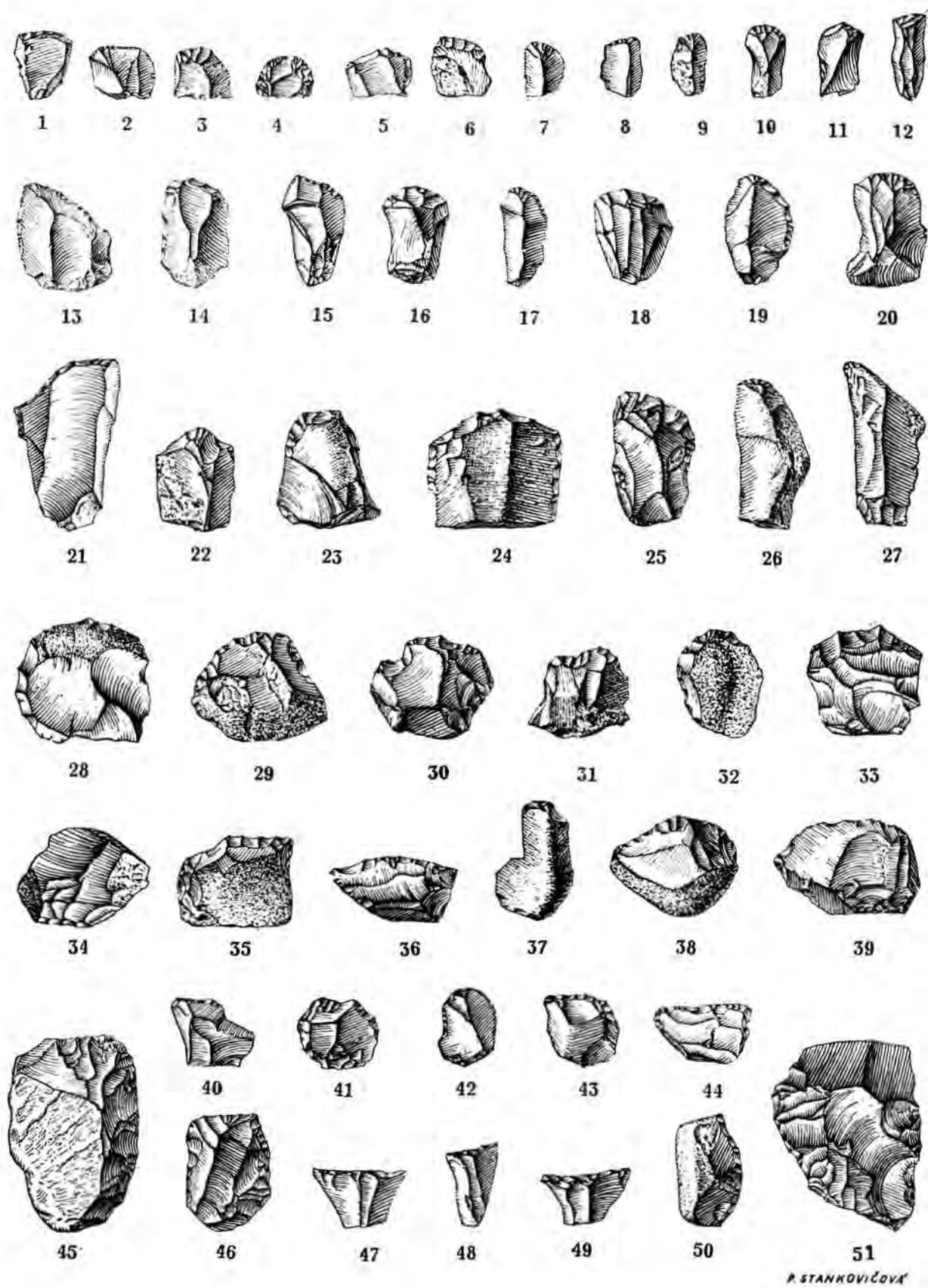
Tabuľka XII. 1—2 — Sered', Mačanské vršky, pracovisko „B“, detaily s koncentráciou okrúhliakov a zvieracich kostí v sektóroch K. Fotografoval J. Bárta.

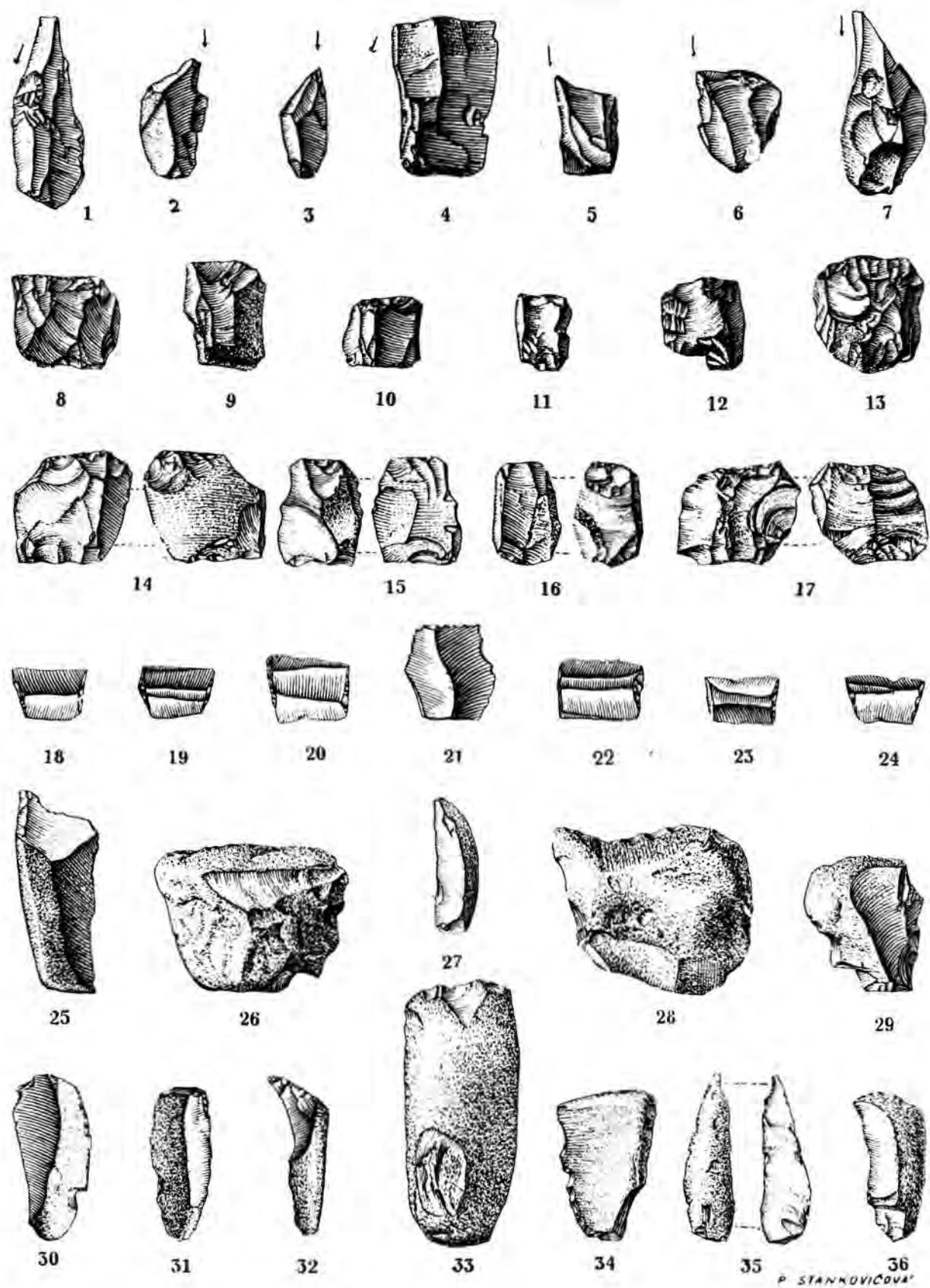
Tabuľka XIII. 1 — Sered', Mačanské vršky, pracovisko „B“, detail so zvieracimi košťami a radiolaritovým jadrom; 2 — pracovisko „B“ detail so zvieracimi košťmi. Fotografoval J. Bárta.

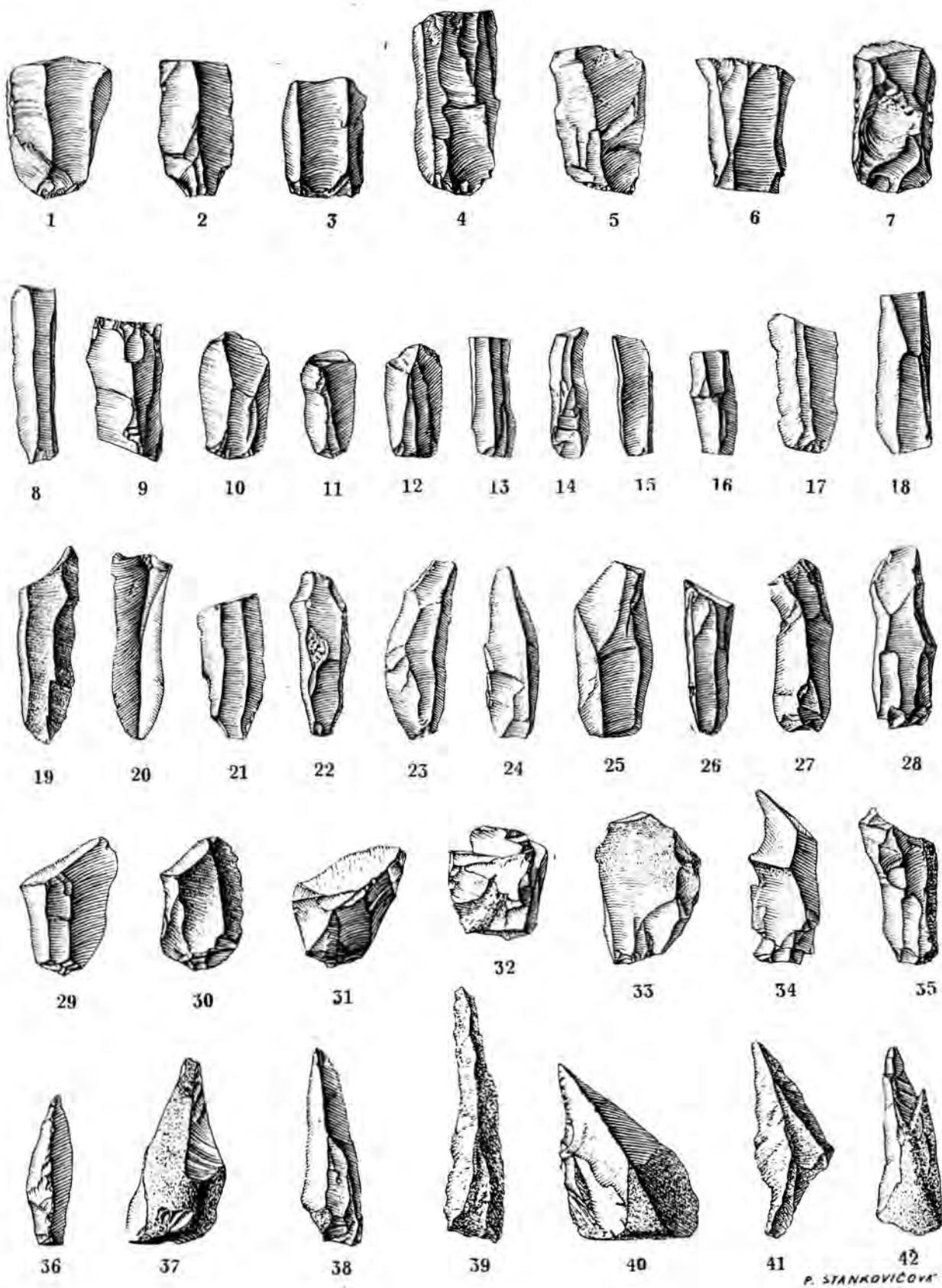
Tabuľka XIV. Sered', Mačanské vršky, tardenoiská pestrofarebná silexová industria z pracovisk A a C, ukázka petrografického zloženia. Fotografoval J. Krátky.

Tabuľka XV. Sered'. Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

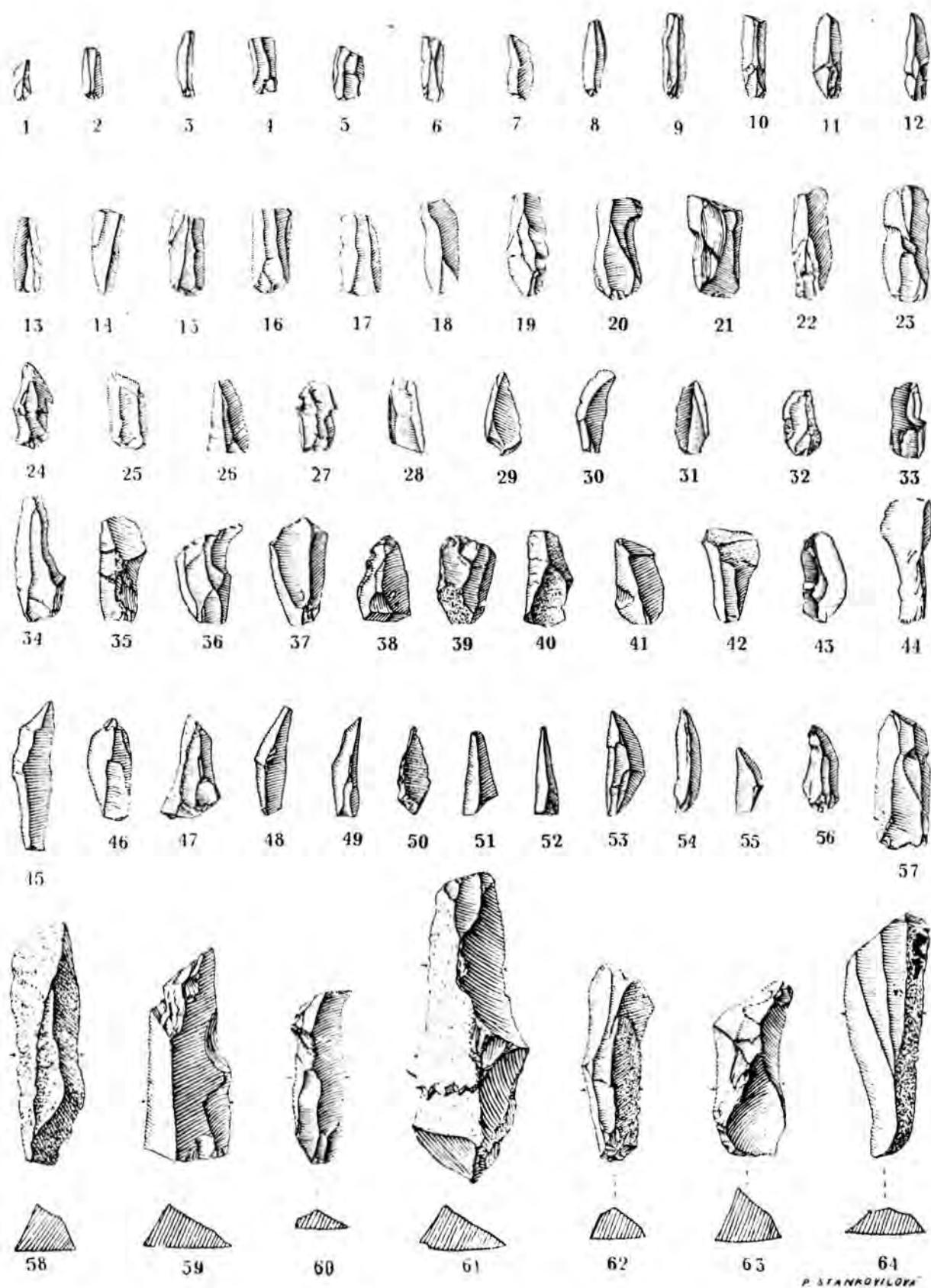

Tabuľka XVI. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

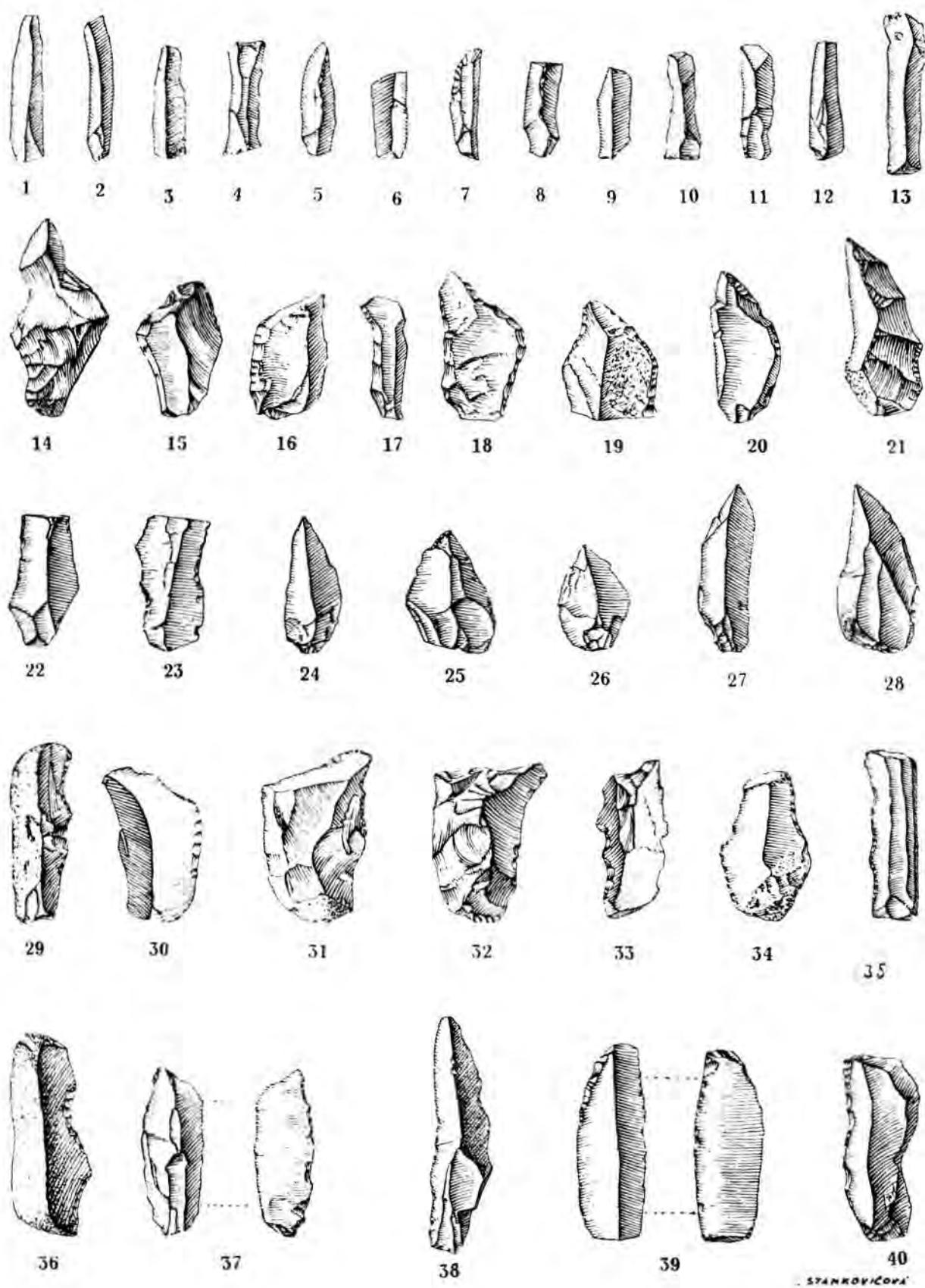
Tabuľka XVII. Sered', Mačanské vršky, výber tandenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

P. STANKOVICOVÁ

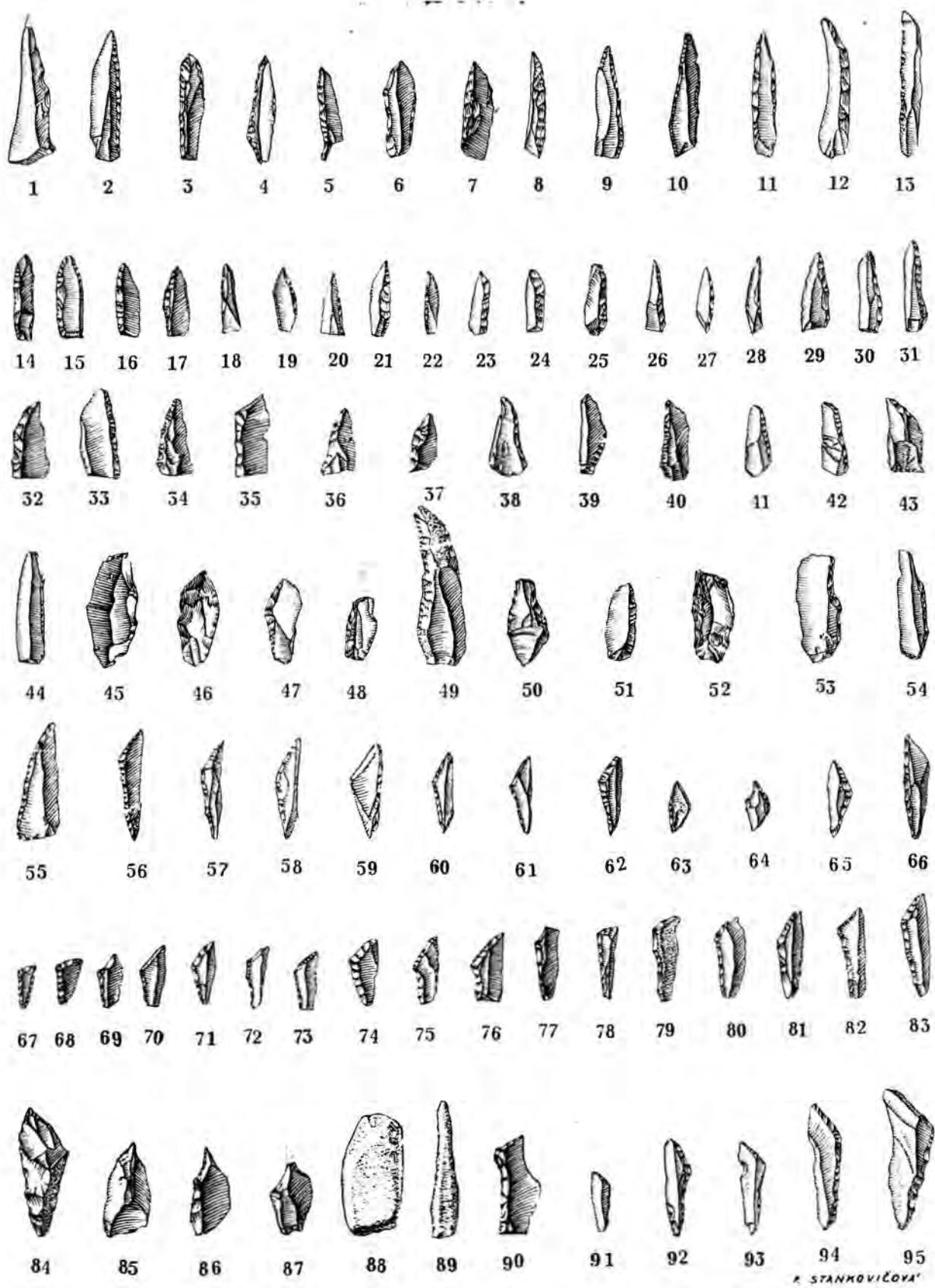
P. STANKOVÍČOVÁ

Tabuľka XVIII. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

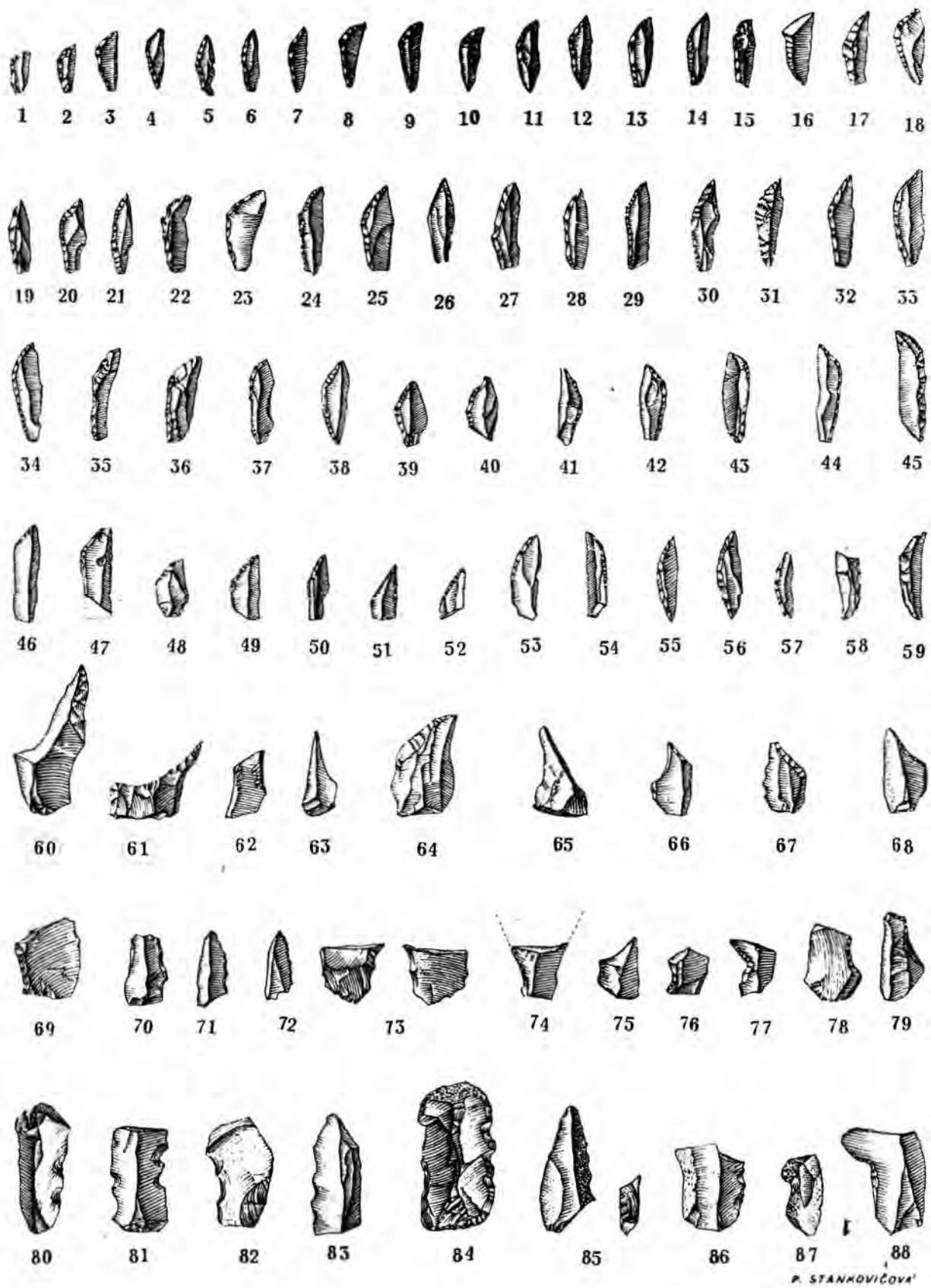

STANKOVICOVÁ

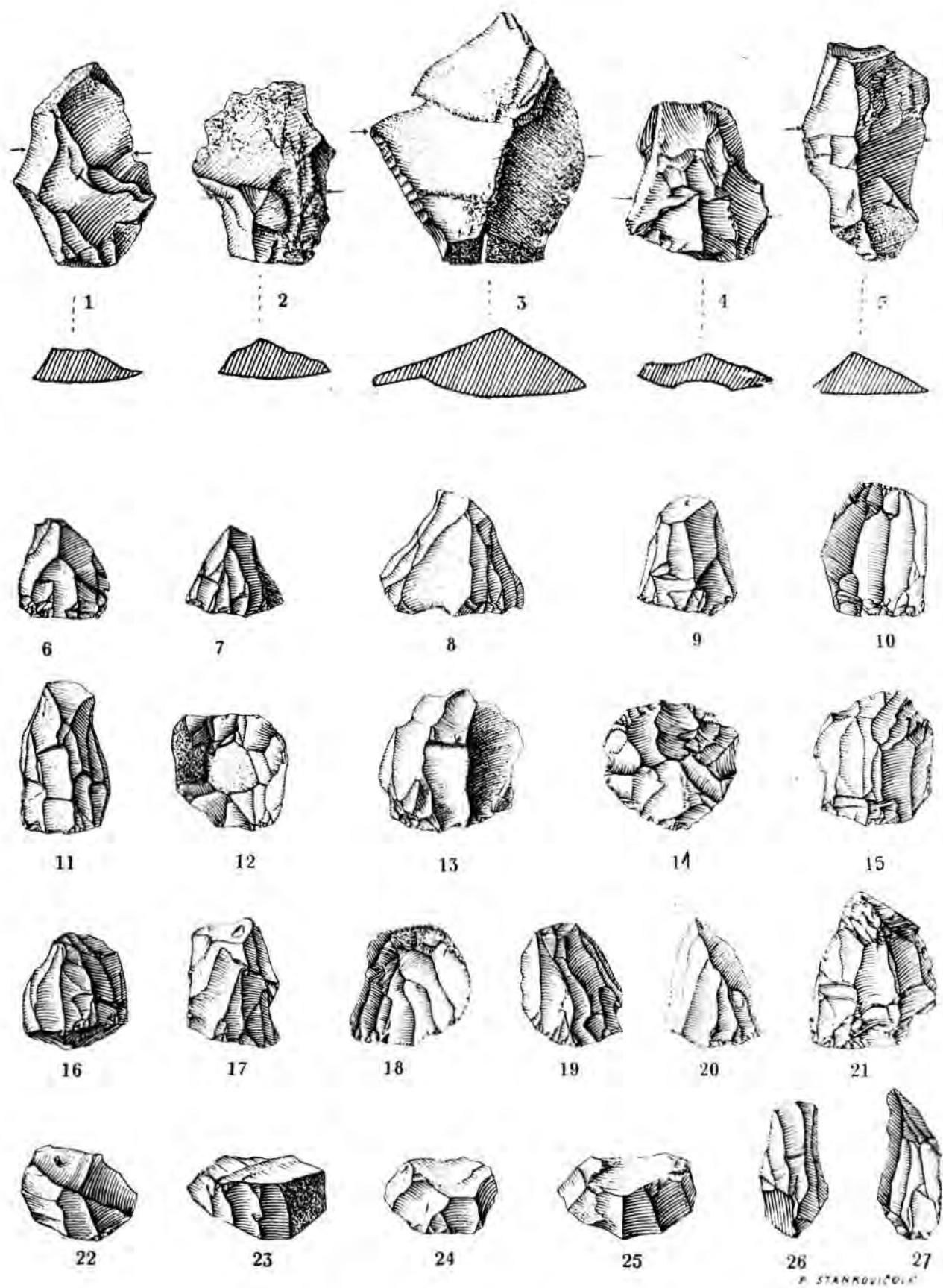
Tabuľka XIX. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

Tabuľka XX. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

Tabuľka XXI. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

Tabuľka XXII. Sered', Mačanské vršky, výber tardenoiskej industrie. Kresba P. Stankovičová. Pomer 1 : 1.

Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku

MIKULÁŠ DUŠEK

Podunajská oblasť južného Slovenska patrí svoju zemepisnou polohou k tým územiam Európy, ktoré vo svojom vývoji boli neustále vystavené vplyvom prichádzajúcim z iných kultúrnych oblastí. Vplyvy boli premenlivé, raz väčšie, raz menšie a podľa toho nachádzame v Podunajskej oblasti stopy okolitých kultúr v menšej alebo väčšej mieri. Dunaj bol i v pravekom vývoji Európy tepnou priľahlých území, po nej šírila sa nielen moc jednotlivých etník, šli obchodné cesty po i proti jeho toku, ale pravdepodobne touto cestou sa šírili, prenášali i rôzne výtvarné prejavy zo vzdialenejších častí Európy, ba i vzdialenejších zemí. Preto praveký vývoj podunajskej časti Slovenska bol častokrát určovaný rôznymi vplyvmi cudzích kultúr. Len postupne sa i táto oblasť osamostatňovala, silnela a vytvárala vlastné, svojrázne kultúrne skupiny, ktoré ovplyvňovali okolité územia. Ba dokonca trieštila sa neskôr na niekoľko charakteristických oblastí, z ktorých každá má v strednej dobe bronzovej typický, svojský ráz. Oblasť juhozápadného Slovenska je napr. zasiahnutá stredodunajskou mohylovou kultúrou, ktorá zasiahla aj územie západného Maďarska. Napriek tomu, že pamiatky tejto kultúry na Slovensku sú zatiaľ známe len sporadicky, predsa môžeme zásah mohylovej kultúry do vývoja Podunajskej oblasti Slovenska približne ohraničiť čiarou od sútoku Hrona a Dunaja,¹ cez južné Slovensko² a cez Smolenice³ a Veľké^{3a} na Moravu.

Na uvedenom území našli sa rôzne tvary keramického materiálu stredodunajskej mohylovej kultúry, ako nádoba s hrdlom k ústiu zúženým⁴, krčiažtek s vyvýšeným dnom⁵, misky s lalokovitými výčnelkami⁶ alebo amfora na dutej nôžke.⁷

Bronzový inventár u mohylového ľudu je veľmi vyspelý a mnohotvárny. Pre mohylovú kultúru sú charakteristické ihlice s pečatidlovou hlavou, na hrdle ryhované. Náramky sú niekedy oblé, tyčinkové alebo štvorhranného prierezu s rozšírenými koncami.⁸

Keramický materiál býva hladký i drsný, natretý jemnou hlinkou a býva zvisle prstami žliabkovaný.⁹ Amforky bývajú na nôžkach, misky kužeľovitého tvaru majú pod ústím ucho a mladšie tvary majú ústie lalokovite vytiahnuté.¹⁰ Z bronzového inventára mohylového ľudu sú známe nože, srpy, pinzety, sekery a dýky (Smolenice, Hurbanovo).¹¹

V mladšej dobe bronzovej rozsiahle územie Slovenska ovláda ľud lužickej kultúry. Lužická kultúra na Slovensko prichádza s vyspelými keramickými tvarmi. Lužická kultúra na svojom postupe na Slovensku narazila na pilinskú kultúru, a to na juhu stredného Slovenska, ktorého ľud od strednej doby bronzovej pochovával svojich mŕtvyh žiarovým spôsobom. Podobne i hornonitriansky kraj v dobe halštatskej je ovládaný mladolužickou kultúrou, ako to dokazujú výskumy v Partizánskom¹² a vo V. Hostiach.¹³ Vývin lužickej kultúry zistujeme i na strednom Pohroní.¹⁴ Keramické tvary lužickej kultúry sú u nás zastúpené dvojkužeľovitými nádobami¹⁵ a dvojuchými profilovanými hrncami.¹⁶ Misy bývajú opatrené kužeľovitým spodkom a stiahnutým ústím. Bývajú i dvojuché. Hrnčeky sú jednoduché, opatrené uškom.¹⁷ V mladšej fáze prichádzajú popolnice s ústím lievikovite roztvoreným a s hrdlom zúženým.¹⁸ Vázy v tejto dobe majú vyššie valcovité hrdlo, bývajú dvojuché a zdobené ryhovaním, dno býva kužeľovité.¹⁹

Na svojom postupe dostala sa lužická kultúra do styku s pilinskou kultúrou.²⁰ V Poiplí za silného pôsobenia kultúry otomanskej a juhovýchodnej mohylovej vzniká západná skupina kultúry pilinskéj.²¹ Keramika pilinskéj kultúry vyznačuje sa amforami s uchami a vypuklinami. Ich pôvod treba hľadať v staršom vývoji Dunajskej kotliny.²² U pilinskéj kultúry chýbajú niektoré čiste lužické tvary. Pilinská kultúra vo svojom vývoji opiera sa o stredodunajskú mohylovú kultúru a východoslovenskú potiskú oblasť. Kultúra pilinská je bohatá

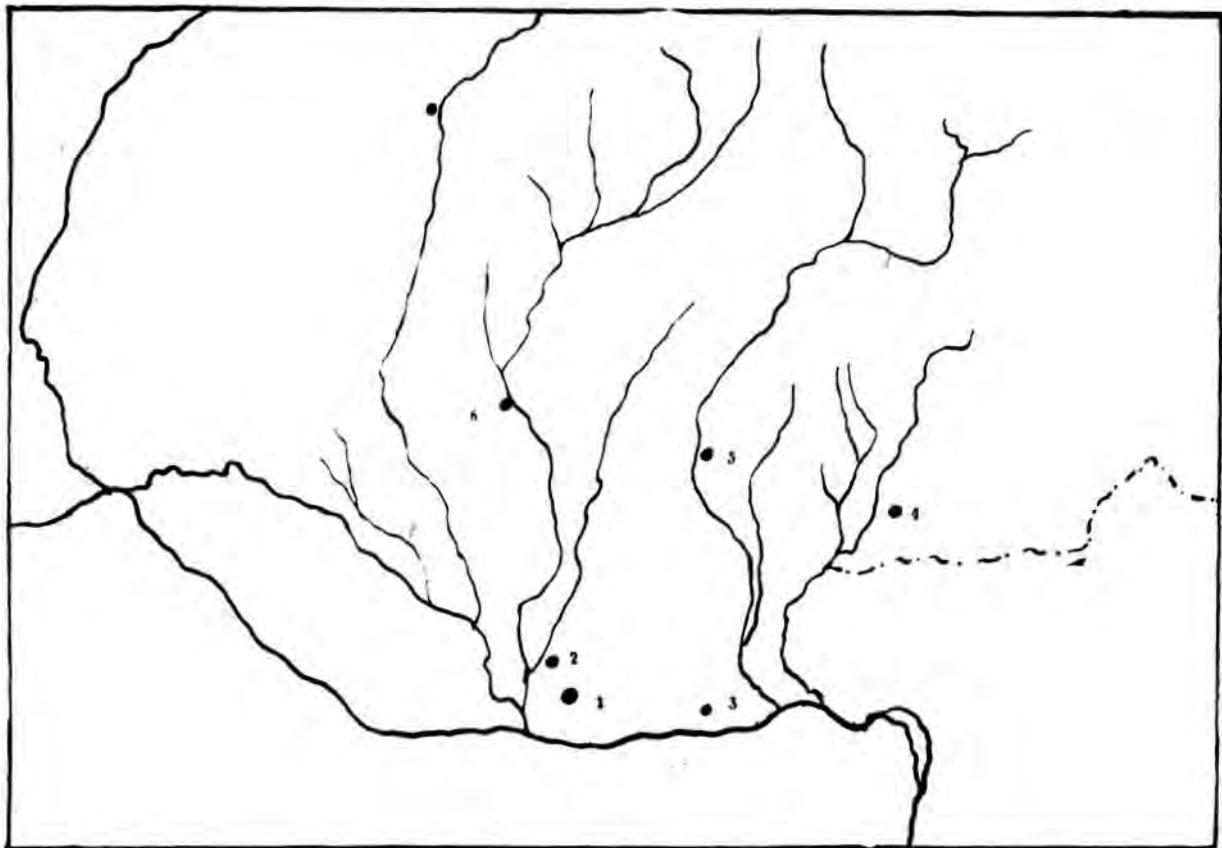
na bronzovú industriu. K častým ozdobným pamiatkam patria bronzové ihlice s tenkou mištičkovitou, kotúčovitou alebo pečatidlovou hlavicou, ktoré bývajú na hrdle valcovito rozšírené.²³ Z keramického materiálu sú charakteristické popolnice s ústím vodorovne vyhrnutým alebo kužeľovitým.²⁴ Misy sú jednouché i dvojuché s roztvoreným ústím a vyvýšeným dnom.²⁵ Zo Šafárikova je známa váza s dutou nôžkou, zdobená zvislým žliabkovaním.²⁶ Šáločky bývajú hranato profilované s dnom zvýšeným a s uchom nad ústie vytiahnutým (Radovce).²⁷ Podobná šálka, ale s rovným dnom, je zo Zvolena.²⁸ Ohlasy naznačeného vývoja prejavili sa i v stvárnujúcej sa kultúre halštatskej, a to najmä v stupni H–A, čo pravda malo dôsledky na odlišný vývoj potom i v stupni H–B.

Kým na Slovensku lužická kultúra prenikala cez severovýchodnú Moravu karpatskými priesmykmi na Slovensko a tam na juhu stredného Slovenska narazila na pilinskú kultúru, zatiaľ v juhovýchodnej Morave bol vývoj formovaný pomerom lužickej a mohylovej kultúry. Spomínané kultúry, a to z juhovýchodu i zo severu, spestrili v uvedenom okruhu Moravy vývoj vznikom rôznych charakteristických skupín. V stupni H–A vyzvija sa na tomto území velatická kultúra, ktorá vyrastá z domáceho podložia, zachovávajúc prvky mohylovej kultúry.²⁹ Velatická kultúra je niekedy rozdeľovaná na dva okruhy, a to na okruh, kde sa prejavujú vplyvy mohylovej kultúry, a na okruh, kde sa prejavujú vplyvy kultúry popolnicových polí.³⁰ V oblasti Pomoravia vyníma sa skupina sptyihnevskej³¹ a v oblasti Dyje skupina lednická.³² Skupina sptyihnevskej používa na výzdobu žliabkovanie a skupina lednická prijíma vplyvy z podunajskej oblasti, napr. jemné žliabkovanie a nad ústie vytiahnuté uchá.

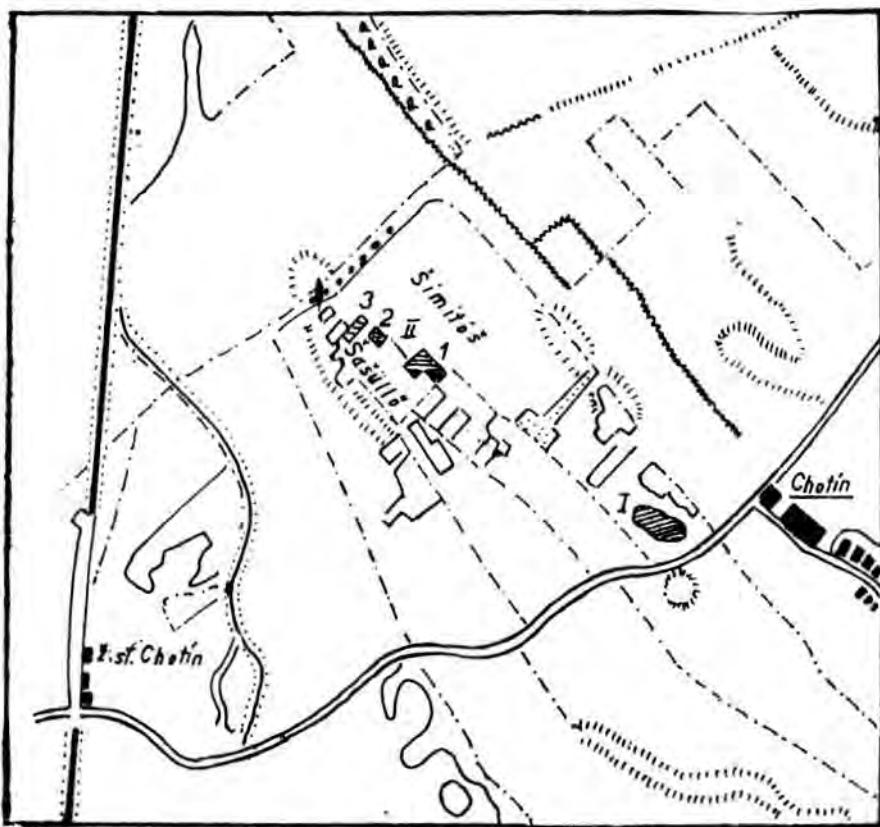
V stupni H–B juhovýchod a stred Moravy je ovládaný kultúrou podolskou, ktorá sa pripája k oblasti podunajskej. Podla M. Šolleho vyrastá z podložia ľudu popolnicových polí a uplatňuje sa na rôznych miestach východoalpskej oblasti.³³ Domovom tohto typu je nepochybne dunajská tepna v oblasti D. Rakúska. Vzniká priebehom stupňa H–B. Podla J. Böhma³⁴ charakter podolskej keramiky poukazuje na to, že podolský typ predstavuje na Morave úplne cudzí pravok, ktorý nesúvisí s predchádzajúcim vývojom, hoci kolme žliabkovanie pri pomínilo by lužický štýl. Podľa neho podolský typ je prejavom cudzej etnickej zložky³⁵, ktorá sa objavuje na Morave na konci prvého stupňa sliezsko-plátenickej kultúry a udr-

žuje sa až do konca tejto periody. J. Filip³⁶ uvádza však, že podolská skupina má zjavné vplyvy starého základu ako i prvky postupujúce z východoalpskej oblasti. Výskyt podolskej kultúry súvisí viac s kultúrnym stykom Moravy s naznačenou východoalpskou oblasťou, ako by sa mala hľadať cudzia etnická skupina. K. Hetzera a K. Willvonseder sa vyslovili dokonca o opačnom postepe, a to z Moravy na juh.³⁷

Oblast D. Rakúska, severného Burgenlandu a západná časť severného Maďarska v H–A patrí do okruhu kultúry Baierdorf-Velatice.³⁸ Kontinuita H–A so stupňom H–B je na tomto území preukázaná so skupinou stillfriedskou, paralelnou na Morave so skupinou podolskou.³⁹ Typ stillfried v D. Rakúsku a v Burgenlande je priamym nástupcom spomínamej skupiny Baierdorf- Velatice, preto najrozširenejší je v oblasti D. Rakúska.⁴⁰ Podobné tvary keramického materiálu sa vyskytujú na lokalite Dalj v Juhoslávii,⁴¹ ale sú to podľa R. Pittioniho skôr len podobné tvary než vplyvy.⁴² Stillfriedska kultúra úzko súvisí s južnou Moravou ako nástupca typu Baierdorf- Velatice s moravskou podolskou kultúrou. Do západného územia Maďarska lužická kultúra vniká z oblasti Dolného Rakúska.⁴³ E. Pateková⁴⁴ mieni, že na územie Dunajského ohybu prišli niektoré lužické kmene zo severu a usadili sa pri priechodoch riek. Na rozdiel od územia Alföldu je Dunajský ohyb pod okupáciou nových príchodiacich.⁴⁵ Popolnice tohto obdobia v menovanej oblasti sú malé s krátkym vyhnutým ústím.⁴⁶ Džbánky sú baňaté, s uchom vytiahnutým nad ústie. Keramický materiál je hladký alebo zdobený zvislým žliabkovaním, a to najviac na vydutí. Misy sú charakteristické stiahnutým ústím, ktoré býva šikmo, širokými žliabkami zdobené. Keramický materiál zo severozápadného Maďarska, zdobený širokými žliabkami, patrí do skupiny välskej, ktorá vykazuje odchýlky od dalšej skupiny. E. Patекová uvádzá, že välska skupina má silné spojenie s rakúskou velatickou skupinou a s moravskou podolskou kultúrou.⁴⁷ Staršie tvary välskej skupiny prejavujú znaky po spojení s velatickou kultúrou a mladšie tvary s podolskou.⁴⁸ Podobnú situáciu v H–A ako i v stupni H–B budeme môcť sledovať i na území južného, resp. juhovýchodného Slovenska. Tvarové odchýlky velatickej kultúry na území južnej Moravy, D. Rakúska, juhovýchodného Slovenska a severozápadného Maďarska sú viac-menej výsledkom plynulého domáceho vývoja,⁴⁹ k čomu pristupujú rôzne vplyvy okolitých kultúr. E. Patекová nevšima

Mapa nálezísk halštatskej kultúry chotínskej skupiny na Slovensku. 1. Chotín, okr. Hurbanovo. 2. Hurbanovo. 3. Mužla, okr. Štúrovo, 4. Tupá, okr. Šahy. 5. Tlmače, okr. Levice. 6. Nitra. 7. Nové Mesto nad Váhom.

Situáčny plán pohrebiska v Chotíne. I. Skytsko-halštatské pohrebisko a kostrové pohrebisko z X. a XI. st.
II. Popolnicové pohrebisko z doby halštatskej chotínskej skupiny (sektor 1, 2, 3 — výskum r. 1954/55).

si však najbližšie okolie Dunaja, najmä južné Slovensko s bohatými náleziskami halštatskej kultúry v Chotíne,⁵⁰ Mužle (uvádza len staršie nálezy)⁵¹ a v Tlmačoch.⁵² Zhodný výzdobný prvok, najmä žliabkovanie, ktoré sa nachádza na keramike najmladšieho stupňa lužickej kultúry na Morave, zviedlo niektorých bádateľov, že spájali káválsku skupinu cez velatickú a podolskú kultúru s lužickou kultúrou v Poľsku.⁵³ Žliabkovanie sa uplatňuje v širokom výtvarnom prejave tejto doby, keďže výzdobou prsoritých vypuklín tvorcovia tejto kultúry zanechávajú a nahradzujú žliabkovaním. Velatická skupina alebo velaticko-baierdorská v D. Rakúsku a južnej Morave je zhruba datovaná do stupňa H–A, podolská na Morave do stupňa H–B, stillfriedska v D. Rakúsku taktiež do stupňa H–B.⁵⁴ Na Morave v dobe halštatskej, ako sme už uviedli, vývoj nebol jednotný a vývoj v oblasti južnej Moravy bol spojený viac s územím D. Rakúsku, severozápadného Maďarska a juhozápadného Slovenska ako s územím severnej Moravy a Poľska.

Vo východohalštatskej oblasti v stupni H–B/C na území D. Rakúsku, Viedeňského lesa, Neziderského jazera, smerom do západného Maďarska vyrastá charakteristická halštatská kultúra, pomenovaná O. Menghinom kultúrou kalenderberskou⁵⁵ a podľa R. Pittioniho kultúrou statzendorfskou alebo gemeinlebarnskou, ktorej koniec kladie do príchodu Keltov.⁵⁶ Podobne i na Morave táto kultúra zaniká pod tlakom laténskej kultúry.⁵⁷ Kalenderberská kultúra v Zadunajsku objavuje sa v druhej polovici doby halštatskej, a to hlavne v župe Šoproňskej a Železnej (Vasmegeye).⁵⁸ Vplyvy severoitalské z oblasti Este sa prejavujú na amforách s vysokým hrdlom a situlách. Tieto formy sa objavujú pri Bologni už v Benacci II.⁵⁹ Kónické hrdlo v bolognskej oblasti sa založímuje už od stupňa Benacci I.⁶⁰ N. Åberg uvádza, že severoitalské dielne ovplyvňujú východohalštatský okruh v mladšom villanovskom stupni Benacci II–III, a to v najmladšom stupni Arnaldi, ktorý je zhodný s Reineckevo H – C.⁶¹ Hrnkovité nádoby kalenderberskej kultúry sú zvyčajne vyššieho tvaru a bývajú zdobené na vydutí plastickými priečne presekávanými lištami. Tento výzdobný motív sa dáva do spojnosti s napodobnením juhonemeckého vruborezu.⁶² Vplyvy severoitalské, najmä z oblasti Este, sú badateľne i vo výzobe šopronských amfor ako ohlasy jednoduchej italskej techniky vzorov stupňa Este II–III.⁶³

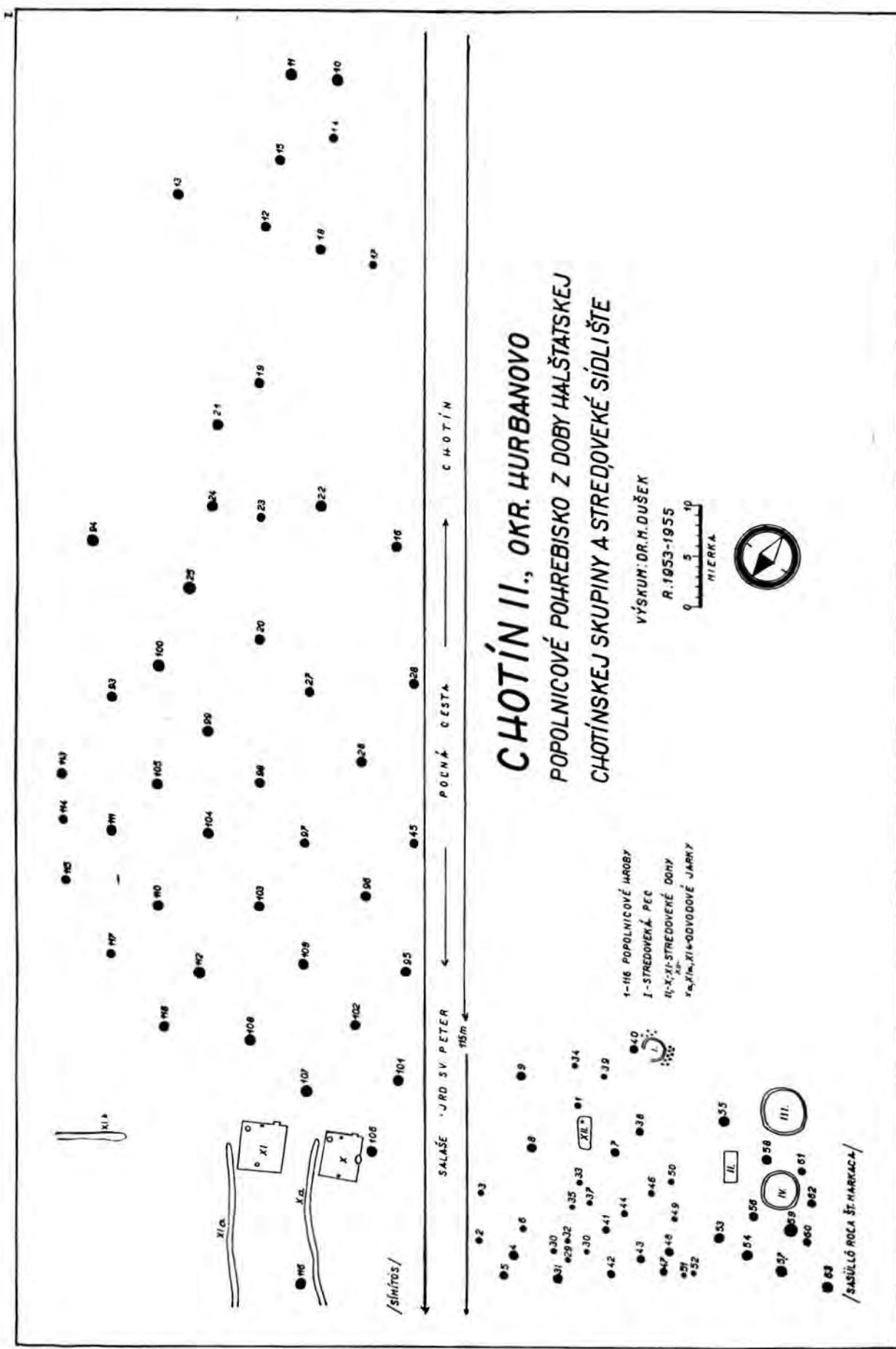
V stupni H–B však badať v Karpatskej oblasti i tlak od východu, ktorý vyvoláva v karpatskej

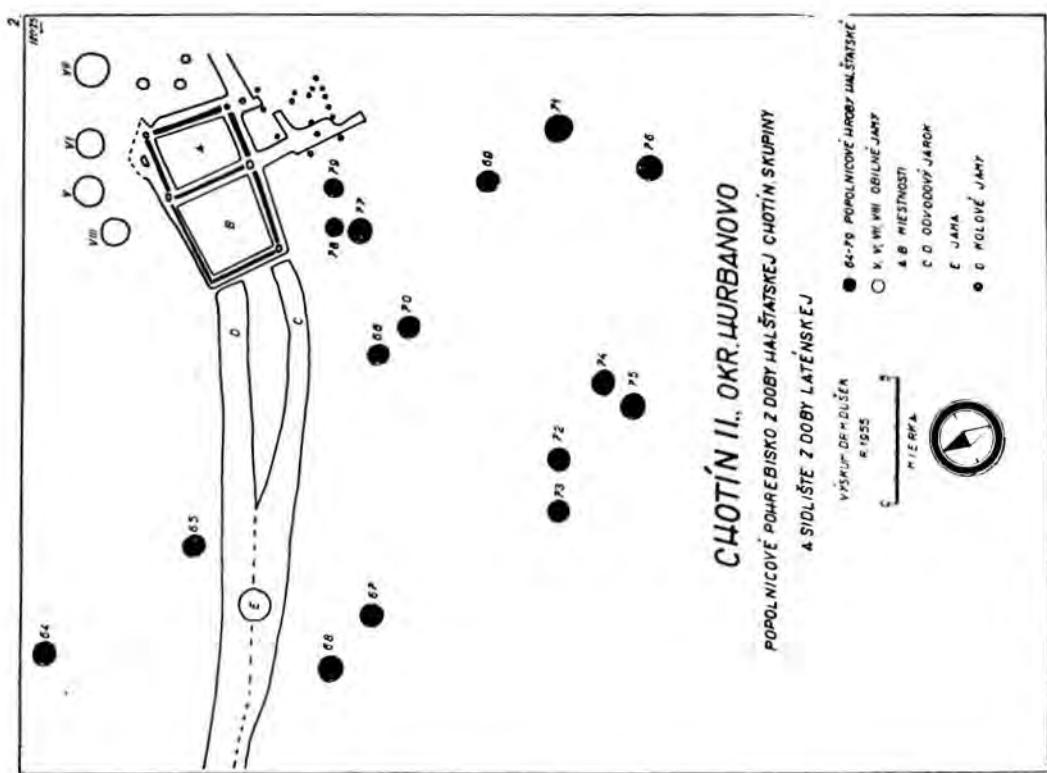
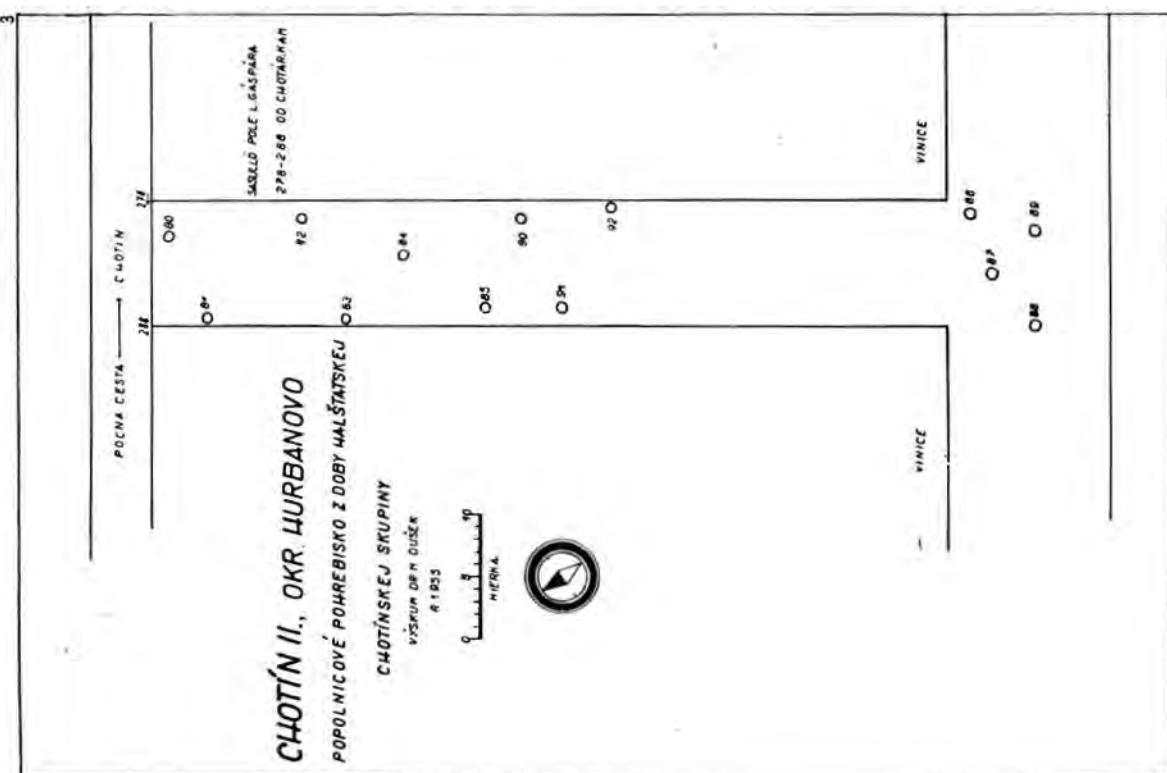
čiastke Podunajskej oblasti novú situáciu, postupne diferencujúc zhruba územie maďarskej nižiny, ktorá sa zjavne prejavuje až v stupni H–C. Z východu prenikajú niektoré tvary, ktoré postupne vplývajú na východohalštatskú oblasť.⁶⁴ Východná časť dunajskej kotliny v dobe halštatskej s bohatými orientálnymi prvkami hlási sa do skupiny zhrunutej pod menom kimersko-trácka.⁶⁵

Juhozápadné Slovensko, hraničiace s územiami naznačeného vývoja v dobe halštatskej, a to od stupňa H–A do H–C, dostáva v určitých tvaroch, najmä v H–B, rovnaký ráz. Odchýlky sú podmienené len predchádzajúcim, už naznačeným vývojom územia Slovenska. Zjavný rozdielny vývoj na južnom Slovensku nastal až v druhej polovici V. storočia pr. n. l., približne v H–D, keď na toto územie zasahuje od východu t. zv. skýtska kultúra, ktorá vývoj urýchľuje a načas oddeluje od predchádzajúceho kultúrneho okruhu.⁶⁶

Ako bolo naznačené, juhozápadné Slovensko v B–B2 je pod vplyvom stredodunajskej mohylovej kultúry a v Poiplí pôsobením otomanskej a juhovýchodnej mohylovej kultúry vzniká západná skupina pilinskéj kultúry.⁶⁷ V mladšej dobe bronzovej zisťujeme na celom území juhozápadného Slovenska žliabkovanú keramiku.⁶⁸ J. Říhovský priraduje túto keramiku do uzavreného celku s oblastou moravského lednického typu, velatickej kultúry, rakúskej baierdorskej kultúry a halštatskej kultúry tejto doby zo severozápadného Maďarska.⁶⁹

Zásah podolskej kultúry do juhozápadnej oblasti Slovenska bol zistený v Tlmačoch⁷⁰ a v Mužle.⁷¹ M. Šolle⁷² a J. Eisner⁷³ zisťujú tiež zásah tejto kultúry do vývoja juhozápadného Slovenska. M. Novotná uvádza v súvislosti s výskumom žiarového pohrebiska v Mužle, okres Štúrovo, z ktorého materiál radí k podolskej kultúre, že táto keramika na juhozápadnom Slovensku je cudzorodým prvkom, usunutým do domáceho halštatského vývoja.⁷⁴ J. Eisner naproti tomu chotínsku keramiku, ktorú poznal z pamiatok uložených v Podunajskom múzeu v Komárne, zaraduje len ako pravdepodobne pribuznú s podolskou kultúrou.⁷⁵ M. Dušek uvádza pamiatky z Chotína, okres Hurbanovo, už ako halštatskú keramiku chotínskeho okruhu, keďže toto pohrebisko so svojím inventárom i pri zdanlivých podobnostach s podolskou kultúrou vykazuje predsa rozdiely v celkovom bohatom inventári keramickom i bronzovom.⁷⁶ Uvedené označenie halštatskej keramiky juhozápadného Slovenska uvádzajú najnovšie aj iní bádatelia.⁷⁷ Na juhozápadnom Slovensku sú

zatiaľ známe nasledovné lokality halštatskej kultúry chotínskej skupiny: Chotín,⁷⁸ Hurbanovo⁷⁹, Niitra,⁸⁰ Tupá,⁸¹ okres Šahy, Mužla,⁸² okres Štúrovo, Nové Mesto nad Váhom,⁸³ a Tlmače,^{83a} okres Levice.

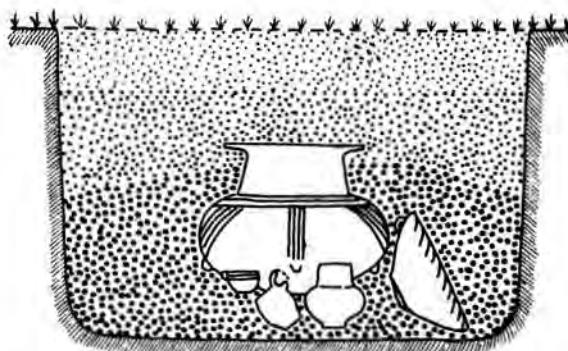
Dôležité postavenie popolnicového pohrebiska z doby halštatskej v Chočíne, okres Hurbanovo, vyzdvihuje už okrem bohatosti keramického a bronzového inventára i tá okolnosť, že toto pohrebisko mohlo mať okolo 1000 hrobov.⁸⁴ Doteraz systematicky bolo preskúmaných 116 hrobov, pričom vo výskume sa ešte pokračuje. Na doteraz prebádanej ploche bola odkrytá časť sídliska z doby laténskej⁸⁵ ako i časť stredovekej slovanskej osady z 12. storočia, takže na prebádanej ploche mohlo byť zničených ca 60 hrobov.

Chotínske popolnicové pohrebisko doby halštatskej, na nálezisku označovanom ako Chotín II, rozkladá sa na hore zvanom Šašüllő a Šimítóš, a to čiastočne na miernom svahu a zväčša na rovnom teréne. Hroby v miestach prudkého stúpania svahu miernu. Na svahu, zvanom Šašüllő, prišli v rokoch 1913–1914 pri príprave pôdy pod vinice na popolnicové hroby, z ktorých materiál bol čiastočne uložený do Podunajského múzea v Komárne a niekoľko kusov v zbierkach gymnázia v Spišskej Novej Vsí. Z uvedeného miesta pochádza bronzový nôž, nachádzajúci sa v Podunajskom múzeu v Komárne (inv. č. 1-466, obr. 13: 24).⁸⁶ Z Chotína uvádza K. Willvonseder⁸⁷ bronzový opasok, ktorý radí k najkrajším pamiatkam tohto druhu. Datuje ho do strednej doby bronzovej, prirovnávajúc ho k podobným nálezom z Csabrendetu a Szentesu. Pri datovaní sa odvoláva na ostatné nálezy z Chotína. O aké pamiatky však ide, neuvádza. Inventárny denník Národného múzea v Budapešti za roky 1913–1920, kam sa uvedené pamiatky z Chotína dostali, bol za vojny zničený. Zachoval sa však denník záznamov, kde je poznamenané, že z Chotína pochádza opasok z doby bronzovej (zlomený na 3 kusy), 6 kusov závesov, 1 kus bronzovej špirály, prsteň, časť polmesiacového závesu, zlomky nášiviek a jedna hlinená nádobka (NM-Budapest -č.127/1913).⁸⁸ Uvedené pamiatky môžu však pochádzať z inej lokality z Chotína, a to z popolnicového pohrebiska severopanónskej (veszprémskej) kultúry^{88a}, ktoré sa nachádza v terajšom cintoríne ev. ref. cirkevi (lokalita Chotín III), odkiaľ boli zachránené pamiatky z dvoch hrobov (popolnica a 3 bronzové náramky), ktoré toto pohrebisko datujú do BB1–BB2.

Ako bolo už spomenuté, výskum r. 1953 bol len zistovacieho charakteru, šlo len o zistenie pohre-

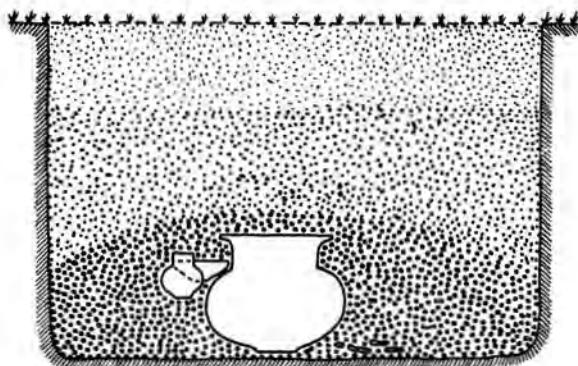
biska, ako aj o zistenie približnej plochy pohrebiska. Výskum r. 1954 a 1955 bol na roli Štefana Markaca medzi vinicami na hore Šašüllő a oproti na roliach nachádzajúcich sa na hore Šimítóš (na mape pohrebiska úsek 116–141,40 m), ďalej na roli D. Ranču v úseku 232,40–258 m na hore Šašüllő a na roli L. Gášpára tiež na hore Šašüllő v úseku 278–288 m systematický, ale na roli Šimítóš v úseku od 0 m do 116 m (podľa plánu pohrebiska) len záchranný, aby sa predišlo ničeniu hrobov orbu. Pri záchrannom výskume bol využitý poznatok, že určitá časť hrobov na tomto pohrebisku bola pravidelne rozmiestená. Tam, kde sa javí táto pravidelnosť rozmiestenia určitých hrobov, hrobové jamy boli vyhlbené na čiare, ktorá bola vedená od S k J, jedna od druhej približne na 9 m vzdialenosť. Tieto súbežné čiary boli prefaté čiarami, ktoré boli vedené od V k Z. Na priesčniciah týchto čiar boli vyhlbené hrobové jamy. Odchýlky mohli byť zapričinené pochovávaním v rozdielnych čiastkach roku, inokedy odchýlnym stanovením stredu hrobovej jamy. *Hrobové jamy museli byť v čase pochovávania na tomto pohrebisku zreteľne označované, a to pravdepodobne navršovaním malých násypov z okolitej zeme.* Násypy postupne mizli, pravdepodobne už v 1. storočí pr. n. l. nejestvovali, keďže na hore Šašüllő, na roli D. Ranču (pozri plán pohrebiska) bolo odkryté sídlisko z doby laténskej, ktoré popolnicové pohrebisko narušilo. Na roli Šimítóš, kde bol urobený systematický výskum, boli odkryté slovanské chaty z 12. storočia. Podobne i na roli Š. Markaca medzi vinicami. Pravidelné rozmiestenie hrobov, ako bolo už naznačené, javí sa u čiastky hrobov na systematicky preskúmanej ploche. Je však narušené hrobmi, ktoré sa vymykajú z tejto orientácie hrobov a nachádzajú sa mimo čiary S–J a V–Z, tvoriac skupiny okolo hrobov rozmiestených spominaným spôsobom. Azda ide o hroby rodové alebo hroby z neskorších dôb. Podobná situácia môže byť i na ploche, kde pred zničením boli vyzdvihnuté len hroby pravidelne rozmiestené.

Hrobové jamy boli pri povrchu dvojakého tvaru: oválne a okrúhle, pričom oválne smerovali svojou dlhšou osou od severu k juhu. Priemer hrobových jám bol 60–100 cm, hĺbka 30–100 cm. Hrobové jamy boli viditeľné pod 20 cm hrubou čierohnedou humusovitou vrstvou, ak hrobové jamy boli vyhlbené do piesčitej vrstvy. Takéto hroby nachádzali sa len na hore Šimítóš vedľa polnej cesty v úseku od 0 m do 40/50 m. Ostatné hrobové jamy boli slabo viditeľné, pretože humusovitá zem

Obr. 1. Chotín II. Prierez hrobu 114/55.

sťažovala, čiastočne i znemožňovala presné zistenie obrysov hrobovej jamy. Tvar hrobovej jamy bol podľa výsledkov doterajšieho výskumu valcovitý, pričom dno hrobovej jamy bolo mierne zaoblené. Keramické pamiatky, ak boli celé, boli uložené bud vedľa seba na dne hrobovej jamy, niekedy aj 5–6 kusov, alebo okolo popolnice boli umiestené ostatné nádoby (obr. 1 : 1). Boli však odkryté i hroby, kde niektoré nádoby boli odo dna hrobovej jamy vyššie položené (napr. hr. 109, obr. 2 : 1), ale tesne pri ústrednej nádobe, amfore alebo popolnici. V takom prípade hrobová jama musela byť už čiastočne zasypaná a vyššie položená nádoba bola ako milodar až potom vložená do hrobovej jamy vyššie položené (napr. hrob 109, obr. 2 : 1), boli vyššie položené, pri zasypávaní hrobovej jamy sa naklonili. Boli zistené i prípady, že do niektornej popolnice boli vkladané menšie nádobky (napr. hrob č. 2, obr. 3 : 1). Niekedy popolnica bola prikrytá misou (napr. hrob 46, obr. 4 : 1) alebo črepmi hrncovitej nádoby (napr. hrob 59, obr. 4 : 2). Zvyk vkladať do hrobov ako milodar nádoby už pri zasypávaní hrobovej jamy sa udržal i na skýtsko-halštatskom birituálnom pohrebisku v Chotíne tak v žiarových, ako i v kostrových hroboch (napr. hroby č. 2, 37, 112). Podobný spôsob

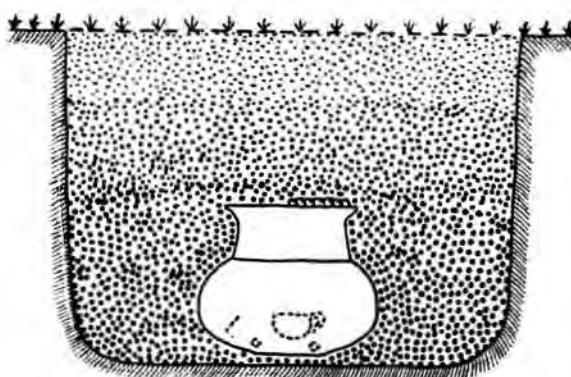

Obr. 2. Chotín II. Prierez hrobu 109/55.

ukladania milodarov zistil i M. Párducz na skýtsko-halštatskom pohrebisku v Szentes-Vekerzugu⁸⁹ v kostrových hroboch, okrem tých, kde kostra bola v skŕcenej polohe.

V zásype celej hrobovej jamy zrejme sa odrážali vrstvy čiernosivé, miestami premiešané drobnými kúskami dreveného uhlia, čo jasne ukazuje na okolnosť, že na zásyp hrobovej jamy bola použitá vrstva z hranice, teda z vlastného žiaroviska. Podobný spôsob bol zistený i na blízkom skýtsko-halštatskom birituálnom pohrebisku v Chotíne, na nálezisku Chotín I.⁹⁰ Drobné kosti boli ukladané buď do popolnice, alebo zriedka i do iných nádob (amfory, misy), alebo na jednej hromade vedľa nádoby na dne hrobovej jamy. V troch prípadoch boli rozsypané kosti na dne celej hrobovej jamy (hroby č. 37, 98, 112). Uvedený spôsob ukladania kostí bol zase pozorovaný tak v Chotíne⁹¹ ako v Szentes-Vekerzugu na skýtsko-halštatských pohrebiskách.⁹² Z ďalšieho opisu pohrebného rítu bude zrejmé, že pohrebný spôsob v dobe halštatskej na popolnicových pohrebiskach sa v Karpat斯kej kotline, ale i severne nad Karpatmi⁹³ ako aj na západ od Karpát, v mnohých spôsoboch zniveliu. Nejednotnosť na tomto rozsiahлом území sa javí čiastočne vo tvare hrobovej jamy, čo môže byť zapríčinené buď rozdielnosťou zeme alebo ročného obdobia, v oboch prípadoch sťažením podmienok vyhlbovania hrobovej jamy. Tým vznikajú niekedy hrobové jamy smerom ku dnu zúžené oproti tvarom valcovitým. V každom prípade, ak do hrobovej jamy bolo poukladaných niekoľko nádob vedľa seba a hrobová jama bola 70–100 cm hlboká, i keď tvar hrobovej jamy je nejasný, musíme predpokladať, že hrobová jama i pri dne bola široká, aby príslušníci, resp. príslušník pohrebných obradov mohol keramický materiál položiť na dno hrobovej jamy a potom mohol pristúpiť k zasypávaniu hrobovej jamy.

Na rozdiel od skýtsko-halštatských popolnic-

Obr. 3. Chotín II. Prierez hrobu 2/54.

vých hrobov v Chotíne na tomto pohrebisku v doteraz preskúmaných popolnicových hroboch bolo najdených pomerne málo kostí z mŕtveho spáleného žiarom, a aj tie boli veľmi drobné a po vyňatí z hrobovej jamy ľahko sa rozpadávali na drobnnejšie kúsky.

Pohrebný spôsob na popolnicovom pohrebisku chotínskej skupiny z doby halštatskej môžeme rozdeliť do nasledovných skupín:

I. Hroby jamkové s kúskami črepov rôznych tvarov keramického materiálu, pričom v hrobovej jame boli uložené na jednom mieste alebo rozložené v celej hrobovej jame drobné kosti z mŕtveho spáleného žiarom.

II. Hroby jamkové, ktorých dno bolo čiastočne vyložené kameňmi, pričom hrobová jama obsahovala len črepy z rôznych nádob a kostičky z mŕtveho, spáleného žiarom, ktoré boli uložené ako v prípade I na jednej hromade (obr. 5 : 1, 2).

III. Hroby popolnicové, ktoré boli vybavené celými amforami, miskami, popolnicami, črpákmi, šálkami alebo hrncovitými nádobami a črepmi. Kosti mŕtveho, spáleného žiarom, boli uložené v niektornej z uvedených nádob (obr. 6 : 1).

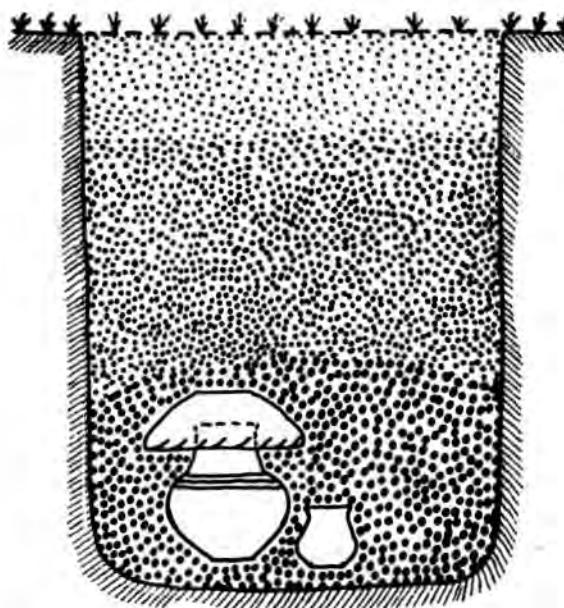
IV. Hroby popolnicové, vybavené celými nádobami ako v prípade III, ale kosti boli uložené okrem niektornej z nádob i vedľa alebo okolo nádoby (obr. 7 : 1).

V. Hroby jamkové, do ktorých už pri pohrebe boli kladené rozbité nádoby (pred vložením do hrobovej jamy úmyselne rozbité) a pri pohrebe rozložené v celej hrobovej jame. Kosti boli uložené na jednom mieste.

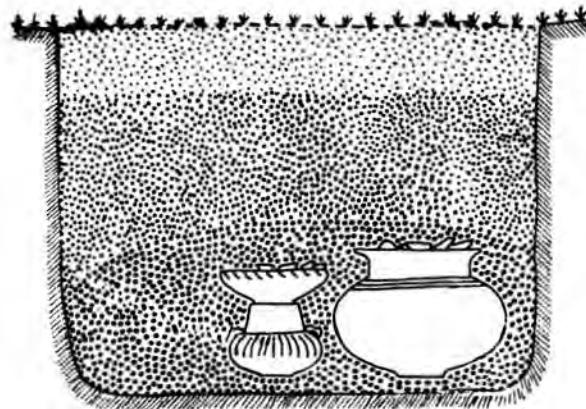
VI. Hroby symbolické, vybavené ako hroby typu I, III a V, ale v ktorých neboli uložené kosti žiarom spáleného mŕtveho.*

Skupina hrobov	I	II	III	IV	V	Spolu
Počet	44	4	46	10	12	116
%	37,93	4,45	39,65	8,62	10,35	100
Bronz	20		14	3	3	40
%	45,44		30,44	30	25	34,49
Železo	1					1
%	2,28					0,86
Sklo	1				1	2
%	2,28				8,33	1,71
Bez kovo-vých pamiatok	22	4	32	7	8	73
%	50	100	69,56	70	66,67	62,94
Bez kostí	24		10	1	3	38
%	54,54		21,74	10	25	32,76

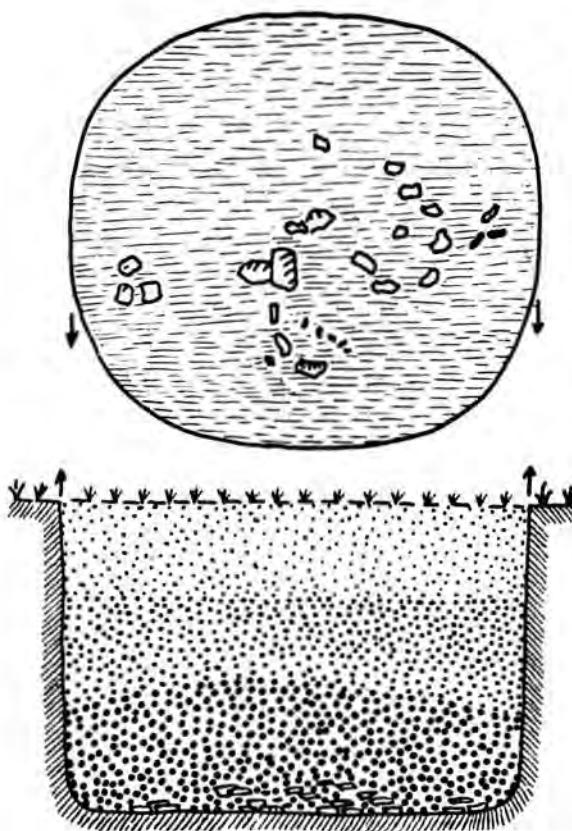
Hroby I. skupiny (44 hrobov — 37,93%) boli vybavené len črepmi rôznych tvarov z keramického materiálu (amfory, misy, šálky), často aj kúskami hrncovitých hrubostenných nádob zvisle ryhovaných alebo zdobených pod ústím jamkami. Pri

Obr. 4. Chotín II. Prierez hrobu 46/55.

Obr. 4a. Chotín II. Pôdorys a prierez hrobu 59/55.

Obr. 5. Chotín II. Prierez hrobu 88/55.

tomto spôsobe pochovávania možno predpokladať, že by azda šlo o sociálne chudobnejšieho člena kmeňa, ktorému pri pohrebe boli do hrobu dávané ako milodary len čiastky nádob. Ak si však všimneme milodary nájdené v tejto skupine hrobov, zistíme, že zo 44 hrobov I. skupiny v 20 hroboch, t. j. 45,44%, boli ako milodary bronzové pamiatky, v jednom prípade spolu s bronzovými pamiatkami železný nožík (jediný železný predmet nájdený zo 116 preskúmaných hrobov) a aj sklená perla prstencového tvaru (obr. 9 : 11, č. 3 : 4). Tým padá už označená domnienna, že by v týchto hroboch išlo o chudobnejších príslušníkov kmeňa. Nemôžeme pripustiť ani možnosť, že by hroby tejto skupiny boli bývali vykradnuté, pretože porušovanie hrobov nebolo zistené a % bronzových pamiatok bolo v týchto hroboch najväčšie. Analogický pohrebny spôsob bol zistený aj v Košici na pohrebisku z mladšej doby bronzovej,⁹⁵ na skýtsko-halštatskom birituálnom pohrebišti v Chotíne I.,⁹⁶ ďalej na pohrebisku v Szentes-Vekerzugu,⁹⁷ na lužickom žiarovom pohrebisku v Malej Bielej⁹⁸ i v Poľsku.⁹⁹

Hroby II. skupiny (4 hroby — 3,45%) sú obdobné čo do vybavenia keramickým materiálom ako hroby I. skupiny, lišia sa však tým, že na dne

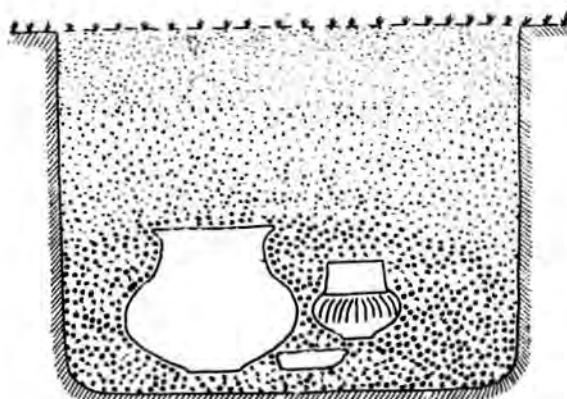
hrobovej jamy boli poukladané kamene, pri okraji a čiastočne i v strede, pričom kosti boli uložené na jednom mieste, a to v strede, alebo v sv časti hrobovej jamy.

Hrobov III. skupiny bolo najviac. Bolo ich 46, t. j. 39,65% z celkového počtu preskúmaných hrobov. Do týchto hrobových jám boli kladené celé nádoby, niekedy aj s črepmi ako milodarmi. Keramický materiál bol ukladaný na dne hrobovej jamy v jednej rovine alebo niekedy i vyššie odo dna hrobovej jamy (napr. hrob č. 109, obr. 2: 1). V niektorých hroboch bola popolnica alebo amfora prikrytá črepmi hrncovitej nádoby (napr. hrob č. 59), inde do popolnice bola položená menšia nádobka (napr. hrob č. 2, obr. 3 : 1). Niekedy popolnica bola prikrytá inou nádobkou ako napr. v hroboch č. 46 a 59. V hroboch tohto druhu boli však ukladané nádoby i tak, že okolo ústrednej nádoby, ktorá slúžila za popolnicu (bola ľhou buď popolnica, niekedy aj amfora alebo i misa), boli umiestnené ostatné nádoby, ako čaše, misy, atd. Kosti a bronzové pamiatky boli uložené na dne nádoby, ktorá slúžila za popolnicu. V tejto skupine bolo však 10 hrobov, kde neboli kosti, takže patria k symbolickým hrobom VI. skupiny.

Hrobov IV. skupiny bolo 10, t. j. 8,62% z celkového počtu 116 hrobov. Tieto hroby boli vybavené podobným spôsobom ako hroby predchádzajúcej skupiny č. III. Lišili sa však uložením kostí, keďže kosti boli uložené vedľa ústredne položenej nádoby na jednej hromade. Aj v tejto skupine hrobov sa vyskytol 1 hrob, v ktorom neboli uložené kosti.

Hroby V. skupiny, ktorých bolo 12, t. j. z celkového počtu dosiaľ preskúmaných hrobov 10,35%, sú také hroby, do ktorých boli pri pohrebe ukladané jednak nádoby pred alebo počas pohrebu úmyselne rozbité spolu s črepmi rôznych nádob, ako pri ostatných skupinách hrobov. O podobných hroboch na území Poľska piše Z. Z a k r z e w s k i (pozri poznámku 93). V M. Bielej, ako uvádza J. A d a m c z y k o v á, boli sice odkryté hroby s inventárom úplne zničeným, ale J. A d a m c z y k o v á nepriradila tieto hroby k zvláštnemu druhu hrobov (poznámka 94). Pravdepodobne však šlo o hroby podobné V. skupine chotínskych hrobov. Kosti tejto skupiny hrobov boli uložené na jednom mieste, a to na dne hrobovej jamy. Z počtu 12 hrobov uvedenej skupiny 2 hroby boli bez kostí.

Hrobov VI. skupiny bolo 38 z celkového počtu 116 hrobov. Tento počet však sa delí medzi ostatné skupiny hrobov svojím inventárom milodarov,

Obr. 6. Chotín II. Prierez hrobu 61/55.

tvoriac zvláštny pohrebný spôsob ostatných skupín hrobov. V týchto hroboch neboli uložené kosti a preto boli pomenované symbolickými, napokolko mohli patrili takým príslušníkom kmeňa, ktorí zahynuli niekde na vzdialenejšom mieste od osady a jeho telo nenašli ani nespôlčili. S podobným zjavom sa stretávame v dobe skýtsko-halštatskej v Chotíne¹⁰⁰ a i na pohrebišti v Szentes-Vekerzugu.¹⁰¹ Podobný spôsob bol zistený i v Malej Bielej,¹⁰² kde však nie je považovaný za zvláštny spôsob pohrebný. Že však ide o zvláštny druh pochovávania, dokazuje i tu opisovaný spôsob pohrebný na popolnicovom pohrebisku z doby halštatskej chotínskej skupiny na nálezisku Chotín II aj na skýtsko-halštatskom pohrebisku Chotín I, i súhlasné pozorovanie na pohrebisku v Szentes-Vekerzugu. Všetko teda na halštatských pohrebiskách.

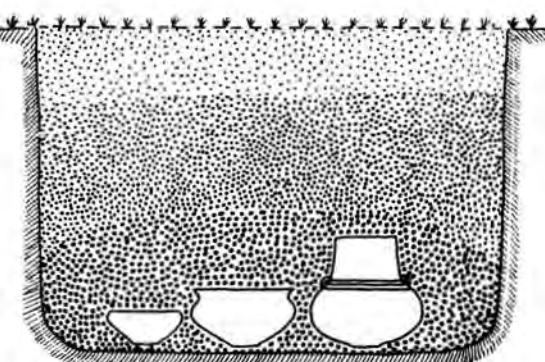
Bronzové pamiatky boli uložené buď v popolniciach alebo vedľa na dne hrobovej jamy spolu s kostičkami. Nápadne veľký počet hrobov s bronзовými pamiatkami získava chotínskemu pohrebisku výnimavočné postavenie medzi ostatnými súdobými halštatskými pohrebiskami, kde bronzových pamiatok býva málo. Azda toto zvádzalo pri podolskej kultúre k domnenke, že jej nositelia šli do brnenskej oblasti za kovmi, ba zvádzalo i k schematicizovaniu podolskej kultúry podobných pohrebisk.¹⁰³

Keramický materiál z preskúmaných 116 hrobov a keramický materiál z tohto pohrebiska, ktorý sa nachádza v Podunajskom múzeu v Komárne, získaný pri príprave pôdy k vysádzaniu vinic na hore Šašüllő začiatkom tohto storočia, vykazuje dvojaký druh materiálu. Jedna časť keramického materiálu, najmä amfory, misy, čaše a črpáky je vyrobená z dobre vyplavenej hliny. Druhá časť keramického materiálu bola vyrobená z hliny, ktorá obsahuje drobné zrnká štrku. Keramický materiál

býva zväčša potiahnutý jemnou hnedou tmavohnedou hlinkou, a to zvyčajne amfory, čaše, misy a črpáky, menej popolnice. Keramický materiál býva zdobený širokými, zriedkavejšie úzkymi žliabkami. Žliabky sú vbrázdené do povlaku keramického materiálu, zriedkavejšie do vlastného materiálu nádoby. Opisaná technika výzdoby v povlaku nádob bola používaná na území Slovenska už v ranej dobe bronzovej v pilinskej kultúre,¹⁰⁴ i na žliabkovej keramike juhozápadného Slovenska.¹⁰⁵ Je však aj typickým znakom knovízskej kultúry.¹⁰⁶ Zvislé žliabkovanie sa však používa ako výzdobný prvok u najmladšieho stupňa lužickej keramiky na Morave.¹⁰⁷ U chotínskej keramiky v H-B, podobne ako u välskej v Maďarsku,¹⁰⁸ u daljskej v Juhoslavii¹⁰⁹, stillfriedskej v D. Rakúsku¹¹⁰ a podolskej na južnej Morave,¹¹¹ je typickým i zvisle široké, ale najmä šikmé a vlnovkovité široké žliabkovanie. Povlak z keramického materiálu často sa odlúpil a preto niektoré kusy vykazujú rôznofarebnosť, hlavne hnedotehlovú farbu. Ináč farba väčšiny keramického materiálu je tmavohnedá. *Keramický materiál zo získaných pamiatok môžeme rozdeliť podľa tvarov do niženeuvedených základných skupin*, ktoré vykazujú v podrobnom vyhotovení menšie odchýlky, ale v hlavných rysoch pridržiavajú sa vždy svojej základnej predlohy. Zmeny vo vyhotovení sú výsledkom vývoja halštatskej keramiky chotínskej skupiny. Uvedené rozdelenie zásadne súhlasí s rozdelením chotínskeho halštatského materiálu, ktorý bol uverejený v Archeologických rozhľadoch r. 1954 s menšími doplnkami, ktoré bolo treba urobiť po získaní novšieho materiálu.¹¹²

Keramický materiál vykazuje tieto tvary: misy, šálky, črpáky, amfory a vázy, popolnice, džbány, hrncovité, zoomorfne a kultové nádoby.

I. Misy majú pologulatú alebo kužeľovitú dolnú časť. Dno býva rovné, vŕtačené alebo mierne vy-

Obr. 7. Chotín II. Prierez hrobu 40/54.

výšené. Ústie býva stiahnuté alebo rovné, pričom okraj je hladký alebo zdobený širokými šikmými alebo vlnovkovitými žliabkami. Niektoré misy majú malé ucho a mávajú ústie mierne vytiahnuté do lalokov.

II. Šálky sú pologuľaté i kužeľovité. Dno býva rovné i vtlačené. Ucho je umiestené pod ústím. Ústie niektorých šálok je na jednom mieste mierne vyvýšené a vtedy pod vyvýšením býva ucho a pod ústím je okružnými žliabkami zdobené.

III. Črpáky sú pologuľaté a kužeľovité. Ucho prečnieva nad ústie a je pripojené na okraji ústia a pripojené na telo črpáka. Dno je rovné, niekedy vyvýšené i guľaté.

IV. Amfory a vázy majú dolnú časť baňatú a hrdlo valcovité alebo kónicky prehnuté. Amfory sú dvojuché i jednouché. Vázy uchá nemajú. Uchá na amforách sú umiestené zväčša na rozhraní hrdla a vydutia, niekedy len na hrdle. Bolo zistené, že tieto uchá boli v niektorých prípadoch po vymodelovaní amfory vložené do dvoch dierok urobených na hrdle a vydutí, potom zahladené a natreť hnedou hlinkou. Ináč boli pripravované len na telo amfory bez upotreby spomínaných dierok. Dno amfor je rovné, ale opatrené niekedy charakteristickou dutou kónickou nôžkou. Vydotie amfory býva zdobené zvislými širokými žliabkami alebo je hladké. Vydotie býva však zriedkavo zdobené zväzkami trojuholníkovitých žliabkov, hviezdic a zväzkami vlnoviek. Hrdlo od vydotia býva i výrazne oddelené okružnými vláskovitými žliabkami. Táto výzdoba sa objavuje i pod ústím amfory. Vázy sú tvarove podobného vyhotovenia ako amfory, sú však bez úch.

V. Popolnice (urny) majú dolnú časť baňatú, hrdlo valcovité alebo kónicky prehnuté, ústie je lievikovite vyhnuté alebo široko golierovito vyhnuté. Dno je rovné alebo mierne vyvýšené. Hrdlo od baňatej čiastky je podobne ako u amfor oddelené niekedy okružným žliabkom. Okrem popolnic s baňatou dolnou čiastkou sú i popolnice dvojkónické, pričom dolná časť je menšia.

VI. Džbány sú dvojkužeľovité i baňaté. Ucho je pripojené na okraj ústia a pripojené na rozhranie hrdla a vydotia. Telo džbánov bolo hladké alebo zdobené zvislými žliabkami a jamkami. Džbánky bývajú i dvojité.

VII. Hrncovité nádoby sú bezuché alebo dvojuché. Niektoré bývajú zdobené na najväčšom vydotí 4 lalokovitými výčnelkami.

VIII. Zoomorfné a kultové nádoby sú v rôznom vyhotovení (amforovitá nádoba s držadlom podobným jelenej hlave, guľovitá nádoba s jednou

výlevkou priečne žliabkami zdobená, nádobka tvaru topánky s uchom, hlinené kolieska).

Okrem bohatého keramického materiálu, nájdeného v Chotíne na halštatskom pohrebisku chotínskej skupiny, získaný bol i bohatý bronzový materiál a v jednom prípade i železný a aj sklené perly. Tieto pamiatky boli uložené vždy s kostičkami bud v jednej z nádob alebo vedľa nádoby. Bronzové pamiatky sú žiarom veľmi zdeformované, nachádzajú sa len kusovite a preto ľahko bezpečne určiť pôvodnú funkciu nájdeného predmetu. Zo 116 preskúmaných hrobov v 40 boli nájdené bronzové pamiatky, v jednom prípade železný nožik a v dvoch sklené perly. Uvedená okolnosť jasne ukazuje dôležité postavenie skúmaného pohrebiska v Podunajskej oblasti Slovenska, lebo svedčí o koncentráciu ľudu, ktorý, ako v ďalšom vysvitne, tvoril charakteristické svojské tvary keramického materiálu v rámci stredoeurópskej halštatskej kultúry, ale súčasne bol v obchodnom i kultúrnom styku s inými oblasťami. Získaný bronzový inventár môžeme roztriediť na predmety ozdobné, domácej potreby a zbrane. Medzi predmety, slúžiaci k ozdobným cielom, radíme ihlice, náramky, nášivky, gombíky, nákrčné kruhy a prstene. Predmety domácej potreby sú z tohto inventára len nože rôznych tvarov a jednodielna britva. Zo zbrani našla sa jedna bronzová kopja listovitého tvaru.

Tvary mis vykazujú rôzne variácie a tým aj rôzny stupeň vývoja. K najstarším tvarom mis môžeme priradiť misy kónického tvaru s ústím vytiahnutým do 4 výčnelkov — lalokov, ktoré na južnom Slovensku majú starú tradíciu už z doby bronzovej, a to v severopanónskej (veszprémskej) a i v dunajskej mohylovej kultúre. Tieto tvary vyskytli sa v Chotíne a aj v Hurbanove (tab. XV : 6, XXXIV : 1). Podobná misa bola nájdená aj v halštatskej mohyle v Čake.¹¹³ V ďalšej fáze vývoja vyskytujú sa misy pologuľatého tvaru s rozvetveným ústím a rovným alebo mierne vyvýšeným dnom (tab. I : 4, II : 5), ktoré sa nachádzajú v keramike východohalštatského okruhu v H—A. Tento tvar sa vyskytuje aj v Chotíne s dvojkónickou popolnicou (tab. XVIII : 6, XVI : 1), takže i tu západá do obdobia H—A. K tejto skupine mis, hľásiacich sa do mladšieho stupňa H—A, môžeme priradiť i misy kónického tvaru s nízkym valcovitým hrdlom, s jedným i dvoma uchami, (tab. V : 4, XXVII : 3) s ústím vyhnutým, rovným, mierne vyvýšeným dnom. Sú to tvary vyskytujúce sa už aj v pilinskej kultúre,¹¹⁴ aj v D. Rakúsku, datované do H—A. Chotínske misy tohto tvaru vykazujú

rôzne variácie. Sú mladšie a hlásia sa skôr do prechodu z H—A do H—B. Vyskytuje sa i misa na dutej nôžke (tab. XVIII: 4). Na vydutí je zaoblená. Uvedené tvary mis vyskytujú sa v halštatskej oblasti južnej Európy, ale tvarove sú jednoduchšie, takže nemožno s určitosťou tvrdiť, že by tunajšia oblasť cez západné Maďarsko a D. Rakúsko bola v spojení s touto oblasťou.¹¹⁵ Niektoré misy tohto obdobia sú opatrené pod ústím výčnelkom, ktoré v D. Rakúsku patria do skupiny Baierdorf-Velatice.¹¹⁶ V Chotíne sa tieto výčnelky objavujú na misách so žliabkovaným ústím až v H—B, s možnosťou výskytu v H—A. V ďalšom vývoji ústie mis sa postupne zahýňa. Tieto tvary sa vyskytujú v D. Rakúsku vo Viedni XI-Mühlauer-gasse¹¹⁷, v Grosshoflein¹¹⁸ a kladieme ich do skupiny Baierdorf-Velatice, a v západnom Maďarsku.¹¹⁹

V H—B vystupujú tvary mis, ktoré sú i napäť kónického tvaru, ústie býva zahnuté, ale zdobené charakteristickým vlnovitým žliabkovaním (tab. IV, 5, 6, XIV, 6, XXII, 4, 5). Tento tvar mis je charakteristický pre širokú oblasť stredného Dunaja, lebo vyskytuje sa na Slovensku v Mužle¹²⁰ a v Chotíne, i na Morave v skupine podolskej,¹²¹ v Maďarsku v skupine váliskej,¹²² podobne v still-friedskej kultúre v D. Rakúsku.¹²³ Uvedený tvar, ako vidíme, je iným sprievodným materiálom na tomto území datovaný do H—B s pravdepodobným výskytom koncom stupňa H—A. Tento tvar mis s podobnou výzdobou nachádza sa i v Juhoslavii na lokalite Dalj, žliabkovanie však na ústí je veľmi hlboké.¹²⁴ Žliabkovanie ústia mis na už opisanom území je jemnejšieho vyhotovenia. Misa s takouto výzdobou je i zo skýtsko-halštatského pohrebiska zo Szentes-Vekerzugu.^{124a} Niektoré misy majú pod ústím malé ucho (tab. XX, 1, 3, XXII, 1). Podobné misy s uchom boli nájdené napríklad v Szentendre a Békásmegyeri v Maďarsku,¹²⁵ na Morave¹²⁶ a aj v D. Rakúsku.¹²⁷ Misy, patriace do tejto doby, v mladšej fáze okrem žliabkovaného ústia majú ústie i hranato profilované (tab. IV, 2, XII, 3). Tento tvar sa vyskytol aj na území Moravy¹²⁸ v podolskej kultúre. Misy obdobia H—A, i H—B majú pod ústím niekedy aj lalokovitý výčnelok (tab. IV, 2), niekedy i viac výčnelkov.¹²⁹

Misy z doby rozkvetu uvedenej halštatskej kultúry, a to H—B, bývajú často zdobené buď na vnútornnej strane (tab. XXII, 2, obr. č. 8: 2),¹³⁰ alebo na spodnej časti (obr. č. 8: 5).¹³¹ Misa z hrobu 114—55—2 (obr. č. 8: 2) je kónického tvaru. Ústie je stiahnuté a zdobené vlnovkovitými

žliabkami. Dno je rovné. Vnútorná strana a dno je zdobené trama rytými okružnými žliabkami. Plocha medzi týmito žliabkami je zdobená zväzkom dvojitych žliabkov, tvoriacich kríž. Ostatná vnútorná časť misy je zdobená sedemcípou hviezdicou, ktorá je vytvorená zväzkom troch rytých žliabkov. Vonkajší povrch misy je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Podobný výzdobný motiv s použitím osemcipej hviezdice bol na dolnej časti amfory z Mužly.¹³²

Ďalšia misa z hrobu 113—55—3 kónického tvaru s ústím stiahnutým a mierne prehnutým dnom je zdobená na vonkajšej strane rytou výzdobou zhrozenou päťostrým rydlom. Horný okraj výzdoby predstavuje zväzok 5 okružných rytých žliabkov. Plocha medzi čiarou a okrajom dna je rozdelená motívom piatich zvislo rytých žliabkov, ku ktorým sú pripojené z každej strany tri zväzky päťžliabkových rytých čiar šikmo sa pripájajúcich na zvislú čiaru. Uvedená výzdoba ponáša sa na vetvu jedličky, ktorý motív bol použitý i na misi z Tlmáč (pozri poznámku 131). Jedličkovitý motív je z dvoch strán ohraničený rytou štyržliabkovou vlnovkou, ktorá je pripojená na okraj dna a okružnej rytnej výzdoby. Povrch misy je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (obr. 8: 5). Misy v stupni H—C zachovávajú v základe tvar kónický a pologuľatý, ústie však sa viac zahýňa, zachovávajúc tvar oblý. Jemná profilácia zo stupňa H—B sa však zaostruje. Tieto tvary mis sa udržujú na južnom Slovensku aj v H—D na skýtsko-halštatských pohrebiskách, čo môžeme sledovať aj na skýtsko-halštatských pohrebiskách szentes-vekerzugského okruhu.

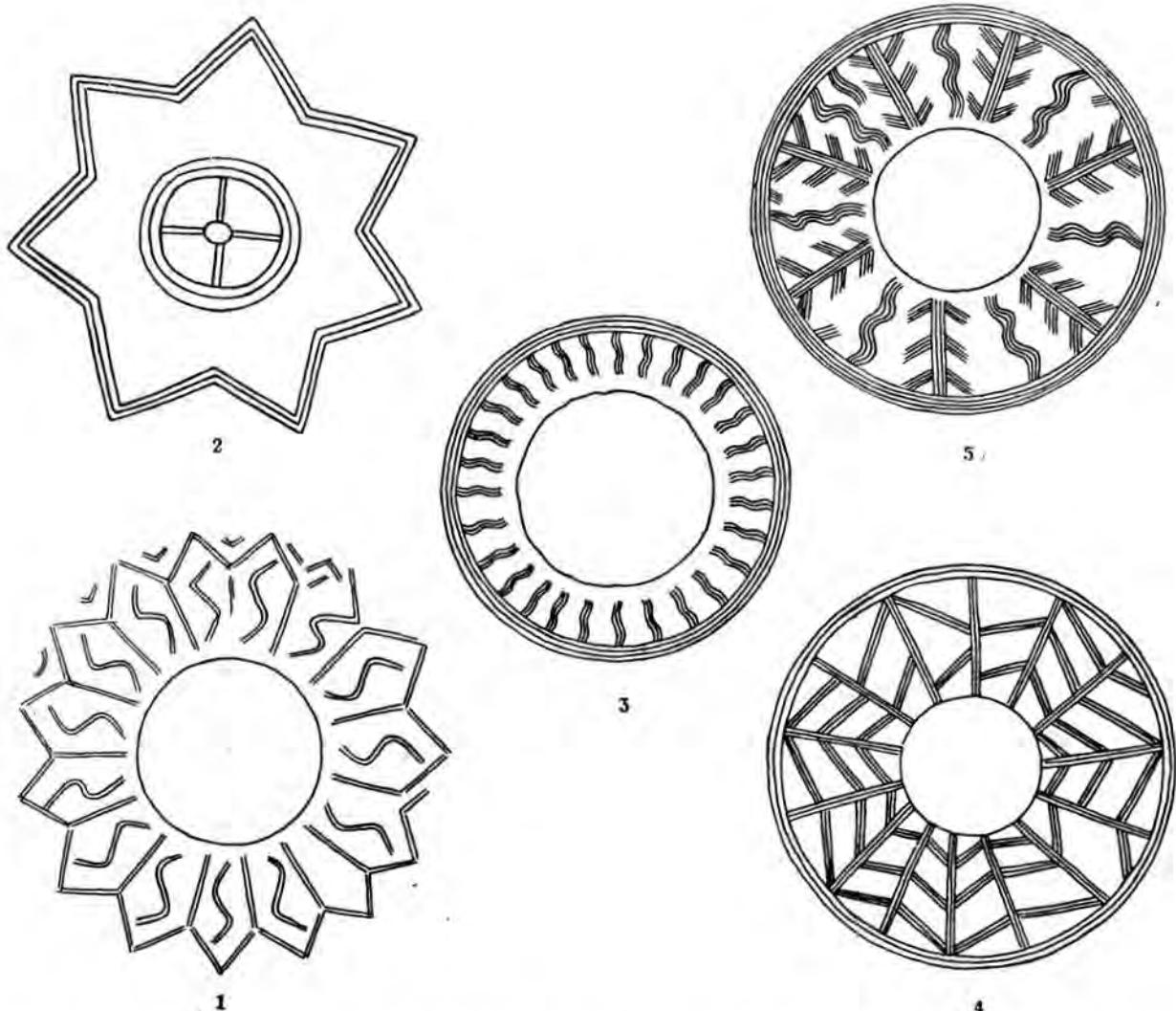
Do II. skupiny keramického materiálu z chotínskeho pohrebiska zaradujeme šálky, ktoré sú pologuľatého alebo kužeľovitého tvaru (tab. I: 4, XIII: 4, XVI: 6). Dno šállok býva rovné alebo vtlačené. Ucho je umiestené pod ústím, býva však veľmi malé, niektoré sú i bezuché. Povrch, ako u väčšiny keramického materiálu, je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Šálky kónického tvaru vyskytujú sa vo východohalštatskej keramike¹³³ a sú bežné v stupni H—A i H—B. V H—B šálky nadobúdajú tvar pologuľatý, pričom vyskytujú sa tvary, ktorých ústie nad uchom je vyvýšené. Takéto šálky sú pod ústím zvyčajne zdobené zväzkami okružných žliabkov (tab. XII: 6). Tento tvar vyskytuje sa aj v Hurbanove (tab. XXIV: 5), v podolskej skupine na Morave¹³⁴, v severozápadnom Maďarsku.¹³⁵ Šálky pologuľatého tvaru sú bežné v H—B i v severozápadnom Maďarsku, D. Rakúsku i na južnej Morave, i na lokalite Dalj v Ju-

hoslávii.¹³⁶ Šálka pologulatého tvaru (tab. III : 5) s ústím golierovito vyhrnutým a dnom rovným je zdobená na vonkajšej strane plastickými výčnelkami a jamkami. Okraj ústia je zosilnený a zdobený zvislými žliabkami. Pod ústím strieda sa motív vlnoviek a jamky, pod ktorými je okružný pásik. Pod týmto pásikom je na výzdobu použitá skupina výčnelkov. Pod ústím sa nachádza malý výčnelok. Farba šálky je tehlovohnedá. Šálka svojou výzdobou hlási sa do okruhu kalenderberškej (*Gemeinlebarn-Statzendorf*) kultúry, ktorá patrí do stupňa H-C, s možnosťou výskytu už koncom stupňa H-B. Podobným štýlom bola zhodovená aj ďalšia šálka. Nájdené boli z nej však len črepy (tab. XXIV : 5).

Do III. skupiny keramického materiálu patria črpáky, ktoré sa tvarove ponášajú na šálky, pretože sú pologulatého i kuželovitého tvaru, ucho však prečnieva nad okraj ústia a je pripevnené naň a na telo črpáka. K starnej fáze tvarov črpákov patria tie, ktorých hrdlo je valcovité a ústie golierovito vyhnuté. Uchá týchto črpákov sú zvisle profilované (tab. XI : 6, XVI : 3, 4, 5, XVIII : 1, XXII : 7, XXXIV : 6) a dno je mierne vyvýšené. Tieto tvary črpákov môžeme zisťovať už v pilinskej kultúre,¹³⁷ sú i z halštatskej mohyly v Čake,¹³⁸ ktorá sa pokladá za prejav domácej zložky kultúrne spriaznenej s velatickou skupinou.¹³⁹ V Chotíne tento tvar vykazuje rôzne obmeny (VI : 3, XI : 6, XVI : 3, 4, 5, XVIII : 1). Hlavnými rysmi však pripomína moravskú velatickú kultúru, neuverejnené nálezy zo severozápadného Maďarska,¹⁴⁰ ako aj baierdorfskú skupinu v D. Rakúsku.¹⁴¹ I pri územnom rozšírení tohto tvaru črpákov bafať v H-A na území južnej Moravy, D. Rakúska, severozápadného Maďarska a juhovýchodného Slovenska čo do základného tvaru jednoliatu kultúru, diferencovanú predchádzajúcim vývojom tej-ktorej oblasti, ako i kultúrnymi vplyvmi okolitých oblastí. R. Pittioni zahrňuje podobné nálezy z D. Rakúska do skupiny Baierdorf-Velatice, teda do stupňa H-A.¹⁴² Naproti tomu K. Will v on-se-de-er niektoré črpáky z Gross-Meiseldorfu dátuje do B-C,¹⁴³ O. Menghin do B-B¹⁴⁴ a G. Kyriele do B-D.¹⁴⁵ Fr. Berg dátuje časť týchto črpákov z hrobov z *Gemeinlebarnu*¹⁴⁶ i črpáky typu Velatice-Baierdorf a s t. zv. spindlersfelderskou sponou¹⁴⁷ do neskorej fázy mohylovej kultúry. Pripúšťa však datovanie medzi B-D a H-A. Črpáky typu Velatice-Baierdorf sú podľa neho pokračovaním foriem črpákov, ktoré sú známe z hrničarskej dielne Herzogenburgu, zaradené do B-C. Takto potom nálezy z Gross-Meiseldorfu za-

radujú do stupňa H-A. Napriek týmto rôznym zaradeniam uvedených foriem črpákov tie typy črpákov sú v poslednej dobe kladené do stupňa H-A ako pokračovanie predchádzajúceho vývoja na území D. Rakúska, čo zodpovedá i datovaniu podobných nálezov z južnej Moravy a Slovenska.¹⁴⁸ Do stupňa H-B patria na chotínskom popolnicovom pohrebisku tie tvary črpákov, ktoré sa ponášajú na šálky, teda sú pologulatého a kuželovitého tvaru, vydutie nie je profilované, dno častejšie je vtlačené a ucho pásikové, rovné, pripojené je na okraj ústia a na telo črpáka. Zásadne však prečnieva nad okraj ústia (tab. I : 6, V : 6, VI : 4, XIII : 2). I tieto tvary na uvádzanom území vystupujú v jednom čase, prekonávajú už menej zmien ako v H-A, bafať väčšiu jednotnosť vo tvaroch na celom území ako v severozápadnom Maďarsku,¹⁴⁹ v D. Rakúsku v skupine stillfriedskej,¹⁵⁰ na južnej Morave v skupine podolskej, tak i na Slovensku v skupine chotínskej.¹⁵¹

IV. skupinu keramického materiálu tvoria amfory, ktoré vykazujú podobne ako predchádzajúce skupiny rôzne variácie. Hrdlo amfor býva valcovité alebo kónický prehnuté. Dolná časť amfory je baňatá, dno je rovné alebo kónická dutá nôžka. Uchá sú umiestené na rozhraní hrdla a vydutia. Amfory sú zväčša natreté jemnou tmavohnedou hlinkou. Povrch amfor býva hladký i zdobený, a to zväčša na vydutí zvislými žliabkami. Ich výzdoba je charakteristická pre uvedenú keramiku. Táto výzdoba na lome a vydutí je sledovateľná na širokom území, ako napríklad v Čechách, v Sliezsku a na Morave, na rozhraní sliezskoplátenickej kultúry a podolskej skupiny,¹⁵² ktorá sprostredkovala šikmé žliabkovanie do oblasti plátenickej kultúry.¹⁵³ Šikmé i zvislé žliabkovanie sa objavuje i v oblasti D. Rakúska,¹⁵⁴ v Juhoslávii¹⁵⁵ ako aj na území severozápadného Maďarska,¹⁵⁶ kde sa uplatňuje šikmé žliabkovanie už na konci doby bronzovej,¹⁵⁷ podobne ako i na území južného Slovenska.¹⁵⁸ Do H-A patria tie amfory, ktorých hrdlo je valcovité alebo s náznakom slabého prehnutia, pričom ústie je rovné, podobne i dno a uchá sú nad rozhraním hrdla a vydutia (tab. XX : 7). Tiež podobná amfora s dnom vyvýšeným (tab. XVII : 1), ktorý tvar sa vyskytol s črpákmi (tab. XVI : 4, 5) i šálkou (tab. XVI : 6), hlásiacimi sa do stupňa H-A, a to na území D. Rakúska a južnej Moravy do kultúry velaticko-baierdorfskej. Amfory v ďalšej fáze vývoja ako v stupni H-B priberajú na seba výzdobu zvislého i šikmého žliabkovania, hrdlo sa kónický prehýňa, dno sa mierne zvyšuje a prechádza do kónickej dutej nôžky. Uchá sú

Obr. 8. Chotín II. 1. Rozvinutý ornament baňatej časti amfory z hrobu 115/55-3. 2. Vnútorná časť misky z hrobu 114/55-2. 3. Baňatá časť amfory z hrobu 113/55-1. 4. Baňatá časť amfory z hrobu 104/55-3. 5. Vonkajšia plocha misy z hrobu 113/55-3.

zvyčajne umiestené cez rozhranie hrdla a vydutia. Hrdlo od vydutia býva oddelené 2–3 okružnými žliabkami (tab. VII : 2, 5, VIII : 5, X : 2; XIII : 6). Okrem výzdoby s použitím žliabkov boli amfory zdobené aj inými prvkami.

Amfora z hrobu 104/55–3 má hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia je oblý, dno vyvýšené a duté (tab. XX : 2). Dolná časť hrdla je zdobená dvoma okružnými žliabkami, 2/3 hornej časti vydutia sú zvisle žliabkované. Dolná tretina baňatej časti amfory je zdobená nasledovným motívom: lomený kruh rytý trojzubým rydlom, ktorého plocha je rozdelená lúčovito tiež trojzubým rydlom na 14 polí, delených ešte jedličkovitým motívom. Povrch je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (obr. č. 8 : 4).

Amfora z hrobu 113/55–1 (tab. XXI: 1, 2) má

tiež hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia je oblý. Dno je kónická dutá nôžka, dolný okraj hrdla je zdobený dvoma okružnými žliabkami. Uchá sú umiestené cez rozhranie hrdla a vydutia sú zdobené vlnkovkovitými žliabkami. Dve tretiny baňatej časti amfory sú zdobené zvislými žliabkami, ostatná časť je oddelená rytou okružnou výzdobou zhotovenou štvorostrým rydlom. Táto výzdoba je pospájaná horným okrajom dutej nôžky rytými vlnkovkami, zhotovenými trojostrým rydlom. Povrch je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (obr. 8 : 3).

Amfora z hrobu 115/55–3 (tab. XXIII : 4) má tiež ako predchádzajúce dve hrdlo kónicky prehnuté, okraj je oblý a dnom je kónická dutá nôžka. Dolná časť hrdla je zdobená zväzkom štyroch okružných žliabkov. Uchá sú umiestené cez rozhranie hrdla a vydutia. Horné dve tretiny baňatej

časti amfory sú zdobené zvislým žliabkovaním. Dolná tretina baňatej časti amfory je zdobená pätnásťciou ružicou, vyrytou zväzkami dvojitych čiar. Plocha ružíc je zdobená dvojitosou rytou vlnovkou tvaru S. Nad hrotmi hviezdic je rytý polkruh, výzdoba tvaru V alebo X. Povrch amfory je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (obr. 8: 1).

Zdobená amfora vyskytla sa aj na pohrebisku v Mužle¹⁵⁹ s použitím podobného výzdrobného prvku ako na mise z Chotína (obr. 8: 4). Inak na ostatných pohrebiskách podolskej, stillfriedskej a váliskej skupiny okrem žliabkovania iná výzdoba je sporadicá. Chotínska skupina, ako vidíme v stupni H-B, nie je chudobná na svojrázne výzdrobné motívy.

Amfory, zapadajúce do stupňa H-B, vyskytujú sa v základných tvaroch také, aké boli zistené v Chotíne na južnom Slovensku. Vývoj amfor môžeme sledovať na Slovensku v rôznych kultúrach doby bronzovej. Pilinská kultúra prináša amfory s valcovitým hrdlom. Svojou formou pripomínajú lužické vázy.¹⁶⁰ Známe sú však už v severopanónskej (veszprémskej) kultúre ako aj zo sídlisk maďarskej kultúry, ale i v kultúre bodrogkeresztúrskej.¹⁶¹ Amfory s vyšším kužeľovitým hrdlom a dvoma masívnymi uchami sa objavujú v stupni H-B i na južnej Morave v podolskej kultúre.¹⁶² Tento tvar sa vyskytuje i v Hurbanove na južnom Slovensku. Amfora s vyšším kónickým prehnutým hrdlom, od baňatej časti okružnými žliabkami odeleným, baňatá časť zvisle žliabkovaná a s jedným uchom vyskytuje sa v chotínskej skupine (tab. VI: 6), i v podolskej,¹⁶³ v severozápadnom Maďarsku v skupine váliskej¹⁶⁴, ale vyskytuje sa aj v charakteristickej skupine daljskej v Juhoslávii,¹⁶⁵ ktorá je, pravda, iného charakteru. Amfory už označených tvarov, ale najmä zdobené zvislým žliabkováním a opatrené dutou nôžkou sú v stupni H-B charakteristickým výtvarným prejavom nielen halštatskej kultúry, chotínskej skupiny, ale i váliskej, stillfriedskej a podolskej kultúry, podmienené vo svojom vývoji predchádzajúcimi a okolitými kultúrami, podobne, ako tomu bolo u črpákov tejto kultúry.

Do skupiny amfor treba zatriediť i vázy, ktoré sa svojím tvarom ponášajú na amfory, ale sú vždy bezuché. Ich výzdoba je tiež súznačná s výzdobou opísaných amfor (tab. XIII: 1, XV: 1).

V. skupinu keramického materiálu tvoria popolnice (urny), ktoré sa na pohrebisku skoro výlučne používali na uloženie kostí žiarom spáleného mŕtveho. Zväčša sú väčších rozmerov. Vyskytujú sa však niekedy i v menších rozmeroch. K najstar-

ším tvarom popolnic, ktoré sú datované do stupňa H-A, patria tie, ktoré pripomínajú lužické tvary (tab. XVI: 1, XVIII: 6). Sú dvojkónického tvaru, pričom dolná časť je nižšia a dno rovné. Tieto tvary vyskytujú sa aj na území D. Rakúska v skupine Velatice-Baierdorf z náleziska v Baierdorfe,¹⁶⁶ Gross-Höflein,¹⁶⁷ Illmitzi,¹⁶⁸ Leoberdorfe,¹⁶⁹ v Juhoslávii.¹⁷⁰ Vplyvy lužickej kultúry sú, ako vidíme, zistiteľné vo východoalpskej oblasti už od konca mladšej doby bronzovej a tieto sa odrážajú na inventári halštatskej kultúry v stupni H-A. Na pohrebisku v Baierdorfe okrem uvedených tvarov lužickej kultúry vyskytujú sa aj tvary kultúry mohylovej. Zásah lužickej kultúry badať až pri rieke Enzi (Enns).¹⁷¹ V IV. Monteliovej periode, Reineckevo H-A badáme ich zbližovanie s domácimi kultúrami na vytváranie sa miešaných domácich kultúr doby železnej, kde pozorujeme vplyvy italské i juhovýchodnej Európy.

V stupni H-B popolnice (urny) nadobúdajú baňatého tvaru, pričom hrdlo sa kónicky prehýňa a ústie tiež je vyhnuté (tab. I: 5, X: 3). V ďalšej fáze vývoja na rozhraní stupňa H-B/C objavujú sa popolnice s hrdlom kónicky prehnutým a na dolnej baňatej časti s výčnelkami (tab. XXII: 3). Podobné tvary popolnic sa vyskytujú na území D. Rakúska v skupine stillfriedskej vo Viedni Gross-Enzersdorfe.¹⁷² Tieto tvary s kónicky sa zužujúcim hrdlom predstavujú už formy vyskytujúce sa v stupni H-C. Podobné popolnice nachádzajú sa v podolskej kultúre na južnej Morave¹⁷³ a v severozápadnom Maďarsku.¹⁷⁴

V stupni H-C objavujú sa popolnice tvarove zhodné s dolnorakúskou kalenderberskou kultúrou,¹⁷⁵ statzendorfskou kultúrou,¹⁷⁶ ktorá bola u nás zistená napríklad pri Devínskej Novej Vsi,¹⁷⁷ Cíferi,¹⁷⁸ Seredi¹⁷⁹ a v Chotíne pri Komárne. Popolnice tohto stupňa (tab. XI: 1) s vysokým hrdlom a vyhnutým ústím sú typickým tvarom východohalštatského okruhu a nie sú na nich viditeľné vplyvy od severu, ba zrejmé badať vymenanie sa spod týchto vplyvov.¹⁸⁰ Zrejmé sú tu vplyvy keramiky italskej kultúry stupňa Arnoaldi z Bolongre¹⁸¹ alebo oblasti Este.¹⁸² Tieto tvary sú v rakúskej oblasti veľmi časté a pod vplyvom italskej zdobené ako napríklad popolnice zo Stattendorfu¹⁸³ a Gemeinlebarnu.¹⁸⁴ Táto výzdoba sa na našich popolniciach vplyvom domáceho vývoja nevyskytuje. Vyskytujú sa aj popolnice s baňatou dolnou časťou, hrdlom a ústím mierne vyhnutým (tab. III: 2). Tieto tvary sa vytvárali už v stupni H-B, ako to bolo už uvedené. Uvedený tvar popolnice bol odkrytý spolu so šálkou zdobenou plas-

tickými výčnelkami. Táto výzdoba je charakteristická pre kalenderberskú kultúru v stupni H-C s predpokladom už H-B (tab. III : 5). Uvedené tvary popolnic nie sú výtvarným prejavom halštatskej kultúry v stupni H-C, ale sú produkтом dlhého vývoja, ktorý môžeme sledovať od mohylovej i pilinskej kultúry v oblastiach zasiahnutých uvedenými kultúrami, ako to bolo naznačené v úvode tejto štúdie.¹⁸⁵

V hrobe 103 (tab. XXI : 6) bola nájdená popolnica dvojkónického tvaru s vydutím mierne zaobleným. Dolná časť popolnice je zdobená štyrmi výčnelkami symetricky rozmiestenými. Popolnica svojím tvarom pripomína popolnice t. zv. villanovského tvaru, ktorý v dobe halštatskej v stupni H-D je na skýtsko-halštatských pohrebiskách strednej a juhovýchodnej Európy bežným tvarom, napríklad v Chotíne¹⁸⁶ a Szentesz-Vekerzugu.¹⁸⁷ Pôvod t. zv. villanovských tvarov hľadali mnohí bádatelia v rôznych oblastiach strednej a južnej Európy. Podľa Messerschmidta najstaršie tieto tvary pochádzajú z albánskych hôr.¹⁸⁸ Vyskytujú sa aj v oblasti Sávy v Donja-Doline.¹⁸⁹ Schuchardt¹⁹⁰ pôvod villanovských tvarov hľadal na území Maďarska. M. Párducz¹⁹¹ pri sledovaní tvarov skýtskej keramiky v súvislosti s villanovským tvarom poukazuje na szórecké pohrebisko (Szőreg) z doby bronzovej, kde v hornej vrstve boli nájdené veľké popolnice „villanovského“ tvaru, ktoré boli kanelované alebo opatrené výčnelkami, ako aj misy so stiahnutým ústím. Tieto nálezy dáva do súvislosti s nálezmi z Dalje. Fakt je, že t. zv. villanovské tvary vyskytujú sa na rôznych náleziskách vo východohalštatskej oblasti. Napriek kultúrnym vplyvom, prichádzajúcim do tejto oblasti z Itálie, musíme pripraviť i účasť domáceho prostredia na stvárnení t. zv. villanovských tvarov. Podľa vyše uvedených poznatkov uvedenú chotínsku popolnicu môžeme zaradiť do stupňa H-C.

VI. skupinu keramického materiálu v Chotíne tvoria džbány (tab. V : 1, IX : 1, XVII : 6, XXIX : 3). Džbán dvojkuželovitého tvaru s dolnou časťou vypuklou, hrdlom kónicky prehnutým, má ucho pripevnené pod ústím a na rozhraní vydutia (tab. IX : 1). Dno je rovné. Rozhranie hrdla a vydutia je oddelené troma okružnými žliabkami, pod ktorými je rytá výzdoba tvaru V, ktorá sa pripája na celom obvode na okružné žliabky. Džbány tohto tvaru vyskytli sa v stupni H-B, ale i v H-C (tab. XXIX : 3).

Hrncovité nádoby, ktoré tvoria VII. skupinu keramického materiálu na chotínskom popolnicovom pohrebišku, boli zväčša vyhotovené z veľmi chatr-

ného materiálu a často sa našli v hrobových jamách len v črepoloch. Črepy týchto hrncovitých nádob, ktoré sa hlásia do stupňa H-A, sú vyzdobené plastickým pásikom, zdobeným jamkami (tab. XXIII : 5, 7), alebo presekávanou výzdobou. Nádoby hrncovitého tvaru sú zdobené nerovnomernými rytými žliabkami (tab. XX : 5), podobne aj ich črepy (tab. XXV : 1, 3, 4). Táto technika výzdoby sa neobjavuje na mladších tvaroch keramického materiálu. Podobná výzdoba bola zistená na mnohých lokalitách v mladšej dobe bronzovej na juhozápadnom Slovensku.¹⁹²

Hrncovité nádoby s rovným ústím a dnom sú vyhotovené z hrubozrnného materiálu. Pod ústím je umiestené páskové ucho, niekedy i dve (tab. I : 2). Menšie hrncovité nádoby s ústím mierne prehnutým, s uchom nasadeným na okraj ústia, prečnievajúcim nad ústie (tab. XXIII : 1) alebo s uchom tesne pod jeho okrajom (tab. XXI : 3), hlásia sa s iným keramickým materiálom do stupňa H-B. Ďalšia skupina hrncovitých nádob, ktoré bývajú priradované v dôsledku väčších rozmerov k popolniciam, sú dvojakého tvaru. Nádoby s kuželovitým dnom a hrdlom mierne kónicky prehnutým a baňaté nádoby s ústím vyhnutým (XVII : 4, XI : 4, XXI : 5) hlásia sa svojím tvarom a prílohami do stupňa H-B a sú pokračovaním velaticko-baierdorfských foriem zo stupňa H-A, kde ústie je rovné a celá nádoba je na vydutí vypuklejšia. Nádoba (tab. XVII : 4) je mladším tvarom dvojkónickej popolnice zo stupňa H-A (tab. XVI : 1).¹⁹³ Nádoba baňatého tvaru, ale s ústím šikmo vyhnutým, hlási sa do stupňa H-B/C (tab. X : 1). Nádoby baňatého tvaru vyskytujú sa v skupine stillfriedskej v rakúskej oblasti, sú však ešte bez vyhnutia ústia.¹⁹⁴ Bombovité hrncovité nádoby vyskytujú sa ako charakteristické tvary pre halštatskú kultúru¹⁹⁵ a vyskytujú sa skôr vo východnej oblasti než západnej. V stupni H-C vystupujú tvary s nízkym hrdlom, typické to tvary pre H-C v okruhu kalenderberskej kultúry, v pôvodnej domácej oblasti často zdobené.¹⁹⁶

VIII. skupinu keramického materiálu tvoria nádoby tvarove a svojím účelom, funkciou, vymykajúce sa z rámcu ostatných foriem. Z chotínskeho pohrebiska je to napríklad nádobka baňatého tvaru s hrdlom golierovito vyhnutým. Okraj ústia je na každej strane opatrený štyrmi dierkami, čo nasvedčuje tomu, že nádobka bola v čase používania opatrená pokrývkou (tab. I : 1). Rozhranie hrdla a vydutia je oddelené piatimi okružnými žliabkami. Dno je kónická dutá nôžka. Na jednej strane vy-

dutie je opatrené malým výlevkovitým výčnelkom. Druhá strana je opatrená držadlom tvaru jelenej hlavy.¹⁹⁷ Bola nájdená s prílohami, ktoré zaraďujú túto nádobku do stupňa H – A. Nádobka podobného tvaru bola nájdená vo Viedni-Vösendorfe v kultúrnej skupine bairdorf-velatickej,¹⁹⁸ čo s výskytom podobnej, ale dokonalejšie vypracovanej nádobky v Chotíne, činí odvodneným dátovanie chotínskej nádobky. Motívy zvieracích hláv ukazujú na vplyvy italské,¹⁹⁹ kde podobné tvary sú známe z Bologne, z náleziska v Benacci. Tvar z Benacci poukazuje na vzor jelenej hlavy, ktorá bola užitá na bronzovej mise v Coste del Marano pri Tolfe.²⁰⁰ Nádoby so zvieracími hlavami vyskytujú sa aj v Gemeinlebarne, kde bol použitý motív jelenich hláv.²⁰¹ Nádobky so zvieracími prvokami vyskytujú sa v lužickej kultúre napríklad na pohrebisku v Dnebohu pri Mužskom a v Malej Bielej pri Bakove.^{201a} Zoomorfna nádobka baňatého tvaru s otvorom opatreným malou výlevkou pri vrchnej časti a na najväčšom vydutí pochádza zo starších nálezov z Chotína (tab. XXVIII : 4). Povrch je zdobený zvislými a okružnými zväzkami žliabkov. I táto nádobka mala pôvodne pokrývku, rovnako ako zoomorfna nádobka z hrobu 1/53–1. Tieto však nájdené neboli. Zoomorfna nádobka tvaru kačice je z Maďarska z Kecskédu zo žiarového pohrebiska severopanónskej (veszprémskej) kultúry.²⁰²

Kultovému účelu mohla slúžiť nádobka v podobe topánky (tab. III : 3, 4), zdobená pod ústím zväzkami okružných žliabkov, ktorý motív bol použitý na rozhraní hornej a dolnej časti nádobky. Predná strana nádoby je zdobená zvislými žliabkami, koniec nádobky okružnými žliabkami. Obvod i bočné strany sú zdobené jamkami. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnieva malé pásikové ucho. Povrch nádobky je natretý miernou tmavohnedou hlinkou. Hrot nádobky je opatrený malou dierkou (obr. 9 : 2). Nádobky tvaru topánok boli objavené na pohrebiskách lužickej kultúry v Násedloviciach pri Kijove, Těšánkach pri Kroměříži, v Němciciach²⁰³ a v Jikove.²⁰⁴ Nádobka tvaru topánky v Chotíne bola nájdená spolu so šálkou (tab. III : 5) zdobenou plastickými výčnelkami, hlásiacou sa svojím vyhotovením ku kalenderberskej kultúre stupňa H – C (obr. 10 : 1).

Do opisovanej skupiny keramického materiálu môžu byť zaradené dve hlinené kolieska z hrobu 8/54 (tab. II : 4, 6), nájdené spolu s dvojkónickými popolnicami na vydutí profilovanými a opatrenými na hornej časti jedným pásikovým uchom (tab. II : 2, 3). Hlinené kolieska tohto tvaru nie

sú ojedinelé v oblasti Chotína, kedže podobné koliesko, zdobené na obidvoch stranách bielou inkrustáciou, našlo sa v Iži, okres Hurbanovo, na žiarovom pohrebisku severopanónskej (veszprémskej) kultúry.²⁰⁵ Zo staršej doby halštatskej pochádza z Prosieku bronзовé koliesko pôvodne opatrené držadlom.²⁰⁶

Do istej miery k tejto skupine môžeme priradiť dvojitú amforovitú nádobu (tab. XXVIII: 1) zo starších nálezov z Chotína,²⁰⁷ opatrenú pôvodne jedným uchom. Dvojitá nádobka pochádza i z Mužly.²⁰⁸ Od chotínskeho tvaru, ktorý je na spodku pologulatý, liší sa kónicky dutými nôžkami. Podobná dvojitá nádobka pochádza z Kecskédu zo severopanónskej kultúry.^{208a} Dvojité i trojité nádobky sú známe i z ďalších halštatských nálezisk, napríklad z pohrebiska v Obřanoch²⁰⁹ alebo na Slovensku v slovenskej pomaľovanej kultúre z Lužianok, okres Nitra.²¹⁰

Bohatý keramický materiál z chotínskeho popolnicového pohrebiska je doplnený rôznymi bronzovými pamiatkami a v jednom prípade železným nožom a v dvoch sklenými perlami. Z preskúmaných 116 hrobov v 40 našli sa bronzové pamiatky, čo chotínskemu pohrebisku oproti iným súdobým pohrebiskám, chudobným na bronzové pamiatky, dáva v rámci tejto halštatskej kultúry osobitný význam. Mnohé bronzové pamiatky boli žiarom zdeformované, takže ich pôvodný účel sa dá len ľahko presne zistieť. Z mnohých boli nájdené len úlomky. K starším nálezom uvedeného chotínskeho pohrebiska treba spomenúť bronzový nôž²¹¹ (obr. 13 : 24), ktorého chrabát čepele je vlnovite prehnutý tak, že špička noža smeruje nahor. Ostrié noža je zhodné s tvarom chrabta a preto i ostrie je vlnovité. Rukoväť (tfn.) je uliata spolu s čepelou v jednom kuse. Chrabát čepele je zdobený rytými žliabkami, plochá stena čepele vbijanými polooblúčkami a rytými líniemi. Podobne zdobený nôž, ale s rukoväťou (tfnom) opatrenou dierkami na nity, pochádza z Bešeňova.²¹² Uvedený tvar noža je bežný koncom doby bronzovej. Nože tejto doby sú jednosečné so silnejšou a vlnovito prehnutou čepelou, s rukoväťou (tfnom) zvyčajne štvorhrannou alebo opatrenou okružnými žliabkami na lepšie zachytenie násadky, tak ako to vidíme v chotínskom tvari (obr. 13 : 24). Uvedený tvar bronzových nožov sa často vyskytuje vo východočeskej sliezskej kultúre. Nože z mladšej doby bronzovej sa bežne používajú v staršej fáze doby halštatskej, čo dokazujú nálezy bronzových nožov tohto typu aj z iných nálezisk zo Slovenska, ako napríklad z Beše,²¹³ H. Strehovej,²¹⁴ Detvy,²¹⁵

Obr. 9. Chotín II. Nádobka tvaru topánky z hrobu 9/54-2.

Ilavy,²¹⁶ Liborče,²¹⁷ Kláštora pod Znievom,²¹⁸ a z T. Blatnice.²¹⁹ Mladolužické nože²²⁰ majú rovnejšiu čepel alebo sú kosákovito zahnuté a spravidla majú rukoväť (tŕň) opatenú dierkami a nitmi. Niekedy býva ukončená krúžkom na zavesenie. Lužické nože sú zriedka zdobené na čepeli. Nože sileskej kultúry majú ozdobu na čepeli aj na chrbte. Nože s rukoväťmi (tŕňmi) na bokoch mierne vyvýšenými a opatenými dierkami na nity boli nájdené i v Chotíne (obr. 12 : 2, obr. 13 : 12). Nôž tohto typu, opatený dvoma nižmi a čepelou zdobenou žliabkami, bol nájdený aj v Iži pri Komárne.²²¹ Bronzový nôž lužického rázu opatený krúžkom je z Novák,²²² nôž z Ovčiarska je opatený s otvormi na nity a rukoväť (tŕň) je z obidvoch strán podobne prehľbená ako na nožoch z Chotína (obr. 12 : 2, 13 : 3, 12).²²³ Nôž, hľásiaci sa do tejto skupiny, bol nájdený i v Oravskom Podzámku²²⁴ a v Proseku.²²⁵ Kadluby na vyhotovenie takýchto nožov boli nájdené so zlomkami bronzových nožov vo V. Kubíne.²²⁶ Vyše uvedené tvary nožov vyskytujú sa na celom území Slovenska už od konca doby bronzovej aj v dobe halštatskej v stupni H–A. Bronzové nože týchto tvarov boli rozšírené na veľkej ploche strednej Európy.²²⁷ Nože v neskôrších fázach vývoja sa skracujú, sú vyrábané zo silnejšieho bronzu, chrbát čepele je prehnutý od tŕňu (rukoväť), ostrejšie oddelený vývalkovitým výstupkom. Nože tohto tvaru patria však do IV. a V. periód Monteliovej.²²⁸ Okrem už opísaného bronzového noža z Chotína boli pri výskume nájdené len čiastky bronzových, žiarom deformovaných nožov (obr. 13 : 5, 12 : 3, 18, 19). Nože, súdiac podľa zachovaných častí, mali mierne prehnuté čepele spojené s rukoväťou (tŕnom) bez vývalkovitého rozšírenia, pričom rukoväť bola buď hladká alebo na okraji

vyvýšená a opatená dierami pre nity. Uvedené tvaru nožov sa používali v mladšej dobe bronzovej v stupni H–A/B, čo vidieť aj z príloh keramického materiálu. Čiastky bronzového noža s prehnutou čepeľou a na tŕni s dierkami na nity z hrobu 40 boli nájdené spolu s amforou s kónickým prehnutým hrdlom, s misou kónického tvaru s hrdlom vyhnutým a s druhou misou pologulatého tvaru s mierne stiahnutým ústím, ako aj s črepmi misy so stiahnutým vlnovkovito žliabkovaným ústím a s črepmi popolnice s vyhnutým facetovaným ústím. Uvedený keramický materiál podľa chronologického vývoja týchto tvarov zasadá do stupňa H–B s možnosťou výskytu v stupni H–A. Druhé torzo podobného bronzového nožíka bolo nájdené v hrobe 46 (obr. 12 : 3) spolu s baňatou popolnicou s hrdlom mierne vyhnutým a ústím golierovito vyhnutým a profilovaným (tab. X : 3), ďalej s misou kónického tvaru (tab. X : 5) a s ústím stiahnutým, vlnovkovito žliabkovaným a pod ústím je malé ucho a s popolnicou malých rozmerov dvojkónického tvaru s ústím šikmo golierovito hore vyhnutým (tab. X : 6). Tieto vystupujú v stupni H–B, čo výskyt torza bronzového nožíka potvrzuje. Ďalšie torzo bronzového noža z hrobu 69 (obr. 12 : 18) vyskytlo sa len s črepovým materiálom (hrob prvej skupiny), s črepmi amfor s ústím vyhnutým, s výdutím zvisle žliabkovaným. Podobne i čiastka bronzového noža z hrobu 102 (obr. 13 : 3, 5) bola nájdená s črepovým materiálom a jednou sklenou perlou belasej farby, prstencového tvaru (obr. 13 : 4). V hrobe 109 nájdené čiastky bronzového noža sú tvarove podobné predchádzajúcim (obr. 13 : 12). Tŕň (rukoväť) je opatený dierkami pre nity. Nádoby v tomto hrobe boli vo veľmi zlom stave. Popolnica bola baňatého tvaru s hrdlom kónickým

Obr. 10. Chotín II. Misa z hrobu 9/54-3.

prehnutým a golierovito vyhnutým ústím. Amfora mala hrdlo kónicky prehnuté, vydutie bolo zdobené jamkami. Misa mala ústie stiahnuté. Nôž z hrobu 82 (obr. 12: 19) má chrbát čepele mierne prehnutý, ostrie tiež. Tŕň (rukoväť) plynule prechádza do čepele. Tento nôž bol nájdený s dvojkónickou popolnicou (tab. XVIII : 6), s črpákom s kónickou dolnou čiastkou, hrdlo valcovité, a vyhnuté, profilované ucho prečnievajúce nad okraj ústia (tab. XVIII : 1). Uvedený keramický materiál a aj ostatný črepový materiál tohto hrobu spolu s bronzovým nožom pripúšťa datovať tento hrobový celok do stupňa H—A s možnosťou prechodu do stupňa H—B. Jediný železny predmet, dosiaľ nájdený na tomto pohrebisku, je železny nožík s mierne prehnutou čepelou a ostrím, pričom čepeľ pri rukoväti (tŕni) je mierne rozšírená (obr. 13: 23). Uvedený nožík bol nájdený v hrobe I. skupiny, teda len s črepovým materiálom a bronzovým prsteňom vyhotoveným z plochého plechu, ktorý je dvakrát zvinutý a na povrchu žliabkami zdobený. Črepový materiál je zhodný s materiálom neskorej fázy stupňa H—B.

V hrobe 80 našla sa bronzová ihlica ukončená s mištičkovitou hlavou, s uzlovitým zosilnením na krčku (obr. 13: 2, 12: 27). Uzlovité zosilnenie je šikmo žliabkované. Časť medzi hlavičkou a zosilnením je zdobená okružnými žliabkami, podobne i plocha pod uzlovitým zosilnením a ďalšia časť zväzkami jedličkovitých rytých čiar. Ihlice s miškivitou hore obrátenou hlavičkou a uzlovitým zosilnením na krčku boli užívané v bronzovej dobe B—D a aj v halštatskej dobe stupňa H—A. Podobná chotínskej ihlici, ale bez výzdoby, našla sa aj v Košiciach²²⁹ a s dvojitým uzlovitým zosilnením na krčku vo Vyšnom Kubíne.²³⁰ Ihlice s mištičkovitou hlavičkou a s dvojitým zosilnením na krčku boli bežné tvary v oblasti kultúry pilinských popolnicových polí²³¹ a aj v mohylovej kultúre. V I. stupni sliezskoplátenickej kultúry sa ešte vyskytuju, v II. stupni sa strácajú.^{231a} Keramický materiál v hrobe uložený zodpovedá časovému zaradeniu ihlice do stupňa H—A.

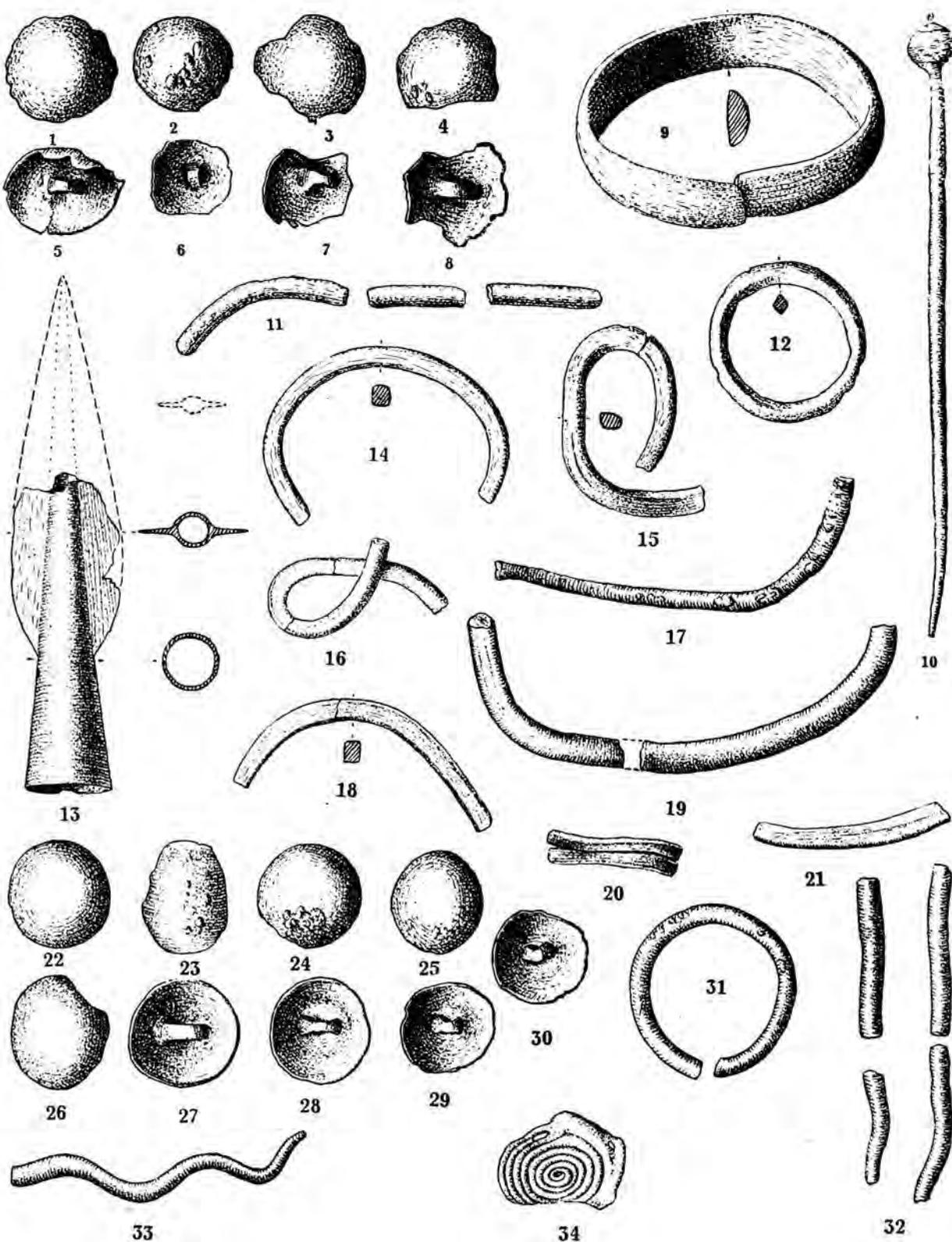
Ihlica s dvojkuželovitou hlavičkou na krčku na dvoch miestach zosilnená, z hrobu 105 (obr. 13: 6), bronzová ihlica z hrobu 2 s hlavicou s nábehom na guličkovitý tvar (obr. 11: 10) a aj bronzová ihlica s pologuľatou hlavicou z hrobu 73 (obr. 12: 12) vyskytuje sa na našom území od mladšej doby bronzovej. V Chotíne sa vyskytuje s keramickým materiálom, ktorý sa svojím tvarom hľasi do stupňa H—B, podobne ako na území D. Rakúska v kultúre stillfrieskej.²³² Ihlice s dvoj-

kuželovitou hlavicou sú bežným tvarom v sliezskej kultúre. Jej korene siahajú až do únětickej kultúry.²³³ Dvojkuželovité ihlice vretenovite zdobené sú známe zo Slovenska, napríklad z Ilavy²³⁴ a s guľovitou hlavicou z Košice.²³⁵

Ďalšie bronzové ihlice boli nájdené v hrobe 20 a 64. Prvá je hadieho tvaru, na jednom konci ostrá a na druhom tupá (chyba ukončenie), druhá valcovitého tvaru, na jednom konci ostrá a na druhom zaoblená (obr. 11: 33, obr. 12: 17). Ihlice hadieho tvaru vyskytujú sa v H—A a keramický materiál nájdený s touto ihlicou pripúšťa zaradenie nálezu do rozhrania H—A/B. Druhá ihlica bola nájdená medzi iným s miskou, ktorá má na okraji ústia 4 protílahlé výčnelky a s ostatným materiálom spolu nájdeným umožňuje datovanie do H—A/B. Ihlice bez hlavičky, ale žliabkovani zdobené, udržujú sa od mladšej doby bronzovej a boli nájdené napríklad v Liborči a v Bešeňove.²³⁶ Ostatné ihlice boli nájdené len zlomkovite a žiarom boli veľmi zdeformované, takže správny tvar nemožno bezpečne rekonštruovať. Vyskytujú sa však s keramickým materiálom, zapadajúcim do stupňa H—B. Ihlice s hlavou roztepanou a zatočenou do očka (obr. 12: 22) z hrobu 84 vyskytujú sa od najstaršej doby bronzovej a udržujú sa až do vynutnej doby halštatskej.²³⁷ Ihlice s hlavou roztepanou a zatočenou do špirály alebo do očka vyskytujú sa na rozsiahлом území: od Tróje, italských terramárs, Švajčiarska, Nemecka, Francúzska, Sliezska, Poľska, Maďarska a Moravy, ako aj na Slovensku, napríklad v Smoleniciach²³⁸ a v Partizánskom,²³⁹ takže pre chronológiu sú fažko používateľné. V Chotíne vystupujú s materiálom hľásiacim sa do stupňa H—B.

Ďalšiu skupinu bronzových pamiatok tvoria čiastky nákrčných kruhov z hrobu 40, 59 a 91 (obr. 12: 1, 13, 27). Nákrčný kruh je na konci zahnutý a povrch šikmo žliabkovaný, prierez je kruhovitý. Nákrčné kruhy sú rozšírené vo východo-halštatskej oblasti v rôznom vyhotovení, v mohylovej kultúre sú len hladké a v sliezskej kultúre sú žliabkované.²⁴⁰ V Chotíne nachádzajú sa s keramickým materiálom hľásiacim sa do stupňa H—B, čo aj zodpovedá časovému zaradeniu s výskytom nákrčného kruhu.

Z bronzových ozdôb, vyskytujúcich sa na chotínskom popolnicovom pohrebisku, treba spomenúť špirálovité trubičky z náhrdelníkov (obr. 12: 6), ktoré sa vyskytujú už od strednej doby bronzovej a udržujú sa aj v dobe halštatskej. Zo Slovenska sú známe z Čáčova,²⁴¹ z Obidu,²⁴² Košice²⁴³ a z Gemera.²⁴⁴ Ako datovací materiál sú fažko po-

Obr. 11. Chotín II. Č. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, (hr. 1/54-5), č. 9 (hr. 2/54-5), č. 10 (hr. 2/54-6), č. 11 (hr. 3/54-2), č. 12 (hr. 2/54-4), č. 13 (hr. 7/54-2), č. 14 (hr. 9/54-6), č. 15 (hr. 9/54-7), č. 16 (hr. 9/54-8), č. 17 (hr. 9/54-9), č. 18 (hr. 9/54-10), č. 19 (hr. 9/54-11), č. 20 (hr. 9/54-12), č. 21 (hr. 9/54-12), č. 22—30 (hr. 9/54-13), č. 31 (hr. 10/54-8), č. 32 (hr. 13/54-2), č. 33 (hr. 20/54-6), č. 34 (hr. 34/54-4).

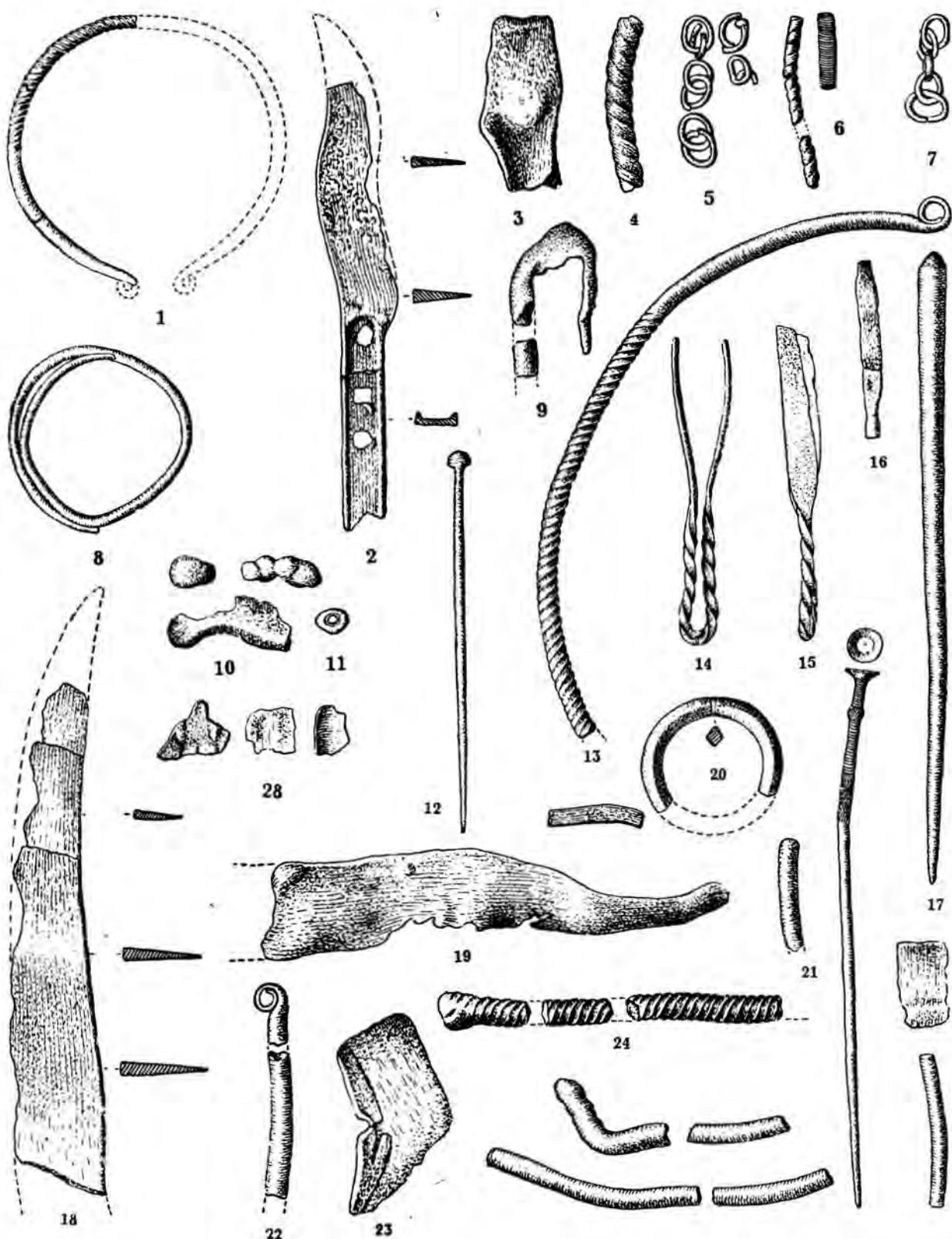
užívateľné. V Chotíne sa vyskytujú s materiálom hlásiacim sa do H—B. K bronzovým ozdobám patria i ohnivká z bronzových retiazok z hrobu 49 a 52 (obr. 12 : 5, 7), bronzová nášivka tvaru špirály, opatrená na okraji 4 dierkami (obr. 11 : 34), všetky vyskytujú sa s keramickým materiálom stupňa H—B. K bronzovým ozdobným predmetom môžeme priradiť bronzové gombíky pologuľatého tvaru, ktoré sú na vnútornnej dutej strane opatrené očkom (obr. 11 : 1 až 8, 22 až 40). Sú bežné v mladšej dobe bronzovej a starzej halštatskej. V Chotíne tiež boli nájdené s keramickým materiálom hlásiacim sa do mladšej fázy H—A.

Bronzové náramky boli vyhotovené jednoducho. V hrobe 2 (obr. 11 : 9) bol bronzový náramok na vnútornnej strane plochý, na vonkajšej vypuklý, konce neboli zvarené a sú rovno useknuté. Bol nájdený spolu s bronzovým prsteňom, ktorý v prie- reze je romboidného tvaru (obr. 11 : 12), a bronzovou ihlicou (obr. 11 : 10). Uvedené pamiatky datujú tento nález do H—B. V hrobe 9 bola nájdená časť bronzového náramku, ktorá mala štvorcový prierez (obr. 11 : 15). V tomto hrobe sa nachádzala misa s plastickou výzdobou, upomínajúcou na kalenderberskú kultúru. Bronzový prsteň z plochého plechu špirálovite stočený je z hrobu 108 a na povrchu i žliabkami zdobený (obr. 13 : 11). Prstene vyhotovené zo špirálovite stočeného drôtu a trubičiek užívajú sa od strednej doby bronzovej a sú známe napríklad zo Smoleníc.²⁴⁵ V Chotíne bol nájdený už s opisaným železným nožíkom (obr. 13 : 23). V hrobe 61 našla sa bronzová pinzeta (obr. 12 : 14, 15) spolu s amforou s kónicky prehnutým hrdlom, ktorej baňatá časť je zvislo žliabkovaná a dno kónicky duté (tab. XV : 2) a vyvýšené. Tento, ako aj ostatný keramický materiál, pripúšťa zaradenie pinzety do stupňa H—B. V hrobe 85 bola nájdená pravdepodobne časť bronzovej nádoby (obr. 12 : 23). Vonkajšia strana je vypuklého tvaru a zdobená zväzkom žliabkov. Časť bronzovej britvy z hrobu 107 bola nájdená s amforou s hrdlom mierne prehnutým, pričom uchá sú umiestnené na rozhraní hrdla a dolnej časti amfory a hrdla, na rozdiel od amfor, ktoré majú uchá cez rozhranie hrdla a vydutia (tab. XX : 7). Vykrojený okraj britvy je rovný, podobne i výčnelok, naproti tomu ostatné okraje sú nerovnomerné, lebo sa ulomili. Keramický materiál v tomto hrobe hlási sa do stupňa H—A, čo s výskytom tejto jednodielnej britvy súhlasí.

V dvoch prípadoch boli nájdené po jednom jednom kuse sklené perly prstencového tvaru, belasej farby, a to v hrobe 13 a 102 (obr. 12 : 11,

13 : 4). Zo zbraní sa našla časť bronzovej kopije listovitého tvaru (obr. 11 : 13), ktorá svojím tvarem nevyníma sa z domáceho prostredia doby halštatskej. Nápadné je, že hroby svojou povahou patriace do I. skupiny (hroby výlučne s črepovým materiálom), ktorých je 44, obsahujú v 20 prípadoch bronzové pamiatky, t. j. 45,44% tejto skupiny, okrem toho v jednom prípade bolo železo, t. j. 2,28%. Táto skutočnosť mohla by zvádzsať k záveru, že azda tieto hroby boli vykrádané a tým sa stalo, že v hroboch sa nachádza črepový materiál. Proti tomu však svedčí tá skutočnosť, že práve v tejto skupine hrobov sa našlo najviac bronzových pamiatok, keď berieme do úvahy počet bronzových pamiatok v každom hrobe i celej skupiny. Porušovanie hrobov za účelom vykrádania nebolo pri výskume zistené. Oproti vykrádaniu hrobov, aby sa získal bronz, hovorí tá skutočnosť, že v hroboch III. skupiny, kde boli do hrobov kladené celé nádoby, z celkového počtu 46 hrobov v 14 hroboch boli nájdené bronzové pamiatky, t. j. 30,44%. Podobne i v IV. skupine hrobov, kde boli tiež celé nádoby pôvodne do hrobu uložené, z 10 hrobov tejto skupiny. Ak porovnáme percentuálny výskyt 30,9%. V V. skupine, kde pôvodne boli do hrobovej jamy kladené rozbité nádoby, z 12 hrobov v 3 boli bronzové pamiatky, t. j. 25% a v 1 hrobe sklená perla, t. j. 8,33% z celkového počtu hrobov tejto skupiny. Ak porovnáme percentný výskyt bronzových pamiatok v jednotlivých skupinách hrobov, zistíme, že najväčšie % je práve v I. skupine hrobov (45,44%) a % výskyt v skupine hrobov III (30,44%), IV, (30,9%) a V (25%) nie je závažne rozdielny.

Z rozboru keramického a bronzového materiálu z popolnicového pohrebiska z doby halštatskej chotínskej skupiny z náleziska Chotín II prichádzame k záveru, že v úvode vyslovený názor, že juhozápadné Slovensko a najmä jeho podunajská oblast z nejednotnosti kultúrnych prejavov, jestvujúcich na sklonku doby bronzovej, priebehom doby halštatskej v stupni H—A a najmä v stupni H—B stvárauje sa v jednotnej halštatskej kultúre chotínskej skupiny. Halštatská kultúra však bola vo svojom počiatočnom vývoji ovplyvnená s predchádzajúcimi kultúrami, ktoré usmerňovali ďalší vývoj na tomto území. Na keramických tvaroch môžeme zisťovať odraz stredodunajskej mohylovej kultúry (misky s lalokovitými výčnelkami, amfory na dutej nôžke). Podobne aj na bronzovom inventári (ihlice s pečatidlovou a mištičkovitou hlavou). Technika výroby keramického materiálu je zhodná s technikou výroby halštatskej keramiky

Obr. 12. Chotín II. Č. 1 (hr. 40/54-5), č. 2 (hr. 40/54-9), č. 3 (hr. 46/54-4), č. 4 (hr. 48/54-5), č. 5 (hr. 49/55-2), č. 6 (hr. 49/55-3), č. 7 (hr. 52/55-6), č. 8 (hr. 67/55-4), č. 9 (hr. 54/55-2), č. 10 (hr. 70/55-14), č. 11 (hr. 70/55-13), č. 12 (hr. 73/55-1), č. 13 (hr. 59/55-5), č. 14 (hr. 61/55-4), č. 15 (hr. 61/55-4), č. 16 (hr. 65/55-2), č. 17 (hr. 64/55-2), č. 18 (hr. 69/55-6), č. 19 (hr. 82/55-9), č. 20 (hr. 75/55-2), č. 21 (hr. 79/55-4), č. 22 (hr. 84/55-2), č. 23 (hr. 85/55-5), č. 24 (hr. 91/55-7), č. 25 (hr. 93/55-6), č. 26 (hr. 92/55-7), č. 27 (hr. 80/55-1), č. 28 (hr. 71/55-2).

chotínskej skupiny. Povrch býva natretý jemnou hlinkou a zvisle žliabkovaný.²⁴⁶ V mladšej dobe bronzovej zistujeme na Slovensku zásah lužickej kultúry, ktorá sa dostala do styku s pilinskou kultúrou. V Poiplí za pôsobenia kultúry otomanskej a juhovýchodnej mohylovej vzniká západná skupina pilinskéj kultúry. Keramika lužickej kultúry prináša k nám nádoby dvojkuželovitého tvaru, misy kuželovitého tvaru s ústím stiahnutým. Dno váz býva kuželovité a duté.²⁴⁷ Keramický materiál pilinskéj kultúry prináša zase tvary popolnic s ústím vodorovne vyhrnutým i kuželovitým. Vázy mávajú duté nôžky, šálky bývajú hranato profilované a uchá sú nad okraj ústia vytiahnuté. Z bronzovej industrie treba spomenúť ihlice s mištičkovitou hlavicou, ktoré bývajú na hrdle valcovito rozšírené.²⁴⁸ Tento vývoj zanechal zrejme stopy v nasledujúcim období doby halštatskej. *Z porovnania keramického materiálu z územia južnej Moravy, D. Rakúska, severozápadného Maďarska a juhozápadného Slovenska z doby H–A vidíme, že na uvedenom území vytvára sa v určitých tvaroch jednotný keramický materiál, pomenovaný baierdorf-velatickou kultúrou.*²⁴⁹ *Z rozboru keramického materiálu z Chotína a iných lokalít juhozápadného Slovenska však zistujeme, že tvary baierdorfsko-velatickej kultúry nachádzame i na tomto území. Odlišné tvary na juhozápadnom Slovensku sú výslednicou odchýlneho predchádzajúceho vývoja a aj časového horizontu vývoja tejto kultúry – za stáleho pôsobenia okolitých kultúr. Keramický materiál, zhruba zhodný s kultúrou velaticko-baierdorskou, vyrastá tu priebehom H–A.* Prechod do H–B je zistiteľný na pohrebišti v Chotíne II. *V H–B zistujeme na území južnej Moravy, D. Rakúska, severozápadného Maďarska a juhozápadného Slovenska ustálenie vývoja. Na tvaroch keramického materiálu zistujeme miestne odchylné skupiny.* Podobne v H–B môžeme na južnej Morave sledovať vývoj podolskej kultúry zo staršieho základu na pohrebskom v Klentnici pri Mikulove,²⁵⁰ v D. Rakúsku vývoj stillfriedskej kultúry, v severozápadnom Maďarsku vývoj váliskej skupiny a na juhozápadnom Slovensku halštatskú kultúru chotínskej skupiny. *Tak ako nebolo možno položiť presnú hranicu medzi B–D a A–H pri vzniku velaticko-baierdorskej kultúry, nemožno ani presne rozčleniť, vymedziť medzi H–A a H–B vznik podolskej, stillfriedskej, váliskej a chotínskej halštatskej skupiny.* Podobne ani jej prechod do stupňa H–C, keď na predchádzajúcim území už menovaných halštatských kultúrnich skupín zistujeme prítomnosť kalender-

berskej kultúry, ktorá z územia D. Rakúska a Šoaproña zasahuje do plynulého vývoja predchádzajúceho obdobia stupňa H–B. *Obdobie stupňa H–A môžeme charakterizovať ako stupeň, usmerňujúci predchádzajúce nejednotné obdobie mladšej doby bronzovej. H–B môžeme charakterizovať ako obdobie mohutného rozmachu halštatskej kultúry s výtvarnými prejavmi, odlišnými podľa naznačených oblastí, keď sa na južnom Slovensku vytvára halštatská kultúra chotínskej skupiny. Tento mohutný a tvorivý rozvoj nemožno pripisovať ako prínos cudzieho etnika,*^{250a} *ktoré sem prišlo za prospektorskými cielmi. Styčné znaky kultúr doby halštatskej H–B v uvedenej oblasti stredného Dunaja sú vzájomnými kultúrnymi uplyvmi tohto územia. Obdobie stupňa H–C môžeme charakterizovať ako obdobie, v ktorom pokojný vývoj bol narušený čiastočne prílivom nových kultúrnych prvkov, a to kultúry kalenderberskej do územia juhovýchodného Slovenska. Ohlasy s italskou oblasťou villanovskou stupňa Arnoaldi a Este badať na urýchlenom vývoji halštatských kultúr Podunajskej oblasti strednej Európy. Zánik kalenderberskej (Gemeinlebarn-Stattendorf) kultúry v materskej oblasti D. Rakúska kladie sa do príchodu Keltov.*²⁵¹ *V Podunajskej oblasti Slovenska zaniká táto kultúra v dobe príchodu Skýtov, resp. nositeľov skýtskej kultúry. Priebehom H–B zistujeme na skýtsko-halštatských pohrebiskách výtvarné prejavy domáceho halštatského obyvatelstva ako dedičstvo dlhodobého predchádzajúceho vývoja, spolu s prvkami skýtsko-halštatskej kultúry.*²⁵²

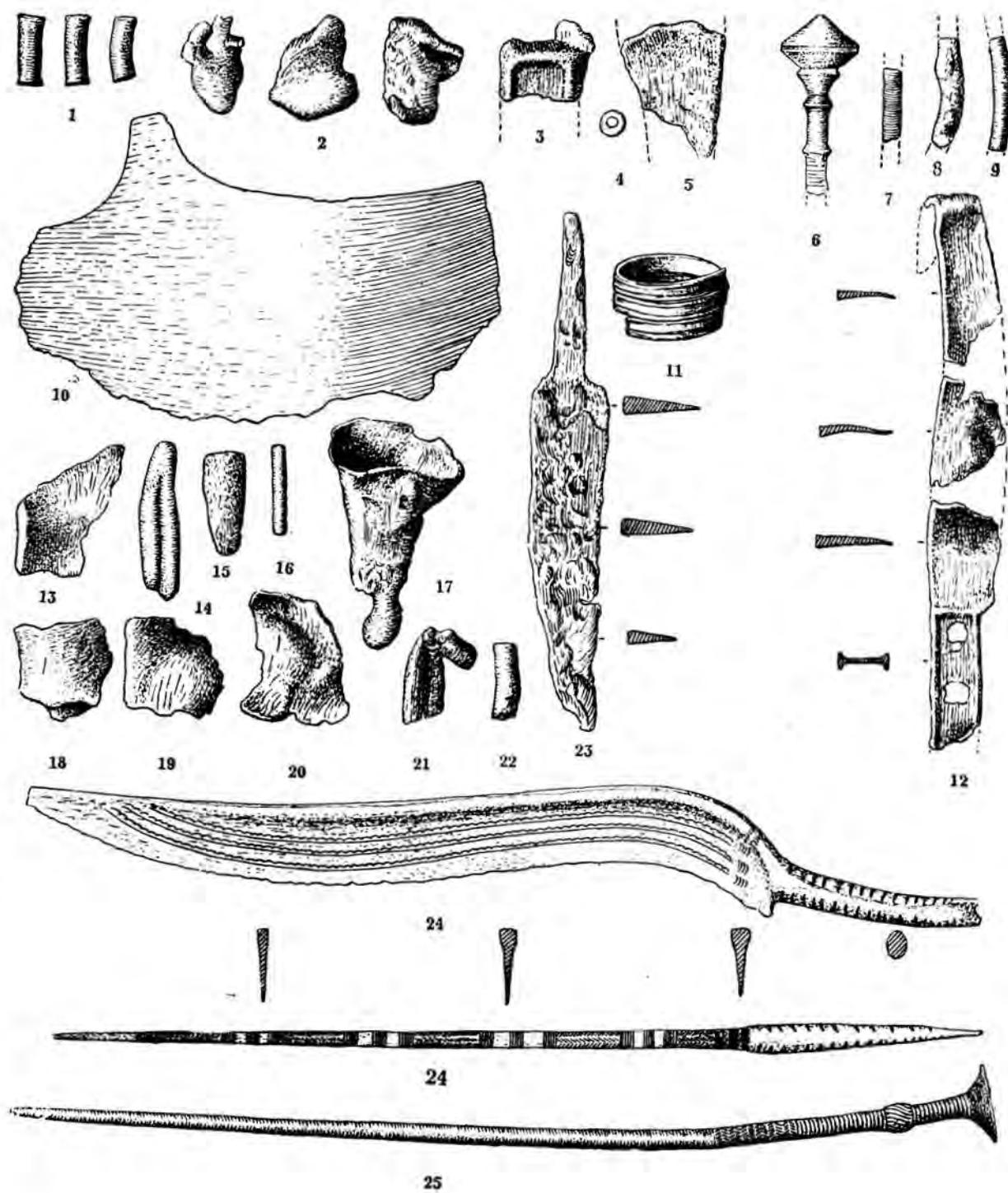
Výskum na pohrebskom v Chotíne II pokračuje a preto nemožno urobiť zatiaľ horizontálnu stratigrafiu.

Opis hrobov a nálezov z pohrebská v Chotíne II

H r o b 1. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý a ku dnu zaoblený. Bez kostí.

1. Zoomorfá nádoba opatrená na jednej strane držadlom tvaru jelenej hlavy, na druhej výlevkou. Baňatá dolná časť je opatrená kónicky prehnutou dutou nôžkou. Hrdlo je kónicky prehnute a na dolnej čiastke zdobené 5 okružnými žliabkami. Okraj ústia je opatrený na všetkých 4 stranach 4 dierkami na pripomienanie pokrývky. Farba tmavohnedá. Povrch hladký. Výška 14,5 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 9 cm (tab. I* : 1).

2. Hrnkovitá nádoba, dno rovné, ústie rovné,

Obr. 13. Chotín II. Č. 1 (hr. 95/55-6), č. 2 (hr. 101/55-1), č. 3 (hr. 102/55-2), č. 4 (hr. 102/55-1), č. 5 (hr. 102/55-2), č. 6 (hr. 105/55-1), č. 7—9 (hr. 102/55-3), č. 10 (hr. 107/55-2), č. 11 (hr. 108/55-2), č. 12 (hr. 109/55-4), č. 13 (hr. 111/55-1), č. 14, 15, 16 (hr. 111/55-2), č. 17 (hr. 116/55-2), č. 18—20 (hr. 116/55-3), č. 21—22 (hr. 116/55-4), č. 23 (hr. 108/55-1), č. 24 zo starších nálezov z Chotína (Podunajské múzeum v Komárne, inv. č. I-466), č. 25 (hr. 80/55-1).

Plánky a obrázky 1—13 kreslil V. Mészáros.

povrch drsný, farba tehlovošedá. Pod ústím je malé ucho (tab. I : 2). Výška 21 cm, dno 8 cm, š. ústia 16 cm.

3. Misa dvojkónického tvaru. Ústie je vyhnuté. Okraj ústia oblý, povrch drsný, farba hnedá (tab. I : 3). Výška 12,5 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 24 cm.

4. Misa pologuľatého tvaru, povrch drsný, farba hnedá. Výška 5,5 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 12,5 cm (tab. I : 4).

5. 8 bronzových gombíkov polovypuklého tvaru, na vnútornej strane opatrené uchom — boli umiestené v č. 3 (obr. 11 : 1—8).

H r o b 2. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý a pri dne zaoblený. Kosti boli umiestené v popolnici č. 1, podobne i bronzový náramok, prsteň a ihlica. Popolnica bola prikrytá misou č. 3.

1. Popolnica s prehnutým hrdlom, okraj ústia je golierovito vyhnutý, hrdlo od baňatej čiastky ostro oddelené, dno rovné, farba tmavohnedá, povrch drsný (tab. I : 5). Výška 27 cm, dno 13 cm, šírka ústia 23 cm.

2. Črpák pologuľatého tvaru so šikmo odštatým ústím. Dno vtlačené, ústie mierne vyhnuté. Okraj ústia oblý a ucho nasadené na okraj ústia. Prečnieva nad ústie. Farba tmavohnedá. Povrch je potiahnutý jemnou tmavohnedou hlinkou. Rozmery: výška 4,5 cm, dno 2 cm, šírka ústia 6,5 cm (tab. I : 6).

3. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým a vlnovkovite žliabkovaným. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Farba tmavohnedá, v črepoch.

4. Bronzový prsteň, priemer 2,5 cm, prierez romboidný (obr. 11 : 12).

5. Bronzový náramok, plochý, na vonkajšej strane pologuľatý, priemer 4,5 cm (obr. 11 : 2).

6. Bronzová ihlica s guličkovitou hlavicou s hrotitým ukončením, dĺžka 10,5 cm (obr. 11 : 10).

H r o b 3. Hrobová jama slabo viditeľná. Pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 30 cm. Tvar hrobovej jamy je valcovitý a pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli črepy nádob a čiastky bronzovej ihlice.

1. Črepy tmavohnedej hrncovitej nádoby.

2. Čiastky bronzovej ihlice zdeformovanej ohňom (obr. 11 : 11).

H r o b 4. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy je valcovitý a pri dne zaoblený. Kosti v hro-

bovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy nádob.

1. Črepy tmavosivej nádoby s mierne zahnutým ústím opatreným dierkou, okraj ústia rovný.

2. Črepy tmavosivej hrncovitej nádoby.

H r o b 5. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli črepy.

1. Črepy tmavohnedej hrubostennej hrncovitej nádoby, povrch natretý jemnou hlinkou.

2. Črepy tenkostenného črpáka tmavohnedej farby.

H r o b 6. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 50 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, dno zaoblené. Kosti v hrobovej jame neboli. Keramický materiál bol položený na dne hrobovej jamy.

1. Dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá umiestené na rozhraní hrdla a najväčšom vydutí, dno rovné, povrch jemnou tmavohnedou hlinkou natretý. Výška 17 cm, dno 7 cm, šírka ústia 11 cm (tab. II : 1).

2. Amfora dvojuchá, hrdlo kónicky prehnuté, dno rovné, okraj ústia oblý, farba tmavohnedá. Výška 12 cm, dno 5 cm, šírka ústia 7 cm.

3. Črepy tmavohnedej hrncovitej nádoby, ústie zdobené pásiakom a jamkami (tab. XXIII : 5).

H r o b 7. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, ku dnu zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy našli sa len črepy.

1. Črepy tmavohnedej misy s ústím stiahnutým, ozdobeným vlnovkovitým žliabkovaním.

2. Bronzová kopija listovitého tvaru. Dĺžka 20 cm, násadka široká 3 cm s dvoma dierkami na pripomienie. Pôvodná dĺžka asi 30 cm (obr. 11 : 13).

3. Črepy tmavohnedej hrncovitej nádoby.

4. Črepy z pologuľatého črpáka.

H r o b 8. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 100 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, dno zaoblené. V nádobe č. 1—2 boli kostičky. Na dne hrobovej jamy boli uložené vedľa seba nádoby č. 1 a 2. Vedľa č. 2 boli uložené hlinené kolieska č. 3 a 9. Popolnice č. 1 a 2 boli prikryté misami č. 4 a 5. Vedľa č. 1 boli črepy hrncovitej nádoby.

1. Popolnica dvojkónického tvaru. Hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dolná časť baňatá. Hrdlo od dolnej časti oddelené ostrým lomom. Dno rovné, povrch drsný, pod ústím jedno pásiakové

icho. Povrch jemnou tmavohnedou hlinkou natretý. Výška 14,5 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 15 cm (tab. II : 2).

2. Popolnica podobného tvaru ako číslo 1 (tab. II : 3). Výška 14 cm, dno 6 cm, šírka ústia 14 cm.

3. Hlinené koliesko, priemer 5,5 cm, hrúbka 0,7 cm (tab. II : 4).

4. Misa pologulatého tvaru s roztvoreným ústím, s rovným zvýšeným dnom. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou, drsný (tab. II : 5). Výška 5 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 15 cm.

5. Misa podobná mise č. 4 (tab. III : 1). Výška 4 cm, dno 5 cm, šírka ústia 14,5 cm.

6. Črepy misy, okraj stiahnutý a vlnkovitě žliabkovaný, farba tmavohnedá.

7. Črepy hrncovitej nádoby, dno rovné, farba tmavohnedá.

8. Črep misy, okraj stiahnutý, povrch hladký, farba tmavohnedá.

9. Hlinené koliesko, priemer 5,5 cm, hrúbka 0,7 cm (tab. II : 6).

H r o b 9. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hlbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, dno zaoblené. Kosti boli uložené v popolnici. Na dne hrobovej jamy bola uložená popolnica a okolo ostatnej pamiatky. Medzi črepami a kostičkami boli uložené aj pamiatky č. 6–13.

1. Popolnica s kónický prehnutým hrdlom, ústím golierovito vyhnutým, dolná časť baňatá, oddelená od hrdla okružným žliabkom, dno rovné, vyhnuté ústie hranato profilované, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. III : 2). Výška 8,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 8 cm.

2. Nádobka tvaru topánky, hrdlo kónický prehnuté a opatrené pásikovým uchom, povrch zdobený žliabkami a jamkami, farba tmavosivá. Povrch natretý jemnou tmavosivou hlinkou. Výška 7 cm, dno 9 cm, šírka ústia 6,5 cm (tab. III : 3, 4).

3. Misa k ústiu mierne vyhnutá, kónického tvaru, okraj ústia golierovito vyhnutý a kolmými rytými žliabkami zdobený. Vonkajšia strana je zdobená plastickými, vlnkovitými, polkruhovitými motívmi. Pod ústím je 1 lalokovitý výčnelok. Farba tehlová. Výška 11 cm, dno 7 cm, šírka ústia 16 cm (tab. III : 5).

4. Črepy popolnice väčších rozmerov, ústie kónický prehnuté, farba tmavohnedá.

5. Črepy hrncovitej nádoby, ústie profilované, farba tmavohnedá.

6–7. Časť bronzového náramku, prierez štvorcový (obr. 11 : 14, 15).

8, 9, 10, 12. Čiastky bronzových náramkov,

prierez kruhovitý, žiarom zdeformované (obr. 11 : 16–21).

13. 10 kusov bronzových gombíkov pologulatého tvaru, na vnútorné strane sú opatrené malým uchom, priemer 2 cm (obr. 11 : 22–30).

14. Črepy zvisle žliabkované amfory, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

H r o b 10. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Vrch hrobovej jamy bol odoraný. Na dne hrobovej jamy boli uložené všetky nádoby okrem č. 8, ktorá bola s kostičkami uložená v popolnici č. 1.

1. Popolnica s baňatou dolnou časťou. Ústie je kónický prehnuté (vrchná časť chýba). Hrdlo od dolnej časti je oddelené 3 okružnými žliabkami. Na rozhraní hrdla a dolnej časti je 1 výčnelok. Dolná časť popolnice je zvisle žliabkovaná, dno rovné, mierne vyvýšené, farba hnedá (tab. III : 6). Výška (zachovaná) 24 cm, dno 10 cm.

2. Misa so stiahnutým ústím, tvar kónický, dno rovné, pod ústím malé ucho, farba tmavohnedá (tab. IV : 1). Výška 12 cm, dno 7,5 šírka ústia 21,5 cm.

3. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým, okraj ústia profilovaný, dno rovné, pod ústím šikmý výčnelok, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. IV : 2). Výška 6 cm, dno 7 cm, šírka ústia 17 cm.

4. Črepy amfory s dutou vyvýšenou nôžkou, farba tmavohnedá.

5. Šálka pologulatého tvaru, ústie stiahnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Výška 10 cm, dno 6 cm, šírka ústia 14 cm (tab. IV : 3).

6. Črepy hrncovitej nádoby, dno rovné, farba tmavohnedá.

7. Amfora dvojuchá, hrdlo kónický prehnuté, okraj ústia oblý, uchá sú na rozhraní hrdla a dolnej baňatej časti amfory, hrdlo od dolnej čiastky oddelené 3 okružnými žliabkami, od ktorých je najväčšie vydutie zvisle žliabkované. Dno je dutá, kónický sa zužujúca nôžka. Povrch hladký a natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. IV : 4). Výška 23 cm, dno 8 cm, šírka ústia 13,5 cm.

8. Bronzový prsteň, valcovitého tvaru, konce rovné, priemer 2,28 cm (obr. 11 : 31).

H r o b 11. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Pamiatky boli na dne hrobovej jamy.

1. Črepy šálky pologulatého tvaru, dno rovné,

ústie stiahnuté, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou, pod ústím 3 okružné žliabky prerušené pri uchu, odkiaľ žliabky smerujú k ústiu.

2. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým. Ústie je zdobené širokými vlnovitými žliabkami, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. IV : 5). Výška 6 cm, dno 6 cm, šírka ústia 6,5 cm.

3. Črepy popolnice s kónicky prehnutým ústím, rovným dnom, farba tmavohnedá.

4. Črepy hrncovitej nádoby, tvar baňatý, farba tehlovohnedá.

Hrob 12. Hrobová jama nejasná, približne okrúhlho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 25 cm. Vrchná časť odoraná. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy bola misa a črepy keramického materiálu.

1. Misa pologulatého tvaru. Ústie je stiahnuté a zdobené vlnovitými širokými žliabkami. Dno je rovné a povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. IV: 6). Výška 10 cm, dno 10 cm, šírka ústia 30 cm.

2. Črepy misy, dno rovné, ústie stiahnuté a zdobené vlnovitými žliabkami, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

3. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, farba tehlová.

4. Črepy amfory, povrch zvisle žliabkovaný, farba tmavohnedá.

5. Črepy šálky, povrch hladký, farba hnedá.

Hrob 13. Hrobová jama približne okrúhlho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 25 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy a úlomky z bronzovej ihlice valcovitého tvaru, dĺžka 3 cm, 3 cm, 2,5 cm, 2,6 cm, prierez kruhovitý, hrúbka 0,2 cm.

1. Črepy tmavohnedej amfory.

2. Úlomky bronzovej ihlice (obr. 11 : 32).

Hrob 14. Hrobová jama pri povrchu rozrušená, kruhovitého tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 25 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, ku dnu zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy popolnice, hrdlo kónicky prehnuté, farba tmavohnedá, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

2. Džbán s baňatou pologulatou dolnou čiastkou, hrdlo valcovité, vyhnuté, okraj ústia obľú, ucho pripojené na okraj ústia, málo prečnieva nad ústie, najväčšie vydutie zvisle žliabkované, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. V : 1). Výška 8 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 8,5

3. Črepy črpáka. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

4. Črepy črpáka. Ústie mierne vyhnuté, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

Hrob 15. Hrobová jama pri povrchu okrúhlho tvaru (čiastočne odoraná). Priemer 80 cm, hĺbka 25 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy amfory, ústie kónicky sa zužujúce, najväčšie vydutie zvisle žliabkované, dno rovné, farba tmavohnedá, povrch natretý hlinkou.

2. Hrnkovitá nádoba hrubostenná, povrch drsný, natretý hlinkou, farba žltohnedá (črepy).

3. Amfora s kónicky prehnutým hrdlom, na rozhraní hrdla a vydutia sú 3 okružné žliabky, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (črepy).

Hrob 16. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola umiestnená dvojkónická popolnica. V popolnici bol črpák a kosti. Vedľa dno popolnice.

1. Popolnica dvojkónického tvaru, okraj ústia obľú, von vyhnutý, dno rovné, pod najväčším vydutím 4 dolu smerujúce výčnelky, povrch hladký, natretý jemnou hnedou hlinkou (tab. V : 2). Výška 27 cm, dno 12 cm, šírka ústia 27,5 cm.

2. Črpák dvojkónického tvaru so šikmo zrezaným ústím, okraj ústia vyhnutý, obľú, ucho pripojené na mierne vyvýšený okraj ústia (chyba), dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. V : 3). Výška 5,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10 cm.

3. Dolná časť popolnice, povrch drsný, farba hnedá, dno rovné, dno 9,5 cm (tab. XXII : 6).

Hrob 17. Hrobová jama pri povrchu kruhovitého tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti boli na dne hrobovej jamy s črepami nádob.

1. Hrnkovitá nádoba, hrubostenná, zosilnené ústie vyhnuté, povrch drsný a natretý hnedou hlinkou (črepy).

2. Hrnkovitá nádoba s vyhnutým ústím, povrch drsný, natretý hnedou hlinkou (črepy).

Hrob 18. Hrobová jama okrúhlho tvaru, pri povrchu čiastočne orbou rozrušená. Priemer 60 cm, hĺbka 25 cm. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli črepy.

1. Črepy hrncovitej nádoby, povrch natretý hnedou hlinkou.

Hrob 19. Hrobová jama pri povrchu okrúhlho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 30 cm. Tvar hrobovej

jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené kosti a črpák.

1. Črpák pologuľatého tvaru, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý, dno guľaté, ucho pripevnené na okraj ústia prečnieva nad ústie, povrch drsný, natretý hnedou hlinkou (tab. V : 6). Výška 7,5 cm, dno guľaté, šírka ústia 11 cm.

H r o b 20. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 55 cm, hĺbka 120 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Keramický materiál bol uložený na dne hrobovej jamy. Kosti boli v misie č. 1 a amfore č. 2. Bronzová ihlica bola v amfore č. 2.

1. Misa s pologuľatou dolnou čiastkou, hrdlo valcovité, pri ústí vyhnuté. Hrdlo od dolnej čiastky oddelené ostrou profiláciou. Na dolnej čiastke hrdla 4 okružné žliabky. Dno mierne vyvýšené a duté. Cez rozhranie hrdla a dolnej čiastky misy je umiestnené malé pásikové ucho. Povrch je nerovný a natretý hnedou hlinkou. Výška 16 cm, dno 8 cm, šírka ústia 29 cm (tab. V : 4).

2. Dvojuchá amfora. Uchá sú umiestnené cez rozhranie hrdla baňatej čiastky amfory. Hrdlo je kónicky prehnuté. Dolná časť amfory je zvisle žliabkovaná. Dno je rovné. Povrch je natretý hnedou hlinkou (tab. VI : 1). Výška 14,5 cm, dno 6 cm, šírka ústia 10 cm.

3. Šálka pologuľatého tvaru so šikmo skrojeným ústím. Ústie je vyhnuté a oblé. Dno je mierne vtlačené. Ucho (chýba) bolo nasadené pod ústím. Farba bledohnedá (tab. VI : 2). Výška 6 cm, dno 4 cm, šírka ústia 9,5 cm.

4. Črpák s dolnou kónickou čiastkou. Horná časť je kónicky prehnutá. Ústie je vyhnuté. Horná časť od dolnej je ostrou profiláciou oddelená, nad touto sú 3 okružné žliabky a dno mierne vyvýšené je duté. Ucho (chýba) bolo pripevnené na okraj ústia a prečnievalo nad okraj ústia. Povrch hladký, farba hnedočierna. Výška 5 cm, dno 5 cm, šírka ústia 14 cm (tab. VI : 3).

5. Črepy hrncovitej nádoby pod ústím zdobené plastickým pásikom jamkami prehĺbeným. Povrch drsný, natretý hnedou hlinkou (tab. XXIII : 7).

6. Bronzová ihlica hadieho tvaru. Hlavica chýba. Priemer 0,2 cm, dĺžka 5,5 cm (obr. 11 : 33).

H r o b 21. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru (čiastočne oraním rozrušená). Priemer 40 cm, hĺbka 25 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený.

1. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, natretý hnedou hlinkou.

H r o b 22. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 50 cm, hĺbka 30 cm. Tvar hrobovej

jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy a kosti.

1. Črepy amfory väčších rozmerov. Uchá sú umiestnené cez rozhranie hrdla a vydutia, povrch drsný, natretý hnedou hlinkou.

2. Črepy šálky s malým pásikovým uchom pod ústím, farba hnedá.

H r o b 23. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru (čiastočne pri povrchu odoraná). Priemer 50 cm, hĺbka 25 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli kosti a črepy nádob.

1. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým a šikmými, vlnovitými žliabkami zdobená, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. V : 5). Výška 7 cm, dno 5 cm, šírka ústia 16 cm.

2. Hrnkovitá nádoba s vyhnutým ústím, okraj ústia oblý, povrch natretý hnedou hlinkou (črepy).

H r o b 24. Hrobová jama okrúhleho tvaru (oraním vrch čiastočne poškodený). Priemer 50 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli na jednom mieste kosti. Črepy z rôznych nádob boli v celej hrobovej jame s jedným črpákom.

1. Črepy veľkej hrncovitej hrubostennej nádoby, povrch natretý hnedou hlinkou.

2. Črpák pologuľatého tvaru, dno vtlačené, ucho prečnieva nad okraj ústia, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. VI : 4). Výška 5,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10,5 cm.

3. Črepy misy s ústím stiahnutým, zdobeným vlnovitými žliabkami, povrch natretý hnedou hlinkou.

4. Črepy misy. Ústie stiahnuté, slabo prolijované, povrch natretý.

5. Črepy črpáka. Ústie mierne vyhnuté, farba tmavohnedá.

6. Črep amfory. Vydotie zvisle žliabkované, farba hnedá.

7. Črepy hrncovitej nádoby. Ústie vyhnuté, farba tehlová.

8. Nevýrazné črepy hnedej a tmavohnedej farby.

H r o b 25. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli črepy nádoby a kosti na jednom mieste.

1. Črepy hrncovitej hrubostennej nádoby, povrch natretý hnedou hlinkou.

H r o b 26. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru (horná časť oraním čiastočne rozrušená). Priemer 60 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy

boli na jednom mieste kosti a v celej hrobovej jame črepy nádob.

1. Dno hrncovitej nádoby väčších rozmerov, farba hnedá, povrch drsný.

2. Dno popolnice, povrch natretý hnedou hlinkou.

H r o b 27. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru (vrch čiastočne odoraný). Priemer 60 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli kosti na jednom mieste s črepom popolnice.

1. Črep hnedej popolnice, povrch natretý hlinkou.

H r o b 28. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru (čiastočne orbow poškodená). Priemer 70 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli na jednom mieste kosti a črepy popolnice.

1. Popolnica s kónicky prehnutým hrdlom, pologulatým dnom, hrdlo od dolnej čiastky oddelené 3 okružnými žliabkami, ústie golierovito vyhnuté, dno rovné, farba tmavohnedá.

H r o b 29. Hrobová jama pri povrchu kruhovitého tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 30 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozhodené čiastky z úmyselne rozbitej nádoby. Na jednom mieste bolo málo kostí.

1. Hrncovitá nádoba k ústiu sa zužujúca, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch drsný a natretý hnedou hlinkou (tab. VI : 5). Výška 7 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 5 cm.

H r o b 30. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 50 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola umiestnená amfora a v nej kosti s črepami hrncovitej nádoby.

1. Dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá (jedno chýba) sú umiestnené cez rozhranie hrdla a vydutia, hrdlo od dolnej čiastky amfory oddelené 3 okružnými žliabkami vyrytými na hrdle amfory, dno mierne vyvýšené a vtlačené, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 20 cm, dno 7 cm, šírka ústia 14 cm.

2. Črepy hrncovitej nádoby, farba hnedá, povrch drsný.

H r o b 31. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené amfory a misa. V amfore č. 1 boli kostičky a črepy popolnice.

1. Amfora jednouchá, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dolná časť zvisle žliabkovaná,

hrdlo od dolnej čiasky amfory oddelené 2 okružnými žliabkami. Dno je kónická dutá nôžka. Ucho je umiestnené cez rozhranie hrdla a vydutia. Povrch je hladký. Farba tmavohnedá. Povrch natretý jemnou hlinkou. Pod ústím sú 3 okružné žliabky (tab. VI : 6). Výška 17 cm, dno 8 cm, šírka ústia 11 cm.

2. Črpák pologulatého tvaru. Horná časť mierne prehnutá, pologulatá časť zvisle žliabkovaná. Dno je vtlačené. Ucho je umiestnené na okraji ústia a druhá časť na hrdle pod ústím. Povrch hladký, farba tmavohnedá (tab. VII : 1). Výška 5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 13,5 cm.

3. Dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, pod rozhraním hrdla a vydutia sú 3 široké žliabky, dno je mierne vyvýšené a vtlačené, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. VII : 2). Výška 18 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 12,5 cm.

4. Črepy hnedej popolnice, ústie vyhnuté.

H r o b 32. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené nádoby a v č. 1 kosti.

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou a hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia je odlomený. Hrdlo od baňatej čiastky je oddelené okružným úzkym žliabkom. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou, dno rovné (tab. VII : 3). Výška 30 cm, dno 10 cm, šírka ústia 12 cm.

2. Hrncovitá hrubostenná nádoba, dno rovné, povrch drsný, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (v čepoch).

3. Misa kónického tvaru, ústie stiahnuté, okraj ústia širokými vlnovitými žliabkami zdobený, povrch drsný, natretý tmavohnedou hlinkou (tab. VII : 4). Dno 5,5 cm, výška 6,5 cm, šírka ústia 15 cm.

4. Črepy hrubostennej hrncovitej nádoby, farba hnedá.

H r o b 33. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, ku dnu zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a vedla črepy misy. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou a hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia je oblý. Hrdlo od dolnej čiastky oddelené okružným žliabkom. Dno je rovné. Povrch je natretý tmavohnedou hlinkou. Povrch je drsný. Výška 28 cm, dno 15 cm, šírka ústia 20 cm.

2. Črepy misy, povrch zdobený plastickými polokruhmi a výčnelkami (tab. XXIV : 5).

3. Črepy tmavohnedej šálky.

H r o b 34. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené nádoby a v misie bola bronzová nášivka a kosti.

1. Dolná časť amfory, tvar pologulatý, dno vtlačené, povrch hladký, natretý tmavohnedou hlinkou (horná časť chýbala), dno rovné, 3 cm.

2. Misa pologulatého tvaru, dno rovné (ústie chýba), farba tmavohnedá.

3. Misa kónického tvaru, dno rovné a mierne vyvýšené (ústie chýbalo), farba tmavohnedá. Dno 3,5 cm.

4. Bronzová nášivka, plochá, špirálovite prehľbovaná, na okraji opatrená 4 dierkami, priemer 2 cm (obr. 11 : 34).

H r o b 35. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli kosti a črepy črpáka.

1. Črepy črpáka, tvar kónický, hrdlo nízke, kónicky prehnuté, dno rovné, pod ústím malé páskové ucho, povrch natretý hnedou hlinkou. Rozmery (asi): výška 6 cm, dno 5 cm, šírka ústia 15 cm.

H r o b 36. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy bol valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli položené nádoby vedľa seba. Čaša č. 5 bola pod misou č. 3. V amfore č. 1 boli kostičky.

1. Amfora dvojuchá, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý. Uchá sú umiestnené na rozhraní hrdla a vydutia. Na dolnej čiastike hrdla sú 3 okružné široké žliabky a nad uchami 3 jamky. Nad žliabkami na hrdle sú 4 jamky z jednej i druhej strany. Vydotie je šikmo žliabkované. Dno je rovné, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. VII : 5). Výška 12,5 cm, dno 6 cm, šírka ústia 9 cm.

2. Misa s uchom, tvar pologulatý, hrdlo golierovo vyhnuté, dno mierne vyvýšené. Ucho je umiestnené na rozhraní hrdla a vydutia. Povrch je natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. VII : 6). Výška 8,5 cm, dno 8 cm, šírka ústia 16 cm.

3. Misa s ústím dnu stiahnutým, tvar kónický, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Výška 6 cm, dno 5 cm, šírka ústia 15 cm (misa v črepoch).

4. Čaša pologulatého tvaru, dno rovné, okraj ústia oblý, povrch drsný, farba tmavohnedá (tab.

VIII : 1). Výška 6,5 cm, dno 5 cm, šírka ústia 11 cm.

5. Čaša pologulatá s ústím mierne vyhnutým, dno vtlačené, povrch drsný, farba hnedá (tab. VIII : 2). Výška 7 cm, dno 5 cm, šírka ústia 13 cm.

H r o b 37. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozhodené kosti a črepy keramického materiálu.

1. Črepy hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, farba hnedá.

2. Črepy črpáka s ústím mierne vyhnutým, dno vtlačené, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

3. Črepy amfory, dno rovné, farba hnedá.

4. Črepy hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, zdobené profiláciou, farba tmavohnedá.

5. Črepy amfory, vydotie zvisle žliabkované, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

H r o b 38. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 50 cm, hĺbka 55 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli len črepy.

1. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, farba hnedá.

2. Črepy amfory, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

H r o b 39. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, ku dnu zaoblený. Na dne hrobovej jamy bolo málo kostičiek a rozhodené črepy z rôznych nádob.

1. Črepy amfory opatrenej na rozhraní hrdla a vydotia malým uchom ozdobeným žliabkovaním, hrdlo valcovitého tvaru, farba hnedá.

2. Črepy baňatej nádoby, dno rovné, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

3. Črepy popolnice s ústím golierovite vyhnutým a profilovaným, farba hnedá.

H r o b 40. Hrobová jama pri povrchu elipsovitého tvaru. Priemer 100×60 cm, hĺbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené nádoby. Okolo č. 1, 2, 3 boli uložené črepy nádob. V amfore č. 3 boli zvyšky bronzového nákrčného kruhu a noža. Kostičky boli v amfore i vedla.

1. Misa pologulatého tvaru, ústie stiahnuté, okraj ústia oblý, dno mierne vtlačené. Povrch ne rovný, natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. VIII : 3). Výška 5 cm, dno 5 cm, šírka ústia 15 cm.

2. Misa kónického tvaru s hrdlom kónicky pre-

hnutým. Ústie golierovito vyhnuté, okraj oblý. Nízke hrdlo od dolnej časti okružnou vlásenkovou čiarou oddelené. Dno rovné a mierne vyvýšené. Povrch drsný, farba hnedá (tab. VIII : 4). Výška 12 cm, dno 7 cm, šírka ústia 22 cm.

3. Amfora dvojuchá, hrdlo kónicky prehnuté. Uchá cez rozhranie hrdla a vydutia. Vydotie je zdobené 4 okružnými žliabkami. Dno rovné. Povrch drsný, natretý tmavohnedou hlinkou (tab. VIII : 5). Výška 20 cm, dno 7 cm, šírka ústia 13 cm.

4. Črepy veľkej hrncovitej nádoby. Povrch drsný, natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

5. Čiastky bronzového nákrčného kruhu, na povrchu žliabkované (obr. 12 : 1).

6. Črepy popolnice. Ústie vyhnuté a zdobené profilovaním, farba hnedá.

7. Črepy hrncovitej nádoby, farba hnedá.

8. Črep misy. Okraj ústia stiahnutý, vlnovkovite žliabkovaný.

9. 2 kusy z bronzového noža. Rukoväť s dierkami na nity. Hrúbka 1,2 cm, šírka 4 cm, dĺžka 4 cm, 7,5 cm (obr. 12 : 2).

H r o b 41. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 70×50 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bol postavený džbán. V ňom bol malý džbán s kostičkami.

1. Džbán s kónicky oblou dolnou časťou. Hrdlo valcovité, prehnuté a výrazne nasadené. Na lome vydutia šikme široké žliabkovanie. Ucho (chýba) pripojnené pod ústím a na kónickom lome. Dno rovné. Povrch drsný, natretý jemnou tmavohnedou hlinkou. Výška 16 cm, dno 8 cm, šírka ústia 16 cm (tab. VIII : 6).

2. Džbán s pologulatou dolnou časťou. Hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý. Ucho nasadené pod ústím hrdla a na vydutí. Dolná časť hrdla zdobená 3 okružnými vlásenkovými žliabkami. Dolná časť pri vydutí zdobená dvojítou vlásenkovou rytou klukatkou. Pri dolnom spojení sú jamky. Dno rovné. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. IX : 1). Výška 9 cm, dno 4 cm, šírka ústia 7 cm.

3. Črepy hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, farba hnedá.

4. Črep črpáka, farba hnedá.

H r o b 42. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 70×50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Hĺbka 50 cm. Na dne hrobovej jamy boli položené nádoby. V popolnici boli uložené kosti.

1. Čaša pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno vtlačené, povrch drsný a natretý jemnou tma-

vohnedou hlinkou (tab. IX : 2). Výška 6,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 13 cm.

2. Misa kónického tvaru so stiahnutým ústím, dno rovné, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou, pod ústím je jeden výčnelok (tab. IX : 3). Výška 7 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 19,5 cm.

3. Čaša pologulatého tvaru, ústie oblé, na jednej časti mierne vyvýšené, pod týmto vyvýšením malé ucho, dno rovné, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. IX : 4).

4. Popolnica (len črepy) väčších rozmerov, baňatá dolná časť, hrdlo kónicky prehnuté, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou, dno rovné.

H r o b 43. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica, ktorá bola prikrytá misou. Vedla popolnice bol položený črpák. Kosti boli v popolnici.

1. Misa kónického tvaru, k ústiu zahnútá, okraj ústia oblý, dno mierne vyvýšené, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. IX : 5). Výška 7 cm, dno 8 cm, šírka ústia 19 cm.

2. Popolnica (z veľmi slabého materiálu), hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia vyhnutý a profilovaný, hrdlo od baňatej časti oddelené okružnou vlásenkovou rytou čiarou, dno rovné, farba tmavohnedá, rozmery neurčené.

3. Črpák pologulatého tvaru, ústie čiastočne vyvýšené, ucho (chýba) bolo pripojené na okraj ústia a pripojené pod ústím, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 7 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. IX : 6).

H r o b 44. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 90 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. V severozápadnej časti hrobovej jamy bola postavená baňatá hrncovitá nádoba a v nej črpák s kostičkami. Vyššie od dna hrobovej jamy, pod ústím nádoby č. 1 bola postavená amfora.

1. Baňatá hrncovitá nádoba s vyhnutým ústím, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch drsný a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. X : 1). Výška 22 cm, dno 12 cm, šírka ústia 23 cm.

2. Dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia rovný, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno kónické, dutá nôžka, povrch hladký a natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 14,5 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 5,5 cm (tab. X : 2).

3. Črpák s pologulatou dolnou časťou, k ústiu lievikovite rozšírený, ústie šikmo zrezané, ucho nasadené na okraj ústia a pripojené pod ústie (chýba), dno rovné, povrch hladký a natretý tmavo-

hnedou hlinkou (tab. X : 4). Výška 5 cm, dno 3 cm, šírka ústia $9,5 \times 10,5$ cm (oválny tvar).

H r o b 45. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli črepy amfory a popolnice.

1. Črepy popolnice s kónický prehnutým hrdlom, cez rozhranie hrdla a vydutia sú umiestnené uchá (plné — bez diery), dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, rozmery neurčené.

2. Črepy zvisle žliabkované amfory, farba tmavohnedá.

H r o b 46. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica. V popolnici boli kosti a čiastky bronzového noža. Popolnica bola príkrytá misou. Vedľa popolnice č. 1 bola postavená menšia popolnica č. 3.

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou, valcovitým hrdlom pri ústí golierovite rozšíreným, pod dolným okrajom hrdla na baňatej čiastke sú 3 okružné žliabky. Dno rovné. Golierovité ústie je hranato profilované. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. X : 3). Výška 19,5 cm, dno 5,9 cm, šírka ústia 6,5 cm.

2. Misa kónického tvaru, k ústiu stiahnutá, pod ústím bolo malé ucho, ústie vlnovitými žliabkami zdobené, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. X : 5). Výška 9 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 24 cm.

3. Popolnica dvojkužeľovitého tvaru, dolná časť nižšia, ústie golierovito šikmo hore vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch hladký a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. X : 6). Výška 8,5 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 7 cm.

4. Časť žiarom zdeformovaného bronzového noža (obr. 12 : 3).

H r o b 47. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola umiestnená popolnica s kostičkami.

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou a hrdlom kónicky sa zužujúcim a s ústím golierovito šikmo vyhnutým, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch hladký a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XI : 1). Rozmery: výška 25,5 cm, dno 9 cm, šírka ústia 20 cm.

H r o b 48. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 90×80 cm, hlbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli položené nádoby šikmo k sebe opreté. V popolnici č. 1 boli kostičky. Vedľa č. 4

bola časť bronzového náramku (nákrčného kruhu?).

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou, rovným dnom, hrdlo valcovité, pri ústí golierovito vyhnuté, okraj ústia oblý, povrch hladký a natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 30 cm, dno 15 cm, šírka ústia 25 cm.

2. Dvojuchá amfora, dolná časť baňatá, dno rovné, mierne vyvýšené, hrdlo kónicky sa zužujúce a golierovito šikmo vyhnuté, baňatá časť hrdla pod dolným okrajom výrazne profilovaná, hrdlo od golierovitého ústia až k rozhraniu vydutia okružne vlásenkovite žliabkované, uchá sú umiestnené na hrdle a pripojené na rozhranie hrdla a baňatej časti, povrch hladký a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XI : 2). Výška 16 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 15,5 cm.

3. Dolná časť hrncovitej hrubostennej nádoby, povrch drsný, farba hnedá so stopami po nátere hlinkou. Dno 11 cm (tab. XXIII : 6).

4. Misa kónického tvaru, ústie zahnuté, okraj ústia vlnovkovitými žliabkami zdobený, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XI : 3). Výška 4,5 cm, dno 5 cm, šírka ústia 15 cm.

5. Časť bronzového nákrčného kruhu-náramku, žiarom zdeformovaný, povrch šikmo žliabkovaný (obr. 12 : 4).

H r o b 49. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 55 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavené hrncovitá nádoba a v nej kostičky a bronzové pamiatky.

1. Hrncovitá nádoba baňatého tvaru, ústie vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch nerovný, natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 17,5 cm, dno 11 cm, šírka ústia 20 cm (tab. XI : 4).

2. Ohnivká bronzovej retiazky (obr. 12 : 5).

3. Svitok bronzového plochého drôtu z náhrelníka (obr. 12 : 6).

H r o b 50. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 65 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli postavené nádoby. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Dvojuchá amfora, dolná časť baňatá, hrdlo kónicky prehnuté a pri ústí mierne vyhnuté, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno mierne vyvýšené, rovné, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 18 cm, dno 8 cm, šírka ústia 12 cm (tab. XI : 5).

2. Dolná časť hrncovitej nádoby, farba tmavohnedá.

3. Črep misy, ústie stiahnuté, povrch hladký, farba hnedá.

4. Črep amfory, vydutie zvisle žliabkované, farba hnedá.

H r o b 51. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli črepy črpáka a čaše s kostičkami. Črpák bol úmyselne rozbity a rozhádzaný v celej hrobovej jame.

1. Črpák s dolnou kónickou časťou, s výrazne nasadeným šikmo zrezaným hrdlom lievikovite vyhnutým, okraj ústia oblý, dno vtlačené, ucho (chýba) nasadené na okraj ústia a pripájajúce sa na rozhranie hrdla a vydutia, povrch hladký, natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XI : 6). Výška 5,6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9,3 cm.

2. Črepy čaše, ústie stiahnuté, dno rovné. Farba tmavohnedá, tvar pologuľatý, výška 4,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. XXXVI: 2).

H r o b 52. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hlbka 55 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli nájdené črepy z rôznych nádob, kostičky a ohnivká retiazky.

1. Črepy nádoby, ústie vyhnuté, farba tmavohnedá.

2. Misa kónického tvaru. Ústie stiahnuté a profilované. Dno rovné. Povrch rovný, natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XII : 3). Výška 7,5 cm, dno 9 cm, šírka ústia 24,5 cm.

3. Črpák pologuľatého tvaru. Okraj ústia oblý. Ucho nasadené na okraj ústia a baňatú časť črpáka. Dno rovné. Povrch hrboľatý a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XII : 2). Výška 6,5 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 10 cm.

4. Misa (črepy) s kónickou dolnou čiastkou, pod ústím stiahnutá a golierovito vyhnutá. Dolná časť vláskovite žliabkovaná. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

5. Črepy nádoby hrncovitého tvaru. Ústie vyhnuté, dno rovné, povrch nerovný a natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

6. Bronzové ohnivká retiazky. Priemer 4 mm (obr. 12 : 7).

H r o b 53. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý a pri dne mierne zaoblený. Kostičky boli v amfore č. 1. Na dne hrobovej jamy bola postavená amfora, ktorá bola prikrytá prevrátenou misou. Vedľa stála menšia amfora a misa s uchom.

1. Amfora dvojuchá s hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia oblý. Uchá cez rozhranie hrdla a vydutia. Dno rovné. Povrch nerovný a potretý

tmavohnedou hlinkou (tab. XII : 1). Výška 22 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 12 cm.

2. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým. Ucho pod ústím. Ústie vlnovkovite žliabkované. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 8 cm, dno 9 cm, šírka ústia 16 cm.

3. Črepy misy kónického tvaru. Ústie stiahnuté, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

4. Dvojuchá amfora (uchá chýbajú). Hrdlo kónicky prehnuté. Uchá boli cez rozhranie hrdla a vydutia. Dno rovné, povrch nerovný a natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XII : 4). Výška 9,5 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 7 cm (čiastočne zachovaná).

5. Črepy črpáka, povrch natretý hnedou hlinkou.

H r o b 54. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica s kostičkami a čiastkami bronzovej ihlice.

1. Popolnica s hrdlom kónicky prehnutým (časť chýba). Dolná časť baňatá, dno mierne vyvýšené a rovné. Povrch nerovný, natretý hnedou hlinkou (tab. XII : 5). Výška 28 cm, dno 10 cm, šírka ústia 17 cm.

2. 2 kusy z bronzovej ihlice žiarom zdeformované (obr. 12 : 9).

3. Črepy popolnice. Ústie vyhnuté, zdobené profilovaním, farba hnedá.

H r o b 55. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Nádoby boli postavené na dne hrobovej jamy. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Popolnica s hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia vyhnutý. Dolná časť baňatá. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 30 cm, dno 10 cm, šírka ústia 20 cm.

2. Čaša pologuľatého tvaru. Ústie na jednom mieste mierne vyvýšené, pod vyvýšením je umiestnené malé pásikové ucho. Pod ústím sú 3 vlásenkové ryté okružné žliabky, ktoré prebiehajú nad uchom cez vyvýšené miesto ústia čaše. Dno mierne vtlačené. Povrch nerovný a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XII : 6). Výška 17 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 19 cm.

3. Črepy kónickej misy. Ústie vyhnuté, okraj oblý. Farba tmavohnedá.

H r o b 56. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Všetky nádoby boli uložené na dne hrobovej jamy. Kosti boli v nádobe č. 1.

1. Váza s dolnou baňatou časťou. Hrdlo kónicky prehnuté. Okraj ústia oblý. Baňatá časť ozdobená šikmými širokými žliabkami. Dno rovné. Povrch hladký. Farba čierna (tab. XIII : 1). Výška 15 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10 cm.

2. Črpák pologulatého tvaru. Ústie šikmo zrezané. Ucho nasadené na okraj ústia a pripojené pod ústie, prečnieva nad okraj ústia. Dno vtláčené. Povrch nerovný a natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 8 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 10×8 cm (oválne), (tab. XIII : 2).

3. Šálka pologulatého tvaru. Ústie šikmo zrezané a na jednom mieste mierne vyvýšené. Ucho (chýba) bolo nasadené pod týmto vyvýšením. Dno mierne vtláčené. Farba tmavohnedá (tab. XIII : 3). Výška 6,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9×10 cm (oválne).

4. Amfora dvojuchá. Hrdlo kónicky prehnuté. Jedno ucho nad rozhraním hrdla a vydutia, druhé cez rozhranie hrdla a vydutia. Baňatá časť zvisle žliabkovaná. Dolná časť hrdla 3 okružnými žliabkami zdobená. Dno dutá kónická nôžka. Povrch nerovný a natretý hnedou hlinkou (tab. XIII : 6). Výška 19 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 10 cm.

5. Črpák pologulatého tvaru. Ústie šikmo zrezané. Ucho pásikové, pripojené na okraj ústia a pod ústie, prečnieva nad okraj ústia. Dno vtláčené. Povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XIV : 1). Výška 5,5 cm, dno 2 cm, šírka ústia 9,5 cm.

6. Črepy hrncovitej nádoby. Ústie mierne vyhnuté. Vydutie zdobené výčnelkom. Farba hnedá.

7. Črep amfory. Povrch zvisle žliabkovaný. Farba hnedá.

8. Črepy šálky s malým uchom. Povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

9. Črep amfory. Rozhranie hrdla a baňatej čiastky zdobené 3 okružnými žliabkami. Farba hnedá.

H r o b 57. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a v nej kosti a čaša.

1. Popolnica, dolná časť baňatá, hrdlo mierne kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch nerovný, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, farba hnedá (tab. XIII : 5). Výška 26 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 15 cm.

2. Čaša pologulatého tvaru, dno mierne vtláčené, povrch nerovný a natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XIII : 4). Výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 13 cm.

H r o b 58. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho

tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 65 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý a pri dne mierne zaoblený. Nádoby boli položené na dne hrobovej jamy. Kosti boli v popolnici č. 1.

1. Popolnica s baňatou dolnou čiastkou, rovným dnom, hrdlom kónicky prehnutým, farba hnedá. Výška 23 cm, dno 15 cm, šírka ústia 20 cm.

2. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým a profilovaným, dno rovné, farba hnedá, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XIV : 3). Výška 7 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 19 cm.

3. Dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XIV : 4). Výška 16 cm, dno 8 cm, šírka ústia 9 cm.

4. Črepy misy, ústie stiahnuté a vlnkovitě zdobené, farba tmavohnedá.

5. Črep hrncovitej nádoby, farba hnedá.

H r o b 59. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hĺbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. V južnej časti hrobovej jamy boli umiestnené nádoby. Amfora bola prikrytá misou a črepmi hrncovitej nádoby. V popolnici bola časť bronzového nákrčného kruhu a črepy hrncovitej nádoby. V amfore boli kosti.

1. Popolnica s hrdlom kónicky prehnutým, ústie golierovo vyhnuté a profilované, baňatá časť od hrdla oddelená 4 jemnými okružnými žliabkami, cez rozhranie hrdla a baňatú časť prečnievajú 2 uchám podobné výčnelky, dno rovné, povrch hladký, natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XIV : 2). Výška 28 cm, dno 9 cm, šírka ústia 26 cm.

2. Misa kónického tvaru, ústie stiahnuté a zdobené vlnkovitými žliabkami, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XIV : 6). Výška 7,5 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 23 cm.

3. Džbán amforovitého tvaru s kónicky prehnutým hrdlom, okraj ústia oblý, dno rovné, cez rozhranie hrdla a baňatej časti je umiestnené jedno ucho opatené 2 výčnelkami, najväčšie vydutie od rozhrania hrdla a vydutia je zdobené širokými šikmými žliabkami, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XIV : 5). Výška 17 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10 cm.

4. Črepy hrncovitej nádoby pod ústím s malým výčnelkom, povrch natretý hnedou hlinkou.

5. Časť bronzového nákrčného kruhu, na jednom konci zahnutý, povrch šikmo žliabkovaný, dĺžka 11 cm (obr. 12 : 13).

H r o b 60. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 100 cm. Tvar hro-

bovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. V južnej časti hrobovej jamy boli položené nádoby a okolo týchto črepov. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Popolnica s kónický prehnutým hrdlom, hrdlo nízke, ústie golierovo vyhnuté a hranato profilované, dolná časť od hrdla oddelená 4 okružnými plynkými žliabkami a 2 výčnelkami napodobňujúcimi uchá, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 28,5 cm, dno 10 cm, šírka ústia 26 cm.

2. Misa kónického tvaru, ústie stiahnuté a vlnovitými žliabkami zdobené, dno rovné, pod ústím malý výčnelok, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 8 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 24,5 cm.

3. Váza s kónický prehnutým hrdlom, okraj ústia oblý, hrdlo pod ústím zdobené 2 okružnými žliabkami, nad rozhraním hrdla a baňatej časti 1 žliabkom, baňatá časť je zvisle žliabkovaná, dno mierne vyvýšené a rovné, farba tmavohnedá, povrch natretý hlinkou. Výška 14 cm, dno 6 cm, šírka ústia 9 cm (tab. XV : 1).

4. Črepy misy s ústím mierne vyhnutým, vydutie profilované, ucho od ústia na vydutie, zvisle profilované, farba hnedotehlová (tab. XIV : 5).

5. Črepy hrncovitej nádoby, povrch zdobený plastickými rebierkami a jamkami (tab. XIX : 7).

6. Črep ústia hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, ucho chýba, farba hnedá.

7. Črepy amfory, povrch natretý hnedou hlinkou.

H r o b 61. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hlbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené nádoby. Kosti a bronzová pinzeta boli v popolnici č. 1. V zásype hrobovej jamy boli črepy črpáka a misy.

1. Popolnica s kónický prehnutým hrdlom, ústie golierovo vyhnuté a zdobené facetovaním, dno rovné, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou. Výška 28 cm, dno 12 cm, šírka ústia 24 cm.

2. Amfora s kónický prehnutým hrdlom, okraj ústia oblý, hrdlo na dolnej časti zdobené 3 okružnými žliabkami, cez rozhranie hrdla a baňatej časti prečnievajú 2 malé uchá, baňatá časť amfory zdobená zvislým žliabkovaním, dno kónická dutá nôžka zdobená 4 okružnými žliabkami, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XV : 2). Výška 15 cm, dno 7 cm, šírka 11 cm.

3. Črepy črpáka s malým uchom, povrch natretý hnedou hlinkou.

4. Bronzová pinzeta vidlicovitého tvaru, držadlo zdobené žliabkami, dĺžka 5,5 cm (obr. 12 : 14, 15).

5. Črep ústia misy zdobenej vlnkovkovitými žliabkami, povrch natretý hnedou hlinkou.

6. Črep hrncovitej nádoby, farba hnedá.

H r o b 62. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 90×75 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Hlbka 80 cm. V severovýchodnej časti hrobovej jamy boli uložené nádoby. Kosti boli rozsypané v celej hrobovej jame. V zásype črepy.

1. Popolnica s kónický prehnutým hrdlom, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 20 cm, dno 7 cm, šírka ústia 13 cm.

2. Amfora s kónický prehnutým hrdlom, okraj ústia oblý, cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory prečnievali 2 uchá, dno mierne vyvýšené a rovné, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 13 cm, dno 7 cm, šírka ústia 9 cm (tab. XV : 3).

3. Váza s kónický prehnutým hrdlom, okraj ústia zosilnený a oblý, baňatá časť zvisle žliabkovaná, dno rovné, farba hnedá. Výška 7,5 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 5,5 cm (tab. XV : 4).

4. Črepy tmavosivej čaše v zásype hrobovej jamy, tvar kónický. Výška 7,5 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 13 cm (tab. XXXVI : 1).

5. Črep hnedej popolnice.

H r o b 63. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 120 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Nádoby boli položené na dne hrobovej jamy. Kosti boli uložené na dne popolnice.

1. Popolnica s kónický prehnutým hrdlom, ústie golierovo vyhnuté a profilované, cez rozhranie hrdla a baňatej časti sú umiestnené 2 uchá, vydutie zvisle žliabkované, farba hnedá. Výška 30 cm, dno 11,5 cm, šírka ústia 24 cm.

2. Misa kónického tvaru s ústím stiahnutým, okraj ústia oblý, dno mierne vyvýšené a rovné, povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 9 cm, dno 6 cm, šírka ústia 19 cm (tab. XV : 5).

3. Amfora s hrdlom kónický prehnutým, 2 uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno rovné, farba hnedá. Výška 18 cm, dno 6 cm, šírka ústia 6 cm.

4. Črepy hrubostennej hrncovitej nádoby, povrch natretý hnedou hlinkou.

5. Črep šálky, ústie stiahnuté, farba hnedá.

H r o b 64. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer hrobovej jamy 85 cm, hlbka 65 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozhádzané črepy z rôznych nádob. Kosti boli na jednom mieste, a to v strede hrobovej jamy.

1. Misa kónického tvaru, ústie mierne dnu stiahnuté a opatené 4 protiležiacimi výčnelkami, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou, dno

mierne vyvýšené a vilačené. Výška 5,5 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 13,5 cm (tab. XV : 6).

2. Bronzová ihlica valcovitého tvaru, na jednom konci ostrá, na druhom zaoblená (bola medzi kostami), dĺžka 11 cm (obr. 12 : 17).

3. Črepy misy kónického tvaru, ústie stiahnuté, farba hnedá.

4. Črep ústia misy, ústie vyhnuté a profilované, farba hnedá.

5. Črepy valcovitého hrdla, ústie vyhnuté, hrdlo zvisle žliabkované, farba hnedá.

6. Vyvýšené dno misy, farba hnedá.

7. Vela bezvýrazných črepov hnedej farby.

H r o b 65. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a v nej kúsok žiarom zdeformovaného bronzu. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Popolnica s baňatou dolnou časťou, hrdlo valcovité, ústie mierne zosilnené, dno rovné, farba hnedá (značne poškodená, rozmery neurčené).

2. Kúsok žiarom zdeformovaného bronzového plechu (obr. 12 : 16).

H r o b 66. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli črepy popolnice a hrncovitej nádoby. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy popolnice, ústie vyhnuté a facetované, vydutie žliabkované, povrch natretý hnedou hlinkou.

2. Črepy hrncovitej nádoby, povrch natretý hnedou hlinkou.

H r o b 67. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a v nej nádobka č. 3 a na dne popolnice kosti a bronzový prsteň.

1. Popolnica dvojkónického tvaru, dolná časť nižšia, ústie rovné, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XVI : 1). Výška 16 cm, dno 7 cm, šírka ústia 15,5 cm.

2. Črepy nádoby, ústie mierne vyhnuté, dno rovné, pod ústím 2 protiležiace uchá, povrch drsný a natretý hnedou hlinkou.

3. Dvojkónická nádobka, dolná časť vyššia, ústie neúplné, dno rovné, farba bledohnedá (tab. XVI : 2). Výška 3,5 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 3,5 cm.

4. Bronzový prsteň z gulatého drôtu, konce ostré, priemer 3 cm. Konce prechádzajú súbežne vedľa seba (obr. 12 : 8).

H r o b 68. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho

tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne málo zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli na jednom mieste uložené kosti a ucho črpáka.

1. Profilované ucho črpáka s čiastkou ústia, farba hnedá (tab. XXII : 7).

H r o b 69. Hrobová jama okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 50 cm. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob, kosti a čiastky žiarom zdeformovaného noža.

1. Ústie hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, okraj oblý, povrch drsný, farba hnedá.

2. Vyhnuté ústie amfory, okraj oblý, povrch hladký a natretý hnedou hlinkou.

3. Zvisle žliabkované vydutie amfory, ústie vyhnuté, okraj oblý, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou.

4. Vyhnuté a facetované ústie amfory, farba hnedá.

5. Črepy hnedej misy.

6. Žiarom zdeformované čiastky bronzového noža, chrbát prehnutý, zachovaná časť 13 cm dlhá (obr. 12 : 18).

H r o b 70. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 130×100 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Hlbka 60 cm. Na dne hrobovej jamy, a to v severnej časti bol položený črpák a dokola v troch skupinách črepy z rôznych nádob. V prostredku hrobovej jamy boli uložené kosti.

1. Črpák s dolnou kónickou časťou, hrdlo valcovité a golierovite vyhnuté, dno mierne vyvýšené a rovné, ucho pripojené na okraj ústia a rozhrania dolnej časti hrdla, prečnieva nad ústie, povrch natretý tmavohnedou jemnou hlinkou (tab. XVI : 3). Rozmery: výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9 cm.

2. Črepy vlnovkovite zdobenej misy, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

3. Črepy vyhnutého a profilovaného ústia misy, farba tmavohnedá.

4. Črepy hnedej amfory.

5. Črep hrncovitej nádoby, cez rozhranie hrdla a vydutia ucho, farba tmavohnedá.

6. Vydutie a dno šálky; vydutie ostro profilované, farba hnedá.

7. Črep hrncovitej nádoby, pod ústím páskové ucho, ústie vyhnuté, povrch drsný, farba tmavohnedá.

8. Vydutie amfory s časťou hrdla, ucho cez rozhranie hrdla a vydutia, farba tmavohnedá.

9. Dno hrncovitej nádoby, farba hnedá, šírka dna 10 cm.

10. Ústie hrncovitej nádoby, pod ústím malé ucho, farba tmavohnedá.

11. Vy dutie amfory s uchom, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

12. Profilované a vyhnuté ústie misy, farba tmavohnedá.

13. 1 sklená perla prstencovitého tvaru, farba belasá, priemer 0,3 cm (obr. 12 : 11).

14. Úlomky žiarom zdeformovaných bronzových ozdob (obr. 12 : 10).

H r o b 71. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli črepy. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy amfory, ústie vyhnuté a profilované, hrdlo kónicky vyhnuté, vy dutie žliabkami zdobené, dno rovné, farba tmavohnedá.

2. 3 žiarom zdeformované kusy bronzového plechu (obr. 12 : 28).

3. Ústie šálky s uchom, farba tmavohnedá.

H r o b 72. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hĺbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozmiestnené črepy rôznych nádob. Kosti boli na jednom mieste na dne hrobovej jamy. Nádoby boli pravdepodobne úmyselne rozbité.

1. Črpák s dolnou pologuľatou časťou, dno guľaté, uprostred vtlačené, hrdlo valcovité a golierovito vyhnuté, ucho (chýba) bolo prip evnené na okraj ústia a prečnievalo nad ústie, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVI : 4). Výška 10 cm, dno 1 cm, šírka ústia 12 cm.

2. Črpák s dolnou pologuľatou časťou, dno guľaté a uprostred vtlačené. Valcovité hrdlo k ústiu sa mierne zužuje a potom golierovite vyhýňa. Ucho je prip evnené na okraj a pod okraj ústia a prečnieva na ústie. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVI : 5). Výška 4,5 cm, dno (vtlačené) 1 cm, šírka ústia 10 cm.

3. Šálka kónického tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, ucho pod ústím. Šálka pri uchu je nižšia. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVI : 6). Výška 7,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10 cm.

4. Črepy hrdla amfory, farba tmavohnedá.

5. Črep šálky, farba hnedá, povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

6. Bezzárazné črepy tmavohnedej farby.

7. Váza s mierne prehnutým valcovitým hrdlom, okraj ústia chýba, dno vyvýšené a duté, dolná časť baňatá, povrch natretý tmavohnedou jemnou hlin-

kou (tab. XVII : 1). Výška 20 cm, dno 6 cm, šírka 14 cm.

H r o b 73. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozmiestnené črepy rôznych nádob a uprostred hrobovej jamy málo kostí s bronzovou ihlicou.

1. Bronzová ihlica valcovitého tvaru s gulickevitou hlavičkou, druhý koniec špicatý, dĺžka 13,5 cm (obr. 12 : 12).

2. Črep hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté, povrch drsný, farba hnedá.

3. Valcovité hrdlo amfory, ústie mierne vyhnuté, dno vyvýšené a vtlačené, vy dutie pod rozhraním hrdla zdobené 3 okružnými žliabkami, cez rozhranie hrdla a vy dutia je umiestnené ucho, farba tmavohnedá.

4. Ústie šálky, pod ústím malé pásikové ucho, dno rovné, farba tmavohnedá.

5. Črepy pologuľatej misy, ústie vyhnuté, vnútorná strana vyhnutého ústia facetovaná, farba hnedá.

6. Črep ústia misy, ústie zahnuté, farba tmavohnedá.

7. Vy dutie amfory, pod rozhraním hrdla baňatá časť je facetovaná, farba tmavohnedá.

8. Črepy misy, pod ústím 2 uchá, dno rovné, ústie vyhnuté, farba tmavohnedá.

9. Dno hrncovitej nádoby, rovné, farba tmavohnedá.

H r o b 74. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 75 cm, hĺbka 80 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a okolo črepy rôznych nádob. Kosti boli na dne popolnice.

1. Popolnica s kónickou dolnou čiastkou, hrdlo valcovité je mierne prehnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XVII : 2). Výška 21 cm, dno 7 cm, šírka ústia 25,5 cm.

2. Črepy amfory, ústie vyhnuté, facetované, dno mierne vyvýšené a vtlačené, farba hnedá, šírka dna 5 cm.

3. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, farba hnedá.

4. Vela drobných bezzárazných črepov hnedej farby.

H r o b 75. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 55 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené črepy rôznych nádob. Kosti boli v strede hrobovej jamy.

1. Popolnica dvojkónického tvaru, dolná časť

nižšia, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, farba tmavohnedá. Výška 25 cm, dno 10 cm, šírka ústia 30 cm (tab. XVII : 3).

2. Bronzový prsteň v priereze kosoštvorcový, hrúbka 3 mm, priemer 2 cm (obr. 12 : 20). Bronzová tyčinka v priereze štvorcová, hrúbka 3 mm, dĺžka 2 cm (obr. 12 : 20).

3. Ústie popolnice, vyhnuté, farba tmavohnedá.

4. Črepy hrncovitej nádoby, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý, pod ústím malé pásikové ucho, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

5. Črep amfory, na rozhraní hrdla a vydutia malé pásikové ucho, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

H r o b 76. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy misy, okraj ústia zahnutý a vlnovkovite žliabkami zdobený, pod ústím ryté mriežkovanie, farba hnedá (tab. XXIV : 3).

2. Črepy dvojkónickej nádoby s rytými okružnými žliabkami, povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XXIV : 2).

3. Črepy hrncovitej nádoby, ústie vyhnuté so stopami ucha pod ústím, farba tehlová.

4. Črepy šálky so stopami pásikového ucha pod ústím.

H r o b 77. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená amfora a okolo črepy hrncovitej nádoby. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Amfora s hrdlom kónicky vyhnutým, okraj ústia oblý, dno mierne vyvýšené a rovné, cez rozhranie hrdla a vydutia sú umiestnené 2 pásikové uchá, vydutie od hrdla je zvisle žliabkované, farba hnedá. Výška 17 cm, dno 5 cm, šírka ústia 8 cm.

2. Črepy hrncovitej nádoby, farba tmavohnedá.

H r o b 78. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená dvojkónická popolnica. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Popolnica dvojkónického tvaru s hrdlom prehnutým, dolná časť nižšia, dno rovné, povrch drsný, farba tmavohnedá (tab. XVII : 4). Výška 19 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 22 cm.

2. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, farba hnedá.

3. Črpák pologuľatého tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, farba tmavohnedá, ucho (chýba) bolo

priepvenené pod ústím. Výška 7 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9 cm.

H r o b 79. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Kosti v hrobovej jame neboli. Na dne hrobovej jamy boli postavené nádoby. Bronzová tyčinka bola v črpáku.

1. Tmavošedý črep hrncovitej nádoby.

2. Šálka kónického tvaru, okraj ústia oblý, dno mierne vziačené, rovné, pod ústím stopy po uchu, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVII : 5). Výška 6,5 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 9 cm.

3. Črpák s vyvýšenou dutou nôžkou, dolná časť kónická, hrdlo valcovité a vyhnuté, okraj ústia oblý. Dolná časť úzkymi žliabkami zdobená, koreň ucha začína sa na vydutí a končí v dvoch tretinách hrdla od vrchu, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVII : 6). Výška 9 cm, dno 3 cm, šírka ústia 4 cm.

4. Bronzová tyčinka valcovitého tvaru, hrúbka 3 mm, dĺžka 2 cm (obr. 12 : 21).

H r o b 80. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozložené črepy rôznych nádob a pod črepami bronzová ihlica. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Bronzová ihlica ukončená mištičkovitou prehľbenou hlavičkou. Pod hlavičkou vo vzdialenosťi 17 mm ihlica je rozšírená v kfčok, ktorý je šikmo kanelovaný. Priestor medzi hlavičkou a zosilnením je okružnými žliabkami zdobený, podobne i v dĺžke 22 mm pod týmto zosilnením. V ďalšej časti, a to v dĺžke 20 mm, je ihlica zdobená zväzkami rytých čiar jedličkovitého motívus. Dĺžka 18,5 cm, hrúbka 4 mm, priemer mištičky 12 mm (obr. 12 : 27, obr. 13 : 25).

2. Črep šálky pod hrdlom ostro profilovaný, cez rozhranie hrdla a vydutia prečnieva malé pásikové ucho. Pod rozhraním hrdla a vydutia sú 2 okružné ryté žliabky, farba tmavohnedá.

3. Črep hrdla popolnice. Hrdlo valcovité a mierne vyhnuté. Okraj ústia oblý. Povrch natretý jemnou hnedou hlinkou.

4. Ucho črpáka, povrch profilovaný, farba hnedá.

5. Črep ústia popolnice, ústie golierovito vyhnuté a profilované, farba hnedá.

6. Črepy šálky, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý a zvisle úzkymi rytými čiarami zdobený, farba hnedá (tab. XXIV : 1).

7. Črepy hrncovitej nádoby baňatého tvaru, ústie vyhnuté, okraj oblý, farba tehlová.

8. Črepy ústia šálky s malým pásikovým uchom pod okrajom ústia, farba tmavohnedá.

9. Vela bezvýrazných črepov hnedej farby.

H r o b 81. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hlbka 30 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy v dvoch skupinách boli črepy rôznych nádob a na jednom mieste drobné kosti.

1. Črepy amfory, dno vyvýšené a vtlačené, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

2. Facetované ústie misy, ústie stiahnuté, farba hneda.

3. Vyhnuté facetované ústie popolnice, farba tmavohnedá.

4. Ústie amfory, hrdlo valcovité, okraj oblý, farba tmavohnedá.

5. Ústie črpáka so stopami ucha, farba tmavohnedá.

H r o b 82. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 70 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica a okolo črepy rôznych nádob. V popolnici boli časti bronzového noža. Kosti boli na jednom mieste na dne hrobovej jamy.

1. Dvojkónická popolnica, dolná časť nižšia, dno rovné, okraj ústia rovný, povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XVIII : 6). Výška 22 cm, dno 8 cm, šírka ústia 19 cm.

2. Misa s dolnou kónickou časťou a valcovitým vyhnutým hrdlom. Okraj ústia oblý, dno vyvýšené rovné, ucho pod ústím, farba tmavohnedá (tab. XVIII : 5). Výška 13,5 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 27 cm.

3. Črepy misy s ústím stiahnutým, okraj vlnkovite žliabkovaný, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

4. Hrnkovitá nádoba s ústím vyhnutým. Pod ústím malé pásikové ucho. Povrch drsný. Farba tehlovohnedá (tab. XVIII : 2). Výška 23,5 cm, dno 9 cm, šírka ústia 23 cm.

5. Črepy hrnkvitej nádoby, ústie vyhnuté, farba hnedotehlová.

6. Črpák s vyvýšeným a vtlačeným dnom. Dolná časť kónická, smerom k hrdlu stiahnutá, hrdlo valcovité a vyhnuté. Okraj ústia oblý. Hranato profilované ucho je pripevnené na okraj ústia a na dolnej časti hrdla, farba tmavohnedá (tab. XVIII : 1). Výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10 cm.

7. Ústie hnedej čaše, okraj rovný.

8. Vela bezvýrazných tmavohnedých črepov.

9. Vyhnuté ústie popolnice, povrch facetovaný, dno vyvýšené a vtlačené, farba tmavohnedá.

10. Časť bron佐vitého noža, chrbát čepele prehnutý, trn plynule prechádza do čepele, dĺžka 8 cm, hrúbka čepele na chrbe 5 mm (obr. 12 : 19).

H r o b 83. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli rozložené črepy rôznych nádob. Kosti boli uložené v strede hrobovej jamy.

1. Misa na dutej nôžke. Dolná časť kónická, stiahnutá, hrdlo valcovité, ústie vyhnuté, okraj ústia oblý, povrch hladký, natretý jemnou tmavohnedou hlinkou (tab. XVIII : 4). Výška 8 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 13 cm.

2. Profilované vyhnuté ústie popolnice, hrdlo valcovité, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

3. Črepy popolnice, ústie vyhnuté, farba tmavohnedá.

4. Mierne vyvýšené a vtlačené dno misy, farba hneda.

5. Ústie hrnkvitej nádoby, ústie mierne vyhnuté, okraj oblý, farba hneda.

6. Vyvýšené rovné dno amfory, farba hneda.

7. Zahnuté ústie misy, okraj vlnkovite žliabkovaný, farba tmavohnedá.

8. Dvojkónická popolnica, ústie vyhnuté a profilované, farba hneda (len črepy).

9. Črepy mierne vyhnutej hrnkvitej nádoby so stopami ucha pod ústím, farba hneda.

H r o b 84. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 80×60 cm. Tvar kotlovitý, pri dne zaoblený. Hlbka 60 cm. Orientácia dlhšej osi S—J. Na dne hrobovej jamy boli črepy rôznych nádob a v strede pod črepmi kosti.

1. Črepy popolnice, ústie vyhnuté, profilované, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

2. Časť bron佐vitéj ihlice, na konci stočená v očko, dĺžka 6,5 cm, hrúbka 0,5 cm (obr. 12 : 22).

3. Mierne vyhnuté ústie šálky s uchom, farba hneda.

4. Zvisle žliabkované vydutie amfory, povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

5. Profilované ucho šálky, farba hneda.

6. Vela bezvýrazných črepov hnedej farby.

H r o b 85. Hrobová jama pri povrchu oválneho tvaru. Priemer 80×60 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy kotlovitý, pri dne zaoblený. Orientácia dlhšej osi S—J. Na dne hrobovej jamy boli rozložené črepy rôznych nádob. Kosti boli v strede hrobovej jamy.

1. Črepy hrnkvitej nádoby, dno rovné, farba hneda.

2. Vyvýšené a vtlačené dno črpáka, povrch hladký a farba hneda.

3. Rovné dno amfory, farba hnedá.
4. Zahnuté ústie misy, okraj oblý, povrch natretý hnedeňtehlovou hlinkou.

5. Časť bronzovej nádoby. Povrch vypuklý a zdobený zväzkom rytých čiar. Hrúbka 3 mm, veľkosť $2,2 \times 1,5$ cm (obr. 12 : 23).

Hrob 86. Hrobová jama nepravidelného kruhovitého tvaru. Priemer 150×120 cm, hĺbka 80 cm. Tvar valcovitý, pri dne zaoblený. Dno hrobovej jamy bolo mierne prehlbené a vyložené kameňmi. V južnej časti bolo viac kameňov a v ostatných boli nepravidelne rozložené. V blízkosti stredu hrobovej jamy boli kamene uložené i nad sebou. Medzi kameňmi boli črepy rôznych nádob. Kosti boli uložené na jednom mieste v juhovýchodnej časti hrobovej jamy.

1. Dno hrncovitej hrubostennej nádoby, povrch drsný, farba tmavohnedotehlová.

2. Črepy hrncovitej nádoby, povrch drsný, farba tehlovochnedá.

3. Črep šálky so stopami ucha, farba hnedá.

4. Črepy amfory, farba hnedá.

5. Ústie tenkostennej hrncovitej nádoby, farba hnedá.

6. Vela bezvýrazných črepov hnedej farby.

Hrob 87. Hrobová jama nepravidelného kruhovitého tvaru. Priemer 110×130 cm, hĺbka 80 cm. Tvar valcovitý, pri dne zaoblený. Na dne, viac na okraji hrobovej jamy boli poukladané kamene. V severnej časti hrobovej jamy boli v dvoch vrstvách. V strede hrobovej jamy bolo málo kameňov. Medzi kameňmi, ale najviac vo východnej časti hrobovej jamy, boli črepy rôznych nádob. Kosti boli uložené vo východnej časti na jednom mieste. Zásyp premiešaný uhlíkmi.

1. Vlnkovitými žliabkami zdobené ústie misy, ústie zahnuté, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

2. Vyvýšené vtlačené dno črpáka, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

3. Profilované, vyhnuté ústie popolnice, farba tmavohnedá.

4. Valcovité hrdlo amfory, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

5. Črepy hrubostennej hrncovitej nádoby, farba tmavohnedotehlová.

6. Vela bezvýrazných tmavohnedých črepov.

Hrob 88. Hrobová jama kruhovitého tvaru. Priemer 150×140 cm, hĺbka 100 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne zaoblený. V strede hrobovej jamy boli poukladané kamene. Vo východnej časti hrobovej jamy na jednom mieste boli uložené kosti s črepmi rôznych nádob. Črepy boli

okrem toho i v strede hrobovej jamy. Vedľa črepov bolo drevné uhlie.

1. Črepy tmavohnedej amfory.

2. Črepy hrubostennej hrncovitej nádoby. Povrch drsný, farba tehlovochnedá.

3. Rovné dno misy, farba hnedá.

4. Vlnkovitě žliabkované ústie misy.

5. Vela bezvýrazných črepov hnedej farby.

Hrob 89. Hrobová jama pri povrchu elipsovitého tvaru. Priemer 115×130 cm, hĺbka 130 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Pozdĺž západnej strany hrobovej jamy boli poukladané kamene. V strede hrobovej jamy boli na jednom mieste kosti a črepy z rôznych nádob. Drevné uhlie bolo okolo i medzi kostami.

1. Črep misy s baňatou dolnou časťou, hrdlo valcovité, mierne vyhnuté. Ucho umiestnené na okraji ústia a rozhrani hrdla a vydutia. Farba hnedá.

2. Črepy hrubostennej nádoby. Pod ústím stopy po uchu. Dno nádoby rovné. Farba tmavohnedá.

3. Valcovité hrdlo amfory. Okraj ústia oblý. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

4. Bezvýrazné tmavohnedé črepy.

Hrob 90. Hrobová jama pri povrchu elipsovitého tvaru. Priemer 80×50 cm, hlbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli. Orientácia hrobovej jamy: dlhšia os S – J.

1. Črpák kónického tvaru. Okraj ústia oblý. Dno vtlačené. Farba tehlovochnedá. Výška asi 9 cm, dno 4 cm, ústie 12 cm.

2. Črep z hrncovitej nádoby so stopami po uchu. Povrch natretý jemnou tmavohnedou hlinkou.

3. Vyhnuté ústie popolnice. Farba hnedá.

4. Bezvýrazné tmavohnedé črepy.

Hrob 91. Hrobová jama pri povrchu elipsovitého tvaru. Priemer 80×50 cm. hlbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý, pri dne mierne zaoblený. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli. Orientácia hrobovej jamy S – J (dlhšia os).

1. Črepy amfory. Hrdlo valcovité. Profilované ucho prečnieva nad ústie. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

2. Vyhnuté profilované ústie popolnice. Okraj ústia oblý. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

3. Črep hrncovitej nádoby. Ústie vyhnuté. Ucho umiestnené pod ústím. Farba tmavotehlová.

4. Vyvýšené a vtlačené dno amfory, farba hnedá.

5. Vydotie amfory zvisle žliabkované.

6. Črepy hrncovitej nádoby. Farba tmavohnedá.

7. Čiastky bronzového nákrčného kruhu, povrch žliabkovaný, priemer 4 mm (obr. 12 : 24).

H r o b 92. Hrobová jama pri povrchu elipsovitého tvaru. Priemer 80×50 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli. Orientácia hrobovej jamy S – J.

1. Čiastky veľkej hrubostennej popolnice. Hrdlo kónicky prehnuté. Dno rovné. Farba tmavosivá.

2. Časť hrdla hrncovitej nádoby s ústím. Ucho je pripojené na okraj golierovite vyhnutého ústia a na mierne vydutie. Hrdlo je zdobené tenkými rytými žliabkami. Farba tmavohnedá (tab. XXIV : 4).

3. Rovné dno čaše. Farba tmavohnedá.

4. Ústie misy. Ústie zahnuté a okraj oblý. Farba tmavohnedá.

5. Facetované ústie misy. Farba tmavohnedá.

6. Bezzárazné črepy nádob. Farba tmavohnedá.

7. Zvyšky bronzovej ihlice (obr. 12 : 26).

H r o b 93. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené črepy rôznych nádob, čiastky bronzovej ihlice a žiarom zdeformované kusy bronzových úlomkov. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Golierovito vyhnuté slabo profilované ústie misy. Farba tmavohnedá.

2. Mierne vyhnuté a zosilnené ústie hrncovitej nádoby. Povrch drsný a potretý tmavohnedou hlinkou.

3. Ústie amfory, okraj oblý, farba tmavohnedá.

4. Golierovito vyhnuté profilované ústie popolnice, farba tmavohnedá.

5. Vela bezzárazných črepov tmavej farby.

6. Časť bronzovej ihlice, dĺžka 2,5 cm, priemer 1 mm (obr. 12 : 25), žiarom zdeformovaný bronzový pliešok (obr. 12 : 25).

H r o b 94. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 50 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy hrubostennej nádoby. Povrch drsný, dno rovné. Farba tehlovohnedá.

2. Črepy popolnice s plastickým páskom zdobeným jamkami. Farba šedohnedá.

3. Ucho šálky. Farba tmavohnedá.

4. Črepy hrncovitých nádob. Farba hneda.

5. Vela bezzárazných črepov hnedej farby.

H r o b 95. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho

tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črep misy. Ústie mierne vyhnuté a jamkami zdobené. Okraj ústia zosilnený. Hrdlo zdobené šikmým žliabkovaním a dvojicami výčnelkov. Farba tmavohnedá.

2. Vyhnuté ústie popolnice. Okraj oblý. Farba tmavohnedá.

3. Zahnuté ústie čaše. Okraj oblý. Farba hneda.

4. Golierovito vyhnuté ústie (profilované) misy. Povrch natretý hnedou hlinkou.

5. Vela bezzárazných črepov hnedej farby.

6. 3 bronzové nity. Dĺžka 1,2 cm, hrúbka 0,3 cm (obr. 13 : 1).

H r o b 96. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hĺbka 40 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli rozložené črepy nádob. Kosti boli na jednom mieste v strede hrobovej jamy.

1. Misa s mierne vyvýšeným dutým dnom. Tvar baňatý. Ústie golierovito vyhnuté a facetované. Povrch natretý hnedou hlinkou (v črepoloch).

2. Misa s ústím zahnutým, vlnovkovite žliabkovaným. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 7 cm, dno 10 cm, šírka ústia 34 cm.

3. Šálka pologuľatého tvaru. Pásikové ucho je umiestnené pod ústím. Okraj ústia nad uchom je vytiahnutý do 2 výčnelkov. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XVIII : 3). Výška 10,5 cm, dno 8 cm, šírka ústia 17 cm.

4. Amfora s hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia oblý. Vydotie ozdobené 4 okružnými žliabkami. Cez rozhranie hrdla a vydotia prečnievajú 2 uchá. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 18 cm, dno 6 cm, šírka ústia 9 cm.

5. Šálka pologuľatého tvaru, ústie roztvorené, pod ústím stopy po uchu, povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 8 cm, dno 5 cm, šírka ústia 5 cm (tab. XIX : 1).

6. Ústie šálky, povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

H r o b 97. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy bola postavená amfora. Kosti boli okolo amfory.

1. Amfora s hrdlom kónicky prehnutým. Okraj ústia oblý. Dolná časť baňatá, dno mierne vyvýšené. Cez rozhranie hrdla a vydotia prečnievajú

2 uchá. Povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 22 cm, dno 10 cm, šírka ústia 13 cm.

H r o b 98. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 80 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli uložené na dne hrobovej jamy, boli však rozpadnuté. Kosti boli v celej hrobovej jame.

1. Misa kónického tvaru, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9 cm.

2. Misa kónického tvaru. Ústie zahnuté a zdobené vlnkovitými žliabkami. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 6 cm, dno 4 cm, šírka ústia 12 cm.

3. Črepy misy, ústie zahnuté, dno rovné, tvar kónický, farba tmavohnedá.

H r o b 99. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 85 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli uložené na dne hrobovej jamy. Kosti boli vedľa šálky č. 1.

1. Šálka mierne guľatého tvaru. Pod ústím stopy po malom uchu. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (len črepy).

2. Črepy šálky. Ústie šálky pologuľatého tvaru. Ucho pripojené na okraj ústia. Farba tmavohnedá.

3. Črepy misy. Tvar kónický. Ústie zahnuté. Dno rovné. Farba hnedá.

H r o b 100. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 95 cm, hĺbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Vrch odoraný. Na dne hrobovej jamy bola postavená amfora, na nej čaša a vedľa črepy popolnice. Kosti boli v amfore.

1. Amfora s hrdlom kónicky prehnutým. Dolná časť baňatá. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnievajú 2 uchá. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XIX : 3). Výška 16 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10 cm.

2. Čaša pologuľatého tvaru s roztvoreným ústím. Okraj ústia oblý. Dno mierne vylačené. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 4,5 cm, dno 3 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. XIX : 2).

3. Črepy popolnice. Ústie vyhnuté. Pod ústím lalokovitý výnelok. Steny hrubé. Farba tmavohnedá.

H r o b 101. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne boli črepy nádob. Kosti sa nezachovali.

1. Čiastky bronzovej ozdoby žiarom zdeformované (obr. 13 : 2).

2. Črepy hrncovitej nádoby, farba tehlovochnedá.

3. Črepy hrncovitej hrubostennej nádoby. Pod ústím reliéfna páska zdobená jamkami. Farba tehlovochnedá.

4. Črepy tmavosivej misy.

5. Črepy čaše. Povrch hladký. Farba tmavohnedá.

6. Bezzárazné tmavohnedé črepy.

H r o b 102. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 70 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli rozložené črepy nádob a sklená perla. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Sklená perla, belasá farba, priemer 2 mm (obr. 13 : 4).

2. Časť bronzového noža. Chrbát čepele plochý. Časť rúčky s prehlbením (obr. 13 : 3, 5).

3. Časť valcovitej bronzovej ihlice (obr. 13 : 7—9).

4. Žiarom zdeformované bronzové úlomky.

5. Črepy hrncovitej hrubostennej nádoby. Farba tehlovochnedá.

H r o b 103. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 150 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy bola postavená šálka. Kosti boli v popolnici.

1. Popolnica dvojkónického tvaru. Dolná časť nižšia. Pod vydutím 4 lalokovité výčnelky. Dno rovné. Farba tmavohnedá (tab. XXI : 6). Výška 33 cm, dno 12 cm, šírka ústia 27 cm.

2. Šálka kónického tvaru. Pod ústím malé páskové ucho. Dno rovné. Farba tmavohnedá. Výška 7 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9 cm.

H r o b 104. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 135 cm, hĺbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli uložené nádoby. Kosti boli v mise č. 4.

1. Šálka pologuľatého tvaru. Ústie na jednom mieste vyvýšené, okraj rovný. Ucho bolo pod vyvýšeným ústím. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XIX : 4). Výška 12 cm, dno 9 cm, šírka ústia 21,5 cm.

2. Misa kónického tvaru. Ústie zahnuté a vlnkovitými žliabkami zdobené. Pod ústím malé ucho. Dno mierne vyvýšené a vylačené. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XX : 1). Výška 6 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 14 cm.

3. Amfora s kónicky prehnutým hrdlom. Okraj ústia oblý. Na dolnej časti hrdla 2 okružné žliaby. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnievajú 2 uchá. Horná časť vydutia zvisle žliabkovaná.

Dolná časť vydutia zdobená podobnou rytou výzdobou, vyhotovenou trojzubým rydlom. Plocha ohraničená lomeným kruhom je rozdelená lúčovite na 14 polí. Tieto sú delené ešte jedličkovitým motívom. Dno je vyvýšené a duté. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XX : 2). Výška 14 cm, dno 5 cm, šírka ústia 8 cm.

4. Misa kónického tvaru. Ústie zahnúté. Okraj zdobený vlnovkovitým žliabkovaním. Pod ústím šikmý lalokovitý výčnelok opatrený 2 dierkami. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 7,5 cm, dno 8 cm, šírka ústia 22 cm (tab. XX : 3).

5. Popolnica (črep) s kónicky vyhnutým ústím. Dno rovné. Farba tmavohnedá.

Hrob 105. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli črepy. Kosti boli uprostred hrobovej jamy s čiastkami bronzovej ihlice.

1. Bronzová ihlica s hlavičkou dvojkónickou. Hrdlo na dvoch miestach prstencovite rozšírené. Ostatné čiastky žiarom zdeformované. Dĺžka 8 cm. Hrubka 0,4 cm (obr. 13 : 6).

2. Šálka pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, farba tmavohnedá (tab. XX : 6). Výška 4,5 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 9,5 cm.

3. Črepy hrncovitej nádoby, ústie mierne vyhnuté. Ucho pod ústím. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

4. Črepy popolnice. Ústie golierovito vyhnuté a profilované. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

5. Črepy hrncovitej nádoby. Ústie vyhnuté. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

6. Črepy amfory. Ucho prečnieva cez rozhranie hrdla a vydutia. Hrdlo kónicky prehnuté. Vydotie zvisle žliabkované. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

7. Črepy misy. Tvar kónický. Ústie zahnúté a zdobené vlnovkovitými žliabkami. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

8. Črepy beztvárne, tmavohnedé.

Hrob 106. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli umiestnené črepy rôznych nádob. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Črepy amfory, hrdlo kónicky vyhnuté. Dno vyvýšené a rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

2. Črepy hrncovitej nádoby. Uchá pod ústím. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

Hrob 107. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hĺbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy bola postavená amforovitá popolnica, v nej časť jednodielnej bronzovej britvy a veľa kostí.

1. Amfora s kónicky prehnutým hrdlom, baňatou dolnou časťou. Dve uchá prečnievajú cez rozhranie hrdla a vydutia. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XX : 7). Výška 25 cm, dno 10,5 cm, šírka ústia 16 cm.

2. Časť bronzovej jednodielnej britvy. Na jednej strane nerovnomerne odlomená, na druhej strane dvakrát polkruhovo vykrojená. Dĺžka 8 cm, šírka 3–3,5 cm, hrubka 1,2 mm (tab. XX : 10).

Hrob 108. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hĺbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli uložené črepy nádob, bronzový prsteň a železný nožik. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Železný nožik s mierne prehnutou čepeľou a krátkym trňom. Dĺžka 8,1 cm, šírka 1,5 cm, hrubka 2 mm (obr. 13 : 23).

2. Bronzový prsteň z plochého plechu, dvakrát zvinutý, na povrchu žliabkami zdobený, výška 1 cm, priemer 2 cm (obr. 13 : 11).

3. Hrncovitá nádoba. Ústie mierne vyhnuté a zosilnené. Farba tehlovohnedá. Povrch zvisle rytmí čiarami zdobený. Dno rovné (tab. XX : 5). Výška 12 cm, dno 9 cm, šírka ústia 10 cm.

4. Ústie hrncovitej nádoby. Farba hnedá.

5. Vydotie amfory zvisle žliabkované. Farba tmavohnedá.

6. Črepy amfory. Nad rozhraním hrdla a vydutia prečnievajú 2 uchá. Dno rovné a hrdlo kónicky vyhnuté. Povrch hladký, farba tmavohnedá.

Hrob 109. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 120 cm, hĺbka 75 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno zaoblené. Na dne hrobovej jamy bola postavená popolnica, v nej boli čiastky bronzového noža. Na široké vydotie popolnice bola postavená misa. Kosti boli vedľa popolnice.

1. Popolnica baňatého tvaru. Hrdlo kónicky prehnuté. Ústie golierovite vyhnuté. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 24 cm, dno 12 cm, šírka ústia 28 cm.

2. Amfora s kónicky prehnutým hrdlom. Okraj ústia oblý. Vydotie zdobené drobnými jamkami. Dno mierne vyvýšené. Farba tmavohnedá. Výška 11 cm, dno 5 cm, šírka ústia 8 cm.

3. Misa pologulatého tvaru. Ústie zahnúté. Dno

rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XX : 4). Výška 6 cm, dno 9 cm, šírka ústia 21 cm.

4. Žiarom zdeformované čiastky bronzového noža. Čepeľ mierne prehnutá. Rukoväť (trň) na okraji vyvýšená a opatrená dierkami pre nity. Dĺžka spolu 18 cm. Koniec rukoväti a čepele chýba (obr. 13 : 12).

Hrob 110. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hlbka 45 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli postavené na dne hrobovej jamy. Kosti a črepy boli v nádobe č. 1.

1. Baňatá nádoba. Ústie mierne vyhnuté, okraj oblý. Dno rovné. Povrch natretý hnedou hlinkou (tab. XX : 5). Výška 15 cm, dno 9 cm, šírka ústia 19 cm.

2. Šálka pologulatého tvaru. Ústie zahnuté. Ucho pod ústím. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 5 cm, dno 4 cm, šírka ústia 18 cm.

3. Črepy hrncovitej nádoby pod ústím výčnelkami zdobenej. Farba tehlovohnedá.

Hrob 111. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli položené črepy nádob, kosti a žiarom zdeformované kúsky bronzového noža a ihlie.

1. Časť čepele bronzového noža (obr. 13 : 13).

2. Žiarom zdeformované čiastky bronzových ihlie (obr. 13 : 14).

3. Golierovito vyhnuté ústie popolnice. Okraj profilovaný. Farba tmavohnedá.

4. Črepy amfory. Hrdlo kónicky vyhnuté. Dolná časť baňatá. Farba tmavohnedá.

5. Bezzárazné tmavohnedé črepy.

Hrob 112. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 90 cm, hlbka 35 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli na dne hrobovej jamy. Kosti boli v celej hrobovej jame.

1. Misa kónického tvaru. Ústie zahnuté a vlnkovitými žliabkami zdobené. Pod ústím stopy po uchu. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XXI : 4). Výška 6 cm, dno 4 cm, šírka ústia 14 cm.

2. Misa kónického tvaru. Ústie zahnuté a zdobené vlnkovitými žliabkami. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 7 cm, dno 6 cm, šírka ústia 21 cm (tab. XXII : 4).

Hrob 113. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 65 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené.

Na dne hrobovej jamy bola postavená misa č. 2, v nej amfora č. 1, misa č. 3 a 4. Okolo črepy šálky a amfory. Kosti v hrobovej jame neboli.

1. Amfora s kónicky prehnutým hrdlom. Okraj ústia oblý. Dolný okraj hrdla 2 okružnými žliabkami zdobený. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnievajú 2 uchá vlnkovitými žliabkami zdobené. Dve tretiny vydutia od dolného okraja hrdla sú zdobené zvislými žliabkami. Ostatná časť je oddelená rytou okružnou výzdobou zhotovenou štvorostrým rydlom. Pospájaná je s horným okrajom dutej nôžky rytými vlnvkami zhotovenými trojostrým rydlom. Dno na dutej kónickej nôžke. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XXI : 1, 2). Výška 18 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10 cm.

2. Misa kónického tvaru. Hrdlo valcovité. Ústie golierovito vyhnuté. Dno mierne vyvýšené. Povrch natretý hnedou hlinkou. Výška 10 cm, dno 12 cm, šírka ústia 37 cm (tab. XIX : 6).

3. Misa kónického tvaru. Ústie zahnuté, facetované. Dolné dve tretiny vonkajšej strany misy sú zdobené rytou výzdobou. Výzdoba je zhotovená päťostrým rydlom. Horný okraj dvoch tretín misy je oddelený okružným zväzkom piatich rytých žliabkov. Plocha medzi touto čiarou a okrajom dna je rozdelená kolmými žliabkami, ku ktorým sú pripojené z každej strany po 3 zväzkoch päťžliabkových rytých čiar (motív jedličky). Uvedený motiv je z dvoch strán ohraničený rytou vlnvkou, ktorá je pripojená na okraj dna a okružnej rytnej výzdoby. Uvedená výzdoba sa opakuje na celej dolnej ploche vonkajšej strany misy. Dno rovné a mierne prehnuté. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XXII : 5). Výška 8 cm, dno 10 cm, šírka ústia 24 cm.

4. Pologulatá misa s vyhnutým ústím. Dno rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 10 cm, dno 10 cm, šírka ústia 16 cm.

5. Črepy šálky. Ústie mierne zahnuté. Ucho pripojené na okraj ústia a pod ústie. Farba tmavohnedá.

6. Dno amfory, rovné. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou.

Hrob 114. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 65 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli postavené na dne hrobovej jamy. Misa č. 2 bola šikmo postavená k popolnici č. 1. Kosti boli v popolnici.

1. Popolnica s kónicky prehnutým hrdlom. Ústie golierovito vyhnuté a profilované. Dno rovné. Vydotie pod rozhraním hrdla zdobené 4 okružnými žliabkami. Od týchto žliabkov smerom ku dnu až

do dĺžky horných dvoch tretín vydutia na 5 miestach rovnomerne rozložené sú zväzky 6 žliabkov. Tieto sú ukončené trojuholníkovitými výčnelkami. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou (tab. XXII : 3). Výška 39 cm, dno 11 cm, šírka ústia 29 cm.

2. Misa kónického tvaru. Ústie vlnovkovito žliabkované. Dno rovné. Dno z vnútornej strany je zdobené zväzkom 3 okružných žliabkov. Plocha kruhu je rozdelená krízne dvojítymi žliabkami. Okolo kruhov je sedemcípa hviezdica vyhotovená zväzkom 3 žliabkov. Pod ústím malé ucho. Farba tmavohnedá. Výška 8 cm, dno 7 cm, šírka ústia 25 cm (tab. XXII : 1, 2).

3. Amfora s hrdom kónicky prehnutým. Hrdlo na dolnej časti zdobené 2 okružnými žliabkami. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnievajú 2 uchá. Dno kónická dutá nôžka. Povrch natretý tmavohnedou hlinkou. Výška 11 cm, dno 6 cm, šírka ústia 9 cm.

4. Šálka pologulatého tvaru. Ústie oblé. Pod ústím zväzok 3 okružných žliabkov a pásikové ucho. Žliabky pri uchu smerujú k okraju ústia a späť pod ucho. Farba tmavohnedá. Výška 7 cm, dno 3 cm, šírka ústia 16 cm.

5. Hrnček s ústím mierne vyhnutým, ucho pripojené na okraj ústia prečnieva nad ústie a je pripojené pod ústie. Povrch drsný, farba tmavohnedá (tab. XXIII : 1). Výška 12 cm, dno 7 cm, šírka ústia 12 cm.

6. Šálka pologulatého tvaru. Okraj ústia oblé. Dno rovné. Pod ústím zväzok 2 okružných žliabkov. Ucho pod ústím. Farba tmavohnedá. Výška 6 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 15 cm.

7. Ústie šálky, ktoré je zdobené zväzkom dvoch žliabkov, a to plocha nad uchom do tvaru V. Farba tmavohnedá.

8. Črepy tmavohnedej hrncovitej nádoby.

9. Misa kónického tvaru k ústiu zahnutá. Okraj ústia oblé. Dno rovné. Farba tmavohnedá (tab. XXIII : 3). Výška 10,5 cm, dno 10,5 cm, šírka ústia 28,5 cm.

H r o b 115. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 100 cm, hlbka 60 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno mierne zaoblené. Nádoby boli postavené na dne hrobovej jamy. Kosti boli na jednom mieste na dne hrobovej jamy.

1. Popolnica s hrdom valcovitým, baňatou dolnou časťou. Dno rovné. Farba tmavohnedá. Výška 24 cm, dno 10 cm, šírka ústia 18 cm.

2. Misa kónického tvaru, ústie zahnuté, dno rovné, farba tmavohnedá. Výška 12 cm, dno 8 cm, šírka ústia 16 cm.

3. Amfora s kónicky prehnutým hrdom. Okraj

ústia obľý. Dno kónická dutá nôžka. Dolná plocha hrdla zdobená zväzkom 4 okružných žliabkov. Cez rozhranie hrdla a vydutia prečnievajú 2 pásikové uchá. Vydotie do dvoch tretín zvisle žliabkované. Ostatná časť je zdobená 15 cípou ružicou vyhotovenou zväzkami dvojítich čiar. Plocha ružic je zdobená dvojítou rytou vlnovkou tvaru S. Nad hrotmi hviezdic miestami je rytý polkruh alebo rytá výzdoba tvaru V alebo X. Farba tmavohnedá (tab. XXIII : 4, obr. 8 : 1). Výška 22 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 9 cm.

4. Misa kónického tvaru k ústiu zahnutá, okraj ústia obľý, dno rovné, farba tmavohnedá (tab. XXIII : 2). Výška 9,5 cm, dno 7 cm, šírka ústia 20,5 cm.

5. Črepy hrncovitej nádoby, farba tehlovohnedá.

H r o b 116. Hrobová jama pri povrchu okrúhleho tvaru. Priemer 60 cm, hlbka 50 cm. Tvar hrobovej jamy valcovitý. Dno zaoblené. Na dne hrobovej jamy boli položené črepy hrncovitej nádoby a bronzové pamiatky.

1. Hrncovitá nádoba, ústie mierne vyhnuté, dno rovné, ucho bolo pripojené na okraj ústia a bolo ukončené pod ústím. Dno rovné. Farba tehlovohnedá (tab. XXI : 3). Výška 10,5 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10 cm.

2. Bronzová ozdoba tvaru zvončeka, výška 6 cm (obr. 13 : 17).

3. Časť čepele bronzového noža (obr. 13 : 18, 19, 20).

4. Žiarom deformované čiastky bronzovej ihlice (obr. 13 : 21, 22).

Nádoby boli často vyhotovené z veľmi slabého materiálu. Tvary i rozmery v mnohých prípadoch boli určené počas odkrývania hrobov, keď keramický materiál bol ešte pohromade s hlinou alebo pieskom, ktorý sa nachádzal vo vnútri nádob. V dôsledku toho niektoré kusy, i keď popis i rozmery sú tu uverejnené, obrazy však nie, lebo nádoby nedali sa rekonštruovať. Z črepového materiálu boli uverejnené len odchylné a zvláštne tvary.

Ako sme uviedli v úvode tejto štúdie, z chotínskeho popolnicového pohrebiska Chotín II dosťali sa do Podunajského múzea v Komárne za posledných 50 rokov mnohé nádoby. Tieto kvôli úplnosti sú teraz uverejnené na tabuľkách XXV—XXXVI. Uvedené sú i tie, ktoré pochádzajú z Hurbanova a nachádzajú sa v Podunajskom múzeu v Komárne. Číslo pred uvedením náleziska je inventárne číslo v múzeu.

I-1 — Chotín — šálka kužeľovitého tvaru, dno rovné, zdobené 2 prekrízenými žliabkami, okraj

ústia oblý, farba tmavohnedá, výška 6,4 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 12,3 cm (tab. XXV : 1).

I-2 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, dno vtlačené, okraj ústia oblý, farba tmavohnedá, výška 5,5 cm, dno 4 cm, šírka ústia 13,2 cm (tab. XXV : 2).

I-3 — Chotín — črpák pologulatého tvaru, okraj ústia mierne vyhnutý, dno rovné, ucho (chýba) bolo pripevnené na okraj ústia a vydutia, prečnievalo nad okraj ústia, farba hnedosivá, výška 3,8 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 8 cm (tab. XXV : 5).

I-4 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, dno mierne vtlačené, okraj ústia oblý, farba tmavohnedá, výška 5,8 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 11 cm (tab. XXV : 6).

I-5 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie zahnuté a profilované, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 7,5 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 20,5 cm (tab. XXV : 9).

I-6 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 5,5 cm, dno 4,2 cm, šírka ústia 11,3 cm (tab. XXV : 10).

I-7 — Chotín — misa kónického tvaru, ústie rovné, zdobené 4 výčnelkami, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 5,2 cm, dno 6,8 cm, šírka ústia 14,5 cm (tab. XXVI : 1).

I-8 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie stiahnuté a zdobené vlnovkovitými žliabkami, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 8,3 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 18 cm (tab. XXVI : 6).

I-9 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie stiahnuté a zdobené vlnovkovitými žliabkami, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 9 cm, dno 9 cm, šírka ústia 21,7 cm (tab. XXVI : 9).

I-10 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie stiahnuté a profilované, dno mierne vtlačené, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 5,2 cm, dno 3,2 cm, šírka ústia 12,2 cm (tab. XXVI : 2).

I-11 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie roztvorené, okraj ústia oblý, dno vtlačené, farba hnedá, výška 5 cm, dno 4 cm, šírka ústia 13,5 cm (tab. XXVI : 5).

I-12 — Chotín — misa kónického tvaru, ústie zahnuté a profilované, okraj ústia oblý, dno vyvýšené a rovné, farba tmavohnedá, výška 9,5 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 20,5 cm (tab. XXVI : 10).

I-13 — Chotín — šálka, dolná časť kónická, hrdlo valcovité, ústie vyhnuté, dno mierne vyvýšené a rovné, pod ústím malé pásikové ucho, ústie nad ucho mierne vyvýšené, povrch natretý tmavo-

hnedou hlinkou, výška 6,8 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 17,4 cm (tab. XXVII : 4).

I-14 — Chotín — misa kónického tvaru, hrdlo lievikovite rozšírené, okraj ústia oblý, dolná kónická časť šikmými žliabkami zdobená, pásikové ucho pripevnené pod ústím a na vydutí, farba tmavohnedá, výška 8,5 cm, dno 7 cm, šírka ústia 18,5 cm (tab. XXVII : 3).

I-15 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, ústie mierne vyhnuté a nad uchom vyvýšené, okraj ústia rovný, ucho pod ústím, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 8,2 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 11,9 cm (tab. XXVII : 7).

I-16 — Chotín — črpák tvaru šikmo odľatej gule, ústie rovné, pásikové ucho pripevnené je na okraj ústia a telo črpáka, prečnieva nad ústie, dno vtlačené, farba hnedá, výška 6,5 cm, dno 2 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. XXVII : 6).

I-17 — Chotín — šálka tvaru šikmo zrezanej pologule, okraj ústia rovný, ucho (odlomené) bolo umiestnené pod ústím, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 9,2 cm, dno 6,2 cm, šírka ústia 13,3 cm (tab. XXVII : 8).

I-18 — Chotín — črpák tvaru šikmo odľatej pologule, okraj ústia oblý, ucho (odlomené) bolo pripevnené na okraj ústia a na telo črpáka a prečnievalo nad ústie, dno vtlačené, farba hnedá, výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9,6 cm (tab. XXVIII : 3).

I-19 — Chotín — črpák tvaru šikmo odľatej pologule, okraj ústia vyhnutý a oblý, ucho pripievnené na okraj ústia a telo črpáka, prečnieva nad ústie, dno rovné, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 6 cm, dno 3 cm, šírka ústia 9,6 cm (tab. XXIX : 1).

I-20 — Chotín — džbán dvojkuželovitého tvaru s hrdlom mierne vyhnutým, dno rovné, najväčšie vydutie zdobené 4 výčnelkami, nad tými je 1 okružný žliabok. Nad výčnelkami sú umiestnené 3 jamky v tvaru trojuholníka, dolná časť džbánu zdobená šikmými žliabkami, ucho pripievnené na okraj ústia a najväčšie vydutie, farba hnedá, výška 7 cm, dno 4 cm, šírka ústia 7,3 cm (tab. XXIX : 3).

I-21 — Chotín — dvojitá amfora (džbán) dvojkónického tvaru s ústím vyhnutým, dno pologulaté. Ucho (chýba) bolo umiestnené v mieste spojenia amfor a prečnievalo nad ústie, farba tehlová, výška 5,4 cm, dno 2 cm, šírka ústia 4,8 cm (tab. XXVIII : 1).

I-22 — Chotín — nádobka tvaru gule, pri hornej časti otvor s vyhnutým ústím na umiestnenie pokrývky, na najväčšom vydutí malý otvor, povrch

zvislými žliabkami zdobený, farba tmavohnedá, výška 8 cm, dno 3 cm, šírka ústia 2,5 cm (tab. XXVIII : 4).

I-23 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno dutá nôžka kónicku dnu amfory sa zužujúca, povrch drsný, natretý hnedou hlinkou, výška 14,6 cm, dno 6 cm, šírka ústia 8,8 cm (tab. XXVIII : 6).

I-24 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno vtlačené, rozhranie hrdla a baňatej časti oddelené 2 okružnými žliabkami, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, povrch hladký, farba hnedá, výška 14,8 cm, dno 3,5 cm, šírka ústia 8,5 cm (tab. XXVIII : 5).

I-25 — Chotín — amfora dvojuchá, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 15,8 cm, dno 5 cm, šírka ústia 8,8 cm (tab. XXIX : 2).

I-26 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno mierne vyvýšené a rovné, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, pod hrdlom na baňatej časti sú 4 okružné žliabky, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 19,5 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXIX : 4).

I-27 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo (chýba) pôvodne kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, dno rovné, povrch drsný, výška 17 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 14 cm (tab. XXIX : 5).

I-28 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno vyvýšené a rovné, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, na dolnej časti hrdla sú 2 okružné žliabky, baňatá časť zdobená zvislými žliabkami, farba tmavohnedá, výška 22,8 cm, dno 9 cm, šírka ústia 13,5 cm (tab. XXIX : 6).

I-29 — Chotín — baňatá hrncovitá nádoba, ústie golierovito vyhnuté, dno rovné, povrch drsný, farba tmavohnedá, výška 19 cm, dno 11 cm, šírka ústia 14 cm (tab. XXX : 1).

I-30 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia rovný, dno mierne vyvýšené a rovné, uchá umiestnené cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, povrch drsný, farba hnedá, výška 23,5 cm, dno 10 cm, šírka ústia 15 cm (tab. XXX : 2).

I-31 — Chotín — popolnica baňatého tvaru, hrdlo kónicky prehnuté, ústie golierovito vyhnuté a profilované, dno rovné, baňatá časť popolnice je

zdobená 6 okružnými žliabkami, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 32,7 cm, dno 17 cm, šírka ústia 29 cm (tab. XXX : 3).

I-32 — Chotín — hrncovitá nádoba baňatého tvaru, ústie golierovito vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, na najväčšom vydutí 4 symetricky rozmiestnené výčnelky, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 23 cm, dno 10,5 cm, šírka ústia 20 cm (tab. XXX : 4).

I-33 — Chotín — hrncovitá nádoba baňatého tvaru, ústie golierovito vyhnuté a profilované, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 19 cm, dno 10,8 cm, šírka ústia 19 cm (tab. XXX : 5).

I-34 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 22 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 11,5 cm (tab. XXXI : 1).

I-35 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno rovné a mierne vyvýšené, pod ústím 3 okružné žliabky, na dolnej časti hrdla 2 okružné žliabky, baňatá časť zvisle žliabkovaná, povrch natretý hnedou hlinkou, výška 20,5 cm, dno 7 cm, šírka ústia 15 cm (tab. XXX : 6).

I-36 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno vyvýšené a rovné, povrch hladký, farba hnedá, výška 18,8 cm, dno 9 cm, šírka ústia 9,6 cm (tab. XXXI : 2).

I-37 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, baňatá časť od hrdla oddelená žliabkom, baňatá časť je zvisle žliabkovaná, dno rovné a mierne dnu vtlačené, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 17,5 cm, dno 8 cm, šírka ústia 12 cm (tab. XXXI : 5).

I-38 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, hrdlo od baňatej časti oddelené okružným žliabkom, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 18,8 cm, dno 7,5 cm, šírka ústia 11 cm (tab. XXXI : 3).

I-39 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch hladký, farba hnedá, výška 21 cm, dno 7,6 cm, šírka ústia 12 cm (tab. XXXI : 6).

I-40 — Chotín — amfora s jedným uchom na rozhraní hrdla a baňatej časti, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno dutá kónická nôžka, rozhranie hrdla a baňatej časti oddelené 3 okruž-

nými žliabkami, baňatá časť zvisle žliabkovaná, povrch hladký, farba hnedá, výška 17 cm, dno 6 cm, šírka 9 cm (tab. XXXII : 4).

I-41 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, okraj ústia oblý, dolný okraj hrdla 2 okružnými žliabkami zdobený, baňatá časť amfory zvislými širokými žliabkami zdobená, farba tmavohnedá, výška 18,9 cm, dno 7 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. XXXII : 2).

I-42 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, okraj ústia oblý, dno je kónická dutá nôžka, hrdlo od baňatej časti oddelené okružným žliabkom, farba hnedá, výška 17,4 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXXI : 4).

I-43 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, dno mierne vyvýšené, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, horný i dolný okraj hrdla 2—3 okružnými žliabkami zdobený, baňatá časť širokými žliabkami zdobená, farba hnedá, výška 16 cm, dno 4,5 cm, šírka ústia 9 cm (tab. XXXII : 1).

I-44 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno kónická dutá nôžka, dolná časť hrdla zdobená 2 okružnými žliabkami, baňatá časť amfory zdobená zvislými žliabkami, povrch hladký, farba tmavohnedá, výška 15,8 cm, dno 6,8 cm, šírka ústia 9 cm (tab. XXXII : 3).

I-45 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno dutá kónická nôžka, pod ústím sú 2 okružné žliabky, baňatá časť zvisle žliabkovaná, farba hnedá, výška 16,4 cm, dno 6,8 cm, šírka ústia 10,4 cm. (tab. XXVII : 2).

I-46 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a vydutia, na hornej časti vydutia 5 okružných žliabkov, dno rovné, povrch drsný, farba hnedá, výška 20,5 cm, dno 8,4 cm, šírka ústia 9,2 cm (tab. XXXII : 5).

I-47 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, okraj ústia oblý, dno dutá kónická nôžka, farba hnedá, výška 17 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXXII : 6).

I-48 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno dutá kónická nôžka, dolná časť hrdla zdobená 2 okružnými žliabkami, baňatá časť amfory zvislými žliabkami

zdobená, farba hnedá, výška 16 cm, dno 5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXVIII : 2).

I-49 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, okraj ústia oblý, dno dutá nôžka, na dolnej čiastke hrdla sú 2 okružné žliabky, baňatá časť zvisle žliabkovaná, farba hnedá, výška 10 cm, dno 3 cm, šírka ústia 7,4 cm (tab. XXVII : 1).

I-50 — Chotín — dolná časť dvojuchej amfory, baňatá časť zvisle žliabkovaná, dno kónická dutá nôžka, farba tmavohnedá, zachovaná, výška 10 cm, dno 8,4 cm, šírka ústia 12 cm. (tab. XXVII : 5).

I-53 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie zahnuté a zdobené vlnovkovitými žliabkami, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 6,5 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 18 cm (tab. XXVI : 7).

I-54 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie stiahnuté a zdobené vlnovkovitými žliabkami, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 5,4 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 22,2 cm (tab. XXVI : 8).

I-55 — Chotín — črpák s dolnou pologulatou časťou, hrdlo valcovité, okraj ústia oblý, dno vlničené, ucho prečnievalo nad ústie (chýba), farba hnedá, výška 5 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 11,5 cm (tab. XXV : 4).

I-56 — Chotín — misa pologulatého tvaru, ústie zahnuté a profilované, vydutie zdobené 4 výčnelkami, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 4,8 cm, dno 4,2 cm, šírka ústia 15 cm (tab. XXVI : 4).

I-57 — Chotín — misa kónického tvaru, ústie zahnuté a zdobené slabými vlnovkovitými žliabkami a 3 výčnelkami, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 5 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 14,5 cm (tab. XXV : 3).

I-58 — Chotín — misa kónického tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 5,6 cm, dno 4,1 cm, šírka ústia 13,3 cm (tab. XXV : 7).

I-59 — Chotín — misa pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno mierne vyvýšené, farba tmavohnedá, výška 4,4 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 11,5 cm (tab. XXV : 8).

I-60 — Chotín — misa pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, pod ústím sú 2 protiahle šikmo dolu smerujúce výčnelky, dno rovné, farba hnedá, výška 6,3 cm, dno 6 cm, šírka ústia 14,4 cm (tab. XXVI : 3).

I-101 — Chotín — šálka väčších rozmerov, tvar pologulatý, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, okraj ústia nad uchom vyvýšený,

pásikové ucho pod vyvýšeným ústím, farba tmavohnedá, výška 15,5 cm, dno 10,3 cm, šírka ústia 21 cm (tab. XXXIII : 1).

I-102 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, okraj ústia rovný, dno rovné, ucho pod vyvýšeným okrajom ústia, povrch natretý tmavohnedou hlinkou, výška 12,5 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 19 cm (tab. XXXIII : 2).

I-103 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia rovný, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno dutá kónická nôžka, farba tmavohnedá, výška 15,8 cm, dno 6,5 cm, šírka 9 cm (tab. XXXIII : 3).

I-104 — Chotín — misa pologulatého tvaru, okraj ústia rovný, zdobený 4 dvojitými výčnelkami, dno rovné, farba tehlovohnedá, výška 6 cm, dno 6 cm, šírka ústia 14,5 cm (tab. XXXIV : 1).

I-105 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, okraj ústia rovný, ucho pod vyvýšeným ústím, povrch rovný, farba hnedá, výška 6,2 cm, dno 1,8 cm, šírka ústia 9,5 cm (tab. XXXIV : 2).

I-106 — Chotín — dolná časť popolnice, tvar baňatý, dno mierne vyvýšené a rovné, farba tmavohnedočierna, zachovaná výška 19 cm, dno 8 cm (tab. XXXIII : 5).

I-107 — Chotín — džbán, dolná časť dvojkónická, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, pod ústím a na rozhraní hrdla a vydutia dolný okraj hrdla je zdobený 4 okružnými žliabkami. Najväčšie vydutie je zdobené 4 výčnelkami. Plocha medzi výčnelkami a dolným okrajom vydutia je zdobená rytými žliabkami jedličkovitého tvaru, farba tmavohnedá, výška 7,5 cm, dno 4 cm, šírka ústia 6 cm (tab. XXXIII : 4).

I-108 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno vtlačené, povrch nerovný, farba tmavohnedá, výška 6 cm, dno 2,5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXXIII : 6).

I-109 — Chotín — dvojuchá amfora, hrdlo kónicky prehnuté, okraj ústia oblý, jedno ucho prečnieva cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, druhé od rozhrania hrdla a baňatej časti je pripevnené na hrdlo amfory, povrch nerovný, farba čiernotmavohnedá, výška 12,5 cm, dno 5 cm, šírka ústia 8 cm (tab. XXXIV : 3).

I-140 — Hurbanovo — šálka, dolná časť pologulatá, hrdlo valcovité a mierne vyhnuté, ústie nad uchom vyvýšené, ucho na vydutí pod vyvýšeným ústím, vydutie 2 okružnými žliabkami zdobené, plocha medzi vyvýšeným ústím a uchom 3—3 zväzkami čiar zdobená, dno vtlačené, farba tmavosivá, výška 7,3 cm, dno 4 cm, šírka ústia 14,5 cm (tab. XXXIV : 5).

I-144 — Hurbanovo — črpák pologulatého tvaru, horná časť valcovitého tvaru, okraj ústia oblý, ucho (odlomené) bolo pripievnené na okraj ústia a na vydutie, farba hnedá, výška 5,8 cm, dno pologulaté, šírka ústia 11 cm (tab. XXXIV : 6).

I-156 — Hurbanovo — dvojuchá amfora dvojkónického tvaru, uchá umiestnené pod ústím, ústie mierne vyhnuté, okraj ústia oblý, dno rovné, farba sivá, výška 15 cm, dno 9,5 cm, šírka ústia 10 cm (tab. XXXIV : 4).

I-467 — Chotín — popolnica baňatého tvaru, hrdlo kónicky prehnuté, ústie golierovo vyhnuté a profilované, dno rovné, rozhranie hrdla a baňatej časti okružným žliabkom zdobené, baňatá časť vlnkovitými žliabkami zdobená, povrch natretý tmavohnedou hlinkou; rozmery: výška 28,5 cm, dno 11 cm, šírka ústia 20,5 cm (tab. XXXV : 5).

I-189 — Hurbanovo — amfora dvojkónického tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, pod ústím sú 2 protiahľadné uchá, na vydutí v priestore medzi uchami sú 2 protiahľadné výčnelky, farba tmavohnedá, výška 19,5 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 13,5 cm (tab. XXXV : 2).

I-134 — Chotín — šálka pologulatého tvaru, okraj ústia oblý, dno rovné, ucho pod okrajom ústia, farba tmavohnedá, výška 12 cm, dno 8 cm, šírka ústia 16 cm (tab. XXXV : 3).

I-198 — Chotín — časť baňatej amfory, hrdlo kónicky prehnuté, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, dno rovné, farba tmavohnedá; rozmery: výška 24 cm, dno 9,5 cm (tab. XXXV : 6).

I-442 — Chotín — črpák s kónickou dolnou časťou, horná časť valcovitá, pri ústí vyhnutá, pásikové ucho umiestnené na okraji ústia a vydutia, prečnieva nad ústie, ústie profilované, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 5,2 cm, dno 5,5 cm, šírka ústia 10,5 cm (tab. XXXV : 4).

I-443 — Chotín — váza s hrdlom kónicky prehnutým, okraj ústia oblý, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 20 cm, dno 9 cm, šírka ústia 13 cm (tab. XXXV : 1).

I-444 — Chotín — misa kónického tvaru, hrdlo valcovité, vyhnuté, dolná časť hrdla 4 okružnými žliabkami zdobená, dno rovné, na dolnej časti hrdla pásikové ucho, farba tmavohnedá, dolná časť zdobená rytými žliabkami smerujúcimi ku stredu, výška 11,5 cm, dno 6,5 cm, šírka ústia 24 cm (tab. XXXVI : 3).

I-445 — Chotín — čaša pologulatého tvaru, dno rovné, farba tmavohnedá, výška 10 cm, dno

4,5 cm, šírka ústia 16 cm (tab. XXXVI : 4).

I-446 — Chotín — amfora, dolná časť baňatá, hrdlo kónicky prehnuté, dno rovné, uchá cez rozhranie hrdla a baňatej časti amfory, farba tmavohnedá, povrch natretý hlinkou, baňatá časť zvisle

žliabkovaná, výška 20 cm, dno 8,5 cm, šírka ústia 11 cm (tab. XXXVI: 5).

I-447 — Chotín — hrdlo popolnice, ústie vyhnuté a profilované, farba tmavohnedá, šírka ústia 22 cm (tab. XXXVI : 6).

Poznámky a literatúra

¹ Récsey V., *Óskori emlékek Esztergom vidékéről*, Archeológiai Értesítő 1892, 344. Hampel J., *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, Budapest 1886, tab. CXCI. Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1932, 88, obr. 5:6. Budinský-Krička V., *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 74. Böhm J., *Základy halštatské periody v Čechách*, Praha 1937, 7–8.

² Budinský-Krička V., c. d., obr. XVI:12, str. 75.

³ Eisner J., c. d., 88, obr. 5:7.

⁴ Okresné vlastivedné múzeum v Piešťanoch (nálezisko Veselé).

⁵ Hampel J., c. d., tab. CXCI.

⁶ Budinský-Krička V., c. d., obr. XVI:12.

Okresné vlastivedné múzeum v Piešťanoch, inv. č. 35 (Veselé).

⁷ Eisner J., c. d., obr. 5:7.

⁸ Budinský-Krička V., c. d., 75, obr. XVI:6.

⁹ Budinský-Krička V., c. d., 75, tab. XVI:3.

¹⁰ Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1947, 196.

¹¹ Filip J., c. d., 196.

¹² Eisner J., c. d., 88, obr. 4:6–8, 13–15.

Budinský-Krička V., c. d., I, 75, obr. XVI:2.

¹³ Kudláček J., *Lužické popolnicové pole v Partzánskom*, Archeologické rozhledy V, 1953, 328–332.

¹⁴ Porubský J., *Výskum na žiarovom pohrebišti zo staršej doby železnej a na slovanskom mohylniku vo V. Hostach*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 345–348.

¹⁵ Budinský-Krička V., *Prehistorické a ranodeninné nálezy v Leviciach*, Archeologické rozhledy II, 1950, 158.

¹⁶ Budinský-Krička V., c. d., v Slovenských dejinách I., tab. XXIV: 7.

¹⁷ Budinský-Krička V., c. d., tab. XXIV: 9.

¹⁸ Budinský-Krička V., c. d., tab. XXIV: 1.

¹⁹ Budinský-Krička V., c. d., XXVIII: 1.

²⁰ Budinský-Krička V., c. d., tab. XXVIII: 8.

²¹ Filip J., c. d., 209.

²² Točík A., *Staršia a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku* (Tézy) — Referaty — časť II, Liblice 1956, 50.

²³ Filip J., c. d., 209.

²⁴ Budinský-Krička V., c. d., I, tab. XVIII: 12.

²⁵ Budinský-Krička V., c. d., tab. XVIII: 6.

²⁶ Pástor J., *Popolnicové pohrebište v Haniske pri Košiciach*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 737–742, obr. 338. Budinský-Krička V., c. d., tab. XVIII: 1.

²⁷ Budinský-Krička V., c. d., tab. XVIII: 2.

²⁸ Budinský-Krička V., c. d., tab. XVIII: 7.

²⁹ Balaša G., *Žiarové pohrebište zo staršej doby železnej pri Zvolene*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 750–752, obr. 2 na str. 766.

³⁰ Filip J., c. d., 217.

³¹ Solle M., *Jižní Morava v době halštatské*, Památky archeologické XLVI, 1955, 102.

³² Böhm J., *Kronika objeveného věku*, Praha 1947, 397.

³³ Solle M., c. d., 102. Červinka I. L., *Lednice*, ERV VII, 1926, 266.

³⁴ Solle M., c. d., 102.

³⁵ Böhm J., c. d., 366–370.

³⁶ Böhm J., c. d., 377.

³⁷ Filip J., c. d., 235.

³⁸ Hetzer K.-Willvonseder K., *Das Urnenfeld von Groß Enzersdorf*, Archaeologia Austriaca 9, 1952, 72.

³⁹ Pittioni R., *Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien 1954, 409.

⁴⁰ Pittioni R., c. d., 504.

⁴¹ Pittioni R., c. d., mapa č. 10.

⁴² Hoffiller J., *Corpus Vasorum Antiquorum, Jugoslavie*, Belgrade, zv. 2, III. *Dalj.*

⁴³ Pittioni R., c. d., 484.

⁴⁴ Pátek E., *Koravaskor kutatásunk néhány problémája*, Archeologai Értesítő, 1955, 172.

⁴⁵ Pátek E., c. d., 170.

⁴⁶ Pátek E., c. d., 173.

⁴⁷ Tompa F., *Budapest az ókorban*, Budapest 1942, 93.

⁴⁸ Pátek E., c. d., 174.

⁴⁹ Pátek E., c. d., 173.

⁵⁰ Rihovský J., *Příspěvek k problematice staršího halštatského období na jižní Moravě*, Referaty I, Liblice 1956, 88.

⁵¹ Dušek M., *Popolnicové pohrebište z doby halštatskej v Chotíne na Slovensku*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 587–590, 612–613. Solle M., c. d., 102, 129.

⁵² Pátek E., c. d., Novotná M., *Výskum na žiarovom pohrebisku v Mužle*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 302–306, 327–328.

⁵³ Kudláček J., *Eneolitické a halštatské pamiatky z Tlmáč, okres Levice*, Archeologické rozhledy V, 1953, 148–153, 179–180.

⁵⁴ Filip J., *Lužická kultúra v Československu*, Památky Archeologické VI–VIII, 40.

⁵⁵ Rihovský J., c. d. Solle M., c. d.

⁵⁶ Menghin O., *Urgeschichte Niederösterreichs*, 24.

⁵⁷ Pittioni R., *Urgeschichte*, 1937, 178–181.

⁵⁸ Solle M., c. d., 107.

⁵⁹ Tompa F., c. d., 90.

⁶⁰ Böhm J., *Základy halštatské periody v Čechách*, Praha 1937, 233.

⁶¹ Åberg N., *Bronzezeitliche und fräheisenzeitliche Chronologie I*, Stockholm 1930–1935, 51.

⁶² Pittioni R., c. d., 178.

- ⁶³ Šolle M., *Počiatky helénskej civilisace*, Práce vedeckých ústavov, Praha 1949, 151, tab. 12:1.
- ⁶⁴ Böhm J., c. d., 241.
- ⁶⁵ Böhm J., c. d., 234.
- ⁶⁶ Dušek M., *Skýcko — halštatské birituálne pohrebište Chotín I.*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 450—458.
- ⁶⁷ Točík A., c. d., 51.
- ⁶⁸ Loubal A., *Jihozápadní Slovensko v mladší době bronzové*. Památky Archeologické XXXIX — nové čísla 3, 1933, 20—24.
- Budinský-Krička V., c. d., 76.
- ⁶⁹ Říhovský J., c. d., 88.
- ⁷⁰ Kudláček J., *Eneolitické a halštatské pamiatky z Tlmáč, okres Levice*, Archeologické rozhledy V, 1953, 148—153.
- ⁷¹ Novotná M., *Záchranný výskum na žiarovom pohrebskom komplexu v Mužle*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 302—306.
- ⁷² Šolle M., c. d.
- ⁷³ Eisner J., c. d., 143. V tejto súvislosti uvádzajú aj pamiatky z Keckédu, nachádzajúce sa v Podunajskom múzeu v Komárne. Tieto však patria k severopanónskej kultúre.
- ⁷⁴ Novotná M., c. d., 304.
- ⁷⁵ Eisner J., c. d., 143.
- ⁷⁶ Dušek M., *Popolnicové pohrebište z doby halštatskej v Chotíne na Slovensku*, Archeologické rozhledy VI, 1954, 587—590.
- ⁷⁷ Šolle M., c. d., 102, 129. Říhovský J., c. d., 89.
- ⁷⁸ Dušek M., c. d.
- ⁷⁹ Pamiatky zo starších nálezov, ktoré sú uložené v Podunajskom múzeu v Komárne.
- ⁸⁰ Archeologický ústav SAV v Nitre.
- ⁸¹ Janšák Št., *Dolný Hron a Ipel v praveku*. Staré osídlenie Slovenska, Martin 1938.
- ⁸² Novotná M., c. d.
- ⁸³ Okresné vlastivedné múzeum v Trenčíne. Za upozornenie ďakujem dr. A. Točíkovi.
- ^{83a} Kudláček J., c. d.
- ⁸⁴ Dušek M., c. d.
- ⁸⁵ Dušek M., *Sidlište z doby laténskej v Chotíne na Slovensku*, Archeologické rozhledy VIII, 1956, 668, 676—678.
- ⁸⁶ Alapay Gy., *A hetényi bronzkés*, Archeologiai Értesítő 1912, 380. Eisner J., c. d., 143.
- ⁸⁷ Willvonseder K., *Zur Datierung des Bronzegürtels von Tetelen*, Dolgozatok XI, 1935, 223—226.
- ⁸⁸ Za láskavé oznamenie ďakujem dr. P. Pataymu.
- ^{88a} Dušek M., *Skýcko — halštatské birituálne pohrebište Chotín I.*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 456.
- ⁸⁹ Párducz M., *Le cimetière hallstattien de Szentes — Vekerzug II*, Separatum, Budapest 1954, 50.
- ⁹⁰ Dušek M., *Skýcko birituálne pohrebište v Chotíne na Slovensku*, Archeologické rozhledy V, 1953, 148—153. — Archeologické rozhledy VI, 1954, 311—316.
- ⁹¹ Dušek M., c. d.
- ⁹² Párducz M., c. d., 48 — bod 3, 4.
- ⁹³ Zakrzewski Z., *Ewolucja zwyczaju pogrzebowego na cmentarzyskach z kulturą luzycką*, Wiadomości archeologiczne 12, 1933, 5—13. Durczewski Z., *Zagadnienie grobów jamowych w kulturze luzyckiej i późniejszych ich nawiązań*, Wiadomości archeologiczne 16, 1948, 35—40.
- ⁹⁴ Filip J., *Počiatky slovanského osídlenia*, 70. Adamczyková J., *Rozbor lužického žárového pohrebiště v Malé Bělé u Bakova nad Jizerou*, Archeologické rozhledy VIII, 1956, 81.
- ⁹⁵ Pozri poznámku 229.
- ⁹⁶ Pozri poznámku 90.
- ⁹⁷ Párducz M., c. d., 48.
- ⁹⁸ Adamczyková J., c. d., 81.
- ⁹⁹ Zakrzewski Z., c. d., Durczewski Z., c. d.
- ¹⁰⁰ Dušek M., pozri poznámku 90.
- ¹⁰¹ Párducz M., c. d., 48.
- ¹⁰² Adamczyková J., c. d., 51.
- ¹⁰³ Novotná M., c. d., 304.
- ¹⁰⁴ Eisner J., c. d., 89—94. Budinský-Krička V., c. d., 76.
- ¹⁰⁵ Loubal A., c. d., 20—24.
- ¹⁰⁶ Budinský-Krička V., c. d., 76.
- ¹⁰⁷ Filip J., *Lužická kultúra v Československu*, Pamiatky Archeologické XLI — nové čísla VI—VIII, 40—41.
- ¹⁰⁸ Pátek E., c. d., Tompa F., c. d.
- ¹⁰⁹ Hoffiller V., c. d., zv. 2.
- ¹¹⁰ Pittioni R., c. d.
- ¹¹¹ Šolle M., c. d., Červinka I. L., c. d., Böhm J., *Kronika objeveného věku*.
- ¹¹² Dušek M., pozri poznámku 50.
- ¹¹³ Knor A., *Halštatská mogyla v Čace u Železovců*, Archeologické rozhledy IV, 1952, 388—395.
- ¹¹⁴ Budinský-Krička V., c. d., tab. XVIII:1. Eisner J., c. d., 92, tab. XLV:3. Pástor J., *Popolnicové pohrebište v Haniske pri Košiciach*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 758. Ěrdy J., *Piliny pogány sírok*, Archeológiai Közlemények VIII, 1871, 73—84, č. 8, 9.
- ¹¹⁵ Pittioni R., c. d., 407, obr. 283.
- ¹¹⁶ Pittioni R., c. d., 421, obr. 294—8.
- ¹¹⁷ Pittioni R., c. d., obr. 309. Wanschura V., MAGW, 72, 1942, obr. VIII.
- ¹¹⁸ Pittioni R., c. d., obr. 298:9, 10.
- ¹¹⁹ Pátek E., c. d., tab. III:13.
- ¹²⁰ Novotná M., c. d., 328, obr. 141:2.
- ¹²¹ Červinka I. L., *Podolí*, ERV X, 1927/28, tab. 46:17. Böhm J., *Kronika*..., 58:8.
- ¹²² Pátek E., c. d., tab. III:14. Tompa F., c. d., tab. XVII:5.
- ¹²³ Pittioni R., c. d., obr. 358:1.
- ¹²⁴ Hoffiller V., c. d., tab. 30.
- ^{124a} Párducz M., c. d., obr. 26:3.
- ¹²⁵ Tompa F., c. d., tab. XVII:6, XIX:5, 8.
- ¹²⁶ Šolle M., c. d., 103, obr. 1:5.
- ¹²⁷ Pittioni R., c. d., obr. 358:5.
- ¹²⁸ Červinka I. L., c. d., tab. 46:19.
- ¹²⁹ Tompa F., c. d., tab. XVII:9. Pittioni R., c. d., obr. 294:7. Pátek E., c. d., tab. III:11, 12.
- ¹³⁰ Tompa F., c. d., tab. XIX:1.
- ¹³¹ Kudláček J., c. d., Archeologické rozhledy V, 1953, obr. 180. Novotná M., c. d., obr. 345:1. Archeologické rozhledy VII, 1955.
- ¹³² Novotná M., c. d., obr. 344:2.
- ¹³³ Åberg N., c. d., I, obr. 50. Pittioni R., c. d., obr. 298:3.
- ¹³⁴ Šolle M., c. d., obr. 1:3. Böhm J., c. d., tab. 58:10. Červinka I. L., c. d., tab. 46:15.
- ¹³⁵ Pátek E., c. d., tab. II:11, 12.

- ¹³⁶ Hoffiller V., c. d., tab. 26:1, 3, Patek E., c. d., tab. II:7. Pittioni R., c. d., obr. 358:4, 357.
- Willvonseder K. — Hetzer K., c. d., obr. 11.
- ¹³⁷ Budinský-Krička V., c. d., XVII:7. Pástor J., c. d., 732—742.
- ¹³⁸ Knor A., c. d., obr. 199:1.
- ¹³⁹ Knor A., c. d., 398.
- ¹⁴⁰ Podla láskavého oznamenia dr. A. Mozsolicovej.
- ¹⁴¹ Pittioni R., c. d., obr. 298:14.
- ¹⁴² Pittioni R., c. d., 404. Říhovský J., c. d., 88.
- ¹⁴³ Willvonseder K., *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, 1937, 211, 266.
- ¹⁴⁴ Menghin O., *Chronologie der prähistorischen Perioden Niederösterreichs*, Mitt. d. Vereins f. Land. v. Wien, 1913, 298.
- ¹⁴⁵ Kyrle G., *Herzogenburg*, ERV, V, 1926, 317.
- ¹⁴⁶ Berg Fr., *Ein urnenfelderzeitlicher Siedlungsfund aus Gross — Meiseldorf*, Ger. B. Ravelsbach N. O., Archaeologia Austriaca, XI, 1952, 54—70.
- ¹⁴⁷ Sprockhoff E., *Die Spindlersfelder Fibel*, Marburger Studien, Darmstadt, 1938, 205 —.
- ¹⁴⁸ Solle M., c. d. Říhovský J., c. d. Dušek M., *Halštatské pohrebište chotínskej skupiny*, Archeologické rozhledy VIII, 1956, 647—656, 673—675.
- ¹⁴⁹ Patek E., c. d., tab. II:3. Tompa F., c. d., tab. XIX:7, XVI:4.
- ¹⁵⁰ Pittioni R., c. d., obr. 358:3. Willvonseder K., — Hetzer K., c. d., obr. 11.
- ¹⁵¹ Červinka I. L., c. d., tab. 46:5. Solle M., c. d., obr. 1:2.
- ¹⁵² Filip J., *Popelnicová pole*, 90.
- ¹⁵³ Filip J., c. d., 135.
- ¹⁵⁴ Much,Atlas XXXIX. Höernes M., *Die Hallstattperiode*. Af. Anthr., XXXI, 1905, tab. XVIII.
- ¹⁵⁵ Hoffiller V., c. d., zv. 2. Mandič, *Bosna i Hercegovina u prehistorijsko doba*, Sarajevo 1930, tab. II.
- ¹⁵⁶ Patek E., c. d.
- ¹⁵⁷ Tompa F., *Bericht der RGK* 24/25, 90—100.
- ¹⁵⁸ Eisner J., c. d., XLV:8, 10, tab. XLVII:9.
- ¹⁵⁹ Novotná M., c. d., Archeologické rozhledy VII, 1955, obr. 344:2.
- ¹⁶⁰ Eisner J., c. d., 89, tab. XLIV:1.
- ¹⁶¹ Hampel J., c. d., tab. CXLII.
- ¹⁶² Solle M., c. d., obr. 1:4.
- ¹⁶³ Solle M., c. d., obr. 1:6. Tompa F., c. d., tab. XVI:15, XX:5.
- ¹⁶⁴ Patek E., c. d., I:12—15. Richthofen B., *Die Bedeutung*, Mannus XXVII, 69:81, tab. II:4.
- ¹⁶⁵ Hoffiller V., c. d., tab. 20:1, 2, 3.
- ¹⁶⁶ Pittioni R., c. d., obr. 294:1.
- ¹⁶⁷ Pittioni R., c. d., obr. 298:1, 2.
- ¹⁶⁸ Pittioni R., c. d., obr. 298:13.
- ¹⁶⁹ Pittioni R., c. d., obr. 283:1.
- ¹⁷⁰ Múzeum v Szentesi, Maďarsko, inv. č. 55. 104. 1 — E. Pateková uvádza ako lokalitu severozápadné Maďarsko. Podla inv. múzea nachádza sa však na území Juhoslavie.
- ¹⁷¹ Bayer J.: *Jungbronzezeitliche Gräber bei Baiendorf*, Niederösterreich, MAGW—LXI, 1931, 210—212, tab. I. Filip J., *Popelnicová pole a počiatky železné doby v Čechách*, Praha 1936/37, 15. Böhm J., *Základy*..., 87, obr. 35:4, obr. 40:8. Menghin O., *Urgeschichte Niederösterreichs*. Willvonseder K., *Die Kultur der süddeutschen Urnenfelder in Österreich*, Germania XVIII, 1934, 182—189. Pittioni R., c. d., obr. 359:1, 3.
- ¹⁷² Willvonseder K. — Hetzer K., c. d., Archaeologia Austriaca 9, 1956, obr. Pittioni R., c. d., obr. 359: 1, 3, 9, 12.
- ¹⁷³ Červinka I. L., c. d., tab. 46:2, 8.
- ¹⁷⁴ Tompa F., c. d., XVI:6, 10.
- ¹⁷⁵ Menghin O., c. d., 24.
- ¹⁷⁶ Pittioni R., *Urgeschichte*..., 1937, 178—181.
- ¹⁷⁷ Šimek E., *Děvin, Památky archeologické* XXXII, 1920/21, 28, obr. 10—14.
- ¹⁷⁸ Eisner J., c. d., XLIII: 10, 11.
- ¹⁷⁹ Paulík J., *Prispevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v mladšej dobe halštatskej*, Referaty — II, Liblice 1956, 58—65.
- ¹⁸⁰ Filip J., c. d., 17.
- Menghin O., c. d., 24.
- ¹⁸¹ Åberg N., c. d., I, 27, obr. 498—500, II, 30.
- ¹⁸² Åberg N., c. d., I, 541—542.
- ¹⁸³ Dungel A., *Die Flachgräber der Hallstatzeit bei Statzendorf in Niederösterreich*, MPK, 1908, I, 30—31. Åberg N., c. d., I, 37.
- ¹⁸⁴ Åberg N., c. d., I, 47, 48, 51.
- ¹⁸⁵ Pozri poznámky 1—12, 21.
- ¹⁸⁶ Dušek M., *Skýcko — halštatské břitualne pohrebište Chotin* I, Archeologické rozhledy VII, 1955, obr. 216.
- ¹⁸⁷ Párducz M., c. d., 27:4, 5.
- ¹⁸⁸ Messerschmidt N., *Bronzezeit und frühe Eisenzeit in Italien*.
- ¹⁸⁹ Truhelka C., *Der vorgeschichtliche Pfalbau im Savebette bei Donja Dolina*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina, IX, 1904.
- ¹⁹⁰ Alteuropa, 2. vyd., 188.
- ¹⁹¹ Párducz M., c. d., 69.
- ¹⁹² Pozri poznámku 68.
- ¹⁹³ Pittioni R., c. d., obr. 311:4.
- ¹⁹⁴ Pittioni R., c. d., obr. 357.
- ¹⁹⁵ Åberg N., c. d., II, 28.
- ¹⁹⁶ Åberg N., c. d., II, 41, 43, 69 (*Statzendorf*). Solle M., c. d., obr. 2:7 (*Mikulov*). Langenlebarn MPK, 1883, I, 3, 83, obr. 7. Statzendorf, MPK, 1908, II, 10, obr. 29.
- ¹⁹⁷ Dušek M., *Popolnicové pohrebište z doby halštatskej v Chotine na Slovensku*, Archeologické rozhledy VI, 1954, obr. 258.
- ¹⁹⁸ Pittioni R., c. d., obr. 304.
- ¹⁹⁹ Åberg N., c. d., II, 28.
- ²⁰⁰ Åberg N., c. d., I, 62.
- ²⁰¹ Åberg N., c. d., II, 49.
- ^{201a} Filip J., *Luzická kultura v Československu*, obr. 3, 17—21, 46.
- ²⁰² Podunajské múzeum v Komárne, inv. č. I — 408.
- ²⁰³ Filip J., c. d., obr. 30.
- ²⁰⁴ Filip J., *Pravěké Československo*, obr. 55:35.
- ²⁰⁵ Podunajské múzeum v Komárne, inv. č. I — 119.
- ²⁰⁶ Mihalík J., *A prôszkej Hrádok nevú ťskori telep*, Archeologai Értesítő 1891, 152. J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, str. 113, poznámka 220 píše o bronzovom noži z Proseku s poznámkou, že nôž nepozná. J. Mihalík však v uvedenom článku píše o bronzovom koliesku a J. Janicek v Archeologai Értesítő 1913, 77—78 o bronzovom noži z Proseku. Tfr. noža je ukončený kruhom.
- ²⁰⁷ Podunajské múzeum v Komárne, inv. č. I — 21. Eisner J., c. d., 143.

- ²⁰⁸ Novotná M., c. d., Archeologické rozhledy VI, 1954, obr. 140:1.
- ^{208a} Podunajské múzeum v Komárne, inv. č. I — 461.
- ²⁰⁹ Filip J., Pravěké Československo, obr. 55:33.
- ²¹⁰ Budinský-Krička V., c. d., tab. VI:3.
- ²¹¹ Alapy Gy., A hetényi bronzkés, Archeologiai Értesítő, 1912, 380. Eisner J., c. d., 112.
- ²¹² Eisner J., c. d., 133, obr. 9:8 a b. Kürti J., Archeologické nálezy z Bešeňovej (Liptov), Sborník MSS XXIV, 1930, 183.
- ²¹³ Hampel J., c. d., II, 11 e, f, III, 59. Eisner J., c. d., 113.
- ²¹⁴ Hampel J., c. d., II:39. Eisner J., c. d., 113. -
- ²¹⁵ Budaváry V., Prehistorické nálezy z Detvy, okr. Zvolen, Časopis MSS XXII.
- ²¹⁶ Budaváry V., Archeologické vykopávky v okoli Ilavy, Časopis MSS XXII, 61.
- ²¹⁷ Budaváry V., Žiarové hroby z mladšej doby bronzovej v Porubskej doline pri Ilave, Časopis MSS XXI, 1929, 125.
- ²¹⁸ Hampel J., c. d., III, 59, tab. CXXXVII:25.
- ²¹⁹ Hampel J., c. d., XVI:5.
- Eisner J., c. d., 113 — uvádza ako britvu.
- ²²⁰ Filip J., Příspěvky k poznání nejmladší doby bronzové v Čechách, II, Památky archeologické XXXIX, nové řady III, 1933, 31.
- ²²¹ Eisner J., c. d., 77. Filip J., Pravěké Československo, tab. 24.
- ²²² Eisner J., c. d., 79, obr. 8:5. Hampel J., c. d., III, 59, CXXXVI:9.
- ²²³ Hampel J., c. d., III, 58.
- ²²⁴ Kubinyi M., Az árvaváljalai urnateemető, Archeologiai Értesítő 1898, 40—407, obr. na strane 406.
- ²²⁵ Eisner J., c. d., 113. Janícek J., Bronzkés Prószeckról (Liptómegye), Archeologiai Értesítő 1913, 77—78.
- ²²⁶ Kubinyi M., Felső — kubinyi urnateemető, Archeologiai Értesítő 1883, 274—285. Eisner J., c. d., poznámka 218 uvádza Archeologiai Értesítő 1882, 278—282. Správne má byť ročník 1883, 274—285. Eisner J., c. d., 112.
- ²²⁷ Filip J., Příspěvky k poznání nejmladší doby bronzové v Čechách, II, Památky Archeologické XXXIX, nové řady III. Hierli J., Urgeschichte der Schweiz, Behrens Reallexikon XI, 398. Filip J., Lužická kultúra v Československu, Památky Archeologické XLI, nové řady VI—VIII, 34. Menghin O., Urgeschichte Niederösterreichs, tab. IX. Mitscha — Märheim, Oberleiseberg, MPK, II, 5, 1925, tab. IV. Gottwald A., Můj archeologický výzkum, Prostějov 1931, tab. XXIV.
- ²²⁸ Filip J., Popelnicová pole, 73.
- ²²⁹ Eisner J., c. d., 116, obr. 10:3. Budaváry V., Hroby z mladšej doby bronzovej v Košici, Sborník MSS XXIII, 1929, 127, obr. 1—8.
- ²³⁰ Kubinyi M., Das Urnenfeld von Felső Kubin, MAGW XIV, NF IV, 1884, obr. 85.
- ²³¹ Nógrád vármegye, Magyarország vármegyei és városai encz., 329—330, obr. 1, 3, 5, 6, 7, 31. Budinský-Krička V., c. d., v Slovenských dejinách I, 89.
- ^{231a} Eisner J., c. d., 70. Filip J., Popelnicová pole, 83.
- ²³² Pittioni R., c. d., obr. 359. Willvonseder K. — Hetzer K., c. d., v Archaeologia Austriaca 9, 1952, obr. 12.
- ²³³ Filip J., c. d., 62.
- ²³⁴ Budaváry V., c. d. v Časopise MSS XXIV, 1932, 69, obr. 5.
- ²³⁵ Budaváry V., c. d. v Časopise MSS, XXV, 1933, 20.
- ²³⁶ Eisner J., c. d., 80—83, obr. 8:2, 6. Åberg N., c. d., I, obr. 582.
- ²³⁷ Eisner J., c. d., 70. Filip J., c. d., 60.
- ²³⁸ Eisner J., c. d., obr. 6—7. Hampel J., c. d., tab. CCXLIII.
- ²³⁹ Kudláček J., Lužické popolnicové pole v Partzánskom, Archeologické rozhledy V, 1953, obr. 157.
- ²⁴⁰ Filip J., Popelnicové pole, 67 a poznámka 197.
- ²⁴¹ Eisner J., c. d., 75, XXXVI:7.
- ²⁴² Eisner J., c. d., obr. 4:9. Hampel J., c. d., tab. CXC:3.
- ²⁴³ Eisner J., c. d., 125, obr. 10:4.
- ²⁴⁴ Hampel J., c. d., tab. CCXXV:13, 14.
- ²⁴⁵ Eisner J., c. d., 75, obr. 4:6. Hampel J., c. d., CCXLIV, CCXLV:5, 6, 7, 8.
- ²⁴⁶ Pozri poznámky 5, 6, 7, 8, 9, 10.
- ²⁴⁷ Pozri poznámky 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.
- ²⁴⁸ Pozri poznámky 23, 24, 25, 26, 27, 28.
- ²⁴⁹ Menghin O., Urgeschichte..., 24.
- ²⁵⁰ Ríhovský J., c. d., 89.
- ^{250a} Novotná M., c. d., 304.
- ²⁵¹ Pittioni R., c. d., 1937, 178—181.
- ²⁵² Dušek M., c. d., Archeologické rozhledy VII, 1955, 450—458.

Údaje za dielčimi číslami na jednotlivých obrázkoch a tabuľkach sú čísla hrobov, rok výskumu a inventárne číslo pamiatky v hrobovom celku. Napr. 2/54 — 5 — obr. 11:9 je nález z hrobu 2 z výskumu roku 1954 a inventárne číslo predmetu v hrobovom celku je 5. Na obraz č. 11 ide o obraz č. 9. Ďalej pri tabuľkach: tab. I:1 — 1/53 — 1, t. j. nález z hrobu 1 z roku 1953 a inventárne číslo predmetu v hrobovom celku je 1. Taktto uvedené pamiatky sú z výskumu Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre za roky 1953—1955, ktoré viedol dr. Mikuláš Dušek. Ak na tabuľke je uvedené označenie Podunajské múzeum v Komárne, sú to pamiatky nachádzajúce sa v zbierkach múzea v Komárne a pochádzajú zo starších nálezov. Uvedená obec je náleziskom a inventárne číslo je inventárnym číslom Podunajského múzea v Komárne; napr.: tab. XXV:1 je nález z Chotína a inventárne číslo múzea je I — 1.

Гальштатская культура хотинской группы в Словакии

Микулаш Душек

Придунавье южной Словакии по своему географическому расположению принадлежит к тем областям Европы, которые в своем развитии постоянно находились под влияниями, приходившими из других культурных областей. Это были влияния переменные, и в зависимости от этого в Придунавье имеются следы окружающих культур в большей или меньшей мере. Дунай и в первобытном развитии Европы был главной артерией придунайских областей. Поэтому первобытная история придунайской части Словакии часто определялась разными влияниями чужих культур. Но постепенно и эта область получала самостоятельное развитие, крепла и создавали собственные, самобытные культурные группы, которые в свою очередь оказывали влияние на соседние области. Впоследствии она даже подразделялась на несколько характерных областей, из которых каждая в средней бронзовой эпохе носит своеобразный характер. Область югозападной Словакии, например, принадлежит к среднедунайской курганной культуре, проникшей и на территорию западной Венгрии. В поздний период бронзового века на обширной территории Словакии утверждается население лужицкой культуры. Лужицкая культура при своем распространении в Словакии натолкнулась на юге Средней Словакии на пилинскую культуру. В Верхненитранском крае в гальштатскую эпоху господствует познелужицкая культура, как свидетельствуют исследования в Партизанском¹² и в Вельких Гостях.¹³ В бассейне реки Ипля под сильным влиянием оттоманской и юговосточной курганной культуры возникает западная группа пилинской культуры.²¹ Пилинская культура в своем развитии опирается на среднедунайскую курганную культуру и восточнославянскую притисскую область. В юговосточной Моравии развитие определялось отношением между лужицкой и курганной культурами. В период Н—А на этой территории господствует велатицкая культура, развившаяся на местном основании.²⁹ На ступени Н—В на юговостоке и в центре Моравии преобладает культура подольской, примыкающей к Подунавью.³³ Область Нижней Австрии, североизвестной Венгрии в период Н—А принадлежит к округу культуры Байердорф—Велатице.³⁸ Преемственность Н—А и Н—В на этой территории проявляется в группе штильфридской, параллельной в Моравии группе подольской.^{39, 40} Подобные формы керамического материала встречаются в местности Даль в Югославии,⁴¹ но это скорее просто сходство форм, чем влияние.⁴² Различие форм велатицкой культуры на территории Южной Моравии, Нижней Австрии, югозападной Словакии и североизвестной Венгрии является более или менее следствием непрерывности местного развития.⁴³ В восточно-гальштатской области на ступени Н—В/С на территории Нижней Австрии, Венского леса, Нейзидерского озера в направлении западной Венгрии возникает характерная культура календербергская,⁴⁵ конец которой относится ко времени прихода кельтов.⁴⁶ Северо-итальянские влияния из области Эстэ заметны на амфорах с вы-

соким горлом и ситулах. Эти формы встречаются близь Болоньи уже в Беначчи II.⁵⁹

Югозападная Словакия, граничащая с территориями вышеупомянутого развития в гальштатскую эпоху, а именно от Н—А до Н—С, приобретает в некоторых формах, главным образом в период Н—В, такой же характер. Уклонения обусловлены только уже указанным предшествующим развитием территории Словакии. Заметно отличное развитие в Южной Словакии началось уже во второй половине 5 в. до н. э., приблизительно в Н—Д, когда на эту территорию проникает с востока т. наз. скифская культура, ускорившая это развитие и на известное время отделившая его от предшествующего культурного округа.⁶⁶

Проникновение подольской культуры в югозападную Словакию установили некоторые исследователи в Тлмацах⁷⁰ и в Мужле.^{71, 72, 73} М. Душек рассматривает памятники из Хотина, р. Гурбаново, как гальштатскую культуру хотинской группы, поскольку в богатом материале этого могильника и при кажущемся сходстве с подольской культурой все таки имеются отличия,⁷⁶ которые нельзя рассматривать как принос чужой этнической группы, как чужеродный элемент в местном гальштатском развитии.⁷⁴ В югозападной Словакии до сих пор известны следующие места гальштатской культуры хотинской группы: Хотин,⁷⁸ Гурбаново,⁷⁹ Нитра,⁸⁰ Тупа,⁸¹ Шаги, Мужла,⁸² Штурово, Нове Место и/Баре⁸³ и Тлмаче.

В 1954—1955 гг. производились систематические раскопки на поле Ст. Маркаца на участке Шашюлло и на противоположном участке Шимитош (на карте могильника сектор 116 м—141,40 м), затем на поле Д. Ранч (сек. 232,40—268) и на поле Л. Гашпара (сект. 278—288) и только охранные раскопки на участке Шимитош, сек. 0—116 м. На этом участке надо было предупредить охранными раскопками разрушение могил при глубокой вспашке. В этой части могильника при охранных раскопках было принято к сведению, что некоторая часть могил расположена в определенном направлении, а именно с севера на юг и с востока на запад.

По способу погребения на могильнике с погребальными урнами в Хотине можно установить следующие группы:

I. погребение в ямах с обломками черепков и костями на одном месте;

II. погребение в ямах, частично выложенных камнями. Могильная яма, кроме камней, содержала только черепки и кости (рис. 5: 1, 2);

III. погребение в урнах, могилы содержит целые сосуды и черепки, причем кости сложены в один из сосудов (рис. 6: 1);

IV. погребение в урнах, целые сосуды и черепки, кости и в сосуде, и возле сосуда (рис. 7: 1);

V. погребение в ямах, в которые уже при погребении помещались умышленно разбитые сосуды. Кости сложены на одном месте;

VI. символическое погребение с инвентарем, как в могилах типа I, III, V, но без костей.

Анализ керамического и бронзового материала из могильника с урнами хотинской группы гальштатской эпохи приводит к заключению, что югоизападная Словакия, и главным образом Подунавье, от различных культурных проявлений в конце бронзового века переходит в течение гальштатской эпохи, особенно на ступени H—B, к единой гальштатской культуре хотинской группы. На керамических формах можно наблюдать отражение предшествовавшего развития (среднедунайская курганская, пилинская и лужицкая культуры). Оно оставило заметные следы в гальштатском периоде. Сравнивая материал с территорией Южной Моравии, Нижней Австрии, североизападной Венгрии и югоизападной Словакии периода H—A, мы видим, что на этих территориях развилась в известных формах единая культура, т. наз. велатицкая, или байердорфско-велатицкая.²⁴⁹ Отличные формы в югоизападной Словакии являются следствием предшествовавшего развития. Керамический материал, в общих чертах сходный с культурой велатицко-байердорфской, распространился здесь в течение H—A, и постепенный непрерывный переход к ступени H—B можно видеть на могильнике в Хотине II. На ступени H—B на вышеупомянутых территориях, следовательно и в югоизападной Словакии, можно видеть определенное направление развития, внесшее в формы керамики местные отличные группы. Аналогично на ступени H—B в Южной Моравии можно проследить развитие подольской культуры из более древнего основа-

ния,²⁵⁰ в Нижней Австрии — развитие штильфридской культуры, в североизападной Венгрии — развитие группы Вал. Так же, как до сих пор невозможно было точно определить границу между B—D и H—A в развитии велатицко-байердорфской культуры, невозможно точно расчленить, отмежевать возникновение гальштатских групп подольской, штильфридской, Вал и хотинской в H—A и H—B, а также теперь установить их переход на ступень H—C. Ступень H—A можно характеризовать как ступень, дающую единое направление предшествовавшему развитию в поздний период бронзового века. Ступень H—B можно рассматривать как период широкого размаха гальштатской культуры с различиями художественных проявлений в упомянутых областях. Ступень H—C — это период, в котором равномерное развитие было нарушено приливом новых культурных элементов, а именно культуры календербергской на территорию культуры группы Вал, хотинской и подольской. Упадок календербергской культуры в области ее происхождения, в Нижней Австрии, относится ко времени прихода кельтов.²⁵¹ В Подунавье эта культура приходит в упадок еще до прихода скифов, или носителей скифской культуры, поскольку торговые сошения и связанные с ними культурные влияния уже ослабевали. В течение H—D на скифско-гальштатских могильниках появляется художественное творчество местного гальштатского населения, возникшее в результате долгого предшествовавшего развития, утратившее многие формы материальной культуры более древних гальштатских ступеней, но обогащенное новыми элементами скифско-гальштатской культуры.²⁵²

Die Hallstattkultur der Chotín-Gruppe in der Slowakei

Mikuláš Dušek

Das Donaugebiet der südlichen Slowakei gehört mit seiner geographischen Lage zu jenen Gebieten Europas, welche in ihrer Entwicklung ständig Einflüssen aus anderen Kulturgebieten ausgesetzt waren. Die Einflüsse waren veränderlich und danach finden wir im Donauraum die Spuren benachbarter Kulturen in kleinerem oder grösseren Masse. Die Donau war auch in der urzeitlichen Entwicklung Europas die Schlagader der angrenzenden Gebiete. Deshalb war die urzeitliche Entwicklung des slowakischen Donaugebietes oftmals durch verschiedene Einflüsse fremder Kulturen bestimmt. Nach und nach wurde auch dieses Gebiet selbständiger, wurde stark und schuf eigene charakteristische Kulturgruppen, welche die angrenzenden

Gebiete beeinflussten. Ja später zersplitterte es sich sogar in einige charakteristische Gebiete, von denen ein jedes in der mittleren Bronzezeit ihr eigenes Gepräge hat. Das Gebiet der Südwestslowakei ist z. B. von der Hügelgräberkultur der mittleren Donau betroffen, welche auch das Gebiet Westungarns beeinflusste. In der jüngeren Bronzezeit beherrscht das ausgedehnte Gebiet der Slowakei das Volk der Lausitzer-Kultur. Die Lausitzer-Kultur prallte in ihrem Verlauf in der Slowakei im Süden der Mittelslowakei auf die Pilin-Kultur. Das Hron-Nitra-Gebiet ist in der Hallstattzeit von der junglausitzer Kultur beherrscht, wie die Forschungen von Partzánske¹² und in V. Hoste¹³ beweisen. Im Ipel-Gebiet entsteht unter starker Einwirkung der Oto-

mani- und der südöstlichen Hügelgrabkultur die westpiliner Kulturgruppe.²¹ Die Pilin-Kultur lehnt sich in ihrer Entwicklung an die Hügelgrabkultur der mittleren Donau und an das ostslowakische Tisa-Gebiet an. In Südmähren wurde die Entwicklung durch das Verhältnis der Lausitzer- und der Hügelgrabkultur zueinander geformt. In der H—A Stufe beherrscht dieses Gebiet die Velatitz-Kultur, welche aus heimischen Grundlagen erwuchs.²² In der Stufe H—B ist Südost- und Mittelmähren von der Podol-Kultur beherrscht, welche sich dem Donauraumgebiet anschliesst.²³ Das Gebiet Niederösterreichs, Nordwestungarns gehört im Abschnitt H—A in den Kulturreis von Baierdorf-Velatice.²⁴ Die Kontinuität von H—A mit der Stufe H—B ist auf diesem Gebiete mit der Stillfried- Gruppe bewiesen, die parallel mit der Podol-Gruppe in Mähren ist.^{25, 26} Ähnliche Formen keramischen Materials kommen in der Gemeinde- örtlichkeit von Dalj in Jugoslawien²⁷ vor, aber eher sind es nur ähnliche Formen als Einflüsse.²⁸ Die Formenunterschiede der Velatitz-Kultur auf den Gebieten Südmährens, der Südwestslowakei, Niederösterreichs und Nordwestungarns sind mehr oder weniger Resultate der ständig fortlaufenden heimischen Entwicklung.²⁹ Im osthallstätter Gebiet erwächst in der Stufe H—B/C auf dem Gebiete Niederösterreichs, des Wienerwaldes, des Neusiedler Sees in der Richtung nach Westungarn die charakteristische Kalenderberg-Kultur,³⁰ deren Ende in die Zeit der Ankunft der Kelten gelegt wird.³¹ Die Einflüsse Norditaliens aus der Gegend Este zeigen sich an den Amphoren mit hohem Halse und an den Situlen. Diese Formen erscheinen bei Bologna schon im Benacci II.³²

Die Südwestslowakei, die an die Gebiete mit der bezeichneten Entwicklung angrenzt, erhält in der Hallstattzeit, und das von der Stufe H—A bis H—C, besonders aber in H—B in bestimmten Formen ein gleiches Gepräge. Die Abweichungen sind nur durch die vorhergehende, schon bezeichnete Entwicklung des slowakischen Gebietes bedingt. Eine sichtbare unterschiedliche Entwicklung entstand in der Slowakei erst in der zweiten Hälfte des V. Jahrhunderts v. u. Z., beiläufig in H—D, als in dieses Gebiet von Osten her die sogenannte skytische Kultur eingreift, welche die Entwicklung beschleunigt und zeitweilig vom vorhergehenden Kulturreis abteilt.³³

Einen Einschlag der Podol-Kultur in das Gebiet der Südwestslowakei stellten einige Forscher in Tlmače³⁴ und in Mužla^{35, 36, 37} fest. M. Dušek führt Denkmäler aus Chotín, Bez. Hurbanovo an, die

schon als Hallstattkultur des Chotiner Kreises zu betrachten sind, insofern dieses Gräberfeld mit seinem Inventar auch bei scheinbaren Ähnlichkeiten mit der Podol-Kultur doch merkliche Unterschiede im gesamten reichen Inventar³⁸ ausweist, welche unmöglich als Gut fremder Ethnik, als fremdartiges, in die heimische hallstattische Entwicklung eingeschobenes Element angesehen werden kann.³⁹ In der Südwestslowakei sind bis jetzt folgende Örtlichkeiten der hallstattzeitlichen Kultur der Chotín-Gruppe bekannt: Chotín,⁴⁰ Hurbanovo,⁴¹ Nitra,⁴² Tupá,⁴³ Bezirk Šala, Mužla,⁴⁴ Bez. Štúrovo, Nové Mesto n. Váhom⁴⁵ und Tlmače⁴⁶ Bezirk Levice.

Eine wichtige Stellung des Urnenfeldes aus der Hallstattzeit in Chotín, Bez. Hurbanovo, hebt schon außer dem erwähnten Reichtum an keramischem und bronzenem Inventar jener Umstand hervor, dass dieses Gräberfeld ursprünglich 1000 Gräber fassen konnte. Bisher wurden 116 Gräber durchforscht, wobei mit der Forschung noch fortgeschritten wird. Auf der bis jetzt durchforschten Fläche wurde ein Teil einer Siedlung aus der Laténe-Zeit⁴⁷ freigelegt, wie auch ein Teil einer mittelalterlichen slawischen Ansiedlung aus dem XII. Jhd., sodass auf dieser durchforschten Fläche ungefähr 60 Gräber vernichtet worden sein konnten. Das Gräberfeld erstreckt sich teilweise auf einem mässigen Abhang und grösstenteils auf geradem Terrain. Die Gräber auf den Stellen jäher Steigung schwinden. Die Forschung aus dem Jahre 1953 war nur von feststellendem Charakter. Die Forschung aus den Jahren 1954 und 1955 war auf dem Felde des Št. Markac, auf der Flur Sasúľo und auf den gegenüberliegenden Feldern auf der Flur Šimítóš (auf der Gräberfeldmappe der Abschnitt von 116 m—141,40 m), weiter auf dem Felde des D. Rančo (Abschnitt 232,40 m—258 m) und auf dem Felde L. Gašpars (Abschnitt 278 m—288 m) systematisch durchgeführt worden, wogegen auf der Flur Šimítóš, im Abschnitt 0 m—116 m, nur von rettendem Charakter, um eine Vernichtung durch das Pflügen zu verhindern. Auf dieser Stelle des Gräberfeldes wurde bei dem rettenden Akt die Erkenntnis angewendet, dass auf diesem Begräbnisplatze ein bestimmter Teil der Gräber regelmässig angelegt war. Dort, wo sich Regelmässigkeit in der Anlage bestimmter Gräber zeigte, wurden die Gruben auf einer Linie ausgehoben, die von Norden nach Süden geführt war, eine von der anderen ungefähr 9 m entfernt. Diese parallelen Linien wurden durch Linien geschnitten, welche von Osten nach Westen führten. An den Sekanten dieser Li-

nien wurden die Gruben ausgegraben. Die Abweichungen konnten entweder durch Begräbnisse in den verschiedenen Jahreszeiten verursacht worden sein, oder aber durch eine ungenaue Bestimmung des Grubenmittelpunktes. Die Gräber mussten zur Zeit der Bestattung auf diesem Gräberfeld merklich gekennzeichnet gewesen sein und das höchstwahrscheinlich durch Anhäufung umliegender Erde zu kleinen Grabhügeln. Die Regelmässigkeit in der Gräberanlage zeigt sich, wie schon bezeichnet wurde, auf der systematisch durchforschten Fläche bei einem Teil der Gräber, sie ist aber durch Gräber gestört, welche dieser Orientierung entschlüpfen und sich ausserhalb der Linien Nord-Süd und Ost-West befinden, kleinere Gruppen um die auf erwähnte Weise verteilten Gräber bildend. Eine ähnliche Situation kann auch auf jener Fläche sein, wo man 1954, um der erwähnten Vernichtung vorzugreifen, nur regelmässig verteilte Gräber ausgegraben hat.

Die Gruben wiesen an der Oberfläche zweierlei Formen auf: runde und ovale, wobei die ovalen mit ihrer längeren Achse von Norden nach Süd strichen. Der Durchmesser der Grube war 60 bis 100 cm, die Tiefe 30 bis 100 cm. Die Form der Grube war nach den Ergebnissen der bisherigen Forschung zylindrisch, wobei die Sohle der Grube mässig gerundet war. Die keramischen Denkmäler waren auf dem Grabboden nebeneinander niedergelegt. Es waren aber auch solche Gräber, in denen einige Gefässe oberhalb des Grubenbodens gelagert waren, (Grab 109), aber dicht bei dem Hauptgefasse. In so einem Falle musste der Boden der Grube schon teilweise verschüttet gewesen sein und das höher hingestellte Gefäß war als Beigabe erst nachher in die Grube gelegt worden. Einige Gefässe, die höher gelagert waren, neigten sich beim Zuschütten der Grube zur Urne. Es wurden auch Fälle festgestellt, wo in einige Urnen kleinere Gefässchen gestellt wurden (z. B. Grab Nr. 2, 57). Manchmal war die Urne mit einer Schüssel (z. B. Grab Nr. 53, 43, 8) oder mit dem Scherben eines topfförmigen Gefäßes bedeckt. (Z. B. Grab Nr. 6). Der Brauch, Gefässe als Beigaben schon beim Zuschütten der Grube einzulegen, erhielt sich auch auf dem skytisch-hallstattzeitlichen Gräberfeld von Chotín, wie in Brandgräbern, so auch in Skelettgräbern. Ein ähnliches Hinlegen von Beigaben stellte auch M. Párducz in Skelettgräbern des skytisch-hallstädtischen Gräberfeldes von Szentes-Vekerzug⁸⁹ fest, mit Ausnahme der Hockergräber.

In der Aufschüttung der ganzen Grube zeichneten sich grauschwarze, stellenweise mit Holz-

kohlenstückchen vermischt Schichten ab, welches klar auf den Umstand hinweist, dass zum Zuschütten der Grube eine Schichte vom Brandplatz verwendet wurde. Die Leichenbrandreste wurden entweder in Urnen oder in andere Gefässe (Amphoren, Schüsseln) oder auf einen Haufen neben das Gefäß auf den Grabboden gelegt (in zwei Fällen lagen sie auf dem Grubenboden verstreut). Die angeführte Art und Weise die Knochen beizusetzen, wurde in Chotín,⁹¹ so auch in Szentes-Vekerzug auf den skytisch-hallstädtischen Gräberfeldern beobachtet.⁹² Aus der weiteren Beschreibung des Begräbniskultes wird klar sein, dass sich die Bestattungsweise auf den Urnenfeldern im Karpatenbecken, aber auch nördlich,⁹³ wie auch westlich der Karpaten in vielen Arten nivellisiert.⁹⁴

Die Bestattungsweise auf dem Urnenfeld der Hallstattzeit von Chotín können wir in folgende Gruppen einteilen:

I. Grubengräber mit Scherbenstücken und Knochenresten auf einer Stelle beigesetzt oder auf dem ganzen Grabboden zerstreut liegend,

II. Grubengräber, deren Boden teilweise mit Steinen ausgelegt war. Die Grube enthielt nur Scherben und die Knochen waren auf einem Haufen (Bild Nr. 5 : 1, 2).

III. Urnengräber, ausgestattet mit ganzen Gefässen und Scherben, wobei die Knochen in irgend eines der Gefässen gelegt waren (Bild 6 : 1).

IV. Urnengräber, ausgestattet mit ganzen Gefässen und Scherben und die Knochen waren in eines der Gefässen und daneben gelegt (Bild 7 : 1) oder sie lagen nur umher verstreut,

V. Grubengräber, in welche schon beim Begräbnis absichtlich zerschlagene Gefässer gelegt worden waren. Die Knochen waren auf einem Platz gebettet.

VI. Symbolische Gräber, ausgestattet wie Gräber der Typen I, III und V, aber in welche keine Knochen beigesetzt worden waren.

Gräber der I. Gruppe waren 44, das sind 37,93%. In 20 Gräbern, das sind 45,44% waren Beigaben aus Bronze, in einem ein eisernes Messerchen und in einem eine Glasperle. Eine analoge Begräbnisart ist auch auf dem skytisch-hallstädtischen biritualen Gräberfeld von Chotín I in der Slowakei⁹⁶ festgestellt worden, weiters auf dem skytisch-hallstädtischen Gräberfeld von Szentes-Vekerzug in Ungarn,⁹⁷ in Böhmen in Malá Bělá bei Bakov a. d. Iser auf dem Lauzitzer Brandgräberfeld⁹⁸ und in Polen.⁹⁹

Gräber der II. Gruppe waren 4, das sind 3,45%. Gräber der III. Gruppe waren am zahl-

reichsten und zwar 39,65% das sind 46 an der Zahl. Gräber der IV. Gruppe waren 10, das sind 8,62%. Gräber der V. Gruppe waren 12, d. s. 10,35%. Z. Zakrzewski schreibt von ähnlichen Gräbern auf dem Gebiete Polens. Gräber der VI. Gruppe waren 38, von der Gesamtzahl der bisher durchforschten 116 Gräber. Was das Inventar betrifft, teilt es sich unter die übrigen Gräbergruppen. In diesen Gräbern befanden sich keine Leichenbrandreste und daher nenne ich sie symbolische Gräber, da sie solchen Stammesangehörigen zugesetzt waren, die an einem unbekannten Orte umgekommen waren. Einer ähnlichen Erscheinung begegnen wir öfters in der skytisch-hallstättischen Zeit auf dem Gräberfeld von Chotín,¹⁰⁰ wie auch auf dem Gräberfeld von Szentes-Vekerzug.¹⁰¹ Eine ähnliche Art wurde auch in Malá Bělá¹⁰² festgestellt. Die Bronzedenkämäler waren entweder in Urnen oder daneben auf dem Boden der Grube, zusammen mit den Knochen niedergelegt.

Das keramische Material pflegt mit einem feinen Lehmüberzug bedeckt zu sein. Ein Teil des keramischen Materials ist mit breiten und auch schmalen Furchen verziert. Diese Verzierungs-technik wurde auch in der Pilin-Kultur¹⁰⁴ verwendet, ähnlich wie auch in der Hügelgräber – und Lausitzer-Kultur, weiter in der südwestslowakischen Keramik.¹⁰⁵ Sie ist jedoch auch ein Merkmal der Knovíz-Kultur.¹⁰⁶ An der Chotiner Keramik von H–B, ähnlich wie auch an der Vál-Keramik in Ungarn,¹⁰⁸ der Dalj-Keramik in Slawonien,¹⁰⁹ der Stillfrieder Keramik in Niederösterreich¹¹⁰ und der Podol-Keramik in Südmähren,¹¹¹ sind auch senkrechte breite, aber hauptsächlich schräge und gewellte breite Furchen typisch. Das keramische Material können wir der Form nach in folgende Gruppen einteilen: Schüsseln, Schalen, Schöpfer, Amphoren und Vasen, Urnen, Krüge, topfförmige, zoomorphe und Kultusgefässe.

Zu den ältesten Schüsselformen können wir Schüsseln von konischer Form reihen, welche einen zu vier Zacken ausgezogenen Mundsaum haben. (Tafel XV : 6, XXIV : 1). In der weiteren Entwicklungsphase findet man halbkugelförmige Schüsseln, die einen ausladenden Mundsaum, eine gerade oder eine mässig abgesetzte Standfläche haben (Tafel I : 4, II : 5) und welche in der Keramik des osthallstättischen Kreises von H–A vorkommen. Zu dieser Gruppe von Schüsseln, die sich in die jüngere Phase H–A reihen, können wir auch konisch geformte Schüsseln rechnen, die einen niedrigen zylindrischen Hals, einen oder zwei Henkel (Tafel V : 4, XXVII : 3), einen aus-

ladenden Mundsaum und einen geraden, mässig erhöhten Standfuss haben. In der Stufe H–B treten Schüsseln auf, welche auch weiterhin die konische Form haben, der Mundsaum ist eingezogen, entweder glatt oder mit wellenförmigen Furchen verziert (Tafel IV : 5, 6, XIV : 6, XXII : 5). Diese Schüsselform ist für das ausgedehnte Gebiet der Mitteldonau charakteristisch, weil sie in der Slowakei in Mužla¹²⁰ vorkommt, in Chotín und in Tlmače, sowie auch in Mähren in der Podol-Gruppe,¹²¹ in Ungarn in der Vál-Gruppe,¹²² ähnlich auch in der Stillfried-Gruppe in Niederösterreich.¹²³ Die Keramik von Dalj hat tiefe Furchen.¹²⁴ Einige Schüsseln haben unter dem Mundsaum einen kleinen Henkel (Tafel XX : 1, 3, XXII : 1), ähnliche sind aus Ungarn,¹²⁵ Mähren,¹²⁶ auch aus Niederösterreich.¹²⁷ Einige Schüsseln dieser Stufe haben unter dem Mundsaum lappenförmige Fortsätze.¹²⁸ Die Schüsseln aus der Blütezeit dieser Hallstattkultur und zwar in H–B pflegen entweder innen oder aussen (Tafel XXII : 2, Bild 8 : 2) verziert zu sein.^{130, 131} Die Schüsseln in der Stufe H–C haben den Mundsaum mehr eingezogen, die Profilierung der Stufe H–B verschärft sich, wodurch ein gebrochener Mundsaum entsteht. Diese Formen erhalten sich in der Stufe H–D auf den skytisch-hallstättischen Gräberfeldern.

In die II. Gruppe des keramischen Materials des Chotiner Gräberfeldes reihen wir Schalen ein, welche von halbkugelförmiger oder kegelförmiger Gestalt sind. Die Standfläche pflegt gerade oder gedellt zu sein. Der Henkel ist unter dem Mundsaum angebracht, pflegt jedoch sehr klein zu sein. Einige Schalen sind auch henkellos. Die Schalen konischer Form kommen in der osthallstätter Keramik, im Abschnitt H–A–B vor.¹³³ Im Abschnitt H–B erhalten die Schalen eine halbkugelige Formung, wobei Formen vorkommen, bei denen der Mundsaum über dem Henkel erhöht ist. Gewöhnlich sind solche Schalen unter dem Mundsaume und rund um den Henkeln mit Bündeln von Umlauffurchen verziert (Tafel XII : 6). Diese Form finden wir auch in Hurbanovo in der Slowakei (Tafel XXXIV : 5), in der Podol-Kultur in Mähren¹³⁴ und in Ungarn.¹³⁵ Im Abschnitt H–C treten Schalen auf, die plastisch geschmückt sind (Tafel III : 5, XXV : 5), welche Form in das Bereich der Kalenderberg-(Gemeinelebarn-Statzen-dorf) Kultur gereiht wird und welche in den Abschnitt H–C gehört und vielleicht schon gegen Ende des Abschnittes H–B vorkommt.

In die III. Gruppe des keramischen Materials

gehören Schöpfer, die der Form nach Schalen ähneln, den Henkel jedoch hochgezogen haben. In den Abschnitt H—A fallen die, welche den Hals zylindrisch, geweiteten Mundsaum, die Henkel senkrecht profiliert (Tafel XI : 6, XVI : 3, 4, 5, XVIII : 1, XXIV : 6, XXII : 7) und einem mässigen Standfuss haben. Sie weisen verschiedene Formen aus, in den Grundzügen erinnern sie aber an die mährische Velatitz-Kultur von Mähren, von Nordwestungarn,¹⁴⁰ wie auch an die Baierdorfgruppe in Niederösterreich.¹⁴¹ R. Pittioni reiht solche ähnliche Funde aus Niederösterreich in die Baierdorf-Velatitz-Gruppe ein und das in den Abschnitt H—A.¹⁴² Im Abschnitt H—B ist der Bauch nicht profiliert, die Standfläche pflegt oft gedellt und der Henkel bandsförmig, glatt und hochgezogen zu sein. Auch diese auf diesem Gebiet angeführten Formen treten zur selben Zeit auf, machen schon weniger Veränderungen durch als im Abschnitt H—A, man kann eine grössere Einheitlichkeit auf dem ganzen Gebiete feststellen, so in Ungarn,¹⁴³ in Niederösterreich in der Stillfried-Gruppe,¹⁵⁰ in Südmähren in der Podolgruppe,¹⁵¹ wie auch in der Slowakei in der Chotin-Gruppe.

Die IV. Gruppe des keramischen Materials bilden Amphoren. Der Hals der Amphoren pflegt zylindrisch oder konisch gebogen zu sein. Der untere Teil ist bauchig, die Standfläche gerade oder auch mit einem hohlen konischen Füsschen versehen. Die Henkel sind an der Grenze zwischen Hals und Bauchung angebracht; in der älteren Phase am Hals. Die Oberfläche pflegt glatt oder mit Furchen verziert zu sein. Diese Verzierung können wir in Mähren an der Grenzscheide zwischen der schleisichs-plätenitzer und der podolischen Kultur^{152, 153} feststellen, auch in Niederösterreich,¹⁵⁴ Jugoslawien,¹⁵⁵ in Ungarn¹⁵⁶ und auf dem Gebiete der Südslowakei.¹⁵⁸ In den Abschnitt H—A gehören jene Amphoren, deren Hals zylinderförmig ist, die Standfläche und der Mundsaum gerade sind, und die Henkel oberhalb der Grenze zwischen Hals und Bauchung angebracht sind (Tafel XX : 7). In der Stufe H—B biegt sich der Hals konisch, die Standfläche wölbt sich und geht in ein konisch gebogenes hohles Füsschen über. Der Hals pflegt von der Bauchung oft durch Umlauffurchen getrennt zu sein. (Tafel VII : 2, 5, VIII : 5, VIII : 6, X : 2). Es sind auch Amphoren, die am unteren Teile geschmückt sind (Tafel XXIX : 1, 3, 4). Schon die Pilin-Kultur bringt Formen mit zylindrischem Halse, welche ihrer Form nach an die Lausitzer Vasen erinnern.¹⁶⁰ Amphoren ähnlicher Form erscheinen in der Podol-Kultur in Mähren,¹⁶² mit

einem Henkel (Tafel VI : 6) in der Chotin-Gruppe, auch in der Podol,¹⁶³ Vál,¹⁶⁴ aber auch in der Dalj-Gruppe,¹⁶⁵ diese jedoch hat eine andere Prägung. Diese angeführten Formen von Amphoren sind charakteristische, schöpferische Ausdrucksweisen der genannten Kulturgruppen des Abschnittes H—B. Zu den Amphoren sind auch die Vasen zu reihen, welche ihnen der Form nach ähneln, immer jedoch henkellos sind (Tafel XIII : 1, XV : 1).

Die V. Gruppe des keramischen Materials bilden Urnen, welche immer zur Aufnahme der Leichenbrandreste dienten. Zu den ältesten gehören die, welche eine doppelkonische Form haben, wobei der untere Teil niedriger ist (Tafel XVI : 1, XVIII : 6). Bekannt sind sie in Niederösterreich in der Velatitz-Baierdorf-Gruppe aus Baierdorf,¹⁶⁶ Gross-Höflein,¹⁶⁷ Illmitz¹⁶⁸ und aus Leobersdorf.¹⁶⁹ Die angeführten Formen gehören in den Abschnitt H—A. In der Stufe H—B erreichen sie eine bauchige Form, einen konisch gebogenen Hals und der Mundsaum ist ausgezogen (Tafel I : 5, X : 3). An der Grenzscheide H—B/C biegt sich der Hals konisch und auf dem unteren Teile erscheinen Lappen (Tafel XXII : 3). In H—C erscheinen Formen, welche mit denen aus der niederösterreichischen Kalenderbergkultur¹⁷⁵ übereinstimmen. Die Urnen dieser Stufe (Tafel XI : 1) mit hohem Halse und ausgezogenem Mundsaume sind typische Formen des osthallstattischen Kulturbereiches. Man bemerkt ein Freiwerden von den nordischen Einflüssen. Italienische Einflüsse aus der Stufe Arnoaldi¹⁸¹ oder des Estegebietes¹⁸² sind hier deutlich. Im österreichischen Gebiete (Statendorf,¹⁸³ Gemeinlebarn¹⁸⁴) sind sie geschmückt. An die Grenzscheide des Abschnittes H—C/D gehört die doppelkonische Urne, welche die Bauchung mässig gerundet hat und auf dem unteren Teile mit vier Lappen versehen ist. In ihrer Form erinnert sie an die sogenannten „Villanova-Formen“, welche in H—D auf den skytisch-hallstattischen Gräberfeldern Mitteleuropas gebräuchlich sind (Chotin,¹⁸⁶ Szentes-Vekerzug¹⁸⁷). Den Ursprung dieser Formen haben viele Forscher in verschiedenen Gebieten Mittel- und Südeuropas gesucht, wie z. B. Messerschmidt in den albanischen Bergen,¹⁸⁸ Schuchardt in Ungarn.¹⁹⁰ Ja man findet sie auch im Gebiete der Sáve in Donja-Dolina¹⁸⁹ und M. Párducz¹⁹¹ weist in diesem Zusammenhang auf die Szöreg-Grabfelder der Bronzezeit hin, wo man Urnen der „Villanova-Formen“ fand. Tatsache ist, dass diese Formen auf verschiedenen hallstattzeitlichen Gräberfeldern vorkommen und dass, ungeachtet der

Einflüsse aus Italien, doch auch das einheimische Millieu an der Schaffung der „Villanova-Formen“ beteiligt war.

Die VI. Gruppe des keramischen Materials von Chotín bilden Krüge (Tafel V : 1, IX : 1, XVII : 6, XXIX : 3), welche in der Stufe H—B, auch in H—C (Tafel XXIX : 3) vorkommen.

Die VII. Gruppe bilden topfartige Gefäße. Diese waren meist aus hinfälligem Material hergestellt. In die Stufe H—A reiht man Gefäße ein, die mit Grübchen und ungleichmässigen Furchen verziert sind (Tafel XXIII : 5, 7, XX : 5). Diese Verzierung erscheint nicht an den jüngeren Formen des keramischen Materials, wurde jedoch in Örtlichkeiten der jüngeren Bronzezeit festgestellt.¹⁸³ In die Stufe H—B reihen wir topfförmige Gefäße mit geradem Mundsaum und gerader Standfläche ein, welche mit einem oder zwei Bandhenkeln versehen sind (Tafel I : 2), oder Gefäße mit einem Henkel, der über dem Mundsaum hochgezogen ist (Tafel XXIII : 1), oder der auch unter dem Mundsaum angebracht ist (Tafel XXI : 3). Gefäße von bauchiger Form (Tafel X : 1) erscheinen in der Stillfried-Gruppe, sie sind aber noch nicht mit ausgezogenem Mundsaum.¹⁹⁴ In der Stufe H—C kommen Formen mit kurzem Hals vor.¹⁹⁶

Die VIII. Gruppe bilden Gefäße, die sich der Gestaltung und ihrem Zweck nach, dem Rahmen der anderen Formen entziehen. Zu diesen rechnen wir das aus Chotín stammende zoomorphe Gefäß, das einen Henkel trägt, der die Form eines Hirschkopfes hat (Tafel I : 1).¹⁹⁷ Ein Gefäß von ähnlicher Gestalt wurde in Wien-Vösendorf in der Baierdorf-Velatitzer Kulturgruppe¹⁹⁸ gefunden. Das Tierkopfmotiv weist auf italienische Einflüsse hin.¹⁹⁹ Ein Gefäß mit einem Hirschkopf stammt aus Gemeinlebarn.²⁰¹ Gefäße mit Tierköpfen erscheinen auch in der Lausitzer-Kultur, z. B. auf dem Gräberfeld von Dneboch bei Mužský und in Malá Běla bei Bakov.^{201a} Das zweite zoomorphe Gefäß von Chotín ist von bauchiger Form, mit schrägen Furchenbündeln und auf einer Seite mit einem kleinen Schnabel versehen. Der Deckel fehlt. (Inventar-Nr. des Podunajské múzeum in Komárno I-22). Die zoomorphen Gefäße wurden auch in der nordpannonischen (Vespréme-) Kultur benutzt. Im Podunajské Múzeum von Komárno befindet sich aus dieser Kultur, und zwar aus Monostor (Ungarn), ein Gefäß von der Form einer Ente.²⁰² Zu gottesdienstlichen Zwecken diente vielleicht das schuhförmige Gefäß (Tafel III : 3, 4). Auf den Gräberfeldern der Lausitzer Kultur, z. B. in Ná-

sedlovice bei Kijov (Mähren), in Těsany bei Kroměříž und Němčice²⁰³ und in Jíkov²⁰⁴ fand man ebenfalls Gefäße von der Form eines Schuhs. Das schuhförmige Gefäß von Chotín wurde zusammen mit einer Schale gefunden (Tafel III : 5), die zu der Kalenderberg-Kultur des Abschnittes H—C gehört. In die hier beschriebene Gruppe des keramischen Materials können wir zwei Rädchen aus Ton rechnen (Tafel II : 4, 6). Solche Rädchen haben in Donauraume eine alte Tradition. Eines der Rädchen, welches in das Bereich der nordpannonischen (Vesprémer) Kultur gehört, stammt aus Iža, Bezirk Hurbanovo.²⁰⁵ Ein Bronzerädchen aus der älteren Hallstattzeit stammt z. B. aus Prosiček.²⁰⁶ Bis zu einem gewissen Grade können wir in diese Gruppe auch ein durch eine Scheidewand in zwei Teile geteiltes amphorenförmiges Gefäß reihen (Tafel XXVIII : 1), das aus älteren Funden aus Chotín stammt.²⁰⁷ Ein dieser Zeit angehörendes Doppelgefäß stammt aus Mužla.²⁰⁸ Das Chotíner Doppelgefäß ist unten halbkugelförmig, mässig gedellt. Das Gegäss aus Mužla hat einem Standfuss. Die Chotíner Doppelamphore ähnelt derjenigen aus der nordpannonischen Kultur, welche aus Kecskéd (Ungarn) stammt.

Das reiche keramische Material des Chotíner Gräberfeldes ist durch verschiedenartige Bronzedenkämäler ergänzt, in einem Falle durch ein eisernes Messerchen und in zwei Gräbern durch Glasperlen. Viele Bronzedenkämäler sind durch Brand deformiert worden. Ein Bronzemesser aus älteren Funden²¹¹ (Bild 13 : 24) hat den Messerrücken derart gewellt, dass die Spitze des Messers aufgebogen ist. Der Messerrücken ist mit Furchen, die Blattflächen mit durchlochten, halbmond förmigen Verzierungen geschmückt. Ein ähnliches Messer stammt aus Bešeňov, der Griff ist jedoch mit Löchern für Nieten versehen.²¹² Die angeführte Messerform ist gegen Ende der Bronzezeit gebräuchlich. Messer von diesem Typ sind in der älteren Phase der Hallstattkultur gebräuchlich, was die Funde von Bronzemessern dieser Formbeschaffenheit auch von anderen, slowakischen Fundstellen beweisen, wie z. B. von Beša,²¹³ H. Strehová,²¹⁴ Detva,²¹⁵ Ilava,²¹⁶ Liborča,²¹⁷ Kláštor pod Znievom,²¹⁸ T. Blatnice.²¹⁹ Die junglausitzischen Messer haben einen geraden Rücken oder sind sie sichelförmig gebogen und haben in der Regel die Griffangel mit Nietenlöchern versehen. Der Griff ist manchmal mit einem Ring zum Aufhängen versehen.²²⁰ Messer, deren Griff an den Seiten mässig erhöht und mit Nietenlöchern versehen waren, wurden in Chotín gefunden (Bild 12 : 2, 13 : 3,

12). Solche Messertypen wurden an einigen Stellen in der Slowakei gefunden, so z. B. in Iža bei Komárno.²²¹ Dieses Messer war mit zwei Nieten versehen und die Klinge war mit Furchen verziert. Ein Messer von der lausitzischen Prägung stammt aus Nováky – es ist mit einem Ring versehen²²² – ein Meeser aus Ovčiarsko hat zwei Nietenlöcher und die Griffangel ist auf beiden Seiten erhöht.²²³ Ein Messer, welches dieser Gruppe angehört, wurde in O. Podzámok²²⁴ und in Prosiek²²⁵ gefunden und Messergussformen in V. Kubin.²²⁶ Messer dieser Form waren auf mitteleuropäischem Gebiet weit verbreitet.²²⁷ In der Slowakei, so auch in Chotín, treten sie in der jüngeren Bronzezeit und auch in H–A/B auf. Ein bisher einziges eisernes Messer, in Chotín gefunden, ist mässig gebogen, die Blattfläche beim Griff ist erweitert (Bild 13 : 23).

Eine Bronzenadel, mit einem schalenförmigen Kopfe abgeschlossen, ist am Halse knotenförmig verdickt (Bild 13 : 2, 12 : 27). Nadeln dieser Form waren in der Bronzezeit im Abschnitt B–D, wie auch in der Hallstattstufe H–A gebräuchlich. Eine ähnliche Nadel aus der Slowakei aus der Ortschaft Košeca ist ohne Verzierung,²²⁸ eine weitere aus V. Kubin²²⁹ hat eine zweifache Verdickung am Halse. Nadeln ähnlicher Form waren im Kulturbereich der Piliner Urnenfelder, wie auch in der Hügelgrabkultur laufend im Gebrauch. In der I. Stufe der schlesischplátenitzer Kultur erhalten sie sich noch, im zweiten Abschnitt schwinden sie.²³⁰ Das Einordnen der Nadeln in die Stufe H–A entspricht auch der Einordnung des keramischen Materials, das in dem betreffenden Grabe gefunden wurde. Eine Nadel, durch einen doppelkonischen Kopf an zwei Stellen des Halses verdickt und dadurch eine kugelige Form andeutend (Bild 13 : 6), sowie auch eine Bronzenadel mit kugeligem Köpfchen (Bild 12 : 12) erscheint in unserem Gebiet von der jüngeren Bronzezeit an. Das keramische Material, das sich mit diesen Nadeln vorfindet, wird in die Stufe H–B gemeldet. Weitere Bronzenadeln wurden in den Gräbern 20 und 64 gefunden. Die erste ist schlängenförmig (das Ende fehlt), die zweite ist zylindrisch, an einem Ende scharf und am anderen abgerundet (Bild 13 : 33, Bild 12 : 17). Die schlängenförmigen Nadeln kommen in der Stufe H–A vor und das keramische Material, das mit dieser Nadel aufgefunden wurde, lässt die Einreichung des Fundes in die Übergangszeit von H–A/B. zu. Von den anderen Nadeln fand man nur Bruchstücke und sie waren vom Brand deformiert. Eine Nadeltype, mit einem breitgehämmerten und zu

einer Öse umgebogen Kopfe (Bild 12 : 22), kommt seit der ältesten Bronzezeit vor und sie erhält sich bis in die entwickelte Hallstattzeit.²³¹ Wegen ihrer weiten Verbreitung ist sie in der Chronologie schwer zu verwenden. In Chotín tritt sie mit einem Material auf, welches in den Abschnitt H–B gehört. Eine weitere Bronzedenkmalgruppe bilden Teile von Halsringen (Bild 12 : 1, 13, 27). Sie sind im osthallstätter Kulturgebiet verbreitet. In Chotín treten sie mit Keramik auf, welches in den Abschnitt H–B gemeldet wird. Bronzene Spirallollen von Halsbändern treten schon in der mittleren Bronzezeit auf und sie erhalten sich auch in der Hallstattzeit (Bild 12 : 6). Als chronologisches Material sind sie schwer zu gebrauchen. In Chotín kommen sie mit keramischem Material vor, das in die Stufe H–B gehört. Zu den Bronzedenkmalen gehören auch Glieder von Ketten (Bild 12 : 5, 7) und bronzenen spiralförmige Plättchen, am Rande mit vier Löchern versehen (Bild 11 : 34) (die auf Kleider zwecks Verzierung angenäht zu sein pflegten), dies alles tritt mit dem keramischen Material der Stufe H–B auf. Halbkugelförmige Bronzeknöpfe (Bild 11 : 1–8, 22–40), welche an der Innenseite mit einer Öse versehen sind, werden seit der jüngeren Bronzezeit, beziehungsweise älteren Hallstattzeit verwendet. In Chotín erscheinen sie mit dem keramischen Material der jüngeren Phase H–A.

Bronzene Armbänder waren von primitiver Ausführung (Bild 11 : 9), die Ringe von rhomboedrischem Querschnitt (Bild 11 : 12) oder aus flachem Blech spiralförmig gedreht (Bild 13 : 11) und an der Oberseite mit Furchen geschmückt. Das sind weitere Denkmäler dieses Gräberfeldes. Eine Bronzepinzette (Bild 12 : 14, 15) wurde mit keramischem Material der Stufe H–B gefunden. Von Waffengattungen wurde eine blattförmige Bronzelanze gefunden, die sich nicht aus dem heimischen Kulturbereich der Hallstattzeit hervorhebt.

Aus der Analyse des keramischen und des Bronzematerials, das von dem Urnenfeld der Hallstatt–Chotíner-Gruppe aus der Fundstelle Chotín II. stammt, kommen wir zu dem Schluss, dass sich die Südwestslowakei und besonders der Donauraum aus der Uneinheitlichkeit der Kulturerscheinungen, welche an der Neige der Bronzezeit herrschen, im Verlauf der Hallstattzeit, aber besonders im Abschnitt H–B eine einheitliche Hallstattkultur der Chotín-Gruppe schafft. An den keramischen Formen können wir die Spiegelung der vorhergehenden Entwicklung feststellen (die Hügelgrab-, Pilin- und Lausitzer-Kultur). Diese Entwicklung

hinterliess deutliche Spuren in der Hallstattzeit. Aus dem Vergleich des Materials aus den Gebieten Südmährens, Niederösterreichs, Nordwestungarns mit dem Material aus der Südwestslowakei aus der Zeit H—A stellen wir fest, dass sich in diesen angeführten Gebieten ein durch bestimmte Formen ausgedrücktes, einheitliches, keramisches Material bildet, die sogenannte Velatitz- respekt. Baierdorf-Velatitz-Kultur.²⁴⁹ Die unterschiedlichen Formen in der Südwestslowakei sind das Ergebnis von der abweichenden vorhergehenden Entwicklung, wie auch des zeitlichen Horizontes der Entwicklung dieser Kultur unter dem Drucke der benachbarten Kulturen. Das keramische Material, das im Grossen und Ganzen mit der Velatitz-Baierdorf-Kultur übereinstimmt, erblüht im Verlaufe H—A und der stetig fortlaufende Übergang in die Stufe H—B ist auf dem Gräberfeld von Chotín II feststellbar. Auf den vorherigen Gebieten, also auch in der Südwestslowakei, stellen wir in der Stufe H—B eine Stabilisierung der Entwicklung fest, was mit sich bringt, das in der Keramik örtlich abweichende Gruppen entstehen. Ähnlich können wir im Abschnitt H—B in Südmähren die Entwicklung der Podol-Kultur aus älterer Grundlage auf dem Gräberfeld von Klentnica bei Mikulov²⁵⁰ feststellen, in Niederösterreich die Entwicklung der Stillfried-Kultur, in Nordwestungarn die Entwicklung der Vál-Gruppe und in der Südwestslowakei die Hallstattkultur der Chotín-Gruppe. So wie es bis jetzt nicht möglich war, eine feste Grenze zwischen B—D und H—A bei der Entstehung der Velatitz-Baierdorfer Kultur zu ziehen, ist es nicht in der Stufe H—B möglich, die Entstehung der Podol-, Stillfried-, Vál-, und Chotín-Hallstattgruppe zwischen H—A und H—B zu begrenzen und zu zergliedern, ähnlich geht auch jetzt nicht ihr Übergang in die Stufe H—C zu begrenzen, da wir auf den vorhergenannten Gebieten der Hallstätter Kulturgruppen die Gegenwart der Kalenderbergkultur feststellen können, welche in die ständig fortlaufende Entwicklung des vorhergehenden Abschnittes der Stufe H—B einwirkt. Den Zeitabschnitt von H—A können wir als eine Stufe charakterisieren, die für den vorhergehenden uneinheitlichen Abschnitt der jüngeren Bronzezeit richtunggebend ist. Die Stufe H—B charakterisieren wir wieder als Zeit des mächtigen Aufschwunges der Hallstattkultur mit Kulturschöpfungen, die sich den angeführten Gebieten nach von einander unterscheiden. Die Stufe H—C ist ein Abschnitt, in dem die ruhige Entwicklung durch das Eindringen einer Flut neuer Kulturelemente, und zwar

jener aus der Kalenderbergkultur, (Gemeinelebarn-Statzendorf) in die Gebiete der Váler, Chotíner und Podoler Kulturkreise gestört wurde. Das Erlöschen der Kalenderbergkultur im Mutterbereiche Niederösterreichs wird in die Zeit der Ankunft der Kelten verlegt.²⁵¹ Im Donaugebiet der Slowakei verschwindet diese Kultur noch vor der Ankunft der Skythen, bzw. der Träger der skythischen Kultur, insofern die geschäftlichen Beziehungen und die damit verbundenen Kultureinflüsse der vorhergehenden Gebiete erlahmten. Im Verlaufe der Stufe H—D stellen wir auf den skythisch-hallstättischen Gräberfeldern schöpferische Ausdrucksformen der einheimischen hallstättischen Bevölkerung fest, die das Ergebnis der langwährenden vorhergehenden Entwicklung sind, um viele Formen der älteren Hallstattstufe verarmt, jedoch wieder mit neuen Elementen der skythisch-hallstättischen Kultur bereichert sind.²⁵²

Uebersetzt von B. Nieburowá

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1. Grab 114/55.
- Abb. 2. Grab 109/55.
- Abb. 3. Grab 2/54.
- Abb. 4. 1 — Grab 46/55.
2 — Grab 59/55.
- Abb. 5. Grab 88/55.
- Abb. 6. Grab 61/55.
- Abb. 7. Grab 40/54.
- Abb. 8. 1 — Bauchiger Teil der Amphore aus Grab 115/55-3, 2 — Innenteil der Schüssel aus Grab 114/55-2, 3 — Bauchiger Teil der Amphore aus Grab 113/55-1, 4 — Bauchiger Teil der Amphore aus Grab 104/55-3, 5 — Äussere Fläche der Schüssel aus Grab 113/55-3.
- Abb. 9. Kleines Gefäß von Form eines Schuhs aus Grab 9/54-2.
- Abb. 10. Schüssel aus Grab 9/54-3.
- Abb. 11. Denkmäler aus den Gräbern: Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 aus Grab 1/53-5, Nr. 9 aus Grab 2/54-5, Nr. 10 aus Grab 2/54-6, Nr. 11 aus Grab 3/54-2, Nr. 12 aus Grab 2/54-4, Nr. 13 aus Grab 7/54-2, Nr. 14 aus Grab 9/54-6, Nr. 15 aus Grab 9/54-7, Nr. 16 aus Grab 9/54-8, Nr. 17 aus Grab 9/54-9, Nr. 18 aus Grab 9/54-10, Nr. 19 aus Grab 9/54-11, Nr. 20 aus Grab 9/54-12, Nr. 21 aus Grab 9/54-12, Nr. 22—30 aus Grab 9/54-13, Nr. 31 aus Grab 10/54-8, Nr. 32 aus Grab 13/54-2, Nr. 33 aus Grab 20/54-6, Nr. 34 aus Grab 34/54-4.
- Abb. 12. Denkmäler aus den Gräbern: Nr. 1 aus Grab 40/54-5, Nr. 2 aus Grab 40/54-9, Nr. 3 aus Grab 46/54-4, Nr. 4 aus Grab 48/54-5, Nr. 5 aus Grab 49/55-2, Nr. 6 aus Grab 49/55-3, Nr. 7 aus Grab 52—55-6, Nr. 8 aus Grab 67/55-4, Nr. 9 aus Grab 54/55-2, Nr. 10 aus Grab 70/55-14, Nr. 11 aus Grab 70/55-13, Nr. 12 aus Grab 73/55-1, Nr. 13 aus Grab 59/55-5, Nr. 14 aus Grab 61/55-4, Nr. 15 aus Grab 61/55-4, Nr. 16 aus Grab 65/55-2, Nr.

17 aus Grab 64/55-2, Nr. 18 aus Grab 69/55-6, Nr. 19 aus Grab 82/55-9, Nr. 20 aus Grab 75/55-2, Nr. 21 aus Grab 79/55-4, Nr. 22 aus Grab 84/55-2, Nr. 23 aus Grab 85/55-5, Nr. 24 aus Grab 91/55-7, Nr. 25 aus Grab 93/55-6, Nr. 26 aus Grab 92/55-7, Nr. 27 aus Grab 80/55-1, Nr. 28 aus Grab 71/55-2.

Abb. 13. Denkmäler aus den Gräbern: Nr. 1 aus Grab 95/55-6, Nr. 2 aus Grab 101/55-1, Nr. 3 aus Grab 102/55-2, Nr. 4 aus Grab 102/55-1, Nr. 5 aus Grab 102/55-2, Nr. 6 aus Grab 105/55-1, Nr. 7—9 aus Grab 102/55-3, Nr. 10 aus Grab 107/55-2, Nr. 11 aus Grab 108/55-2, Nr. 12 aus Grab 109/55-4, Nr. 13 aus Grab 111/55-1, Nr. 14, 15, 16 aus Grab 111/55-2, Nr. 17 aus Grab 116/55-2, Nr. 18—20 aus Grab 116/55-3, Nr. 21—22 aus Grab 116/55-4, Nr. 23 aus Grab 108/55-1, Nr. 24 aus älteren Funden aus Chotín (Donauländisches Museum in Komárno, Inv. Nr. I — 466), Nr. 25 aus Grab 80/55-1.

Taf. I. Nr. 1 — Grab 1/53-1, Nr. 2 — Grab 1/53-2, Nr. 3 — Grab 1/53-3, Nr. 4 — Grab 1/53-4, Nr. 5 — Grab 2/54-1, Nr. 6 — Grab 2/54-2.

Taf. II. Nr. 1 — Grab 6/54-1, Nr. 2 — Grab 8/54-1, Nr. 3 — Grab 8/54-2, Nr. 4 — Grab 8/54-3, Nr. 5 — Grab 8/54-4, Nr. 6 — Grab 8/54-9.

Taf. III. Nr. 1 — Grab 8/54-5, Nr. 2 — Grab 9/54-1, Nr. 3 — Grab 9/54-2, Nr. 4 — Grab 9/54-2, Nr. 5 — Grab 9/54-3, Nr. 6 — Grab 10/54-1.

Taf. IV. Nr. 1 — Grab 10/54-2, Nr. 2 — Grab 10/54-3, Nr. 3 — Grab 10/54-5, Nr. 4 — Grab 10/54-7, Nr. 5 — Grab 11/54-2, Nr. 6 — Grab 12/54-1.

Taf. V. Nr. 1 — Grab 14/54-2, Nr. 2 — Grab 16/54-1, Nr. 3 — Grab 16/54-2, Nr. 4 — Grab 20/54-1, Nr. 5 — Grab 23/54-1, Nr. 6 — Grab 19/54-1.

Taf. VI. Nr. 1 — Grab 20/54-2, Nr. 2 — Grab 20/54-3, Nr. 3 — Grab 20/54-4, Nr. 4 — Grab 24/54-2, Nr. 5 — Grab 29/54-1, Nr. 6 — Grab 31/54-1.

Taf. VII. Nr. 1 — Grab 31/54-2, Nr. 2 — Grab 31/54-3, Nr. 3 — Grab 32/54-1, Nr. 4 — Grab 32/54-3, Nr. 5 — Grab 36/54-1, Nr. 6 — Grab 36/54-2.

Taf. VIII. Nr. 1 — Grab 36/54-4, Nr. 2 — Grab 36/54-5, Nr. 3 — Grab 40/54-1, Nr. 4 — Grab 40/54-2, Nr. 5 — Grab 40/54-3, Nr. 6 — Grab 41/54-1.

Taf. IX. Nr. 1 — Grab 41/54-2, Nr. 2 — Grab 42/54-1, Nr. 3 — Grab 42/54-2, Nr. 4 — Grab 42/54-3, Nr. 5 — Grab 43/54-1, Nr. 6 — Grab 43/54-3.

Taf. X. Nr. 1 — Grab 44/54-1, Nr. 2 — Grab 44/54-2, Nr. 3 — Grab 46/54-1, Nr. 4 — Grab 44/54-3, Nr. 5 — Grab 46/54-2, Nr. 6 — Grab 46/54-3.

Taf. XI. Nr. 1 — Grab 47/54-1, Nr. 2 — Grab 48/54-2, Nr. 3 — Grab 48/54-4, Nr. 4 — 49/54-1, Nr. 5 — Grab 50/54-1, Nr. 6 — Grab 51/54-1.

Taf. XII. Nr. 1 — Grab 53/54-1, Nr. 2 — Grab 52/54-3, Nr. 3 — Grab 52/54-2, Nr. 4 — Grab 53/54-4, Nr. 5 — Grab 54/54-1, Nr. 6 — Grab 55/54-2.

Taf. XIII. Nr. 1 — Grab 56/54-1, Nr. 2 — Grab 56/54-2, Nr. 3 — Grab 56/54-3, Nr. 4 — Grab 57/54-2, Nr. 5 — Grab 57/54-1, Nr. 6 — Grab 56/54-4.

Taf. XIV. Nr. 1 — Grab 56/54-5, Nr. 2 — Grab 59/54-1, Nr. 3 — Grab 58/54-2, Nr. 4 — Grab 58/54-3, Nr. 5 — Grab 59/54-3, Nr. 6 — Grab 59/54-2.

Taf. XV. Nr. 1 — Grab 60/54-3, Nr. 2 — Grab 61/54-2, Nr. 3 — Grab 62/54-2, Nr. 4 — Grab 62/55-3, Nr. 5 — Grab 63/54-2, Nr. 6 — Grab 64/55-1.

Taf. XVI. Nr. 1 — Grab 67/55-1, Nr. 2 — Grab 67/55-3,

Nr. 3 — Grab 70/55-1, Nr. 4 — Grab 72/55-1, Nr. 5 — Grab 72/55-2, Nr. 6 — Grab 72/55-3.

Taf. XVII. Nr. 1 — Grab 72/55-7, Nr. 2 — Grab 74/55-1, Nr. 3 — Grab 75/55-1, Nr. 4 — Grab 78/55-1, Nr. 5 — Grab 79/55-2, Nr. 6 — Grab 79/55-3.

Taf. XVIII. Nr. 1 — Grab 82/55-6, Nr. 2 — Grab 82/55-4, Nr. 3 — Grab 96/55-3, Nr. 4 — Grab 83/55-1, Nr. 5 — Grab 82/55-2, Nr. 6 — Grab 82/55-1.

Taf. XIX. Nr. 1 — Grab 96/55-5, Nr. 2 — Grab 100/55-2, Nr. 3 — Grab 100/55-1, Nr. 4 — Grab 104/55-1, Nr. 5 — Grab 60/54-4, Nr. 6 — Grab 113/54-2, Nr. 7 — Grab 60/54-5.

Taf. XX. Nr. 1 — Grab 104/55-2, Nr. 2 — Grab 104/55-3, Nr. 3 — Grab 104/55-4, Nr. 4 — Grab 109/55-3, Nr. 5 — Grab 108/55-3, Nr. 6 — Grab 105/55-2, Nr. 7 — Grab 107/55-1.

Taf. XXI. Nr. 1 — Grab 113/55-1, Nr. 2 — Grab 113/55-1, Nr. 3 — Grab 116/55-1, Nr. 4 — Grab 112/55-1, Nr. 5 — Grab 110/55-1, Nr. 6 — Grab 103/54-1.

Taf. XXII. Nr. 1 — Grab 114/55-2, Nr. 2 — Grab 114/55-2, Nr. 3 — Grab 114/55-1, Nr. 4 — Grab 112/55-2, Nr. 5 — Grab 113/55-3, Nr. 6 — Grab 16/54-3, Nr. 7 — Grab 68/55-1.

Taf. XXIII. Nr. 1 — Grab 114/55-5, Nr. 2 — Grab 115/55-4, Nr. 3 — Grab 114/55-9, Nr. 4 — Grab 115/55-3, Nr. 5 — Grab 6/54-3, Nr. 6 — Grab 48/55-3, Nr. 7 — Grab 20/55-5.

Taf. XXIV. Nr. 1 — Grab 80/55-6, Nr. 2 — Grab 76/55-2, Nr. 3 — Grab 76/55-1, Nr. 4 — Grab 92/55-2, Nr. 5 — Grab 33/55-2.

Taf. XXV. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-1, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-2, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-57, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-55, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-3, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-4, Nr. 7 — Chotín — Inv. Nr. I-58, Nr. 8 — Chotín — Inv. Nr. I-59, Nr. 9 — Chotín — Inv. Nr. 5, Nr. 10 — Chotín — sny. Nr. 6.

Taf. XXVI. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-7, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-10, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-60, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-56, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-11, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-8, Nr. 7 — Chotín — Inv. Nr. I-53, Nr. 8 — Chotín — Inv. Nr. I-54, Nr. 9 — Chotín — Inv. Nr. I-9, Nr. 10 — Chotín — Inv. Nr. I-12.

Taf. XXVII. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-49, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-45, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-14, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-13, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-50, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-16, Nr. 7 — Chotín — Inv. Nr. I-15, Nr. 8 — Chotín — Inv. Nr. I-17.

Taf. XXVIII. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-21, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-48, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-18, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-22, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-24, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-23.

Taf. XXIX. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-19, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-25, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-20, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-26, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-27, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-28.

Taf. XXX. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-29, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-30, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-31, Nr. 4 — Chotín —

Inv. Nr. I-32, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-33, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-35.

Taf. XXXI. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-34, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-36, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-38, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-42, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-37, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-39.

Taf. XXXII. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-43, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-41, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-44, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-40, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-46, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-47.

Taf. XXXIII. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-101, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-102, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. 103, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. 107, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. 106, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. 108.

Taf. XXXIV. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-104, Nr. 2 — Chotín — Inv. Nr. I-105, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-109, Nr. 4 — Hurbanovo — Inv. Nr. I-156, Nr. 5 — Hurbanovo — Inv. Nr. I-140, Nr. 6 — Hurbanovo — Inv. Nr. I-144.

Taf. XXXV. Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 1 — Chotín — Inv. Nr. I-443, Nr. 2 — Hurbanovo — Inv. Nr. I-189, Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-134, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-442, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-467, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-198.

Taf. XXXVI. Nr. 1 — Grab 62/55-4, Nr. 2 — Grab 51/55-2, Donauländisches Museum in Komárno: Nr. 3 — Chotín — Inv. Nr. I-444, Nr. 4 — Chotín — Inv. Nr. I-445, Nr. 5 — Chotín — Inv. Nr. I-446, Nr. 6 — Chotín — Inv. Nr. I-447.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka I. — Chotín II. Č. 1 — hrob 1/53-1, č. 2 — hrob 1/53-2, č. 3 — hrob 1/53-3, č. 4 — hrob 1/53-4, č. 5 — hrob 2/54-1, č. 6 — hrob 2/54-2.
(Tab. I—XXXVI fotografoval K. Blaško)

1

2

3

4

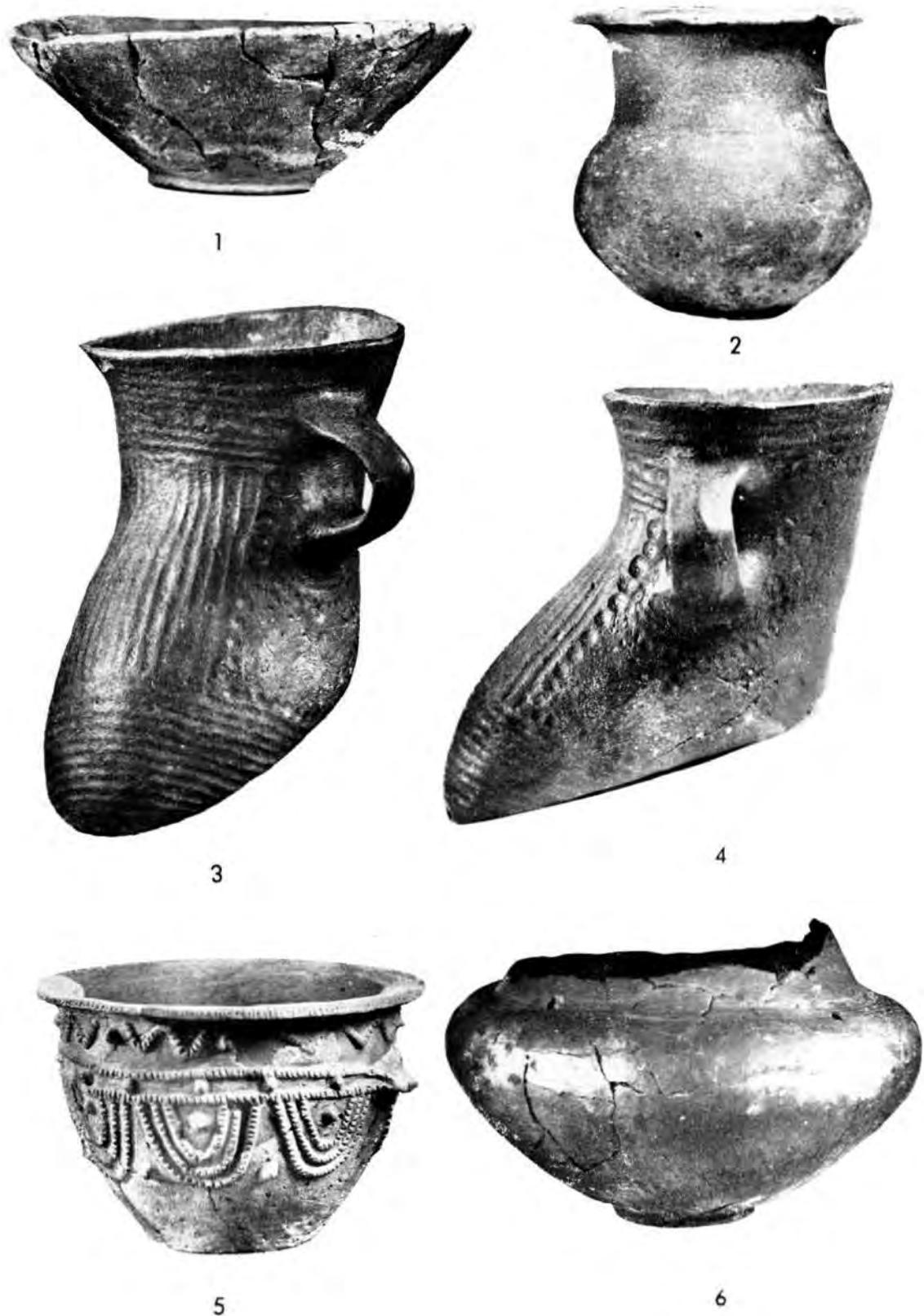

5

6

Tabuľka II. — Chotín II. Č. 1 — hrob 6/54-1, č. 2 — hrob 8/54-1, č. 3 — hrob 8/54-2, č. 4 — hrob 8/54-3, č. 5 — hrob 8/54-4, č. 6 — hrob 8/54-9.

Tabuľka III. Chotin II. Č. 1 — hrob 8/54-5, č. 2 — hrob 9/54-1, č. 3 — hrob 9/54-2, č. 4 — hrob 9/54-2, č. 5 — hrob 9/54-3, č. 6 — hrob 10/54-1.

1

2

3

4

5

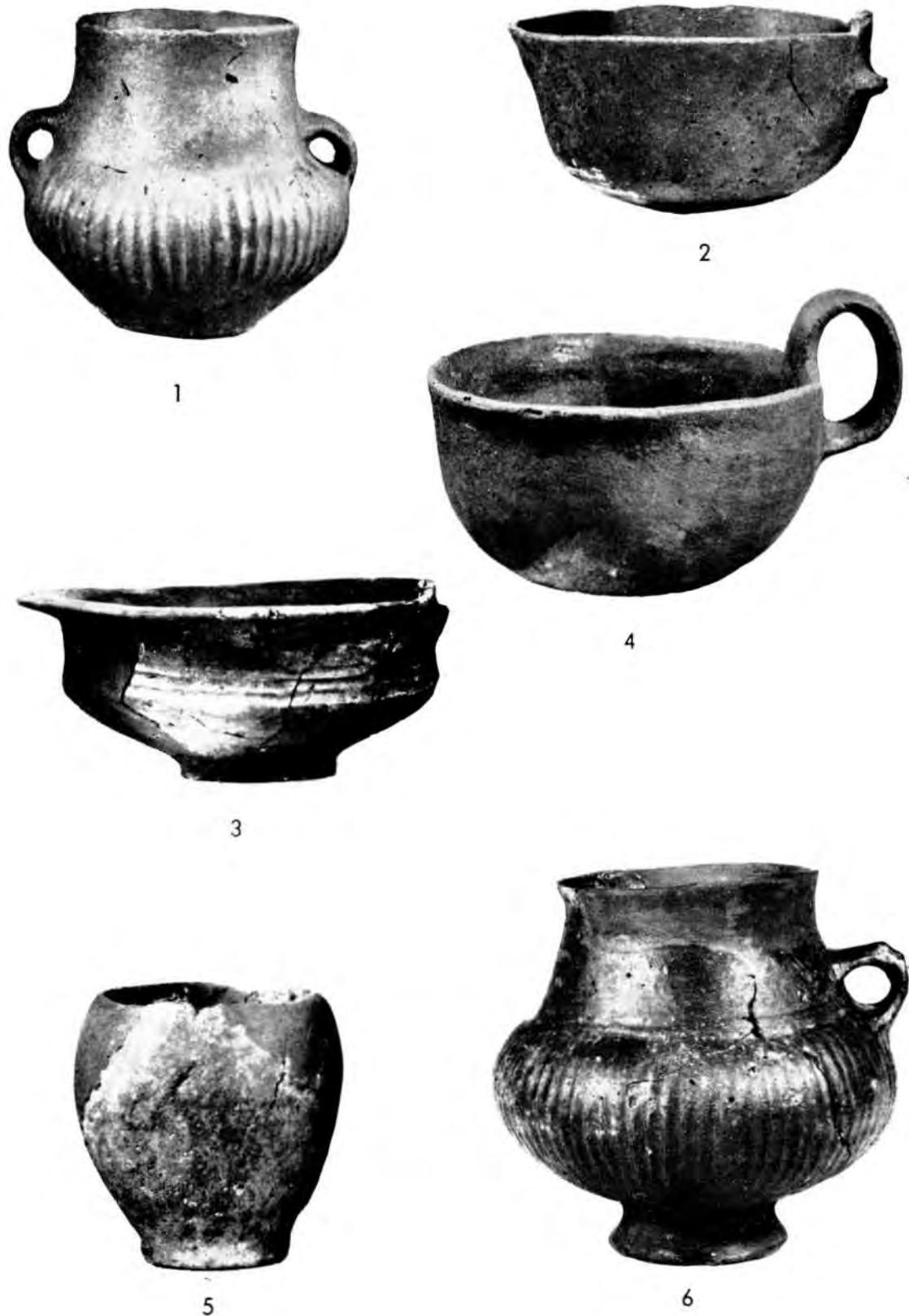

6

Tabuľka IV. Chotín II. Č. 1 — hrob 10/54-2, č. 2 — 10/54-3, č. 3 — hrob 10/54-5, č. 4 — hrob 10/54-7, č. 5 — hrob 11/54-2, č. 6 — hrob 12/54-1.

Tabuľka V. Chotín II. č. 1 — hrob 14/54-2, č. 2 — hrob 16/54-1, č. 3 — hrob 16/54-2, č. 4 — hrob 20/54-1, č. 5 — hrob 23/54-1, č. 6 — hrob 19/54-1.

Tabuľka VI. Chotín II. Č. 1 — hrob 20/54-2, č. 2 — hrob 20/54-3, č. 3 — hrob 20/54-4, č. 4 — hrob 24/54-2,
č. 5 — hrob 29/54-1, č. 6 — hrob 31/54-1.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka VII. Chotín II. Č. 1 — hrob 31/54-2, č. 2 — hrob 31/54-3, č. 3 — hrob 32/54-1, č. 4 — hrob 32/54-3,
č. 5 — hrob 36/54-1, č. 6 — hrob 36/54-2.

1

2

3

4

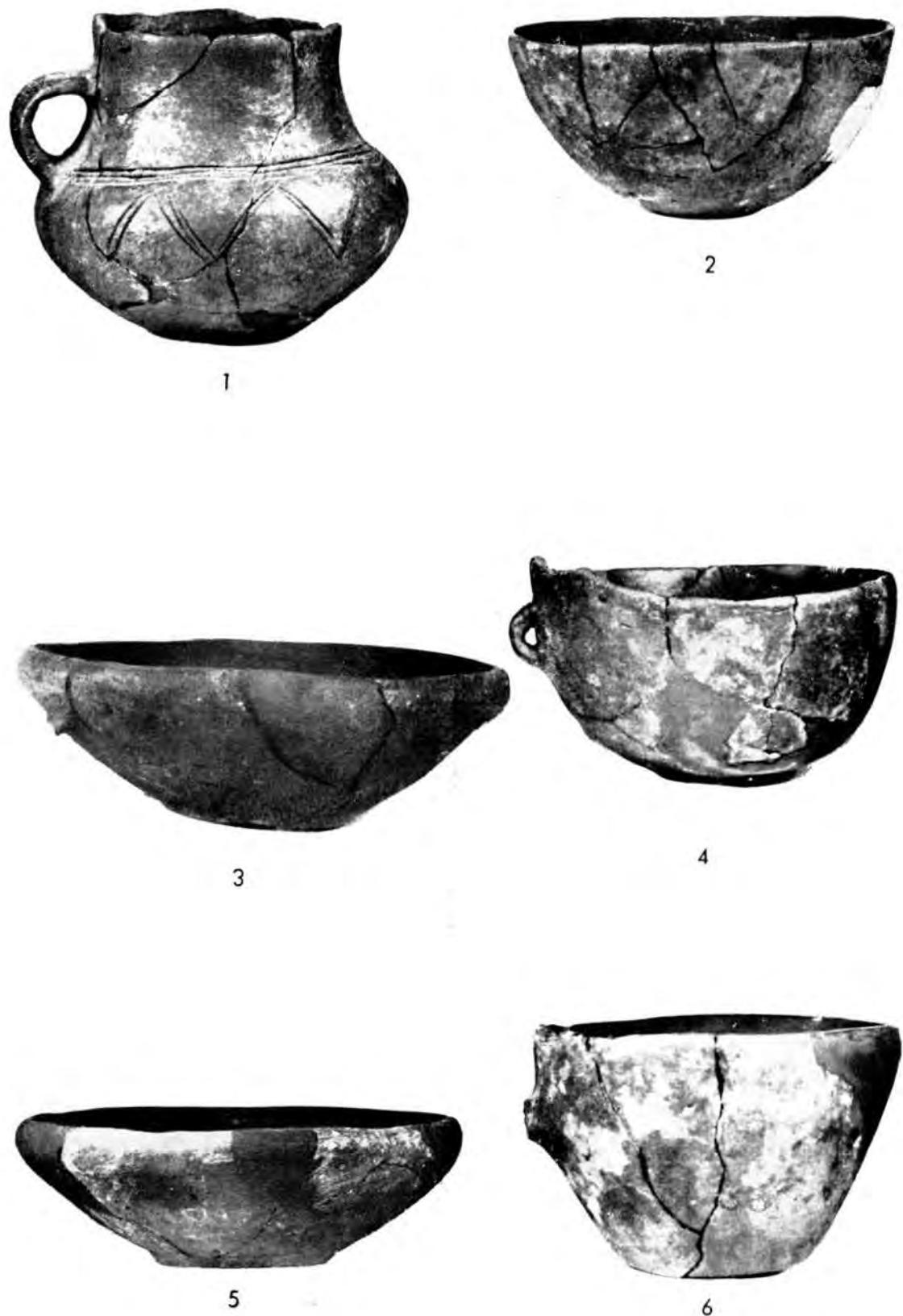

5

6

Tabuľka VIII. Chotín II. Č. 1 — hrob 36/54-4, č. 2 — hrob 36/54-5, č. 3 — hrob 40/54-1, č. 4 — hrob 40/54-2,
č. 5 — hrob 40/54-3, č. 6 — hrob 41/54-1.

Tabuľka IX. Chotín II. Č. 1 — hrob 41/54-2, č. 2 — hrob 42/54-1, č. 3 — hrob 42/54-2, č. 4 — hrob 42/54-3,
č. 5 — hrob 43/54-1, č. 6 — hrob 43/54-3.

1

2

3

4

5

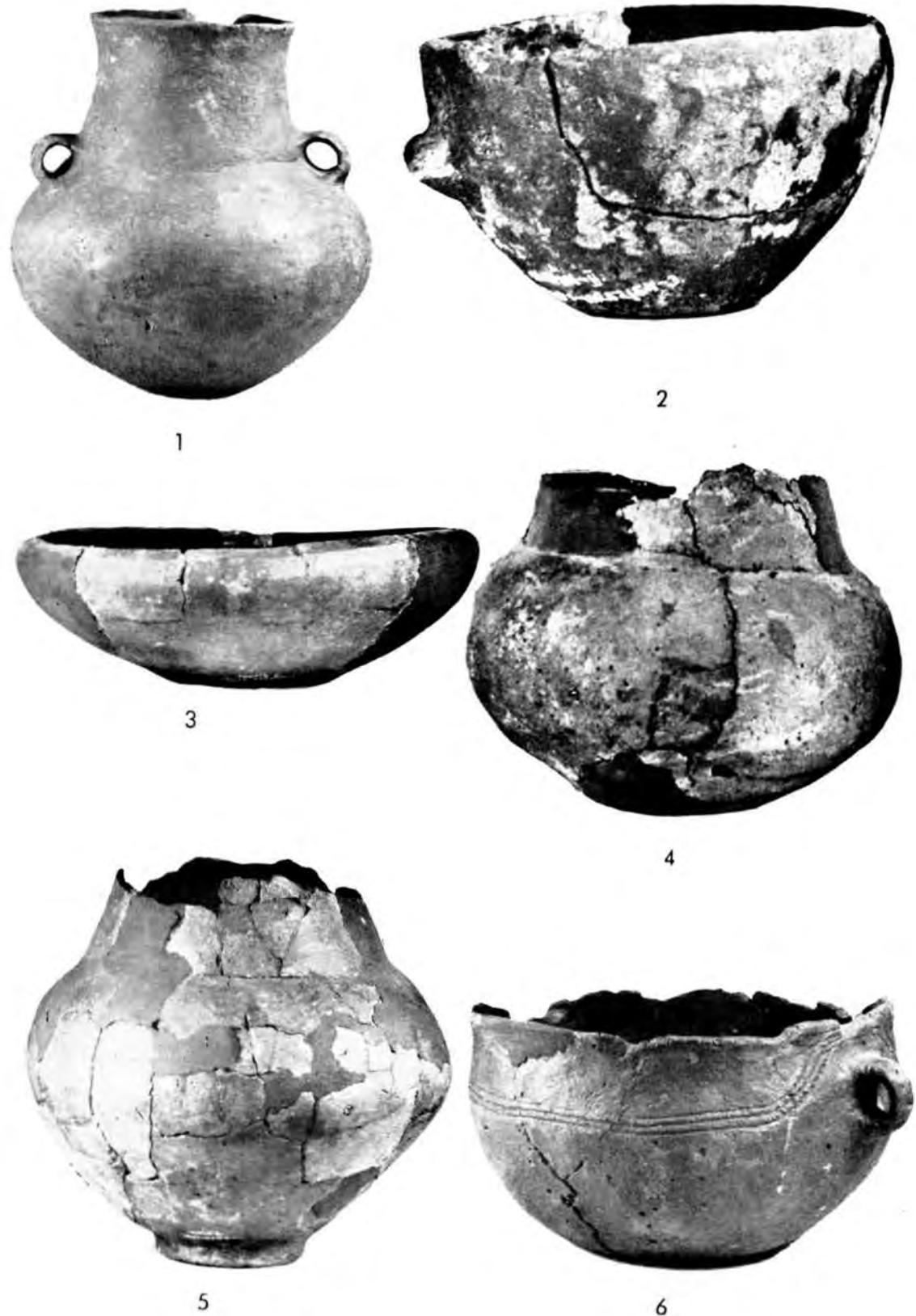

6

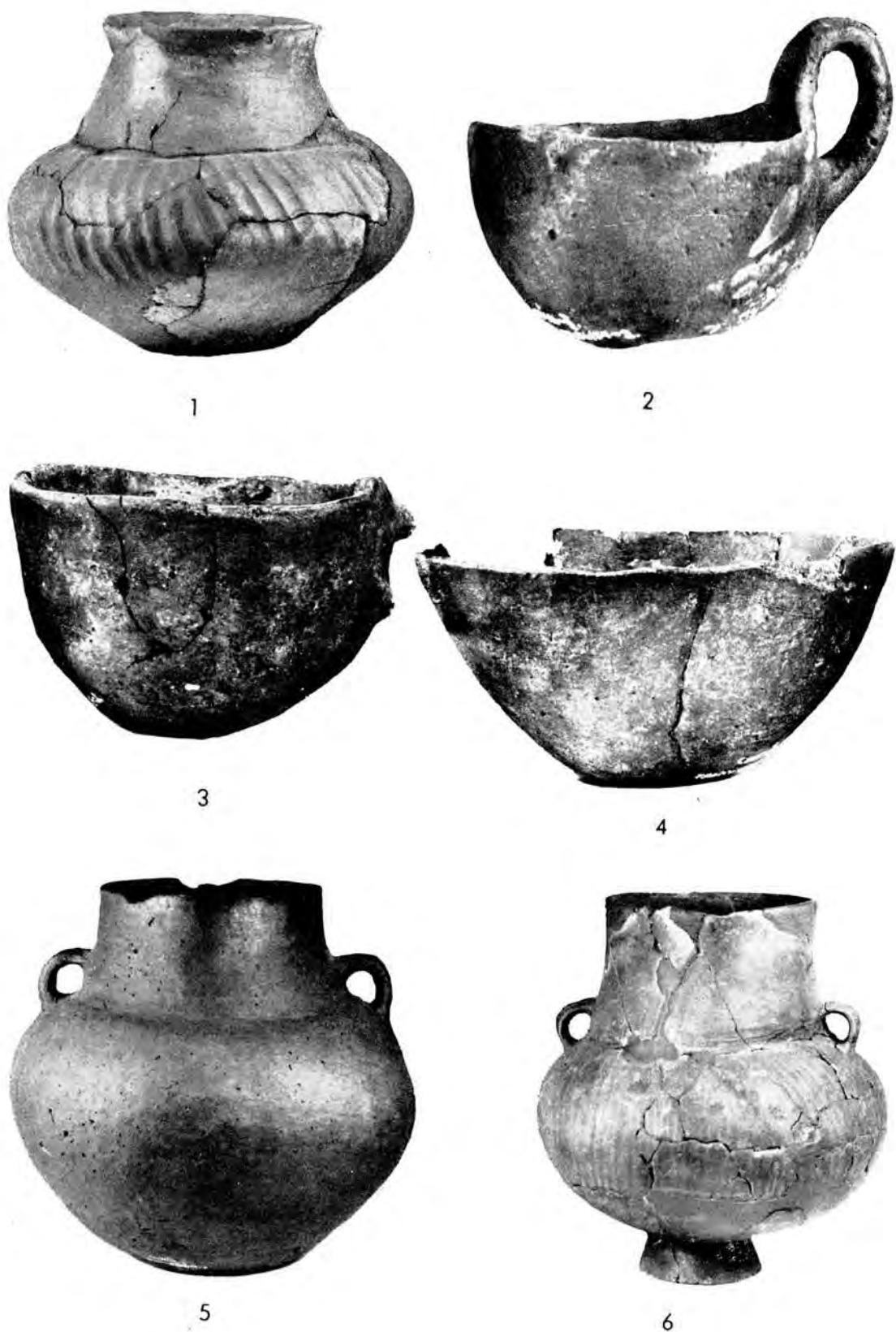
Tabuľka X. Chotín II. Č. 1 — hrob 44/54-1, č. 2. — hrob 44/54-2, č. 3 — hrob 46/54-1, č. 4 — hrob 44/54-3,
č. 5 — hrob 46/54-2, č. 6 — hrob 46/54-3.

Tabuľka XI. Chotín II. Č. 1 — hrob 47/54-1, č. 2 — hrob 48/54-2, č. 3 — hrob 48/54-4, č. 4 — hrob 49/54-1,
č. 5 — hrob 50/54-1, č. 6 — hrob 51/54-1.

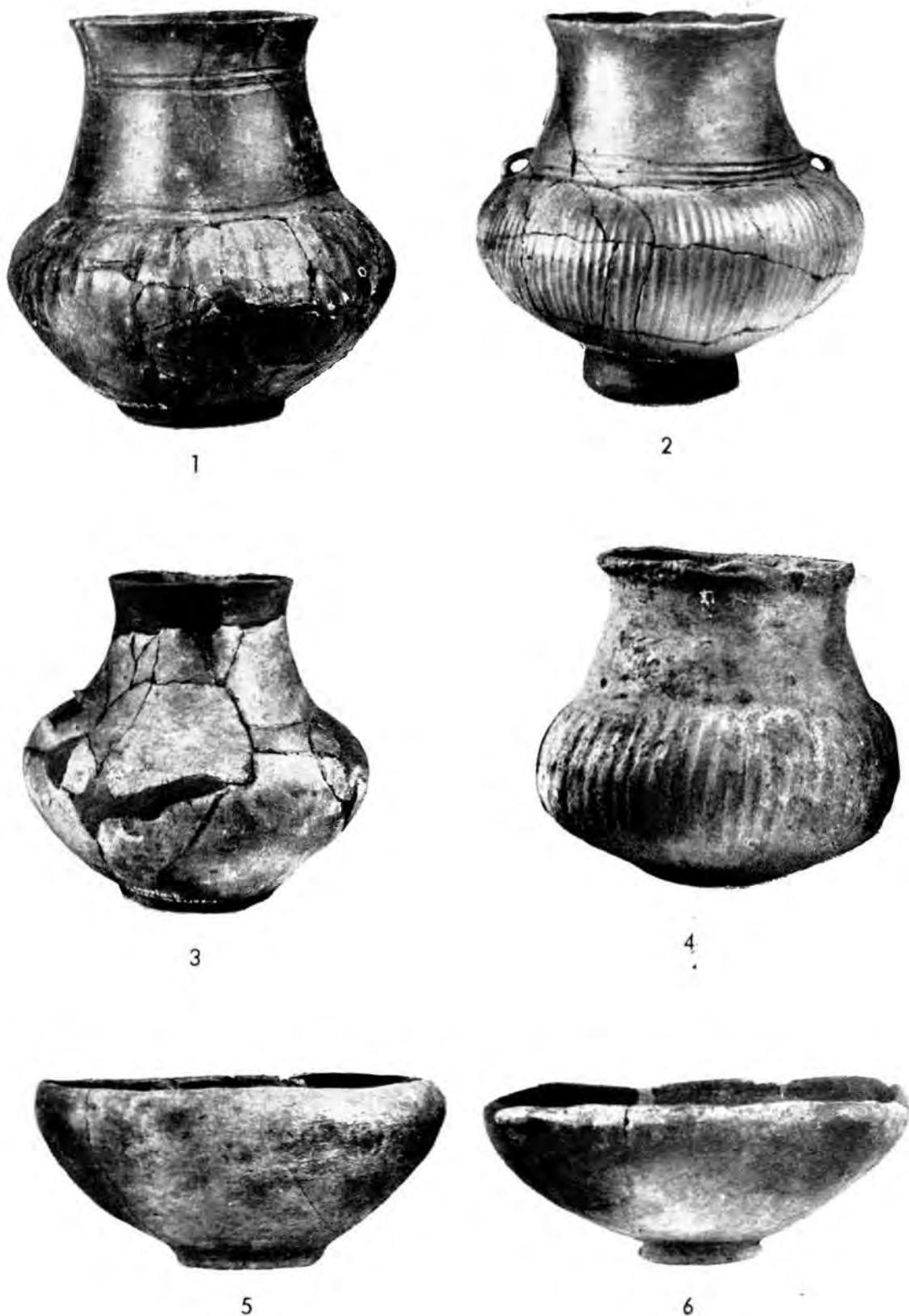
Tabuľka XII. Chotín II. č. 1 — hrob 53/54-1, č. 2 — hrob 52/54-3, č. 3 — hrob 52/54-2, č. 4 — hrob 53/54-4, č. 5 — hrob 54/54-1, č. 6 — hrob 55/54-2.

Tabuľka XIII. Chotín II. C. 1 — hrob 56/54-1, č. 2 — hrob 56/54-2, č. 3 — hrob 56/54-3, č. 4 — hrob 57/54-2,
č. 5 — hrob 57/54-1, č. 6 — hrob 56/54-4.

Tabuľka XIV. Chotín II. Č. 1 — hrob 56/54-5, č. 2. — hrob 59/54-1, č. 3 — hrob 58/54-2, č. 4 — hrob 58/54-3,
č. 5 — hrob 59/54-3, č. 6 — hrob 59/54-2.

Tabuľka XV. Chotín II. Č. 1 — hrob 60/54-3, č. 2 — hrob 61/54-2, č. 3 — hrob 62/54-2, č. 4 — hrob 62/55-3,
č. 5 — hrob 63/54-2, č. 6 — hrob 64/55-1.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XVI. Chotín II. Č. 1 — hrob 67/55-1, č. 2 — hrob 67/55-3, č. 3 — hrob 70/55-1, č. 4 — hrob 72/55-1,
č. 5 — hrob 72/55-2 č. 6 — hrob 72/55-3.

Tabuľka XVII. Chotin II. Č. 1 — hrob 72/55-7, č. 2 — hrob 74/55-1, č. 3 — hrob 75/55-1, č. 4 — hrob 78/55-1,
č. 5 — hrob 79/55-2, č. 6 — hrob 79/55-3.

Tabuľka XVIII. Chotín II. Č. 1 — hrob 82/55-6, č. 2 — hrob 82/55-4, č. 3 — hrob 96/55-3, č. 4 — hrob 83/55-1,
č. 5 — hrob 82/55-2, č. 6 — hrob 82/55-1.

1

2

3

4

5

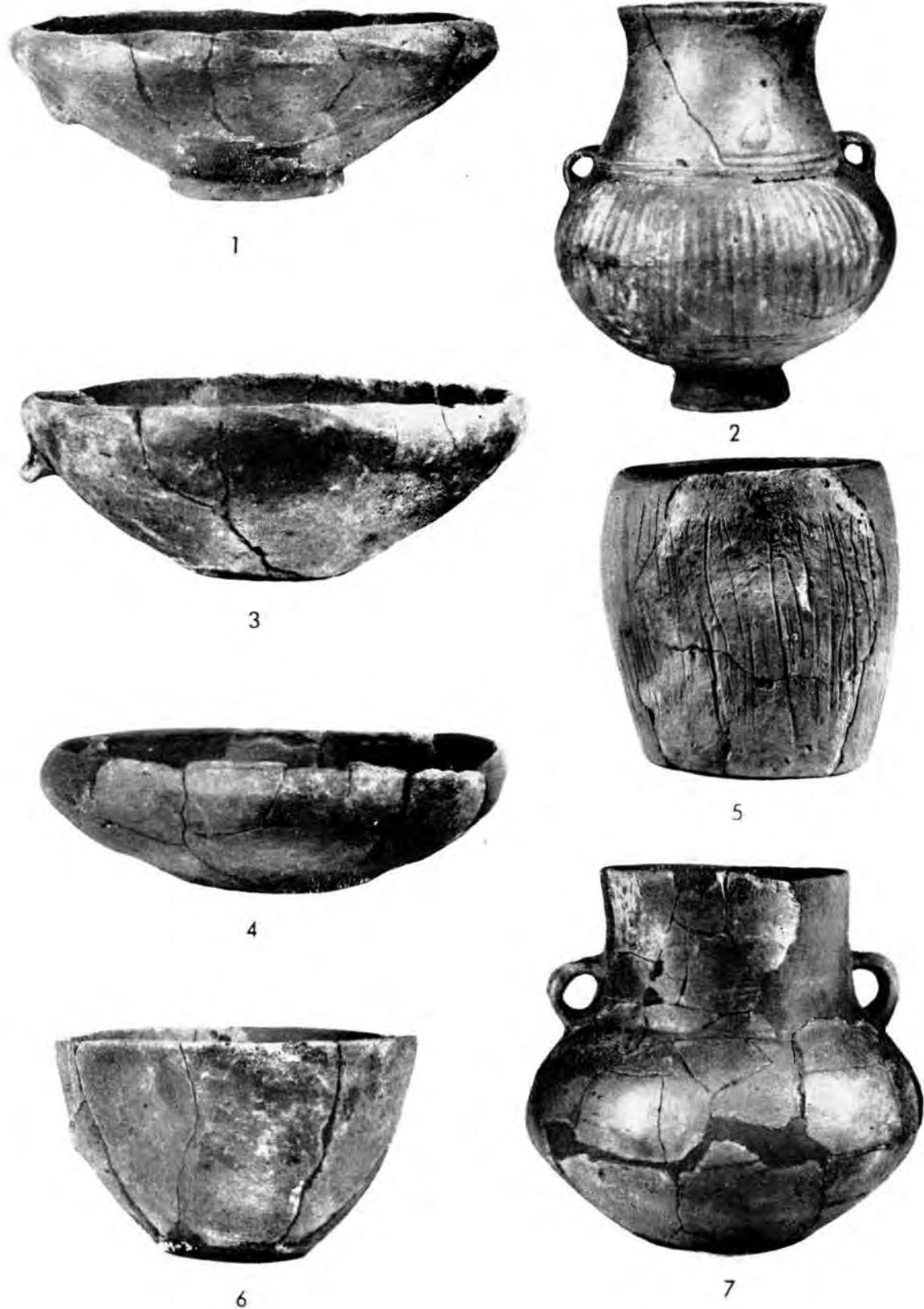

6

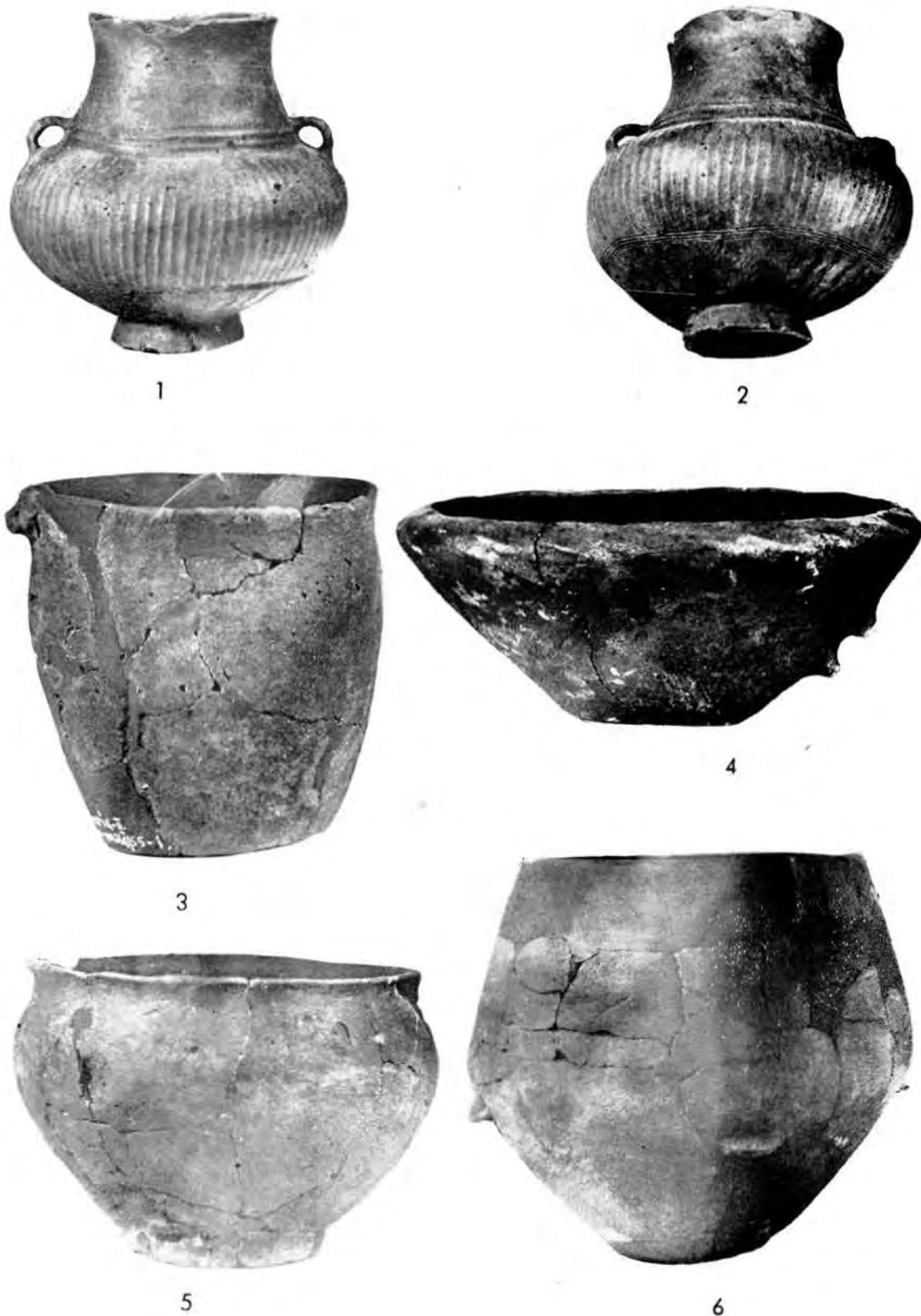

7

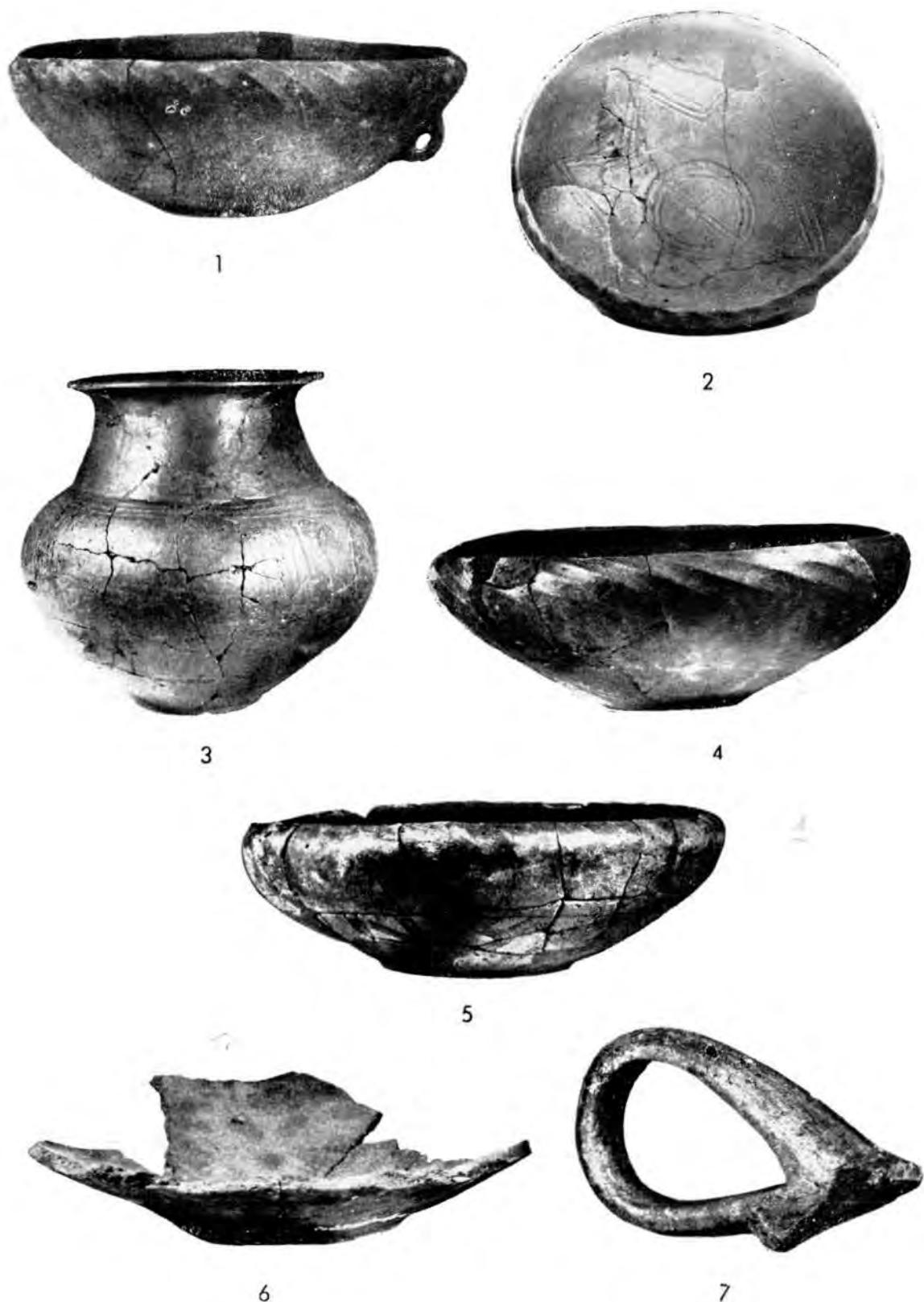
Tabuľka XIX. Chotín II. Č. 1 — hrob 96/55-5, č. 2 — hrob 100/55-2, č. 3 — hrob 100/55-1, č. 4 — hrob 104/55-1,
č. 5 — hrob 60/54-4, č. 6 — hrob 113/54-2, č. 7 — hrob 60/54-5.

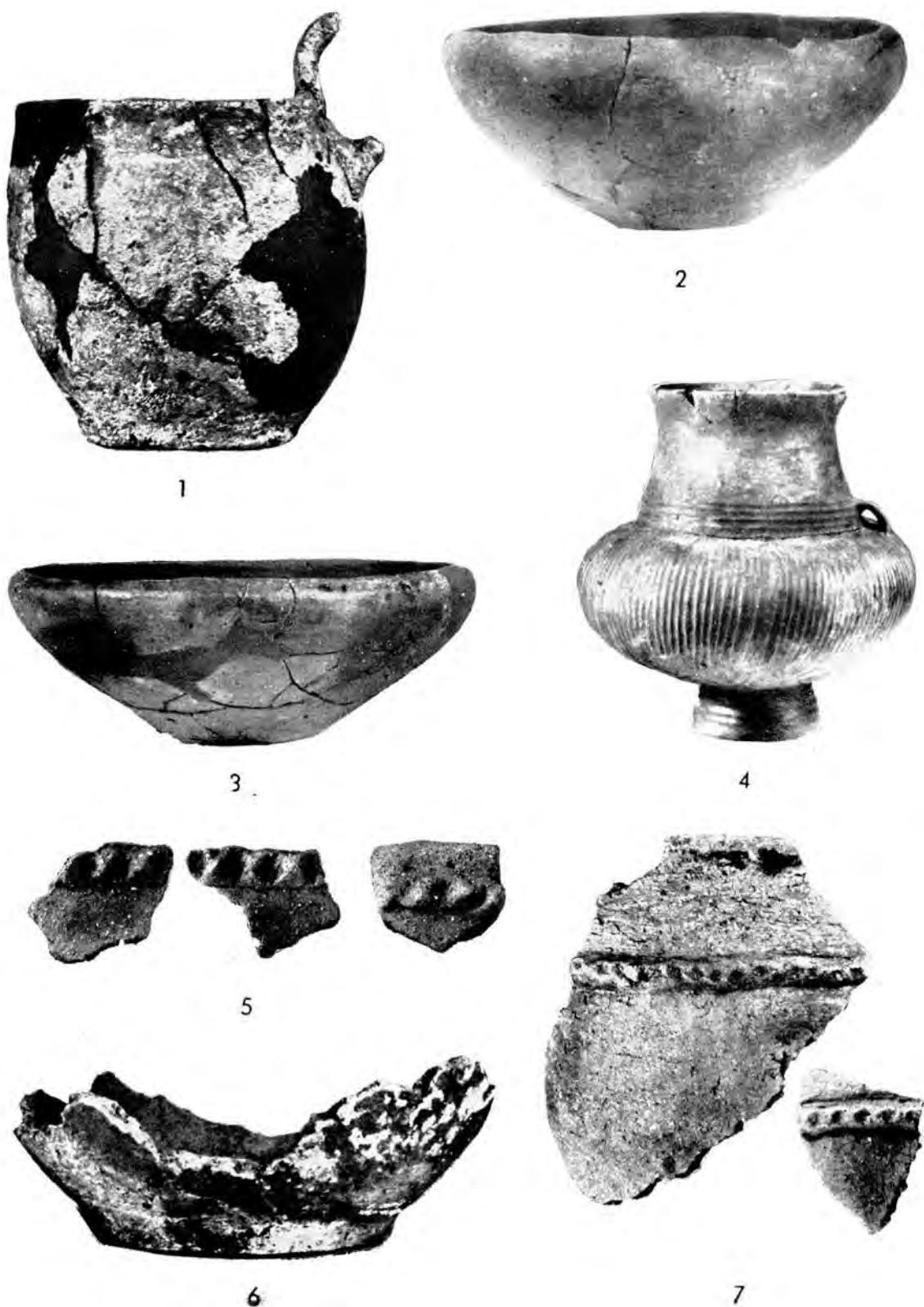
Tabuľka XX. Chotin II. Č. 1 — hrob 104/55-2, č. 2 — hrob 104/55-3, č. 3 — hrob 104/55-4, č. 4 — hrob 109/55-3, č. 5 — hrob 108/55-3, č. 6 — hrob 105/55-2, č. 7 — hrob 107/55-1.

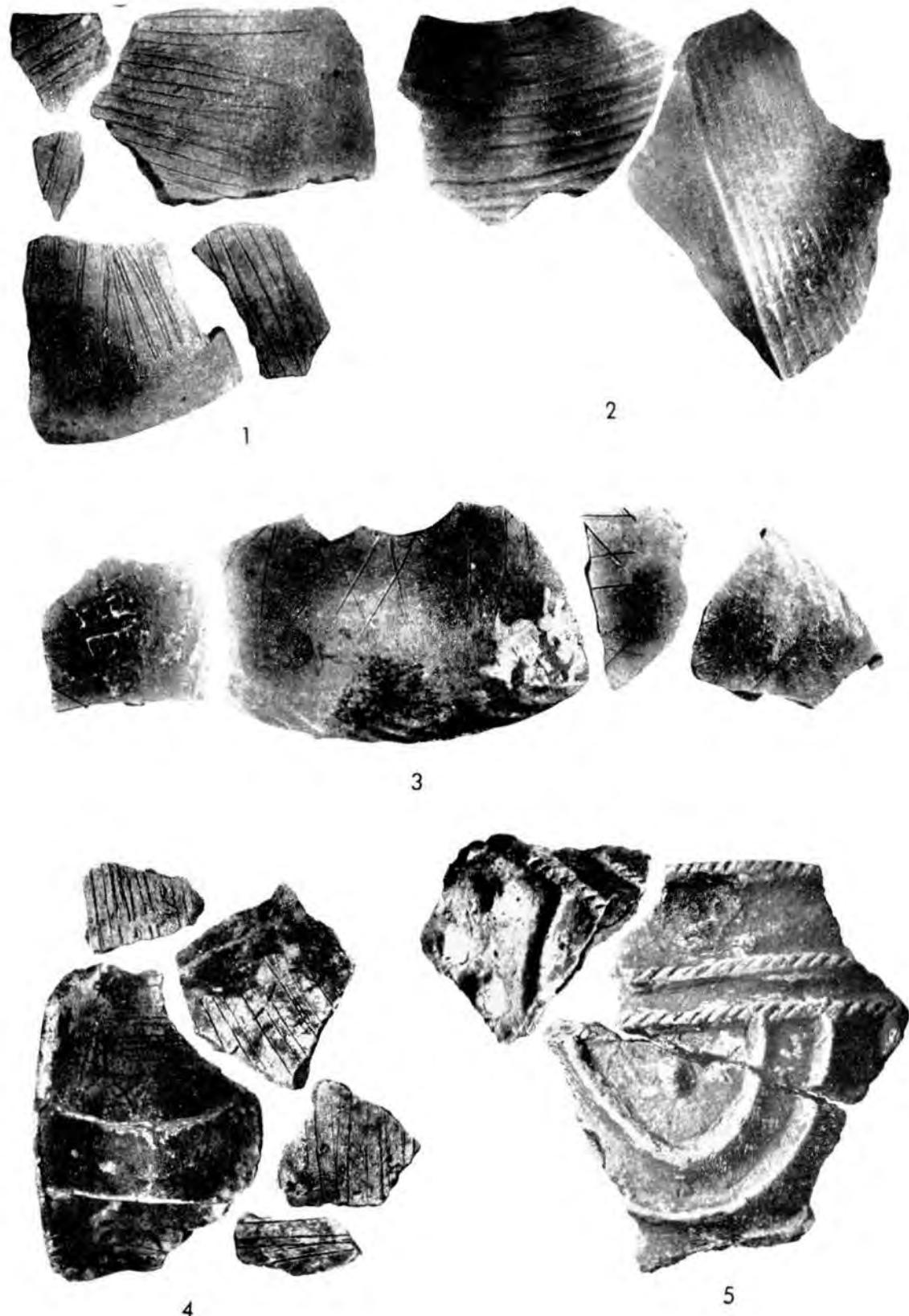
Tabuľka XXI. Chotín II. č. 1 — hrob 113/55-1, č. 2 — hrob 113/55-1, č. 3 — hrob 116/55-1, č. 4 — hrob 112/55-1,
č. 5 — hrob 110/55-1, č. 6 — hrob 103/54-1.

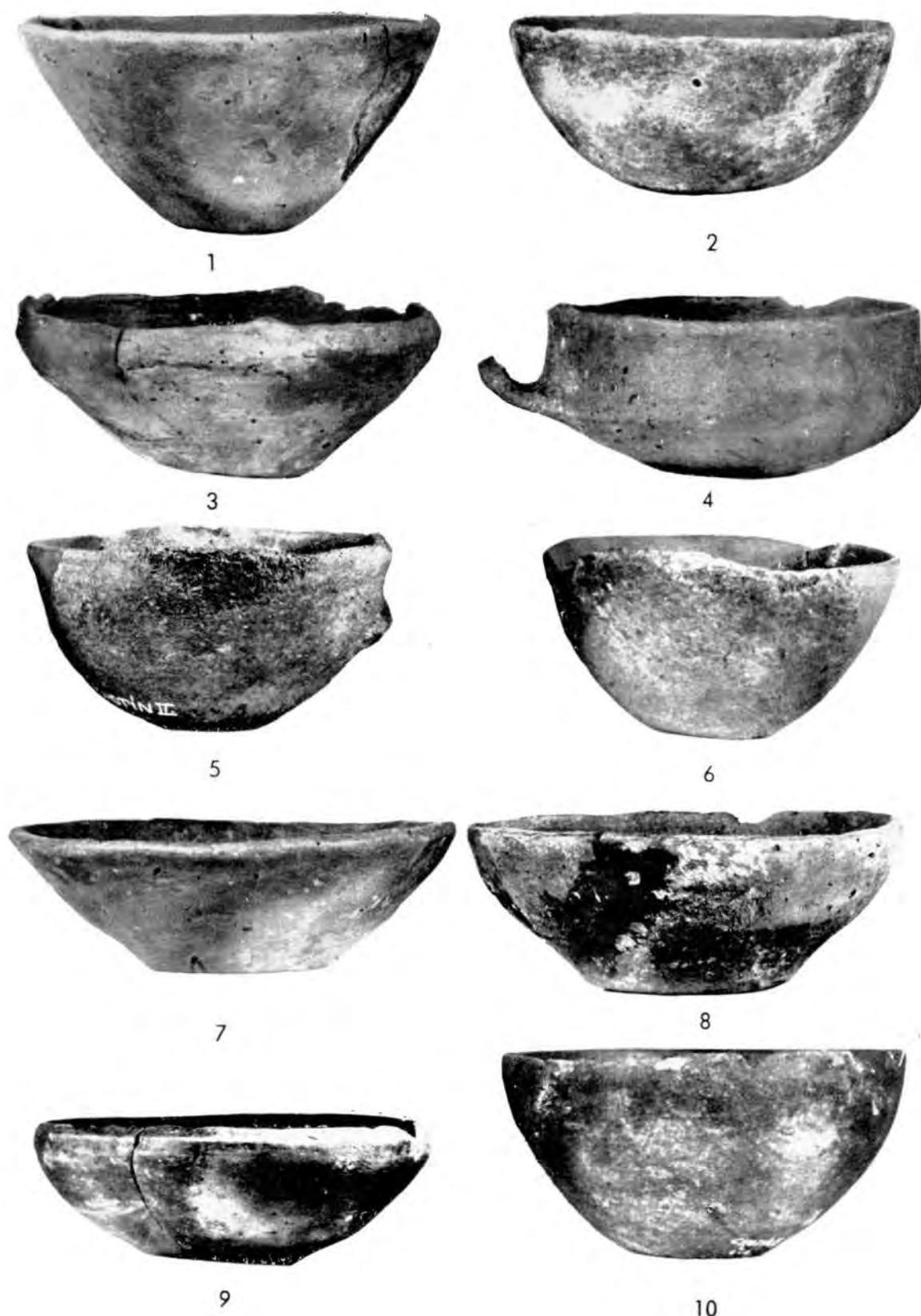
Tabuľka XXII. Chotín II. Č. 1 — hrob 114/55-2, č. 2 — hrob 114/55-2, č. 3 — hrob 114/55-1, č. 4 — hrob 112/55-2, č. 5 — hrob 113/55-3, č. 6 — hrob 16/54-3, č. 7 — hrob 68/55-1.

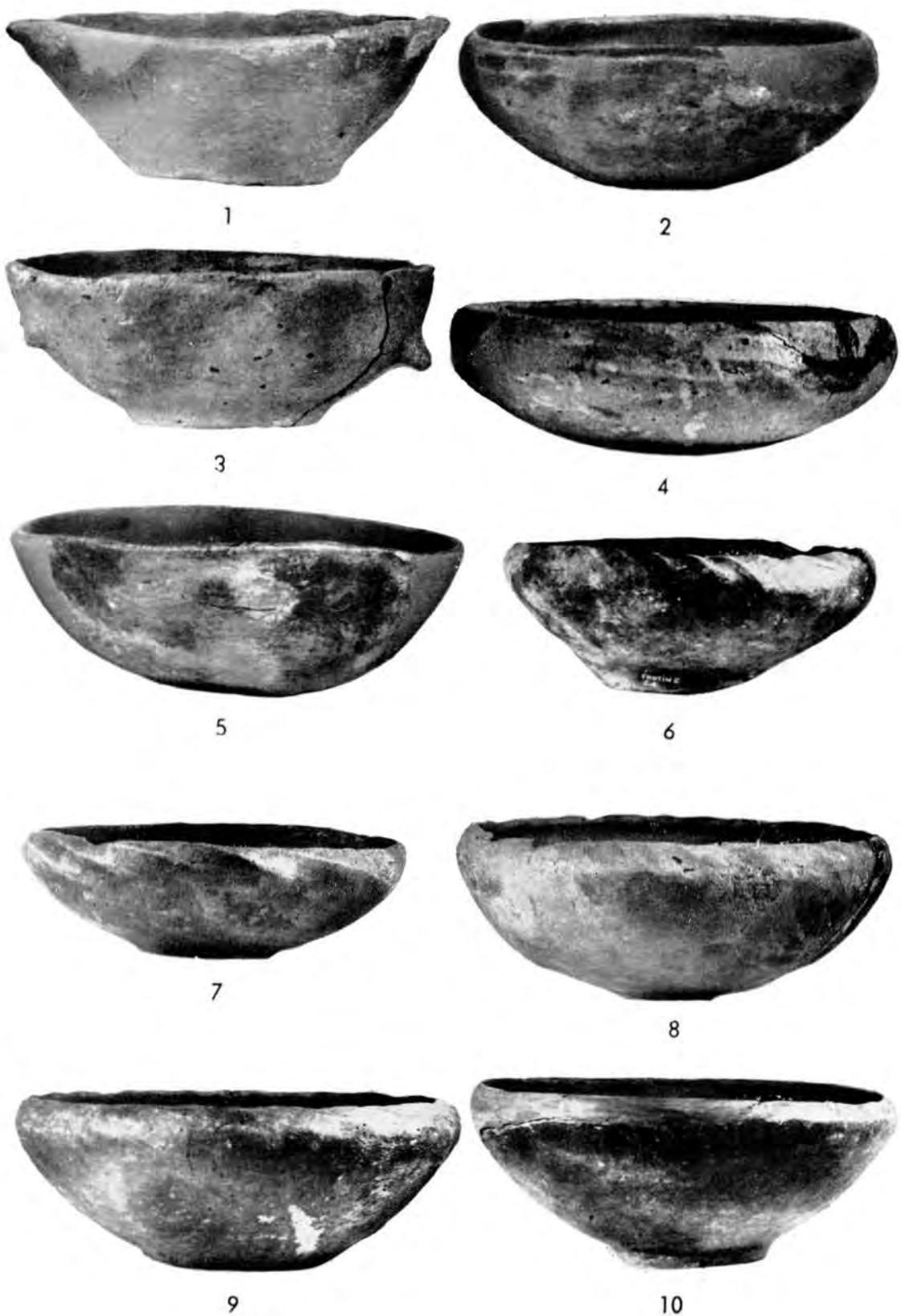
Tabuľka XXIII. Chotín II. Č. 1 — hrob 114/55-5, č. 2 — hrob 115/55-4, č. 3 — hrob 114/55-9, č. 4 — hrob 115/55-3, č. 5 — hrob 6/54-3, č. 6 — hrob 48/55-3, č. 7 — hrob 20/55-5.

Tabuľka XXIV. Chotín II. Č. 1 — hrob 80/55-6, č. 2 — hrob 76/55-2, č. 3 — hrob 76/55-1, č. 4 — hrob 92/55-2,
č. 5 — hrob 33/55-2.

Tabuľka XXV. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1. — Chotín — inv. č. I-1, č. 2 — Chotín — inv. č. I-2, č. 3 — Chotín — inv. č. I-57, č. 4 — Chotín — inv. č. I-55, č. 5 — Chotín — inv. č. I-3, č. 6 — Chotín — inv. č. I-4, č. 7 — Chotín — inv. č. I-58, č. 8 — Chotín — inv. č. I-59, č. 9 — Chotín — inv. č. 10 — Chotín — inv. č. 6.

Tabuľka XXVI. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1 — Chotín — inv. č. I-7, č. 2 — Chotín — inv. č. I-10, č. 3 — Chotín — inv. č. I-60, č. 4 — Chotín — inv. č. I-56, č. 5 — Chotín — inv. č. I-11, č. 6 — Chotín — inv. č. I-8, č. 7 — Chotín — inv. č. I-53, č. 8 — Chotín — inv. č. I-54, č. 9 — Chotín — inv. č. I-9, č. 10 — Chotín — inv. č. I-12.

Tabuľka XXVII. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1 — Chotín — inv. č. I-49, č. 2 — Chotín — inv. č. I-45, č. 3 — Chotín — inv. č. I-14, č. 4 — Chotín — inv. č. I-13, č. 5 — Chotín — inv. č. I-50, č. 6 — Chotín — inv. č. I-16, č. 7 — Chotín — inv. č. I-15, č. 8 — Chotín — inv. č. I-17.

Tabuľka XXVIII. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1 — Chotín — inv. č. I-21, č. 2 — Chotín — inv. č. I-48, č. 3 — Chotín — inv. č. I-18, č. 4 — Chotín — inv. č. I-22, č. 5 — Chotín — inv. č. I-24, č. 6 — Chotín — inv. č. I-23.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XXIX. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: č. 1 — Chotín — inv. č. I-19, č. 2 — Chotín — inv. č. I-25, č. 3 — Chotín — inv. č. I-20, č. 4 — Chotín — inv. č. I-26, č. 5 — Chotín — inv. č. I-27, č. 6 — Chotín — inv. č. I-28.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XXX. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1 — Chotín — inv. č. I-29, č. 2 — Chotín — inv. č. I-30, č. 3 — Chotín — inv. č. I-31, č. 4 — Chotín — inv. č. I-32, č. 5 — Chotín — inv. č. I-33, č. 6 — Chotín — inv. č. I-35.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XXXI. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: č. 1 — Chotín — inv. č. I-34, č. 2 — Chotín — inv. č. I-36, č. 3 — Chotín — inv. č. I-38, č. 4 — Chotín — inv. č. I-42, č. 5 — Chotín — inv. č. I-37, č. 6 — Chotín — inv. č. I-39.

1

2

3

4

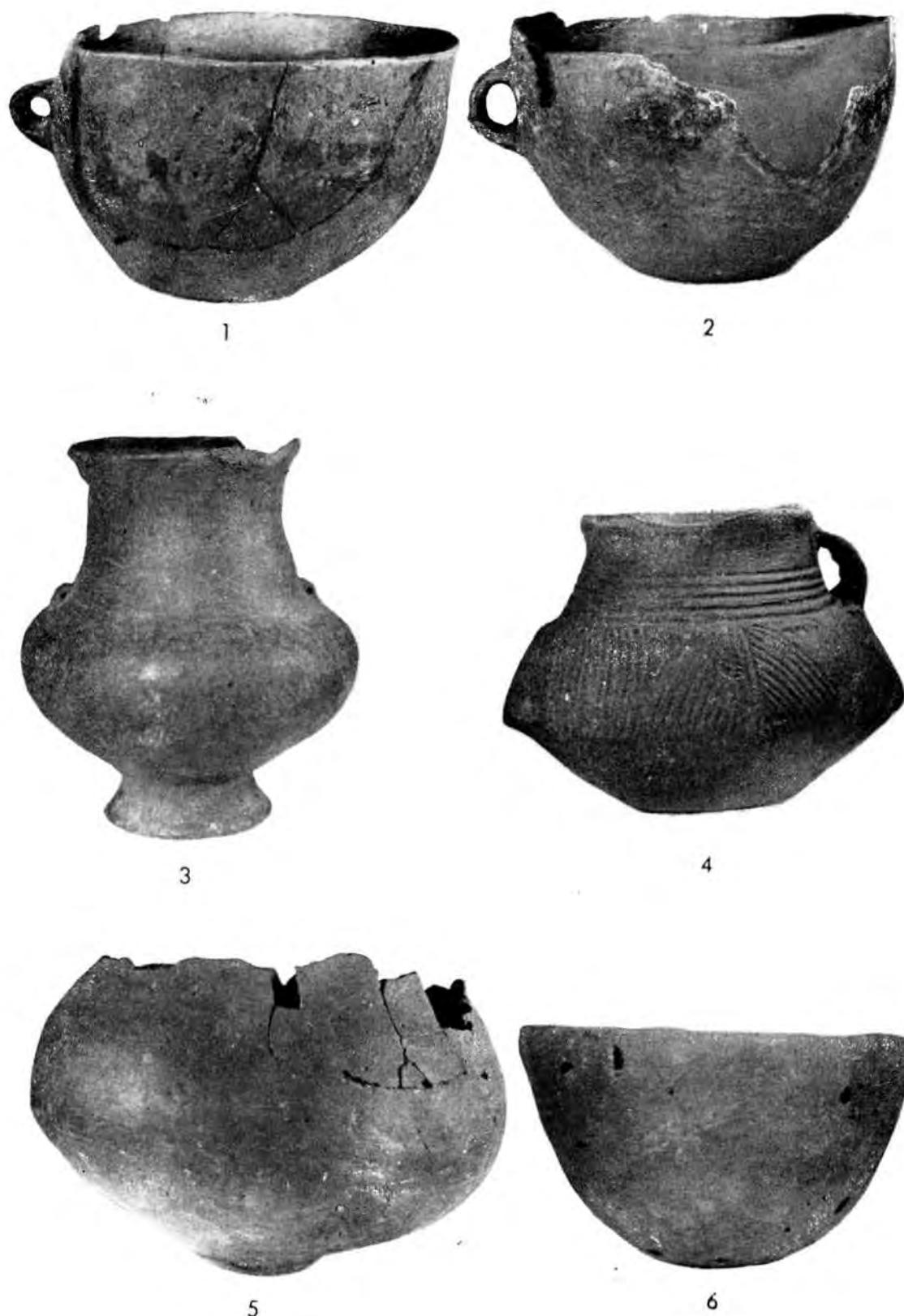

5

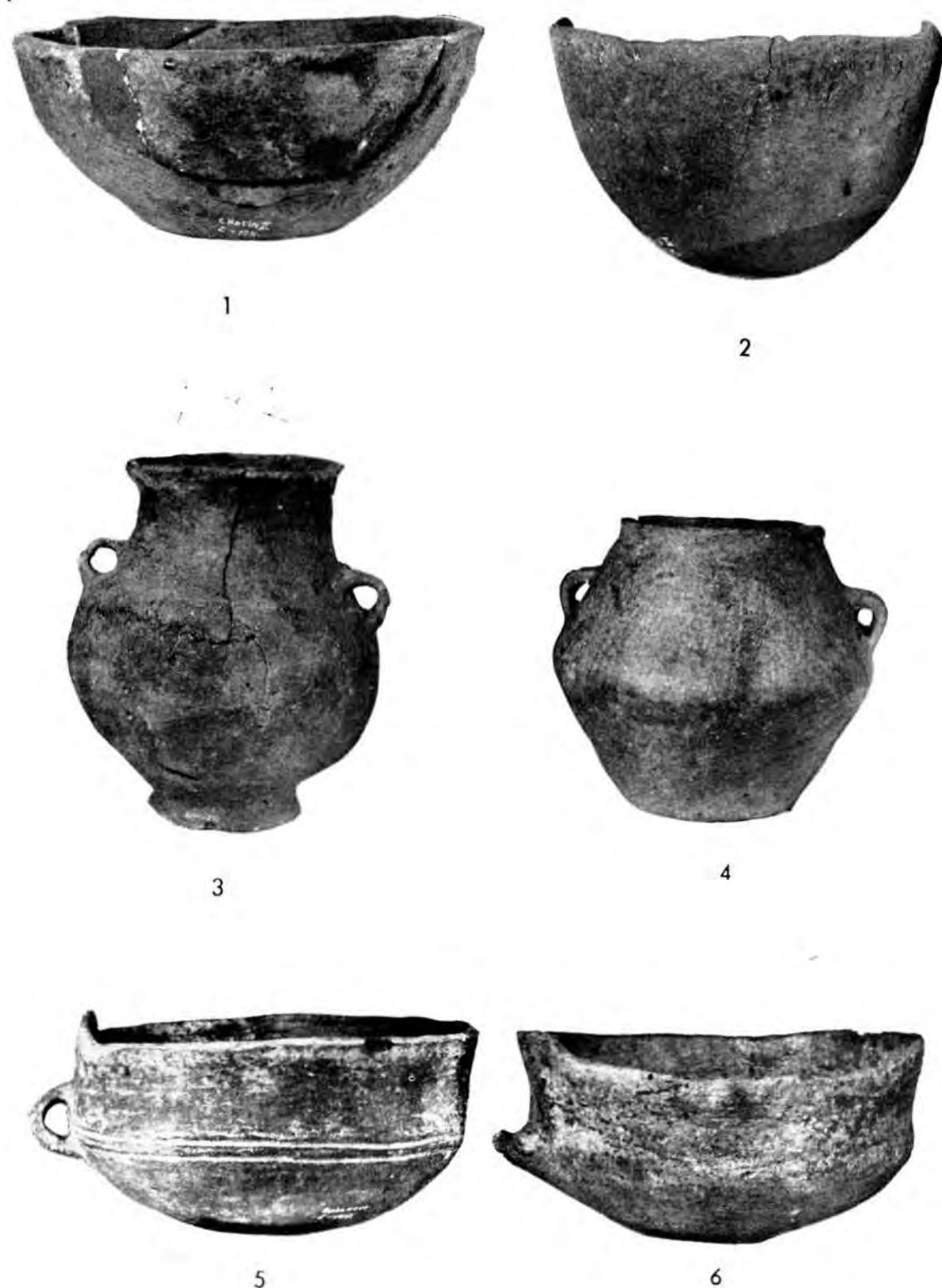

6

Tabuľka XXXII. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: č. 1 — Chotín — inv. č. I-43, č. 2 — Chotín — inv. č. I-41, č. 3 — Chotín — inv. č. I-44, č. 4 — Chotín — inv. č. I-40, č. 5 — Chotín — inv. č. I-46, č. 6 — Chotín — inv. č. I-47.

Tabuľka XXXIII. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: Č. 1 — Chotín — inv. č. I-101, č. 2 — Chotín — inv. č. I-102, č. 3 — Chotín — inv. č. 103, č. 4 — Chotín — inv. č. 107, č. 5 — Chotín — inv. č. 106, č. 6 — Chotín — inv. č. 108.

Tabuľka XXXIV. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: č. 1 — Chotín — inv. č. I-104, č. 2 — Chotín — inv. č. I-105, č. 3 — Chotín — inv. č. I-109, č. 4 — Hurbanovo — inv. č. I-156, č. 5 — Hurbanovo — inv. č. I-140, č. 6 — Hurbanovo — inv. č. I-144.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XXXV. Chotín II. Podunajské múzeum v Komárne: č. 1 — Chotín — inv. č. I-443, č. 2 — Hurbanovo — inv. č. I-189, č. 3 — Chotín — inv. č. I-134, č. 4 — Chotín — inv. č. I-442, č. 5 — Chotín — inv. č. I-467, č. 6 — Chotín — inv. č. I-198.

1

2

3

4

5

6

Tabuľka XXXVI. Chotín II. Č. 1 — hrob 62/55-4, č. 2 — hrob 51/55-2, Podunajské múzeum v Komárne; č. 3 — Chotín — inv. č. I-444, č. 4 — Chotín — inv. č. I-445, č. 5 — Chotín — inv. č. I-446, č. 6 — Chotín — inv. č. I-447.

Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Veľkom Grobe

BOHUSLAV CHROPOVSKÝ

Otázka pôvodu našich predkov, ich hospodárske a spoločenské zriadenie dostávajú sa novými systematickými výskumami tohto obdobia do popredia. Tieto výskumy priniesli pre poznanie života a práce starých Slovanov mnoho nových a závažných poznatkov. Zvlášť významný je výskum slovanských hradísk a sídlisk a veľmi početný výskyt rozsiahlych pohrebísk, z ktorých zreteľnejšie poznávame materiálnu kultúru našich predkov, prispievajúcu k osvetľovaniu dejín starých Slovanov na našom území.

Na západnom okraji obce Veľký Grob (okr. Senec) v polohe *Za potoky*, na terase dvojhajúcej sa 3–4 m nad hladinu čatajského potoka, na mieste niekoľkonásobného pravekého osídlenia, nachádza sa slovanské pohrebisko z doby veľkomoravskej. Staršie osídlenie tu už dávnejšie zistil Š. Janšík.¹ V Štrkovej bani na obecnej parcele č. 659, kde už predtým bol zničený nezistený počet hrobov, na jar r. 1948 zachránili sme obsah kostrového hrobu a časť slovanskej popolnice.² V jeseni 1948 urobilo tu Slovenské múzeum v Bratislave za vedenia dr. Ľ. Kraskovej záchranný výskum; okrem toho bolo tu preskúmaných ďalších šesť hrobov.³

Roku 1951 z rozhodnutia AÚ SAV pristúpilo sa k systematickému výskumu uvedenej lokality; skúmal sa tu neoliticke sídlisko súčasne s pohrebiskom. Doterajším výskumom odkrylo sa celkom 133 kostrových hrobov a jeden žiarový hrob. Treba však poznamenať, že istý počet hrobov bol zničený pri dolovaní piesku a je pravdepodobné, že na ďalšie hroby sa môže prísť na ploche, ktorá doteraz nie je preskúmaná.

I.

Nálezová zpráva⁴

Hrob č. 1. Hrobová jama 150×60×35 cm, orientovaná ZZJ–VVS. V hrobe spočívala kostra dospievajúceho dieťaťa; lebka ležala na pravej strane, mandibula bola spadnutá. Pravá ruka

v lakti ohnutá a položená na panvovú kost. Konča pravej nohy bola ústím hore postavená hrncovitá nádobka, na prsiach atypický čriepok. Kostra dobre zachovaná.

1. Malý *hrniec* vyhotovený na kruhu, z hrubozrnného materiálu, dobre vypálený, farby bleodosivej, spod ktorej preráža farba tehlovočervená. Ústie je profilované a zaoblené. Na hrdle je zdobená obličkovitými vrypmi a pod nimi plytkými širšími brázdami s ostrými hranami. V – 108 mm, pú – 99 mm, pd – 51 mm, mv – 100/70 mm (tab. V, 1).

Hrob č. 2. Hrobová jama 190×50×40 cm, orientovaná ZZJ–VVS. V hrobe ležala kostra dospelého muža, silných kostí, zvlášť lebečných. Lebka ležala na ľavej strane, ruky v lakochohnuté, pravá položená na panvovej kosti, ľavá na prsiach. Pri lakti pravej urky bol hrotom dolu položený malý železný nožik. Kostra bola dobre zachovaná; na prsiach mala atypický čriepok.

1. Tenký železný *nožik*, poškodený. Má mierne oblúkovité ostrie a chrbát ohnutý pri špičke trochu nahor, dlhý tŕň. Dl – 111 mm, mš – 14 mm, dl tŕňa – 28 mm.

Hrob č. 3. Obrys hrobovej jamy sa nedali určiť, v hlbke 15 cm boli drobné kosti, oraním veľmi poškodené.

Hrob č. 4. Hrobová jama 185×80×75 cm, orientovaná ZZJ–VVS. Bola tam pochovaná dospelá žena, lebku mala na záhlaví vyvrátenú dozadu, mandibulu spadnutú. Pravá ruka bola od tela odtiahnutá, ľavá rovno na tele, nohy širšie od seba. Konča pravej nohy bola ústím hore postavená štíhla hrncovitá nádoba. Dobre zachovaná kostra mala pod bradou atypický čriepok.

1. Na kruhu točený vyšší štíhly *hrniec*, vyhotovený z hrubozrnného materiálu, farby tehlovochnedej s čiernymi flakmi. Má úzke a vyššie hrdlo s mierne vyhnutým a zaobleným okrajom. Pod hrdlom sú dve nerovnaké hrubo ryté ryhy, pod nimi na pleciach nepravidelná hrubo rytá jednoduchá vlnovka v podobe W a až do spodnej treťiny hrubé ryhy. V – 145, pú – 86 mm,

pd — 68 mm mv — 117/90 mm, ph — 77 mm (tab. V, 2).

Hrob č. 5. Hrobová jama 175×60×75 cm, orientovaná ZZJ—VVS. V hrobe spočívala dobre zachovaná kostra, čiastočne pokryvená. Lebka bola položená na pravú stranu, dopredu nachýlená. Ruky smerovali pod panvové kosti, nohy širšie od seba. Hrud zomrelého bola rozhádzaná, kosti rebier a stavce sa našli medzi stehennými kostami. Pri prstoch ľavej ruky bol položený železný nôž a pod bradou atypický črep. Medzi stehennými kostami boli zvieracie kosti — zvyšky po mäsítej potrave.

1. Časť čepele železného noža, dl — 66 mm, mš — 20 mm.

Hrob č. 6. Hrobová jama 180×60×65 cm, orientovaná ZZJ—VVS. V hrobe bola uložená kostra dospelého muža, dobre zachovaná. Lebka ležala na pravej strane dopredu nachýlená, ruky v laktoch ohnuté a položené na panvové kosti, nohy širšie od seba. Pri ľavej laketnej kosti bol položený železný nôž a kamenný brúsik. Konča nôh bola postavená malá hrncovitá nádoba a na prsiach atypický črep.

1. Malá nádoba vajcovitého tvaru, točená na kruhu, farby popolavosivej, dobre vypálená. Ústie je slabo vyhnuté, kónicky nasadené, bez hrdla. Pod ústím je neumelá jednoduchá hrubotrvá vlnovka a pod ňou 8 súbežných nerovnákových a nerovnomerných širokých rýh. V — 95 mm, pú — 74 mm, pd — 48 mm, mv — 91/55 mm (tab. V, 3).

2. Dlhý železný nôž s ulomenou špičkou, rovným ostrím a chrbátom, dlhým trňom, schodovite od chrbátu oddeleným. Dl — 134 mm, mš — 18 mm, dt — 40 mm.

3. Zlomok kamenného brúsika z bridlice, na jednej strane vyhladený, 62 mm dlhý.

Hrob č. 7. Hrobová jama 160×70×60 cm, orientovaná Z—V. Spočívala tam kostra chlapca, dobre zachovaná. Lebka ležala na záhlavi, spadnutá na prsa. Ulna a rádius pravej ruky ležali cez humerus a pravá fibula je pozdĺž humeru, 20 cm od neho vzdialená. Železný nožik ležal na panvových kostiach a na lebke bol atypický čriepok.

1. Malý a tenký železný nožik halštatského tvaru, s oblúkovitým chrbátom a krátkym trňom, rovným ostrím, dobre zachovaný. Dl — 89 mm, mš — 16 mm, dt — 26 mm (tab. V, 8).

Hrob č. 8. Hrobová jama 210×70×160 cm, orientovaná Z—V. V hrobe spočívala kostra mladšej ženy, slabo zachovaná. Lebka ležala na pravej strane, pravá ruka položená na panvovú kost; ľavá ulna a rádius chýba. Dno hrobovej jamy bolo vyložené doskami a kostra bola obalená v látku a koži, ktorej zvyšky sa zachovali pod lebkou. Po obidvoch stranach lebky bola

jedna strieborná náušnica značne strávená. Náušnice sa nezachovali. Na prsiach bol položený atypický črep.

Hrob č. 9. Hrobová jama 190×85×125 cm, orientovaná Z—V. Bola tam pochovaná kostra mladej ženy, značne strávená. Lebka bola obrátená na ľavú stranu. Dno hrobovej jamy bolo šikme, vyložené doskami; kostra bola z obidvoch strán doskami obložená. Na pravej strane lebky boli dve jednoduché bronzové náušnice, na ľavej len zvyšky zelenej patiny. Na lebke ležal malý atypický čriepok.

1. *Bronzová náušnica vyhotovená z plochej, na vrchnej strane oblej tyčinky, 0,9 mm silnej a 2,3 mm širokej, s prímeskom striebra. Tyčinka je stočená v nespojený krúžok s preloženými koncami. P — 16 mm (tab. V, 9).*

2. *Bronzová náušnica z 1,2 mm silného drôtika stočeného do nepravidelného krúžku, nespojená. V bronce je primiešané striebro. P — 17 mm (tab. V, 10).*

Hrob č. 10. Hrobová jama 190×60×75 cm, orientovaná ZZJ—VVS. Kostra je slabo zachovaná, lebka ležala na ľavej strane, pravá ruka je položená na panvovej kosti. Na prstoch ľavej ruky bol položený väčší, značne zhrdzavený železný nôž a na prsiach atypický črep.

1. *Rozlámaný železný nôž, z ktorého sa zachoval len silný trň a časť čepele.*

Hrob č. 11. Hrobová jama 190×65×170, orientovaná Z—V. V hrobe spočívala kostra dospej ženy, ktorá mala lebku položenú na ľavú stranu, ruky od tela odtiahnuté, nohy širšie od seba. Dno hrobovej jamy bolo lavórovite prehľbené, nerovnaké. Pri pravej ruke bolo položené kostene šídelko (neoliticke).

Hrob č. 12. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné, rozrušená kostra ležala v hlbke 50 cm, orientovaná ZZJ—VVS, lebka na ľavej strane. Kostra dieťaťa, ktorá v hrobe spočívala, bola bez milodarov.

Hrob č. 13. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 40 cm sa zachovali už len nepatrné zvyšky kostry dieťaťa, ktorá bola orientovaná Z—V. V mieste pri panvových kostiach bol z ľavej strany položený malý železný nožik. Iné nálezy v hrobe neboli.

1. *Železný nožik pretiahleho tvaru, s rovným širokým chrbátom (4 mm) a poloblúkovitým ostrím. Trň je nasadený rovnobežne s ostrím a zachovali sa na ňom zvyšky drevenej rúčky. Dl — 113 mm, mš — 14 mm, dt — 33 mm (tab. V, 11).*

Hrob č. 14. Hrobová jama 230×87×115 cm, orientovaná Z—V. V hrobe bola značne strávená kostra. Pod kostrou sa zachovali uhlíky, ktoré pochádzajú z dosák, ktorými bolo dno pod kostrou vyložené. V mieste konča pravej nohy bola

položená menšia hrncovitá nádobka a v mieste prís atypický črep.

1. Zlepovaný menší *hrniec* točený na kruhu, vyhotovený z hrubšieho materiálu, farby tmavopopolavej, dobre vypálený. Hrdlo je esovite profilované, okraj lievikovite zrezaný. Výzdobu na podhrdlí tvorí trojzubým nástrojom vpichovaný ornament usporiadany do šikmných radov, pod nimi hrubo rytá hadica s lomom na dolnom oblúku a štvorzubým hrebeňom vpichovaný ornament usporiadany do zvislých radov. Na dne nádoby je hlboká nepravidelná kruhovitá jamka o priemere 26 mm, 4 mm hlboká. V — 121 mm, pú — 104 mm, pd — 56 mm, mv — 119/75 mm.

Hrob č. 15. Hrobová jama 170X60X70 cm, orientovaná Z—V. V hrobe bola kostra značne strávená a porušená lebka bola preložená na prsia, tibia a fibula pravej nohy chýbala. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 16. Hrobová jama 250X95X80 cm, orientovaná Z—V. Spočívala tam kostra 165 cm dlhého dospelého muža, značne strávená, bez milodarov, len pod bradou bol položený atypický čriepok.

Hrob č. 17. Hrobová jama 160X80X85 cm, orientovaná Z—V. 142 cm dlhá kostra dospelého človeka bola položená na lavórovite vyhlbenom dne, takže lebka a kolenná boli vyššie než ostatné telo. Kostra bola z väčšej časti strávená, spodné časti horných končatín sa nezachovali. Lebka ležala na pravej strane, takže pozerala k juhu. Na brušnej dutine mal mŕtvy položený značne zhrdzavený železný nožik, pod ním železnú ocieľku a na prsiach atypický črep. Konča pravej nohy. ústím hore, bola postavená hrncovitá nádobka.

1. Malý *hrniec* súdkovitého tvaru s rozvoreným zaobleným ústím je modelovaný na kruhu, vyhotovený z hliny premiešanej pieskom, dobre vypálený, farby hnedočiernej s čiernymi flakmi. Na podhrdlí je široká rytá čiara, pod ňou veľmi slabo znateľné vlnice. Na maximálnej vydutine sú dva zväzky tenkých rýh. Nádobka má dopĺňaný okraj a dno. V — 115, pú — 85, pd — 65, mv — 94/65 mm (tab. V, 5).

2. Dva *zlomky* väčšieho nožika značne poškodeného hrdzou. Na trni sa zachovali zvyšky drevenej rúčky.

3. *Zlomky* hrdzou zničenej ocieľky.

Hrob č. 18. Hrobová jama 280X130X125 cm, orientácia Z—V. Spočívala v ňom kostra silného bojovníka veľmi porušená. Dno hrobovej jamy bolo pod kostrou vyložené doskami a kostra bola obložená z obidvoch strán i z vrchu. Lebka ležala na záhlaví, pravá ruka ďalej od tela, pravá fibula a tibia od femuru 15 cm dovnútra. Vedľa pravého kolena bol položený veľký železny nož, na pravom kolene naprieč, ostrím do vnútra ležal železny fokoš. Na ľavom kolene

boli dve bronzové nákončia, bronzová pracka s prevliečkou, dve polovice bronzových perál, zlomok bronzového kosáka, ktorý sa do hrobu dostal ako starší nález. Po ľavej strane lebky bola rozbitá nádoba.

1. Poškodený železny nož s rovným chrábatom, mierne oblúkovitým ostrím. Md — 108 mm, mš — 19 mm.

2. Malá železná sekerka fokošovitého tvaru má dlhý masívny krk, úzke, oblúkovite pretiahle telo, šikme ostrie. Po stranách tulajky, v ktorej boli zvyšky drevenej násady, boli krátke trojuholníkové ostne a dlhši šikmy obuch obdlžnikového prierezu. Zachovali sa na nej zvyšky látky. Md — 140 mm, mš — 30 mm.

3. Dva bronzové nákončia štítkovitého tvaru, na obchu opatrené strieborným plieškom zvinutým v trubičku. Je pripevnený tromi nitmi, okolo ktorých je vytepnaná perličkovitá výzdoba. Dl — 24,3 mm, mš — 11,2 mm — 24,8 mm, 11,2 mm.

4. Štvorhranná bronzová liata pracka v prieze s okruhlou prepážkou a štvorcovým jazýkom. 18X13,6X4 mm. Obdlžniková bronzová prevliečka 14,6X10X3,4 mm.

5. Dve polovice liatych bronzových perál, štítového tvaru 13,4X11,5X4 mm.

6. Zlepéná hrncovitá nádobka na kruhu formovaná, vyhotovená z jemnejšieho materiálu, má hladký povrch, farby hnedočiernej, z vnútornej strany tehlovočervenej. Skoro vodorovne vyhnutý okraj na povrchu je zdobený ornamentom vpichovaným štvorzubým hrotitým rydlom. Podobný ornament je aj pod ústím v dvoch radoch, ktoré napodobňujú nepravidelnú vlnovku. V — 102 mm, pú — 110 mm, pd — 60 mm, mv — 109/60 mm.

Hrob č. 20. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné. Slabo zachovaná kostra dieťaťa bez pravej ruky spočívala v hlbke 50 cm, orientovaná Z—V. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 21. V hlbke 40 cm bola len dobre zachovaná lebka uložená na záhlaví a 20 cm od nej naprieč ležala kost ruky a kost klúčna.

Hrob č. 22. Hrobová jama 160X70X70/90 cm, orientovaná VVS—ZZJ. Kostra dobre zachovaná, lebka na záhlaví obrátená na ľavú stranu, ruky od tela. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 23. Hrobová jama 165X70X90 cm orientovaná Z—V. Dobre zachovaná kostra dospelého človeka má celú hornú časť tela pokrivenú. Lebka ležala na ľavej strane, ruky od tela odtiahnuté, chrbtica hadovitá. Vedľa pravej fibule bol postavený väčší hrniec ústím hore a na mieste prstov ľavej ruky železny nožik.

1. Väčší *hrniec* formovaný na kruhu, farby tehlovočervenej, dobre vypálený. Je vyhotovený z hliny premiešanej drobnými zrniečkami piesku

a sludy, má veľmi masívne steny, je fažký. Má úzke, slabo vyhrnuté, zaoblené a vyššie vytiahnuté ústie. Výzdobu tvorí 18 súbežne idúcich širokých (3–4 mm) nerovnako rytých rýh až do spodnej tretiny. V – 176 mm, pū – 122 mm, pd – 88 mm, mv – 158/105 mm.

Hrob č. 2. Železný nož s mierne lomeným chrbátom a rovným ostrím. Nôž je dobre zachovaný, má ulomený hrot ostria. 30 mm dlhý trň rukoväti so zvyškami dreva je kónicky nasadený na čepel. Md – 128 mm, mš – 22 mm.

Hrob č. 24. Obrys hrobovej jamy neznateľné, kostra ležala v hlbke 20 cm, bola rozrádzaná oraním, orientovaná Z–V, bez milodarov.

Hrob č. 25. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 15 cm bola uložená poškodená lebka, ostatné kosti boli vyorané.

Hrob č. 26. V blízkosti hrobu č. 25 sa našla ďalšia lebka, ktorá ležala v hlbke 20 cm. Pri lebke sa zachovalo niekoľko drobných kostičiek z väčšieho dieťaťa.

Hrob č. 27. Hrobová jama 186×80×125 cm, orientovaná Z–V. V hrobe spočívala kostra mladšieho individua, lebka bola na pravej strane, ruky pozdĺž tela, nohy viac rozšírené. Vedľa prstov ľavej ruky bol položený železny nožik (1). Dno hrobovej jamy bolo lavórovite vybrané.

1. Železny, dobre zachovaný nož s mierne prehnutým chrbátom a rovným ostrím. Trň, na ktorom sa zachovali zvyšky drevenej rúčky, je kónicky nasadený na čepel, ostrie na hrote je oblúkovite vytiahnuté hore. Na nožiku sa zachovali zvyšky tkaniva. Dl – 122 mm, mš – 24 mm.

Hrob č. 28. Hrobová jama 154×100×108 cm, orientovaná ZZJ–VVS. Dobre zachovaná kostra dospelého jednotlivca; lebka bola na záhlaví vyhnutá na pravú stranu, pravá ruka pod panvovú kost, ľavá ruka od tela. Dolné končatiny od kolien nadol sú roztiahnuté. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 29. Hrobová jama 150×76×85 cm, orientovaná Z–V. V hrobe bola uložená pravdepodobne detská kostra, skoro úplne strávená, zachovali sa len zvyšky lebky. V hrobe neboli nejaké milodary.

Hrob č. 30. Hrobová jama 187×87×105 cm, orientovaná ZZJ–VVS. Po kostre sa zachovali len slabé obrysy, bola úplne spráchnivená, bez milodarov.

Hrob č. 31. Hrobová jama 220×60×85 cm, orientovaná ZZJ–VVS. Lebka ležala na pravej strane, mandibula bez zubov, spadnutá rovno. Ľavá ruka bola v lakti ohnutá pod panvovú kost a konča nej 10 cm pozdĺž stehennej kosti bol položený železny nožik. Pravá ruka sa nezachovala celá. Na pravej strane lebky boli dve bronzové náušnice.

1. Dlhší štíhly železny nožik s rovným ostrím, širším prelomeným chrbátom, kónicky nasadeným trňom. Nožik bol v plechovej pošve a na povrchu sa zachovali zvyšky látky. Dl – 112 mm, mš – 15 mm.

2. Dve jednoduché bronzové náušnicke oválneho tvaru zhotovené z 0,75 mm silného drôtika. Priemer 19×13 mm.

Hrob č. 32. Tvorila ho samostatne ležiaca lebka, úplne rozpadnutá, v hlbke 30 cm. Hrob bol rozoraný.

Hrob č. 33. Hrobová jama 210×87×90 cm, orientovaná Z–V. Dost dobre zachovaná kostra, lebka ležala na záhlaví dozadu vyvrátená, mandibula spadnutá. Pravá ruka bola v lakti ohnutá na panvovú kost. Po pravej strane lebky bola bronzová náušnica (1) a vedľa pravého laktu z vnútornej strany bol položený železny nož (2).

1. Bronzová náušnica oválneho tvaru vyhotovená z 1,5 mm silného drôtika, zdobená na jednom konci prstencom; podobný prstenec je aj v jednej tretine. Priemer 20×16 mm.

2. Poškodený železny nož, rozlomený na dve časti, časť čepele sa nezachovala. Na 30 mm dlhom trni sú zvyšky drevenej rukoväti, ktorá zasahuje 1 cm na čepel.

Hrob č. 34. Hrobová jama 175×55×50/40 cm, orientovaná SZ–JV. Lebka bola na záhlaví, pravá ruka ohnutá na panvovú kost, nohy sú dolu prekrížené. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 35. Hrobová jama 250×120×100 cm, orientovaná SZ–JV. V hrobe bol pochovaný veľmi silný jednotlivec, kostra dobre zachovaná. Lebka ležala na záhlaví dozadu vyvrátená, mandibula spadnutá, celá lebka posunutá na pravú stranu. Pravá ruka bola v lakti ohnutá a položená na panvovú kost, pravá noha vykrivená. Kosti z rebier boli rozrádzané po hrobe. Zvyšky uhličkov na dne hrobovej jamy ukazujú, že dno bolo vyložené doskami. Inventár v hrobe neboli.

Hrob č. 36. Hrobová jama 260×120×150 cm, orientovaná JV–SZ. V hrobe spočívala kostra dospelej ženy s lebkou na záhlaví dozadu vyvrátenou, mandibula bola spadnutá dolu. Kosti hornej časti tela boli rozrádzané po hrobe. Kostra bola slabo zachovaná, značne stiahnutá, čo súvisí s tým, že bola pochovaná v koženom vreci. V mieste pŕs sa našli tri korálky z náhrdelníka (1).

1. Tri sklenené korálky mandľovitého tvaru, lomené, dva farby modrozelenej, jeden vodovo-zelenej s nitkami striebriastej farby; nitky idú špirálovite. Otvory sú pozdĺžne a sú v nich bronzové trubičky.

Hrob č. 37. Hrobová jama 340×150×200 cm, orientovaná JJV–SSZ. V hrobe ležala kostra dospelého muža, lebka bola na záhlaví vyvrátená, mandibula spadnutá, ruky tesne pritiahu-

té, nohy rovno natiahnuté. Kostra bola položená na dosky, z dvoch strán obložená a z vrchu prikrytá. Obloženie bolo 55 cm široké, južná strana bola prevalená, severná stála rovno. Mŕtvy bol zabalený do látky a na dne sa našli aj zvyšky slamy alebo stiebel trávy. Na pravej ruke bola položená listovitá kopija a pri prstoch pravej ruky železný nôž.

1. Čažká, značne zhrdzavená rekonštruovaná železná kopija pretiahľeho listovitého tvaru hrubej tuľajky, ktorá pozvolne prechádza v listovitý hrot. V tuľajke sa zachovala časť drevenej násady. Na celom tele kopije sú zvyšky slamy a hrubotkannej látky. Dl — 350 mm, mš — 47 mm, hrúbka tuľajky 32/24 mm.

2. Väčší nôž s prelamovaným chrbátom, schodkovite odsadeným trňom, na ktorom sú zvyšky drevenej rukoväti. Ostrie je oblúkovite zakončené, dlhá špička je hore vyvrátená. Dl — 180 mm, mš — 27 mm.

Hrob č. 38. V hlbke 40 cm v humusovitej vrstve bola rozoraná kostra väčšieho dieťaťa, bez milodarov.

Hrob č. 39. V hlbke 50 cm bola pochovaná kostra dieťaťa, značne spráchnivená. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné, lebo bola zapustená do humusovitej vrstvy a neolitickej kultúrnej jamy. Bez milodarov.

Hrob č. 40. Hrobová jama 200×100×80 cm, orientovaná SZ—JV. V hrobe boli pochované dve osoby; z dospelého jednotlivca sa zachovali len kosti dolných končatín a z dieťaťa zúbky a niekoľko drobných úlomkov z dlhých kostí. Konča nôh ústím hore boli postavené dve malé nádobky a v mieste, kde sa zachovali len slabé zvyšky lebečných kostí, ostal úlomok bronzovej náušnice, v strede kostený ihelník.

1. Malá hrncovitá nádobka s maximálnou výdutinou v hornej tretine, formovaná na kruhu, vyhotovená z drsnejšieho materiálu, farby šedočiernej, dobre vypálená. Okraj je mierne vyhnutý, kónicky zrezaný. Výzdobu tvoria rovnobežne ryté linie, ktoré idú od podhradia až po dno. Na jednej strane je nádobka sploštená, asi ešte pred vypálením. V — 112, pú — 84, pd — 50, mv — 102/80 mm.

2. Podobná nádobka s ostrejšie vyhraneným okrajom, trochu väčšia, farby hnedošedočiernej. Ornament tvoria hrubšie ryhy až po spodnú treťinu, pod okrajom slabé vpichy napodobňujúce vlnovku. V — 109 mm, pú — 91 mm, pd — 55 mm, mv — 104/75 mm.

3. Zlomok bronzovej náušnice z tenkého, 1 mm silného drôtika.

4. Ihelník vyhotovený zo zvieracej kosti, zdobený dvoma značne vrezanými a 15 slabšími ryhami. Povrch je veľmi dobre vyhladený. Dl — 47,5 mm, priemer 11,5/8 mm.

Hrob č. 41. Hrobová jama 230×60×120 cm, orientovaná SV—JZ. V hrobe bola 175 cm dlhá kostra dobre zachovaná, lebka ležala na záhlaví, pravá ruka v lakti ohnutá a položená na panvovú kost. Kostra bola ohnutá doprava, chrbtica hadovitá. Hrob bez milodarov.

Hrob č. 42. Hrobová jama bola zapustená do neolitickej kultúrnej jamy, obrys neboli znateľné. V hlbke 40 cm ležala 160 cm dlhá kostra, orientovaná Z—V, čiastočne strávená. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 43. Hrobová jama 140×70×55 cm, orientovaná Z—V. Lebka bola skoro úplne strávená, posunutá na pravú stranu. Ruky v laktoch ohnuté a položené na panvové kosti, nohy boli široko roztiahnuté. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 45. Hrobová jama 265×100×132 cm, orientovaná Z—V. Kostra z väčšej časti strávená, nohy hore rozšírené, dolu päťami spojené. Pri prstoch pravej ruky bol položený železný nôž.

1. Železný nôž s oblúkovitým širokým chrbátom a rovným ostrím, na ktorom je lalokovitý výbežok. Dl — 130 mm, mš — 20 mm.

Hrob č. 46. Hrobová jama 200×70×80 cm, orientovaná ZZJ—VVS. Lebka bola vyvrátená, poškodená, horná časť tela rozhádzaná. Ulna pravej ruky bola vyvrátená pod panvové kosti. Na pokrivenej chrbtici ležal železný nožik a pod bradou atypický črep.

1. Poškodený železný nožik rozlomený s odlorenom špičkou, prelamovaným chrbátom, rovným ostrím. Nožik je zasunutý do plechovej pošvy. Na trni sú zvyšky drevenej rukoväti. Dl — 110 mm, mš — 17 mm.

Hrob č. 47. Hrobová jama 175×70×125 cm, orientovaná ZZJ—VVS. Z kostry sa zachovali už len časti dlhých kostí a kostí lebečných. Kosti nôh dolu boli skoro úplne spojené. Medzi stehennými kostami bol železný nôž a pri lebke atypický črep.

1. Železný nôž s rovným chrbátom poloblúkovite ukončeným ostrím. 34 mm dlhý trn je obojstranne odsadený, zachovali sa na ňom zvyšky drevenej rukoväti. Nôž je v plechovej pošve, na ktorej sa zachovali drobné zvyšky látky. Dl — 130 mm, mš — 20 mm.

Hrob č. 48. Hrobová jama 240×75×120 cm, orientovaná Z—V. V hrobe spočívala kostra dospelého jednotlivca, z ktorej sa zachovala len ulna pravej ruky, časť kostí panvových a kosti dolných končatín. Konča nôh bolo položené drevené vedierko, z ktorého sa zachovali porušené železné obrúče.

1. 44 kusov zlomkov obrúci, ktoré boli vyhotovené z 12 mm širokej a 4,5 mm silnej tyčinky, z vnútornej strany rovnej, z vonkajšej oblej, v strede s vysekanou hlbokou ryhou. Zachovali

sa aj háčiky s nitmi na zachytenie rukoväti. Na zachovaných zvyškoch sú kúsky dreva. Vedierko malo oválny tvar.

Hrob č. 49. Kostra ležala v hĺbke 45 cm bez znateľných obrysov hrobovej jamy. Z lebky sa zachovala len časť záhlavia, ľavá ruka bola položená na panvovú kosť, nohy široko od seba. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 50. Hrobová jama $215 \times 78 \times 110$ cm, orientovaná Z—V. Kostra bola čiastočne strávená, 155 cm dlhá. Vedla ľavej spánkovej kosti bola bronzová náušnica a pred bradou dva sklenené korálky z náhradníka.

1. *Bronzová náušnica* oválneho tvaru, dolný oblúčik má ukončený prstencom, v strede spodného oblúčku je hrozienko, silne patinovaná, 22/16,4 mm.

2. *Koláčkovitý korál* farby jasnožltej s hnedou patinou, vyhotovený zo sklovitej pasty. V — 8,6 $\times$ 5 mm, otvor 3 mm.

3. *Veľký sklenený koral*, farby vodovozelenej, 18 mm.

Hrob č. 51. Hrobová jama $200 \times 65 \times 120$ cm, orientovaná ZZJ—VVS. V hrobe bola pochovaná 163 cm dlhá kostra dospelého jednotlivca s rukami silne pritiahnutými k telu. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 52. Hrobová jama $200 \times 65 \times 100$ cm, orientovaná ZZJ—VVS. Lebka ležala na ľavej strane, rozgniavená, ruky širšie od tela odtiahnuté, nohy mierne odklonené. Celá kostra bola ohnutá do lava. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 53. Hrobová jama $170 \times 50 \times 60$ cm, orientovaná Z—V. Kosti lebky sú až na prsiach, hrudný kôš strávený, ruky tesne vedľa tela, takže splývajú s kostami nôh. Ľavá fibula a tibia chýba. Pod lebečnými kostami bola malá bronzová náušnica a dva korálky z náhradníka.

1. *Malá kruhovitá bronzová náušnica* z 1 mm okrúhleho drôtika, nespojená. Priemer 16 mm.

2. *Dva malé sklenené korálky*, koláčkovitého tvaru, farby priesvitne tmavomodrej. Priemer hrubka 5/3,4 mm, 5/2,9 mm.

Hrob č. 54. Hrobová jama $300 \times 150 \times 210$ cm, orientovaná JJV—SSZ. Kostra ležala hlavou na JJV, čiastočne strávená. Lebka ležala na záhlaví, hodne strávená, ruky položené na tele, z pravej chýba ulna a rádius. Pri lakti ľavej ruky z vnútornej strany ležal väčší železný nôž, na pásse železná pracka a na pravom kolene ostrím dovnútra bola položená železná sekera, na ktorej sa zachovala látka. Kostra bola zo štyroch strán obložená doskami, cca 200 cm dlhými, v šírke 40 cm.

1. *Tažká železná sekera — bradatica* so širokým vykrojeným telom, oblúkovitým ostrím, kratším kríckom. Po stranách tulajky so zvyškami drevenej násady 50 cm: dlhej sú dlhé ostne. Sekera

má obdlžníkový tupý sklonený obuch. Dl — 205 mm, mš ostria — 64 — 59 — 56 mm, rozpätie ostňov 92 mm, obuch 23/12 mm.

2. *Silne zhrdzavený železný nôž* s prelomeným chrbátom i ostrím. V polovici ostria je lalokovitý výbežok. Tŕň je z oboch strán schodovite nasadený na čepel, sú na ňom zvyšky drevenej rúčky. Na noži sú zvyšky hrubotkannej látky. Dl — 150 mm, mš — 22 mm.

3. *Železná pracka* oválneho tvaru so zachovaným jazýkom.

Hrob č. 55. Z pohrebu sa zachovala len lebka, ktorá bola v hĺbke 40 cm a niekoľko zlámanych kostí. Na pravej strane lebky bola položená menšia hrncovitá nádobka.

1. *Malá hrncovitá nádobka* skoro dvojkónického tvaru, modelovaná na kruhu, hladkého povrchu, farby šedočiernej, vypálená. Okraj je skoro rovno vyhnutý, kónicky zrezaný. Výzdobu pod ústím a na maximálnej baňatosti tvoria schématické vlnovky trojitém vpichovaním. V — 100 mm, pú — 108 mm, pd — 65 mm, mv — 106/60 mm.

Hrob č. 56. V hĺbke 30 cm, bez znateľných obrysov hrobovej jamy spočívala kostra dieťaťa, kosti silno strávené, orientovaná ZZS—VVJ, bez milodarov.

Hrob č. 57. Hrobová jama $230 \times 80 \times 120$ cm, orientovaná Z—V. V hrobe spočívala kostra dospelého jednotlivca, hodne strávená. Lebka na záhlaví, rozpadnutá, ľavá ruka v lakti pritiahnutá na telo. Horná časť kostry je mierne ohnutá na ľavú stranu. Na dne hrobovej jamy sa našli drevené uhlíky, ktoré pochádzali pravdepodobne z dosák uložených pod kostrou. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 58. Hrobová jama $240 \times 85 \times 80$ cm, orientovaná Z—V. Kostra dospelého jednotlivca bola čiastočne strávená, lebka ležala na záhlaví, nachýlená dopredu. Nohy od kolien — kde bola postavená hrncovitá nádoba — boli širšie roztiahnuté. Po pravej strane ľavej ruky na panvových kostiach bol položený železný nožik.

1. *Vyšší hrniec* zhotovený na pomaly rotujúcim kruhu, farby tmavošedej, vyhotovený z hliny premiešanej pieskom, slabo vypálený. Na drsnom povrchu je badať odtlačky prstov a formovacieho náčinia. Hrdlo má viac vytiahnuté, okraj slabo vyhnutý, kónicky zrezaný, ostrý. Výzdobu na hrdle tvoria ostré vrypy urobené nechptom, pod nimi nepravidelná hrubá ostrá vlnovka a na maximálnej baňatosti päť hrubo rytých nerovnobehných čiar. V — 130 mm, pú — 99 mm, pd — 60 mm, mv — 107/75 mm.

2. *Atypické zlomky nožika*, hrdzou značne poškodeného.

Hrob č. 59. V 80 cm hĺbke bez znateľných obrysov hrobovej jamy spočívala strávená kostra

väčšieho dieťaťa, orientovaná ZZS—VVJ. Zachovali sa len zvyšky lebky a drobné zlomky dlhých kostí. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 60. Hrobová jama $180 \times 125 \times 70/90$ cm, orientovaná Z—V. Spočívala v ňom kostra dospelého muža, značne stiahnutá. Celá kostra bola ohnutá doprava, z väčej časti strávená. Pod kostrou a vedla kostry sa zachovali drevnené uhlíky, ktoré pochádzali z dosáka, ktorými bola kostra z boku a zo spodu obložená. Pri prstoch ľavej ruky bol položený železny nôž, jedna strelka so spätnými krídelkami, dve tulajky a niekoľko drobných železnych predmetov, pravdepodobne nejaké kovanie.

1. Masívny železny nôž značne zhrdzavený, má ulomenú špičku a tŕň rukoväti, ktorý je z oboch strán odsadený. Nôž má šikmý chrbát, rovné, poloblúkovite ukončené ostrie, na ktorom v prvej tretine je lalokovitý výbežok. Nôž bol v drevenej pošve. Dl — 107 mm, mš — 28 mm.

2. Malá železná šípka so spätnými krídelkami (ulomenými) a tulajkou. Dl — 75 mm, z toho tulajka 60 mm.

3. Železny zlomok tulajky šípu, ktorý 19 mm odspodu má naspať ohnutý zobáčik, ktorý slúžil pravdepodobne pri napínani tetivy.

4. Zlomok tulajky. Dl — 29 mm, priemer 10,4 mm, so zvyškami dreva.

5. Zlomky dvoch háčikov.

6. Časť obrubného kovania. Dl — 33 mm, žliabok 5,4 mm široký a 7 mm hlboký so zvyškami dreva.

7. Atypické zlomky železa.

Hrob č. 61. Hrobová jama $195 \times 55 \times 67$ cm, orientovaná ZZS—VVJ. V úzkej jame ležala 160 cm dlhá kostra v natiahnutej polohe. Lebka ležala na záhlaví, mandibula bola doprava vyvrátená, pravá ruka tesne vedla tela, ľavá v lakti odtiahnutá, nohy natiahnuté. Po ľavej strane lebky ústím hore bola postavená štíhla hrncovitá nádobka.

1. Vyššia hrncovitá nádobka modelovaná na kruhu, vyhotovená z hliny premiešanej zrnkami piesku a slúdy, farby čiernošedej, vypálená. Nádoba je nesúmerne profilovaná na jednu stranu. Okraj má vysoko vytiahnutý, kónický zrezaný. Výzdobu na hornej tretine tvoria tri pásy slabo rytých čiar. V — 145 mm, pú — 102 mm, pd — 78 mm, mv — 120/95 mm.

Hrob č. 62. Hrobová jama $230 \times 80 \times 100$ cm, orientovaná Z—V. V hrobe ležala kostra dospelého jednotlivca dobre zachovaná. Lebka ležala na záhlaví nahnutá na ľavú stranu, pravú ruku v predlaktí mala zlomenú, kosti sú pokrivené. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 63. Hrobová jama $245 \times 70/100 \times 113$ cm, orientovaná Z—V. V hrobe boli uložené dve kostry úplne rozhádzané, kostra dospej-

ženy a menšieho asi 12 ročného dieťaťa. Na pôvodnom mieste sú uložené kosti dolných končatín ženy, ktoré ukazujú, že kostra bola uložená v natiahnutej polohe. Aj lebka dieťaťa, ktorá je však rozlámaná a kosti ľavej ruky ležia na pôvodnom mieste. Konča nôh ženy bola položená fľaša a medzi kostami nôh zlomok bronzového drôtu.

1. Fľaša silných stien farby ružovobledohnedej nerovnakého povrchu z hrubozrnného materiálu. Má úzke hrdlo slabovo roztvorené, vysoké telo bez ozdoby. V — 228 mm, pú — 46 mm, pd — 90 mm, mv — 130/90 mm. Výška hrdla — 50 mm, priemer v strede 37 mm.

2. Zlomok tenkého 1 mm silného bronzového drôtika asi z náušničky, pokrivený 49 mm dlhý.

Hrob č. 64. Hrobová jama $220 \times 70 \times 80$ cm, orientovaná ZZJ—VVS. V hrobe spočívala pravdepodobne kostra dospelého jednotlivca, úplne strávená, zachovali sa len zvyšky lebečných kostí a časť mandibuly. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 65. Hrobová jama $90 \times 55 \times 40$ cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe bolo pochované dieťa, kostra zväčša strávená. Zachovala sa rozbitá časť lebky a poškodené dlhé kosti dolných končatín. Sprievodný inventár v hrobe neboli.

Hrob č. 66. Hrobová jama $157 \times 75 \times 115$ cm, orientovaná Z—V. V hrobe bolo pochované asi dieťa; kostra bola úplne strávená, zachovala sa len kalva. V mieste vedla ľavého kolena bola postavená nádoba a na konci hrobovej jamy bola konča ľavej nohy druhá podobná nádoba.

1. Hrnec formovaný na kruhu z hrubozrnného materiálu s prímeskom slúdy, veľmi pekného profilu, farby hnedopopolovej, vypálený. Okraj je vytiahnutý, lievikovite zrezaný. Na podhrdlí sú dva zväzky dosť pravidelných vlnoviek, pod nimi až po spodnú tretinu je 5 zväzkov rytých liníi. V — 155 mm, pú — 100 mm, pd — 66 mm, mv — 125/105 mm.

2. Hrnec modelovaný v ruke, obtáčaný na kruhu z hrubozrnného materiálu s hrubými zrnkami slúdy, farby hnedočiernej, vypálený. Povrch je v spodnej časti veľmi nerovný, je na ňom vidieť odtlačky prstov. Okraj profilovaný, zvisle zrezaný. Výzdobu tvoria 4 zväzky slabovo rytých čiar, ktoré začínajú na podhrdlí; pod nimi zväzok slabých veľmi nepravidelných vlnoviek, ktorý je lemovaný zväzkami nepravidelných rytých liníi. V — 136 mm, pú — 110 mm, pd — 70 mm, mv — 130/90 mm.

Hrob č. 67. Hrobová jama $240 \times 105/85 \times 150$ cm, orientovaná Z—V. Bola tam pochovaná kostra bojovníka, značne strávená. Lebka ležala na pravej strane, pravá ruka pritiahanutá k telu, ľavá od tela. Kostra bola zo štyroch strán obložená doskami, z ktorých sa zachovali zvyšky uhlíkov. Na predlaktí ľavej ruky bol položený

železný nôž a konča nôh dve železné ostrohy. Pri ostrohách ležal pletenec zo železných krúžkov.

1. Železný nôž s oblým chrbátom, rovným poloblúkovite ukončeným ostrím, má dlhú štíhlú čepeľ, na ktorú je kônický nasadený tŕň so zvyškami drevenej rukoväti. Dl — 127 mm, mš — 19 mm.

2. Dve párové železné ostrohy so širokými, masívnymi zaoblenými bodecami. Silné ramená na vnútorej strane sú ploché, z vonkajšej strany zaoblené, ukončené štvorcovitými doštičkami, na ktoré sú nasadené prevliečky oválneho tvaru s obdlžníkovou medzerou $15,4 \times 7,6$ mm. Ostrohy sú poškodené, sú na nich zvyšky látky. Dl — 140 mm, š — 100 mm, bodce 25 mm dlhé a 20×23 mm široké.

3. Časť značne zhrdzaveného pletenca z drobných krúžkov ($\varnothing 5$ mm) so zvyškami látky.

Hrob č. 68. Hrobová jama $190 \times 75 \times 130$ cm, orientovaná SZ—JV. V hrobe spočívala kostra dospelého jednotlivca, zväčša strávená, zachovala sa len lebka, ktorá ležala na záhlaví, bola však spadnutá na ľavú stranu, humerus pravej ruky a časť kosti laktovej, vedľa ktorej ležal dlhší železný nožik. Z dolných končatín úplne chýba pravá tibia a fibula je skrižená pod ľavú tibiu. Pod kostrou bolo väčšie množstvo uhlíkov.

1. Železný nôž poškodený, má rovný chrbát, šikme ostrie, kônický nasadený tŕň so zvyškami drevenej rukoväti. Dl — 127 mm, mš — 19 mm.

Hrob č. 69. Hrobová jama $170 \times 60 \times 60$ cm, orientovaná Z—V. Kostra dospelého jednotlivca značne strávená, lebka ležala na záhlaví, pravá ruka ohnutá na panvovú kost, nohy širšie od seba. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 70. Hrobová jama $190 \times 60 \times 70$ cm, orientovaná SZ—JV. Kostra dospelého jednotlivca mala ruky tesne pozdĺž tela, ľavú málo ohnutú pod panvovú kost. Pri prstoch pravej ruky bol značne zhrdzavený železný nožik.

1. Zlomky železného nožika so schodovite osadeným tŕnom, na ktorom sú zvyšky po drevenej rúčke.

Hrob č. 71. Hrobová jama $175 \times 70 \times 65$ cm, orientovaná SZ—JV. Kostra bola značne spráchnivená, pravá časť sa nezachovala. Na pravej predlaktovej kosti bol položený tenký železný nožik.

1. Dlhší tenký železný nožik s mierne oblúkovitým chrbátom, rovným ostrím, dlhým tŕnom. Dl — 92 mm, mš — 14,5 mm.

Hrob č. 72. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 40 cm boli zvyšky lebky a drobne kostičky, značne spráchnivené. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 73. Hrobová jama $170 \times 80 \times 60$ cm, orientovaná SZ—JV. V hrobe spočívala kostra dospelého jednotlivca, lebka ležala na pravej

strane, pravá ruka v lakti ohnutá na panvovú kost. Pri prstoch ľavej ruky bol položený veľmi zhrdzavený nožik.

1. Atypické zlomky železného nožika.

Hrob č. 74. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v humusovitej vrstve v hlbke 40 cm boli spráchnivené kosti asi 10 ročného dieťaťa. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 75. V hlbke hrobu 50 cm v humusovitej vrstve bola poškodená lebka, ostatné kosti boli rozrážzané.

Hrob č. 76. V blízkosti hrobu č. 75 v hlbke 50 cm bol ďalší poškodený hrob, z ktorého sa zachovala spodná časť končatín. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 77. Hrobová jama $160 \times 100 \times 190$ cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe bolo pochované dieťa, kostra ktorého bola úplne strávená; zachoval sa iba jeden zub a drobný prach. Dieťa bolo pochované v koženom vreci. Po severnej strane hrobovej jamy boli kosti kohúta a škrupiny vajca; asi na mieste hrudi 15 cm od seba vzdialene boli dva sklenené gombičky, v mieste konča nôh bola postavená malá nádobka a po jej pravej strane železný nožik a zlomok železa.

1. Malá široká hrncovitá nádobka, vyhotovená z hrubozrnného materiálu premiešaného sludou, farby čiernej, slabšie vypálená. Okraj nádobky je slabo vytiahnutý, veľmi mierne vynutý, šikmo zrezaný. Výzdobu tvoria tri zväzky nepravidelných rytých linív súmerne rozložených po tretinách. Povrch nádoby je čiastočne poškodený, V — 89 mm, pú — 95 mm, pd — 81 mm, mv — 110/60 mm.

2. Železný nožik v drevenej pošve obalenej plechom. Dl — 111 mm, mš — 15 mm.

3. Zlomok železného predmetu neurčený.

4. Dva sklenené okrúhle gombíky s bronzovými uškami uprostred. Menia trikrát farbu, sú vyhotovené z vodovozeleného skla.

Hrob č. 78. Hrobová jama $210 \times 70 \times 105$ cm, orientovaná S—J. Kostra čiastočne strávená, lebka ležala na záhlaví, obličajová časť poškodená, ľavá ruka tesne vedľa tela, pravá v lakti odtiahnutá a ohnutá. Medzi pravou rukou a panvovými kostami bol položený železný nožik s kostenou rukoväťou a 15 cm od tibie pravej nohy ústím hore boli postavené dve hrncovité nádobky.

1. Hrnec formovaný vo voľnej ruke na kruhu obtáčaný, vyhotovený z hrubozrnného materiálu, farby čiernošedej, vypálený. Hrdlo je vykrojené, okraj nerovnomerný, von vynutý, zaoblený. V hornej tretine výzdobu tvoria tri zväzky rytých linív, medzi ktorými sú jemne ryté pásy vlnoviek doľava nahnutých. V — 156 mm, pú — 105 mm, pd — 81 mm, mv — 128/100 mm.

2. V ruke hnetený *hrniec* formovaný pomocou náčinia, vyhotovený z hrubozrnného materiálu, farby hnedenopopolavej, slabo vypálený. Na povrchu sú stopy po prstoch. Okraj je mierne von vynutý, zaoblený. Výzobu tvoria dva pásy, vyrty pátzubým nástrojom; pod nimi je zväzok rytých linií. Hrnec má dovnútra klenuté dno, lišovite odsadené. V – 141 mm, pú – 115 mm, pd – 94, mv – 139/100 mm.

3. Malý železný *nožík* s úzkou čepelou ukončenou drôteným 2,5 mm silným tŕňom, ktorý je nasadený do kostenej rukováti, na nej je zelená patina. Dl – 147 mm, mš – 9 mm, dl. rukováti – 65 mm, priemer – 13 mm.

Hrob č. 79. Hrobová jama bez znateľných obryssov. V hlbke 120 cm ležala kostra dieťaťa v natiahnutej polohe, orientovaná SZ – JV, dobre zachovaná. Lebka ležala na pravej strane, rozbitá, ruky pozdĺž tela, nohy natiahnuté. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 80. Hrobová jama 190X65X90 cm, orientovaná ZZS – VVJ. Kostra 100 cm dlhá, hodne strávená, nerovnomerne uložená. Lebka ležala na ľavej strane. Z pravej ruky sa zachovala malá časť, uložená pozdĺž tela; ľavá je v lakti ohnutá a položená na panvovú kosť. Pravá noha natiahnutá, fibula a tibia o 10 cm posunutá k ľavej. Po pravej strane lebky bola postavená nízka hrncovitá nádobka a druhá na spodnej časti pravej nohy. Konča pravej nohy vysšia nádoba vajcovitého tvaru.

1. Široká hrncovitá *nádoba*, formovaná na pomaly rotujúcim kruhu, farby hnedenicernej, vypálená. Nádoba má úzke dno; maximálna vydutina v hornej treťine, okraj kónicky nasadený, mierne vynutý. Je vyhotovená z hliny, premiešanej pieskom a sladou, nerovnakého povrchu, nezdobená. Na dne je kruhovitá priehľbeň 19 mm. V – 120 mm, pú – 114 mm, pd – 68 mm, mv – 132/90 mm.

2. Široká hrncovitá *nádoba* silných stien, formovaná v ruke na kruhu obtáčaná, nerovnakého povrchu, farby čiernej, vypálená. Nerovný, mierne vynutý okraj je kónicky zrezaný. Výzobu tvoria dva zväzky veľmi primitívnych, slabo rytých vlnoviek na maximálnej vydutine a pod ňou. V – 115 mm, pú – 132 mm, pd – 96 mm, mv – 144/75 mm.

3. Vysoká *nádoba* vajcovitého tvaru, obtáčaná na kruhu, na dne má kruhovité vybranie v priemere 29 mm. Horná časť chýba. Je vyhotovená z hrubozrnného materiálu, farby popolavočiernej, v hornej treťine zdobená tromi radmi trojitéh vpichov, pod ktorými je jednosmerne rytý pás vlnoviek. Výška zachovanej časti 215 mm, pd – 63 mm, mv – 195/150 mm.

Hrob č. 81. Bez znateľných obryssov hrobovej jamy v hlbke 30 cm bol rozoraný kostrový

hrob, z ktorého sa zachovalo niekoľko zlámaných kostičiek.

Hrob č. 82. Hrobová jama 120X60X150 cm, orientovaná JJV – SSZ. Kostra dieťaťa bola pochovaná v natiahnutej polohe; zachovaná lebka, ktorá ležala na záhlaví, bola dopredu nachýlená; čiastočne sa zachovali dlhé kosti a rebrá. Kostra bola obrátená opäťne, hlavou k JJV. Hrob bez milodarov.

Hrob č. 83. Hrobová jama 280X160X150 cm, orientovaná JJV – SSZ. V hrobe bola uložená kostra dospelého muža v natiahnutej polohe, dobre zachovaná, silných kostí. Vrchná časť tela je úplne rozhádzaná. Lebka je obrátená maxillou hore, mandibula je za lebkou. Kosti rebier a stavce sú porozhadzované po jame. Humerus a ulna pravej ruky sú natiahnuté pozdĺž tela, radius ľavej ruky krížom pod pravým humerom, humerus Ŀavej ruky krížom cez hrudník. Panvové kosti tiež rozhádzané, kosti nôh natiahnuté. Dĺžka rozhádzanej kostry 150 cm. Za lebkou po pravej strane bol železný nôž a ocielka; v pravom rohu hrobovej jamy bola intencionálne rozbitá nádoba.

Pozdĺž celej kostry, pod ňou i vedľa nej boli uhlíky, pochádzajúce z vyloženia hrobovej jamy.

1. Atypický *zlomok* tŕňa a čepele noža so zvyškami látky. Tŕň je 49 mm dlhý a zachovalo sa na ňom drevo po rukováti.

2. Poškodená železná *ocielka* lýrovitého tvaru, z plochej tyčinky, širšie roztepaným dovnútra vtiahnutým lalôčkom, s odlomenými koncami. Dl – 70 mm, mš – 25 mm.

3. Nerekonštruovaný veľký *hrniec* formovaný na hrnciarskom kruhu, vyhotovený z hliny premiešanej pieskom a sladou, farby šedohnedej s čiernymi flakmi. Úzky, kónicky nasadený, okraj je ostro šikmo zrezaný. Výzobu tvoria tri samostatne idúce širšie vlnovky. V – cca 230 mm, pú – 188 mm, mv – 210 mm.

Hrob č. 84. Hrobová jama 200X75X160 cm, orientovaná SSZ – JJV. V hrobe bola kostra asi 12 ročného dieťaťa uložená v natiahnutej polohe, čiastočne rozhádzaná. Lebka ležala na záhlaví nachýlená dopredu, kosti rúk pozdĺž tela, panvová kosť bola pod pravou rukou a humerus pravej nohy pri lakti pravej ruky, humerus Ŀavej nohy prekrižený. 30 cm konča nôh bola malá nádobka. Pri pravom lakti z vonkajšej strany boli uložené kosti kohúta. Po obidvoch stranach lebky bola patina po bronzových náušnicach.

1. Na kruhu obtočená malá široká *nádobka* vyhotovená z hrubého materiálu, farby šedopopolavej, vypálená. Má vtiahnutý a málo vynutý zaoblený okraj. Na dne je kruhový výbežok. Povrch je drsný s odtlačkami po formovaní, nezdobený. V – 70 mm, pú – 80 mm, pd – 55 mm, mv – 82/40 mm.

Hrob č. 85. Na kostru sa prišlo bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 40 cm, zachovaná časť kostry orientovaná SZ – JV. Zachovala sa lebka, kosti rebier, časť stavcov a porušená panva. Ostatná časť kostry bola pravdepodobne vyoraná.

Hrob č. 86. Hrobová jama $300 \times 135 \times 220$ cm, orientovaná ZZS – VVJ. V rozmernom hrobe bol pochovaný muž-bojovník v natiahnutej polohe, obložený zo štyroch strán doskami; preto sa aj kostra zachovala veľmi slabo. Lebka bola úplne strávená, zachovala sa len predlakťová kost pravej ruky a kosti dolných končatín, čiastočne chrabica. Dno hrobu bolo vyložené drevenými doskami a slamou, zvyšky ktorých sa nachádzali v mieste pod kostrou. Po pravej strane kostry bola položená kratšia listovitá kopija s 200 cm dlhou násadou. V strede hrobovej jamy pri ľavej stene rozbitá a pohodená väčšia nádoba. Pri prstoch pravej ruky bol veľký železný nož a na ľavej strane na tom istom mieste kosti kohtu. Konča noh bola položená ostroha, vedľa nej malá železná pracka a železný predmet obdlžnikového tvaru. Na konci noh bola 1 cm hrubá vrstva popola, na ktorej bola uložená ostroha, pracka a železný obdlžnikový predmet.

1. Železná oválna *pracka* s platničkou so zvyškami látky. Dl – 24 mm, š plot. 34 mm. Mš 34 mm.

2. Obdlžniková *platnička* na vonkajšej strane tepaná, na celej platničke sa zachovala látka. Dl – 43 mm, mš – 22 mm.

3. *Torzo* väčšieho noža, hrdzou poškodeného; nož je pozdĺžne rozštiepený. Na noži sú zvyšky hrubo a jemnejšie tkanej látky. Mš – 29 mm.

4. Tenká a úzka železná *ostroha*, na súmernom oblúku ostry bodec. Ramená sú z vnútornej strany ploché, z vonkajšej oblé, ulomené. Dl zachovanej časti 135 mm, dl bodca 24 mm, hrúbka 10,5/8 mm.

5. Menšia *kopija* s krátkou tuľajkou postupne prechádzajúca v listovitý hrot ostro zahrotený. Dl – 332 mm, mš – 40 mm, priemer tuľajky 25 mm.

6. Veľká hrncovitá *nádoba*, vyhotovená z hrubozrnného materiálu, formovaná na kruhu, farby popolavočiernej, vypálená. Nádoba má slabo naznačené hrdlo vyhnuté a ostro zrezaný okraj. Na podhrdli je zdobená vpichmi jednozubým nástrojom; vpichy sú usporiadane do krovíc. Pod nimi sú dva zväzky vlníc s lomom na dolnom oblúku. V – 240 mm, pú – 195 mm, pd – 100 mm, mv – 222/55 mm.

Hrob č. 87. Hrobová jama $280 \times 160 \times 275$ cm, orientovaná JV – SZ. Na dne hrobovej jamy, ktorá bola vyložená doskami, v koženom vreci bola uložená 175 cm dlhá kostra dospelej ženy. Kostra bola orientovaná opačne, hlavou k vý-

chodu. Lebka bola vyvrátená, ležala na pravej strane. Horná časť tela je rozhádzaná, zachované zvyšky hrudníka sú porozhadzované po jv. polovici hrobovej jamy. Dolné dlhé kosti rúk sú na miestach humerov, ktoré sú strávené a humery sú položené na miestach dolných. Stavce sa našli na panvových kostiach. Nohy boli rovno natiahnuté. Na ľavej strane kostry pozdĺž steny hrobovej jamy sú rozhádzané črepy nádoby; jeden črep bol na lebke, druhý na hrudi a vpravo od panvovej kosti. V miestach brušnej dutiny bol železný nožik, na vnútnej strane ľavého femuru bola očielka a medzi spodnou časťou dolných končatín, čiastočne cez pravú tíbiu, bol položený železný kosák, ktorý sa zachoval a bolo vidieť aj drevenú rukoväť 11 cm dlhú. Na dne hrobovej jamy sa zachovalo množstvo uhlíkov, ktoré boli aj v zásype.

1. Vysoká rekonštruovaná hrncovitá *nádobka* formovaná na kruhu, vyhotovená z hliny premiešanej hrubozrnným pieskom, farby hniedopopolavej, vypálená. Okraj je mierne vyhnutý, ostro valcovite zrezaný. Povrch nádoby je drsný. Na podhrdli je zdobená šikmými vpichmi v dvoch radoch krovicovite uložených, pod nimi zväzok hrubo hlbokorytých, ostro lomených vlnoviek a pod nimi sú tri širšie ryté ryhy. V – 320 mm, pú – 250 mm, pd – 125 mm, mv – 275/220 mm.

2. Tenký *nožik* v drevenej a plechovej pošve s ulomeným trňom, zachovalý. Dl – 112 mm, mš – 17 mm.

3. Atypické *zlomky* železa.

4. Železný *kosák* poškodený hrdzou, rekonštruovaný. Má mierne polkruhovú čepeľ, dlhý trň, na ktorom sa zachovali zvyšky drevenej rukoväti. Dl – 390 mm, dl trňa – 65 mm.

5. Poškodená železná *ocielka* lýrovitého tvaru, z kruhovej tyčinky. Na nej je prihrdzavené kamenné kresadlo. Zachovali sa na nej zvyšky látky.

Hrob č. 88. Hrobová jama $200 \times 90 \times 70$ cm, orientovaná ZZS – VVJ. V hrobe ležala dobre zachovaná 176 cm dlhá kostra muža. Mandibula bola spadnutá, lebka ležala na ľavej strane, ruky pozdĺž tela, nohy boli uložené vodorovne. Pravá kľúčna kost je medzi pravým humerom a stavcami. Ulna pravej ruky bola zlomená, je zrastená. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 89. Hrobová jama $250 \times 120 \times 200$ cm, orientovaná ZZS – VVJ. Kostra bola obložená zo štyroch strán doskami; z dosiek sa zachovali len nepatrne zvyšky, značne spráchnivené. Zachovali sa len časti dlhých kostí. Pozdĺž ľavej strany lakťovej kosti bol položený železný nož, po ľavej strane humera a lebky dlhá kopija medcovitého hrotu so zvyškami 160 cm dlhej drevenej násady. Pri prstoch pravej ruky ostrím dovnútra a rukoväťou dolu bola položená lahlá

železná sekera a konča nôh zvyšky železnej ostrohy. Pod čiastočne stráveným pravým humerom sa zachovali zvyšky kostí kohúta.

1. Železny nož má úzku tenkú čepel s rovným ostrím a chrbátom, kónicky nasadený trn so zvyškami dreva. Dl — 120, mš — 14 mm.

2. Poškodená železná ostroha z vnútorej strany plochá, z vonkajšej oblá, na parabolickom kruhu s kratším bodcom.

3. Železná sekera, širočina, s ostrím na jednu stranu čiastočne ulomeným, tenká s dlhým tenkým kŕčkom, po stranách boli malé ostne. Sekera má poškodenú tulajku. Dl — 135 mm, dl ostriá — 75 mm, mš — 33 mm, dl kŕčku — 78 mm.

4. Železná kopija s krátkou tenkou tulajkou, v ktorej je zachovaná násada, upevnená z jednej strany klincom. Tenký kŕčok tulajky je osemhranný, kónicky nasadený na mečovitý hrot, ktorý je v strede rebrom zosilnený. Dl — 427 mm, mš — 35 mm, dl tulajky 90 mm, priemer tulajky 28 mm, priemer kŕčku 13 mm.

Hrob č. 90. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v neolitickej kultúrnej jame v hlbke 45 cm bola pochovaná kostra dieťaťa. Kosti boli úplne strávené, zachovali sa len zvyšky lebky. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 91. Hrobová jama 190×65×55 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe ležala 135 cm dlhá kostra dospievajúceho dieťaťa v natiahnutej polohe, dobre zachovaná. Ruky sú v laktoch ohnuté rovnobežne nahor vedľa humerov. Ľavý humerus je pod rebrami, mandibula a spodná časť lebky rozlámaná. Milodary v hrobe neboli.

Hrob č. 92. Hrobová jama 230×130×80 cm, orientovaná VVJ—ZZS. V hrobe spočívala kostra ženy 153 cm dlhá, v polohe natiahnutej, dobre zachovaná, čiastočne porušená. Lebka ležala na záhlaví, ruky pozdĺž tela, ľavá ulna a rádius chýba, nohy rovnobežne natiahnuté. Hruď, pod ktorou sa našli kosti kohúta, bola rozrádzaná. Vedľa ľavej ruky bol položený železny nožik a 20 cm od pravej holennej kosti bol kostenný ihelník. V ľavom západnom rohu hrobovej jamy bola veľká hrncovitá nádoba, v ktorej boli uložené dve ďalšie nádoby. Kostra bola orientovaná hlavou na východ. Dno hrobovej jamy bolo vyložené; na dne sa zachovali početné uhlíky.

1. Vysoká hrncovitá nádoba modelovaná na hrnciarskom kruhu, vyhotovená z hrubozrnného materiálu, hladkého povrchu, vypálená, farby hnedošedej. Nádoba je široká, má slabo vytiahnutý a mierne vyhnutý okraj, kónicky zrezaný. Výzdobu po celom tele tvoria zväzky jemne a pravidelne rytých vlníčkov medzi zväzkami vodorovne rytých linii. V — 220 mm, pú — 210 mm, mv — 225/150 mm.

2. Nádoba modelovaná na kruhu z hrubozrnného materiálu, farby popolavej, slabo vypálená.

Nádoba má maximálnu vydutinu v hornej tretine, k rovno vytiahnutému ústiu je zrazu stiahnutá. Okraj je z väčšej časti poškodený; kde je zachovaný, je slabo zaoblený. Na pleciach a maximálnej vydutine zdobia nádobu dvojité neumelé ryté vlnovky. V — 161 mm, pú — 91 mm, pd — 81 mm, mv — 137/110 mm.

3. Malá nádobka, hrubo vyhotovená, obtáčaná na kruhu, nerovnakého povrchu, farby popolavociernej, vypálená. Má mierne vyhnutý okraj, valcovite zrezaný, na dne kruhovité vybranie o priemere 19 mm. Výzdobu na podhrdlí a maximálnej vydutine tvorí veľmi primitívna hlboko rytá ostrá vlnovka. V — 76 mm, pú — 75 mm, pd — 50 mm, mv — 76/52 mm.

4. Železny nožik s ulomeným hrotom. Na 46 mm dlhom trni bola drenená rukoväť. Dl — 80 mm, mš — 20 mm.

5. Kostený ihelník vyhotovený z vtácej kosti, na povrchu vyhladený. V ihelníku sú zvyšky železných ihiel. Dl — 80 mm, priemer 11 mm.

Hrob č. 93. Hrobová jama 150×70×54 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe bola pochovaná detská kostra veľmi slabo zachovaná. Zachovali sa úlomky horných a dolných končatín a úlomky lebky. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 94. Hrobová jama 250×100×130 cm, orientovaná ZZJ—VVS. V hrobe bola pochovaná staršia žena, ruky mala tesne pozdĺž tela, nohy rovnobežne natiahnuté. Lebka bola úplne rozbitá, hruď strávená. Na pravej strane lebky boli dve strieborné náušnice, na prsiach dve bronzové zlatom plátované ružičky. Na vnútorej strane vedľa ľavej ruky pri prstoch bol železny nožik, na páse zlomok železnej ihlice a vedľa pravého femuru železná karička. Kostra bola zo spodu a z bokov obložená doskami, zvyšky drenených uhlíkov boli aj v zásype hrobovej jamy.

1. Malá strieborná náušnička; jej spodný oblúk je ukončený granulovaným uzlíčkom a opatrený hrozienkom na vonkajšej aj vnútorej strane. Priemer 18,4 mm s hroznom 12/13,8 mm.

2. Väčšia strieborná náušnica okrúhleho tvaru z drôtika kruhového prierezu 1,5 mm silného. Spodný oblúk má ukončený granulovaným uzlíčkom. Na spodnom oblúku je zavesená dutá guľatá perla, na hornej strane venček s tromi guličkami. Priemer 22 mm.

3. Dva zdobené závesky z tenkého bronzového pliesku, tepané, zlatom fóliované.

4. Železná hrdzou poškodená ihlica 39 mm dlhá, so zvyškami látky.

5. Torzo noža s dobre zachovanou drenenou rukoväťou. Dl — 76 mm.

6. Železná karička z 6 mm silnej okrúhlej tyčinky o priemere 35,7 mm.

Hrob č. 95. Hrobová jama 220×100×100 cm, orientovaná Z—V. V hrobe bola pochovaná

150 cm dlhá kostra dospelého jednotlivca, v polohe natiahnutej, dobre zachovaná. Kostra ležala čiastočne nachýlená na ľavú stranu, lebka bola rozbitá. Ruky tesne pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Konča prstov ľavej ruky bol položený železný nožík a 10 cm od prstov ľavej ruky zlomok železa.

1. Tenký a dlhý železný nožík, rozlomený, v drevenej pošve. Dl — 79 mm, mš — 13 mm.

2. Zlomok železného predmetu obalený v látke (neurčený). Dl — 35 mm.

Hrob č. 96. Hrobová jama 220×80×80 cm, orientovaná Z—V. V natiahnutej polohe ležala 153 cm dlhá kostra dospelej ženy, lebka ktorej bola roztlačená. Ruky ležia tesne pozdĺž tela, nohy rovno natiahnuté, spodné časti strávené; strávená bola i pravá časť hrudníka. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 97. Hrobová jama 210×95×95 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe spočívala pravdepodobná kostra dospelého človeka; je 140 cm dlhá, hodne strávená a rozhádzaná. Lebka ležala na ľavej strane. Z kostí rúk sa zachovali len zvyšky kostí ramenných a z hrudnej časti len klúčne kosti (prehodené) a štyri stavce. Ostatok hornej časti tela sa nezachoval. Pravá noha bola natiahnutá, z ľavej je zachovaný femur. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 98. Hrobová jama 260×120×160 cm, orientovaná Z—V. Kostra dobre zachovaná, lebka ležala na ľavej strane nachýlená dopredu, ruky pozdĺž tela, nohy natiahnuté, avšak pravá fibula a tibia bola 20 cm od pôvodného miesta. Konča nej bola ústím hore postavená malá nádoba. Pod kostrou sa našlo množstvo uhlíkov z výloženia dna hrobovej jamy.

1. Nádoba hrncovitého tvaru, formovaná na kruhu, zhrozená z hrubozrnného materiálu, farby tehlovonažltie s flakmi, vypálená. Má dovnútra klenuté dno, vyššie vytiahnuté hrdlo, ostro profilovaný okraj. Výzdobu na podhrdlí tvorí hlboko rytá široká vlnica a pod ňou 15 rytých čiar. V — 150 mm, pú — 105 mm, pd — 77 mm, mv — 120/95 mm.

Hrob č. 99. Hrobová jama 200×70×70 cm, orientovaná SZ—JV. Kostra bola pochovaná v natiahnutej polohe, lebka na záhlaví, rozgniavená, ruky pozdĺž tela, pravá v lakti zlomená, nohy rovno natiahnuté. Inventár v hrobe neboli.

Hrob č. 100. Hrobová jama 300×170×210 cm, orientovaná VVJ—ZZS. V hrobe spočívala kostra mladej dievky, ktorá bola uložená v koženom vreci, orientovaná hlavou na východ, veľmi strávená. Zachovali sa len zvyšky lebky, oba humery a kosti dolných končatín, z ostatných len spráchnivené zvyšky. Na krku bol náhrodník, po oboch stranach lebky bola strieborná hrozienkovitá náušnica zavesená na bronzové, patinou

značne poškodené krúžky. Na mieste ľavej ruky malý nožík so zachovanými zvyškami veľmi jemne tkanej látky a na prstenniku pravej ruky bronzový plieškový prsteň, ktorý sa rozpadol. Dno hrobovej jamy bolo vypuklé.

1. Náhrodník skladajúci sa z 81 korálkov; z toho 68 je koláčkovitého tvaru, farby modrej a striebriantomodrej, 2 valcovité, striebriantomodré dúhovateľé, 9 priečne členených striebriantomodrodúhových, 1 valcovitý zo zelenožltého skla a 1 väčší koral z čierneho skla s bielymi cikcakmi.

2. Dve párne strieborné náušnice oválneho tvaru z 1 mm silného drôtika. V strede spodného oblúčika je drobné hrozno z troch guličiek, jedna je oproti z vnútornej strany. Sú poškodené.

3. Malý železný nožík dobre zachovalý s prelomeným chrbátom, rovným ostrím s krátkym trňom, na ktorom sú zvyšky dreva rúčky. Dl — 96 mm, mš — 20 mm.

4. Plieškový bronzový prsteň s oválnym štitkom, zdobený tepanými krúžkami, rozlamaný.

Hrob č. 101. Hrobová jama 180×75×105 cm, orientovaná S—J. Kostra dospelej ženy, dobre zachovaná. Lebka na záhlaví, ruky tesne vedla tela, nohy natiahnuté, značne široké panvové kosti. Pod ulnou a vedla ľavej ulny boli uložené kosti kohúta.

Hrob č. 102. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 40 cm bola uložená kostra, orientovaná V—Z hlavou na východ, z hornej časti rozrušená. Kostra dospelej ženy. Lebka je od pôvodného miesta vzdialená asi 20 cm do boku a nižšie; ľavá klúčna košč je za lebkou. Zachovala sa časť ľavého humera, pravá ruka úplne chýba. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 103. Hrobová jama 160×50×130 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe spočívala 153 cm dlhá kostra, dobre zachovaná. Lebka bola uložená nižšie a panva vyššie. Lebka ležala na záhlaví. Ľavá ruka je položená cez hrudník, v lakti je ohnutá smerom k tvári, pravá ramenná košč pozdĺž tela v lakti späť ohnutá, takže prsty sú spolu. Celá kostra je položená viac na pravú stranu. Na pravej strane lebky bola bronzová drôtená náušnica.

1. Malá náušnica z 1 mm silného bronzového drôtika, oválneho tvaru, nezdobená. Priemer 17×13 mm.

Hrob č. 104. Hrobová jama 180×60×85 cm, orientovaná Z—V. Kostra bola uložená v natiahnutej polohe, mierne stočená na pravú stranu, strávená. Lebka ležala na záhlaví, rozgniavená, ruky širšie vedla tela, nohy rovno natiahnuté. Na pravej strane lebky sa našla jednoduchá bronzová náušnica.

1. Väčšia okrúhla bronzová náušnica, vyhotovená z 1 mm silného bronzového drôtika, jednoduchá, nezdobená. Priemer 21 mm.

Hrob č. 105. Hrobová jama $200 \times 60 \times 90/70$ cm, orientovaná Z-V. Slabo zachovalá kostra bola čiastočne skrútená na ľavú stranu. Pravá ruka ležala o 5 cm vyššie, lebka stočená na pravú stranu, obličajová časť zničená. Ruky pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Z vnútornej strany ľavej ulny bol položený železný nožik a konča pravej nohy hrncovitá nádobka.

1. Väčšia hrncovitá *nádoba*, formovaná na kruhu, vyhotovená z hrubožrnného materiálu, farby sivohnedej, dobre vypálená. Hrdlo má vytiahnuté, okraj mierne vyhnutý. Na podhrdlí je zdobená vrypmi, podtým až po spodnú tretinu slabými hustými ryhami. Na najväčšej vydutine má 60 mm dlhú vytlačenú jazvu pred vypálením, tak isto nad dnom. V = 188 mm, pú = 130 mm, pd = 80 mm, mv = 161/105 mm.

2. Dlhý tenký železný *nožik* je rozlamaný.

Hrob č. 106. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hĺbke 40 cm bola veľmi porušená rozlamaná kostra, orientovaná JZ-SV. Bez milodarov.

Hrob č. 108. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hĺbke 50 cm bola pochovaná kostra dieťaťa, orientovaná SZ-JV. Z lebky sa zachovala len spodná časť, porušené boli stavce a rebrá. Ruky natiahnuté tesne pozdĺž tela, nohy vodorovne. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 109. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy, zapustená do neolitickej kultúrnej jamy v hĺbke 60 cm ležala kostra dospelej ženy orientovaná SZ-JV. Lebka ležala na záhlaví nahnutá dopredu, ruky položené šikmo na telo, prstami na panvových kostiach. Kosti hrudníka sú strávené, nohy vodorovne natiahnuté. Na pravej spánkovej kosti bola oválna bronzová náušnica a 15 cm vpravo od lebky ústím hore bola postavená nádobka.

1. Hrncovitá *nádobka* formovaná na kruhu z hrubožrnného materiálu farby hnedošedej, vypálená. Povrch je drsný, okraj rovno vyhnutý, zaoblený. Ozdobu tvoria husté silné ryhy až do spodnej tretiny. V = 129 mm, pú = 100 mm, pd = 60 mm, mv = 115/85 mm.

2. Bronzová oválna *náušnica*, spodná časť obľúčku ukončená hrbolčekom. Priemer 14/12 mm.

Hrob č. 110. Hrobová jama $280 \times 150 \times 245$ cm, orientovaná SSZ-JJV. V hĺbke 210 cm bolo drevené obloženie, zo štyroch strán 35 cm vysoké, 225 cm dlhé a 60 cm široké. Kostra bojovníka bola pochovaná v natiahutej polohe. Lebka ležala na záhlaví, mandibula spadnutá. Ruky boli tesne pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Kostra bola obalená v látke. Na pravom kolene ostrím na vonkajšiu stranu bola položená masívna bradatice, ktorej slaboznateľná rúčka, 50 cm dlhá, smerovala k prstom pravej ruky. 10 cm vedľa ľavej strany lebky bol zväzok šípov, znač-

ne zhrdzavených a vedľa prstov ľavej ruky sa nachádzal železný nôž. Pod ľavou panvovou kostou, pod dnom obloženia bol obdlžnikový žulový kameň, ktorým bolo obloženie asi podložené.

1. Tažká železná *sekera* — *bradatice* s úzkym kríckom a širokým vykrojeným telom, oblúkovitým ostrím. Je ukončená zahroteným trojuholníkovým obuchom. Zachovali sa na nej početné zvyšky hrubo tkanej látky. Po stranách tulajky boli krátke ostne. V tulajke sa zachovalo drevo po násade. Dl = 205 cm, šírka ostria 53 mm, šírka kríčku 15×10 mm.

2. Zvyšky veľkého železného noža, ktorý je veľmi poškodený hrdzou.

3. Zväzok šípov sa skladá:

a) z dvoch krátkych *streliek* so spätnými krídelkami. Jedna je masívnejšia, 69 mm dlhá, priemer tulajky 10,5 mm, rozpätie krídeliek 30 mm; druhá tenšia, 65 mm dlhá, priemer tulajky 20 mm, rozpätie krídeliek 23 mm. V tulajkách sa zachoval zvyšok drevenej násady.

b) Štyri *strelky* rozličnej veľkosti s troma ostriami a s dlhším tŕnom, na ktorých sa zachovali zvyšky drevených násad.

Hrob č. 111. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hĺbke 30 cm bola úplne strávená a porušená kostra dieťaťa, z ktorej sa zachovali len zvyšky lebky a drobné kúsky dlhých kostí.

Hrob č. 113. Hrobová jama $250 \times 120 \times 200$ cm, orientovaná SSZ-JJV. V hĺbke 180 cm sa rysovali obrysy koženého vreca, v ktorom spočívala 110 cm dlhá kostra dieťaťa — chlapca, v natiahutej polohe. Horná časť tela bola skoro úplne strávená; zostali spráchnivené zvyšky lebky, chrabtice a ľavej ruky. Dolné končatiny boli zachované lepšie. Vedľa ľavého klíbu bol železný nožik a cez spodnú časť tibii a fibul bola položená tažká bradatice ostrím von, so zvyškami drevenej rúčky 50 cm dlhej, ktorá smerovala k prstom ľavej ruky. Vedľa pravej holennej kosti bola uložená kostra kohúta a konča nohy ústím hore nádoba.

1. Na kruhu točený *hrniec*, vyhotovený z hrubožrnného materiálu, farby šedočiernej, dobre vypálený. Mierne vyhnutý okraj je kónicky zrezaný. Výzdobu po celom tele tvoria pásy ostro ryttých vlnoviek, medzi ryttými liniami. V = 154 mm, pú = 105 mm, pd = 78 mm, mv = 129/85 mm.

2. Železná *sekera* *bradatice* s vykrojeným a polooblúkovite ukončeným ostrím, dobre zachovaná. Chrbát sekery pri ostrí je vytiahnutý nahor. Obuch je trochu kónický, obdlžnikového prierezu. Po stranách otvoru pre násadu sa zachovali zvyšky dreva. Ostne sú krátke s koncami vodorovne zrezanými. Dl = 172 mm, dl obuchu = 32 mm, šírka krku 15×17 mm, šírka ostria 47 mm.

3. Železný nožík s ulomeným hrotom má slabo prelomený chrbát, rovné ostrie, kónický nasaďený tŕň, na ktorom sú zvyšky drevenej rúčky. Dl – 127 mm, mš – 24 mm.

Hrob č. 114. Hrobová jama 200×110×200 cm, orientovaná SSZ–JJV. V hrobe sa kostra nezachovala, boli tam len veľmi spráchnivené nepatrne zvyšky kostí. Bol to pravdepodobne pohreb dieťaťa. Bez milodarov.

Hrob č. 115. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné, hrob bol v hlbke 40 cm zapustený do humusovitej vrstvy. V hrobe spočívala porušená kostra dieťaťa. Zachovala sa len lebka, ktorá ležala na záhlavi, kosti ramenné a rebrá. Ostatná kostra bola strávená. V mieste konča nôh bola ústím hore postavená nádoba. Pod lebkou bola dlhá bronzová ihlica a na prsiach jaspisová čepielka, ktoré ako staršie nálezy, boli pri pochovávaní priložené ku kostre (ako milodary).

1. *Hrniec* formovaný na hrnčiarskom kruhu z hrubozrnného materiálu, dobre vypálený. Farby tehlovožltej so špinavošedými flakmi. Nádoba má hrdlo mierne vyhnuté a zaoblené. Výzdobu tvoria na podhrdli tri plytké vrypy postavené šikmo nad sebou, tvorace dva pásy. Od tejto výzdoby až po dno je povrch nádoby pokrytý vodorovnými líniemi, ktoré sú najhustejšie na vydutine a smerom ku dnu sa zmenšuje. V – 132 mm, pú – 95 mm, pd – 55 mm, mv – 108 mm.

Hrob č. 116. Hrobová jama 200×60×70 cm, orientovaná ZZS–VVJ. V hrobe spočívala 157 cm dlhá kostra staršej ženy. Lebka bola rozbitá, ruky pozdĺž tela, ľavá v lakti ohnutá a vyčílená von, nohy vodorovne natiahnuté. Na konci vedľa pravej nohy, ústím hore bola postavená nádoba a na ľavej panvovej kosti, vedľa ruky bola neolitická šálka.

1. *Hrniec* na kruhu formovaný z hrubozrnného materiálu, farby sivohnedej, vypálený. Okraj je profilovaný a šikmo zrezaný. Výzdobu tvorí zväzok vlnoviek v mieste najväčšej vydutiny; zväzok vlnoviek je zhora lemovaný plasticky vypuklými dvoma čiarami, vzdialenosťmi od seba 20 mm a dole sériou rytých hustých linií, ktoré siahajú až po dno. V – 134 mm, pú – 100 mm, pd – 71 mm, mv – 116 mm.

Hrob č. 117. Hrobová jama 220×90×130 cm, orientovaná Z–V. Kostra dospelého jednotlivca uložená lebkou na záhlavi, ruky pozdĺž tela, pravá ulna a rádius chýba, nohy vodorovne natiahnuté, panvové kosti sa nezachovali. Vedľa prstov ľavej ruky bol položený železný nožík.

1. *Zlomok* železného noža, z ktorého sa zachovala len časť čepele s tŕňom. Dl – 40 mm, dl tŕňa – 20 mm, mš čepele – 24 mm.

Hrob č. 118. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné, kostra bola v hlbke 40 cm v humusovitej vrstve. V hrobe spočívala kostra dospelého

jednotlivca, orientovaná ZZJ–VVS. Lebka ležala na ľavej strane, ruky pozdĺž tela, v lakfoch mierne von vyhnuté, nohy vodorovne natiahnuté. Inventár v hrobe neboli.

Hrob č. 119. Hrobová jama 190×85×110 cm orientovaná SZ–JV. Kostra ležala v natiahnutej polohe, lebka stočená na ľavú stranu na rameno. Rebrá a stavce sú úplne strávené; strávené sú i ulna a rádius ľavej ruky a kosti panvové. Pravá ruka je zvoľna natiahnutá pozdĺž tela, pravá noha rovno natiahnutá, ľavá v kolene ohnutá k pravej. V hrobe spočívala kostra ženy, ktorá mala po ľavej strane lebky bronzovú náušnicu a v miestach predlaktovej kosti bol zdobený kostený ihelník. Pod kostrou a vedľa kostry boli početné uhlíky, pravdepodobne z dosák, ktorými bolo vyložené dno hrobovej jamy.

1. *Bronzová náušnica*, ktorej dolný oblúk je ukončený granulovanými uzličkami. Záves tvorí trojcípa hviezda, vyhotovená z malých kužeľov z filigránového drôtu. V strede je otvor, asi po perlách. Oproti zo strany vnútornnej je dvojkónická dutá perla. 31,6 mm, 20/22 mm.

2. *Ihelník* vyhotovený z vtáčej kosti, povrch hladký, zdobený hlbšie vrezávanými ryhami. Dl – 88 mm, po – 15/13 mm.

Hrob č. 120. Hrobová jama 195×80×113 cm, orientovaná SZ–JV. Kostra ležala v natiahnutej polohe, lebka na záhlavi, ruky pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Konča nôh bola ústím hore postavená hrncovitá nádobka.

1. *Štíhly hrnec* modelovaný v ruke, obtáčaný na kruhu, vyhotovený z hrubozrnného materiálu, farby šedočiernej, vypálený. Dno je dovnútra klenuté, okraj slabo vytiahnutý a vyhrnutý, kužeľovite zrezaný, formovacím náčiním naznačené hrdlo. Výzdobu v hornej polovici tvoria tri nepravidelné, ostro ryté vlnovky; medzi druhou a trefou je do polovice hlboko rytá nepravidelná čiara. V – 116 mm, pú – 91 mm, pd – 67 mm, mv – 93/84 mm.

Hrob č. 121. Hrobová jama 195×80×95 cm, orientovaná SZ–JV. V hrobe spočívala 125 cm dlhá kostra chlapca. Horná časť tela položená do lava. Lebka ležala na záhlavi, ruky šikmo položené na panvovej kosti, nohy vodorovne natiahnuté. Fibula ľavej nohy bola vedľa ľavého humera. Vedľa pravej panvovej kosti bol železný nôž.

1. *Veľký železný nôž* s rovným chrbatom, polooblúkovite ukončeným ostrím, na ktorom v prvej tretine je lalokovitý výbežok. Tŕň je ulomený, na čepele sa zachovali zvyšky drevenej rukoväti a zvyšky látky. Dl – 158 mm, mš – 26 mm.

Hrob č. 122. Hrobová jama 260×120×150 cm, orientovaná SSZ–JJV. Dno hrobovej jamy pod kostrou a boky vedľa kostry v šírke 40 cm

boli vyložené doskami. V hrobe ležala kostra staršieho muža, 160 cm dlhá, úzka, obalená v plátne, je dosť dobre zachovaná, ruky tesne vedla tela, takže rovnobežne splývajú s vodorovne natiahnutými nohami. Lebka leží na záhlaví, na čele je stopa sečnej rany, ktorá sa zahojila, čelo je úzke a sploštené. Na ľavej panvovej kosti bola železná pracka z opasku. Nad ľavou panvovou kostou pri stavecoch boli uložené dve železné strely so spätnými krídelkami a pri nich dve listovité a tri romboidné strely. Pri ľavom ramene sa zachovali zvyšky železného noža a vedla pravej ulny zlomky značne, do sklovita prepáleného železa.

1. Poškodená štvorcová železná pracka bez jazýčka (29/28 mm).

2. Poškodená železná strelka so spätnými krídelkami, hrubšou tuľajkou, v ktorej sa zachovali zvyšky dreva. Dl — 72 mm, priemer tulajky 15 mm.

Podobná strelka s tenšou tuľajkou. Dl — 65 mm, priemer tulajky 10 mm.

3. Dve listovité strely s pretiahlym hrotom, ulomeným trňom. Dl — 41 mm, mš — 16 mm, 32 mm, 15 mm.

4. Tri zachovalé strely romboidného tvaru, dve z obidvoch strán smerom k trňu skosené, jedna pravidelne sa zužujúca. Dl — 75 mm, mš — 26/13 mm, 62 mm, 22/17 mm, 70 mm, 24/16 mm.

5. Tri zlomky dlhého železného noža s rovným chrbátom, poloblúkovite ukončeným ostrím. Dl zachovalej časti 82 mm, mš — 25 mm.

6. Atypické zlomky železa do sklovita prepálené.

Hrob č. 124. Hrobová jama 250×80×150 cm, orientovaná SZ—JV. V hrobe ležala kostra dospelého jednotlivca. Lebka bola úplne rozpadnutá. Z pravej časti tela sa zachovali len spráchnivené zvyšky, chrbitica bola pokrivená. Ruky ležali pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 125. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné; hrob bol zapustený do neolitickej kultúrnej jamy v hlbke 50 cm. Bola v ňom pochovaná kostra nemluvniatka, 40 cm dlhá. Zachovali sa kosti rúk a tenké kosti lebečné a značne strávené kosti dolných končatín. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 126. Hrobová jama 80×60×70 cm orientovaná SZ—JV. V hrobe ležala kostra malého dieťaťa pomerne dobre zachovaná. Lebka je rozgniavená, ruky položené širšie od tela, nohy v kolenách mierne ohnuté. Na ľavom predlaktí mala kostra železnú karičku ako náramok a na prsiach opracovaný stavec.

1. Železná karička z obdlžníkovej tyčinky 4×3 mm silnej. Priemer 49 mm.

2. Opracovaný zvieraci stavec slúžiaci na závesok (44/52 mm).

Hrob č. 127. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 70 cm bola uložená 48 cm dlhá kostra nemluvniatka, orientovaná SZ—JV. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 128. Obrys hrobovej jamy neboli znateľné. V hlbke 30 cm ležalo 160 cm dlhá kostra, orientovaná VVJ—ZZS. Kostra bola veľmi dobre zachovaná, lebka ležala na ľavej strane, ruky pozdĺž tela, pravá v lakti mierne ohnutá, bližšie k telu, nohy vodorovne natiahnuté. Hrob bez milodarov.

Hrob č. 129. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 55 cm v nepravidelnej hrobovej jame bola pochovaná kostra ženy, stočená na ľavý bok. Lebka ležala vysunutá nahor a stočená na ľavú stranu. Ruky boli v lakochohnuté, takže predlaktové kosti sú spolu a tak ruky tvoria obdlžník. Ľavá noha bola o 6 cm vyššie. Celá kostra bola v nepravidelnej a neprirodzenej polohe. Milodary sa nezachovali, pravá spánková kość bola zeleno patinovaná.

Hrob č. 131. Hrobová jama znateľná nebola, lebo kostra bola v neolitickej kultúrnej vrstve v hlbke 80 cm, orientovaná SSZ—JJV. V hrobe bola kostra dospelého muža, 185 cm dlhá, dobre zachovaná. Lebka ležala na záhlaví, dozadu vyvrátená, ruky pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté. Hrob bol bez milodarov.

Hrob č. 133. Hrobová jama 180×70×100 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe ležala kostra dospelého jednotlivca, 160 cm dlhá, slabě zachovalá. Rozlámaná lebka ležala na ľavom boku. Ľavá ruka a pravá predlaktová kość sú úplne spráchnivené; spráchnivené sú i kosti rebier, stavce a kosti panvové. Zachovalé sú kosti nôh, ktoré sú vodorovne uložené. Na pravej spánkovej kosti sa zachovala bronzová náušnica.

1. Bronzová pozlátená náušnica z hranatého drôtika, dolný oblúk ukončený tordovanými uzlíčkami, v strede má hrozno, napodobňujúce granuláciu (21,5 mm, 13 mm).

Hrob č. 134. Hrobová jama 190×80×100 cm, orientovaná ZZS—VVJ. V hrobe ležala kostra silného muža v natiahutej polohe, dobre zachovalá. Lebka je vyvrátená a stočená k ľavému ramenu, chrbitica mierne pokrivená, vyšinutá na ľavý bok. Ruky boli tesne pri tele, nohy natiahnuté, päťami spolu. Inventár v hrobe neboli.

Hrob č. 1/48. Obrys hrobu sa v piesku nezistili, kostra ležala v hlbke 130 cm. Nad kostrou a pod ňou bola vrstva tmavej zeme 55 cm široká a 1—2 cm silná, ktorá však nešla súvisle s ojedinelými škvŕnami. Pravdepodobne to boli stopy zotletých dosák, medzi ktoré uložili mŕtveho. V hrobe ležala zachovalá kostra dospelého jed-

notlivca, dlhá 175 cm, orientovaná SZ-JV. Ľavá ruka bola narovnaná, pravá ruka od lakta zohnutá trochu von, lebka ležala na pravej strane. Medzi kostami predlaktia ľavej ruky ležal železný nožík, vedľa predlaktovej kosti nad panvou bol zlomok čepele druhého noža. Pod prstami tejto ruky sa našla železná pracka. Pri prstoch ľavej nohy ležal hrniec obrátený ústím hore.

1. Baňatý hrniec s úzkym odsadeným hrdlom a vyhnutým kolmo zrezaným okrajom, zdobený pod hrdlom dvoma radmi šíkmých trojitéh vpičkov, robených hrebeňom, ktoré tvoria krokvicovitý vzor. Hrniec je modelovaný na kruhu, farby sivej s tmavými škvornami, dobre vypálený. Na dne je okrúhla jamka. V - 120 mm, pú - 103 mm, pd - 65 mm.

2. Železná pracka, z ktorej ostal štvorcový rámeček; ihla je odlomená (veľkosť 40 mm, 3,2 mm).

3. Železný nož s dlhým trňom oddeleným od čepele zárezom, rovná čepeľ je na konci zaoblená. Na trni sa zachovali pozostatky drevnej rúčky. Dl - 158 mm.

4. Zlomok čepele z noža rovnakého typu.

Hrob č. 2/48. Hrobová jama 165X60X150 cm, orientovaná SZ-JV. Kostra ženy, 140 cm dlhá, dobre zachovalá, mala ruky pozdĺž tela, nohy natiahnuté, lebka ležala na ľavej strane. Pravý humerus bol 15 cm nad kostrou. Medzi kostami ľavého predlaktia a stehennou kostou bol položený železný nožík. Pri kostre boli pruhy čiernej zeme - azda pozostatky po doskách.

1. Železný nož rozlomený s kónicky nasadeným trňom. Dl - 150 mm.

Hrob č. 3/48. Obrys hrobovej jamy sa nedali presne ustáliť. Kostra diefaťa 75 cm dlhá ležala v hlbke 142 cm, orientovaná SZ-JV. Lebka bola rozdrvená, kosti čiastočne spráchnivené. Pod lebkou bol karneolový koral a 6 sklenených perál z náhrdelníka a tri bronzové perličky a dva malé bronzové krúžky. Konča noh stála ústím na západ nádoba. V nádobe a na jej okraji boli škrupiny vajíčka a kosti sliepky. Pri kostre na východnej strane vo vzdialosti 30 cm boli jednotlivé uhlíky.

1. Podlhovastá perla z karneolu (dl - 19 mm), perla vajcovitého tvaru z bledoželeného skla (dl - 12 mm), dvojitá perla guľatej formy z modrého skla (dl - 9 mm), podobná zo želeného skla (11 mm), trojité perla krúžkovitej formy zo striebrištého skla (8 mm), valcovitá perla zo sklenenej pasty (8 mm), modrá s bielemi prúžkami. Bronzová perlička vajcovitého tvaru (10 mm), dve polovičky rovnakej a zlomky tretej.

2. Dva malé bronzové krúžky.

Hrob č. 4/48. Hrobová jama 200X60X145 cm, orientovaná SZ-JV. V hrobe spočívala

kostra dospelej ženy, 160 cm dlhá, strávená. Zachovali sa iba dlhé kosti rúk a nôh, obrys lebky a panvy. Konča nôh bol položený fragment nádoby (dno), na lebke rozlomený bronzový krúžok a pod lebkou kosti sliepky.

1. Krúžok z tenkého bronzového drôtika ako náušnica. Priemer - 20/16 mm.

2. Spodok hrnca hnedej farby; na dne má okrúhlu jamku, robený na kruhu, slabšie vypálený. Pd - 11,5 mm.

Hrob č. 5/48. Hrobová jama 235X130X210 cm, orientovaná JV-SZ. V hrobe ležala 155 cm dlhá kostra dospelej ženy, hlavou na JV, hodne strávená. Zachovala sa iba lebka a dlhé kosti rúk a nôh. Na spodnej čelasti vľavo ležala bronzová náušnička, na hrudi pri pravej predlaktovej kosti bol hore hrotom položený veľký železný kosák. V hlbke 155 cm sa črtali tmavé škvry ako pozostatok spráchniveného dreva a nad kostrou bola 2-3 cm silná vrstva, pravdepodobne stopy po doskách a ojedinelé uhlíky 4-5 cm dlhé.

1. Bronzová náušnička. Oválny krúžok so zosilnenými koncami a uzlíkom uprostred.

2. Železný kosák s mierne polokruhovitou čepeľou, s dlhým trňom, na ktorom sa zachovali pozostatky drevnej rúčky. Koniec trna je zahnutý. Dl - 390 mm.

Hrob č. 6/48. Bez zistených obrysov hrobovej jamy v hlbke 155 cm bola pochovaná kostra muža, orientovaná SZ-JV. Kostra bola čiastočne strávená, chýbali rebrá a časť panvy. Pozdĺž pravej stehenej kosti ležal rozlamaný železný nožík a pri dolnom konci tejto kosti boli zlomky železného predmetu so širokou čepelou. Na pravej lopatke paralelne s ramennou kostou ležal listovitý hrot.

1. Zlomky železného noža s tenkou čepelou, na ktorej je prilepený hrdzavý podlhovastý zlomok železa. Dl - 160 mm, mš - 24 mm.

2. Zlomky železného predmetu pravdepodobne nejakej zbrane, znetvorené hrdzou.

3. Listovitý hrot s trňom, ktorý pravdepodobne mal krídelká.

Hrob č. 1/Z. V stene štrkoviska sa rysovala hrobová jama 220 cm dlhá, kde v hlbke 150 cm ležala kostra v natiahnutej polohe, ktorá mala pri lebke postavenú vysokú hrncovitú nádobu, pri pravej ruke železný nož. Hrob bol neskôr pri vyberaní piesku zničený.

1. Vysoký hrniec vajcovite vypuklý s vyhrnutým ústím, formovaný na kruhu, z hliny premiesanej zrnkami piesku a slúdy. Na podhrdlí je zdobený šíkmými riadkami vpičkov a trojnásobnou vlnovkou a odtiaľ nadol skoro až po spodok vodorovným ryhovaním. V - 205 mm.

2. Poškodený železný nož.

Hrob č. 2/Z. V hlbke 70 cm bol žiarový

hrob. Vo veľmi poškodenej popolnici, z ktorej sa zachovalo torzo, boli zvyšky nedopálených kostí. Spodná časť popolnice pochádza zo sivo-hnedej hrbostennej nádoby, drsného povrchu, formovanej vo voľnej ruke, z hliny premiešanej pieskom.

Hrob č. 01/Z. Bez znateľných obrysov hrobovej jamy v hlbke 50 cm zo steny pieskoviska vyčnievali stehenné kosti. Kostra ležala v natiahnutej polohe orientovaná Z—V, dobre zachovaná. Lebka ležala na záhlaví, mandibula spadnutá, ruky pozdĺž tela, nohy vodorovne natiahnuté; z nôh chýba spodná časť. Hrob bol poškodený pri vyberaní piesku. Bez milodarov.

Hrob č. 02/Z. Hrncovitá nádoba zachránená zo zrútenej steny pieskoviska, modelovaná vo voľnej ruke, masívna, tažká, vyhotovená z hliny premiešanej pieskom a slúdou. Okraj má esovite profilovaný, mälo vytiahnutý, veľmi mierne vyhnutý. Na vydutine je zdobená zväzkom silných veľkých rýh, dosť pravidelných; pod ryhami je jednoduchá, veľmi neumelá a nerovnaká vlnovka. V — 105 mm, pú — 104 mm, pd — 68 mm, m — 114/70 m.

Hrob č. 03/Z. Železná kopija dlhého listovitého tvaru, s krátkou masívnu tučajkou. Listovitý hrot sa ostro zužuje, v strede je zosilnený rebrom. Dl — 370 mm, mš — 50 mm, priemer tučajky 31/21 mm.

Statistický prehľad o náleزوach v hroboch prinášame na konci článku (pozri str. 206—209).

II

V. Budinský - Krička v zpráve o náleزوach z V. Grobu⁵ publikoval jeden žiarový hrob z roku 1948 a na základe toho uvažoval, že počiatky pohrebiska siahajú do mladej fázy predhradištnej kultúry⁶ (tab. XVI, 3). Zdalo sa, že pôjde o pohrebisko birituálne. V priebehu výskumu sa však žiarové hroby neodkryli. Ich existenciu sice nemožno zavrhnuť, lebo niektoré boli pieskoviskom alebo orbou zničené⁷; tomu nasvedčovali aj jednotlivé črepy zo starobylých nádob, v ruke zhotovených, jedna so slabou vrúbkovaným okrajom a primitívnu vlnovkou (tab. XVI, 4—8), hnedavej farby. S takýmito nálezmami sa stretávame na starších pohrebiskách.⁸ Tieto nálezy však možno pokladať za bezprostredne predchádzajúci, ak nie súčasný, chronologický stupeň pohrebiska; J. Eisner poukazuje aj na to, že spaľovanie sa udržiavalo aj v dobe neskôršieho pochovávania kostrového⁹, a to na širokom území v dlhšom časovom rozpätí¹⁰, čomu nasvedčuje aj značná hlbka (70 cm) uloženia popolnice.

Rozloženie hrobov ukazuje na určité skupiny, pričom najviac sa koncentrovali na okraj pies-

koviska na severovýchodnom svahu terasy (pozri plán). Hroby boli poväčšine uložené v nerozumných jamách, niektoré z nich sa však vymajú velkosťou a hlbkou. Väčšina hrobových jám je orientovaná V—Z, ale sú menšie i väčšie odchýlky (orientovanie na sever i na juh); tak v smere ZZS—VVJ sú orientované hroby č. 20, 38, 45, 46, 56, 59, 61, 65, 77, 80, 86, 88, 89, 92, 93, 100, 103, 116, 128, 134, v smere VVS—ZZJ hrob č. 1, 2, 4, 5, 6, 10, 12, 22, 28, 30, 31, 52, 64, 94, 118, 133. Nie je ojedinelou ani orientáciu SZ—JV (hrob č. 1/48, 2/48, 3/48, 4/48, 5/48, 6/48, 34, 35, 36, 40, 68, 70, 71, 73, 85, 87 a i.); smerom SSZ—JJV sú orientované hroby č. 37, 42, 54, 81, 82, 83, 84 a iné a v dvoch prípadoch (hrob č. 78 a 101) bola orientácia S—J. S orientáciou hrobových jám súvisela aj orientácia kostier, pričom sa zachovával staroslovanský spôsob ukladania hlavou na západ (pripadne s odchýlkou na sever). Je však zaujímavé, že v hroboch č. 36, 37, 54, 83, 87, 92, 100, 5/48 boli kostry uložené opačne, hlavou na východ a nohami na západ. Rozličný odklon od smeru V—Z vysvetluje sa pochovávaním v rozličnom ročnom období. I keď treba k tomuto prihliadať s najväčšou pozornosťou, predsa sa domnievame, že tu možno uvažovať len do tej miery, pokiaľ ide o menšie výkyvy; inak treba zmeny hľadať hlbšie v náboženských predstavách, ale aj spoľočenských pomeroch vtedajšieho ľudstva i popri prísnom dodržiavaní pohrebného rítu. Ďalší spôsob orientácie hlavou na východ L. Niederle uvádza z oblasti severnej a centrálnej Rusi, kde súvisí s mužským pohlavím¹¹, na inom mieste však hovorí, že je zriedkavá, ale na niektorých miestach obvyklá¹², ba že vedľa normálnej polohy vyskytujú sa na jednom a tom istom pohrebisku¹³. S týmto zjavom, celkovo ojedineľným, stretávame sa na početných slovanských pohrebiskách v Rusku¹⁴, Poľsku¹⁵, Nemecku¹⁶, Chorvátsku¹⁷ a na našom území v Libiciach¹⁸, Žalove¹⁹, v Rousinovci²⁰ (bojovník), Starom Šaldorfe²¹ (bojovník — kostry), Židlochovičiach²² (ženy), Starom Meste²³ (muži), Boleradiciach²⁴, Devíne²⁵, Máste²⁶, Skalici²⁷, Tvrdošovciach²⁸ (detský), Bárci²⁹ a Nitre³⁰. Na základe nálezov u nás V. Hrubý predpokladá, že sú to zvyšky cudzie, ak nie pochovaní cudzi príslušníci³¹. K tejto otázke sa vrátim v záverečnej časti. Cudzie prvky v pohrebnom rite môžeme pozorovať v hroboch orientovaných S—J (hrob č. 78, 101), o ktorých L. Niederle uvádza, sú takou výnimkou na slovanských pohrebiskách, že v nich máme skorej príslušníkov iných tradícii, iného pôvodu alebo aspoň prejav cudzieho vplyvu³².

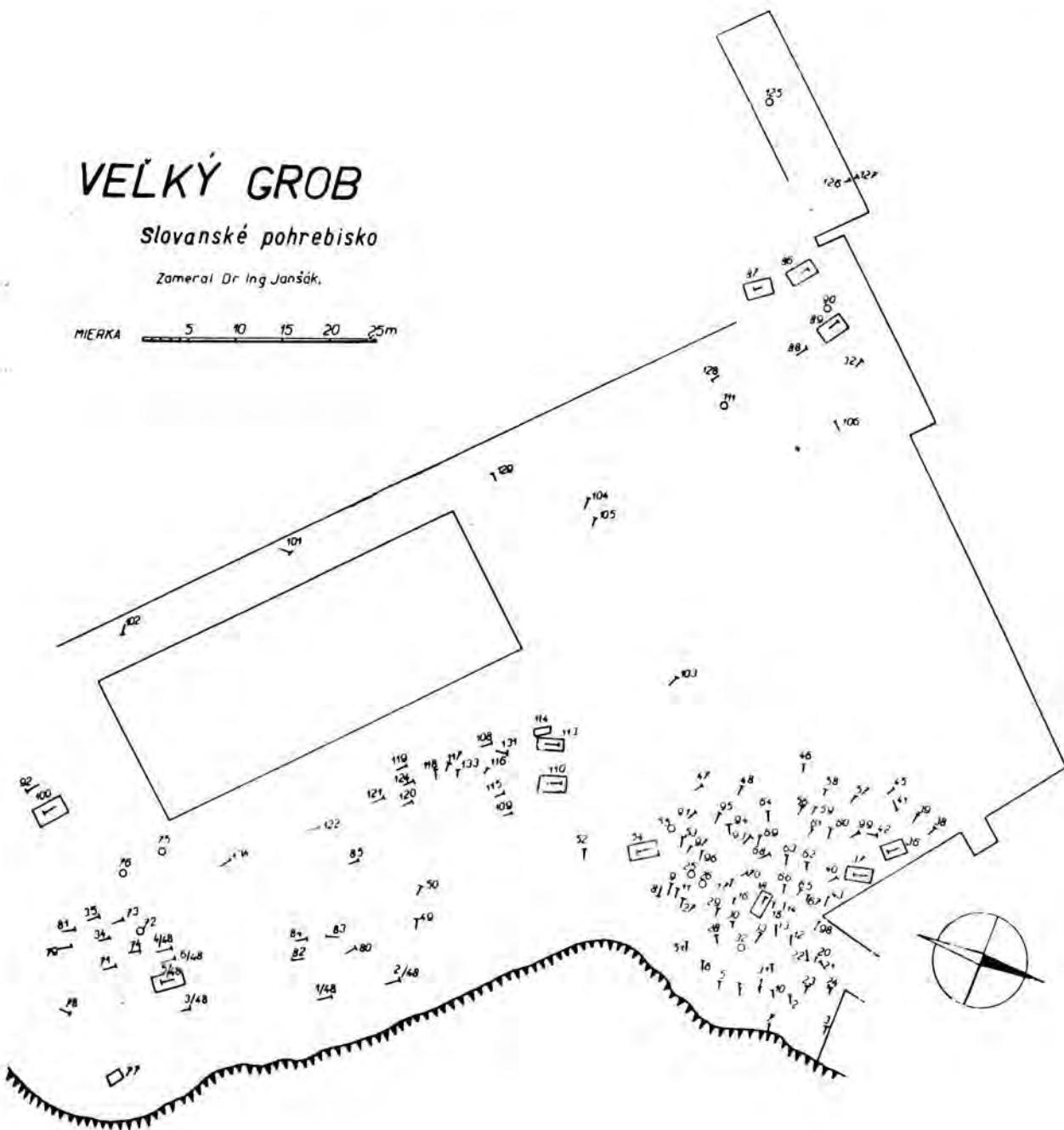
Mŕtví boli pochovávaní v nevelkých jamách, vyhlbených do spraše a v mnohých prípadoch do

VEĽKÝ GROB

Slovanské pohrebisko

Zameraj Dr Ing Jansák.

MIERKA 5 10 15 20 25m

neoliticých kultúrnych jám. Rozmery hrobových jám sú rozmanité a často sa neradia podľa veľkosti pochovaného. Okrem 39 hrobov, uložených v plytkých jamách, bez znatelných obrysov hrobových jám (hroby č. 3, 12, 13, 20, 21, 24, 25, 26, 32, 38 a iné) môžeme priemernú dĺžku hrobových jám roztriediť do piatich skupín. Do prvej patrí 6 jám do 150 cm (hrob č. 1, 29, 43, 65, 82, 126), do druhej 49 hrobov o priemernej dĺžke 150–200 cm (hrob č. 2, 34, 66, 70, 80, 88, 93, 134, 4/48 a iné), v tretej je 27 hrobov 200–250 cm dlhých (hrob č. 14, 33, 48, 67, 83, 92, 113 a iné), štvrtú tvoria hroby č. 18, 36, 45, 87, 89, 98, 110 a 122 o dĺžke 250–280 cm

a do piatej skupiny sa zaraďujú hroby č. 37, 54, 86 a 100, ktoré dosahujú dĺžku 300 cm, hrob č. 37 až 340 cm. Podobne možno rozdeliť aj šírku, a to do 50 cm, kam patria hroby č. 2, 53 a 103. Najväčší počet hrobových jám dosahuje priemernú šírku medzi 55–95 cm (75 hrobov, a to hrob č. 1, 30, 50, 65, 80, 95, 116 a iné), zriedka vejšie 100–150 cm (14 hrobov, a to hrob č. 18, 36, 67, 86, 89, 92, 122 a iné) a päť hrobov (č. 37, 54, 87, 100 a 110) má šírku 150–160 cm. Prvé tri skupiny dĺžky a dve skupiny šírky možno spojiť s prvými tromi skupinami hlbky, kde priemer do 50 cm dosahuje 35 hrobov (hrob č. 1, 3, 12, 21, 39, 55, 65, 102, 105, 125 a iné),

od 50 do 100 cm 47 hrobov (hrob č. 4, 15, 29, 46, 52, 93, 126, 131 a iné) a od 100 do 150 cm 32 hrobov (hrob č. 28, 47, 66, 82, 94, 103, 120 a iné). V hĺbke 150–200 cm bolo pochovaných 9 mŕtvol (hrob č. 8, 11, 36, 77, 83, 84, 98, 122, 6/48) a nad 200 cm hlbky hroby č. 37, 54,

prekryté, nijako nespájané (hrob č. 18, 37, 54, 67, 83, 86, 89, 110, 5/48). Tento spôsob možno predchádza rakvy a poznáme ho napr. z Devína⁴², Starého Mesta⁴³, Žalova⁴⁴, Libice⁴⁵ a Rebešovíc⁴⁶.

Vo viacerých prípadoch, zvlášť vo vyššie spomínaných hroboch (hrob č. 54, 89) sa vyskytujú zvyšky látky, do ktorej bol mŕtvy pravdepodobne obalený; zachovali sa totiž na vonkajšej strane železných predmetov a možno ich rátať k pohrebnému šatu mŕtveho⁴⁷. A zriedka, len v dvoch hroboch (č. 37 a 86), sme zistili pod kostrou zvyšky stiebel slamy, čo pravdepodobne súviselo s prastarými zvyklosťami⁴⁸.

So samostatným a dosiaľ zaujmavým spôsobom pochovávania mŕtvych v kožených vreciach stretávame sa na veľkogrobskom pohrebisku v niekoľkých prípadoch (hrob č. 8, 36, 77, 87, 100, 113 a 114)⁴⁹. Nie je bezpečne zistené, či vrecia boli zošíte alebo či do nich mŕtvych len obalovali; hroby sa však podobajú elipse. Pochovanie v koži, hoci je zriedkavé, predsa nie je ojedinelé. J. Eisner predpokladá, že nie každé tmaré miesto svedčí o dreve, ale že mohlo vzniknúť zotlením inej látky, kože, rohože, plstenej pokrývky alebo chvoja, ktorá mohla byť pod kostrou prestretá⁵⁰. Kusy kože, ktorou bolo telo podložené, snáď aj obalené, zachovali sa na pohrebisku v D. N. Vsi⁵¹ a celé hroby, bohatu vystrojené, boli na avarskej pohrebisku v Úlló⁵². Na pohreb vo vreci i s milodarmi poukazuje aj hrob 47 z Münchendorfu⁵³.

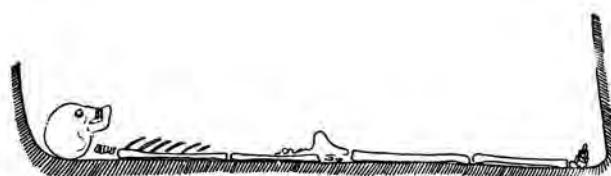
So spôsobom vyššie opísaných variácií uloženia súvisela aj poloha samotných kostier. Mŕtvi boli uložení prevažne naznak, s lebkou na záhlaví (tab. II, 2, IV, 1), rukami pozdĺž tela, nohami tesne vedľa seba natiahnutými (tab. IV, 2, 4). Sú však mnohé menšie i väčšie odchýlky uloženia lebky a rúk. V niektorých hroboch (č. 4, 33, 37 a iné) lebka ležala na záhlaví, ale dozadu vyvrátená, mandibula spadnutá (tab. I, 4); bolo to spôsobené tým, že pod lebkou sa podkladala nejaká látka, ktorá zotlela skôr než telo. Niekedy je lebka uložená na pravú (hrob č. 1, 6, 17, 67, 79, 88, 96 a iné), či na ľavú (hrob č. 2, 10, 22, 80, 97, 128 a iné) spánkovú kost (tab. II, 4, III, 3–4), alebo celá lebka je akoby preložená na pravú stranu (hrob č. 35). Je však ešte

Obr. 1. V. Grob, pohrebisko, hrob č. 21.

86, 87, 89, 100, 110, 113, 114 a 5/48. S rozmermi hrobových jám súviselo z väčšej časti aj ich vystrojenie a úprava. Starí Slovania vo V. Grobe v niekoľkých prípadoch venovali značnú pozornosť úprave hrobových jám, ale prevažne to boli jamy jednoduché, obdlžníkového pôdorysu, kolmých, dole obyčajne trochu zaoblených stien. Najviac kostier bolo uložených na dne hrobovej jamy, ktoré bolo rovné, niekedy však šikmé na jednu či druhú stranu, takže kostra ležala buď hlavou vyššie a nohami nižšie (obr. č. 2, kde rozdiel hlbky dosahoval až 25 cm; hrob č. 34, 60) alebo opačne, kde lebka bola nižšie (obr. 3, hrob č. 103). Zriedkavejšie bolo dno hrobovej jamy vyhlbené lavórovite (obr. 4, hrob č. 20, 31) alebo vypuklé (obr. 5, hrob č. 100).

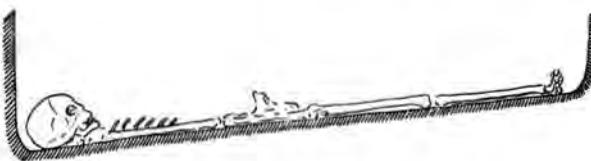
Najviac v plytkých hroboch boli mŕtvi uložení na holej zemi, iste oblečení len do svojich šiat⁵³, z ktorých sa nič nezachovalo; kostry však, pokiaľ neboli poškodené druhotným zásahom, zachovali sa dobre. So zvláštnou úpravou chudobne vystrojených hrobov sa nestretávame. Inak je to však v hroboch bohatšie vystrojených, kde sama úprava, resp. uloženie kostier je niekoľkoraké. Najbežnejším je vyloženie časti dna doskami, na ktorých spočívala kostra (hrob č. 14, 35, 57, 68, 84, 98, 119). S týmto spôsobom úpravy hrobovej jamy stretávame sa na mnohých pohrebiskách tej doby, a to nielen v Čechách⁵⁴, na Morave⁵⁵ a na Slovensku⁵⁶, ale aj na ostatných slovanských pohrebiskách nielen radových, ale aj pod mohylami⁵⁷. V ďalšom prípade (hrob č. 2/48, 6/48, 60, 92, 94, 122) bola kostra z obidvoch strán obložená doskami. S týmto spôsobom sa stretávame v Starom Meste⁵⁸, Devíne⁵⁹, Žalove⁴⁰, Mišoviciach⁴¹. V hlbokých hroboch bojovníkov bolo doštieňe zospodu, z obidvoch strán a z vrchu

Obr. 2. V. Grob, pohrebisko, hrob č. 60.

niekoľko drobných odchýlok od pôvodného uloženia lebiek; spadnutá dolu menej alebo viac, čo sa vyskytuje v hroboch šikmého dna (hrob č. 7, 84, 117). Súdiac podľa predbežného roztriedenia, hroby s hlavou na pravú stranu patria hrobom mužským a opačne, hroby na ľavú stranu

tami spojené alebo v lýtkach prekrížené (hrob č. 34). Sú prípady, kde celá kostra je ohnutá doprava (hrob č. 28, 36, 41) alebo doľava (hrob č. 23, 52, 60, 105; tab. I, 3), alebo je hadovite pokrivená hrud (hrob č. 28 a 41, 134 a 92). Osobitne sa treba zmieň o niektorých hroboch, v ktorých uložené kostry majú dolnú časť v normálnej polohe, ale horná časť, poväčšine hrud, je rozhádzaná (hrob č. 5, 8, 36, 45, 46, 47, 48, 50, 84, 92, 94), takže kosti rebier sú až medzi stehennými kostami (hrob č. 5), ale v dvoch prípadoch (hrob č. 63, 83) bola rozhádzaná celá kostra (obr. 7, tab. III, 1). J. Eisner spojuje túto otázku s uložením mŕtveho v sediacej polohe⁵⁴, kdežto V. Hrubý pripisuje to hnilobnému procesu alebo vonkajším prvkom⁵⁵; celkové rozmiestnenie jednotlivých kostí v hrobe však ukazuje bezprostredne na druhotný ľudský zásah,⁵⁶ i keď v mnohých prípadoch sa nedajú

Obr. 3. V. Grob, pohrebisko, hrob č. 105.

patria ženským. Pokiaľ ide o uloženie samostatnej kostry, najväčšie odchýlky vidieť u rúk. Ruky, i keď sú prevažne natiahnuté pozdĺž tela, v niektorých prípadoch sú v lakochoch ohnuté a položené na panvových kostiach (hrob č. 6, 43, 109, 121). Najčastejším zjavom je pravá ruka v lakti ohnutá a položená na panvovú kost (hrob č. 33, 34, 35, 41), len v hrobe č. 49 obdobne ľavá. Stretnávame sa aj s rukami uloženými od tela (hrob č. 11, 22, 52, 56, 67, 78, 116, tab. I, 2), alebo, a to zväčša v hroboch uložených v obložení, položenými až na tele (hrob č. 20, 36, 37, 118, 122, tab. I, 4). Ojedinele je buď pravá pod panvovou kostou (hrob č. 28) alebo ľavá (hrob č. 31), ľavá pod panvovou kostou a pravá na panvovej kosti (hrob č. 108), tiež pravá ruka v lakti späť ohnutá (hrob č. 91), niekedy položená na prsiach (hrob č. 2) a v hrobe č. 103 na pravom boku lebky zopäť (tab. IV, 3). V hrobe č. 17 spodné časti rúk chybajú, v hrobe č. 7 pravý humerus je križom od tela, ulna vedľa ľavej ruky a v hrobe č. 62 pravá ruka bola zlomená, kosti sú zrastené, pokrivené. Nohy bývajú vo väčšine prípadov tesne vedľa seba (tab. II, 3, III, 2), ale aj širšie natiahnuté (tab. I, 2, II, 1), i pravá (hrob č. 56) alebo ľavá (hrob č. 119) v kolene dovnútra ohnutá alebo von vynutá (hrob č. 35). Ale sú aj hroby, kde fibula a tibia pravej nohy je preložená do vnútra a 15 cm tesne vedľa ľavej (hrob č. 18) alebo preložená na vonkajšiu stranu (hrob č. 98 až o 20 cm; tab. III, 4). V hrobe č. 45 sú nohy v kolenách ohnuté a pä-

Obr. 5. V. Grob, pohrebisko, hrob č. 100.

vylúčiť vonkajšie vplyvy. Prvky, súvisiace s povetrami o vampíroch alebo vplyvmi germanskými,⁵⁷ ktoré sa na pohrebiskách vyskytujú,⁵⁸ možno snáď priplustiť v hrobe č. 15, kde lebka bola preložená na hrud, ale s iným takýmto spôsobom, ojedinele s premiestnením ruky alebo nohy (čo uvádzam nižšie) sme sa nestretli. V dvojitych hroboch (č. 40, 63, tab. II, 1, obr. 7), v ktorých v prvom prípade sú kostry hodne strávené, v druhom rozhádzané, nevidime iné⁵⁹ ako najpravdepodobnejšie hroby žien a ich detí, súčasne zomrelých, lebo v tejto dobe o ľudských obetiach hovorí nemožno.⁶⁰

I keď medzi ostatnými hrobmi v značnej miere sa vyskytujú hroby detí (zvlášť kostry detí odrastlých), zdá sa, že nemluvniatka aj na tomto pohrebisku sa pochovávali na vydelenom mieste,⁶¹ ako na to poukazujú aj hroby v Starom Meste.⁶²

K dokresleniu pohrebného rítu treba uviesť rozloženie nálezov a ich umiestenie.

V troch hroboch (č. 37, 86 a 89) sa našli železné kopije, z ktorých jedna (37) bola položená na pravú ramennú kost, druhé dve pozdĺž pravej strany tela. Ich celková dĺžka i so slaboznateľnými zvyškami drevenej násady presahovala 200 cm. Sem možno zaradiť aj malý oštep (6,48), ktorý ležal na pravej lopatke. Vo všetkých troch hroboch kopije boli spolu s nožmi, v hrobe č. 86 s vysokou nádobou; v tomto hrobe bola aj karolinská ostroha a malá oválna pracka; mečovitá kopija

Obr. 4. V. Grob, pohrebisko, hrob č. 11.

z hrobu č. 89 ide spolu so širočinou a ostrohou. Uloženie kopije na pravom ramene mala kostra z Uherského Ostrohu⁶³ a pozdĺž lebky po pravej strane hrob č. 119/AZ v Starom Meste.⁶⁴ Uloženie kopíj na mnohých slovanských pohrebiskách dosiaľ publikovaných nie je vždy uvedené, ale s uložením konča nôh sa stretávame na pohrebisku v Devíne,⁶⁵ po lavom boku v Dolných Věstoniciach⁶⁶, alebo pri pravej holennej kosti. V Starom Meste⁶⁷ na lavej panvovej alebo v Blučine⁶⁸ vedla lavej panvovej kosti dokonca dve. Domnievame sa, že všetky kopije, ktoré boli uložené či už po pravej alebo lavej strane pozdĺž kostry, mali pri ukladaní do hrobu drevenú násadu, kdežto inak uložené kopije ich alebo nemali alebo bola zlomená.

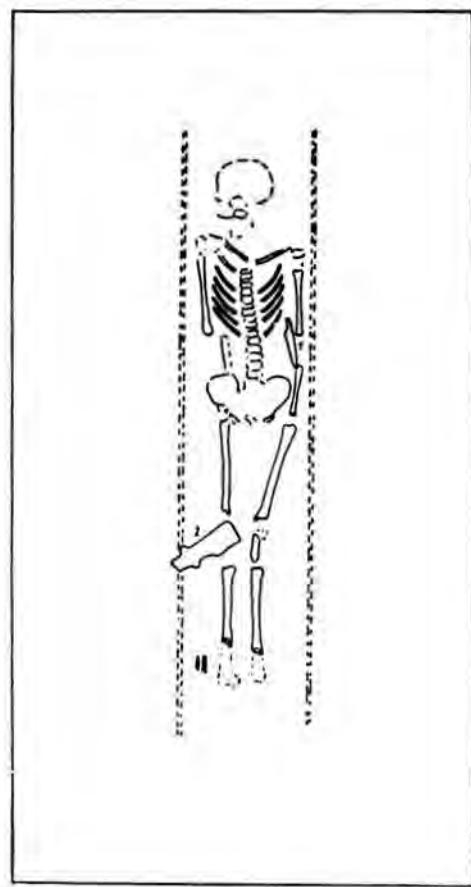
Dôležitou a veľmi oblúbenou slovanskou zbraňou boli sekery, ktoré sa našli v piatich hroboch (č. 18, 54, 89, 110 a 113), vo všetkých spolu s nožmi. Ľahký fokoš v hrobe č. 18 ležal na pravom kolene. Na pravom kolene podobne ležali aj fažké bradatice z hrobu č. 54 a 110. Ľahšia bradatice s rovno useknutými ostňami v detskom hrobe (č. 113) bola na pravej lýtkovej kosti a širočina v hrobe č. 89 pri prstoch pravej ruky na

panvovej kosti. V dvoch prípadoch (č. 18 a 113) boli v hroboch nádoby a v dvoch pracky (hrob č. 18, bronzová; hrob č. 54 železná) a v jednom (č. 89) spolu s ostrohou a kopijou a v hrobe č. 110 doprevádzal ju zväzok šípov. V hrobe č. 54 a 113 boli zvyšky drevnej 50 cm dlhej násady, čo sa zistilo aj na pohrebisku vo Vysočanoch,⁶⁹ Stěbořiciach⁷⁰ a Břeclavi.⁷¹ Železná sekera v mestach pravej tibie (ako v hrobe č. 113) sa našla v D. Věstoniciach⁷² a v Starom Meste,⁷³ desať vedľa pravého kolena. Uloženie priamo na kolene nepoznáme, hoci sa zistilo, že boli uložené prevažne na pravej strane kostry.⁷⁴ V detských hroboch sa so sekeroou stretávame v D. N. Vsi⁷⁵ a Rebešoviciach,⁷⁶ kde je však miniatúrna.

Dialkové zbrane, ku ktorým patrili strelky, neboli početné, iba v troch hroboch (č. 60, 110 a 122), vo všetkých spolu s nožíkmi. V hrobe č. 60 boli uložené pri prstoch lavej ruky na panvovej kosti ako napr. v D. Dunajoviciach.⁷⁷ Zväzok šípov z hrobu č. 110, v ktorom bola aj sekera, bol po lavej strane lebky a v hrobe č. 122 na páse, kde bola aj železná pracka, snáď boli v nejakom vačku.

Zo železných predmetov najpočetnejšie boli za-stúpené nože, a to v 43 hroboch všade po jednom; len v hrobe č. 1/48 boli dva, uložené na rozličných miestach. Pri prstoch lavej ruky z vonkajšej strany v piatich hroboch (č. 27, 60, 95, 110, 117), z vnútornej strany vedla (hrob č. 5, 13, 58) a dva (hrob č. 87 a 94) na panvovej kosti a v hrobe č. 10 a 23 na prstoch lavej ruky. V troch hroboch (č. 6, 89, 92) bol nôž pozdĺž lakťovej kosti lavej ruky z vonkajšej a v dvoch (hrob č. 54 a 105) z vnútornej strany. Na predlaktí lavej ruky bol nôž v štyroch hroboch (č. 67, 100, 1/48, 2/48), konča prstov lavej ruky pozdĺž stehennej kosti v hrobe č. 31 a 113 a pri lavom ramene v jednom hrobe (hrob č. 122). Menej ich bolo po pravej strane. Tak v troch prípadoch (hrob č. 17, 33, 68) bol nôž vedľa lakta pravej ruky z vnútornej strany, vedľa prstov pravej ruky z vonkajšej strany štiri (hrob č. 37, 70, 73, 86) a dva (hrob č. 78 a 121) z vnútornej strany. Ojedinele bol nôž pri pravom lakti (hrob č. 2), na pravej predlaktiovej kosti (č. 71), vedľa pravého kolena (č. 18), tiež na pravej stehennej kosti (hrob č. 6/48) alebo na pánovových kostiach. V jednom prípade (hrob č. 46) ležal nôž na prsiach, tiež medzi stehennými kostami (č. 47), alebo v mieste asi konča nôh (hrob č. 77) ako aj za lebkou (č. 83).

Rozloženie nožov ukazuje, že sa dávali do hrobov ako milodary,⁷⁸ ktoré slúžili ako domáci nástroj, ale aj zbraň.⁷⁹ Vyskytujú sa nielen v hroboch bojovníkov (hrob č. 18, 37, 86 a iné), ale aj v hroboch ženských (hrob č. 100), ba i detských (hrob č. 77, 113), ako to bolo napr. v Devíne,⁸⁰ Stěbořiciach,⁸¹ V. Hostiach,⁸² Vysoča-

Obr. 6. V. Grob, hrob č. 54. 1 — nôž, 2 — sekera.
Kresil V. Mészáros.

noch,⁸³ Rebešoviciach⁸⁴ a Starom Meste.⁸⁵ Nože v šestnáctich hroboch boli jediným milodarom (hrob č. 2, 5, 7, 13, 46 a iné), v ostatných v sprievode rozličného inventára.

K vojenskému výstroju patria *ostrohy*, ktoré sa našli v troch hroboch, a to v hrobe č. 67 boli dve konča nôh, v hrobe č. 86 konča pravej a v hrobe č. 89 konča ľavej nohy po jednej. Spolu s ostrohami v hroboch boli nože, v 86 hroboch nádoba, kopija a pri ostrohe pracka, slúžiaca pravdepodobne na pripomienku ostrohy a v hrobe č. 89 kopija a sekera. I keď sa stretávame v hroboch s dvomi ostrohami, ako napr. vo Veľkých Hostiach,⁸⁶ Brezolupoch,⁸⁷ D. Věstoniciach,⁸⁸ Libiciach,⁸⁹ Žabokrekoche,⁹⁰ sú hroby aj s jednou, napr. vo Vysokočanoch,⁹¹ Gajaroche⁹² a Devíne⁹³ a snáď v hrobe č. 86 bola na obuvi ako uvádzá Hrubý zo St. Mesta⁹⁴ a L. Jisl zo Stebořic.⁹⁵

Kosáky na veľkogrobskom pohrebisku boli v dvoch hroboch; v hrobe č. 87 medzi holennými kostami, hrotom smerujúcim dolu, cez pravú a v hrobe č. 5/48 bol položený na bruchu pri pravej ruke, hrotom k lebke. Na slovanských pohrebiskách sa kosáky vyskytujú v hroboch mužských i ženských,⁹⁶ v našom prípade v obidvoch ženských; ako uvádzajú J. Filip⁹⁷ a J. Poulik,⁹⁸ predstavujú poľnohospodárstvo zomrelých.⁹⁸

V troch hroboch (hrob č. 17, 83, 87) sa našli železné *ocielky*, v hrobe č. 17 vedla pravej ruke na brušnej dutine, za lebkou po pravej strane bola v hrobe č. 83 a na vnútornnej strane ľavého femuru bola položená v hrobe č. 87, na ktorej bolo aj kamenné kresadlo.

K ústroju starých Slovanov z Grobu patria aj *pracky*, ktoré sa našli v hroboch č. 18, 54, 122, 86 a 1/48; jedna (hrob č. 18) bola bronzová, ostatné železné. Bronzová pracka bola z vnútornej strany ľavého kolena spolu s prevliečkou; bola pravdepodobne z remienka. Pracka z bojovníckeho hrobu č. 54 ležala na páse, z hrobu č. 122 na ľavej panvovej kosti a z hrobu č. 48 pod prstami ľavej ruky; pracky pochádzajú iste z opaskov. Pracka z hrobu č. 86, ktorá ležala konča nôh pri ostrohe, sa asi pripomínala na ostrohu.

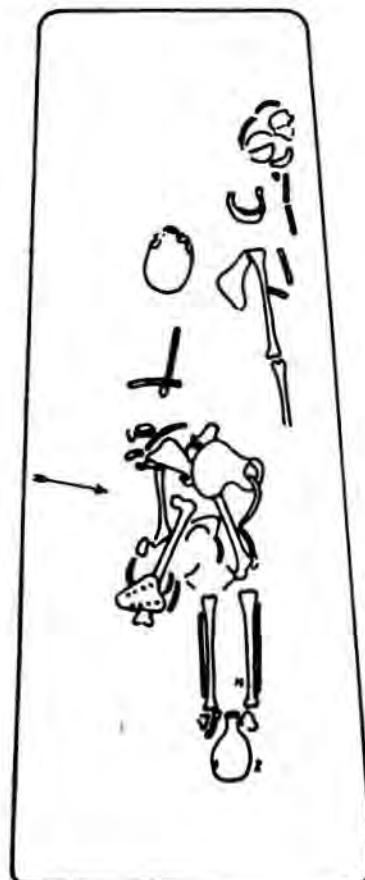
V hrobe č. 18 spolu s nádobou, nožom a sekrou bolo helmovité nákončie (2 kusy) položené na pravom kolene, ktoré viselo asi na remienkoch.

V dvoch hroboch (hrob č. 94, 126) sa našli dva železné krúžky; v prvom menší vedla pravého femuru, v druhom väčší natiahnutý na ľavom predlaktí; slúžil za náramok.

Pomerne chudobným inventárom boli *šperky*, z ktorých prvé miesto zaujímajú náušnice, ktoré sa našli v 17 hroboch o celkovom počte 24 kusov; z toho bolo 6 strieborných (hrob č. 8, 94, 100), jedna pozlátená (hrob č. 133), ostatné bronzové. V štyroch hroboch (8, 9, 31, 94) boli po dvoch, v jednom (hrob č. 100) štyri, dve na seba zave-

sené, v dvanásťich (hrob č. 33, 40, 50, 53, 63, 103, 104, 109, 119, 133, 4/48 a 5/48) po jednej, z toho v dvoch (hrob č. 40, 63) len polovice. Po pravej strane lebky boli v siedmich hroboch (hrob č. 9, 33, 94, 103, 104, 109 a 133), v dvoch (hrob č. 50 a 119) po ľavej, v troch (hrob č. 8, 31 a 100) po obidvoch stranach lebky. V jednom prípade (hrob č. 53) bola pod lebkou, na lebke (hrob č. 4/48) alebo na spodnej čelasti (hrob č. 5/48) a dva zlomky boli na tele (hrob č. 40 a 63). V piatich hroboch (č. 8, 9, 103, 104 a 133) boli náušnice samostatne, v štyroch (hrob č. 40, 63, 109, 4/48) s nádobou, v ďalších štyroch (hrob č. 31, 33, 94 a 100) s nožom, v troch s náhrdelníkmi (hrob č. 50, 53 a 100), v dvoch (hrob č. 40 a 119) s kosteným ihelníkom.

Náhrdelníky boli veľmi chudobné; celý náhrdelník bol len v jednom hrobe (č. 100), ojedinelé korálky v štyroch (hrob č. 36, 50, 53 a 3/48), v jednom kostený amulet (hrob č. 126). Náhrdelník z hrobu č. 100 bol na hrdle, tri korálky v hrobe č. 36 rozhádzané po hrudi, dva z hrobu č. 50 pod bradou, dva z hrobu č. 53 pod lebčími kostami a v hrobe č. 3/48 šesť kusov pod

Obr. 7. V. Grob, hrob č. 63. 1 — zlomok broncového drátu, 2 — nádoba.

Kreslil V. Mészáros.

lebkou. Kostený amulet vyhotovený zo stavca bol položený na prsiach (hrob č. 126).

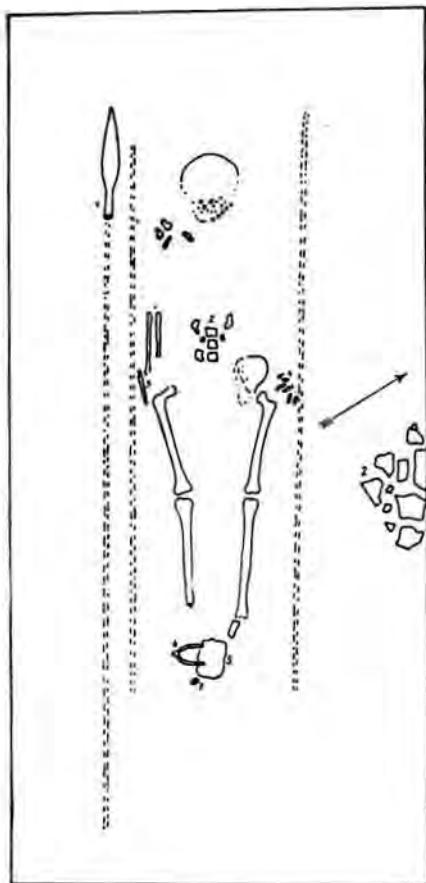
Sem patria aj bronzové perly z hrobu č. 18, ktoré ležali na lavom kolene, a z hrobu č. 3/48, ktoré boli pod lebkou.

Rozloženie korálkov ukazuje, že pochádzajú všetky z náhrdelníkov, že nimi neboli ozdobené vlasy.^{98a} Tie korálky, ktoré ležali pod lebkou, boli veľmi malé (hrob č. 53, tab. VII, 13).

Dve sklenené gombičky, ktoré boli súčiastkou šiat, našli sa len v jednom hrobe (č. 77), kde kostra bola strávená. Ich umiestnenie sa nedá presne zistíť, ale najpravdepodobnejšie boli na hornej časti šiat. Na tom istom mieste boli ozdobné ružičky v hrobe č. 94.

Ozdobu tela v hrobe č. 100 na pravej ruke zvyšoval bronzový štítkový prsteň.

V troch hroboch boli kostené ihelníky (hrob č. 40, 92, 119), v prvom prípade nezistené (kostra strávená), v druhom po pravej strane holenných kostí, v treťom pri prstoch ľavej ruky. V dvoch hroboch (č. 92 a 119) sa zachovali aj zvyšky železných ihiel.

Obr. 8. V. Grob, hrob. č. 86, 1 — železná kopija, 2 — črepky nádoby, 3 — železný nožik, 4 — kosti kohúta, 5 — spálené drevo, 6 — železná ostroha, 7 — železná pracka.

Kreslil V. Mészáros.

Hlinené hrnce sa našli v 30 hroboch o celkovom počte 38 kusov; v jednom hrobe (č. 63) bola fláša. V troch hroboch (č. 40, 66 a 78) boli dva a v dvoch (č. 80 a 92) tri hrnce, v hrobe č. 92 vo vnútri najväčšieho. V desiatich hroboch (č. 1, 4, 6, 17, 80, 98, 105, 113, 116 a 120, tab. I, 1, III, 4, IV, 2) bola nádoba konča pravej nohy, v ôsmich (č. 40, 63, 66, 77, 84, 115, 3/48, 4/48) konča nôh, v troch (č. 23, 78, 80, tab. I, 3, II, 4) vedla lýtkejovej kosti pravej nohy a v jednom (č. 1/48) pri prstoch (tab. II, 4) ľavej nohy. Po pravej strane lebky boli dve (hrob č. 80, 109) a po ľavej taktiež dve (hrob č. 18 a 61). Ojedinele bola nádoba v lavom rohu hrobovej jamy (č. 92, tab. III, 2), na konci hrobu (hrob č. 77) a medzi lýtkejovými kostami (hrob č. 58; tab. II, 2). V štyroch hroboch boli hrnce intencionálne rozbité, v hrobe č. 83 boli črepy rozhádzané po pravej a v hrobe č. 86 a 87 po ľavej strane kostry (obr. 8, 9; tab. III, 1). Všetky nádoby boli postavené ústím hore.

Len v jednom hrobe (č. 48) bolo drevené viedierko so železnými obručami uložené konča nôh.

Popri pohrebných zvyklostiach ukladania kostier, ich vybavenia sprievodným inventárom, pridávania keramiky, čo poukazuje na dávny zvyk a popri vkladani nožov, ktoré predstavujú charakter pohrebiska, mohli sme sledovať i prvyky, ktoré súvisia bezprostredne s pohrebným obradom. Intencionálne rozbíjanie nádob v hrobe č. 18, 83, 86 a 87 malo rituálny význam; k tomu pristupujúci výskyt uhlíkov v hrobe č. 86 ukazuje, ako podotýka J. Filip, na to, že sú svedkami tryzny.⁹⁹ S týmto pravdepodobne úzko súvisí aj vkladanie jednotlivých atypických črepov, ktoré sa v hroboch vyskytovali (pozri poznámku 4). S rituálnym rozbíjaním nádob sa nestretávame často¹⁰⁰ a poznáme tento spôsob z Lipova,¹⁰¹ Blučiny,¹⁰² a Boleradíc,¹⁰³ Vranovič,¹⁰⁴ Starého Mesta¹⁰⁵ a Nitry,¹⁰⁶ prevažne z hrobov bojovníckych. V troch prípadoch (hrob č. 18, 86 a 87) sa nádoby dali rekonštruovať celé (tab. VI, 1, tab. XVII, 1, 2), v jednom (hrob č. 83) sa dala rekonštruovať len polovica (tab. XV, 5).

Ukladanie jednotlivých črepov v našom prípade nemá význam ekonomický, nemá nahradíť celú nádobu,¹⁰⁷ lebo sa s nimi stretávame aj v hroboch s nádobami. Isteže to súvisí s nejakým náboženským alebo iným úkom. Ničenie ostatného inventára sa nezistilo.

V ôsmich hroboch sa našli kosti kohúta alebo sliepkov (hrob č. 77, 84, 86, 89, 92, 101, 113, 4/48), ktoré boli uložené pod kostrou (hrob č. 89 a 92), pri prstoch ľavej ruky (hrob č. 86), pod ľavou ulnou (hrob č. 101), na pravom boku kostry v strede dolných končatín (hrob č. 113), vedla prstov pravej ruky (hrob č. 84), pod leb-

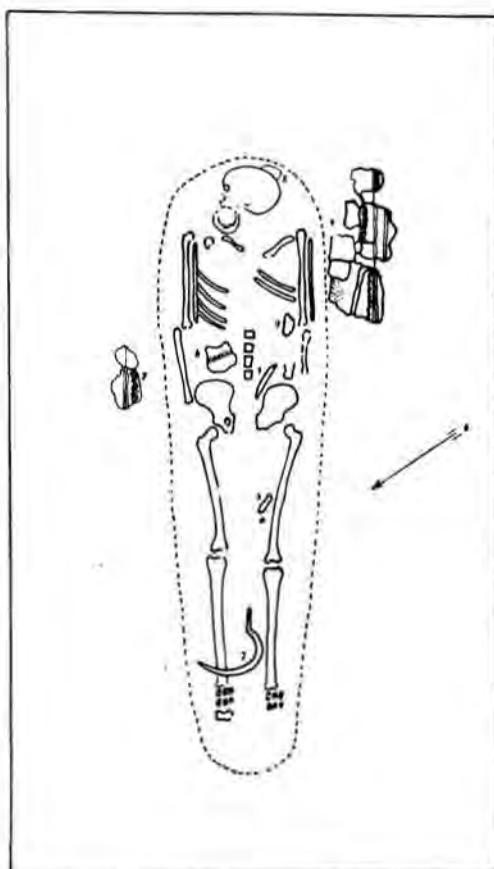
kou (hrob č. 4/48) alebo po ľavej strane kostry (hrob č. 77). Istež kohút mal v slovanskom živote veľký význam, ako na to poukazuje L. Niederle,¹⁰⁸ svedčia o tom aj naše nálezy, keďže sa vyskytuje v hroboch bohatšie vystrojených detí (hrob č. 77, 84), žien (hrob č. 87 a 92) alebo v bojovníckych hroboch mužských (hrob č. 86 a 113). Zistilo sa to na území blučinského typu,¹⁰⁹ ako aj v oblasti avarskej¹¹⁰ i u Germánov,¹¹¹ ba aj v hroboch laténskych,¹¹² čo ukazuje na staré, u Slovanov značne rozšírené, zvyklosti.

V dvoch hroboch sa našli škrupiny vajca (hrob č. 77, 3/48), ktoré okrem potravy¹¹³ súviseli s náboženskými predstavami pohanskými,¹¹⁴ na čo ukazujú aj nálezy v bojovníckych hroboch v Blučine¹¹⁵ a Držoviciach.¹¹⁶ Že tento zvyk nebol začlenený, ba že sa mu pripisovala veľká dôležitosť aj v neskoršom čase, potvrdzujú nám nálezy troch hlinených hrncov z XII. st., ktoré boli na mieste pohrebiska, ale nie v súvislosti s hrobami, obrátené hore dnom; pod jedným bolo úplne celé vajce, pod druhým sliepka, tretí bol prázdný. Tento nález možno vysvetlovať tým, že potomci asi z úcty, na pamiatku obnovovali tento starý spôsob aspoň symbolicky, čo malo predstavovať snáď tryznu.

Pre poznanie vojenského života, ktoré v dejinách starých Slovanov zohralo nemalú úlohu, slúžia nám nálezy zbraní, ktoré na druhej strane poukazujú na vyspelé slovanské kováčstvo a prvky vtedajšieho domáceho prostredia. L. Niederle v klasickom diele o živote starých Slovanov rozborom zpráv a vykopávok na slovanských pohrebiskách na širokom teritóriu došiel k zisteniu, že vcelku je veľký nedostatok zbraní;¹¹⁷ potvrdzujú to aj zprávy historické,¹¹⁸ ktoré uvádzajú, že typickou zbraňou boli kopije a oštropy. Ani dnes nie je táto otázka rozriešená; i keď pristúpili nové nálezy zbraní, predsa nemajú prevahu, a to ani na rozsiahlych pohrebiskách,¹¹⁹ ako napr. Staré Mesto,¹²⁰ D. Věstonice,¹²¹ Boleradice,¹²² D. N. Ves,¹²³ Skalica.¹²⁴ V tomto smere ani veľkogrobské pohrebisko neposkytlo nám zvlášť bohaté nálezy zbraní. Sú však zaujímavé formou. Prvé miesto z nich zaujímajú kopije, ktoré boli v hroboch č. 36, 86 a 89. K domácim tvarom patrí typická listovitá kopija s kratšou tučnejšou kopijou, prechádzajúcou po zvolna v tenký, širší listový hrot (tab. XI, 1). Tento typ poznáme z Devína,¹²⁵ Skalice,¹²⁶ Hulu,¹²⁷ Krasnian,¹²⁸ približujú sa k nemu nálezy zo Starého Mesta,¹²⁹ Dolných Věstoníc,¹³⁰ Knežpole¹³¹ a Radímu u Pečiek,¹³² kde sa vyskytujú už od doby stahovania národov. Predlohy tejto kopije môžeme bezpečne hľadať v dielňach bývalého rímskeho stredného Podunajska,¹³³ ako aj v kopijách z hrobu č. 559 a 597 v D. N. Vsi, ktoré sa práve širším listom odlišujú

od nomádskych a koval ich slovanský kováč.¹³⁴ Oveľa hojnejšia je kopija pochádzajúca z hrobu č. 37 (tab. VI, 18), ktorá je s predchádzajúcou čo do tvaru pomerne rovnaká, ale masívnejšia a má list užší než kopija z Uherského Ostrohu,¹³⁵ alebo karolinská kopija s krídelkami, ktorú vyobrazuje J. Hampele;¹³⁶ je pravdepodobné, že kopije s krídelkami na tučnejške sa vyvinuli z tohto tvaru na podklade domácej výroby, i keď náhodzame tento tvar aj na území SSSR.¹³⁷ Tento tvar kopijí považujeme za starší, keďže sú tvarove celkom blízke formám predchádzajúcim a k mladším sa radia kopije s hranením od kratšej tučnejky s odsadeným širokým, ostrým hrotom, ako je kopija z Blučiny¹³⁸ alebo z V. Grobu^{138a} (tab. XVI, 9), ako aj v Poľsku¹³⁹ a na ostatných slovanských územiaciach.¹⁴⁰

Ako samostatný tvar vystupuje 43 cm dlhá kopija z hrobu č. 89, ktorá má tenkú a krátku osemhrannú tučnejku opatenú jedným klincom; na tučnejku je nasadený mečovitý hrot. S týmto tvarom sme sa na slovenských a moravských pohrebiskách nestretli. B. A. Kolčín však ho-

Obr. 9. V. Grob, hrob č. 87. 1 — železný nožik, 2 — železný kosák, 3 — železný predmet, 4 — črep nádoby, 5 — črep, 6 — črep z rozbitej nádoby, 7 — dva stavce chrbtovej kosti, 8 — drevené uhlíky.
Kreslil V. Mészáros.

vorí, že forma i konštrukcia kopijí podobná meču bola všeueurópska. Na Kijevsku, Smolensku a Novgorodsku a na hornom toku Volgy sa vyskytujú všetky formy spolu; dosahovali rozmery od 100 do 650 mm.¹⁴¹ Môžeme teda usudzovať, že na výrobu týchto foriem pôsobili silné vplyvy východné,¹⁴² ale aj – ako uvádza E. Petersen¹⁴³ – vplyvy zo západu; u nás sa tento tvar koval pozdejšie podľa týchto predlôh, a to s vývojom jazdného a rytierskeho vojska,¹⁴⁴ čomu nasvedčuje aj nález ostrohy z tohto hrobu (tab. XI, 9).

K diaľkovým zbraniam patria *strelky*, ktoré sa vyskytujú v hroboch bez kopijí bud samostatne (hrob č. 60) alebo so sekeroou (hrob č. 110); z toho vidieť, že luk bol starou útočnou zbraňou slovanskou.¹⁴⁵ K najstarším zbraniam, ktorých pôvod je v inventári nomádskych hrobov, patria nálezy striel s troma ostriami opatrené dlhším tŕňom (hrob č. 110, tab. XIV, 2, 3, 4); tieto strely boli v sprievode masívnych striel so spätnými krídelkami spojené v jeden zväzok (tab. XIV, 2, 5, 9). J. Eisner uvádzia, že luk sa sem dostał so železnou nomádskou streľou s troma ostriami,¹⁴⁶ a stretávame sa s nimi hojne na starších pohrebiskách, napr. D. N. Vsi,¹⁴⁷ Dolných Dunajoviciach,¹⁴⁸ Blučine¹⁴⁹ a hojne v Madarsku.¹⁵⁰ Z hrobu č. 110 sú dvojaké, kratšie alebo dlhšie, vo vnútri duté. Na starú domácu výrobu ukazujú aj nálezy striel so spätnými krídelkami, sú masívnejšie s objemnou (až 12 mm) kratšou tulajkou (tab. XIV, 5, 12) alebo tenšie s kratšími krídelkami a dlhou tenkou tulajkou (tab. X, 9). Spolu s týmito (hrob č. 122) idú aj listovité a romboidné strelky (tab. XIV, 14–18). Všetky majú starú domácu tradíciu¹⁵¹ a vyskytujú sa na početných stredohradištných i starších lokalitách.¹⁵² Za staršie však možno považovať len strelky masívne s hrubou tulajkou, ktoré sa zistili napr. na pohrebisku v D. Krškanoch¹⁵³ i Krasňanoch¹⁵⁴ alebo v druhom prípade tie, ktoré bezprostredne predchádzajú; tu sa stretávame už aj s tenšími a dlhšími strelkami.¹⁵⁵ Luk sa na pohrebisku vo V. Grobe nenašiel, ale tulajka s krátkym spätným háčikom na zaoblenom konci (tab. X, 9) z hrobu č. 60 a 110 je iste ukončením brezovej násady (tab. XIV, 8); jej pomocou sa napínala tetiva luku. Strelky boli uložené bud voľne (hrob č. 60, 122) alebo (hrob č. 110, tab. XIV, 9) v tulci, z ktorého sa zachovali zvyšky dreva aj na strelkách. Tento spôsob vidíme na pohrebisku v D. N. Vsi¹⁵⁶ alebo v Szentesi¹⁵⁷ a v Subotici.¹⁵⁸

Sekery z hrobov bojovníkov (č. 18, 54, 89, 110 a 113) obohatili naše železné nálezy. Nevybočujú z celkového rámca známych staroslovenských sekier, avšak možno ich zadeľiť do troch

skupín. Prvý typ tvorí tenká a ľahká sekera-širočina (tab. XI, 8), ktorá má ostrie šikmo predĺžené len dolu; po stranach tulajky má krátke trojuholníkové ostrie, ktoré je od dlhého krku vykrojené. Vývoj týchto sekier možno sledovať až do doby rímskej.¹⁵⁹ J. Eisner uvádzia, že k nám sa sekera dostala predovšetkým stykom našich predkov so zvyškami germanského obyvateľstva.¹⁶⁰ Mnohé analógie máme zo širokého územia,¹⁶¹ u nás sa objavujú ako v starších tak v mladších hroboch, v D. N. Vsi,¹⁶² Krasňanoch,¹⁶³ Gajaroch,¹⁶⁴ Količíne,¹⁶⁵ Vranoviciach.¹⁶⁶ Pôvodne sa predpokladalo, že tieto sekery slúžili za remeselnické nástroje,¹⁶⁷ ale boli aj dobrou zbraňou;¹⁶⁸ domnievame sa, že na tesanie slúžili sekery-širočiny z Hradiska u Kroměříža,¹⁶⁹ z Náklia¹⁷⁰ a snáď z Gajár¹⁷¹ a typ sekery z Nemšvölgyu.¹⁷² Sekera s ostrím na jednu stranu slúžila najpravdepodobnejšie za zbraň, a ako správne poukazuje J. Eisner, vyvinula sa z nej typická moravská a slovenská bradatice,¹⁷³ o ktorej bol predtým názor, že je napodobeninou sekery vikingskej; dnes však vieme, že je to samostatný domáci výtvor pomoravského kováča.¹⁷⁴ Za prechodné tvary, ktoré sú v podstate zhodné s našim nálezom, považujú sa nálezy z Vranovič, Mutenic, Žitavskej Tône a Krasnian.¹⁷⁵ Za nasledujúci tvar považujeme sekuru z hrobu č. 110 (tab. XIV, 1), ktorá má úzky kŕčok a široké vykrojené telo; je ukončená zahroteným trojuholníkovým obuchom, po bokoch tulajky s krátkymi trojuholníkovými ostnami. Podľa analógií z Krasnian¹⁷⁶ a Žabokriek¹⁷⁷ radí sa do počiatocného obdobia 9. st. a prechádza do mladšieho obdobia. Dokladom toho môže byť nález z Blučiny,¹⁷⁸ Přerova,¹⁷⁹ keď sú už veľmi rozšírené typické bradatice s dlhými ostnami, vykrojeným listom a obdlžnikovým tupým obuchom z hrobu č. 54 (tab. IX, 1), aké máme v Krasňanoch,¹⁸⁰ Veľ. Hostiach,¹⁸¹ Kútoch,¹⁸² Nitre,¹⁸³ Zamarovciach,¹⁸⁴ Gajaroch,¹⁸⁵ Boleradičiach,¹⁸⁶ Knežpole,¹⁸⁷ Břeclavi,¹⁸⁸ Stěbořiciach,¹⁸⁹ Starom Meste¹⁹⁰ a inde.

Ako ďalší typ je sekera z hrobu č. 113 (tab. XIV, 11), ktorá je v podstate podobná dvom predchádzajúcim, ale je menšia a ostne má rovno useknuté. Forma a výroba je dokonalejšia, obuch vyhranený, šikmý. S podobným typom sa stretávame zatiaľ v Brne-Lišni, v kostrových hroboch na hradisku Staré Zámky.¹⁹¹

Napokon je to menej známy typ malej sekery z hrobu č. 18 (tab. VI, 9), ktorú J. Eisner pozná pod pojmom fokoš z Malého Čepčina¹⁹² a Priekopy.¹⁹³

Už sme poukázali, že nevybočujú z celkového typologického radu dosiaľ známych sekier, avšak nálezy z veľkogrobského pohrebiska ukazujú na ich vývojový rad. Celkové rozloženie nálezisk

bradatic potvrdzuje ich domáci pôvod; prechádzajú rozličnými vývojovými fázami. Posledná sa končí malými fokošmi, ktoré sa vyskytujú aj v mladšej dobe hradištej,¹⁹⁴ ako symbol náčelnickej moci.

Tak ako na všetkých slovanských pohrebiskách¹⁹⁵ aj na tomto pohrebisku boli zo železných predmetov najpočetnejšie zastúpené *nože*; čo do tvaru a spôsobu výroby môžeme ich rozdeliť na dva typy. Majú rovný chrbát a polooblúkovite ukončené ostrie (hrob č. 13, 47, 68, 121 a iné), tab. V, 11, VII, 8, XIII, 8) alebo prelomený chrbát, a to alebo v polovici tela (hrob č. 37, tab. VI, 19), najviac však v prvej tretine (hrob č. 6, 18, 27, 45 a iné, tab. V, 7, VI, 10, 21, VII, 6); tieto majú hrot niekedy vyhnutý hore (tab. V, 12, VI, 19, hrob č. 23, 37). Obidva tvary sú buď tenšie alebo hrubšie, kratšie či dlhšie. Vynímajú sa z nich tvarove rovnaké, avšak široké a dlhšie nože s lalokovitým výbežkom na ostrí (hrob č. 54, 60, 121; tab. IX, 2, XIII, 8, XIV, 10). Niektoré nože boli uložené v drevenej plechom obalenej pošve (hrob č. 31, 47, 77, 87 a iné; tab. VI, 16; VII, 8; VIII, 9; XVII, 4). Každý mal drevenú rukoväť; po rukoväti sa na trni odsadenom bud schodovite zvrchu rovno s ostrím (hrob č. 13, 37; tab. V, 11, VI, 19) alebo schodovite po obidvoch stranach (hrob č. 27, 47, 54, 60; tab. VI, 21, VII, 8, IX, 2, 4) ako aj kónicky obojstranne (hrob č. 18, 23, 33, 67, 92, 113; tab. VI, 10, V, 12, VI, 14, IX, 8, XIV, 10) zachovali zvyšky dreva; len v jednom prípade (hrob č. 78, tab. VIII, 8) na drôtenom trni bola nasadená jednoduchá kostená rukoväť.

Už opisané dlhé a široké nože s lalokovitým výbežkom sa iste používali v boji a výbežky mali asi zväčšiť ranu. Nestretávame sa s nimi iba v hroboch bojovníkov, ale aj iných (hrob č. 45, 121), ba dokonca i v detskom hrobe (hrob č. 113).

Nože slúžili ako domáci nástroj, ale aj ako zbraň¹⁹⁶ a našli sme ich v hroboch mužských, ženských a detských,¹⁹⁷ ba aj v hroboch kniežačích,¹⁹⁸ a to umožňuje usudzovať, že pokial sú v hroboch symbolicky, do určitej miery nám predstavujú zbrane, ale sú aj odznakom určitej politickej moci zomrelých.

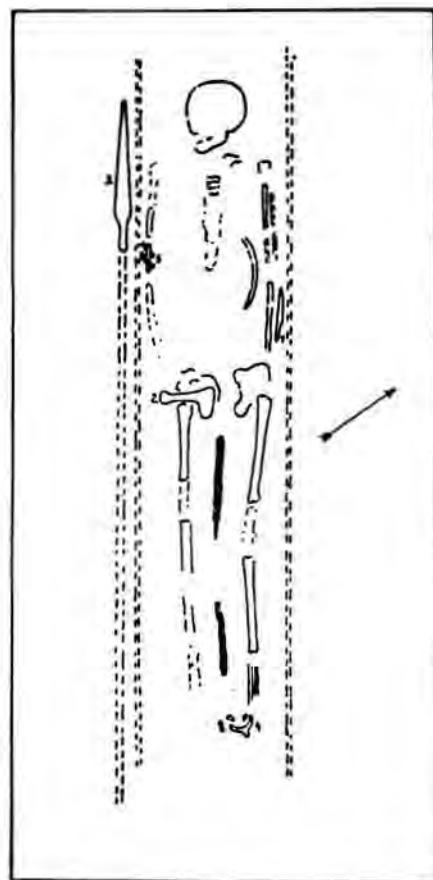
Príznačným atribútom staroslovanských jazdcov sú *ostrohy*, ktoré sa na tomto pohrebisku vyskytli v troch hroboch. Sú tu masívne ostrohy silných dlhších ramien so širokými zaoblenými bodecami kruhovitého prierezu. Z vnútornej strany ploché a z vonkajšej oblé ramená sú ukončené štvorcovitými doštičkami, na ktoré sú nasadené prevliečky uzavreté oválnymi platičkami (tab. IX, 6, 7). Druhé dve (tab. XI, 2, 9) majú dlhé štíhle ramená, zahrotený bodec; patria medzi typické ostrohy starorímskeho cha-

rakteru. Ich analógie sú početné.¹⁹⁹ K prvým analógiu zatiaľ nemáme; možno ich však uviesť do súvisu s ostrohami typu I A a I B zo Starého Mesta,²⁰⁰ Krasnian,²⁰¹ a azda D. N. Vsi.²⁰² Na základe týchto analógií a spôsobu spracovania možno ich považovať za staršie tvary, alebo boli vyrábané na podklade starších predlôh.

Ocielky sú len v troch hroboch, ale každá je iná. Z hrobu č. 17 je porušená ocelka; má širšiu strednú časť a dlhšiu, ale len slabo zahnutý okraj. Vystupuje s primitívne vyhotovenou nádobou; tým sa tento tvar radí k ocelkam v Slížanoch,²⁰³ Eichloch,²⁰⁴ Velaticiach²⁰⁵ alebo v Csikó.²⁰⁶ Druhá z hrobu č. 83 má lýrovitý tvar²⁰⁷ a tretia tvaru C z okrúhlej tyčinky s kresacím kamienkom má nerozšírený stred.

Pomerne málo sa vyskytli *pracky*. V hrobe č. 54 je oválna pracka (tab. IX, 3); na rámku však je pripojené okutie obdlžnikového tvaru z hrobu č. 86 (tab. XI, 4). V hrobe č. 122 a 5/48 boli obdlžnikové pracky, avšak poškodené.

V ženských hroboch bývajú niekedy *kosáky*,²⁰⁸ ale vyskytujú sa aj v hroboch mužských;²⁰⁹ preto

Obr. 10. V. Grob, hrob č. 89. 1 — železny nožik, 2 — železná sekera, 3 — kopija, 4 — zlomky ostrohy, 5 — kosti kohúta pod kostrou.

Kreslil V. Mészáros.

J. Böh m nadhadzuje otásku, či ich možno považovať za zbrane.²¹⁰ Kosák v hrobe č. 87 s 320 mm širokou čepelou má analógie na pohrebiskách moravských, a to v Dolných Dunajoviciach,²¹¹ v Blučine,²¹² Šardičkách²¹³ a v Starom Meste.²¹⁴ Kosák z hrobu č. 5/48 je tenší, otvorennejší s trňom dlhším, aký je v D. N. Vsi²¹⁵ a v Blučine.²¹⁶ Nálezy z Veľ. Grobu sa priradujú medzi staré domáce tvary, ktorých pôvod sa hľadá v laténskych formách.²¹⁷

Pre poznanie slovanského šperkárstva sú dôležité nálezy ozdobných predmetov, ktoré sú na velkogrobiskom pohrebisku čo do tvaru i počtu chudobne zastúpené. K najpočetnejšie zastúpeným patrí typ jednoduchej náušnice z bronzového drôtika; zachovali sa v niekoľkých variantoch.

Je to jednoduchý krúžok z tenkého bronzového drôtika s ostro ukončenými, temer spojenými koncami (hrob č. 53, tab. VII, 12; hrob č. 103, tab. XII, 9); dalej je tu náušnica s prekrytými koncami, jeden zahrotený a prirazený k druhému (hrob č. 104, tab. XII, 8) a patrí sem aj náušnica vyhotovená na vnútornnej strane z rovného, na vonkajšej strane z oblého drôtika s ostro sekánymi, značne presahujúcimi koncami (hrob 9, tab. V, 9). S druhým typom sa stretávame na tých istých miestach; sú to tenké, oválne bronzové náušnice, starostlivo ohnuté (hrob č. 31, tab. VI, 15). Tieto do určitej miery^{217a} neforemné krúžky, označované ako návlasenky, vyskytujú sa nielen na Slovensku,²¹⁸ Morave²¹⁹ a v Čechách,²²⁰ ale aj na širokom slovanskom území²²¹ a v rozličných obdobiach hradištej kultúry. Nemôžu sa preto brať za pevný datovací prostriedok.²²² Je to starý domáci šperk, ktorý sa pod vplyvom importovaných predmetov postupne zdokonaloval, a to cez formy s jedným jednoduchým (hrob č. 4/48, tab. XII, 12) alebo dvojitým uzlíčkom (hrob č. 5/48, tab. XII, 11, hrob č. 33, tab. VI, 13); tieto formy sú početne zastúpené na pohrebiskách moravských v Boleradiciach,²²³ D. Věstoniciach,²²⁴ Blučine,²²⁵ Starom Meste²²⁶ a z obdobia avarského panstva na pohrebisku Mártely^{226a} alebo v D. N. Vsi.^{226b} Sem patrí aj náušnica z hrobu č. 50 (tab. VII, 11) s dvoma uzlíčkami a kusým záveskom. Jej analógie patria tiež do staršej doby,²²⁷ pričom závesok nadvázuje na valcovitú predlohu avarskej, o ktorej J. Eisner hovorí, že sa niekedy na prelome staršej doby hradištej dostala na Moravu, kde sa dlho udržala a pretvorovala²²⁸ a treba ju považovať za domáce podunajské produkty. Formou by tomu nasvedčovala aj strieborná náušnica s dutou guličkou z hrobu č. 94 (tab. XII, 3) zavesenou na granulovanom podklade pod dolným oblúkom. Táto forma má veľmi početné analógie nielen u nás,²²⁹ ale najmä v Maďarsku,²³⁰ jej základ môžeme

hľadať v náušnici typu nemesvölgyského. Tento typ sa podľa Alföldiho vyskytuje v širšom časovom rozpätí, aj keď sa radia ku kovovému inventáru liatych bronzov.²³¹ Ostatné formy náušnic (z hrobu č. 94, 100, 119 a 133) podľa doterajšieho delenia slovanského šperku môžeme prirátať k náušniciam byzantsko-orientálneho pôvodu. Sú to strieborné hrozienkovité náušnice z hrobu č. 100 (tab. XII, 5), ktoré na spodnom oblúku jednoduchého drôtika majú malé hrozienka z troch zŕn a na vnútornnej strane oblúčku je jedno zrnko. Táto forma náušnic sa všeobecne považuje za starý import byzantský.²³² Analógie sú na Morave,²³³ ale aj na Slovensku,²³⁴ najmä však v Maďarsku,²³⁵ ktoré sa tým, že majú perlíčku aj vo vnútri, úplne podobajú našim náušniciam.

Pôvod byzantsko-orientálny možno vidieť aj na hrozienkovitej náušnici z hrobu č. 94; je zo strieborného drôtika, spodný oblúk je zdobený granuláciou a sú na ňom proti sebe dve hrozienky, zložené z venčekov jemnej granulácie a ukončené väčšou guličkou. Analógie k tejto náušnici sa našli na pohrebiskách moravských²³⁶ a úplne zhodnú uvádzaj L. Karaman z „Majdanu“.²³⁷ Sem patrí aj pozlátená náušnica z hrobu č. 133, ktorej horný oblúk je tordovaný, spodný zdobený štyrmi tordovanými pozlátenými nitmi, s malým hrozienkom. Nálezy týchto náušnic sú hojné, najmä s granulovaným spodným oblúčkom; podobné nálezy, avšak s hrozienkom na obidvoch stranách sa našli v Starom Meste.²³⁸ J. Eisner myslí, že tieto tvary sú k nám dostali okolo roku 800,²³⁹ iste je to však už domáci výrobok slovanského šperkára z 9. storočia. S podunajským prúdom súvisí aj moravská náušnica, ktorej dolný oblúk je ukončený granulovanými uzlíkmi, záves tvorí trojčípa hvieza z filigránového drôtu, z vnútornej strany je dvojkónická dutá perla. Hrubé analógie máme v Brne-Malomericiach,²⁴⁰ v Starom Meste²⁴¹ a Trnovci,²⁴² ale je rozšírená na širokom území.²⁴³ J. Eisner oprávnenie poukazuje na jej domácu výrobu. K domácej výrobe, ako uvádzaj Eisner, „dala podnet byzantská náušnica zo skupiny kleštov, ku ktorým patrí predovšetkým nález zo Zemianskeho Vŕbovku“.²⁴⁴

Náhrdelník z hrobu č. 100 je zložený z priečne členených korálkov, dvojítých až štvoritých, striebriatého alebo modrého skla,²⁴⁵ ktoré, ako uvádzaj J. Böh m, nadvádzajú na vzory z doby stahovania národotvoria,²⁴⁶ dalej z tvarov koláčkovitých a valcovitých. V strede je väčší koral z čiernej sklovitej hmoty so zatavenými bielymi prepletajúcimi sa pruhmi.²⁴⁷ Dva korálky z hrobu č. 53 sú koláčkovité a z modrého skla, tri korálky z hrobu č. 36 sú mandľovitého tvaru; v strede majú bronzovú trubičku. Hojne sa vyskytujú

v Maďarsku a Rakúsku,²⁴⁸ známe sú však aj u nás v Dvorníku,²⁴⁹ D. N. Vsi,²⁵⁰ D. Dunajovičiach,²⁵¹ Blučine,²⁵² D. Věstoniciach²⁵³ a i. Naše nálezy, ako uvádza J. E. S. n. e. r., vystupujú s latajmi bronzami,²⁵⁴ sú však aj na pohrebiskách mladších.²⁵⁵ Korále s bielymi cikcakovitými pruhmi majú taktiež starú tradíciu,²⁵⁶ udržujú sa však až do 10.–11. stor., keď sú charakteristické pre hroby staromadarské.²⁵⁷ K domácej výrobe patrí aj veľký korál tvaru praslenu z vodozeleného skla z hrobu č. 50 (tab. VII, 10).

Náhrdelník z hrobu č. 100 nám môže datovať prsteň z tenkého bronzového plechu s rozšíreným štítkom, zdobený vybijaním z vrchu; radí sa k prsteňom typu blučinského,²⁵⁸ ktoré sú pôvodu podunajského.²⁵⁹

Dve gombičky (hrob č. 77) boli vyhotovené z vodozeleného skla, trikrát menia farbu, v strede majú bronzové uško. Nálezy gombičiek, ako uvádza V. H. r. u. b. ý., nie sú početné; považujú sa za príznačné pre slovanské hroby veľkomoravské.²⁶⁰

K určitým ozdobným predmetom patria aj kostene ihelníčky zdobené vyrezávaním (hrob č. 40, 92, 119; tab. VI, 20, X, 7, XII, 13), známe z Kyjova,²⁶¹ Količína,²⁶² Lišča,²⁶³ Starého Mesta²⁶⁴ a oblasti avarskej²⁶⁵ i z Rakúska.²⁶⁶

Osobitnú skupinu okrasných predmetov tvorí nálezy bronzových nákončí z hrobu č. 18 (tab. VI, 4, 5) a ozdobných ružíc z hrobu č. 94 (tab. XII, 1, 1a, 2, 2a).

Helmovité nákončie je liate z bronzu, na obuchu je zdobené striebornými platničkami, ktoré boli pripojené trojmi nitmi, a hore je stočené v trubičku. Podobné, ale honosnejšie vypracované nákončia sa našli v kniežacom hrobe kolínskom.²⁶⁷ V hrubých rysoch podobné nákončiam v Starom Meste,²⁶⁸ Gajaroche,²⁶⁹ Velem²⁷⁰ i v Čepčíne.²⁷¹

Nálezy bronzových ružíc tepaných, fólioovaných zlatom sú blízke nálezom gajarským.²⁷² N. Fettich pribuzné nálezy opísaných nákončí a ružic uvádza do súvislosti so skupinou blatnickou a avarskej.²⁷³ Analógie ukazujú, že nálezy z tohto pohrebiska sa priradujú do skupiny blatnickej. O pôvode tejto skupiny niet jedného názoru. Sprvu sa jej pripisoval pôvod severský.²⁷⁴ Túto otázku riešil J. E. S. n. e. r., ktorý dospele k záveru, že avarské slievačstvo končí na počiatku 9. storočia skupinou blatnickou²⁷⁵ a pripisuje teda tieto nálezy skupine podunajskej, ktorá dosiahla rozkvetu v priebehu druhej polovice 9. storočia. Ich pôvod hľadá v Nitre.²⁷⁶

Na pohrebisku v Grobe základným keramickým tvarom je hrniec, ktorý má formu súdkovitú (hrob č. 17, 61, 98, 105, 120, 1/Z; tab. V, 5, VII, 2, XIII, 3, XV, 4, XVI, 2), vajcovitú (hrob č. 6, 80; tab. V, 3, X, 1), dvojkónickú (hrob

č. 55, 58; tab. VII, 1, 3), situlovitú (hrob č. 40, 66, 80; tab. VI, 2, 3, VII, 5, X, 2, 3) a ramenaté, úzko (hrob č. 4, 23; tab. V, 2, V, 6) alebo široko roztvorené hrdlo (hrob č. 86, 87, 92; tab. X, 4, XVII, 1, 2); len výnimco je forma dvojkónická (hrob č. 55, 58; tab. VII, 1, 3) a v jednom hrobe bola flaša (hrob č. 63; tab. VIII, 3). Niektoré nádoby hrdlo nevytvárajú; okraj je na telo len kónicky nasadený (hrob č. 6, 80; tab. V, 3, X, 2, 3) alebo je priamo z tela mierne vyhnutý (hrob č. 77, 84; tab. VIII, 1, 2). V iných prípadoch je hrdlo mierne (hrob č. 17, 77, 92, 105; tab. V, 5, VIII, 1, X, 4, XIII, 3) alebo výrazne vykrojené (hrob č. 66, 86, 109, 1/48); tab. VII, 5, XVII, 1, XIII, 2, XV, 1) a v niektorých prípadoch je oddelené menším schodkom (hrob č. 1/48; tab. XV, 1). Hrdlo je u väčsiny nádob v pomere k výške i tvaru široké (hrob č. 14, 61, 89, 98, 105 a iné), ale u zvlášť ramanatých nádob pomerne veľmi úzke (hrob č. 4, 23, 66; tab. V, 2, 6, VII, 5). Okraj ústia nádoby je buď mierne roztvorený (hrob č. 77, 84), slabšie alebo viac prehnutý, povytiahnutý nahor (hrob č. 4, 40, 78, 89 a iné) alebo vodorovne prehnutý (hrob č. 18, 109). Okraj je u väčsiny nádob zaoblený, niekedy až hladko oválny (hrob č. 1, 23, 115; tab. V, 1, 6, XIII, 5), inokedy buď zvisle (hrob č. 89, 1/48), kužeľovite (hrob č. 14, 55, 58, 80, 92) alebo lievikovite (hrob č. 66, 86 a 98) zrezaný.

Dno v ojedinelých prípadoch je alebo odsadené (hrob č. 77, 80, 84), väčšinou dovnútra klenuté (hrob č. 1, 4, 6, 17, 23, 98 a iné) a niektoré majú okraj lištovite zdvihnutý (hrob č. 55, 61) alebo je rovné (hrob č. 105, 109, 115). Na šiestich nádobách v strede dna je koncentrická jamčeka o priemere 30, 20, 29, 27 mm (hrob č. 14, 80, 87, 1/48 a 4/48), v troch (hrob č. 80, 84, 92) kruhovitá vyvýšeninka a na jednom (hrob č. 116) je slaboznateľný kríž v koncentrickom krúžku. Jamky alebo vyvýšeninka sa vyskytujú na mnohých slovanských nádobách, vysvetľujú sa však rozlične. J. Kostrzewski ich považuje za staršie, lebo sa vyskytujú na nádobách zhodených vo voľnej ruke alebo obtáčaných,²⁷⁷ čo sa úplne zhoduje aj s našimi nálezmi. Kríž v koncentrickom krúžku plasticky vyhotovený uvádza J. Kostrzewski²⁷⁸ a I. L. Červinka,²⁷⁹ J. Poulik,²⁸⁰ V. Hrubý²⁸¹ a V. Budinský - Krička.²⁸²

Na velkogrobskom pohrebisku sa z hrncov, ktoré boli formované len vo voľnej ruke, zachoval iba jeden (označený ako hrob č. 02/Z; tab. XVI, 1), ktorý sa zachránil pri dolovaní piesku. Niektoré (hrob č. 17, 66, 77, 78, 80, 84, 120; tab. V, 5, VII, 4, 5, VIII, 1, 2, 4, 5, X, 1–3, XV, 4) boli formované v ruke, ale na kruhu obtáčané, ako uvádza J. Kostrzewski²⁸³ z Poľska, takže ich spodná časť povrchu je nerovnaká a hrubá,

vrchná časť nesie stopy formovacieho nástroja. Ostatné boli hotovené na kruhu a dokonalé vyhotovenie niektorých (hrob č. 1, 4, 98, 109, 115, 116; tab. V, 1, 2, XIII, 1, 2, 5, 6) svedčí o kruhu rýchle rotujúcom. Steny nádob sú priemerne silné, v jednom prípade (hrob č. 23) veľmi masívne a v jednom (hrob č. 109) tenké. Keramika bola robená z hliny, premiešanej hrubozrnným pieskom a sladou, takže povrch je matný, čo ukazuje na jednotu výroby. Je dobre vypálená, ale nádoby obtáčané na kruhu sú slabo vypálené, takže povrch sa drobí. Farba u väčšiny nádob je hnedošedá (hrob č. 1, 6, 17, 18, 40, 66, 80, 92, 105, 109 a 116), šedočierna (hrob č. 14, 40, 55, 58, 61, 78, 77, 80, 80, 84, 86, 92, 92, 113, 120) a hnedá (hrob č. 4, 23, 63, 98, 115 a 87); na mnohých sú čierne flaky, čo bolo spôsobené pri vypálení v obyčajnej peci.²⁸⁴

Velkosť keramických nádob nie je rovnaká. Vystupujú tu nádoby skoro miniatúrne (hrob č. 84, 92; 70–75 mm vysoké; tab. VIII, 2, X, 5), vysoké od 100 postupne až po 188 mm. Pri keramike tohto pohrebiska je veľmi pozoruhodné, že sa vyskytujú 240–320 mm vysoké hrnce (hrob č. 86, 87 a 92; tab. XVII, 1, 2, X, 4), ktoré majú vyslovene sídlisktný ráz. Nie je vylúčené, že do hrobov sa dávala keramika, ktorá slúžila pochovanému i za života a nemala vyslovene rituálny charakter, o čom uvažuje aj J. Eisner.²⁸⁵ S takýmito nádobami sme sa zatiaľ na kostrových pohrebiskách nestretli,^{285a} niektoré sú z Vranovic, Boleradíc,²⁸⁶ Starého Mesta²⁸⁷ a Devina,²⁸⁸ ale tak veľkých rozmerov nedosahujú.

Povrch nádob je vo všetkých prípadoch zdobený, len dve nádoby (hrob č. 80 a 84) neboli zdobené (tab. VIII, 2). Najtypickejším výzdobným prvkom veľkogrobskej keramiky je vodorovné ryhovanie, ktoré je vyhotovené v niekoľkých variáciách. Hrubšie ryhovanie je urobené po celom povrchu (hrob č. 23, 40, 109, tab. V, 6, VI, 2, 3, XIII, 2), ale častejšie je spojené s jednoduchou hrubo rytou vlnovkou na podhrdlí (hrob č. 4, 6, 98, 105; tab. V, 2, 3, XIII, 1, 3); na podhrdlí sú vpichy niekedy usporiadane do nepravidelnej vlnovky (hrob č. 55, tab. VII, 1), inokedy sú tam dva rady trojitéh šikmých hrubých vpichov (hrob č. 115; tab. XIII, 5); v dvoch prípadoch (hrob č. 1 a 109) je ryhovanie tak hrubé, že tvorí skoro brázdy. Sú aj nádoby zdobené pásmi jemnorytých linii (hrob č. 61, 77; tab. VII, 2, VIII, 1). Hojne sa vyskytuje aj vlnovka, ktorá je buď jednoduchá, primitívna (hrob č. 92, 120; tab. X, 5, XII, 4) alebo sú to pásy zväzkov vlnoviek (hrob č. 80, 92; tab. X); častejšie však je to zväzok pravidelných vlnoviek medzi zväzkom rytých linií, ktoré sú jemnejšie (hrob č. 17, 66, 77, 3/48; tab. V, 5, VII, VIII, 4, XV, 1) alebo hrubšie ryté (hrob č. 66, 92; tab. VII, 5, X, 3). Ornamentálnu výzdobu uzatvára

ornament, ktorý vystupuje buď jednotlivo alebo je kombinovaný s inými výzdobnými prvkami. Vpichovanie vyhotovené trojzubým (hrob č. 1/48; tab. XV, 2) alebo päťzubým nástrojom (hrob č. 1/Z; tab. XVI, 2) je usporiadane do krovic alebo vodorovných radov (tab. VIII, 5). Krovicovité vpichovanie je aj na nádobách z hrobu č. 80, 86 a 87) tab. X, 1, XVII, 1, 2), pod ním je zväzok hrubo rytých vlnoviek s lomom na hornom oblúku. Vpichovanie trojzubým a štvorzubým nástrojom je usporiadane na spôsob vlnoviek (hrob č. 18, 55; tab. VI, 1, VII, 1). Jemným vpichovaním viaczubým nástrojom je zdobené aj ústie nádoby z hrobu č. 18.

Vysoká nádoba z hrobu č. 87 (tab. XVII, 2) na hrdle v rozpätí 3 cm mala dva 5 mm pekne prevŕtané okrúhle otvory. Podobné otvory sa zistili na popolniciach vo Výčapoch-Opatovciach²⁸⁹ a D. N. Vsi.²⁹⁰ V. Budinský-Krička a J. Eisner hovoria, že do hrobov sa dávali aj poškodené urny a nádoba bola stiahnutá.²⁹¹

Keramika, ktorá sa vyskytuje na pohrebisku, patrí do okruhu známej pomoravskej keramiky (podla označenia J. Poulika) alebo (podla triedenia Eisnera) do podunajskej keramiky a môžeme ju rozdeliť na staršiu a mladšiu vývojovú fázu. Za staršiu považujeme tie formy, ktoré boli vyhotovené v ruke (XVI, 1) a obtáčané na kruhu, zdobené i nezdobené (tab. VII, 4, 5, VIII, 1, 2, 4, 5, X, 1–3); ich analógie môžeme hľadať na pohrebiskách z počiatku strednej doby hradištej i staršej. Tieto nádobky sa v piatich hroboch (hrob č. 61, 66, 80, 84, 120) vyskytujú samostatne, v troch s nožikom (hrob č. 17, 77, 78) a len v jednom (hrob č. 77) idú s ďalou dve sklenené gombičky, ktoré v Starom Meste patria k strednému horizontu, teda do poslednej tretiny 9. storočia,²⁹² ako starý podunajský výrobok ho však možno očakávať aj v druhej tretine, takže nemáme hrobové celky pre presnejšie datovanie. Typy nádob z hrobu č. 77 a 84 máme v D. N. Vsi.²⁹³ Výčapoch-Opatovciach,²⁹⁴ Kútoch,²⁹⁵ Kmetofove (Đoroku)²⁹⁶ a na avarskom pohrebisku v Ulló.²⁹⁷ K týmto sa radia aj siluetové formy z hrobu č. 80, ktoré poznáme z Krasnian²⁹⁸ a časť vajcovitej nádoby, ktorá má hojné analógie v D. N. Vsi.²⁹⁹ Ostatné už vyzkazujú mladšie formy: telo a ústie je vyhranenejšie (hrob č. 61, 66 a 120), na čo ukazuje aj nádoba z XXXI. mohyly z Krasnian,³⁰⁰ niektoré nádoby z D. N. Vsi,³⁰¹ Prše,³⁰² D. Dunajovič,³⁰³ Dubovian,³⁰⁴ Hulu,³⁰⁵ Tvrdošoviec,³⁰⁶ Modry,³⁰⁷ Modrian³⁰⁸ a Rohožníka.³⁰⁹ Z ostatných niektoré tvary (hrob č. 4, 14, 66, 86 a iné; tab. V, 2, 4, VII, 5, XVII, 1) patria do okruhu vyuvinutej keramiky pomoravskej, ktorú J. Poulik označuje ako III. stupeň³¹⁰ a jej východné hranice predpokladá na západnom Slovensku.³¹¹ Sem patria nádoby s jednoduchou alebo

viacnásobnou vlnovkou a hadicou, či už nepravidelnou, rovnomenrou alebo s lomom na dolnom oblúku; jej oblúky sú nízke (tab. XVII, 1, 2). Sem patria aj nádoby zdobené vpichovaním. Vyhnutý okraj majú zaoblený, najčastejšie však zrezaný. Obdoby týchto nádob sú na moravskom území hojné, na západnom Slovensku zatiaľ ojedinelé, lebo nálezy z tohto obdobia nie sú dosťatočne známe. Najpríbuznejšie tvary k nálezom veľkogrobským sú v Hornom Nemči,³¹² Strážničiach,³¹³ Břeclavi,³¹⁴ Starom Meste,³¹⁵ Vranovičiach,³¹⁶ Dolných Věstoniciach,³¹⁷ Dolných Dunajoviciach,³¹⁸ Rebešoviciach,³¹⁹ niektoré tvary v D. N. Vsi,³²⁰ Devine,³²¹ Máste,³²² Bratislave,³²³ Čiferi,³²⁴ Dvorníku,³²⁵ Krasňanoch,³²⁶ Mor. Sv. Jáne,³²⁷ Leviciach, Nitrianskom Hrádku, Kozmálovciach,³²⁸ ale i na území rakúskom³²⁹ a na juhu.³³⁰

V jednom prípade (hrob č. 105, tab. XIII, 3) je nádoba úplne zhodná s nálezom z Držovic,³³¹ ktorý sa vyskytuje na ústrednom území hanáckeho nárečia. Analógiu nádoby z hrobu č. 1 a 105 (tab. V, 1, XIII, 3) máme na vyvinutej hradištej keramike zo Starej Kouřimi,³³² Vlastislavi,³³³ Nitry,³³⁴ alebo sídliskových nálezov z Holubíc a Bedihošť.³³⁵

Samostatne sa vynímajú nádoby, na ktorých je badateľný vplyv blučinský (hrob č. 40, 92, 113, 1/Z; tab. VI, 2, 3, X, 3, 6, XIII, 4, XVI, 2). Sú to nádoby, ktoré majú vyvinutý tvar, ostré obrysú ústia a sú zdobené hlboko vrezávanými líniami, pokrývajúcimi celý (tab. XVI, 2) alebo skoro celý povrch (tab. V, 6, VI, 2, 3); inokedy medzi pásmi hustých a výrazných rýh sú strmo, ostro vrezávané vlnovky, ktoré pretínajú spodné ryhy pásmom nad vlnovkou (tab. XIII, 4). Sem patrí aj značne ramenatá široká nádoba, ktorú zdobí zväzok vlnoviek a rytých línií (tab. X, 4), čo sa zhoduje s keramickými tvarami na okrajových náleziskách blučinského typu.³³⁶ Sú to tie isté vplyvy ako na iných lokalitách mimo územia blučinského; ich zásah J. Pouličík vidí v zjednocovaní kmeňov, keď mizne rozdiel medzi oblasťou blučinskou a ostatnou slovanskou keramikou.³³⁷ Na súvis s moravským hrnčiarstvom ukazuje aj nádoba z hrobu č. 116, ktorá má na vydutine a nad vydutinou nízke lišty (tab. XIII, 6); vyskytuje sa na pohrebisku v D. Věstoniciach³³⁸ a J. Pouličík ich uvádzia ako tvary nové, ktoré sa vyskytujú medzi Odrou a Bobravou.³³⁹ Ojedinelým keramickým nálezom je flaša z hrobu č. 63 (tab. VIII, 3), ktorá je iste domáceho pôvodu; je vyhotovená pod vplyvom starých podunajských rímskych dielní.

Keramika pochádzajúca z veľkogrobského pohrebiska i pri svojej nepočetnosti má mnoho rozličných tvarových variantov a výzdobných prvkov, rozlične kombinovaných. Domnievame sa, že je

to spôsobené vlastným postavením objektu v celkovej situácii.

Podla nálezového materiálu a čiastočne podľa pohrebneho rítu môžeme pristúpiť k datovaniu pohrebiska a jeho zaradeniu do celkového historického procesu, ako aj k hľadaniu počiatkov pochovávania vo vnútri pohrebiska.

Tým, že značná časť terasy bola porušená štrkovou baňou, je otázka hľadania najstarších slovanských hrobov ťažovaná, pretože ani kovový inventár, ani samotná keramika nedáva nám o tejto otázke dosťatočne jasný obraz, a to zvlášť preto, že práve z toho miesta pochádza popolnica, ktorá svojim povrhom a technikou výroby pripomína nezdobené predhradištné popolnice.³⁴⁰ Sem môžeme rátať aj masívnu a v ruke zhotovenú nádobku, primitívne zdobenú (tab. XVI, 1). Podľa celkovej situácie a materiálu sa nám zatiaľ javí, že na pohrebisku vo Veľkom Grobe sa začalo pochovávať na severovýchodnom svahu terasy, kde sú umiestené hroby s hrubou keramikou obtáčanou, ale bez sprivedného kovového inventára; keramika sa však vyskytuje po dvoch až troch kusoch (hrob č. 80). Sú však medzi nimi aj hroby relatívne mladšie, čo súvisí so spoločenskou štruktúrou zomrelých. Z hľadiska pohrebiska k mladším hrobom by sme priradili ten komplex, ktorý sa sústredzuje na okraj pieskoviska, kde máme hroby prevažne chudobné, plynké a dosť husto vedla seba, kym na druhom úseku sú hroby riedko rozložené.³⁴¹

Pre datovanie pohrebiska najdôležitejšie sú nálezy železných zbraní a šperkov. Pri rozbore kopij sme ukázali na ich starú tradíciu. J. Pouličík³⁴² ich na základe ostatného moravského materiálu datuje do konca 8. a 9. storočia. Kopije zo Starého Mesta dáva V. Hubay³⁴³ podľa príslušných hrobových celkov do polovice 9. storočia. Tvar mečovitej kopije (tab. XI, 7) E. Petersen³⁴⁴ kladie do 7.–8. storočia. Dobrým datovacím prostriedkom sú sekery, z ktorých Eisnerom nazývaná širočina a Pouličíkov 3. typ patria sice do 7., ale najmä do 8. storočia. Na Morave a Slovensku sa však objavuje aj v období veľkomoravskom.³⁴⁵ Tým, že vystupuje s mečovitou kopijou, ale na druhej strane aj s karolinskou ostrohou, môžeme hrob klasifikovať niekde k roku 850. Tomu by azda nasvedčoval aj nález sekery z hrobu č. 110 (tab. XIV, 1), ktorá nie je ešte dosťatočne vyvinutá a vyskytuje sa spolu so strelnami s troma ostriami hojnými na avarských pohrebiskách, ako aj s hrubými strelnami so spätnými krídelkami.³⁴⁶ Avšak typická slovanská bradatka s dlhými ostriami po stranach tulajky a jej vyvinutý tvar kladie nám pohrebisko do druhej polovice 9. storočia. Na jeho koniec ukazujú dve keramické formy (tab. I, 1, XIII, 1) a azda aj romboidné strely (tab. XIV, 16–18), ktoré sú

charakteristické pre starých Maďarov a vyskytujú sa až v 10. storočí,³⁴⁷ alebo náušnica z hrobu č. 119 (tab. XII, 6), ktorá podľa V. Hrubého ide od roku 900.³⁴⁸

Tomuto datovaniu nasvedčujú aj šperky, najmä strieborné náušnice hroziencové s kolienkom (tab. XII, 5), ktoré tu idú až do druhej polovice 9. storočia;³⁴⁹ to nám potvrdzuje aj náhrdelník (tab. XII, 5), ale najmä prsteň blučinského typu, ktoré J. Poulik datuje do druhej polovice 9. storočia, a to až do konca tohto storočia.³⁵⁰ K tomuto sa pripojuje aj náušnica z hrobu č. 133 (tab. XII, 7); jej typ na pohrebisku skalickom,^{350a} devinskem,³⁵¹ a staromestskom³⁵² patrí do poslednej tretiny 9. storočia. Datovanie pohrebiska umožňuju nám aj nálezy z hrobu č. 18 (tab. VI, 1–10) a č. 94 (tab. XII, 1–3), najmä nákončia, ktoré predovšetkým svojím perličkovitým vybíjaním okolo nitov upomínajú na strieborné kovanie z Benepuszty, ktoré N. Fettich považuje za karolinské³⁵³ alebo nákončie z Velem³⁵⁴ i Blatnice³⁵⁵ a úzko súvisia s nálezom gajarským,³⁵⁶ tomu najmä nasvedčujú ozdobné ružičky z hrobu č. 94, z ktorých jedna má ten istý tvar ako z Gajar.³⁵⁷ Tieto nálezy podľa N. Fetticha nadväzujú na skupinu blatnickú a na umenie avarskej.³⁵⁸ J. Eisner uvádzá, že táto skupina západného pôvodu dostala sa k nám dosť skoro, teda v priebehu 9. storočia.³⁵⁹ Môžeme teda konštatovať, že pohrebisko vo Veľkom Grobe v súhlase s ostatnými náleziskami patrí do strednej doby hradištej s fažiskom v druhej polovici 9. storočia, teda do obdobia, keď Velkomoravská ríša prekonávala veľké rozpory vnútropolitické a hospodárske, ktoré ešte zvyšovali rozpory cirkevnej hierarchie.

Vonkajšie nebezpečie³⁶⁰ viedlo k zosilneniu vojenskej moci, zvlášť na dôležitých strategických cestách, v okruhu politických a hospodárskych centier ako aj v predpolí, kde sa zakladali menšie alebo väčšie strážne osady, pravdepodobne s vymedzeným poslaním. Posledné výskumy ukazujú, že slovanské pohrebiská môžeme rozdeliť na určité skupiny. Do prvej patria pohrebiská charakteru mestského, kde je mimoriadna koncentrácia obyvateľstva; môžeme sem zaradiť veľmi rozsiahle pohrebisko v Starom Meste,³⁶¹ Dolných Věstoniciach³⁶² a Nitre,³⁶³ kde sa sústredoval život politický, kde boli dôležité centrá hospodárske a výrobné. Do druhej skupiny patria pohrebiská typu dedinsko-obchodného. Výrazným svedectvom toho je pohrebisko v Hornom Jatove pri Trnave, ktoré A. Točík pripisuje osade polnohospodárskej.³⁶⁴ Domnievame sa však, že hojný výskyt šperkov súvisí s nejakým obchodným poslaním. Lepšie sme informovaní o tretej skupine, do ktorej patria spomínané pohrebiská strážnych osád, ako Devín,³⁶⁵ Nitra,³⁶⁶ azda Malé Kozmálovce³⁶⁷ a

Bratislava,³⁶⁸ na Morave Rebešovice, ktoré J. Nečvásl spája s hradiskom Rajgrad,³⁶⁹ Boleslavice a Blučina;³⁷⁰ analógie k nej možno hľadať aj v niektorých neopevnených osadách na území SSSR v blízkosti opevnených sídlisk.³⁷¹ Posledná skupina bola rozmiestnená pozdĺž križovatiek a na križovatkách hlavných ciest a mala sprvu chrániť obchodníkov, ktorí, ako píše J. Böh, prechádzali v sprievode ozbrojených družín,³⁷² až neskôr jedna časť dostala funkciu ochrany hranicnej oblasti, druhá buď zanikla alebo mala iný vojenský a organizačný ráz.

Veľkogrobské pohrebisko patrí k takejto osade, ktorá ležala v blízkosti križovatky jantarovej cesty a cesty spojujúcej Pomoravie s Nitrianskom. J. Dekan ju uvádzá ako jedinú cestu smeru západovýchodného, ktorá vychádzala z devínskej oblasti cez Dvorník, Cifer a Sered.³⁷³ Zhruba táto čiara odpovedá i dnešnému stavu hradištných nálezov. Ako však ukazujú nálezy z Čataja a Abrahámu,³⁷⁴ bude ju treba presunúť oniečo nižšie. Na druhej strane však vojenská osada vo Veľkom Grobe hrala iste nemalú úlohu v obrannom postavení; iste bola predmostím pevnostného systému v oblasti Malých Karpát s hradiskami Devín, Bratislava, Sv. Jur, Modra, Smolenice a Podbranč,³⁷⁵ ktorý chránil centrum Veľkej Moravy, čomu by nasvedčovala aj vojenská osada na Devíne. Ďalšie výskumy túto otázku ešte viac osvetlia, a to najmä pokial ide o rozloženie sídlisk a celkovú hospodársku štruktúru. Azda rozriešia otázku, či oblasť západného Slovenska patrila sprvotí do sféry Nitrianska alebo Pomoravia; zatial by nálezy nasvedčovali pre oblasť druhú.

Už sme poukázali na to, že veľkogrobské pohrebisko je vcelku chudobné. Z celkového počtu 133 hrobov v 60 neboli nijaký inventár a v 16 hroboch len železný nožík. Ale ani ostatné nevykazujú veľký počet nálezov, i keď niektoré možno (ale len v rámci samotného pohrebiska) označiť za hroby bohaté. S týmto zjavom sa stretávame na všetkých slovanských pohrebiskách.³⁷⁶ Túto chudobu možno vysvetľovať rozlične. Je nepochybné, že v prvom rade vplývalo na to vtedajšie zriadenie a situácia vo vnútri osady. Na druhej strane práve umiestenie osady na dôležitej obchodnej ceste dávalo možnosť na uplatnenie rozličných prvkov i cudzích vplyvov pri výrobe ako keramiky, tak zbraní i šperkov. Týmito príčinami vysvetľujeme aj tú skutočnosť, že sa tu stretávame s formami staršími: to nepochybne súviselo i s ďalším ich pretváraním, ktoré predsa časovo súvisí s ostatnými formami mladšími. Toto sa prejavuje zvlášť u šperkov, kde treba vidieť vplyv byzantský, ale i západný. Všetky nálezy však považujeme za produkty domácich dielní. Už vo vyššie spomenutom možno hľadať aj prvky severské. Železné zbrane v hroboch poukazujú

na veľmi vyspelú kováčsku techniku; ukazujú, ako rýchlo a obratne vedel staroslovanský kováč napodobniť cudzie formy, zdokonalovať ich výrobu a prispôsobovať potrebám. Dôkazom toho sú aj železné kosáky, ktoré nepovažujeme za zbrane, ale za čiste poľnohospodársky nástroj; to dokazuje aj ich uloženie v ženských hroboch. Výskyt kosákov v privilegovaných ženských hroboch (B. D. G r e k o v konštatuje, že nositeľmi súkromného vlastníctva pôdy boli dávni príslušníci rodovej pospolitosti³⁷⁷) považujeme za odraz nastupujúcej formy poľnohospodárskej výroby, o ktorej z tohto obdobia máme už aj zprávy písomné.³⁷⁸ Hoci sa hospodárstvo dostávalo do novej fázy, predsa sa poľnohospodárske nástroje nedávali do hrobov v takej mieri ako zbrane, ktoré boli odznakom politickej moci.

Doterajší materiál bez preskúmania príslušného sídliska nedáva nám možnosť urobiť presný záver o spoločenskej a hospodárskej štruktúre slovanského obyvateľstva pochovávaného na tomto pohrebisku. Do určitej miery nám ju však osvetľuje celkový charakter hrobov, zvlášť bojovníckych a ich výstrojenie, ktoré ukazujú, že to neboli len odraz náboženských predstáv, ale v prvom rade odraz spoločenských a hospodárskych pomerov, teda odraz mocenského postavenia zomrelých. J. B ö h m prišiel k záveru, že nízke percento bohatších hrobov prezrádza hospodársky významnejšie postavenie pochovaných a predmety s nimi uložené sú ich osobným majetkom, ktorý ich ešte za živa odlišoval od ostatných; ponechanie ich osobnej výzbroje a výzdoby zdôrazňovalo ich spoločenské postavenie.³⁷⁹ V našom prípade to vidieť v tom, že na jednej strane a u naprostej väčsiny zomrelých sa stretávame buď s nijakým, alebo s menším vybavením, zatiaľ čo hroby bojovníkov sa od ostatného obyvateľstva odlišujú bohatým hrobovým inventárom. Aj bohatšia výbava žien bojovníkov a ponechávanie osobnej výzbroje i v detských hroboch, o čom najmarkantnejšie svedčí hrob č. 113, kde nedospely chlapce bol vystrojený s takou vojenskou výzbrojom ako ostatní bojovníci, zdôrazňuje ich privilegované postavenie. Určitá diferencovanosť

sa odráža aj medzi hrobmi mužov bojovníkov, ktoré boli vystrojené jednoduchšie (hrob č. 60, 67, 122) alebo bohatšie (hrob č. 37, 54, 86, 89); z nich podľa celkového ustrojenia a uloženia za privilegovanejšie postavených považujeme bojovníkov spočívajúcich v hroboch č. 37 a 54, ktoré sa lišia aj orientáciou. Na druhej strane túto okolnosť zdôrazňuje aj nákladnejšie budovanie hrobových jám. Kým pospolity ľud bol vkladaný do nerozmerných a plytkých hrobových jám bez vnútornej úpravy (iba v jednotlivých prípadoch bolo dno vyložené), pohreby mužov bojovníkov, ich žien a deti (tu sa to jasne odráža) boli dávané do príliš veľkých a hlbokých jám so zvláštnou konštrukciou, ktorá vznikla drevénym obložením a v niektorých prípadoch použitím koženého vreca. Je dôležité poznamenať, že v týchto hroboch o rozmeroch až $300 \times 200 \times 200$ cm bola uložená vždy len jedna kostra. Pri uložení kostier v týchto hroboch stretávame sa s opačnou orientáciou: mŕtvy je hlavou na východ a nohami na západ, v čom vidime v prvom rade prejav nadriadeného postavenia zomrelého. Na základe moravských nálezísk J. P o u l í k konštatuje, že nie sú správne teórie o rovnosti ľudí v starej slovanskej spoločnosti a že tieto rozdiely sa stupňujú a veľmi výrazne prejavujú v dobe najväčšieho rozkvetu Velkomoravskej ríše.³⁸⁰ Môžeme teda predpokladať, že v bohatých hroboch velkogrobských sú pochovaní príslušníci patriaci k spoločensky nadriadenej vrstve slobodných bojovníkov, ktorí sú pochovaní samostatne alebo obklúčení hrobmi ostatného obyvateľstva. Zoskupenie hrobov do jednotlivých skupín alebo skupiniek s hrobmi bojovníkov uprostred poukazuje na určité prvky patriarchálnej rodovej spoločnosti, kde sa zachováva príslušnosť k jednotlivým rodovým celkom. V priebehu pochovávania došlo však k uvoľneniu týchto vzťahov, začína určitá izolovanosť nie podľa rodových zväzkov, ale podľa nadriadenosti. Pohrebisko vo Veľkom Grobe patrí teda do obdobia rozpadu rodového spoločenského zriaďenia, keď na území Veľkej Moravy vznikala feudálna hospodársko-spoločenská formácia.

Štatistický prehľad o náleزوх v hroboch

Štatistický prehľad o náleزوх v hroboch

Štatistický prehľad o náleزوх v hroboch

Statistický prehľad o náleزوх v hroboch

Číslo hrobu	Orientácia	Rozmery hrobovej jamy			Kopja	Sekera	Strelka	Nôž	Ostroba	Ocieľka	Kosák	Žel. karička	Žel. predm. neurč.	Pracka	Nákončia	Závesky	Gombik	Náušnica	Náhdelník	Prsteň	Helník	Nádoba	Kov. z viedierka	Kosti z hydiny	Škrupiny vajec	Poznámky		
		dĺžka	šírka	hlbka																								
126	SZ-JV	80	60	70								1																
127	SZ-JV	—	—	70																								
128	VVJ-ZZS	—	—	30																								
129	?	—	—	55																								
131	SSZ-JJV	—	—	80																								
133	ZZJ-VVS	180	70	100															1									
134	ZZS-VVJ	190	80	100																								
1/48	SZ-JV	?	?	130			2						1									1						zvyšky dreva
2/48	SZ-JV	165	60	150			1																					drev. oblož.
3/48	SZ-JV	?	?	142															2 1									
4/48	SZ-JV	200	60	145															1		1	1						
5/48	JV-SZ	235	130	210								1							1								obloženie	
6/48	SZ-JV	?	?	155	1?		1						1															
1/Z	?	220	?	150			1															1						
2/Z	—	—	—	70																		1					žiarový	
01/Z	Z-V	—	—	50																								
02/Z	—	—	—	—																		1						
03/Z	—	—	—	—	—	1																						

Poznámky a literatúra

¹ Š. Janský, Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXVI, 1932, 16, 33. Tenže, Staré osídlenie Slovenska, Dolný Hron a Ipel v praveku, T. Sv. Martin 1938, 46, 116. J. Eisner, Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi r. 1932–33, SMSS XXVI; 1932, 169. Tenže, SMSS XXVII–XXVIII, 1933–4, 55. J. Eisner, Slovensko v praveku, Bratislava 1933, 250. J. Eisner, Slovensko v dobe kultúry hradistej, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 156.

² B. Chropovský, Zpráva o náleزوх slovanského kostrového a žiarového hrobu vo Veľkom Grobe. Archív AÚ SAV.

³ L. Kraskovská, Príspevok k pohrebným zvykom starých Slovanov. Staroslovanské pohrebište vo Veľkom Grobe, Hist. sb. VIII, 1950, 43–49.

⁴ Na skúmanej lokalite medzi slovanskými hrobami boli aj staršie hroby neolitickej, ktoré z opisu vynechávame; čísla hrobov sú však podľa starého označenia. Hroby publikované a vykopané dr. L. Kraskovskou označujeme v zpráve ako hroby z roku 1948, nami zachránené hroby pred výskumom ako 1/Z a 2/Z; predmety, ktoré sme získali od miestnych občanov z pred roku 1948, označujeme ako 01, 02, 03/Z.

Všetky kostry boli uložené v natiahnutej polohe, preto túto okolnosť pri opise jednotlivých hrobov neuvádzame; len pri hroboch, kde boli v uložení kostry určité odchýlky, zmieňujeme sa o tom osobitne.

Pri všetkých hroboch sme konštatovali, že na kostrách

boli uložené atypické čriecky. Ani túto okolnosť v opisoch hrobov neuvádzame. Robíme tak iba v niektorých prípadoch na dokreslenie situácie uloženia.

Pri opisoch keramiky uvádzame tieto technické dátá: v – výška, pú – priemer ústia, pd – priemer dna, mv – maximálna vyutina v danej výške.

Pri fotografovaní hrobu č. 37, ktorý uvádzame na tab. I, kopija sa technickým nedopatrením dostala na vonkajšiu stranu, avšak jej pôvodné uloženie je na pravej kosti ramennej, kde je veľmi dobre znateľné miesto jej uloženia.

⁵ V. Budinský – Krička, Predhistorické a staroslovanské nálezy z Veľ. Grobu (okr. Modra) v Slovenskom národnom múzeu. SMSS XLIII–XLV, 1949–51, 100–111, c. d., 104–106.

⁶ Tamže, 106.

⁷ Na mieste náleziska bola otvorená štrková baňa, od kiaľ sa vyzvážalo aj množstvo zeminy. Podľa údajov robotníkov v bani pracujúcich vyskytovali sa tu aj nádoby uložené samostatne, v ktorých bol popol a nedopálené kosti. Podobne sa zničili aj hroby kostrové.

⁸ V. Budinský – Krička, Pamiatky praveké a hradistej z Kútov (okr. Skalica) v Slovenskom národnom múzeu. Památky (Pravék) XLIII, 1947, 114–115. J. Eisner, Devinska Nová Ves, Bratislava 1952, 253.

⁹ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 227.

¹⁰ L. Niederle, Život starých Slovanov I/1, Praha 1911, 226 a 223. J. Böhm, Kronika objeveného věku, Praha 1941, 508. I. L. Červinka, Slované na Moravě a

- říše Velkomoravská, Brno 1928, 139. R. Turek, *K pochrebniemu rítu slovanských mohyl*, Zvl. odtl. ČNM, roč. CXIV (1940), 14. V. Budinský – Krička, Staroslovanský mohylník v Královskom Chlmci na východnom Slovensku, AR II, 1950, 70–74.
- ¹¹ L. Niederle, *Zivot starých Slovanů I*, 359; porovnaj aj poznámku 4. V. Hrubý, *Staré Město – Velkomoravské pohrebiště „Na valách“*, Praha 1955, 74–77.
- ¹² L. Niederle, ŽSS, c. d., 360–1.
- ¹³ L. Niederle, *Rukovět slovanských starožitnosti*, Praha 1953, 231.
- ¹⁴ L. Niederle, *Rukovět slovanské archeologie*, Praha 1931, 84–5.
- ¹⁵ L. Niederle, ŽSS I, c. d., 360–1.
- ¹⁶ L. Niederle, *Rukovět*, 1931, c. d., 85.
- ¹⁷ Tamže.
- ¹⁸ Tamže.
- ¹⁹ R. Turek, *Slavníkovská Libice*, Praha 1946, 50.
- ²⁰ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 156.
- ²¹ Tamže, 157.
- ²² Tamže, 170.
- ^{22a} J. Poulik, *Jižní Morava – země dávných Slovanů*, Brno 1948–1950, 76.
- ^{22b} J. Král, Slovanský mohylník ve Vysočanech na Dyji, AR 1955, 344.
- ²³ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 77.
- ²⁴ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, 159.
- ²⁵ L. Kraskovská, Slovanské pohrebiště v Devíne, AR 1953, 171.
- ²⁶ L. Kraskovská, Staroslovanské pohrebiště v Máste pri Bratislavie, SA II, 1954, 146.
- ²⁷ Podľa ľaskovej informácie prof. dr. V. Budinského – Kričku.
- ²⁸ L. Kraskovská, Nové nálezy slovanských pamiatok na Slovensku, SMSS XXXIV–XXXV, 1941, 131.
- ²⁹ J. Eisner, Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi r. 1936, SMSS XXXI, 1937, 90–111, c. d., 108.
- ³⁰ P. Čaplovič, Slovanské pohrebiště v Nitre pod Zoborom, SA II, 1954, 8.
- ³¹ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 78.
- ³² L. Niederle, ŽSS I, c. d., 359–360.
- ³³ Tamže, 337.
- ³⁴ R. Turek, *K pochrebniemu rítu*, c. d. I. Borkovský, Předkřesťanské pohrebiště v Žalově, AR 1954, 62–3.
- ³⁵ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, a. c. d., Č. Staňa, Slovanské kostrové pohrebiště v Mišovicích, AR 1954, 628.
- ³⁶ J. Eisner, D. N. Ves, c. d. Tenže, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933. L. Kraskovská, c. d.
- ³⁷ L. Niederle, *Rukovět*, 1931, 74–79. V. Budaváry, Slovanské mohyly v Krasňanoch pri Varine (okr. Žilina), SMSS XXXII–XXXIII, 1938–39, 85 a n.
- ³⁸ V. Hrubý, *Staré Město*, 60, typ. I–8.
- ³⁹ L. Kraskovská, Devín, AR 1953, 171.
- ⁴⁰ I. Borkovský, c. d., AR 1954, 62.
- ⁴¹ Č. Staňa, c. d., AR 1954, 628.
- ⁴² L. Kraskovská, c. d., AR 1953, 171.
- ⁴³ V. Hrubý, *Staré Město*, 64, typ. III–6.
- ⁴⁴ I. Borkovský, c. d., AR VI, 1954, 62.
- ⁴⁵ R. Turek, Výzkum v Libici nad Cidlinou v roce 1952, AR 1953, 609–621.
- ⁴⁶ J. Nekvasil, Výzkum v Rebešovicích na Moravě, AR 1954, 436.
- ⁴⁷ L. Niederle, c. d. V. Budinský – Krička, *Výtvarný prejav slovenského pravěku* Martin 1942, 42. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d. 60.
- ⁴⁸ L. Niederle, c. d.
- ⁴⁹ B. Chropovský, Slovanské pohrebiště vo Velkom Grobe, AR 1953, 751.
- ⁵⁰ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 231.
- ⁵¹ Tamže, 234.
- ⁵² T. Horváth, Az üllői és kiskörösi avar temető, Arch. Hung. XIX, 1935, 19–20, 55. J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 234.
- ⁵³ Tamže, 234, pozn. 24.
- ⁵⁴ Tamže, 240.
- ⁵⁵ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 80.
- ⁵⁶ Porovnaj kresby hrobov a pozri aj: L. Kraskovská, Archeologický výskum v Bešeňove (okr. Šurany) r. 1949, SMSS XLIII–XLV, 1949–1951, 84, obr. 2, 3, 4, č. 5.
- ⁵⁷ L. Zottz, *Die spätgermanische Kultur Schlesiens im Gräberfeld von Gross-Surding*, Leipzig 1935.
- ⁵⁸ J. Eisner, c. d.
- ⁵⁹ L. Niederle, ŽSS I, 252–3. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 69.
- ⁶⁰ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 239.
- ⁶¹ Pozri plán.
- ⁶² V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 50.
- ⁶³ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 155.
- ⁶⁴ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 87.
- ⁶⁵ L. Kraskovská, Devin, AR 1953, 172.
- ⁶⁶ J. Poulik, *Jižní Morava*, 163, 166.
- ⁶⁷ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 83.
- ⁶⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, c. d., 143.
- ⁶⁹ J. Král, Vysočany, c. d., AR 1955, 344.
- ⁷⁰ L. Jisl, Slovanské mohyly ve Stěbořicích u Opavy, AR 1953, 52.
- ⁷¹ R. Tichý, Unětické a slovanské pohrebiště v Břeclaví na Moravě, AR 1955, 24.
- ⁷² J. Poulik, *Jižní Morava*, 157.
- ⁷³ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 86.
- ⁷⁴ V. Budaváry, Slovanský mohylník v Krasňanoch, SMSS XXXII–XXXIII, 1938–39, 100. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 83. I. L. Červinka, *Slované na Moravě*, c. d., 146–159.
- ⁷⁵ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 125.
- ⁷⁶ J. Nekvasil, Výzkum v Rebešovicích, c. d., AR 1954, 436.
- ⁷⁷ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., 154.
- ⁷⁸ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 91.
- ⁷⁹ L. Niederle, *Rukovět*, 1931, 232. L. Kraskovská, Slovanské pamiatky z Mor. Sv. Jána, SMS 1937, 228.
- ⁸⁰ L. Kraskovská, Slovanské pohrebiště v Devíne, AR 1953, 172.
- ⁸¹ L. Jisl, Slovanské mohyly v Stěbořicích, AR 1953, 53.
- ⁸² J. Porubský, Výzkum na žiarovom pohrebišti zo staršej doby železnej a na slovanskom mohylniku vo Veľ. Hostiach, AR 1954, 349.
- ⁸³ J. Král, Slovanský mohylník ve Vysočanech, AR 1955, 344.
- ⁸⁴ L. Nekvasil, Výzkum v Rebešovicích, c. d., AR 1954, 436.
- ⁸⁵ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 90.
- ⁸⁶ J. Porubský, Výzkum vo Veľ. Hostiach, c. d., AR 1954, 349–350.
- ⁸⁷ E. Soudská, Zbraně v našich hradištních hrobech, ČNM CXXIII, 1954, 7–27.
- ⁸⁸ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., 163.
- ⁸⁹ E. Soudská, Zbraně, c. d., ČNM CXXIII, 1954, 22.
- ⁹⁰ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, c. d., 260.
- ⁹¹ J. Král, Slovanský mohylník ve Vysočanech, AR 1955, 344.
- ⁹² L. Kraskovská, Slovanské pamiatky z Mor. Sv. Jána, SMS 1937, 226.
- ⁹³ L. Kraskovská, Devin, c. d., AR 1953, 172.
- ⁹⁴ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 87.
- ⁹⁵ L. Jisl, Slovanské mohyly ve Stěbořicích, AR 1953,

- ⁹⁶ L. Niederle, ŽSS III, 1921, 100–103. I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 222–3. J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 238. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 88.
- ⁹⁷ J. Filip, *Pravěké Československo*, Praha 1948, 316.
- ⁹⁸ J. Poulik, *Hroby staroslovanských zemědělců v Dolních Dunajovicích*, AR 1949, 40.
- ^{99a} J. Eisner, K dejinám našeho hradistního šperku, ČNM CXVI, 1947, 155.
- ⁹⁹ J. Filip, *Pravěké Československo*, 336. L. Niederle, ŽSS I, 242. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 77.
- ¹⁰⁰ L. Niederle, ŽSS I, 242.
- ¹⁰¹ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 153.
- ¹⁰² J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 77.
- ¹⁰³ Tamže.
- ¹⁰⁴ Tamže.
- ¹⁰⁵ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 100.
- ¹⁰⁶ P. Čaplovič, Slovanské pohrebiště v Nitre, SA II, 1954, 8.
- ¹⁰⁷ L. Niederle, ŽSS I, 242.
- ¹⁰⁸ L. Niederle, ŽSS I, 84, 174. Tenže, *Rukovět*, 1953, 195, 207–8, 291.
- ¹⁰⁹ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 77.
- ¹¹⁰ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 236.
- ¹¹¹ B. Svoboda, *Čechy a římské imperium*, Praha 1948, 200, tiež pozn. 142.
- ¹¹² B. Chropovský, Pozdnolaténske pohrebiště v Nebojsi, AR 1955, 776.
- ¹¹³ L. Niederle, ŽSS I, 173. J. Filip, *Pravěké Československo*, 325. J. Böhm, *Kronika*, c. d., 323. J. Eisner, *Slovensko v dobe kult. hradistnej*, SD I, 123, 128.
- ¹¹⁴ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 101.
- ¹¹⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 143.
- ¹¹⁶ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 150.
- ¹¹⁷ L. Niederle, ŽSS III, 511.
- ¹¹⁸ Tamže, 512.
- ¹¹⁹ J. Böhm, K otázce o vzniku feudalismu v českých zemích, *Český lid*, roč. 6, 162–180, c. d., 166.
- ¹²⁰ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 176.
- ¹²¹ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., 155 a n.
- ¹²² J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 148.
- ¹²³ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 289–292.
- ¹²⁴ Podla láskavej informácie prof. Budinského – Křičku.
- ¹²⁵ L. Kraskovská, Slovanské pohrebiště v Devine, c. d., AR 1953, 171–2.
- ¹²⁶ Kopija z moholy č. 18. Podla láskavej zprávy prof. Budinského – Křičku.
- ¹²⁷ L. Kraskovská, Nové nálezy, c. d., SMSS XXXIV–XXXV, 1940–1, 130.
- ¹²⁸ V. Budaváry, Slovanské moholy v Krasňanoch, c. d., SMSS XXXII–XXXIII, 1938–9, tab. X, obr. 10.
- ¹²⁹ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., obr. 30/1.
- ¹³⁰ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., 84, obr. 143 d.
- ¹³¹ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 151, obr. 17/1.
- ¹³² J. Schránil, *Země české za doby knížecí*, Praha 1932, 21 a tab. 21, obr. 2.
- ¹³³ J. Eisner, Základy kovářství v době hradistní v Československu, *Slavia Antiqua* I, 1948, 367–397, c. d., 370. V. Budaváry, Pravěké nálezy z Abrahámu pri Sezdi v Slovenskom národnom múzeu. Sbierka K. Godoviča, ČMSS XXIX, 1938, č. 3–4, 14, obr. 5/12.
- ¹³⁴ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 290, tab. 61/7 a 72/1.
- ¹³⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 40. Tab. LXXVII. Tento tvar datuje do konca 8. a začiatku 9. st.
- ¹³⁶ J. Hampel, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I, Braunschweig 1905, 184, obr. 451.
- ¹³⁷ B. A. Kolčin, *Černaja metallurgia i metalobrabotka v Drevnej Rusi*, AN SSSR, 1953, 140–1, obr. 110, č. 16.
- ¹³⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LIII/8.
- ^{138a} Kopiju nám odovzdali robotníci zo Štrkoviska, ktorí tvrdili, že pochádza z hrobu. Keďže sa nám nálezové okolnosti nepodarilo zistíť, berieme ju len ako analógiu.
- ¹³⁹ J. Kostrzewski, *Velkopolska v cesach przedhistoricznych*, Poznań 1923, 225, obr. 826. J. Gassowski, *Cmentarzysko w Końskich na tle zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu*. Materiały wczesnośredniowieczne II, 1950, 71. Tab. XIV, č. 8. Nález mladší.
- ¹⁴⁰ J. Eisner, c. d., SD I, 132. L. Niederle, ŽSS III, 551, obr. 149, č. 10.
- ¹⁴¹ B. A. Kolčin, *Černaja metallurgia*, c. d., 139–140, obr. 109. Porovnaj aj obr. 110.
- ¹⁴² Podrobny rozbor možno však urobiť na základe súpisu všetkých zbrani, ich typológie a územného rozšírenia.
- ¹⁴³ E. Petersen, *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6.–8. Jahrhunderts*, Leipzig 1939, 73, obr. 108. V. Budinský – Křička, *Výtvarný prejav*, c. d., 42.
- ¹⁴⁴ L. Niederle, ŽSS III, 551.
- ¹⁴⁵ L. Niederle, *Rukovět*, 1931, 157.
- ¹⁴⁶ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 292.
- ¹⁴⁷ Tamže, 293 i pozn. 39.
- ¹⁴⁸ J. Poulik, *Hroby staroslovanských zemědělců*, c. d., AR 1949, 37. Tenže, *Jižní Morava*, c. d., 154, hrob I, obr. 31 d.
- ¹⁴⁹ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 40. Tab. LIII, 13, 14.
- ¹⁵⁰ J. Hampel, *Alterthümer* III, 156. Tab. 120, 124, 126, 127.
- ¹⁵¹ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., 382–3. L. Niederle, *Rukovět*, 1931, 157.
- ¹⁵² I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 212. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 40. Tenže, *Jižní Morava*, c. d., obr. 31 a 106. J. Hampel, *Alterthümer* III. Tab. 147, 344, 371. V. Budinský – Křička, *Mohylník v Chlmcí*, c. d., AR 1950, 72. J. Král, *Slovanský mohylník ve Vysokanech*, AR 1955, 347. L. Kraskovská, *Slovanské pamiatky z Mor. Sv. Jána*, SMS, 1937, 266, obr. XII, 2, 3, 4.
- ¹⁵³ J. Bárta, *Pohrebiště zo staršej doby hradistnej v Dolných Kršanoch pri Nitre*, AR 1953, 170, obr. 92.
- ¹⁵⁴ V. Budaváry, *Krasňany*, c. d., 100. Tab. VI, VIII a XIII.
- ¹⁵⁵ V. B., *Prehľad prírastkov archeologického oddelenia SNM v T. Sv. Martine nadobudnutých r. 1931–33*, ČMSS XXX, č. 2, 19, obr. 5, č. 7.
- ¹⁵⁶ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 295.
- ¹⁵⁷ J. Hampel, *Alterthümer* III, tab. 451.
- ¹⁵⁸ Tamže, tab. 495.
- ¹⁵⁹ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., 389. J. Filip, *Pravěké Československo*, 327.
- ¹⁶⁰ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., 389.
- ¹⁶¹ L. Niederle, ŽSS III, 542, obr. 146. J. Hampel, *Alterthümer* I, 87, obr. 106, 107. Tamže, sv. III, tab. 48/1, 110/3–9. Gy. Rhé – N. Fettich, *Jutas und Oskü, Zwei Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn*, Prag 1931, 29.
- ¹⁶² J. Eisner, D. N. Ves, c. d., tab. 73/8, 107/14.
- ¹⁶³ V. Budaváry, *Krasňany*, c. d., 88, tab. IX, obr. 2.
- ¹⁶⁴ J. Eisner, *Slovensko*, c. d., 249.
- ¹⁶⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LXXVIII/2.
- ¹⁶⁶ Tamže, č. 4.
- ¹⁶⁷ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 220.
- ¹⁶⁸ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 297.
- ¹⁶⁹ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., obr. 48, č. 2.
- ¹⁷⁰ Tamže, obr. 49, č. 2.
- ¹⁷¹ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., obr. 9, č. 4.
- ¹⁷² J. Hampel, *Alterthümer* I, obr. 105.
- ¹⁷³ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., 391.

- ¹⁷⁴ J. Eisner, Boj naši archeologie o nový názor na slovanský dávnověk, Nejedlého sborník, 195, 644.
- ¹⁷⁵ J. Eisner, Základy kovářství, c. d., 391–2. V. Budaváry, Krasňany, c. d., 88. Tab. IX, obr. 2. V. Budaváry, Pohrebiště s kesthelyskou kultúrou zo staršej doby hradištej v Žitavskej Tôni (obec Radvaň, okr. Stará Ďala), Zprávy památkové péče 1938, 22–24. J. Poulik, *Slované na Moravě až do doby ríše Velkomoravské*, Z dávných veků, 1947, 80, obr. 6, č. 2.
- ¹⁷⁶ V. Budaváry, Krasňany, c. d., Tab. VI, č. 3.
- ¹⁷⁷ J. Eisner, *Slovensko a Podkarpatská Rus v době hradištní*, Niederlúv sborník, OP 1925, 58, obr. 1, č. 8.
- ¹⁷⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LIII, č. 9. Tenže, Jižní Morava, c. d., obr. 98, č. 9.
- ¹⁷⁹ J. Böhm, *Kronika*, c. 2., tab. 92, č. 12.
- ¹⁸⁰ V. Budaváry, Krasňany, c. d., 51–53, obr. 4, č. 8. J. Eisner, c. d., SD I, XLIX, obr. 2.
- ¹⁸¹ J. Porubský, Slovanský mohylník vo Veľkých Hostiach, okr. Bánovce nad Bebravou, Slov. arch., III, 1954, 223–227.
- ¹⁸² L. Kraskovská, Zpráva o staroslovanském nálezisku pri Kútoch, Eisnerov sborník, HS V, obr. 21.
- ¹⁸³ J. Eisner, Slovensko a Podk. Rus, c. d., OP 1925, 59, obr. 1, č. 4, 5.
- ¹⁸⁴ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 262.
- ¹⁸⁵ L. Kraskovská, Mor. Sv. Ján, c. d., SMS XV, 227, obr. V.
- ¹⁸⁶ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LVII, č. 2.
- ¹⁸⁷ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 151, obr. 17/2.
- ¹⁸⁸ R. Tichý, Pohrebiště v Břeclavi, c. d., AR 1955, 23–25, obr. 28.
- ¹⁸⁹ L. Jisl, Mohyly v Stěbořicích, c. d., AR 1953, obr. 35.
- ¹⁹⁰ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., tab. 33/12, 65/14, 80/2, 81/9.
- ¹⁹¹ J. Poulik, Jižní Morava, c. d., obr. 117 a.
- ¹⁹² J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 259.
- ¹⁹³ J. Eisner, *Pamiatky z doby velkomoravské na Slovensku*, Almanach Nitra, Trnava 1933, 51.
- ¹⁹⁴ V. B., Archeologické výskumy na Slovensku r. 1933–1936, ČMSS XXVII–XXVIII, 1936–1937, 13, obr. 7.
- ¹⁹⁵ L. Niederle, *Rukověť*, 1931, 153. J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 247, 252, 253, 257, 258, 260. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 133–148. Tenže, Jižní Morava, c. d., 78. Č. Staňa, Slovanské pohrebiště v Mišovičích, c. d., AR 1954, 628.
- ¹⁹⁶ L. Niederle, *Rukověť*, 1931, 232. L. Kraskovská, Gajary, c. d., SMS, 228.
- ¹⁹⁷ J. Eisner, Základy kovářství, c. d., 384. L. Kraskovská, Gajary, c. d., SMS, 228. L. Kraskovská, Devin, c. d., AR 1953, 172. L. Jisl, Mohyly ve Stěbořicích, AR 1953, 53. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 90. J. Nekvasil, Rebešovice, c. d., 436. J. Král, *Vysoké*, c. d., 344.
- ¹⁹⁸ J. Böhm, *Kronika*, c. d., 525.
- ¹⁹⁹ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, 251 a n. J. Poulik, Jižní Morava, c. d., I. L. Červinka, *Slované*, c. d. J. Eisner, *Slovensko a Podk. Rus*, c. d., OP 1925. L. Kraskovská, c. d., SMS, 226. J. Eisner, Pohrebiště ze střední doby hradištní na Slovensku, SMS XIII, 1935, 364–378.
- ²⁰⁰ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 184–187.
- ²⁰¹ V. Budaváry, Krasňany, c. d., mohyla 31, tab. X, 6, 7.
- ²⁰² J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 304.
- ²⁰³ J. Eisner, Základy kovářství, c. d., obr. 3/10.
- ²⁰⁴ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 91, obr. 25/3.
- ²⁰⁵ Tamže, 25/11.
- ²⁰⁶ J. Hampel, *Alterthümer I*, 111, obr. 192.
- ²⁰⁷ J. Eisner, *Základy kovářství*, c. d., 382. L. Niederle, ŽSS I, tab. LVI/10.
- ²⁰⁸ J. Filip, *Pravěké Československo*, 336.
- ²⁰⁹ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 143.
- ²¹⁰ J. Böhm, *Feudalismus*, c. d., 166.
- ²¹¹ J. Poulik, Hroby staroslovanských zemědělců, c. d., AR 1949, 39, obr. 18.
- ²¹² J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LIV/7.
- ²¹³ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., tab. XIII/7.
- ²¹⁴ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 106.
- ²¹⁵ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., obr. 11/4.
- ²¹⁶ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LIV/9.
- ²¹⁷ J. Eisner, Základy kovářství, c. d., 373.
- ²¹⁸ J. Eisner, K dějinám šperku, c. d., 143.
- ²¹⁹ J. Eisner, c. d., SD I, 133. V. Budinský – Krička, Slovanské popolnicové pole vo Výčapoch-Opatovciach, c. d., HS V, 135–144.
- ²²⁰ J. Poulik, Bronzové prsteny na nálezištích s keramikou blučinského typu, HS V, 1948, 153–157.
- ²²¹ I. Borkovský, Staročeské pohrebiště poblíž pražského hradu, Eisnerov sborník, HS V, 1948 145–152.
- ²²² Gy. Rhé – N. Fettich, *Jutas und Oskü*, c. d., tab. VI/20, XIII/7, XIV/9–10, 22, XV/26. J. Korošec, *Poročilo o izkopavanju na Ptujskem Gradu leta 1946*, Ljubljana 1947, tab. X. L. Karan, *Starohrvatsko groblje na „Majdanu“ kod solina*, Split 1936, tab. XVII. J. Korošec, *Slovansko grbišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1950, obr. 1, 6, 8, 24, 27 a n. až 117. J. Hampele, *Alterthümer III*, tab. 67/24, 25, 31, 78/1, 100/12–16, 182/25–28. Á. Cs. Sós, *Le deuxième cimetière avare d'Ullő*, separ. Acta Archeologica, 6, 1955, tab. LVII/13, LXIV/8, 9, LXXII/12–14.
- V tomto diele uvádzajú aj analógie pre naše ďalšie nálezy primitívnych náušnic a obdobu náušnice z hrobu č. 94 s bronzovou perlou. Porovnaj tab. LX/1, LXII/6, LXV/3, 15, LVII/3, LXX/15, LXVIII/20, LXI/9, LXIII/4.
- ²²³ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 50.
- ²²⁴ Tamže, tab. LXVIII/1–3, 7, LXVII/11, 13, 14, XLI/8.
- ²²⁵ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., obr. 131e.
- ²²⁶ Tamže, obr. 101 k.
- ²²⁷ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 223.
- ²²⁸ a J. Hampele, *Alterthümer III*, tab. 86/10.
- ²²⁹ b J. Eisner, D. N. Ves, c. d., obr. 74/6.
- ²³⁰ Tamže, obr. 72/7. J. Hampele, *Alterthümer III*, tab. 485/1. L. Kraskovská, *Skvosty z doby hradištné na Slovensku*, Slavia Antiqua 1948, 539.
- ²³¹ J. Eisner, K dějinám šperku, c. d., 144. J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., obr. 129 i. h. L. Niederle, *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století*, Praha 1930, 131–139.
- ²³² I. L. Červinka, *Slované*, c. d., tab. XIII/7, XV/10. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. XLIX/2, LXIII/19. J. Eisner, D. N. Ves, c. d., obr. 76/9, 10. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 228. J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., obr. 131 d, 135 g. ch.
- ²³³ J. Hampele, *Alterthümer I*, obr. 933–938. Á. Cs. Sós, c. d., tab. LXI/9, LXIII/4. L. Niederle, *Příspěvky*, c. d., obr. 65/7.
- ²³⁴ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 283. J. Hampele, *Alterthümer I*, 898–921.
- ²³⁵ L. Niederle, *Příspěvky*, c. d., 131–139. I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 164. J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. LXXXVIII.
- ²³⁶ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., obr. 32/3, 4. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. LXVII/17, LXIII/6–9. V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., tab. 57/14.
- ²³⁷ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. LXXXVIII/18. L. Kraskovská, *Skvosty*, c. d., obr. 26, 40.
- ²³⁸ J. Hampele, *Alterthümer III*, tab. 89/11, 14, 91/4, 5, 225/9, 10.

- ²³⁶ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. L/2, LXXIV/9. Tenže, *Jižní Morava*, c. d., obr. 142, e-f. Tenže, c. d., AR 1949, obr. 56. J. Král, *Vysočany*, c. d., AR 1955, obr. 181. J. Eisner, *K dějinám šperku*, c. d., obr. 15/5. J. Schránil, *Země české*, c. d., tab. 14/5.
- ²³⁷ L. Karaman, *Starohrvatsko groblje*, c. d., tab. XVIII/1. L. Niederle, *Příspěvky*, c. d., obr. 2, 18.
- ²³⁸ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 413, tab. 55/1-8.
- ²³⁹ J. Eisner, *K dějinám šperku*, c. d., 144, obr. 14/3.
- V. Krička, *Výtvarný přejav*, c. d.
- ²⁴⁰ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. XLI/5.
- ²⁴¹ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., tab. 55/24, 25, 78/14. Tenže, Nové nálezy na slovanském pohřebišti ve Starém Městě, AR 1949, 24, obr. 12.
- ²⁴² Podlha láskavej zprávy dr. A. Točíka.
- ²⁴³ Literatúra mi ostala nedostupná; podlha zprávy dr. Točíka.
- ²⁴⁴ J. Eisner, *Počátky českého šperku*, PA XLVI, 1955, 215.
- ²⁴⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, typ. VI, 62. V. Hrubý, *Staré Město*, 248.
- ²⁴⁶ J. Böhm, *Kronika*, c. d., 528.
- ²⁴⁷ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, typ. III.
- ²⁴⁸ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 285, J. Hampel, *Alterthümer III*, tab. 66/15-20, 86/9, 91/4. H. Mitscha-Märheim, *Das karolingische Gräberfeld von Sieghartskirchen*, N. — Ö und seine bedeutung für die mittelalterliche Siedlungsgeschichte, Arch. Austriaca 13, 1953, 21-39.
- ²⁴⁹ L. Kraskovská, *Skvosty*, c. d., 545, obr. 20.
- ²⁵⁰ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., tab. 75/15, 76/7, 8, 11.
- ²⁵¹ J. Poulik, c. d., AR 1949, 37, ich uvádza ako tvar vodnej kvapky. *Staroslovanská Morava*, 69.
- ²⁵² Tamže.
- ²⁵³ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., obr. 135 a, f.
- ²⁵⁴ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 285.
- ²⁵⁵ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 64.
- ²⁵⁶ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 285. J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 58, typ III.
- ²⁵⁷ N. Fettich, *Adatok a honfoglaláskor archeológiajához*, AÉ 1931, 87.
- ²⁵⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 51.
- ²⁵⁹ J. Eisner, *K dějinám šperku*, c. d., 145.
- ²⁶⁰ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 204.
- ²⁶¹ I. L. Červinka, *Slované*, c. d., obr. 19/5.
- ²⁶² Tamže, tab. VI/14.
- ²⁶³ J. Poulik, *Velkomoravské středisko Staré Zámky u Brna*, AR 1949, 51.
- ²⁶⁴ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 197.
- ²⁶⁵ J. Hampel, *Alterthümer III*, tab. 68/1, 73/29.
- ²⁶⁶ H. Mitscha-Märheim, *Das karolingische Gräberfeld*, c. d., obr. 7.
- ²⁶⁷ J. Schránil, c. d., tab. 1/4, 2/12, 14. J. Böhm, *Kronika*, c. d., tab. 92/10, 11.
- ²⁶⁸ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 197.
- ²⁶⁹ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. XCIV/13. N. Fettich, *A honfoglaló magyarság fémművessége (Die Metallkunst der Landnehmenden Ungarn)*, Budapest 1937, tab. C.
- ²⁷⁰ N. Fettich, *Die Metallkunst*, c. d., tab. CIX/4.
- ²⁷¹ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. XCVI/8. V. Krička, *Výtvarný přejav*, c. d., 43-44.
- ²⁷² J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. XCIV/5. N. Fettich, *Die Metallkunst*, c. d., tab. C/14-16.
- ²⁷³ N. Fettich, *Die Metallkunst*, c. d., 266. Porovnaj tab. IX/13, 14.
- ²⁷⁴ Tamže. Literatúru o normanskej teórii uvádza J. Eisner, *Kultura normanská a naše země*, Cestami umění, Matějčekov sborník, 1949, 43-44.
- ²⁷⁵ J. Eisner, *Počátky českého šperku*, c. d., 217.
- ²⁷⁶ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 328.
- ²⁷⁷ J. Kostrzewski, *Znaki na dnach naczyń wczesnohistorycznych z Wielkopolski*, Niederlův sborník, OP 1925, 117-130, 127.
- ²⁷⁸ Tamže, obr. 13, 125.
- ²⁷⁹ I. L. Červinka, *Slované*, c. d.
- ²⁸⁰ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. XXXI/3.
- ²⁸¹ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 137, obr. 20/6.
- ²⁸² V. Budinský-Krička, *Nové nálezy*, c. d., ČMSS XXXVIII, č. 3, obr. 1, 2 b.
- ²⁸³ J. Kostrzewski, *Znaki*, c. d., 127.
- ²⁸⁴ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 255.
- ²⁸⁵ Tamže, 258.
- ^{285a} V. Budinský-Krička, *Výčapy-Opatovce*, c. d., HS V, 140, obr. 1.
- ²⁸⁶ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 170, 153.
- ²⁸⁷ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 126.
- ²⁸⁸ L. Kraskovská, *Devín*, c. d., J. Eisner, Pohřebiště z doby velkomoravské v Devíně, HS 1940/41, 300-303.
- ²⁸⁹ V. Budinský-Krička, c. d., HS V, 141.
- ²⁹⁰ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 258.
- ²⁹¹ Tamže.
- ²⁹² V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 204.
- ²⁹³ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., obr. 4/4, 24/4, 25/1, 37/1, 38/2, 42/3 ai. Tenže, *Slovensko v pravěku*, tab. XC/2.
- ²⁹⁴ V. Budinský-Krička, *Výčapy-Opatovce*, c. d., tab. II/5.
- ²⁹⁵ L. Kraskovská, *Kúty*, c. d., tab. I/5, 8.
- ²⁹⁶ V. Budaváry, *Krasňany*, c. d., tab. V/1.
- ²⁹⁹ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., tab. 24/6, 26/3, 59/5.
- ³⁰⁰ V. Budaváry, *Krasňany*, c. d., tab. X/2.
- ³⁰¹ J. Eisner, D. N. Ves, c. d., tab. 105/5, 106/1, 2.
- ³⁰² A. Točík-J. Drenko, *Výskum v Práši na Slovensku*, AR 1950, 159-174, 170, obr. 112.
- ³⁰³ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. XVII.
- ³⁰⁴ V. Budinský-Krička, *Nález staroslovenského kostrového hrobu v Dubovanoch (okr. Piešťany)*, ČMSS XL, 1949, č. 4, 54-55.
- ³⁰⁵ L. Kraskovská, *Nové nálezy*, c. d., tab. I/11-15.
- ³⁰⁶ Tamže, tab. I/16, 17, II/18, 19.
- ³⁰⁷ Tamže, tab. II/22, 23.
- ³⁰⁸ Tamže, tab. II/20, 21.
- ³⁰⁹ Tamže, tab. II/24.
- ³¹⁰ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 17, 82.
- ³¹¹ Tamže, 82.
- ³¹² Tamže, tab. XVIII/1, XX, XXII/4.
- ³¹³ Tamže, tab. XXIII/1, 2, 4, 6.
- ³¹⁴ Tamže, tab. XXIII/5.
- ³¹⁵ V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., tab. 27/1, 29/12, 38/11, 51/2.
- ³¹⁶ J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., obr. 103 c.
- ³¹⁷ Tamže, obr. 132 b, 134 b, 138 b, 146 a; vykrojené hrdlo so schodkou obr. 138 a, 141 b.
- ³¹⁸ J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, tab. XVII.
- ³¹⁹ J. Nekvasil, *Rebešovice*, c. d., obr. 189; porovnaj nálezy Červinkové, *Slované*, c. d.
- ³²⁰ J. Eisner, D. N. Ves, tab. 18/6, 55/8, 97/8.
- ³²¹ J. Eisner, *Pohřebiště*, c. d., L. Kraskovská, *Devín*, c. d., obr. 93. *Dávny Devin*, Slovenské múzeum v Bratislavie 1955.
- ³²² L. Kraskovská, *Máš*, c. d., 144-152.
- ³²³ L. Kraskovská, *Slovanské pohřebiště v Bratislavě-Karlovej Vsi*, SA III, 1955, 235-243.
- ³²⁴ J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. XCVI/2.
- ³²⁵ J. Eisner, c. d., SA I, tab. XLVIII/4.
- ³²⁶ V. Budaváry, *Krasňany*, tab. X/2.

- 327 L. Kraskovská, Mor. Sv. Ján, c. d., obr. XII/3, XIV/2.
- 328 V. Budinský — Krička, *Nové nálezy*, c. d.
- 329 H. Mitscha — Mähreim, c. d.
- 330 J. Korošec, Poročilo, c. d., tab. XII.
- 331 J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 84, obr. 20/3, 21.
- 332 M. Šolle, Dokončení výzkumu slovanské akropole na Staré Kouřimi, AR 1955, 79—83, 70 obr. 51.
- 333 Z. Váňa, Výzkum Vlastislavi v r. 1954, AR 1956, 53—58, 68, obr. 44/5.
- 334 P. Čaplovič, Nitra, c. d., SA II, 1954, tab. III/2.
- 335 I. L. Červinka, *Slované*, c. d., 182—3, obr. 55/1, 53/2.
- 336 J. Poulik, *Slované na Moravě*, c. d., 57—89. Tenže, *Staroslovanská Morava*, 19—28 tab. XIV, XV, XLV/4, 10, XLVII/2, L/3, 4, LI/6, obr. 7, obr. 8, 9.
- 337 Tamže.
- 338 J. Poulik, Staroslovanské pohřebiště v Dolních Věstonicích, OP XIII, 1946, 49—51, obr. 2. Tenže, *Jižní Morava*, 89.
- 339 Tamže. E. Petersen, *Der Burgwall von Kleinitz, Kr. Grünberg, Altschlesien*, 1/1937, 59, obr. 12—14, 27.
- 340 V. Budinský-Krička, V. Grob, c. d., 106.
- 341 Tuto otázku bude možno řešit, když sa preskúma východná časť terasy, kam — ako sa zdá — staršie hroby zasahujú.
- 342 J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 40.
- 343 V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 178.
- 344 E. Petersen, *Der ostelbische Raum*, c. d., 73.
- 345 J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 37.
- 346 J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 294—5.
- 347 J. Eisner, c. d., SD I, 135.
- 348 V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 229, obr. 41.
- 349 J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 42. J. Eisner, D. N. Ves, c. d., 283, pozn. 32.
- 350 J. Poulik, *Bronzové prsteny*, c. d., 156.
- 350a L. Kraskovská, Skvosty, c. d., 545.
- 351 J. Eisner, Pohřebiště v Děvíně, c. d., 302.
- 352 V. Hrubý, *Staré Město*, c. d., 229, obr. 41.
- 353 N. Fettich, *Die Metallkunst*, c. d., 213—220, tab. XXXII.
- 354 Tamže, tab. CIX/4.
- 355 Tamže, tab. XCIV/9.
- 356 J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, tab. XCIV/13.
- 357 Tamže, č. 5.
- 358 N. Fettich, *Die Metallkunst*, c. d., 266.
- 359 J. Eisner, *Počátky českého šperku*, c. d., 218.
- 360 J. Dekan, *Začiatky slovenských dejín a riša Velkomoravská*, SD II, Bratislava 1951, 164—188.
- 361 V. Hrubý, *Staré Město*, c. d.
- 362 J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d. K obidvom poznámkom porovaj J. Böhm, *Feudalismus*, c. d., 166.
- 363 P. Čaplovič, Nitra, c. d. A. Točík, Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Velkomoravskéj riše, Hist. čas. III, 3, 418.
- 364 A. Točík, Význam, c. d.
- 365 L. Krasková, Devín, c. d.
- 366 A. Točík, Význam, c. d., 416.
- 367 Tamže.
- 368 L. Kraskovská, Bratislava, c. d.
- 369 J. Nekvasil, Rebešovice, c. d., 437.
- 370 J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, 138 a n.
- v Rusku, SVH 1951—4, 20.
- 372 J. Böhm, *Kronika*, 505.
- 373 J. Dekan, K problémom slovanského osídlenia na Slovensku, HS VI—VII, 1948—9, 60.
- 374 B. Chropovský, Staroslovanské nálezy z Čataja, AR 1954, 626—7. Aj miestny názov Tárnok podla dr. R. Krajčoviča svedčí o prekladišti na obchodnej ceste.
- 375 J. Dekan, K problémom, c. d., 67.
- 376 J. Böhm, *Feudalismus*, c. d., 166.
- 377 B. D. Grekov, Hlavné etapy dejín rolnictva v Hist. čas. II, 2, 263 a n.
- 378 P. Ratkoš, Počiatky feudalizmu na Slovensku, Hist. čas. II, 2, 263 a n.
- 379 J. Böhm, *Feudalismus*, c. d., 166.
- 380 J. Poulik, *Jižní Morava*, c. d., 73.

Славянский могильник IX ст. в селе Вельки Гроб (окр. Сенец)

Б. ХРОПОВСКИЙ

На западном конце села Вельки Гроб (окр. Сенец), в местности „За потоками“, на террасе, поднимающейся на 3—4 м над уровнем Чатайского потока, в месте многократного первобытного поселения, находится славянский могильник эпохи Великой Моравии. Более раннее поселение уже установил здесь Ш. Яншак (Š. Janšák Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXVI-1932, стр. 1⁴ 33; J. Eisner, Prehistorický výskum na Slovensku i v Podkarpatskej Rusi r. 1932—1933, SMSS XXVI-1⁰ 2, стр. 3, он же SMSS XXVII—XXVIII-1933—1934). В альбоме на щебень на участке № 659, где раньше было учтено неопределенное количество могил, весной 1948 г. мы сохранили содержание могилы со скелетом и часть славянской урны (находку опубликовал V. Budinský-Krička, Predhistoricke a staroslovanské nálezy z Veľkého Grobu [okr. Modra] v Slovenskom národnom múzeu, SMSS XLIII—XLV 1949—1951, 104—106). Осеню 1948 г. Словацкий Музей в Братиславе произвел здесь охранные раскопки под руководством д-р. Красковской, причем было исследовано еще 6 могил (L. Kraskovská, Prí-

spevok k pohrebným zvykom starých Slovanov — Staroslovanské pohřebiště vo Veľkom Grobe, Hists. sb. VIII-1950, стр 43—49).

В 1951 г. согласно постановлению АИ САН (Археол. Инст. Слов. Акад. Наук) были начаты систематические раскопки упомянутого могильника. До сих пор раскопками было открыто всего 133 могилы со скелетом и одна могила с трупосожжением. Надо, однако заметить, что некоторое количество могил было уже уничтожено при добывании песка и что по всей вероятности на другие могилы можно натолкнуться на до сих пор неисследованом пространстве.

Могилы были сосредоточены на краю песчаной ямы (см. план). Погребения были большую частью в небольших ямах; от них резко отличаются могилы больших размеров. Могилы большую частью ориентированы с востока на запад, но есть и большие или меньшие уклонения к северу и югу. В направлении сэз—юзв ориентированы могилы 20, 45, 46, 47, 56, 59; 61; 65; 77; 80, 86, 88, 89, 92, 97, 103, 116, 128, 134, а в направлении сев—юзз могилы 1, 2, 4, 6, 10,

12, 22; 28; 30; 31; 52, 64, 94, 118. Не редко встречается ориентировка сз—юв (1/48, 2/48, 3/48, 4/48, 5/48, 6/48, 34; 35; 36; 68; 69, 72, 73, 74, 75, 76, и др.), иногда и сзз—юв, (могилы 37, 42, 54, 82 и др.), а в двух случаях (могилы 78 и 101) была ориентировка с—ю. С ориентировкой могильных ям связана и ориентировка скелетов, причем соблюдалось положение трупа головой к западу, и только в могилах 36, 37, 54, 83, 87, 92, 100, 5/48 скелеты лежали головой к востоку.

Трупы были погребены в небольших ямах, вырытых в лессе и во многих случаях в неолитических культурных ямах. Размеры могильных ям различны и часто не соответствуют размерам погребенного. Кроме 39 погребений в мелких ямах без заметных контуров, могильные ямы можно по средней длине разделить на 5 групп. К первой группе принадлежат 6 ям до 150 см длины, ко второй — 49 ям с средней длиной в 150—200 см, к третьей группе 27 ям 200—250 см длины, четвертую группу составляют могилы 18, 36, 45, 87, 89, 110 и 122 длиной в 250—280 см и к пятой группе относятся могилы 37, 54, 86 и 100, которые достигают длины свыше 300 см. Таким же образом можно разделить и ширину могил, а то до 50 см (мог. 2, 53, 103). Большая часть могильных ям достигает средней ширины 50—95 см (75 могил) и только изредка 100—150 см (14 могил); 5 могил (37, 54, 87, 100 и 110) достигают ширины 100—150 см. Первые три группы по длине и две группы по ширине можно отнести к первым трем группам по глубине, в которых средней глубины до 50 см достигают 35 могил, 50—100 см — 47 могил и 100—150 см — 32 могилы. На глубине 150—200 см было 9 могил (8, 11, 36, 77, 83, 84, 98; 122; 6/48) и свыше 200 см могилы 37; 54; 86; 87; 89; 100, 110, 113, 114 и 5/48.

Древние славяне в В. Гробе только в единичных случаях посвящали особое внимание оформлению могильных ям; преобладают ямы простые, продолговатые в плане, с вертикальными стенками, со дном или ровным (рис. 1) или наклонным на одну (рис. 2) или другую сторону (рис. 3), реже с мисковидным (рис. 4) или выпуклым (рис. 5) дном. В неглубоких могилах трупы были положены на голой земле, в глубоких — часть дна, где лежал скелет, была покрыта досками (могилы 14, 84, 98, 122) или обложена досками с боков (2/48, 8, 48 и др.), а иногда (могилы 18, 37, 54, 67, 83, 86; 89 и 110) было покрыто досками дно, и скелет обложен с боков а также сверху прикрыт досками. В таких могилах сохранилось много остатков тканей. Исключительный случай можно видеть в могилах 8, 36, 87, 100 и 113, где скелеты лежали кожаных мешках.

От вышеописанного способа погребения зависело положение скелетов. Трупы были положены большей частью павничь, и голова лежала на затылке (таблица II/2, IV/1), руки — вдоль туловища, ноги — близко сдвинуты одна к другой (табл. IV/2, IV/4). В некоторых могилах череп был повернут назад (могилы 4, 33 и 37), с отставшей челюстью (табл. I/4) или же целиком подвинут направо (могила 35). Иногда он отклоняется направо (могилы 1, 6, 17, 67, 79; 88; 96 и др.), а иногда (могилы 2, 10, 22, 80; 97; 98; 128 и др.) налево (табл. II/4, III/3—4). Подобные отклонения и довольно значительные, наблюдаются и

в положении рук. Или правая (могилы 1, 33, 34, 35; 41), или левая (могила 49) рука в локте согнута и лежит на тазовой кости, или же обе руки (могилы 6, 43) находятся в этом положении. Часто встречаются руки на некотором расстоянии от туловища (11, 22, 52, 56, 67, 73 и 116) (табл. I/2) или лежащие на туловище (20, 36, 37, 118 и др.) (табл. I/4), в единичных случаях или правая (мог. 28), или левая рука находится под тазовой костью (мог. 31), или же правая рука в локте выгнута обратно мог. 91); иногда руки сложены на груди мог. 2) а в могиле 103 они сцеплены возле черепа (Табл. IV/3). В могиле 52 на правой руке был сросшийся излом. — Кости ног обыкновенно близко сдвинуты вместе (табл. II/3, III/2), но бывают и широко раздвинуты (табл. I/2, II/1), правая (могила 56) или левая (мог. 119) нога иногда в колене согнута внутрь или (мог. 35) выгнута наружу. Бывает также, что малая и большая берцовые кости правой ноги сдвинуты внутрь (мог. 18) или наружу (мог. 98 — на 20 см, табл. III/4). В иных случаях ноги в коленях согнуты и внизу соединены (мог. 45) или в нижней части положены одна на другую (мог. 34) Иногда целый скелет согнут направо (мог. 28, 36, 41) или налево (мог. 23, 52, 60, 105) (табл. I/3).

Отдельно надо отметить могилы в которых нижняя часть находится в первоначальном состоянии, а верхняя большей частью нарушена (мог. 5, 8, 36, 45, 46 и др.) (табл. IV/2); могилы 63 и 83 целиком нарушены (рис. 7, табл. III/1).

Для полного описания погребального ритуала надо упомянуть найденные предметы и их размещение в могилах. Керамика была найдена в 31 могиле, всего 38 сосудов, из которых 10 (мог. 1, 4, 6, 17, 80; 98; 105; 113, 116, 120) были помещены возле пальцев правой ноги (табл. I/1, III/4, IV/2) один (мог. 1/48) возле пальцев левой ноги и 8 (мог. 40, 63, 66, 77, 84, 115; 3/48 и 4/48) в ногах. В могилах 23, 78 и 80 сосуд находился возле правой берцовой кости (табл. I/3, II/4), в могиле 58 — между берцовыми костями (таблица II/2). Только в отдельных случаях были найдены сосуды с правой стороны (мог. 80, 109) (табл. II/4) черепа и (мог. 18 и 61) с левой стороны черепа; только в могиле 92 сосуды были поставлены в левом углу могильной ямы (табл. III/2). В глубоких могилах (18, 86 и 87) находились с левой, а в могиле 83 с правой стороны скелета намеренно разбитие сосуды (рис. 8 и 9, табл. III/1).

В одной могиле (48) без иных приношений в ногах лежали железные обручи от деревянного ведерка.

В наибольшем числе представлены ножи, которые были найдены в 42 могилах. В десяти могилах (10, 13, 23, 27, 60, 58, 94; 95; 110 и 117) нож лежал возле пальцев левой руки и в трёх могилах (37, 78; 86) возле пальцев правой руки. Три ножа (мог. 6, 89, 92) лежали у локтя левой руки с наружной стороны и три ножа (мог. 5, 54, 105) с внутренней стороны, и подобным же образом три ножа (мог. 2, 17, 33) у локтя правой руки; ножи в могилах 67, 100, 1/48 лежали на локтевой кости левой руки. Остальные ножи лежали в разных местах; так в могиле 31 — у пальцев левой руки, возле левого плеча (мог. 122), возле левой бедренной кости (мог. 113), на левой тазовой кости (мог. 7, 87), возле правого колена мог. 18), между бедренными костями

(мог. 47), в ногах (мог. 77), за черепом (мог. 83), на груди (мог. 46).

В пяти могилах был найден железный топор, который в могилах 18, 54 и 110 лежал на правом колене (рисунок 6), так, что ручка, длиной около 50 см, была направлена к правой руке, подобным образом, как в могиле 113 с детским скелетом топор был на правой берцовой кости, а в могиле 39 у пальцев правой руки (рис. 10). И найденные три копья в могилах 36, 88 и 89 лежали с правой стороны скелета (рис. 10, таблица I/4), с ручкой до 200 см длины.

Стрелы больших и меньших размеров лежали у пальцев левой руки (мог. 60), связка стрел в могиле 110 лежала с левой стороны черепа, в могиле 122 стрелы были на талии, а небольшой дротик в могиле 6/48 лежал на правой лопатке скелета.

Шпоры были найдены только в 3-х могилах, а именно в могиле 67 две шпоры (табл. IX, 6, 7) и в могилах 86 и 89 по одной; все они лежали в ногах.

Снаряжение умерших дополнялось огнivом, которое было найдено в 3-их могилах, причем одно огниво лежало возле правой руки на брюшной полости (мог. 17), другое с правой стороны за черепом (мог. 83) и третье на внутренней стороне левой бедренной кости (могила 87).

Из железных предметов в женских могилах найдены были и 2 серпа; один из них (мог. 87) лежал между берцовыми костями, острием на правой кости, а другой (мог. 5/48) лежал на животе острием вверх.

К снаряжению принадлежали железные пряжки, лежавшие на талии (мог. 54), в ногах (мог. 86), на левой тазовой кости (мог. 122). В могиле 18 была маленькая бронзовая пряжка, лежавшая возле левого колена, вероятно, от пояса, к которой относятся и 2 бронзовых украшенных серебром наконечника, и бронзовье бусы. (Таб. VI/4, 5.)

Из женских могил происходят различные украшения, из которых серьги были только в 15 могилах, всего 22 штуки, из них 15 бронзовых (мог. 33, 40, 50, 53, 63; 103; 104; 109; 119 по одной), 6 серебряных (мог. 8, 94 и 100) и одна позолоченная (мог. 133). Для большей пышности прибавлялись и ожерелья, из которых в могиле 36 найдено было только три бусины, разбросанные по нарушенной груди скелета, 2 бусины под подбородком в могиле 50, две в могиле 53 под черепными костями и на том же месте в могиле 3/48 было 6 бусин. Только в могиле 100 было целое ожерелье, состоящее из 80 бусин и находившееся на шее. Сюда можно причислить и костяной амулет из могилы 126, изготовленный из позвонка (таб. XV/10). Как украшение одежды (мог. 77) служили две стеклянные пуговицы (таб. VII/6, 7), и в могиле 94 две позолоченные розеты на груди. Только в могиле 100 был на правой руке бронзовый перстень из тонкой пластинки, расширенной в овальный щиток, украшенный выбитым узором. В детской могиле 126 был железный браслет. В 3-х могилах (40, 92, и 119) были костяные игольники, украшенные резьбой (табл. VI/20, X/8, XII/13).

Из вышесказанного следует, что по способу погребения, а также по снаряжению могилы можно в общих чертах разделить на две группы. К первой группе принадлежат погребения в неглубоких и узких могиль-

ных ямах, в среднем $200 \times 90 \times 120$ см с очень бедным снаряжением или вовсе без приношений. Ко второй группе принадлежат погребения, заботливо оформленные и снаряженные, в могилах, достигающих в среднем размеров $300 \times 150 \times 200$ см. Мужчины, погребенные в этих могилах, снажены военным снаряжением и оружием (мог. 18, 54, 67, 86, 89 и 110), женщины — цепными украшениями (мог. 94 и 100). Интересно, что в двух случаях скелеты мужчин-воинов (мог. 37, 54) и в шести случаях скелеты женщин (мог. 36, 83, 87, 92, 100 и 5/48) были ориентированы, против обыкновения, противоположным образом, т. е. головой к востоку и ногами к западу, причем эти последние были погребены в кожаных мешках. Этот способ погребения несомненно связан с тогдашним экономическим и социальным строем, а следовательно с индивидуальным имущественным и прежде всего социальным положением умерших, на что указывает и расположение их могил: они окружены могилами первой группы (мог. 18, 37, 38, 54, 110) или представляют самостоятельные меньшие группы (мог. 86, 87, 89, 92 и 100).

Вопрос о вторичном вмешательстве касается или ограбления могил (спрашивается в какой период), или (мог. 15) явлений, связанных с поверьями о вампирах, когда череп перемещен на грудь скелета. На различные обряды, связанные с тризной, указывают находки углей (мог. 87, 89, 3/48, 5/48 и др.) или намеренно разбитых сосудов (мог. 18, 83, 86 и 87); с этим вероятно тесно связаны и находки атипичных черепков, лежащих на груди или на черепе скелета, что является специфической особенностью погребений этого могильника.

Хотя и не очень многочисленны, но все же важны также находки оружия, среди которых первое место занимают копья из могил 37, 86 и 89 и одно копье, найденное отдельно, в которых представлены различные формы. Копья из могил 37 и 86 имеют более длинную втулку, которая постепенно переходит в лавро-листное перо (табл. VI/18, XI/1). Эти копья, а также отдельно найденное (табл. XVI/9) указывают на старые местные элементы, образцы которых можно предполагать в мастерских некогда римского Придунавья, как это отметил J. Eisner (*Základy kovářství v době brádiští v Československu, Slavia Ant. 1-1948*, страница 368): мы полагаем, что из них развились типичные копья с крыльышками на втулке эпохи Великой Моравии. До сих пор единичной формой является копье длиной в 43 см из могилы 89 (табл. XI/7) с меcheобразным пером и короткой узкой втулкой. Эта форма в словацких и моравских могилах нам незнакома.

Хронологически к этим находкам относятся и наконечники стрел. К стрелам наиболее ранней эпохи, происходящим из инвентаря nomadských могил со скелетом, принадлежат трехгранные стрелы с длинной втулкой (табл. XIV/2, 3, 4). К старым местным формам относятся и стрелы с крыльышками с более тонкой или более широкой втулкой (табл. XIV/5, 12 и 13), которые встречаются вместе с листовидными (табл. XIV/14, 15) и ромбовидными (табл. XIV/17, 18). Топоры из могил воинов имеют форму плотичного топора (таблица XI/8), топорка (табл. VI/9) и боевого топора с дли-

ными (табл. IX/1) или срезанными (табл. XIV/11) отростками. На топорах этого местонахождения можно видеть ступени их развития.

К более ранним формам принадлежат массивные шпоры с закругленным шипом (табл. IX/6, 7) и более поздние формы тонких (табл. XI/2, 9) шпор каролингского типа.

Ножи представляют три типа: с ровной (табл. V/11), изогнутой (табл. VI/16, 19, VII/7) спинкой и большие боевые ножи в выступом на лезвии (табл. IX/2, XIII/8, XIV/10).

Украшения из велькогробского могильника сравнительно бедны формами и своей численностью.

Местным изделием являются серьги из бронзовой проволоки в форме кружков (табл. V/9, XII/8, 9) или овалов без узлика (табл. V/10, VI/15) и с узликом (табл. VI/13, XII/11, 12) а также грозевидные (таблица VII/11). Сюда относятся и бусы из зеленого стекла (табл. VII/10), из стекловидной массы (табл. VII/9), бусы из синего стекла (табл. VII/13), стеклянные бусы в форме падающих капель сине-зеленого цвета с бронзовой трубочкой посередине (табл. VI/17) и стеклянные пуговицы (табл. VIII/6, 7). Все эти предметы связаны с предшествующим периодом и указывают на местное происхождение. На византийско-восточный характер указывают серебряные серьги с простым гроздем, а также ожерелья (табл. XII/5, 10), серьга с бусами на обеих сторонах (табл. XII/4, 4a) и позолоченная серьга с зерни (табл. XII/7).

О развитом местном ювелирном деле свидетельствуют наконечники с украшением в виде зернышек (табл. VI/4, 5), покрытые золотым листом розетки (таблица XII/1, 1a, 2, 2a), которые относятся к находкам блатницкого типа, и серьга з звездочкой с тремя лучами (табл. XII/16).

Керамика из велькогробского могильника относится к поморавской группе и тесно связана с находками в Д. Вестницах, Д. Дунайовицах, Старом Месте и Блучине. Способом изготовления и исполнением украшений, хотя и нельзя точно определить отличия отдельных групп, она в общих чертах относится к ранней и развитой поморавской фазе. К ранним формам, которые доходят до начала IX ст., надо отнести керамические формы, изготовленные от руки и только обточенные на круге; у них поверхность неровная, грубая, устье слабо выгнутое, закругленное. Эта керамика или без украшений (табл. VIII/2), или украшена полосками резных линий (табл. VIII/1, V/5), наколами, расположенным горизонтальными рядами (табл. VIII/5) и неумело исполненной грубой, простой (табл. X/5, XV/4), тройной (табл. XVI/1) или тонкой волнистой линией (табл. V/5, X/2). Сюда надо отнести и сосуд из могилы 92 (табл. X/6), у которого нет наружу выгнутого венчика и который изготовлен также от руки. На поверхности этих сосудов можно видеть грубую моделировку пальцами, они плохо обожжены, и орнамент их неправилен и слабо выражен.

Остальные сосуды формованы на круге; тулово или более стройное с широкими плечиками и узким горлом (табл. V/2, 6, VII/5) или большую частью в виде банки (табл. V/4, XIII); также двухконические (табл. VII/1, 3) и высокие горшки имеют расширенное устье (табл.

X/4, XI/1, 2). Венчик огнутый с профиляцией, закругленный (табл. V/2), ровно (табл. XI/1) или косо (табл. VI/2) срезанный. Поверхность более ровная и гладкая, украшенная простой неумелой волнистой линией и горизонтальными резными линиями вплоть до нижней трети (табл. V/2, 3, VI/2) или только резными линиями (табл. V/6, VI/3), потом наколами, расположенные косыми (табл. V/4) и вертикальными (таблица VI/1) рядами, вроде волнистой линии (табл. VIII/1), и зигзагами (табл. XI/1, 2, XV/2). Красиво исполнен волнистый орнамент сложным гребнем между пучком линий (табл. X/4, XV/1). Блучинское влияние заметно на трёх сосудах (табл. XIII/4, X/4, XV/2), на скандинавские элементы указывает сосуд из могилы 116 (табл. VIII/6). Бутылка из могилы 63 (табл. VIII/3), местного происхождения, изготовлена без сомнения под влиянием старых подунайских римских мастерских. Линия развития керамики заканчивается горшками из могил 1 и 98 (табл. V/1, XIII/1) очень усовершенствованной формы.

В керамике этого могильника интересное явление представляют высокие горшки (315 мм, табл. VI/1, 2), которые имеют ясно выраженно селищный характер. И не исключено, что в могилы давали керамику, служившую умершему при его жизни и не имевшую ритуального значения. Керамика и при своей немногочисленности представляет много различных форм и орнаментальных элементов, по разному комбинированных, что является следствием положения данного объекта в общей ситуации.

По найденному материалу, в особенности анализируя оружие и украшения, этот могильник можно отнести к IX ст., главным образом ко второй половине его, когда Великая Моравия преодолевала большие внутренние политические и экономические противоречия, осложнившие еще противоречиями церковной иерархии. Внешняя опасность вела к усилению военной мощи, особенно на важных стратегических путях, вокруг политических и экономических центров, а также на передовых линиях обороны, где возникали сторожевые посты, вероятно с определенными задачами. Последние раскопки показали, что славянские могильники можно разделить на определенные группы, а именно на могильники городского (Старе Место), сельско-торгового (Д. Ятов, Вестница) и сторожевого характера (Девин). Последняя группа была размещена вдоль главных путей и на перекрестках их, задачей ее было сначала охранять купцов и только позже она приобрела функцию обороны пограничной области. Велькогробский могильник принадлежит к сторожевому посту, расположенному вблизи перекрестка янтарного пути и пути, соединяющего Поморавье с Нитранской областью, которой был несомненно передовым укреплением системы городищ в области Малых Карпат и охранял центр Моравии. Общий характер могил, в особенности воинских, и их инвентарь, показывают, что в них не отражаются только религиозные представления, а прежде всего отражаются социальные и экономические отношения, общественное положение погребенных. Это можно видеть в погребениях воинов, их жен и детей, которые принадлежали к свободному, социально господствующему классу,

отличающемуся от остального населения богатым инвентарем погребений. Размещение могил отдельными большими или меньшими группами с могилами воинов посередине указывает на элементы патриархально-родового общества, в котором сохранялись в известной мере принадлежность к отдельным родовым формациям. С другой стороны более дорогое оформление могильных ям, более богатый инвентарь и сохранение

предметов личного употребления и в детских могилах подчеркивают привилегированное положение погребенных. Могильник в селе Вельки Гроб принадлежит к периоду разложения родового общественного строя, когда на территории Великой Моравии совершался уже переход к более развитым формам производства и общественным формам феодализма.

Ein slawisches Gräberfeld aus dem 9. Jahrhundert in Veľký Grob, Bezirk Senec

Bohuslav Chropovský

Am westlichen Rande der Gemeinde Veľký Grob, Bezirk Senec, an der Stelle genannt „Zapotoky“, auf einer Terrasse, die sich 3–4 m über dem Spiegel des Baches von Čataj erhebt, an der Stelle einer mehrfachen vorgeschichtlichen Besiedlung, befindet sich ein slawisches Gräberfeld aus der grossmährischen Zeit. Eine ältere Besiedlung hat hier schon vor längerer Zeit Š. Janšák festgestellt (Staré osídlenie Slovenska, SMSS XXVI, 1932, 16, 33; J. Eisner, Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi r. 1932–1933, SMSS XXVI, 1932, 3; derselbe SMSS XXVII–XXVIII, 1933 – 4). In einer Kiesgrube auf der Gemeinde-Parzelle Nr. 659, wo bereits vorher eine nicht festgestellte Zahl von Gräbern vernichtet worden ist, haben wir den Inhalt eines Skelettgrabes mit einem slawischen Gefäß und ferner einen Teil einer slawischen Urne gerettet (den Fund veröffentlichte V. Budinský-Krička, Predhistorické a staroslovanské nálezy z Veľkého Grobu (okr. Modra) v Slovenskom národnom múzeu, SMSS XLIII–XLV, 1949–1951, 104–106). Im Herbst 1948 führte hier das Slowakische Museum in Bratislava Rettungsforschungen unter der Leitung von Dr. Kraskovská durch und weitere sechs Gräber wurden durchforscht. (L. Kraskovská, Príspevok k pohrebným zvykom starých Slovanov – Staroslovanské pohrebište vo Veľkom Grobe, Hist. sb. VIII, 1950, 43–49.)

Im Jahre 1951 hat man laut Beschluss des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften mit der systematischen Durchforschung des erwähnten Gräberfeldes begonnen. Im Laufe der bisherigen Forschungen wurden im ganzen 133 Skelettgräber und ein Brandgrab abgedeckt. Es ist jedoch nötig zu bemerken, dass eine gewisse Zahl von Gräbern bei

Sandgewinnung vernichtet worden ist und es ist auch wahrscheinlich, dass man auf der bisher nicht abgedeckten Fläche auf weitere Gräber stoßen kann.

Die Gräber waren am Rande der Sandgrube konzentriert (siehe Plan). Die Bestattungen lagen meist in nicht geräumigen Gruben, von denen die Gräber von grossen Ausmassen und Tiefe auffallend abstechen. Der grösste Teil der Gräber ist O–W orientiert, es bestehen jedoch auch kleinere und grössere Abweichungen nach N und S. (Nach NWW–SOO orientiert sind die Gräber Nr. 20, 45, 46, 47, 56, 59, 61, 65, 77, 80, 86, 88, 89, 92, 97, 103, 116, 128, 134 (oder NOO–SWW) Grab 1, 2, 4, 6, 10, 12, 22, 28, 30, 31, 52, 64, 94, 118). Eine nicht seltene Orientierung ist NW–SO (1/48, 2/48, 3/48, 4/48, 5/48, 6/48, 34, 35, 36, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76 und andere sogar NNW–SSO (Grab 37, 42, 54, 82 u. a.) und in zwei Fällen (Grab 78 und 101) war die Orientierung N–S). Mit der Orientierung der Grabgruben war auch die Datierung der Skelette im Zusammenhang, wobei der Brauch, die Toten mit dem Kopfe westwärts zu betten bestand und nur in den Gräbern 36, 37, 54, 83, 87, 92, 100, 5/48 waren die Skelette mit dem Kopfe ostwärts gelegt.

Die Toten sind in nicht geräumigen Gruben bestattet worden, die in Löss eingelassen waren und in vielen Fällen in neolithische Kulturgruben. Die Ausmasse der Grabgruben sind verschiedenartig und oft richten sie sich nicht nach der Grösse des Bestatteten. Mit Ausnahme von 39 Gräbern, die in seichten Gruben ohne deutliche Umriss gebettet waren, lässt sich die durchschnittliche Länge der Grabgruben in fünf Gruppen einreihen. In die Erste gehören sechs Gruben bis 150 cm, in die Zweite 49 mit durchschnittli-

cher Länge 150–200 cm, in der Dritten sind 27 Gruben von 200 bis 250 cm, die Vierte bilden die Gräber 18, 36, 45, 87, 89, 98, 110 und 122, die 250–280 cm lang sind und in die fünfte Gruppe reihen wir die Gräber 37, 54, 86 und 100, welche eine Länge über 300 cm erreichen. Ebenso lässt sich auch die Breite verteilen, und zwar bis 50 cm, in welche die Gräber 2, 53 und 103 gehören. Die grösste Zahl der Grabgruben erreicht eine durchschnittliche Breite zwischen 50–95 cm (75 Gräber) und nur selten 100–150 cm (14 Gräber) und 5 Gräber (Nr. 37, 54, 87, 100 und 110) sind 150–160 cm breit. Die ersten drei Länge-Gruppen und zwei Breite-Gruppen kann man mit den ersten drei Tiefe-Gruppen verbinden, wo der Durchschnitt von 50 cm von 35 erreicht wird, von 50–100 cm von 47 und von 100–150 cm von 32 Gräbern. In 150–200 cm Tiefe sind 9 Gräber (Nr. 8, 11, 36, 77, 83, 84, 98, 122, 6/48) und über 200 cm die Gräber 37, 54, 86, 87, 89, 100, 110, 113, 114 und 5/48.

Die alten Slawen in Velký Grob haben in ver einzelnen Fällen auch der Herrichtung der Grabgruben ziemlich grosse Aufmerksamkeit gewid met. Vorwiegend sind jedoch einfache Gruben von rechteckigen Umrissen, senkrechten Wänden, mit entweder geradem Boden (Abb. Nr. 1), oder schiefer, auf eine (Abb. Nr. 2) oder die andere Seite (Abb. Nr. 3), seltener beckenförmig (Abb. Nr. 4) und erhöht (Abb. Nr. 5). In den seichten Gräbern waren die Toten auf die blosse Erde gebettet, in den tiefen war der Teil des Bodens, auf welchem das Skelett ruhte, mit Brettern ausgelegt (Grab 14, 84, 98, 122) oder war das Skelett an den Seiten von Brettern eingeschlossen (Grab 2/48, 8, 48 u. a.), in anderen Fällen wieder (Grab 18, 37, 54, 67, 83, 86, 89 und 110) war der Boden ausgelegt, das Skelett an den Seiten und oben ebenfalls mit Brettern bedeckt. In diesen Gräbern blieben zahlreiche Zeugreste erhalten.

Einem Ausnahmsfall begegnen wir in den Gräbern 8, 36, 87, 100 und 113, wo die Skelette in Ledersäcken aufbewahrt waren.

Mit der Art der vorerwähnten Bettung war auch die Lage der Skelette im Zusammenhang. Die Toten waren vorwiegend in Rückenlage bestattet, mit dem Schädel am Hinterhaupt (Taf. II, 2; IV, 1), den Armen entlang des Körpers, den Beinen eng nebeneinander liegend (Taf. IV, 2; IV, 4). In manchen Gräbern ist der Schädel nach rückwärts gesunken (Grab 4, 33 und 37), die Mandibel gefallen (Taf. I, 4), oder ganz zur rechten Seite verschoben (Grab 35). Manchmal weicht sie zur rechten Seite ab (Grab 1, 6, 17, 67, 79, 88, 96 u. a.), ein anderesmal (Grab 2, 10, 22, 80, 97, 98, 128 u. a.) zur linken Seite (Taf. II, 4; III, 3–4). Ähnliche Abweichungen

und ziemlich grosse, sind auch bei der Bettung der Arme zu verzeichnen. Entweder der rechte Arm (Grab 1, 33, 34, 35, 41) oder der linke (Grab 49) ist im Ellenbogen gebogen und auf den Beckenknochen gelegt, oder beide Arme (Grab 6, 43). Häufig begegnen wir den Armen vom Körper weggestreckt (Grab 11, 22, 52, 56, 67, 78 und 116) (Taf. I, 2), oder auf den Körper gelegt (Grab 20, 36, 37, 118 u. a.) (Taf. I, 4), vereinzelt ist entweder der rechte Arm unter den Beckenknochen gelegt (Grab 28), oder der linke Arm (Grab 31), ebenso der rechte Arm im Ellenbogen zurückgebogen (Grab 91), ein anderesmal liegen die Hände auf der Brust (Grab 2) und im Grabe 103 beim Schädel gefaltet (Taf. IV, 3). Im Grabe Nr. 62 war der rechte Arm gebrochen und verwachsen. Die Fussknochen pflegen eng nebeneinander zu liegen (Taf. II, 3; III, 2), aber auch breiter gespreizt (Taf. I, 2; II, 1), das rechte (Grab 56) oder linke Bein (Grab 119) im Knie nach innen gebogen, oder (Grab 35) nach aussen gebogen. Es kommt vor, dass die Fibula und Tibia des rechten Beines nach innen gelegt ist (Grab 18), oder nach aussen (Grab 98 sogar um 20 cm nach aussen) (Taf. III, 4). In anderen Fällen sind die Beine in den Knie gebogen und unten zusammengeschlossen (Grab 45), oder in den Waden gekreuzt (Grab 34). Es kommt vor, dass das ganze Skelett nach rechts (Grab 28, 36, 41) oder nach links gebeugt war (Grab 23, 52, 60, 105) (Taf. I, 3).

Es ist nötig jene Gräber separat zu erwähnen, die den unteren Teil im ursprünglichen Zustande haben, den oberen Teil meist auseinadergeworfen (Grab 5, 8, 36, 45, 46 u. a.) (Taf. IV, 2), aber die Gräber 63 und 83 sind vollständig auseinandergeworfen (Abb. 7; Taf. III, 1).

Um den Begräbnisritus vollständig zu beschreiben, ist es nötig, die Verteilung der Funde und ihre Lagerung anzuführen. Keramik wurde in 31 Gräbern gefunden, im ganzen 38 Stücke, von denen 10 (Grab 1, 4, 6, 17, 80, 98, 105, 113, 116, 120) bei den Zehen des rechten Fusses lagen (Taf. I, 1; III, 4; IV, 2), ein Stück (Grab 1/48) bei den Zehen des linken Fusses und 8 Stücke (Grab 40, 63, 66, 77, 84, 115, 3/48 und 4/48) zu Füssen. Im Grabe 23, 78 und 80 war das Gefäß neben dem rechten Wadenbein (Taf. I, 3; II, 4), im Grabe 58 zwischen den Wadenbeinen (Taf. II, 2). Blos vereinzelt fanden sich Gefäße zur rechten (Grab 80, 109) (Taf. II, 4) und im Grabe 18 und 61 zur linken Seite des Schädels; nur im Grabe 92 waren die Gefäße in die linke Ecke der Grabgrube gestellt (Taf. III, 2). In den tiefen Gräbern 18, 86 und 87 lagen zur linken und im Grabe 83 zur rechten Seite des Skelettes intenzionell zerbrochene Gefäße (Abb. 8 und 9; Taf. III, 1).

In einem Grabe (48) ohne andere Beigaben lagen zu den Füssen eiserne Reifen von einem Holzeimer.

Am zahlreichsten waren Messer vertreten, die in 42 Gräbern gefunden wurden. In neun Gräbern (10, 13, 23, 27, 60, 58, 94, 95, 100 und 117) lag das Messer bei den Fingern der linken und in drei Gräbern (Grab 37, 78, 86) bei den Fingern der rechten Hand. Drei Messer (Grab 6, 89, 92) lagen beim Ellenbogen der linken Hand von der äusseren und drei (Grab 5, 54, 105) von der inneren Seite und ähnlich drei (Grab 2, 17, 33) beim Ellenbogen der rechten Hand und die Messer in den Gräbern 67, 100, 1/48 auf der Elle der linken Hand. Die übrigen waren an verschiedene Stellen gelegt; im Grabe 31 bei den Fingerspitzen der linken Hand, beim linken Oberarm (Grab 122), neben dem linken Oberschenkelbein (Grab 113), am linken Beckenknochen (Grab 7, 87), neben dem rechten Knie (Grab 18), zwischen den Oberschenkelbeinen (Grab 47), zu den Füssen (Grab 77), hinter dem Schädel (Grab 83) und auf der Brust (Grab 46).

In fünf Gräbern wurde eine Eisenaxt gefunden, die in den Gräbern 18, 54 und 110 am linken Knie lag (Abb. 6), so dass der Schaft, welcher cca 50 cm lang war, mit Richtung zur rechten Hand lag; ebenso auch im Grabe 113, in welchem ein Kinderskelett lag, war die Axt am rechten Wadenbein und im Grabe 89 bei den Fingern der rechten Hand (Abb. 10). Auch die drei Lanzenspitzenfunde in den Gräbern 37, 86 und 89 lagen zur rechten Seite des Körpers (Abb. 10) (Taf. I, 4) mit einem bis 200 cm langen Schaft.

Die grossen und kleinen Pfeilspitzen lagen bei den Fingern der linken Hand (Grab 60), ein Bündel von Pfeilspitzen im Grabe 100 lag zur Linken des Schädels, im Grabe 122 lagen sie am Gürtel und eine kleine Speerspitze im Grabe 6/48 war auf dem rechten Schulterblatt. Sporen wurden nur in 3 Gräbern gefunden und zwar zwei im Grabe 67 (Taf. X, 6, 7) und je einer in den Gräbern 86 und 89.

Die Ausstattung der Bestatteten ergänzten Feuerstähle, die in drei Gräbern gefunden wurden; einer lag neben der rechten Hand auf der Bauchhöhle (Grab 17), ein anderer zur Rechten hinter dem Schädel (Grab 83) und ein dritter an der inneren Seite des linken Femurs (Grab 87).

Von den Eisengegenständen sind in Frauengräbern auch zwei Sicheln vorgekommen; eine lag zwischen den Schienbeinen mit der Spitze über das rechte Bein und die andere (Grab 5/48) am Bauche mit der Spitze nach oben.

Zur Ausstattung gehörten eiserne Schnallen; diese lagen am Gürtel (Grab 54), zu den Füssen (Grab 86) und im Grabe 18 war eine kleine

Bronzeschnalle neben das linke Knie gelegt, welche wahrscheinlich vom Gürtel stammt und zu der auch 2 bronzen, silberverzierte Riemenzungen (Taf. VI, 4, 5) und Bronzeperlen gehören.

Aus den Frauengräbern stammen verschiedene Zierate, von denen Ohrringe bloss in 15 Gräbern waren, im ganzen 22 Stück, davon 15 aus Bronze (Grab 33, 40, 50, 53, 63, 103, 104, 109, 119 je ein Stück), 6 silberne (Grab 8, 94 und 100) und ein vergoldeter (Grab 133). Zum Prunk haben auch die Halsbänder beigetragen, von denen im Grabe 36 nur drei, auf der zerstörten Brust verstreute Perlen gefunden wurden, zwei Perlen unter dem Kinn im Grabe 50, zwei im Grabe 13 unter den Schädelknochen und an derselben Stelle waren im Grabe 3/48 6 Perlen. Bross im Grabe 100 war ein ganzes Halsband aus 80 Perlen am Halse. Zu diesem kann man auch das Knochenamulett aus Grab 126 rechnen, welches aus einem Wirbel verfertigt war (Taf. XV, 10). Als Zierde des Gewandes (Grab 77) dienten auch zwei Glasknöpfe (Taf. VII, 6, 7) und im Grabe 94 zwei vergoldete Rosetten auf der Brust. Nur im Grabe 100 war an der rechten Hand ein Bronzering aus dünnem Blech, in die Breite in ein ovales Schild mit Beschlagverzierung verlaufend. Im Kindergrabe 126 war ein Eisenarmring. In drei Gräbern (40, 92 und 119) waren knöcherne Nadelhalter mit geschnitzter Verzierung (Taf. VI, 20; X, 8; XII, 13).

Aus dem Angeführten geht hervor, dass sich die Gräber der Bestattungsart nach und der Ausstattung nach in ungefähr zwei Gruppen einteilen lassen. In die erste Gruppe gehören die Bestattungen, welche in schmalen und seichten Gruben gebettet sind, durchschnittlich 20×90×120 cm, mit sehr dürftiger Ausstattung oder vollständig ohne Beigaben. In die zweite Gruppe gehören jene Bestattungen, welche sorgfältig hergerichtet und ausgestattet sind, ihre Ausmasse erreichen durchschnittlich 300×150×200 cm. Die bestatteten Männer in diesen Gräbern sind mit Militärausrüstung und Ausstattung versehen (Grab 18, 54, 67, 86, 89 und 110), die Frauen haben kostbare Schmuck (Grab 94 und 100). Bemerkenswert ist, dass in zwei Fällen die Skelette der Männer — Krieger (Grab 37, 54) und in sechs Fällen die der Frauen (36, 83, 87, 92, 100 und 5/48) entgegengesetzt orientiert waren, also mit dem Kopfe ostwärts und den Beinen westwärts, wobei diese anderen Skelette in Ledersäcke gelegt waren. Diese Art ist gewiss zusammenhängend mit der damaligen wirtschaftlich-gesellschaftlichen Ordnung und auf diese Weise mit der individuellen Vermögens- und in erster Linie Gesellschaftstellung des Bestatteten, worauf auch ihre Lagerung deutet. Entweder sind sie von Gräbern der ersten Gruppe umgeben (Grab 18, 37, 38,

54, 110), oder bilden selbständige kleine Gruppen (Grab 86, 87, 89, 92 und 100).

Die Frage der sekundären Eingriffe zeugt entweder von Plünderung (fraglich in welcher Zeit), oder von Elementen, die mit Aberglauben an Vampirismus zusammenhängen, bei denen der Schädel auf die Brust verlegt war. Auf verschiedene rituelle Bräuche, die mit dem Leichenopfer zusammenhängen, deutet das Vorkommen von Kohlenstückchen (Grab 87, 89, 3/48, 5/48 u. a.) oder das intencionelle Zerschlagen von Gefässen (Grab 18, 83, 86 und 87) und mit diesem eng zusammenhängend ist wohl der Brauch, atypische kleine Scherben auf die Brust oder den Schädel des Toten zu legen; dies ist eine Spezifität dieses Gräberfeldes.

Obwohl nicht am zahlreichsten, aber doch wichtig sind die Funde von Waffen, von denen an erster Stelle die Lanzenspitzen aus den Gräbern 37, 86 und 89 und eine vorher gerettete stehen; diese weisen verschiedene Formen auf. Die Lanzenspitzen aus den Gräbern 37 und 86 haben eine längere Tülle, die allmählich in eine Blattspitze übergeht (Taf. VI, 18; XI, 1). Diese und ebenso auch die Gerettete (Taf. XVI, 9) deuten auf alten einheimischen Einschlag, dessen Vorlagen wir in den Werkstätten des ehemaligen römischen Donaulandes suchen können, wie J. Eisner (Základy kovářství v době hradištní v Československu, Slavia Ant. I, 1948, 368) darauf hingedeutet hat und wir nehmen an, dass sich aus ihnen die typischen grossmährischen Lanzenspitzen mit Flaggen an der Tülle herausgebildet haben. Eine bisher vereinzelte Form ist die 43 cm lange Lanzenspitze aus Grab 89 (Taf. XI, 7), die eine schwertartige Spitze und eine kurze schmale Tülle hat. Diese Form ist uns aus slowakischen und mährischen Gräbern bis jetzt nicht bekannt.

Zeitlich reihen sich zu diesen Funden auch die grossen und kleinen Pfeilspitzen. Zu den ältesten, die vom Inventar der nomadischen Skelettgräber abstammen, gehören die dreifliederigen Pfeilspitzen mit langer Tülle (Taf. XIV, 2, 3, 4). Zu den ältesten einheimischen Formen reihen sich auch die Pfeilspitzen mit Flaggen, mit einer dünneren oder breiteren Tülle (Taf. XIV, 5, 12 und 13), die zusammen mit den Blattspitzen (Taf. XIV, 14, 15) und rhomboiden kleinen Pfeilspitzen (Taf. XIV, 17, 18) auftreten.

Die Äxte aus den Kriegergräbern sind von Form der Breitaxt (Taf. XI, 8), Schmalaxt (Taf. VI, 9) und Bartaxt mit langen (Taf. IX, 1) oder abgeschnittenen (Taf. XIV, 11) Lappen. An den Äxten dieses Fundortes lassen sich ihre Entwicklungsstufen beobachten.

Zu den älteren Formen der Sporen reihen sich die massiven Sporen mit rundem Stachel (Taf.

IX, 6, 7) und die jüngeren dünnen (Taf. XI, 2, 9) Sporen vom karolingischen Charakter.

Die Messer weisen drei Typen auf: mit geradem (Taf. V, 11), durchbrochenem (Taf. VI, 16, 19; VII, 7) Rücken und grosse Hiebmesser mit einem Fortsatz auf der Schneide (Taf. IX, 2; XIII, 8; XIV, 10).

Der Schmuck vom Gräberfeld in Velký Grob ist der Form und der Zahl nach verhältnismässig dürftig.

Ein einheimisches Erzeugnis sind die Ohrgehänge aus Bornzedraht: kreisförmige (Taf. V, 9; XII, 8, 9), ovale ohne (Taf. V, 10; VI, 15) oder mit Knoten (Taf. VI, 13; XII, 11, 12), als auch traubenartige (Taf. VII, 11). Hierzu reihen sich auch die Perlen aus Grünglas (Taf. VII, 10), Pastenperlen (Taf. VII, 9), Perlen aus blauem Glas (Taf. VII, 13) und Glasperlen in Form von Regentropfen, blau-grüner Farbe, mit einer kleinen Bronzeröhre in der Mitte. (Taf. VI, 17) und Glasknöpfe (Taf. VIII, 6, 7). All dies knüpft an die vorhergehende Periode und deutet auf einheimische Provenienz.

Auf einen byzantinisch-orientalischen Charakter deuten die Silberohrringe mit einfacher Traube und ebenso die Halsbänder (Taf. XII, 5, 10), der Ohrring mit Doppelperle (Taf. XII, 4, 4a) und der vergoldete Ohrring mit Granulation (Taf. XII, 7).

Von einer hochstehenden einheimischen Schmuckarbeit zeugen die perlverzierten Riemenzungen (Taf. VI, 4, 5), die mit Gold plattierte Rosetten (Taf. XII, 1, 1a, 2, 2a), welche sich in den Kreis der Funde von Blatnica reihen und der Ohrring mit dem dreizackigen Stern (Taf. XII, 16).

Die Keramik des Gräberfeldes von Velký Grob gehört in den Kreis der Marchgruppe und ist mit den Funden von D. Věstonice, D. Dunajovce, Staré Město und Blučina in engem Zusammenhang. Obwohl sich die einzelnen Gruppen nicht genau unterscheiden lassen, können wir die Keramik nach der Herstellungs- und Verzierungsart im grossen und ganzen zur älteren und entwickelten Phase des Marchtales reihen. Zu den älteren, bis in den Anfang des 9. Jahrhunderts reichenden Formen, reihen wir die Keramik, welche in der Hand verfertigt ist, auf der Drehscheibe nur teilweise bearbeitet, ihre Oberfläche ist ungleichmässig, grob, die Mündung wenig ausladend, gerundet. Diese Keramik ist entweder ohne Verzierung (Taf. VIII, 2), oder verziert mit geritzten Linienbändern (Taf. VIII, 1; V, 5), in waagrechte Reihen geordneten Einstichen (Taf. VIII, 5) und mit ungeübter, grober, einfacher (Taf. X, 5; XV, 4), dreifacher (Taf. XVI, 1), oder feiner Wellenlinie (Taf. V, 5; X, 2). Hierher ist auch das Gefäß aus Grab 92 (Taf. X, 6) zu reihen, welches

keinen ausladenden Rand hat und ebenfalls handverfertigt ist. An der Oberfläche dieser Gefäße lässt sich grobe Modellierung mit den Fingern beobachten, sie sind schlecht ausgebrannt und das Ornament ist ungleichmäßig und gelockert.

Die übrigen Gefäße sind auf der Drehscheibe verfertigt, ihr Körper ist mehr schlank, Schulterig, enghalsig (Taf. V, 2, 6; VII, 5). Größtenteils sind sie tonnenförmig (Taf. V, 4; XIII), auch bikonisch (Taf. VII, 1, 3) und die hohen Töpfe haben eine weit ausladende Mündung (Taf. X, 4; XI, 1, 2). Der Rand ist ausladend, profiliert, gerundet (Taf. V, 2), zylindrisch (Taf. XI, 1) oder konisch (Taf. VI, 2) abgeschnitten. Die Oberfläche ist mehr gleich und glatt, verziert mit einfacher ungeübter Wellenlinie und waagrechten Furchen bis zum unteren Drittel (Taf. V, 2, 3; VI, 2), oder nur mit Furchen (Taf. V, 6; VI, 3), ferner mit Einstichen, die in schräge (Taf. V, 1) und senkrechte (Taf. VI, 1) Reihen in Form von Wellenlinie (Taf. VII, 1) und rechtwinkelig gebrochene Bänder (Taf. XI, 1, 2; XV, 2) geordnet ist. Schön durchgeführt ist das mehrfache Wellenlinien-Kammstrich-Ornament zwischen einem Linienbündel (Taf. X, 4; XV, 1). Der Einfluss von Blučina lässt sich an drei Gefäßen beobachten (Taf. XIII, 4; X, 4; XV, 2); auf nordische Einschläge deutet das Gefäß aus Grab 116 (Taf. XIII, 6). Die Flasche aus Grab 63 (Taf. VIII, 3) ist von einheimischer Herkunft, sicher unter dem Einfluss der alten donauländischen römischen Werkstätten hergestellt. Die Entwicklungsreihe der Keramik ist durch die Töpfe aus Grab 1 und 98 (Taf. V, 1; XIII, 1) von sehr hochstehender Form, abgeschlossen.

Bei der Keramik an diesem Gräberfelde ist sehr bemerkenswert, dass hohe Töpfe vorkommen (315 mm) (Taf. XI, 1, 2), die von ausgesprochenem Siedlungscharakter sind und es ist nicht ausgeschlossen, dass in die Gräber solche Keramik gelegt worden ist, die dem Bestatteten auch zu seinen Lebzeiten diente und nicht von ausgesprochenem Rituellcharakter gewesen ist. Trotz der kleinen Zahl ist die Keramik von vielen verschiedenen Formen und Verzierungselementen, die verschieden kombiniert sind. Dies verursacht die Stellung des Objektes in der ganzen Lage rung.

Das Fundmaterial, hauptsächlich die Analyse der Waffen und des Schmuckes, datiert das Gräberfeld in das 9. Jahrhundert, mit dem Schwerpunkt in der zweiten Hälfte, als das Grossmähr-

sche Reich grosse innenpolitische und wirtschaftliche Konflikte durchmachte, die durch jene der kirchlichen Hierarchie noch vergrößert wurden. Die Gefahr von aussen führte zur Verstärkung der Militärmacht, besonders an wichtigen strategischen Wegen, im Bereich von politischen und wirtschaftlichen Zentren, ebenso auch im Vorfeld, wo Wachesiedlungen gegründet wurden, vermutlich mit einer bestimmten Mission. Die letzten Forschungen haben ergeben, dass sich die slawischen Gräberfelder in gewisse Gruppen einteilen lassen, und zwar in Gruppen von städtischem (Staré Město), Provinzial-Handels- (D. Jatov, D. Věstonice) und Wachecharakter (Devín). Die letzte Gruppe war entlang der Hauptwege und auch an ihren Kreuzungen verteilt; zuerst sollte diese die Händler beschützen und erst später bekam sie den Charakter eines Grenzgebietes. Das Gräberfeld von Velký Grob gehört zu solch einer Wachesiedlung; diese lag in der Nähe der Kreuzung der Bernsteinstrasse und der Strasse, die das Marchgebiet mit dem Neutragebiet verbunden hat und ist gewiss ein Brückenkopf des Festungssystems der Burgwälle im Gebiete der Kleinen Karpaten gewesen, welches das Zentrum von Mähren geschützt hat.

Der ganze Charakter der Gräber, besonders der Kämpfer-Gräber und ihre Ausstattung, zeigt, dass dies nicht das Spiegelbild von religiösen Vorstellungen ist, sondern in erster Linie das der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Verhältnisse, also der Machtstellung der Verstorbenen. Dies beobachten wir bei den Kämpfern, die zur freien, gesellschaftlich übergeordneten Klasse gehören, welche sich von der übrigen Bevölkerung durch das reiche Grab-Inventar unterscheidet. Die Zusammensetzung der Gräber in einzelne Gruppen oder kleine Gruppen mit den Kämpfer-Gräbern in der Mitte, deutet auf gewisse Einschläge einer patriarchalen Familien-Gesellschaft, in welcher gewissermassen die Zugehörigkeit zu einzelnen Familieneinheiten respektiert wurde, anderseits betont der mehr kostspielige Aufbau von Grabgruben, reichere Ausstattung und das Belassen der persönlichen Ausrüstung auch in den Kindergräbern, ihre privilegierte Stellung. Das Gräberfeld von Velký Grob gehört in die Periode des Zerfalles der Familien-Gesellschaftsordnung, als man im Gebiete von Grossmähren zu mehr hochstehenden feudalen Erzeugungs- und Gesellschaftsformen übergegangen ist.

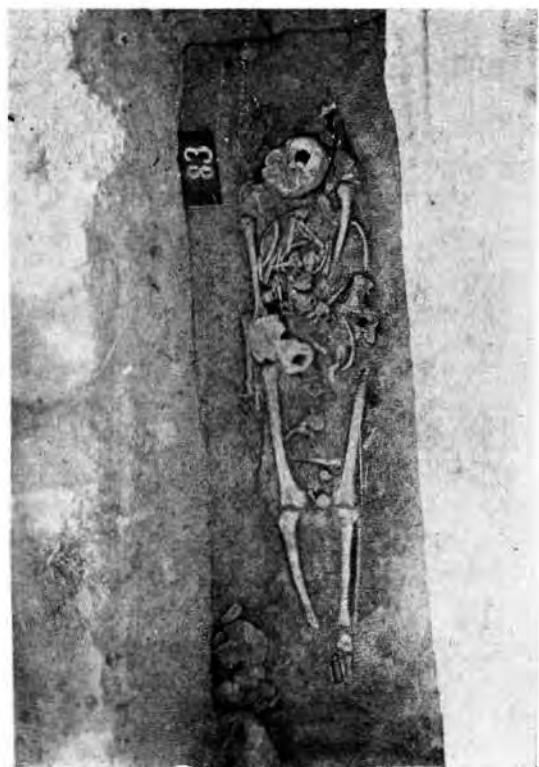
Übersetzt von L. Kramerová

Tabuľka I. Veľký Grob, okr. Senec, Slovanské pohrebisko: kostry z hrobov č. 4, 11, 23, 37.

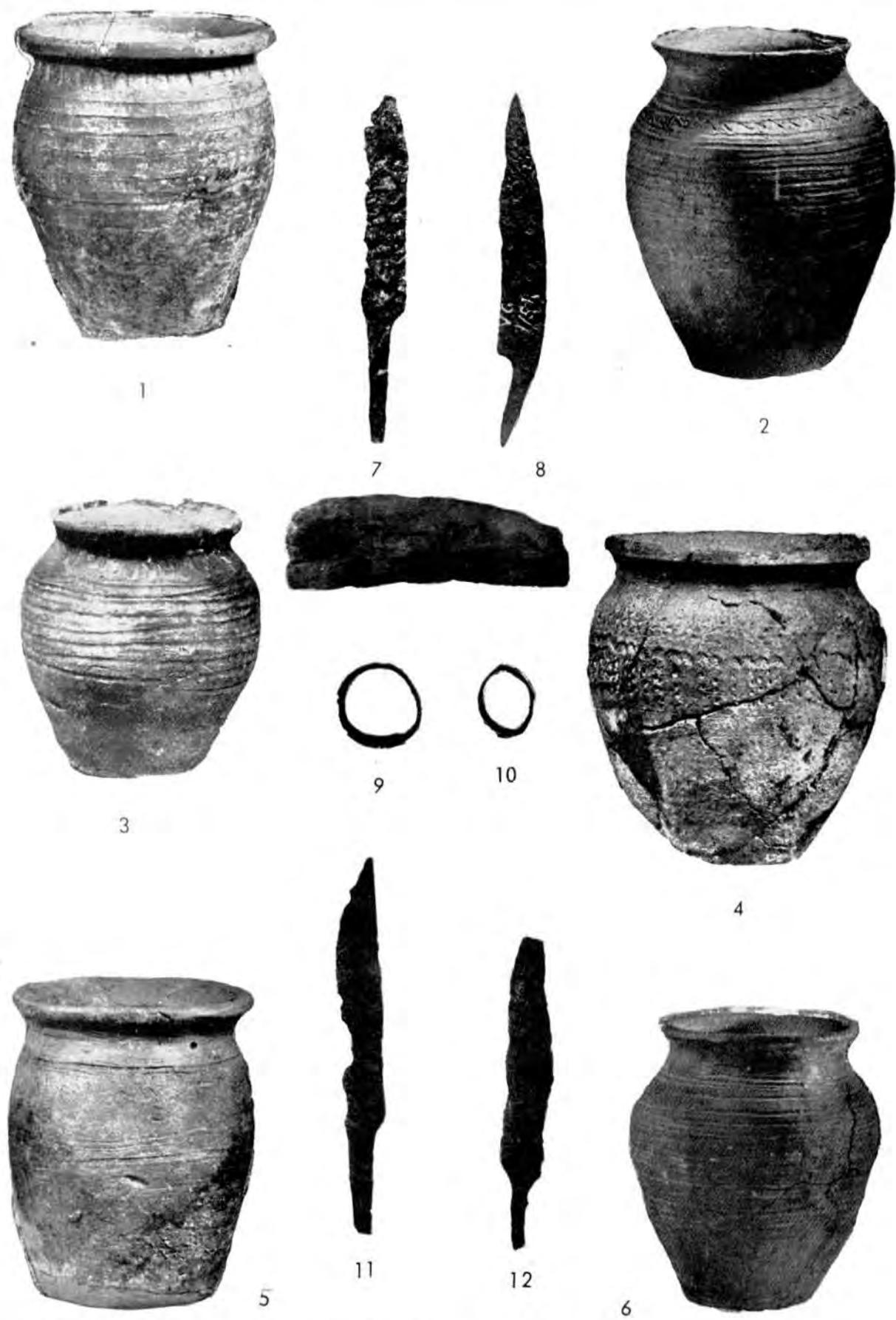
Tabuľka II. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko: kostry z hrobov č. 40, 58, 61, 80.

T a b u l k a III. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko: kostry z hrobov č. 83, 92, 97, 98.

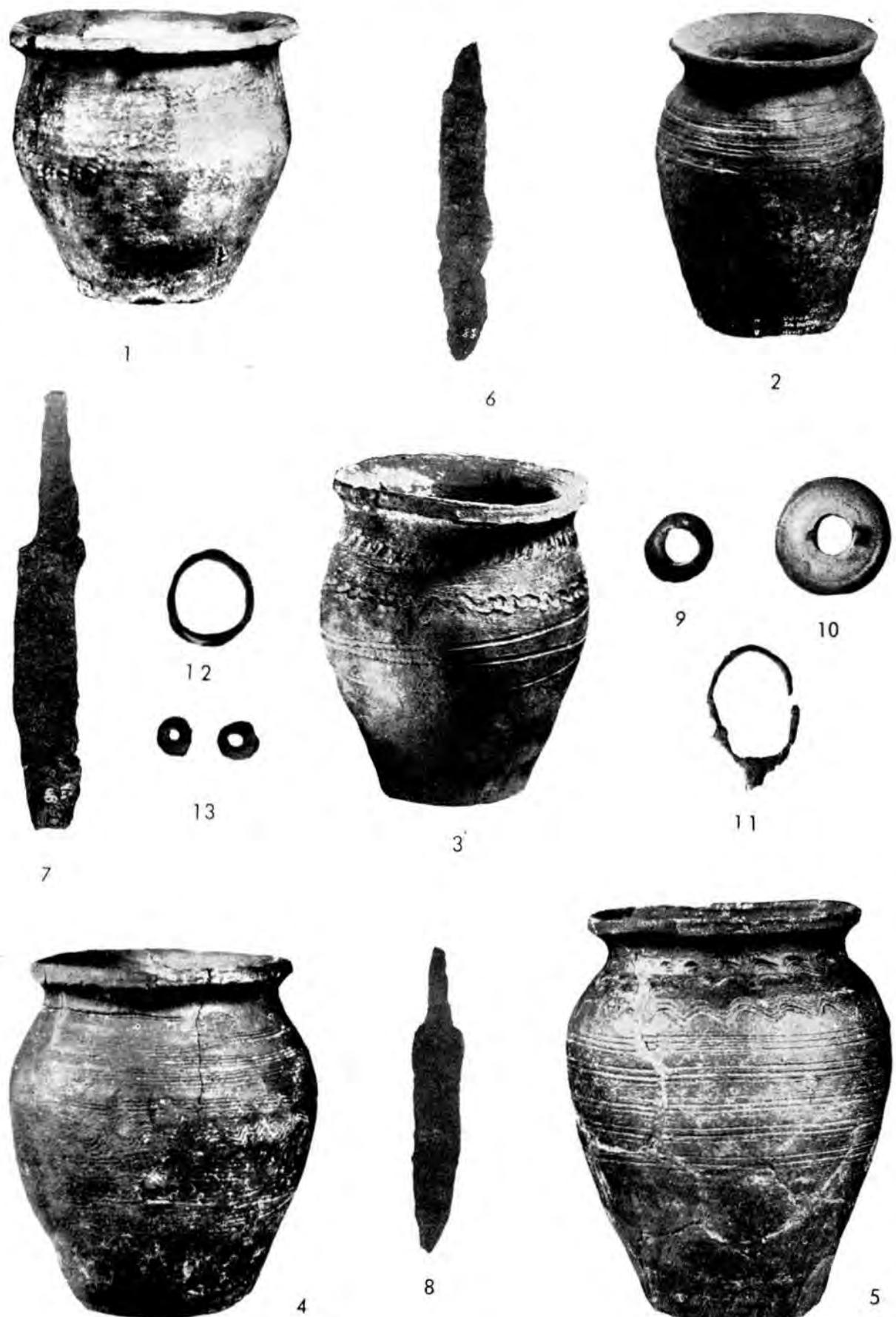
T a b u l k a IV. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko: kostry z hrobov č. 103, 120, 129, 134.

Tabuľka V. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1 — hrob č. 1; 2 — hrob č. 4; 3, 7 — hrob č. 6; 4 — hrob č. 14; 5 hrob č. 17; 6, 12 — hrob č. 23; 8 — hrob č. 7; 9, 10 — hrob č. 9; 11 — hrob č. 13.

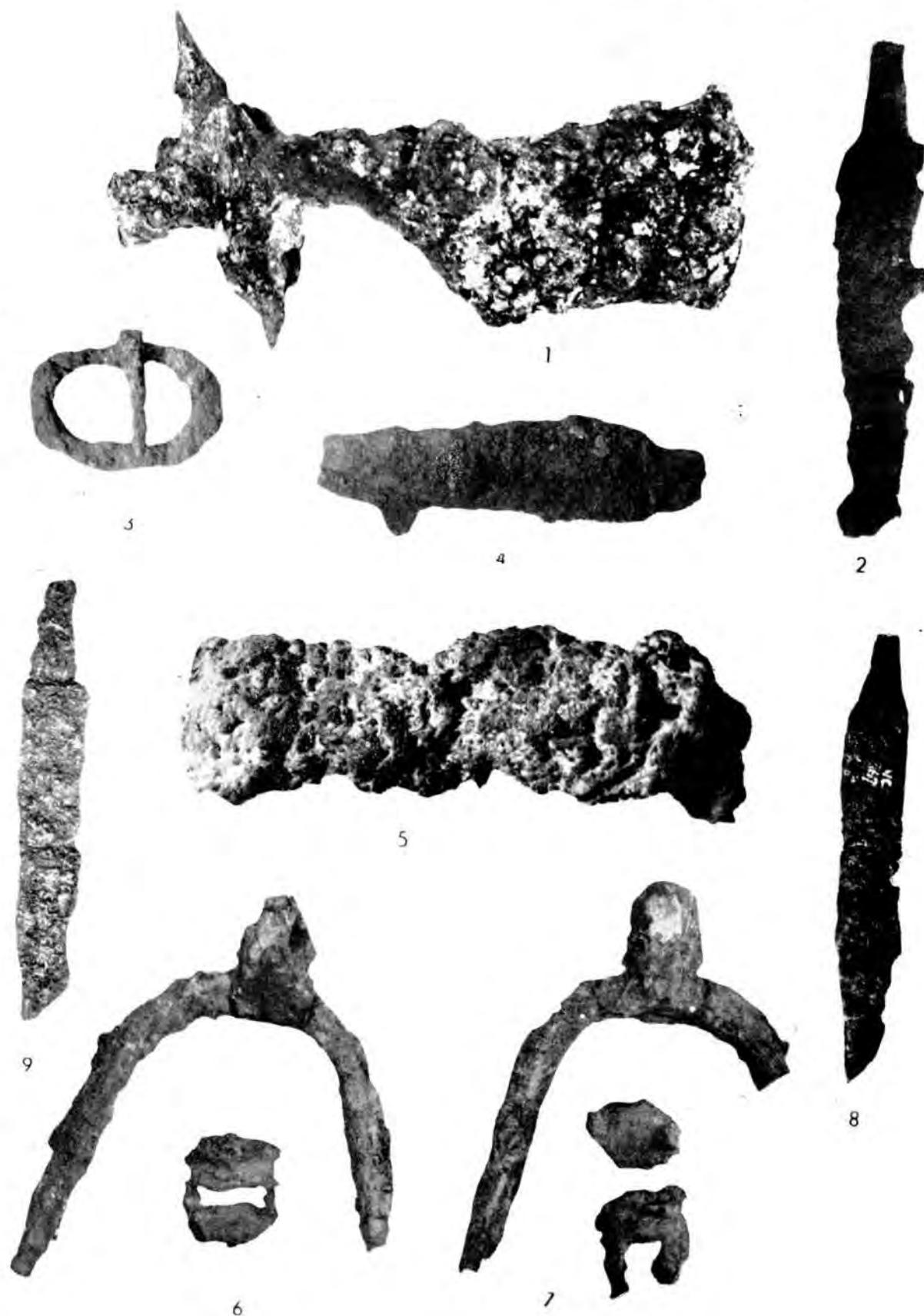
Tabuľka VI. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1, 4—12 — hrob č. 18; 2, 3, 20 — hrob č. 40; 13—14 — hrob č. 33; 15—16 — hrob č. 31; 17 — hrob č. 36; 18—19 — hrob č. 37; 21 — hrob č. 27.

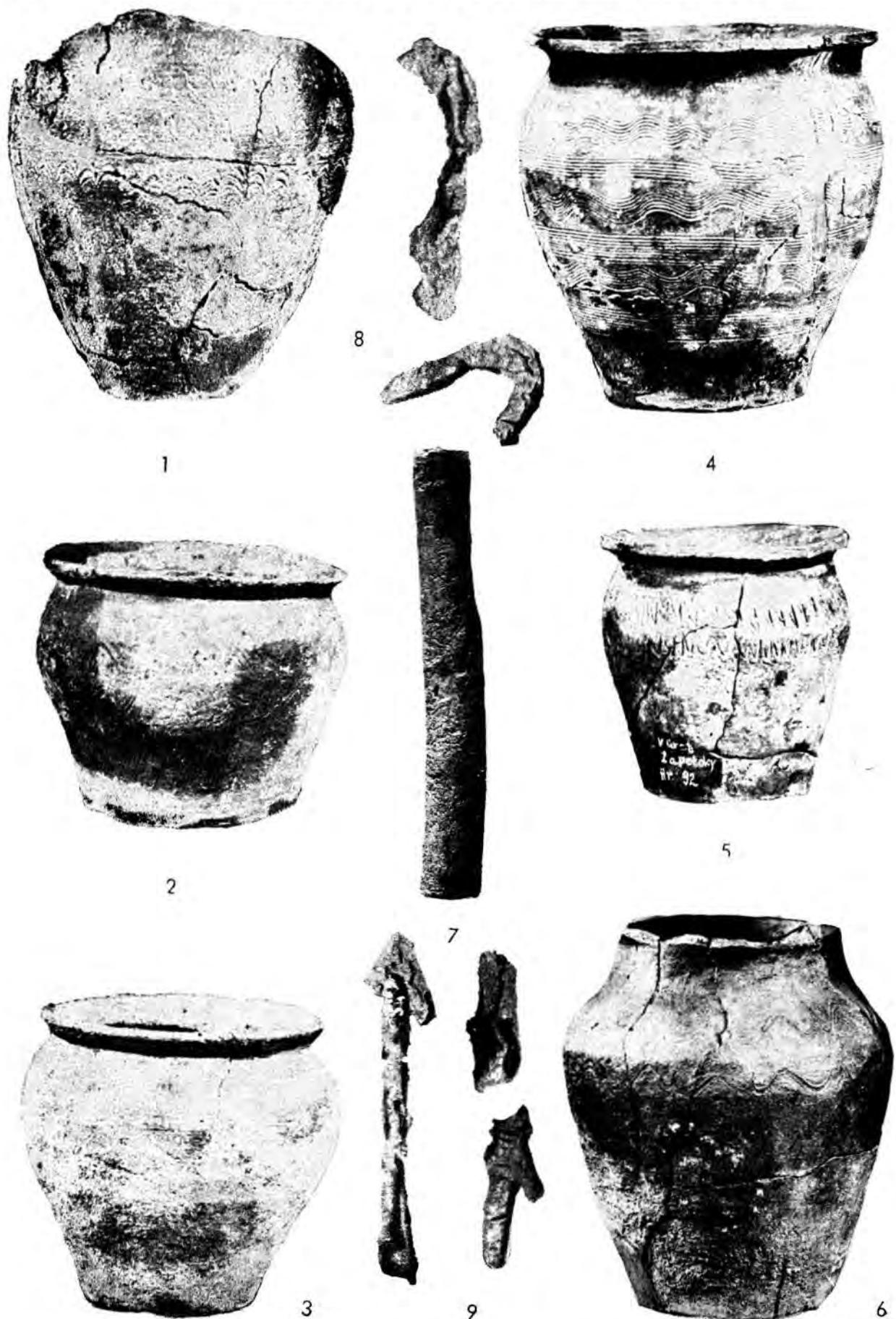
Tabuľka VII. Veľký Grob okr. Senec, Slovanské pohrebisko, nálezy: 1 — hrob č. 55; 2 — hrob č. 61; 3 — hrob č. 58; 4—5 — hrob č. 66; 6 — hrob č. 45; 7 — hrob č. 46; 8 — hrob č. 47; 9 — hrob č. 50; 10—11 — hrob č. 50; 12—13 — hrob č. 53.

Tabuľka VIII. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1, 6, 7, 9 hrob č. 77; 2 — hrob č. 84; 3 — hrob č. 63; 4, 5, 8 — hrob č. 78.

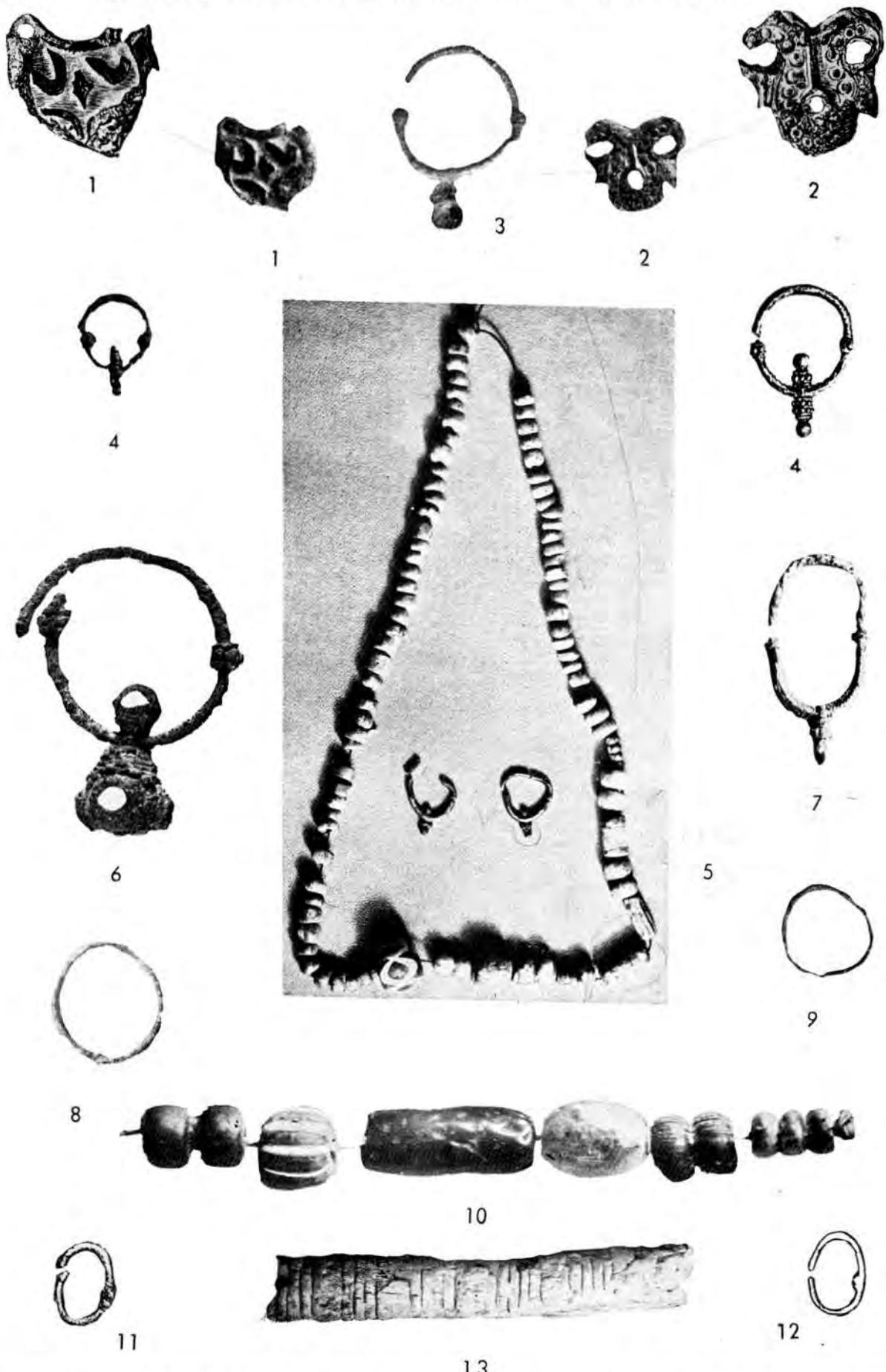
Tabuľka IX. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1—3 — hrob č. 54; 4 — hrob č. 60;
5—8 — hrob č. 67; 9 — hrob č. 68.

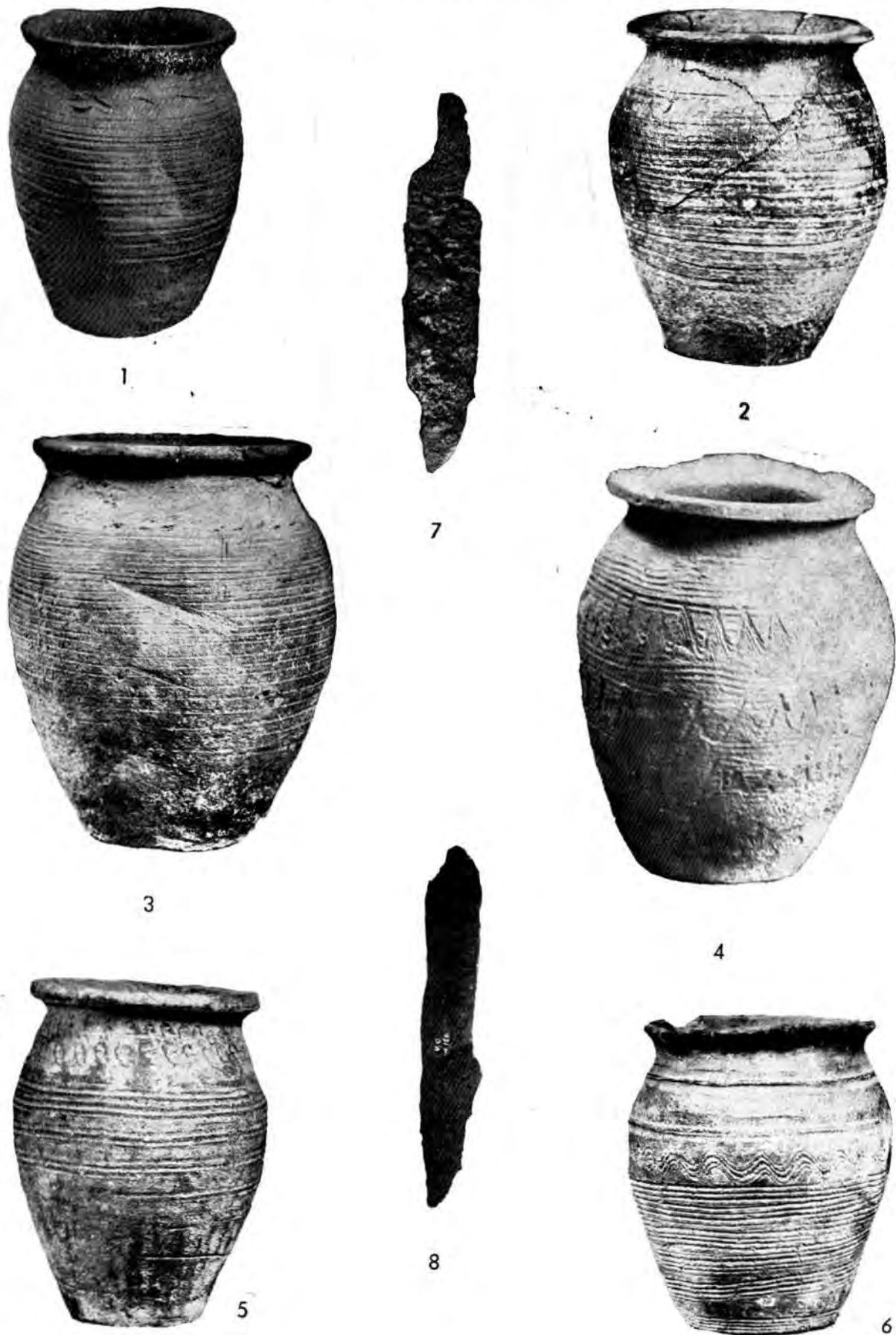
Tabuľka X. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1—3 — hrob č. 80; 4—7 — hrob č. 92; 8, 9 — hrob č. 60.

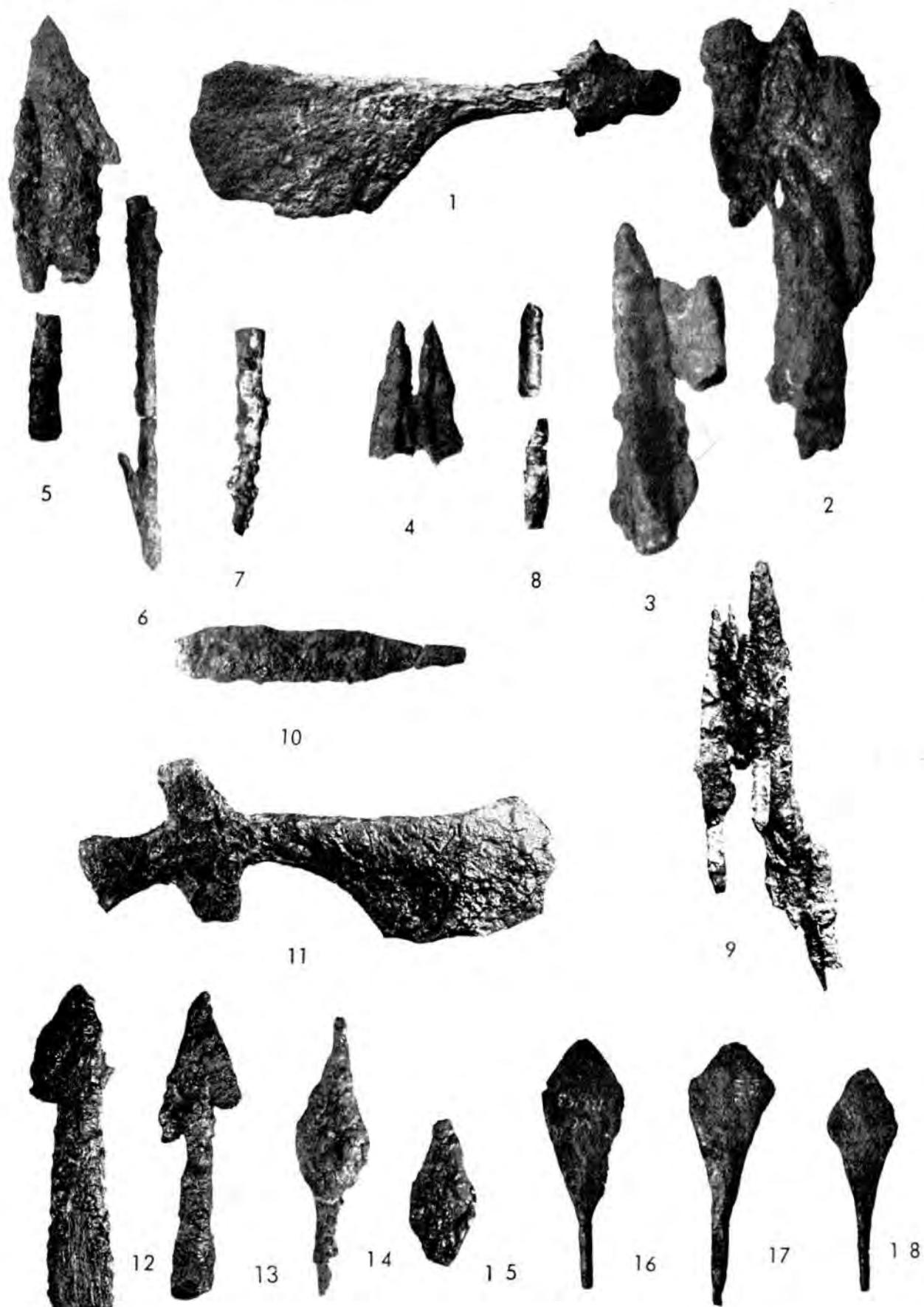
Tabuľka XI. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1—6 — hrob č. 86; 7—9 — hrob č. 89.

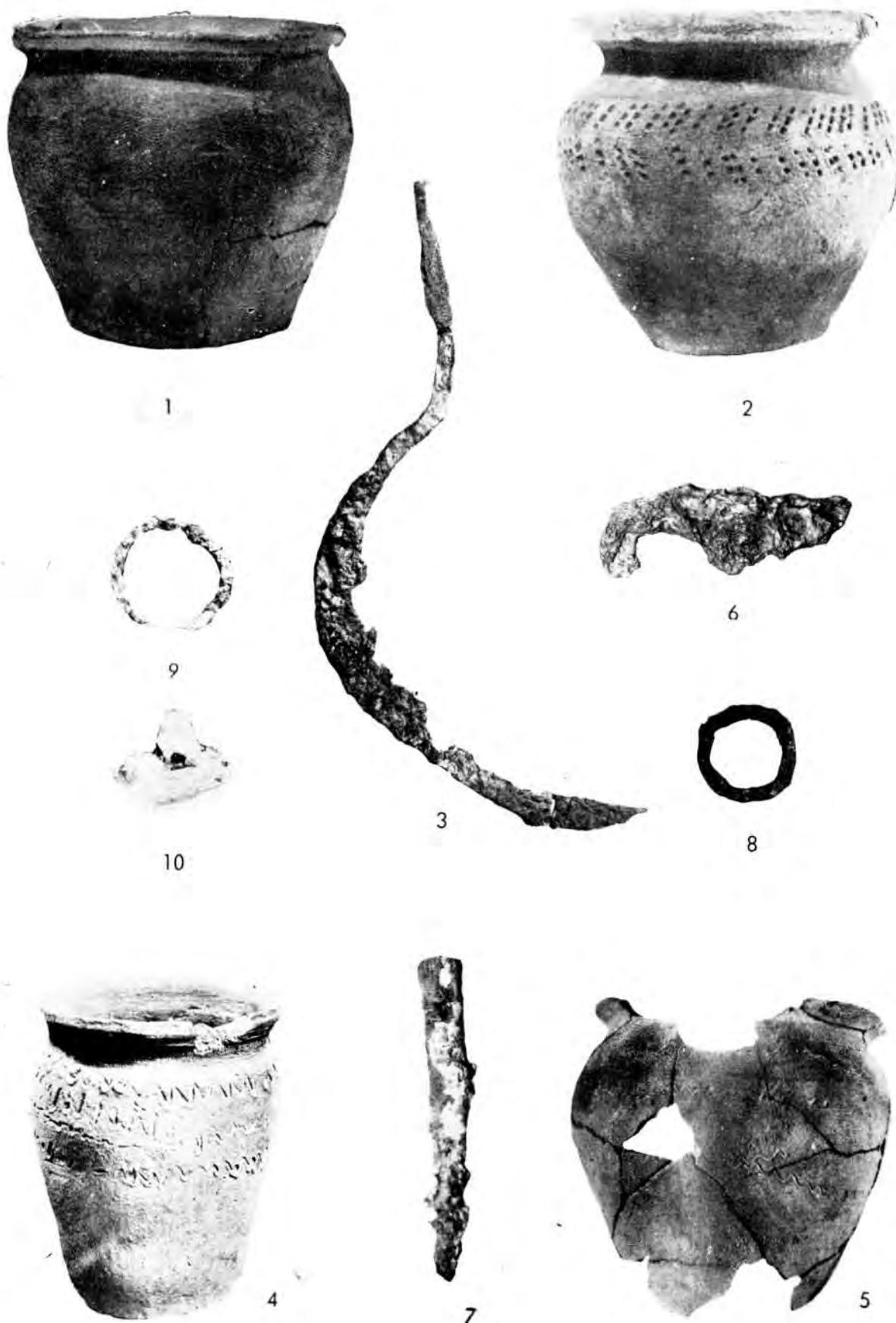
Tabuľka XII. Veľký Grob, okr. Senec. Slovanské pohrebisko, nálezy: 1—4a — hrob č. 94; 5 — hrob č. 100; 6, 13 — hrob č. 119; 7 — hrob č. 133; 8 — hrob č. 104; 9 — hrob č. 103; 10 — hrob č. 3/48; 11 — hrob č. 3/48; 12 — hrob č. 4/48.

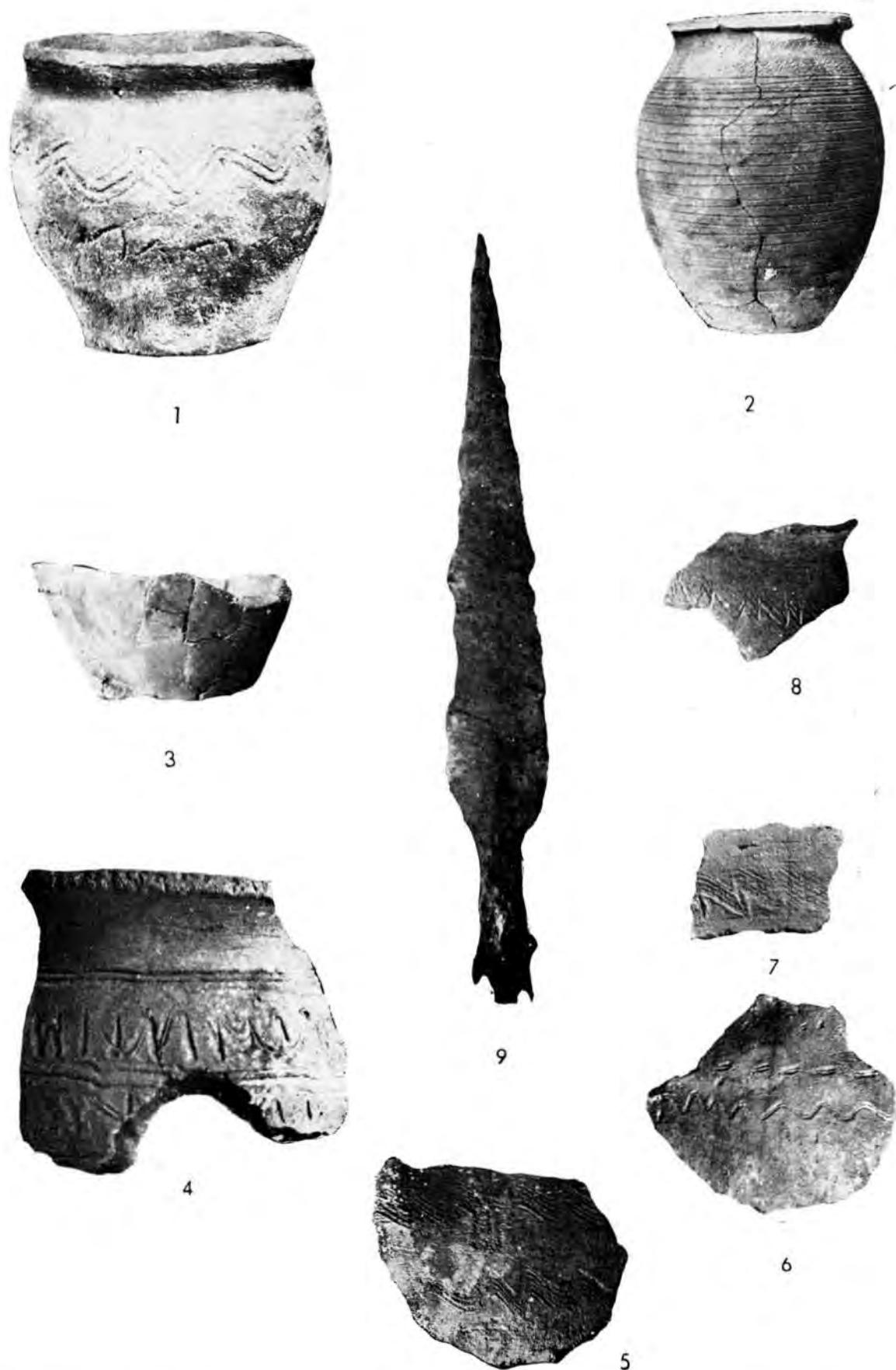
Tabuľka XIII. Veľký Grob, okr. Šenec. Slovanské pohrebisko, nálezy; 1 — hrob č. 93; 2 — hrob č. 109;
3 — hrob č. 105; 4 — hrob č. 113; 5 — hrob č. 115; 6 — hrob č. 116; 7 — hrob č. 100; 8 — hrob č. 121.

Tabuľka XIV. Veľký Grob, okres Šenec, Slovanské pohrebisko, nálezy: 1-9 — hrob č. 110; 10-11 — hrob č. 113; 12-18 — hrob č. 122.

Tabuľka XV. Veľký Grob, okr. Senec, Slovanské pohrebisko, nálezy: 1 — hrob č. 1/48; 2 — hrob č. 3/48; 3 — hrob č. 5/48; 4 — hrob č. 120; 5—7 — hrob č. 83; 8 — hrob č. 94; 9—10 — hrob č. 126.

Tabuľka XVI. Veľký Grob, okr. Senec, Slovanské pohrebisko, nálezy: 1 — hrob č. 02/Z; 2 — hrob č. 1/Z; 3 — hrob č. 2/Z; 4—8 — keramika z vrch. vrstiev; 9 — hrob č. 03/Z.

T a b u l k a XVII. Veľký Grob, okr. Senec, Slovanské pohrebisko, nálezy: 1 — hrob č. 86; 2—4 — hrob č. 87.

Rímsky sarkofág CIL III 4327 v evanjelickom a. v. kostole v Komárne

STANISLAV SEGERT

I

Rímsky vojenský tábor Brigetio, ktorý sa rozkladal pri terajšej obci Ó-Szöny v Maďarsku na južnom brehu Dunaja asi 6 km od vtoku Malého Dunaja na východ, sústredoval už od niekoľkých stáročí pozornosť bádateľov. Napriek tomu sa ešte

"narum" v zväzku III pod číslom 4327.¹ Údaje o ňom v *Corpus* sú čiastočne pomýlené — ako ďalej ukážeme — hoci je isté, že tento sarkofág bol prístupný bádateľom už v XVII. storočí. Podla informácie *Corpusu* sarkofág bol r. 1873 nezvestný. Ani Vojtech Ondrouch, ktorý zhromaždil všetky rímske podunajské nápisy na

Obr. 1. Náhrobný nápis z r. 1606 na múre evanjelického a. v. kostola v Komárne. Fotografoval doc. dr. Bedřich S v o b o d a.

stále nachádzajú nové nápisy, ktoré boli v staršej alebo v novšej dobe premiestnené do okolia po oboch dunajských brehoch. Ale i dnes možno znova nájsť a vedecky preskúmať nápis, ktorý bol sice už uverejnený a čiastočne i spracovaný, avšak jeho originál bol dlhšiu dobu nezvestný. Ďalej možno aj opraviť niektoré chybne údaje, ktoré sprevádzali nápis vo vedeckej literatúre.

Takýmto prípadom je aj rímsky sarkofág, uverejnený v sbierke „*Corpus Inscriptionum Latini*

československom území a vydal ich v knihe „*Limes Romanus na území ČSR*“ (Bratislava 1938) sa o tomto nápisе vôbec nezmieňuje. Najnovšia monografia „*Brigetio*“, ktorú vydal r. 1951 László Barkóczi,² sice uverejňuje znova tento nápis podľa starších publikácií, ale terajšie umiestenie sarkofágu mu nebolo známe.

Láskavostou p. Eugena Lukáča, evanjelického a. v. farára v Komárne, bolo v nedele 4. júla 1955 umožnené dr. Stanislavovi

Segertovi pozrieť postranný mûr evanjelického kostola v Komárne, na ktorom bolo možno zbadat okrem rímskeho nápisu, ktorého text nebol zakrytý, ešte malú čiastku iného nápisu. Vďaka porozumeniu pána farára odstránili sme omietku aj z postranných polí sarkofágu napravo aj naľavo od zarámovaného textu nápisu a odhalili sme su-

teľa komárňanskej pevnosti Alexandra Columbu, zomrelého r. 1606, bol zakrytý vakovkou a značne poškodený, svedčí, že kamene s nápismi slúžili v tejto na kameň tak chudobnej rovine v prvom rade ako stavebný materiál. Rímskemu nápisu na sarkofágu bola venovaná náležitá pietna pozornosť a proti poveternostným vplyvom bol chránený

Obr. 2. Mûr evanjelického a. v. kostola v Komárne s nápismi.
Fotografoval doc. dr. Bedřich S v o b o d a.

sedný nápis, ktorý bol predtým celkom zakrytý vakovkou.

Oba nápisy sú zamurované vo vonkajšom mûre kostola, a to po pravej strane smerom od vchodu proti hlavnému prístupu do farskej budovy, v poslednom poli chrámovej lode pred apsidou. Dolný okraj nápisov je vo výške asi 110 cm nad terajšou úrovňou, nad rímsou, ktorá je na hornom okraji kamennej podmurovky. Kostolný mûr, hrubý asi 1 m, je vystavený z nepálených tehál, vyrobených z miestneho bahna, ktoré obsahuje dosť minerálnych solí. Tehly sú preto veľmi hygroskopické.³ Preto omietka na nich zle drží a odpadáva v pravidelných obdlžníkových tvaroch. Zdalo sa, že by sa pod ňou lahko dali nájsť aj ďalšie nápisy. Jednoduché skúšky vŕtaním však sa ukázali ako negatívne.

Podľa prezretia špár medzi sarkofágom a tehálami, najmä v pravom hornom rohu sarkofágu, sa zdá, že sarkofág je zamurovaný celý, nielen viditeľná predná stena. Priemerná šírka podobných sarkofágov v Podunajskom múzeu v Komárne činí asi 110 cm a odpovedá teda šírke mûru kostola. Aj skutočnosť, že susedný nápis z náhrobku veli-

aj niekolko centimetrov prečnievajúcou rímsou nad horným okrajom vlastného nápisu.

II

Dosiaľ sa nepodarilo zistíť, akým spôsobom sa sarkofág dostal na terajšie miesto. Nemožno predpokladať, že by mohol byť vložený do kostolného mûru dodatočne. Najpravdepodobnejšie bol zamurovaný už pri stavbe kostola, s ktorou sa začalo r. 1795. Kostol bol vysvätený 14. januára 1798. Maďarsky písaná kniha protokolov (*Jegyzőkönyv*), dokončená r. 1807, opisuje sice veľmi podrobne priebeh stavby, uvádzajúc aj mená tých, ktorí ochotne privážali kameň, ale o sarkofágu alebo o nápisie nie je v tejto časti, ako ma láskave informoval p. farár Lukáč, žiadna zmienka.

Pri väčších stavbách sa používalo kameňov z rímskych opevnení a budov aj inde. Pri stavbe reformovaného kostola v Hurbanove (prv Stará Ďala, maďarsky Ó Gyalla), r. 1783 boli znova zúžitkované aj kamene za zrúcaného ženského kláštora v Hurbanove — Sesileši, ktoré pochádzali z rímskych stavieb. Nápisu na nich nájdené boli

umiestnené v múre kostola v Hurbanove až do r. 1911, keď starý tolerančný kostol bol nahradený novým.⁴ Od tých čias sú v záhrade za novým kostolom. Možno teda predpokladať, že aj pri stavbe evanjelického kostola v Komárne boli použité kamene z rímskych stavieb.

Zmienený sarkofág neboli obyčajným stavivom. Slúžil predtým ako ozdoba alebo aspoň kuriozita vystavená na južnej strane starej korvinovskej pevnosti v Komárne. Posledná presne datovaná zpráva o tomto pochádza z 30. augusta 1780. Toho dňa opísal si nápis italský bádateľ a cestovateľ Domenico Sestini. Uvádza, že tento nápis bol na sarkofágu z pieskovca, ktorý bol nájdený v dedine Szőny. Text nápisu uverejnil najprv v knihe „*Viaggi e opuscoli diversi*“ 1807, (Berlín 1807, s. 14–15) a o osem rokov neskôr opravený v diele „*Viaggio curioso – scientifico – antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna*“ (Florence, s. 283–285). Presné umiestenie sarkofágu nepodáva, píše len, že je v komárňanskej pevnosti. Preto potreboval na opisanie povolenie veliteľa.⁵

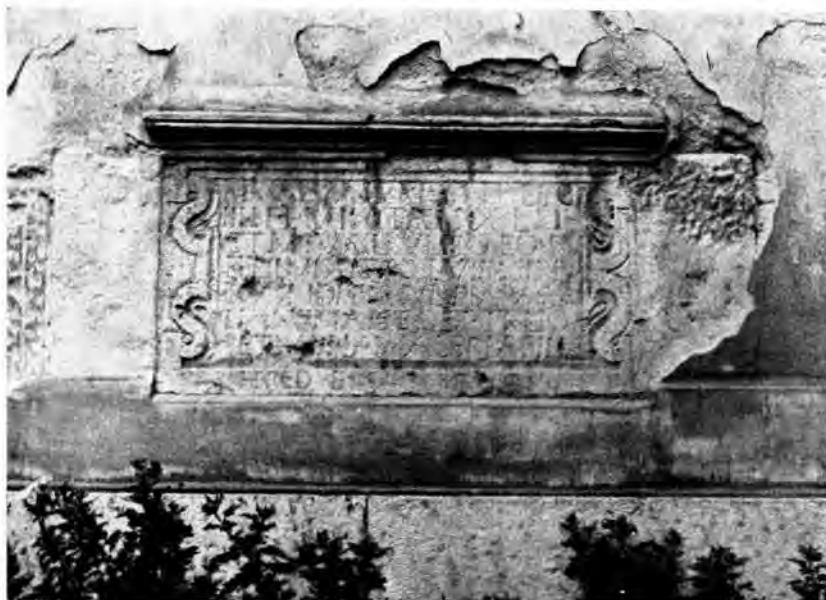
Približne súčasná, ale ďaleko presnejšia je zpráva, ktorú uviedol Stephanus Weszprimi vo svojom rozsiahлом diele „*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*“. Druhá časť druhej centurie vyšla vo Viedni r. 1781. Za uvedenie tejto cennej zprávy môžeme ďakovať vtedy obvyklému zvyku autorov, že pripomírali veci, ktoré s hlavnou téhou skoro vôbec nesúviseli. Weszprimi v dodačke k životopisu lekára Mischolcziho opravuje svoj mylný údaj, že totiž onen lekár bol prekladateľom istého spisu a uvádza (s. 413), že v skutočnosti ho preložil Josephus Torkos, ktorý po dlhšom účinkovaní ako rektor evanjelickej a. v. školy v Rábe (Györ-Iaurinum) pôsobil vtedy ako prvý kazateľ v Šoproni v r. 1749–1784. Pri tejto príležitosti Weszprimi uvádza aj zoznam práce tohto polyhistora, medzi iným aj jeho dielko „*Commentatio Historico – antiquaria, siue Meletema antiquariorum phylologico(!) – historicum de veteri monumento sepulcrali Romano, Iaurinum inter et Comaromium invento*“. Táto kniha, vydaná v Rábe r. 1746, opisuje a vykladá latinský a rímsky nápis na sarkofágu, ktorý bol pričinením veliteľa komárňanskej pevnosti grófa Puchaima nájdený medzi Komárnom a Rábom r. 1654. Sám kameň sa stal nezvestným, jeho vrchnák s gréckym nápisom ΠΑΛΑΥΡΙΕΥΨΥΧΕΙ ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΟΕΙ bol voľne umiestnený, nie zamurovaný, na južnej strane starej korvinovskej pevnosti v Komárne, kde ho aj

Weszprimi mohol vidieť (s. 415). Tieto údaje o dobe a mieste nálezu, ako aj o vrchnáku s gréckym nápisom boli v *Corpus* mylne dávané do súvisu so sarkofágom, ktorý je teraz v evanjelickom kostole v Komárne (CIL III 4327).

Weszprimi podáva pri citovani Torkosovho spisu našťastie aj podrobnej zprávu o ďalších dvoch rímskych kamenných sarkofágoch, ktoré boli umiestnené po boku dvoch vrchnákov, oného s gréckym nápisom a iného s podobou bradatého muža. Oba boli na uvedenom mieste korvinovskej pevnosti (s. 416–417). Už pred Weszprimim venoval im pozornosť rev. Gabr. Szerdahelyius v spise „*Celebrium Hungarie Urbium celebriores*“, vydanom v Trnave r. 1701. Nevedel však ich prečítať. Anonymný autor knihy „*Beschreibung des Donau Stroms*“ ich uverejnil chybne, a preto Weszprimi podáva ich správne znenie. Sarkofág, ktorý bol po lavej strane (s. 417), mal text, ktorý uverejnil už Jakub Tollius a teraz bol zamurovaný v komárňanskom evanjelickom kostole.

Teda prvú edíciu nápisu uverejnil r. 1671 holandský filolog Jacobus Tollius v komentári k Ausoniovi a potom aj v listoch z cest.⁶ Corpus udáva aj ďalšie edície, napr. zmienky v zpráve o vojnových operáciách cisárskeho vojska proti uhorským malkotentom a turecko-tatárskej armáde z r. 1683, ako aj v cestopisoch, ktoré zanechali Brown, gróf Marsigli, Chishull, Milles a tiež Schönvisner.⁷ Sestini uvádza okrem toho, že sa nápisom zaoberal aj chýrny epigrafik Spon.⁸

Na základe uvedených svedectiev možno celkom s istotou prehlásiť, že sarkofág CIL III 4327 pochádza zo Szőnyu. Tam v troskách starého Brigetia boli nájdené viaceré podobné sarkofágy. Prekvapuje len, že sa chybny údaj o proveniencii – pravda vedľa správneho – a najmä mylné spojovanie s vrchnákom majúcim grécky nápis, dostali do Mommsenovo *Corpusu*. Mommsen neveril Tolliovi, ktorý, ako sa zdá, vedel, že vrchnák s gréckym nápisom patrí inému sarkofágu, majúcemu dnes v CIL III č. 4315. Mommsen vedel, že tento sarkofág sa nachádza vo Viedni spolu s vrchnákom bez nápisu. V každom prípade mylne však citoval Weszprimiho údaj, že nevie, kde sa nachádza sarkofág. Tento údaj je uvedený práve pri nápise, nájdenom spolu s vrchnákom r. 1654 medzi Komárnom a Rábom. Nápis CIL III 4327 nereprodukuje Weszprimi podľa Torkosa, ako uvádza Mommsen, ale podľa vlastného štúdia originálu, ktorý bol známy a prístupný v dobe tesne pred r. 1781.

Obr. 3. Rímsky sarkofág CIL III 4327 na evanjelickom a. v. kostole v Komárne. Fotografoval J. B. Podzemný.

III

Text nápisu CIL III 4327 podľa originálu v evanjelickom a. v. kostole v Komárne je veľmi dobre čitateľný a znie takto:

D	M VAL VALERIANI LEG	M
III	FL VIXIT AN XLII	
ET M	VAL VLPIO EQ PV	
BL FIL	VIXIT AN VIII SIMV	
L CONDITIS	VL PIA PARA	
TIANE MARITO ET FILIO		
ET VLPIA VALERIA FILIA		
— + — — — — — — —		
HE	RED E S F C	

Nápis má 7 riadkov v ozdobnom rámku, ôsmy riadok je napísaný na dolnej časti rámku. Dĺžka riadkov činí priemerne 114 cm. Priemerná výška litier v jednotlivých riadkoch je v centimetroch táto (v zátvorke sú uvedené priemerné výšky medzír pod riadkom):

r. 1: 6,5 (1,5); r. 2: 7,0 (1,4); r. 3: 6,3 (1,6);
 r. 4: 6,0 (1,5); r. 5: 6,2 (1,6); r. 6: 6,3 (1,4);
 r. 7: 6,3 (1,3) k vodorovnému žliabku. Riadok 8 má litery vysoké priemerne 5,5 cm, od horného okraja rámku sú vzdialé priemerne 1 cm, od dolného 2 cm. Výška vlastného nápisu vo vnútri rámku, t. j. v prvých siedmich riadkoch, je 55 cm. Vonkajšie rozmerы rámku sú: šírka 149 a výška 76 cm.

Naľavo a napravo od rámkika pokračuje sarkofág ešte 35, resp. 39 cm, takže jeho celková dĺžka je 223 cm, výška 76 cm. V oboch nezdobených postranných plochách v úrovni prvého riadku sú vo vzdialosti 12 cm od rámkov asi 10 cm vysoké litery: naľavo dobre zachované D, napravo značne poškodené M. Poškodený lavý horný roh je doplnený malým pieskovcovým kvádrom s neznatelnými už stopami písma.

Táto zpráva chce len upozorniť na známy sice, ale predsa len vedeckej verejnosti dlhšiu dobu nezvestný nápis a na jeho osudy. Poznámky špeciálne epigrafické a filologické uverejňujeme v článku v „Listoch filologických“ 79, 1956.

Záverom ďakujeme všetkým, ktorí nám boli na pomoc pri spracovaní tohto článku. Ďakujeme najmä Eugenovi Lukáčovi a Zoltánovi Galambosovi z Komárna za cenné informácie a zprávy.

¹ *Inscriptiones Illyrici. Pars prima. Ed. Theodoriu Mommesen. Berlin 1873.*

² V zbierke *Dissertationes Pannonicae. Ser. II. No. 22. Budapest V. s. 57, pod č. 120.*

³ Podľa zprávy p. farára Lukáča.

⁴ Tieto údaje poskytol p. Alexander Nagy, ref. farár v Hurbanove.

⁵ *Viaggi* (1807), s. 14.

⁶ *Ad Ausonium* (1671), s. 789–790. Citované podľa CIL III 4327. *Epistulae itinerariae VI*, s. 245. Citované podľa *Wesprémho*, s. 417.

⁷ CIL III, ad n. 4327.

⁸ *Miscellanea selecta VII. Podľa Sestiniho, Viaggio* (1815), s. 284.

Der römische Sarkophag CIL III 4327 in der evangelischen A. B. Kirche in Komárno (Komorn)**Stanislav Segert**

I. Obwohl den römischen Inschriften von Brigetio (bei Ó-Szöny in Ungarn) seit Jahrhunderten, zuletzt von V. Ondrouch und L. Barkóczí, gebührende wissenschaftliche Behandlung zuteil wurde, sind jedoch einige von ihnen inzwischen verloren gegangen. Die eine von ihnen konnte jedoch von S. Segert dank der Güte des Herrn E. Lukáč in Komárno, in der Mauer der evang. Kirche daselbst festgestellt werden, nämlich die in CIL III unter der Nr. 4327 veröffentlichte Inschrift auf einem Sarkophag.

II. Der Sarkophag dürfte bereits beim Bau der Kirche (in den J. 1795—1798) an seiner jetzigen Stelle eingemauert worden sein. Nach den Zeugnissen von D. Sestini und S. Weszprémi befand sich der Sarkophag noch im J. 1780 an einer freien

Stelle vor der Südseite der alten corvinianischen Festung in Komárno, in der Nähe von einem Sarkophagdeckel mit griechischer Inschrift. Dieser wurde im J. 1654 zwischen Komorn und Raab (Győr, Iaurinum, Arrabona) gefunden und irrtümlich, auch in CIL III mit dem Sarkophag in der evang. Kirche in Verbindung gebracht, der aber bei Szöny (Brigetio) gefunden wurde.

III. Der hier veröffentlichte Text der Inschrift ist gut lesbar. Er befindet sich in einem Rahmen, daneben sind die Buchstaben D und M.

Dieser Bericht über die Neuentdeckung der Inschrift und seine Schicksale wird durch epigraphische und philologische Bemerkungen in der Zeitschrift „Listy filologické“ 79, 1956, ergänzt werden.

Recenzie

Gy. László, Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. Archaeologia Hungarica Series nova XXXIV. Budapest 1955. 70 tabuľiek a 86 obrazov.

Táto Lászlóva kniha vyvolala už doposiaľ živú polemiku a bude ľahko v budúcnosti predmetom diskusii. Príčinou toho je metóda, ktorú poznáme už z jeho starších prác a ktorú veľkoryse použili i v tomto diele, napisanom o dejinách avarského spoločenstva. László i v tejto knihe zdôrazňuje, že treba smelo, odvážne zhŕnuť detailné práce, publikácie, a to svedomite a s vedeckou prísnosťou, ak chceme dosiahnuť nové a hlbšie poznatky o ranom stredoveku. Jeho metóda je plná hypotéz, z ktorých časť je ešte časom obstojí. Prednosťou Lászlóvoj diela je, že prináša do oceňovania archeologického materiálu nového ducha, že otvára do dávnej minulosti nové pohľady.

Základom práce Lászlóvej tvorí rozbor plánov a nálezového materiálu jednotlivých pohrebisk, ich oživením dostáva obraz o avarskom spoločenstve. Zaobráva sa v prvom rade pohrebiskami, o ktorých mal po ruke dobré plány a nálezové zprávy.

Pohrebisko Kiskőrös—Vágóhíd je z 2/3 odkryté (75 hrobov). Podľa Lászlóvej mienky sú tu pochovaní príslušníci rodu „kniežacieho dvora“ kniežaťa z Bócsa, ktorý však sám bol pochovaný nedaleko od pohrebiska. Jeho hroby boli bez výnimky vykradnuté. Lúpičov viedla tűzba po zlate, čo vidieť i z toho, že niektoré strieborné veci nechali v hroboch. Z hladiska antropologického prevládal na pohrebisku typ vnitrozáviský, ba i východoázijský. Podrobne pozorovanie svedčia, že telá pochovaných boli pri vykradnutí hrobov v rozličnom stave rozkladu. Z toho László odvodzuje, že vylúpenie hrobov nastalo čoskoro po páde moci kniežacieho rodu, resp. po smrti kniežaťa, pravdepodobne novými nepriateľskými držiteľmi tohto kraja. Na pohrebišti László rozoznáva 7 skupín hrobov. Jednotlivé skupiny sú od seba oddelené niekoľko metrovými pruhmi, ktoré boli prázdne. Musíme však podotknúť, že pruhy sú niekedy zrejmé, niekedy však sotva pozorovateľné, inokedy dajú sa iba predpokladať. Podľa Lászlóvej mienky jednotlivých skupín boli pochovaní podľa hodnosti, a to podľa vopred určeného poradia. Stred pohrebiska je vždy miestom pre najvýznačnejšieho člena. Na celej ploche pohrebiska sa pochovávalo v tom istom časovom období, čo vidieť i z toho, že všade sa dajú pozorovať tie isté pohrebne zvyky a zvláštnosti obleku. Čo sa týka zvykov, László zistuje, že hlinené nádoby ukladali len do detských hrobov, dospelí dostávali potravu do strieborných, resp. bronzových nádob. Jeho pozorovanie však nie je presné, lebo v hrobe č. XXXII.

(27), v ktorom ležal dospelý muž, našla sa pri nohach tiež rozbitá, hlinená nádoba. Je to sice malichernosť, ale často schopná otriasť platnosťou jednotlivých konklúzii.

Podľa zistenia Lászlóho pohrebisko používalo sa počas jednej generácie, teda asi 25 rokov. Rod kniežaťa z Bócsa sa v Kiskőrös usadil asi okolo r. 650 a ich hroby boli vykradnuté okolo r. 680. Teda vek pohrebiska kladie do tretej štvrtiny VII. storočia. V IX (8) hrobe sa však našlo nákončie remeňa zo strieborného plechu, ktoré je zdobené puncovaním a palmetovým motívom v duchu známeho pokladu z Nagyszentmiklósa. Ak tento nález pochádza z IX. storočia — čo považujem za pravdepodobné —, tým padne datovanie Lászlóvo, ale tým sú silno otriasené i ostatné jeho zistenia.

Nálezový materiál i pohrebne zvyky v Kiskőrös-Vágóhíd sú iné ako na kniežacích pohrebiskach v Ozore a Kúnagote. Z toho László súdi, že avarská panujúca vrstva čo do pôvodu nebola jednotná práve tak ako ich poddaný ľud. Pozoruhodné sú tie Lászlóve zistenia, ktoré činí o politickej organizácii avarskej ríše na základe rozboru pohrebiska Kiskőrös—Vágóhíd. Štruktúra moci bocskanského kniežaťa bola takáto: okrem vlastného ľudu patrili pod jeho moc ešte trosky piatich-siestich národných skupín, ktorým neodobral samostatnosť, ani sa im nemiešal do vnútornej organizácie. Pridruženým, poddaným a podmaneným národom postavil do čela mužov zväčša z vlastnej rodiny alebo ľudu, alebo ponechal im ich vlastných predákow. Väčšina tých, ktorým zveril vedúcu úlohu, pochádzala akiste z jeho rodu. — László považuje za pravdepodobné, že avarská politickej organizácia neponechala pospolu, ale roztrúšila pridružené alebo tu usadené národy do menších jednotiek. V usporiadani pohrebiska Kiskőrös—Vágóhíd panuje naoko organizácia, upomínajúca na vnútornú rodovú organizáciu, vo skutočnosti to však bola oblastná organizácia. Moc bocskanského kniežaťa nesiahala na celú avarskú oblasť, lebo okrem neho žilo v tom istom čase 4—5 podobných kniežat a každý z nich panoval samostatne nad oblasťou, veľkou asi niekoľko dnešných žúp. Všetci boli vlastne miestodržiteľmi kaganovými.

László podáva veľmi podrobny rozbor veľkého avarského pohrebiska v Rábe (Győr). Jeho metóda sa i tu zaraďa do veľmi výrazne a preto sa budeme s jeho vývodmi zaobrábať trochu podrobnejšie. László vychádza z dvoch veľmi dôležitých téz, a to: 1. Počet kovaní pásu bol u Avarov viazaný. Nikto nemal práva nosiť viac kovaní zo stanoveného kovu, ak mu to jeho hodnosť dovoľovala. V pásoch, rozlične kovaniami zdobených a tiež v rozličných postrojoch na kone, vidí László dôkazy nomádskeho feudalizmu. 2. Šípy, uložené do hrobu, mali tiež istý zmysel. Každému z nich chodilo toľko, akú mal hodnosť v brannej organizácii a pri love. Počet šípov neznačí —

ako pás — rodovú alebo kmeňovú hodnosť, ale hodnosť stojacu nad týmito organizáciami, teda bolo to niečo podobné ako dnešné vojenské distinkcie.

Ked teda na rábskom pohrebisku pozorujeme pás a výzbroj, označujúce hodnosť, môžeme v nôm podľa L.-a rozoznať sedem ostro sa od seba deliacich skupín. L. zistuje, že Avarov nepochovávali v tom poradí, ako zomierali, ale každý mal vopred stanovené miesto na pohrebisku, vyplývajúce z jeho spoločenskej funkcie alebo hodnosti. Toto sa však nevzťahovalo len na jednotlivca, ale pruhová sústava rábskeho pohrebiska svedčí i o tom, že priestor na pohrebisku bol vopred rozdelený medzi jednotlivé rody a vetvy a každý z nich pochovával svojich mŕtvych do vlastnej časti pohrebiska. L. prináša na dôkaz svojich tvrdieni analógie zo sedmohradských sikulských dedin, kde sa podnes podobne pochováva. — Pri charakteristike jednotlivých skupín, teda rodov, L. podrobne vypočítava, koľko pásov, lukov, šipov atď. bolo v jednotlivých skupinách, z čoho vysvetlne, na koľko pásov, lukov, šipov atď. mala istá skupina právo, teda akú moc mal ten-ktorý rod v rámci kmeňa.

O I. skupine hovorí L. okrem iného: Môžeme súdiť, že ju vytvorilo asi 15 popredných rodov, lebo je pravdepodobné, že zo 17 mužov boli niektorí ešte neženatí. Uvedenému počtu odpovedá i to, že tu bolo 14—15 hrobov bohatších žien. Ešte asi u 30 žien sa našiel nejaký šperk, čo by nasvedčovalo, že ide možno o bigamu alebo polygamiu. Z dvoch alebo viac žien jedna, bohatšia, mohla byť hlavnou ženou. K týmto 14—15 rodinám patrilo viac ako 100 otrokov, ktorí boli sice pochovaní spolu s rodinou, ale im neprislúchali žiadne odznaky hodnosti, ani pracovné náčinie, teda nemali žiadne vlastníctvo. To by znamenalo, že v jednej rodine slúžilo asi 6—8 otrokov. Hroby otrokov sa zoskupujú okolo hrobov žien, okolo mužov sa zase zoskupujú hroby detí. Z tohto a ďalej z faktu, že hroby bohatších mužov sú vždy v jednej skupine, L. súdi, že veľké rodiny (zadruga) hospodárieli spoločne, teda otrokov nepodelili podľa rodín.

Medzi jednotlivými pruhmi na pohrebisku nie je nijaká medzera. To L. vysvetluje tým, že otrokov nepochovávali podľa rodov a vetiev a takto ich hroby vyplňujú priestor medzi pruhmi. To, že ich hroby sú pri ich pánoch a ležia rozsiate medzi nimi, je podľa L.-a svedectvom patriarchálneho otroctva. L. súdi, že časom počet otrokov rásťol, čo by nasvedčovalo tomu, že Avari pomaly prešli na poľnohospodársku výrobu. Pracovné náčinie sa sice nezachovali, ale z počtu otrokov je predsa isté, že životné potreby pre pochovaných Avarov zaobstarávali za ich života poľnohospodárski otroci.

Podľa L.-a sa rábske pohrebisko delí na dve veľké časti. Na jeho severnom okraji je 1-1 ohnísko. Ku každému ohnísku, ktoré malo kultickú úlohu, patria 3 rody. Nasledujú za sebou v tomto poradí: rod s kovanicami zdobenými úponkami, rod s plechovými kovanicami a konečne rod s kovanicami zdobenými gryfmi. V prvom a treťom je mnohoženstvo a mnoho otrokov, v druhom je prísne jednoženstvo a málo otrokov a nápadne mnoho šipov. Druhé ohnísko bolo uprostred pohrebiska a na juh od tohto sa rody v menovanom poradí opakovali. Druhá časť pohrebiska bola ukončená neúplnou VII. skupinou. Južná časť sa však lišila od severnej tým, že jednotlivé skupiny, rody sa už nejavili tak čisto, sú už pomiešané, jednoženstvo je všeobecné a je všade málo otrokov. Druhá časť pohrebiska je teda — za istých zmien v rodovom zriadení — opakováním prvej časti.

V každej z dvoch častí môžeme pozorovať podľa L.-a tieto

vrstvy: panujúcu vrstvu, ozbrojený lud a pracujúci lud. V každej boli vznešenejši i služobníci. Pre poznanie pozdných Avarov je dôležité, že panujúci lud bol rodom úponkových kovaní, organizáciu pracujúceho ludu mal na starosti lud s kovaním zdobeným gryfmi, ozbrojený lud tvorilo staršie avarske obyvatelstvo, ktoré tu neskôr prišli Avari našli s plechovými kovanicami. Z uvedeného vysvitá, že lud s kovanicami zdobenými úponkami a gryfmi prišiel do Karpatkej kotliny pozdejšie ako lud s plechovými kovanicami a je vlastne splynutím dvoch kmeňov. Je správne považovať lud úponkových kovaní za taký, ktorý reprezentuje už konečné štadium avarskej ríše. Ale to nie preto, že štýl garnitúr zdobených gryfmi by vymenil štýl úponkový, ale preto, lebo váha ludu úponkových kovaní — ako to vidno i v Rábe — bola už z počiatku väčšia ako ludu s kovanicami zdobenými gryfmi, od ktorých sa líšili i väčším počtom. Lud s gryfmi a úponkami prišiel k nám už pomiešaný, tuto panujúci lud úponkových kovaní potom pomaly asimiloval lud s kovanicami s gryfmi a taktiež lud s plechovými kovanicami.

V druhej časti pohrebiska — ako sme to už zistili — klesá počet otrokov a súčasne sa množia pásové garnitúry s chudobnejšími kovanicami. V tom L. vidi dôkaz patriarchálneho otroctva, totiž poriadok, v ktorom sa otrok stane za niekoľko generácií plnoprávnym členom rodu. Ak teda prvá časť pohrebiska bola používaná cez 3—4 generácie, môžeme pohľadať dobu, kym sa z nevoľníka stal slobodný volný človek, tiež na dobu 3—4 generácií. — Zjav, že v druhej časti pohrebiska už nestúpa počet otrokov, vysvetľuje L. tak, že v tejto dobe Avari už nemohli podnikať väčšie výpady a získavať nových otrokov. Počet duší toho-ktorého rodu napriek tomu však neklesá, čo sa dá vysvetliť tak, že i slobodní sa vo vždy väčšej miere zúčastňujú na poľnohospodárskej výrobe. Avari sa stávajú sedliackym národom. Miznutím otroctva sa dá vysvetliť i nastúpenie jednoženstva.

Teda datovanie rábskeho pohrebiska by vypadalo fakticky: Ak prichod ludu s plechovými kovanicami kladieme do druhej tretiny VII. storočia, v tom prípade posledné generácie druhej časti pohrebiska sa dožili pádu avarskej ríše.

Veľmi stručne podaný L.-ový výklad o rábskom pohrebisku obsahuje mnoho zaujímavých pozorovaní a v podaní L.-ovom všetko to znie mnohokrát veľmi presvedčivo. Jeho tvrdenie, že jednotlivé rody pochovávali svojich mŕtvych spolu v istej časti pohrebiska, je uveriteľné, avšak sotva sa dá dokázať na rábskom pohrebisku. Predovšetkým je vobec neuveriteľné, že by sa toto nejavilo očividne na pláne pohrebiska, ak by tri rody mali vyznačené na pohrebisku zvláštne miesta, pruhy pre pochovávanie. Nemožno prijať ani L.-ovo tvrdenie, že medzery medzi jednotlivými pruhmi sú vyplnené hrobmi otrokov. Pruh pre jednotlivé rody sa nedajú vymedziť ani v severnej, ani v južnej časti pohrebiska. Hroby s rôznymi garnitúrami sa v oboch častiach miešajú. Je problematické, či je vobec oprávnené deľiť pohrebisko na dve veľké časti. Asi v polovicí pohrebiska sú hroby redšie a naoko chudobnej. Príčinou toho však môže byť, že A. Börzsönyi pri odkrývaní tejto časti pohrebiska nebola prítomná a pritom hroby tejto časti boli zväčša porušené. O tom svedčia Börzsönyi o všeobecnosti, ktoré sú o tejto časti pohrebiska veľmi stručné. Je zrejmé, že ich písal podľa údajov robotníkov. Musíme ďalej dôrazne pripomeneť, že si L. nepovšimol časti hrobov s nálezmi zrejme pozdnými (bronzové odlievané náušnice, náušnice so spirálovite stočeným koncom, ďalej s ukončením vo forme dvojitého S), ktoré sú všade na okrajoch pohrebiska, a to väčšinou na okraji severnej časti, ktorú L.

považuje za staršiu. Tým sa stáva datovanie pohrebiska neistým a otriasie to i ostatnými L.-ovými názormi.

Celkom myrne vykladá L. skupinu hrobov orientovaných smerom Z—V. Tieto hroby sa nachádzajú v severozápadnej časti avarskej pohrebisku v Rábe a podľa L.-a patria pravdepodobne Slovanom, ktorí sa tu usadili v polovici VIII. storočia. Je až neuveriteľné, že pozornosti L.-ovej ušlo, že tieto hroby sú datované severoitalskými mincami z prvej polovice X. storočia a nálezmi, typickými pre belobrdskú kultúru. — Podľa našej — už viackrát vyslovenej — mienky tieto hroby sú dôkazom nepretržitej alebo len na krátky čas prerušenej kontinuity užívania pohrebiska až do X. stor. Prechod od typicky avarskej nálezového materiálu k nálezom belobrdským by tvorili práve nepovšimnuté, hore spomenuté nálezy, ktoré sú iste z IX. stor.

To, čo sme poznámenali o rábskom pohrebisku, plati zväčša i o pohrebiskách Kiskörös-Városalatt, Üllő, Csúny, ktoré L. rozoberá podobnou metódou ako rábske pohrebisko.

Nasledujúce kapitoly venuje L. poverám, šípom, hre s kostkami, lov u Avarov a rodovým či rodinným znakom (tamga). Takéto znaky pozoruje L. na dne striebornej nádoby z pohrebiska Kiskörös-Vágóhíd, ďalej na nádobach pokladu z Nagyszentmiklósa a altajských nálezov. Nadhadzuje otázku, či plastické kolky na dne hradistej nádobe nie sú tiež takýmito rodovými alebo rodinnými, ba možno že už osobnými znakmi, tamgami. Pochádzajú z doby úplného rozkladu rodového zriadenia a takto sa stáva zrozumiteľným ich veľká rozmanitosť. Za takýto znak považuje L. i vrytý znak v podobe 8-ky na stene hlinenej nádoby avarskej pohrebiska Budapest-Tihanyi-tér.

Podrobne sa L. zaoberá otázkou a úlohou pásu v avarskej spoločenstve. Korene nomádskeho pásu, zdobeného garnitúrami kovani, hľadá v antických predlohach. V dobe rozkladu rodov a formovania sa štátnej moci pás zdobený kovaniami vyjadruje pôvod a hodnosť predák. Rodový znak tamga uplatňuje sa najmä na kovaniach plechových, ale tiež i na odlievaných. Takto sa stal z pásu, na ktorom pôvodne nomádský pastier nosil celé svoje imanie, symbol. V kniežacích hroboch sa vyskytujú dva pásy. Jeden z nich slúži praktickým účelom, druhý vyjadruje výlučne hodnosť nositeľa. Nájdú sa i také pásy, ktoré sú zrejme len napodobe-

ním riadne noseného pásu a L. pripúšta, že boli zhotovane len pre pohrebne účely.

V prvej časti recenzovanej knihy J. Nemeskéri podáva rozbor antropologického materiálu pohrebiska Kiskörös-Vágóhíd a súčasne i celkový obraz o etnických pomeroch avarskej riše v Karpatskej kotlinie. Zvláštnu kapitolu venuje S. Bökonyi zvieraciemu kostenému materiálu pohrebiska Kiskörös-Városalatt.

V druhej časti L. sa zaoberá kniežacím hrobom z Bócsa a ďalej hrobom kňažnej z Cibakházy. Podáva tu presvedčivý obraz, rekonštrukciu pásu ako kniežacieho odznaku a ako prakticky užívaného predmetu. Rekonštruuje oblek kňažnej a jej diadém a rozoberá symbolické pozadie tejto okrasy. Čini všetko na základe presvedčivých analógii a dobrých kresieb. — O hodnosti kniežafa piše, že oproti hlave rodu, ktorý bol vždy pochovaný do spoločného pohrebiska, náčelník kmeňa bol už opradený takými vlastnosťami, že tieto ho definitívne oddeliли od kmeňa a učinili ho podobným kagánovi a aj jeho pohreb sa konal zvlášť, skryte. Všetko to sa mohlo stať len tak, že kmeňový náčelník nadobudol moci, stojacej ďaleko nad kmeňom a týmto vlastne reprezentoval záujmy kagálove, panovníkove.

Vo zvláštej kapitole hovorí L. o najprednejších avarskej nálezoch (trouvailles-clefs), ako sú nálezy z Tépe, Ozory, Kunágoty, Szeged-Csengele, Szentendre, Dunapentele (Sztálinváros) a analogické nálezy z SSSR, ako sú Martinovka a Perešcepina. Posledné dva nálezy považuje za kniežacie poklady. Knieža z Martinovky panoval podľa L.-a nad Iudom, ktorého základ tvorila jedna skupina autochtonného obyvatelstva Ukrajiny, nález z Perešcepiny považuje za avarský. Pritom podáva pekné rekonštrukcie o sedle z Martinovky i Perešcepiny a z jednotlivých nálezov pokladu z Perešcepiny rekonštruuje pásy i výzbroj avarskej kniežata.

V VIII. storočí sa avarska riša siahala i do krajín ďalekých na východ od Karpát. Časť zakarpatských okrajových národov sa okolo roku 670 — v čase napredovania Chazarov — presídliila do Karpatskej kotliny a tu sa tiež zmocnila panstva. To bol národ pásových garnitúr zdobených úponkami a gryfmi a ktorý splynul už dávnejšie za pobytu pri rieke Kame v jednotný Iud.

Béla Szöke

Obsah 1. čísla V. ročníka

Bártá J., Pleistocénne piesočné duny pri Seredi a ich paleolitické a mezolitické osídlenie	5
Dušek M., Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku	— — — — — 73
Chropovský B., Slovanské pohrebisko z. 9. st. vo Veľkom Grobe	— — — — — 174
Segert S., Rimsky Sarkofág CIL III 4327 v ev. a. v. kostole v Komárne	— — — — — 240
Szöke B., Gy. László, Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars	— — — — — 245

Содержание статей с русским резюме

Барта Ю., Плейстоценовые дюны близ Середа и их палеолитическое и мезолитическое заселение	— — — — — 41
Душек М., Гальштатская культура хотинской группы в Словакии	— — — — — 127
Хроповский В., Славянский могильник IX. ст. в селе Вельки Гроб (окр. Сенец)	— — — — — 214

Inhaltsverzeichnis der in deutscher Sprache resumierten Beiträge

Bártá J., Pleistozäne Sanddünen bei Sered' und ihre paläolithische und mesolithische Besiedlung	— — — — — 45
Dušek M., Die Hallstattkultur der Chotín-Gruppe in der Slowakei	— — — — — 128
Chropovský B., Ein slawisches Gräberfeld aus dem 9. Jahrhundert in Veľký Grab, Bezirk Senec	— — — — — 218
Segert S., Der römische Sarkophag CIL III 4327 in der evangelischen A. B. Kirche in Komárno (Komorn)	— — — — — 244

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník V — 1, 1957

Vydalo v Bratislave roku 1957

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 120.—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Odborný redaktor doc. dr. Ján Dekan

Technický redaktor O. Betke

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad. Administrácia: Bratislava, Klemensova ul. 27. Vytlačili Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ čís. 18560/52-IV/2. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod čís. 231 — prep. 1955. Dohliadaci poštový úrad

Bratislava 2. X-20265.

Cena viaz. Kčs 60,—.